

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SÛRE İSİMLERİ AÇISINDAN
KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI**

DOKTORA TEZİ

Muhammet Ali DURAN

Enstitü Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhammed AYDIN

TEMMUZ - 2012

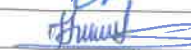
T.C.
SAKARYAÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SÛRE İSİMLERİ AÇISINDAN
KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI

DOKTORA TEZİ
Muhammet Ali DURAN

Enstitü Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

Bu tez 10/08/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof.Dr. Muhammed AYDIN	Kabul	
Prof. Dr. Davut A-TOĞUZ	Kabul	
Prof. Dr. Fuat Aydın	Kabul	
Doc. Dr. Alican DAĞDEVİREN	Kabul	
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL	Kabul	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanırken bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet Ali DURAN

10.08.2012

ÖNSÖZ

İnsanlığın Kur'ân'a olan ihtiyacı açıktır. Nüzûlünden günümüze sayısız kitap, İslâm dininin temel iki kaynağının ilki olan Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yardımcı olmak ve bir nebze de olsa katkı sağlamak üzere yazılmıştır. "Sûre İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması" adlı çalışmamız da bu amaca hizmet etmek üzere yapılmıştır.

Bu çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi, zorlukları, kaynakları ve Kur'ân münasebeti ilmi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümü, sûre kavramı ve Kur'ân-ı Kerîm sûrelerine ayrılmıştır. İlk önce burada lügat ve ıstılâh mânalarına yer verilerek "Sûre" kelimesinin analizi yapılmış, daha sonra ise sûre ile ilgili çeşitli konular ele alınmıştır.

İsim kavramı ve sûrelerin isimlendirilişi konularına ayrılan ikinci bölümde öncelikle lügat ve ıstılâh mânalarına yer verilerek "İsim" kelimesinin tahlili yapılmış, devamında isim koymak ve isim-müsemma ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde sûrelere isim verilmesi, sûre isimlerinin kaynağının tesbiti, sûrelerin isimleri ve isimlerinin sûrelerin muhtevalarıyla ilişkisi gibi konular ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise içeriklerine işaretleri bakımından sûre isimlerinin tasnifi yapılmış ve sûre isimlerinin verdiği mesajlar üzerinde durulmuştur.

Kitabımızın sonuç kısmında ise ulaşılan neticeler anahatlarıyla açıklanmıştır.

Çalışmamı, her safhasında büyük bir özveriyle takip eden değerli hocam sayın Prof. Dr. Muhammed AYDIN'a, tez izleme komitesinde bulunan sayın Prof. Dr. Davut AYDÜZ ve Prof. Dr. Fuat AYDIN'a, ayrıca tezimde emeği bulunan sayın Prof. Dr. Suat YILDIRIM, Dr. Hamdullah Bayram ÖZTÜRK ve İbrahim DOĞAN'a teşekkür ederim.

Ayrıca bugünlere gelmemde maddî-manevî hiçbir desteğini benden esirgemeyen anneme şükranlarımı sunar, babamı da rahmetle yâd ederim. Bundan başka bu tez hazırlanırken pek çok fedakarlıkta bulunan eşime ve dualarıyla bana destek olan tüm yakınlarıma minnettarlıklarımı ifade ederim.

Muhammet Ali DURAN

10.08.2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: SÛRE KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERİM SÛRELERİ	24
---	-----------

1.1. Sûre Kavramının Tahlili	24
1.1.1. Lügat Anlamı	24
1.1.2. İstılâh Anlamı	31
1.2. Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri.....	33
1.2.1. Âyet Topluluklarına Sûre Denilmesi	33
1.2.2. Sûrelerin Sınırları	35
1.2.3. Kur'ân'ın Sûrelere Ayrılması	37
1.2.4. Sûrelerin Sıralanışı	40
1.2.5. Sûrelerin Sayısı.....	47
1.2.6. Sûrelerin Birbirlerinden Üstünlüğü	52
1.2.7. Sûrelerin Tasnîfi	55
1.2.7.1. Uzunlukları Açısından	55
1.2.7.2. İndirilişleri Bakımından.....	60

BÖLÜM 2: İSİM KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERİM SÛRELERİNİN

İSİMLENDİRİLMESİ.....	67
------------------------------	-----------

2.1. İsim Kavramının Tahlili	67
2.1.1. Lügat Anlamı.....	67
2.1.2. İstılâh Anlamı	69
2.2. Sûrelerinin İsimlendirilişi	72
2.2.1. İsim Koymak	72
2.2.1.1. İsmi ve İsim Koymanın Önemi.....	73
2.2.1.2. İsimlerin Sahibi Üzerindeki Etkileri	78
2.2.2. İsim-Müsemma İlişkisi	80
2.2.3. Sûrelere İsim Verilmesi	84
2.2.3.1. Sûre İsimlerinin İzafetle Söylenmesi	86
2.2.3.2. Sûrelerin Çok İsimliliği	90
2.2.3.3. Sûrelerinin Grupsal İsimleri	94
2.2.3.4. Sûre İsimlerinin Mushaf'lara Yazılması	100
2.2.3.5. Sûre İsimlerinin Tercümesinin Söylenmesi.....	103
2.2.4. Sûre İsimlerinin Belirlenmesinin Ölçütleri	104
2.2.5. Sûre İsimlerinin Kaynağının Tesbiti	108
2.2.5.1. İctihâd ve Tevkîf Kavramları.....	109

2.2.5.2. Tevkîfi Olduğunu Savunanlar.....	111
2.2.5.3. İctihâdî Olduğunu Savunanlar	116
2.2.5.4. Uzlaştırıcı Görüş.....	119
2.2.5.5. Değerlendirme	120
2.2.6. Farklı Disiplinlerde Sûre İsimleri	123
2.2.6.1. Mezhebî Ekollerde Sûre İsimleri	123
2.2.6.2. Tarihî Mushaflarda Sûre İsimleri.....	128
2.2.7. Yapısı ve Sûre İçindeki Yeri Bakımından Sûre İsimleri	131
2.2.8. Sûre İsimlerinin Muhtevayla İlişkisi	141
2.2.8.1. İsimlerin Sûrelerin Anlaşılmasına Katkısı.....	144
2.2.8.2. İsimlerin Sûrelerdeki Merkezîliği.....	145
2.2.9. Sûre İsimleri Arasındaki Münasebet	149
2.2.9.1. Genel Anlamda	149
2.2.9.2. Nüzûlüne Göre.....	151

BÖLÜM 3: İÇERİKLERİNE İŞARETLERİ AÇISINDAN SÛRE İSİMLERİNİN TASNİFİ VE VERDİĞİ MESAJLAR.....154

3.1. Sûre İsimlerinin Tasnifine Genel Bir Bakış	154
3.2. İtikadî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri	158
3.2.1. Ulûhiyyet	158
3.2.1.1. Tevhid	159
3.2.1.2. Hz. Allah'ın İsim ve Sıfatları.....	176
3.2.2. Nübüvvet	195
3.2.2.1. Genel Nübüvvet	196
3.2.2.2. Özel Nübüvvet	198
3.2.3. Âhiret.....	230
3.2.3.1. Kıyamet.....	230
3.2.3.2. Âhiret Ahvali	260
3.2.4. Kur'ân.....	271
3.2.4.1. Kur'ân'ın Kendisi	272
3.2.4.2. Kur'ân'ın İ'câzı	289
3.2.5. Görülmeyen Varlıklar.....	303
3.2.5.1. Melekler.....	303
3.2.5.2. Cinler	313
3.3. Kâinat Varlıklarına İşaret Eden Sûre İsimleri	317
3.3.1. Tabiat.....	317
3.3.1.1. Gökyüzüne Ait Olanlar.....	318
3.3.1.2. Yeryüzüne Ait Olanlar.....	330
3.3.2. İnsan	347
3.3.2.1. Genel Olarak İnsan	348
3.3.2.2. İnançları Bakımından İnsan.....	358
3.3.3. Zaman	370

3.3.3.1. Genel Olarak Zaman.....	370
3.3.3.2. Belirli Bir Zaman.....	372
3.3.4. Olağanüstü Hadiseler.....	383
3.4. İbadet Konularına İşaret Eden Sûre İsimleri	404
3.4.1. Ferdî İbadetler.....	405
3.4.2. Toplu İbadetler	414
3.5. Ahlâkî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri.....	418
3.6. Muâmelâta İşaret Eden Sûre İsimleri	431
3.6.1. Siyasî Konular	431
3.6.2. İktisâdî Konular	435
3.6.3. Hukûkî Konular	440
3.6.4. Askerî Konular	452
3.7. Tarihî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri.....	473
3.7.1. Tarihi Olaylar	473
3.7.2. Tarihî Olay Yerleri	486
3.8. Edebî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri	492
SONUÇ.....	507
KAYNAKÇA.....	509
ÖZGEÇMİŞ	524

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.md.: Adı Geçen Madde
a.s. : Aleyhisselam
b. : Bin, İbn
bk. : Bakınız
bs. : Baskı
c. : Cilt
c.c. : Celle Celâlühu
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
haz. : Hazırlayan
H.z. : Hazreti
krş. : Karşılaştırmız
nr. : Numara, numarası
ö. : Ölümü, ölüm tarihi
r.a. : Radıyallahü anhü/anhâ/anhümâ/anhüm
s. : Sayfa
s.a.s. : Sallallahü Aleyhi ve Sellem
sy. : Sayı
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme, tercüme eden
ts. : tarihsiz
vb. : Ve benzeri, ve benzerleri
v.dğr. : Ve diğerleri, diğer
ys. : Yayınevsiz
y.y. : Yayın yeri yok

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri.....	502
--	-----

Tezin Başlığı: Sûre İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması	
Tezin Yazarı: Muhammet Ali DURAN Danışman: Prof. Dr. Muhammed AYDIN	
Kabul Tarihi: 10.08.2012	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 524 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Tefsir
<p>Kur'ân üzerine yapılan çalışmalarda Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yönüne temas edilmekle birlikte sûrelerin isimleri üzerine pek durulmamış, bu konuyu ele alanlar da birkaç satırlık bilgiden öteye geçmemişlerdir. İşte biz bu hususta çalışma yapmanın faydalı olacağına ve önemli bir boşluğu dolduracağına inanarak böyle bir konuyu inceledik.</p> <p>Bu çalışma ile amacımız, okuduğumuz ancak genellikle Arapça orijinal isimleri ile anıldıklarından çoğu zaman ne mânaya geldiklerine dikkat etmediğimiz ve çoğumuzun anlamını bilmediği Kur'ân sûrelerinin isimlerini açıklamak, isimlerin verdiği mesajları ortaya çıkarmak; isimle müsemmâ arasındaki irtibatını ortaya koyarak bu isimlerin işaret ettiği mânaları öğrenmek, buradan hareketle sûrelerin isimleri ile muhtevaları arasındaki ilişkinin tefsir ilmine yapabileceği katkıları ortaya çıkarmaktır.</p> <p>Bu çalışma ile yapılmaya çalışılan, sûreler tefsir edilirken sûre isimleri hangi ölçüde yardımcı olabilir sorusunun cevabını aramak, ayrıca sûrenin isminden muradın ne olduğunu anlayarak o sûrenin mesajlarını tesbit etmenin mümkünüğünü araştırmaktır. Zira sûreleri, dolayısıyla Kur'ân'ı anlamaya yönelirken önce onun mahiyetini ve hedeflerini olanca kapsamıyla idrak etmek gerekmektedir.</p> <p>Burada, sûre isimlerinin kaynağı meselesi karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan hangi sûrelere hangi isimlerin verildiği, bu isimlerin tevkîfî mi yoksa icthâdî mi olduğu vb. konular üzerinde durulmuştur.</p> <p>Sûre isimlendirilmesini tevkîfî olduğunu kabul edecek olursak sûrede vurgulanmak istenen hususun Hz. Peygamber (a.s.) tarafından belirtilmiş olduğu sonucuna varırız ki bu netice sûrelerin içerikleriyle ilişkisini çok önemli hale getirir. Sûre isimlendirilmesinin icthâdîliğini varsayarsak o zaman da sahâbe ve tâbînin, verdikleri bu isimleri sûrelerin ekseni olarak gördükleri sonucuna varırız ki bu da sûrelerin anlaşılmasında küçümsenecek bir durum değildir.</p> <p>Bu açıdan sûreler tefsir edilirken sûre isimlerinin de hareket noktası olarak alınması gerektiğini düşünüyoruz.</p>	
Anahtar kelimeler: Kur'ân, Sûre, İsim, Tefsir	

Title of the Thesis: Understanding the Holy Quran in the Perspective of Surah Names

Author: Muhammet Ali DURAN

Supervisor: Prof. Dr. Muhammed AYDIN

Date: 10.08.2012

Nu.of pages: ix (pre text) + 524 (main body)

Department: Basic İslamic Sciences

Subfield: Commantary on the Quran

In the studies related to the Holy Quran, a lot of different topics have been issued except the “Sura Names” which we have a limited information about it. That’s why we did the studies believing that it’d be beneficial to study such an important field in which findings might close a gap.

The purposes of this study are to explain the meanings of the sura names, which are generally unknown when they’re used in their own original Arabic version, extracting the messages of the names by learning the relation between the name and the caller and finding out the clues that might contribute to commenting (on Quran) scholarship.

What we have tried to do is searching the answers of some questions such as “How the sura names can help when we do commenting on Quran?” “Is it possible to identify the purpose of a sura by understanding the name of it?” Because before we head to understand the suras and the whole Quran, we need to understand the essentials and the purposes of it as much as possible.

Now, here we have an issue about the resource of these names. By this fact; we dwelled upon the subject of whether these names are given by Allah or by Prophet Mohammed (tevkîfî) or they are given by ordinary people (ictihâdî).

Assuming those names are “tevkîfî” means the highlighting point was specified by Prophet Mohammed and this result makes names’ relation crucial with their content. On the other hand assuming sura names are “ictihâdî” means the companions of the Prophet Muhammad gave those names because they are related with the suras themselves, that can’t be an underestimated situation understanding the suras.

According to these facts, we think sura names should also be considered as a recourse point while commenting on Quran process.

Keywords: Quran, Sura, Name, Commantary

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden günümüze kadar pek çok çalışmanın kaynağı olduğu gibi bundan sonra da Kur'ân çalışmalarına kaynaklık etmeye devam edecektir. Değişen zaman, şartlar ve bilginin artışı, Kur'ân'a farklı açılardan bakıp onu yorumlamaya kapı aralayacaktır. Tefsir ilmi bir taraftan yeni yorumlarla zenginleşirken, diğer taraftan da tefsir külliyyatı içinde zamana bağlı yorumlardan eskimiş olanlar ayıklanacak, eksik kalan hususlar tamamlanacak, böylece ilimler ve beşerî tecrübedeki ilerlemelerin de katkısıyla karşımıza iki şey çıkacaktır:

Birincisi: Kur'ân'ın aynı âyetlerle farklı zaman ve ilim seviyelerine, onların anlayışı çerçevesinde hitap edebilme yönüyle mucizeliğidir. Bu tarafını fark etmek, Kur'ân'a sanki yeni iniyormuş tazeliğiyle yönelme şevki doğuracak ve tefsirler de o ölçüde zenginleşecektir.

İkincisi: Kur'ân'ın değil, onu yorumlayan insanın ibnü'z-zaman olduğunu göstererek, Kur'ân'ın bütün zamanlarda tefsirinin devam etmesi gerektiğinin algılanmasıdır.

Böyle bir yaklaşımla tez konusu araştırırken, birçok tefsirde temas edilmiş olan münasebet konusu dikkatimizi çekti. Konu ile ilgili araştırma yaparken âyetlerin ve sûrelerin birbirleri arasındaki münasebet üzerinde durulduğunu, sûrelerin başı ve sonu arasındaki münasebete dikkat çekildiğini, fakat sûre isimleri ve bu isimlerin, sûrelerin muhtevaları ile münasebeti üzerinde durulmadığını gördük.

Başlamış bir çalışmanın eksik kalan yanına katkıda bulunmak, münasebet konusunun öncülerine saygı açısından da ayrıca tatmin edici geliyordu. Böylece, “Kur'ân sûrelerinin isimleri” ve bu bağlamda “Sûre isimlerinin muhtevalarıyla ilişkisi ve çağrıştırdığı mesajlar” konusu, bizce çalışmaya değer görüldü.

Tez konusunu belirleme aşamasında evvela bir ön araştırma yaptım. Bu arada ihtisas sahibi ilim adamları ile görüşüm ve düşüncemi onlarla müzakere edip fikirlerini aldım. Çalışmanın zor olacağı aşikârdı ama benim açımdan tercih sebepleri yeterince oluşmuştu. Bu sebeplerden bazıları şunlardır:

1. Sûre isimlerinin sûrelerle münasebetinin araştırıldığı bir tez çalışması veya kitap tesbit edememiştim. Dolayısıyla konu ilk defa ele alınacaktı.

2. Eski ve yeni tefsirlerde münasebet mevzuuna fevkalade önem veren âlimler bile bu kısma temas etmemişti.

3. Ön araştırmalarım konunun, bir araştırmayı hak eden yönlerinin olduğunu gösteriyordu.

4. Bazı sûrelerin birden çok ismi bulunmakta, isimlerin tevkîfliği ve ictihâdîliği gibi sûrelere ait isim, sıfat ve lakapların iç içe girmiş olması da ayırt edeci bir çalışma ihtiyacını gösteriyordu.

Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ve en büyük hedefi, insanları Tek Allah inancına çağırarak ve bu imanı onların kalplerine yerleştirmektir. Bundan dolayı özellikle Mekkî sûrelerde imanla ilgili âyetlerin çoğunluğu teşkil ettiğini, bu dönemde nâzil olan sûrelerin esasının "iman"ı kalplere yerleştirme olduğunu görüyoruz.¹

Her peygambere, gönderildiği zamanın âdet ve inançlarına uygun mûcizeler verilir. Bu mûcizeler ya kalıcı olur ya da mûcize olarak gösterildiği andan itibaren sona erer. Çoğu peygamberin mûcizesi hissî mûcize olarak adlandırılan, yani kalıcı olmayan mûcizelerdendir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'e verilen hissî mûcizelerin yanında onun nübüvvetinin en büyük delili ve kıyamet kopuncaya kadar da devam edecek olanı Kur'ân'dır. Bu yüzden üslûbu, belagati, dünya ve âhiretle ilgili çeşitli konularda verdiği bilgileri tetkik eden, dilini, üslûbunu ve mânasını kavrayan her nesil, Kur'ân'ın i'câzına şahit olur, üstün ifade gücü ve mânası karşısında, benzerini getirmekten aciz kalır.²

İslâm'a göre bilgi kaynaklarının temelini vahiy oluşturur. Vahyin en câmi örneğini de Kur'ân-ı Kerîm teşkil etmektedir. İslâm, Kur'ân'la başlamış, onun ilk mensuplarının, bu dini tanımları Kur'ân'la sağlanmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) de muhataplarını hep Kur'ân'a yönlendirmiştir. Onun sünneti genel anlamda Kur'ân'dan bağımsız bir kaynak olarak görülmemiş, Kur'ân'ın açılımı, beyanı ve tatbiki olarak anlaşılmıştır.³

Bu açıdan Kur'ân ile hayat arasındaki bağın doğru kurulabilmesi, hayat şartlarındaki değişim ve gelişmelerin Kur'ân'la irtibatlandırılarak sürdürülebilmesi için onu tekrar

¹ Gölcük, Şerafeddin, "İsimler ve Hükümler Yönünden İman ve İslam Kavramları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1977, s. 188.

² Yıldız, Sakıb, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1986, s. 57.

³ Beşer, Faruk, "Ebû Hanîfe'nin Kur'ân Anlayışı", *Usûl*, I, 1, 2004, s. 7.

tekrar ve mümkün olduğunca farklı açılardan ele alıp incelemenin önemi inkâr edilemez. Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik çalışmaların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de artarak devam etmesi bu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.⁴ Kur'ân iyi bir şekilde anlaşılmadan, ona inananların dünya-âhiret dengesini doğru kurarak hayatlarını, inançlarına göre şekillendirmeleri kolay olmasa gerektir. Bu bakımdan yaptığımız çalışmanın da Kur'ân'ın anlam zenginliğini göstermesi bakımından farklı bir görüş açısı getireceğine ve Kur'ân'ın anlaşılmasına bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1361/1942)'a göre Kur'ân'da sûreler, sûrelerin çoğunda kıssalar, kıssalarda âyetler, âyetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya kapalı, sözle veya mâna ile birçok yönden tam bir uyum ve belli bir düzen vardır. Araştırmalar neticesinde ortaya konmuş pek çok örneği bulunan bu hususiyet hemen hemen bütün ilimleri ve sanatları da yakından ilgilendirir.⁵

Öte yandan isim koymak ciddi bir iştir. İsim ile müsemmâ arasında uyum olması gerektiği gibi isimde, müsemmâsının diğer emsallerinden fark edilmesine yarayacak ayırt edici bir özellik bulunması aranır. Sûre isimlerini, sûrenin tefsirinde hareket noktası olarak almak isteyişimizin sebeplerinden biri de isimlerin ayırt edici özelliklerinden yararlanarak, bir sûrenin genel anlamının, onu diğerlerinden ayıran hususi yönünden bakarak kavranabileceğine dair görmüş olduğumuz imkândır.

Sıradan bir yazıda bile yazıyı yansıtacak bir başlık koymak icap etmektedir. Zira bir yazıda en önemli hususlardan biri, yazının başlığının, yazının muhtevasını yansıtması meselesidir. O yüzden bazı müellifler bir yazıda en zor olan hususun, yazının içeriğini temsil edip onu yansıtacak bir başlık koymak olduğunu ifade etmişlerdir. Bütün bu hususlar, isimlendirmenin önemini ortaya koymakta ve dolayısıyla sûre isimlerini ve sûrelerin muhtevasıyla olan ilişkisini araştıran böyle bir çalışmaya duyulabilecek ihtiyacı açıklamaktadır.

Eskiden beri sûre isimleri, hangi sûrelere hangi isimlerin verildiği, bu isimlerin tevkîfi mi yoksa ictihâdî mi olduğu vb. konular üzerinde durulmuştur. Hatta konunun öneminden olsa gerek, Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *Besâiru Zevi't-Temyîz* adlı eserinin ilk

⁴ Gezgin, Ali Galip, "Kur'ân'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 7, [Cumhuriyetimizin 77. Yılına Armağan Özel Sayısı], s. 123.

⁵ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, y.y. 1979, I, 50-51.

cildini müstakil olarak bu konuya ayırmış, teker teker sûreleri tanıtarak, isimlerini ve bu isimlerin verilmiş sebeplerini işlemiştir.⁶

Günümüzde Ahmet Bedir sûre isimlerine yeniden dikkat çekmiş, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde "Sûrelerin İsimleri" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bedir, bu çalışmasını sûre isimlerinin tesbiti ile sınırlandırmış, isim-müsemma münasebetine girmemiştir. Bedir'in makalesi bu alanın bâkirliği ve çalışmanın gerekliliği konusunda ilham verici olmuştur. Ayrıca, Hikmet Ömürlü tarafından "Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar" ve Tuba Cebeci tarafından "Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri" başlığını taşıyan lisans düzeyinde iki çalışma yapılmıştır. Türkiye'de konuyla ilgili bugüne kadar yapılan tez çalışmalarının lisans düzeyinde kalması, konunun, günümüzde dikkat çekmeye başlamakla birlikte, doktora çapında bir araştırma konusu olarak algılanmadığıdır.

Sûreler genellikle Arapça orijinal isimleri ile anıldıklarından çoğu zaman ne mânaya geldiklerine dikkat edilmemektedir. Tefsirlerin bile bir kısmı sûre isimlerinin mânasına temas ederken, diğer bir kısmı hiç temas etmemektedir. Ayrıca sûre isimleriyle ilgili ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında ve tefsirlerde dağılmış bir halde bulunan çok kısa ve özet mahiyetinde bir kısım bilgiler var olmakla birlikte, sûrelerin isimleri ile içerikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan müstakil, detaylı ve doyurucu eserler kaleme alınmamıştır.

Bu araştırmada, sûrelerin isimleri ile alakalı ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında ve tefsirlerde dağınık halde bulunan bir kısım bilgilerin toparlanarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınması sağlanacak ve sûrelerin isimleri ile muhtevaları arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılarak sûrenin anlamına geniş bir şekilde bakabilme imkânı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Kur'ân ilimleri içinde münasebet meselesi dikkatleri çekmiş, müfessirler münasebetle uğraşmış, sûreler arası, âyetler arası hatta tek âyetin içindeki kelimeler arasındaki münasebete varıncaya kadar incelemişlerdir. Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi⁷ tefsirde

⁶ Bk. Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitabi'l-azîz*, (thk. Muhammed Ali el-Buhâr), el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut ts., I, 128-557.

⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Dârü'l-vefâ, y.y. 1994, I, 171.

sûreler ve âyetler arası münasebet meselesini kayda değer bir mesele olarak görmeyen, Kur'ân'da münasebeti tekellûf olarak kabul eden müfessirler bile tefsirlerinde yer yer hatta bazen en ileri seviyede bu konuya değinmekten kendilerini alamamışlardır.

Son dönem müfessirlerinden Mevdûdî (ö. 1399/1979) ise sûrelerin isimleri ile muhtevaları arasında herhangi bir münasebet olduğuna itibar etmezken, yeri geldikçe de bazı sûre isimleri için “sûrenin hem ismi, hem de konusudur”⁸ demektedir.

Bir taraftan bakanlara göre olmazsa olmaz bir meselenin, diğer taraftan kayda değer görülüyor olması ciddi bir araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Müslümanlar Kur'ân'ın nurundan aydınlanmak istemişler, onun ışıklandırdığı yoldan yürümüş ve onun parıltıları sayesinde karanlıklardan kurtulup doğru yolu bulmuşlardır.

Cenâb-ı Hakk, (c.c) kelamını “Kur'ân”⁹ diye adlandırmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'e daha birçok isim vermiştir. Bazı ilim adamları Kur'ân'ın elli beş isminin olduğunu ifade ederken bazıları da bu isimleri doksan küsüre ulaştırmışlardır.¹⁰ Mâverdî(ö. 450/1058), Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın kendi kitabını “Kur'ân, Furkân, Kitâb ve Zikr” isimleriyle adlandırdığını söylerken¹¹ İbn Âşûr (ö. 1394/1973)'a göre “Kur'ân, Furkân, Kitâb, Tenzîl, Zikr, Vahy ve Kelâmullah”, Kur'ân'ın en meşhur isimleridir.¹² Kur'ân'ın diğer isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir görüş birliğinin bulunmaması, aslında isim olmayan bazı kelimelerin isim veya sıfat olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu kelimelerin bazıları Kur'ân'ın ismi olarak kabul edilebilirse de çoğunun isim değil Kur'ân'a bir şekilde işaret eden lafızlardan veya onun vasıflarından biri olduğu görülmektedir.¹³ Bu isimlerin tümü, Kur'ân'ın yüce durumu ve yüksek konumuna delalet etmekle beraber, isim-müsemmâ münasebeti açısından bakınca ister isim ister sıfat olsun, Kur'ân'ın tamamına birer birer o isim ve sıfatlar açısından bakarak Kur'ân'ı anlamaya ve gözden kaçan mânaları görmeye yarayabilir.

⁸ Meselâ bk. Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul 1986, VI, 287, 417, 439, 485; VII, 209.

⁹ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbn Kesîr, 2. bs., Dimeşk-Beyrut 1427/2006, I, 159.

¹⁰ Bk. Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-fikr, Beyrut 1426/2005, I, 343-346; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 159-161.

¹¹ Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsiri'l-Mâverdî*, (Râcaa ve Ta'lik: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdurrahîm), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1992, I, 23.

¹² İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnisiyye, Tunus 1984, I, 72.

¹³ Birışık, Abdülhamit, “Kur'ân”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 383.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, okuduğumuz ancak çoğumuzun anlamını bilmediği Kur'ân sûrelerinin isimlerini açıklamak, isimlerin verdiği mesajları ortaya çıkarmak; isimle müsemma arasındaki irtibatı ortaya koyarak, bu isimlerin işaret ettiği mânaları öğrenmek ve buradan hareketle sûrelerin isimleri ile muhtevaları arasındaki ilişkinin tefsir ilmine yapabileceği katkıları ortaya çıkarmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama konusunda İslâm tarihi boyunca farklı yaklaşımlar olmuştur. Asırlar boyunca meydana gelmiş olan çeşitli tefsir tarzları, bunun neticesidir.¹⁴

Cenâb-ı Hak “*Biz sana feyizli ve bereketli bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.*”¹⁵ gibi âyetlerle insanları, Kur'ân'ı okuyup iyiden iyiye düşünmeye, varacakları sonuçları anlamaya ve onlardan ibretler çıkarmaya sevk ve davet etmekte ve hayata tatbik edilmesini istemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelirken önce onun mahiyetini ve hedeflerini olanca kapsamıyla idrak etmek ve okuma esnasında bunu bir an bile unutmamak gerekir. Bu kelimedir? Söyleyen kimdir? Muhataplar kimlerdir? Söyleniş maksatları nelerdir? Ve nihayet söylenen nedir? Kur'ân, âlemlerin Rabbi sıfatıyla Allah'ın, dünya ve âhiret mutluluklarını sağlamak üzere, topyekün insanlığa gönderdiği; akılları, kalpleri ve duyguları tatmin eden, fitrata hitap eden, daima delile dayanan rehberdir, hidayettir. Bütün zamanlarda ve mekânlarda beşeriyetin manevî ihtiyaçlarına kâfi gelen evrensel bir kitaptır.¹⁶

Kur'ân nâzil olduğu andan itibaren bütün zamanlara indirilen bir kitap olarak varlığını sürdürmektedir. Bütün zamanlar verdiği ortak derslerin yanında her zamanın hususiyetine göre özel dersler vermesi onu yeni nâzil oluyormuş gibi taze tutan hususiyetlerindedir. Önemli olan araya giren zaman-dil-algı farklılığını aşarak Kur'ân ile aramızda yakınlık kurabilmek ve ilk muhataplarda uyardığı heyecanı duyabilmektir.

¹⁴ Yıldırım, Suat, “Kur'ân'la Sünnet Ayrılmaz Bir Bütündür”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 32, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 151.

¹⁵ Sâd 38/29.

¹⁶ Yıldırım, Suat, “Kur'ân'ı Anlama Yöntemi (Konunun Genel Çerçevesi)”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/624, Ankara 2004, s. 26.

Bunu nasıl başarabiliriz? Sûre isimleri bize ne ölçüde yardım edebilir? Bu sorulara sûre isimleri hakkında ileri sürülen iki görüşü dikkate alarak vereceğimiz cevap şöyle olabilir:

Birinci görüşe göre sûre isimleri tevkîfidir. Yani sûrelerin isimleri ya Hz. Peygamber (a.s.)’den gelmek suretiyle ya da Allah (c.c.) tarafından Peygamberimize bildirilmesiyle tevkîfidir. İkinci görüşe göre ise sûrelerin isimlendirilmesi ictihâfidir.

Hangi görüşü benimsemiş olursak olalım, neticede ilk dönem muhataplarının anlayışı konusunda en azından bir fikir edinmiş oluruz ve o anlayışa, nispeten de olsa ulaşma imkânından söz edebiliriz. Eğer vahye dayalı tevkîfi olduğundan hareket edersek sûrelerin ana konusu ve o konu ile irtibatlı olarak ele alınan diğer mevzuları ifade edebilecek en uygun isimlerin, Allah (c.c.) tarafından Hz. Peygamber (a.s.)’e bildirilmiş olduğunu söylemiş oluruz ki bu kanaat, sûrelerin isim-müsemmâ ilişkisini çok önemli hale getirir. Eğer ikinci görüşü dikkate alırsak, Hz. Peygamber (a.s.)’in ashâbı ve onlara tâbi olanların, sûrelerin konularını dikkate alarak bu isimleri uygun buldularsa, verdikleri bu isimleri, sûrelerin ekseni olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Birinci görüş Hz. Allah’ın sûrelere nereden bakmamız gerektiğini göstereceği gibi ikinci görüş bizi ilk muhatapların anlayışlarına yaklaştırma görevi üstlenebilir. Ayrıca onlar sûrede yer alan konuları nasıl değerlendirdiler de bu ismi uygun buldular? sorusuna götürür.

Çalışmanın amacı da zaten bu sorunun cevabını bulmaktır. Zemahşerî (ö. 538/1144), Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ve Bikâî (ö. 885/1480)’nin, ilâhî kelâmın âyet ve sûreleri arasındaki münasebet konusundaki gayretleri, müfessirler arasında haklı bir değer kazanmış, takdirle karşılanmıştır.¹⁷ Bu çalışma ile sûre isimlerinin, sûrelerin mevzuları ile münasebeti ortaya konulabilirse bu gayretlerin açtığı yolda tamamlayıcı bir adım atılmış olacaktır. Bundan sonraki adım da sûre isimleri ile Kur’ân’ın isimleri arasında irtibat kurarak, Kur’ân’a farklı açılardan bütüncül bakabilmeyi denemek olabilecektir.

Sonuç olarak bu çalışma ile amaçlanan, Kur’ân’ı kendi bütünlüğü içinde tanımaktır. Kur’ân’ı tanımanın en iyi yöntemlerinden biri de onu oluşturan sûreleri tanımak, sûreler hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaktır. Zira sûreler, kendi içinde bütünlüğü olup Kur’ân-ı Kerîm binasını meydana getiren bölümlerdir. Bununla ilgili en güçlü delil,

¹⁷ Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 76.

benzerinin yapılması konusunda meydan okunan¹⁸ en küçük Kur’ân birimini sûrenin teşkil etmesidir.¹⁹ Çağdaş müfessirlerden Emîn Ahsen Islâhî, sûrenin Kur’ân yorumundaki merkezî konumuna vurgu yaparak her bir sûrenin bir ana konusunun bulunduğunu, kısa da olsa ondaki kelime ve cümlelerin belli bir konuyu destekleyecek özellikler taşıdığını belirtir.²⁰

Araştırmanın Yöntemi

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bir araştırma yapıldığında, sûrelerin isimlerini müstakil olarak ele alan çalışmaların azlığı farkedilecektir. Yüz on dört sûrenin tümünün ele alınması sebebiyle geniş bir muhtevaya sahip olan “Sûre İsimleri Açısından Kur’ân’ın Anlaşılması” konusu, farklı alanlarda değişik kaynaklara başvurularak hazırlanmıştır.

Çalışmamızın konusu sûre isimleri olunca temel başvuru kaynaklarımız öncelikle Kur’ân-ı Kerîm ve tefsirler olmuştur. Zira sûre isimlerinin doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında, müfessirlerin yorum ve değerlendirmelerini dikkate almak, şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Kur’ân’da sûre isimlerinin geçtiği âyetler değişik yönlerden değerlendirilmiş ve farklı açılardan incelenmiştir. Bu yapılırken anlama, açıklama ve yorumlama metodu kullanılmıştır.

Ayrıca sûre isimlerinin tesbitinde tefsirlerin yanında Kur’ân’a dair yazılmış eserlerden ve ayrıca sahih hadis kaynaklarından istifade edilmiştir. Bu bakımdan hadis kitapları ve ulûmu’l-Kur’ân kitapları da temel kaynaklarımızdan olmuştur.

Bu bağlamda yararlandığımız eserler kaynakça kısmında gösterilecek olmakla birlikte, en fazla istifade ettiğimiz kaynakları burada zikretmekte yarar görüyoruz. Sûre ve isim kavramlarının tahlîli yapılırken ve sûre isimlerinin anlamları üzerinde durulurken Cevherî (ö. 400/1009)’nin *es-Sihâh*, Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108)’nin *Müfredât* ve İbn Manzûr (ö. 711/1311)’un *Lisânü’l-Arab* adlı eserleri en çok başvurulan kaynaklar olacaktır. Sûreler ve isimleriyle ilgili çeşitli konular ele alınırken İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201)’nin *Fünûnü’l-efnân fi uyûni ulûmi’l-Kur’ân*, Sehâvî (ö. 643/1245)’nin *Cemâlü’l-kurrâ’ ve kemâlü’l-ikrâ’* adlı eserinden, Zerkeşî (ö. 794/1392)’nin *el-Burhân*

¹⁸ Bakara 2/23.

¹⁹ Râzî, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü’l-Fahri’r-Râzî: et-Tefsîru’l-kebir Mefâtihu’l-ğayb*, Dârü’l-Fikr, Beyrut 1401/1981, II, 128.

²⁰ Birışık, Abdülhamit, “Sûre”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 538.

fî ulûmi'l-Kur'ân ve Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserleri başlıca kaynaklarımızdan olmuştur.

Hadis literatüründen ise diğer kitapların yanında daha çok Buhârî (ö. 256/870)'nin *el-Câmi'u's-sahîh*, Tirmizî (ö. 279/892)'nin *el-Câmi'u'l-kebîr* ve Hâkim (ö. 405/1014)'in *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* adlı eserlerinden faydalandık.

Bu arada Arent Jean Wensinck, Theodorus Willem Juynboll ve Josef Horovitz'in başkanlığında hazırlanan *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadîsi'n-nebevî* adlı eserin sekizinci cildinde yer alan “Fihrisü Esmâi Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Âyâtihî” bölümünden de istifade ettik.

Tefsirlerden Taberî (ö. 310/923)'nin, *Câmi'u'l-beyân*, Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-uyûn*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, İbn Atıyye (ö. 541/1147)'nin *el-Muharrerü'l-vecîz*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-ğayb*, Kurtûbî (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Fîrûzâbâdî'nin *Besâiru zevi't-temyîz*, Bikâî'nin *Nazmü'd-dürer*, Âlûsî (ö. 1270/1854)'nin *Rûhu'l-me'ânî*, Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili*, Tâhir b. Âşûr (ö. 1394/1973)'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* ve bir heyet tarafından hazırlanan *Kur'ân Yolu* adlı eserleri, daha çok yararlandığımız eserlerdir. Ayrıca burada saydığımız kitapların yararlandığımız eserler arasında çok cüz'î kaldığını belirtmek isteriz.

Mushaflarda, bazı sûrelerin isimleri -Mü'min-Gâfir, Tebbet-Mesed örneklerinde olduğu gibi- farklılık gösterebilmektedir. Farklı isimler konusunda, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin tercih ettiği adlandırma esas alındı. Âyet meâllerinde çoğunlukla Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*'nden bazen de Prof. Dr. Ali Özek ve arkadaşlarının *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*'nden faydalandık.

Konu ile ilgili hadisler alınırken senet kısmı çıkarıldı ve uzun olan hadislerde ise sadece ilgili bölüm kullanıldı. Kaynak gösterilen hadisler, Arent Jean Wensinck ve arkadaşları tarafından hazırlanan *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadîsi'n-nebevî* adlı eserin usulü tercih edildi. Hadis kitaplarının bab başlığındaki bilgilerden istifade edildiğinde ise kitabın adı ve bab numarası verildi.

Metinde geçen âyetler, sûre ismi, mushaftaki sırası ve âyet numarası olarak verildi. Ayrıca bu çalışmada, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin esas aldığı imlâ kuralları benimsendi.

Araştırmanın Zorlukları

Araştırmanın konusu, içinde bazı zorlukları barındırmaktadır. Çalışmamız asnasında biz de birçok zorlukla karşılaştık. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Tezin zorluklarından bir tanesi, konularına göre sûre isimlerinin tasnifindeki zorluktur. Çünkü birçok sûre isminin birden fazla konuyla ilişkili olabilecek, pek çok başlık altında incelenmesini gerektirecek bir yapısı vardır.
2. Bilindiği gibi bazı sûrelere birden çok isim izafe edilmektedir. Burada karşılaşılan zorluklarından birisi de sûrenin ismi ile sıfat ve lakaplarını birbirinden ayırabilmektir.
3. Sûre isimlerinin tevkîfi mi ictihâdî mi olduğunu tesbit edebilmek. Zira önceki âlimler, sûre isimlerinin kaynağı konusunu pek ele almamış; onların tevkîfi mi ictihâdî mi olduğunu belirtmemiştir.
4. Her bir sûrenin, her ismini bir hadisle delillendirebilme imkânı.
5. Kur'ân okuyucusu, mushafın farklı basımlarında bazı sûrelerin isimlerinin -Meselâ Mü'min/Gâfir- değişik olduğunu görecektir. Bunun sebebi ve çözümü nedir?

Konuyla İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi

Kur'ân sûrelerinin isimleri ile ilgili yapılmış müstakil çalışmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı tez çalışması, bazıları müstakil kitap, bazıları da makale şeklindeki çalışmalardır:

1. **Kitap Çalışmaları:** Sûrelerin isimleriyle ilgili çeşitli edebî şekillerde yapılmış çalışmalar²¹ bulunduğu gibi Türkçe bir telif olmamakla birlikte özellikle son dönemlerde Arapça yazılmış bazı müstakil kitap çalışmaları vardır. Bunlar genel olarak

²¹ Geniş bilgi için bk. Keskiöglü, Osman, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., Ankara 1989, s. 113; Kandemir, M. Yaşar, "Kâdî İyâz", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 117; Kayaalp, İsa, "Kânî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 306; Kılıç, Hulusi, "İbn Câbir", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 384; Akpınar, Ali, "Kur'ân Sûrelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensur ve Manzum Eserler ve Manzum Bir Örnek", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2009, s. 7-18.

sûrelerin tevkîfî ya da ictihâdî isimleri, isimlerin anlamları, sûrelerin temel özellikleri ve sûrelerin fazileti hakkında bilgiler vermek amacıyla yapılmıştır çalışmalardır.

- Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri, Prof. Dr. Muhammed Halil Çiçek tarafından Arapça telif edilen ve 2001 yılında basılan *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm min manzûrin hadâriyyin*²² isimli kitaptır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde medeniyet, tarifi ve özellikleri, İslâm ve Batı medeniyetlerinin özellikleri gibi konular, ikinci bölümde aklen, naklen ve mâna olarak Kur'ân'ın evrenselliği, üçüncü bölümde sûre mefhumuna genel bakış, dördüncü bölümde ise sûrelerin isimleri açısından Kur'ân medeniyetine bir bakış konuları ele alınmıştır. Konu bu eserde sûre isimlerinin topluca ifade ettikleri mesaj açısından ele alınmış; fakat Kur'ân'daki tüm sûreler değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır. Eserde sûre isimlerinin konularına göre tasnifi yapılsa da sûreler medeniyet açısından ele alındığı için bizim çalışma konumuza yeterince temas gereği duyulmamıştır. Ayrıca birden fazla ismi olan sûreler ve isimleri üzerinde de durulmamıştır.

- Mısır'lı Cuma Ali Abdülkâdir, ilk baskısı 2004'te, ikinci baskısı 2007 tarihinde yapılan *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve ithâfâti dūrarihî-nazratün cedîdetün fi't-tefsîri'l-mevdû'î*²³ adlı iki ciltlik eserinde sûreleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Konulu tefsir araştırmaları hususunda bir girişle başlayıp, Kur'ân'ın fazileti, sûrelerin fazileti, sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfî mi ictihâdî mi olduğu, sûrelerin isimlendirilmesinin sebepleri, sûre isimlerinin mushafalara yazılması, sûre başlangıçlarının sırları, Mekkî-Medenî sûreler, âyetler ve sûreler arasındaki münasebet, âyetlerin ve sûrelerin tertibinin de aralarında olduğu kırk altı konuyu ayrı ayrı başlıklar altında işlemiştir. Daha sonra da sûreleri mushaf sırasına göre tek tek ele alıp, sûrenin bir önceki sûreyle münasebeti, sûrenin ihtiva ettiği anlamlar ve sûrenin maksatları, sûrenin isimleri, sûrenin fazileti konularını incelemiş fakat konularına göre sûre isimlerinin tasnifini yapmamış, ayrıca sûre isminin muhtevayı anlama hususunda verebileceği imkânlar konusuna girmemiştir. Bu yönüyle eser sadece sûre isimleriyle ilgili olmayıp sûreleri tanıtan bir mahiyet arz etmektedir.

²² Çiçek, Muhammed Halil, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm min manzûrin hadâriyyin*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1421/2001.

²³ Abdülkâdir, Cuma Ali, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve ithâfâti dūrarihî nazratün cedîdetün fi't-tefsîri'l-mevdû'î*, ys., 2. bs., y.y. 1428/2007.

- Dr. Muhammed b. Sâlih el-Berrâk'ın, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*²⁴ isimli eseri: Müellif kitabın mukaddimesinde, sûre isimlerinin ulûmu'l-Kur'ân kitaplarının bir bölümünde ele alındığını, konuyla ilgili müstakil bir eser olmadığı için bu çalışmayı yaptığını belirtmektedir. Müellif, dört bölümden oluşan çalışmasının birinci bölümünde sûrelerin isimlendirilişinin tevkîfî mi ictihâdî mi olduğunu ele almıştır. İkinci bölümde “Birden fazla ismi olan sûreler” başlığı altında kırk sekiz sûreyi, üçüncü bölümde de “Tek ismi olan sûreler” başlığı altında atmış altı sûreyi ele almıştır. Dördüncü bölüm, birden fazla sûrenin ortak bir isim almasına ayrılmıştır. Bu eserde büyük oranda sûre isimlerinin tespitine yoğunlaşmış olsa da geniş bir kaynak taraması yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında sûre isimleri konularına göre tasnif edilmemiş, ayrıca sûre isminin muhtevayı anlama hususunda verebileceği imkânlar konusuna temas edilmemiştir.

- Dr. Seyf b. Râşid el-Cabirî'nin *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*²⁵ adlı çalışması: Eserinin sûre ve âyetlerin maksatlarının anlaşılmasında önemli bir anahtar sunduğunu ifade eden müellif, mushaf sırasına göre sûreleri ele alarak, genellikle sûrelerin ilk isimlerinin ve bazı âyetlerin maksatlarını açıklamaya çalışmaktadır. Bu eser, yazarın daha sonra tanıtılacak olan kitaplaştırılmış doktora çalışmasının -tüm sûreleri ele alarak- bir nevi özeti gibidir.

2. Tez Çalışmaları: Sûrelerin isimleri edebiyatçılara ilham verip, manzum eserlere mevzu edildiği gibi son zamanlarda akademik mânada da ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilgi Arap âleminde master ve doktora çalışmalarıyla ele alınırken Türkiye'de lisans bitirme tezleriyle sınırlı kalmıştır. Konumuz açısından kayda değer olanları:

- Konuyla alakalı ilk akademik çalışma Dr. Seyf b. Râşid el-Cabirî'nin 2002 yılında kitaplaştırılan 564 sayfalık *Esmâi's-süveri'l-Kur'âniyye -delâlât ve işârât*²⁶ isimli doktora tezidir. Dr. Câbirî, tezinin birinci bölümünde i'câz ve kudrete delalet eden sûre isimlerini, ikinci bölümde kıssalara delalet eden sûre isimlerini, üçüncü bölümde kalkınma ve kuvvete delalet eden sûre isimleri, dördüncü bölümde ise hukuk, ahlâk ve siyasete delalet eden sûre isimlerini incelemiştir. Bu çalışma isim bakımından bizim

²⁴ Berrâk, Muhammed b. Sâlih, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1429/2008.

²⁵ Câbirî, Seyf b. Râşid, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-vâdih, Birleşik Arap Emirlikleri 1430/2009.

²⁶ Câbirî, Seyf b. Râşid, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, ys., y.y. 1423/2002.

çalışmamıza benzese de kaynakçanın yetersizliği ve sûrelerin tamamının ele alınmayışıyla eksik kalmıştır.²⁷ Ayrıca eserde sadece sûrelerin ilk isimleri üzerinde durulmuş, sûrelerin diğer isimleri -tespit etme seviyesinde bile- ele alınmamıştır. Bu yapıyla kitap, tümü olmasa da bazı sûreleri isimlerinin konusuna göre tasnif ederek ele alan -tespit edebildiğimiz kadarıyla- ilk çalışma olmakla beraber konuyu tüm yönleriyle ele alan bir mahiyet arz etmemektedir. Ayrıca eser, kaynakça açısından da yeterli derecede kapsayıcı ve geniş değildir.

- Abdullah b. Sâlim b. Hamd el-Henâî tarafından, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye -cem' ve dirâse ve tahlîl-*²⁸ adıyla 2002 yılında, Ürdün Âl-i Beyt Üniversitesi'nde yapılan Yüksek Lisans Tezi de sûre isimleriyle ilgili yapılan çalışmalardandır. Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın girişinde sûre, sûrelerin isimlendirilmesi ve tertibi gibi konular işlenmektedir. Birinci bölümde “on isimden fazla ismi olan sûreler”, ikinci bölümde “dört isimden fazla ismi olan sûreler”, üçüncü bölümde ise “tek, iki veya üç ismi olan sûreler” ele alınmaktadır.

Görüldüğü üzere sûre isimleri özellikleri ve konularına göre tasnif edilmemiş; bunun yerine aldığı isim sayısına göre bir ayırma tâbi tutulmuşlardır. Bu durum da sûre isimlerinin bize verdiği mesajı yansıtmak mahiyette olmamaktadır.

- Münîre Muhammed Nâsır ed-Devserî tarafından, yapılan *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*²⁹ adındaki Yüksek Lisans çalışması, giriş ve iki bölümden müteşekkildir. Eserin giriş kısmında Kur'ân, sûre ve âyet kavramları incelenmektedir. Birinci bölümde sûrelerin isimlerinin birden fazla oluşu, sûrelerin belirli isimlerle adlandırılmaları, sûrelerin isimlendirilişinin tevkîfî mi ictihâdî mi olduğu ve sûre isimlerinin mushafra yazılması gibi konular ele alınmıştır. İkinci bölümde de sûrelerin isimleri ve faziletleri başlığında yüz on dört sûre herhangi bir tasnife tâbi tutulmadan mushaftaki sıralanışına göre tek tek ele alınmış ve burada sûrenin hedef ve maksatları, isimleri, isimlendirilme sebebi ve sûrenin fazileti konuları işlenmektedir. Müellif eserinin iki konu üzerine kurulu olduğunu belirtir ki bunlar, “Kur'ân sûrelerinin isimleri ve Kur'ân'ın

²⁷ Müellif, daha sonra kaleme aldığı *Mekâsîdü Esmâi Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinde, eksik kalan sûreleri ele aldığını belirtmektedir. Bk. Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 8-9.

²⁸ Henâî, Abdullah b. Sâlim b. Hamd, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye -cem' ve dirâse ve tahlîl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1423/2002.

²⁹ Devserî, Münîre Muhammed Nâsır, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1426/2005.

fazileti”dir.³⁰ Buna göre eserde konularına göre sûre isimlerinin tasnifi yapılmamış, ayrıca sûre isminin muhtevayı anlama hususunda verebileceği imkânlar konusuna yeterince girilmemiştir. Ayrıca konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara değinilmemesi, eser için bir eksiklik sayılabilir.

- 1994 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, Prof. Dr. M. Zeki Duman yönetiminde, yapılan *Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar*³¹ adlı Lisans Tezi, konuyla ilgili Türkiye’de yapılan iki çalışmadan biridir. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Giriş, Sûrelerin İsimlendirilmesi ve İsimlendirmede Etkili Olan Faktörler” konuları yer almakta, ikinci bölümde de “Sûreler” başlığında yüz on dört sûre sırasıyla ele alınmaktadır.

- Prof. Dr. Lütfullah Cebeci danışmanlığında, Tuba Cebeci tarafından *Kur’ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*³² isimli Lisans Tezi: Bu çalışma da giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur’ân-ı Kerîm Surelerine Genel Bir Bakış ve Kur’ân-ı Kerîm Surelerinin İsimlendirilişi gibi konular, ikinci bölümde de Kur’ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri ve Konuluş Hikmetleri başlığında yüz on dört sûre sırasıyla tek tek ele alınmıştır.

Takdir edilmelidir ki lisans tezi seviyesindeki bu çalışmalarda konunun tüm yönleriyle ele alınması beklenemez.

3. Makaleler: Sûrelerin isimleriyle ilgili Arapa yazılmış çeşitli makaleler bulunmakla birlikte, Türçe kaleme alınmış sadece bir makale mevcuttur:

- Türkiye’de müstakil olarak bu konuyu ele alan yalnızca bir makale tespit edebildik. O da Ahmet Bedir’in, 1999 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayınlanan “Sûrelerin İsimleri”³³ adlı makalesidir. Fakat bu makale çalışması sûrelerin isimlerinin tespiti ile sınırlandırılmıştır. Tespit konusunda kayda değer faydalar sağlayan makale, bizim konumuzun asıl yönlerine sınırları dolayısıyla temas etmemektedir.

³⁰ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 13.

³¹ Omurlu, Hikmet, *Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar*, (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri 1994.

³² Cebeci, Tuba, *Kur’ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*, (Basılmamış Lisans Tezi), Erzurum 2004.

³³ Bedir, Ahmet, “Sûrelerin İsimleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Şanlıurfa 1999.

- İbrahim Abdurrahman Halife'nin "İsmü's-sûre yümessilü rûhahe'l-'âm"³⁴ adlı makalesi, konuyla ilgili yapılmış çalışmalardandır.
- Sûre isimleri ilgili Arapça yazılmış makalelerden diğeri, İbrahim b. Süleyman el-Hüveymil'in "el-Muhtasar fî esmâi's-süver"³⁵ isimli makalesidir.
- Konuyla ilgili yazılmış Arapça makalelerden birisi de Abdülkâdir b. Azûz'un, "İsmü's-sûreti'l-Kur'âniyye ve medlûluhe'l-'âm -el-Bakara ve Ankebût nemûzecen-"³⁶ adlı makalesidir.

Kur'ân Münasebeti İlimine (Münâsebâtü'l-Kur'ân) Genel Bir Bakış

Tenasüp ilmi denince her ne kadar Kur'ân ilimlerinden biri akla gelse de konunun anlam çerçevesi çok daha geniştir. Genelde münâsebetü'l-Kur'ân denilince akla ilk gelen, âyetlerin kendi içindeki ahenk ve ilişkilerdir. Tenasüp ya da münasebet ilminin, münâsebetü'l-Kur'ân'a göre daha umumî olduğu söylenebilir. Tenasüp ilmi, kelime ve cümlelerin yan yana dizilişindeki münasebeti gösterirken münâsebetü'l-Kur'ân ilminin konusu sadece âyetler ve sûreler arasındaki irtibat ve insicamın tespit edilmesi olarak kabul edilmiştir. Buna göre tenasüp ya da münasebet ilminin, münâsebetü'l-Kur'ân ilmini de ihtiva edecek kapsama sahip olduğu söylenebilir.³⁷ Bununla birlikte bu tabirlerin birbirinin yerine kullanıldığı yani tenasüp derken münâsebetü'l-Kur'ân'ın kastedildiği de yer yer görülen bir durumdur.

Münasebet sözlükte, "yakınlık, benzerlik ve uygunluk" anlamını ifade etmektedir.³⁸ Buna ayrıca, "irtibat" veya "alaka" demek de mümkündür.³⁹ Tenasüp ve münasebet masterlarının türetildiği "nesepe" kelimesi, sözlük mânası itibariyle "soy, yakınlık,

³⁴ Halîfe, İbrahim Abdurrahman, "İsmü's-sûre yümessilü rûhahe'l-'âm", *Havliyyetü Külliyyeti usûli'd-dîn*, sy. 9, Kahire 1412/1992.

³⁵ Hüveymil, İbrahim b. Süleyman, "el-Muhtasar fî esmâi's-süver", *Mecelletü Câmi'ati'l-İmam Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye*, sy. 30, Riyad 2000.

³⁶ İbn Azûz, Abdülkâdir, "İsmü's-sûreti'l-Kur'âniyye ve medlûluhe'l-'âm -el-Bakara ve Ankebût nemûzecen-", *Risâletü'l-Mescid*, sy. 8, 1425/2004.

³⁷ Bikâî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ts., XXII, I, 5; Tuncer, Faruk, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, Işık Yayınları, İstanbul 2003, s. 23.

³⁸ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), Darü'l-maârif, Kahire ts., II, 4405; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 61; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 977; Kattân, Mennâ Halil, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-risâle, 5. bs., Beyrut 1398/1978, s. 97.

³⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 61; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 977; Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", s. 59.

akrabalık” anlamını taşır.⁴⁰ Aynı soydan gelen insanların maddî ve manevî birçok şeyleri ortaktır veya birbirine çok benzemektedir.⁴¹

Terim olarak münasebet ise birbirini takip eden kelime ve cümleler veya art arda anlatılan olaylar arasında mâna itibariyle makul bir irtibat ve ilişkinin bulunmasıdır.⁴² Bir şeyin veya bir cümlenin diğeriyle olan münasebeti, o iki şeyin şekli, yapısı ve ifade ettiği mâna bakımından birbirine yakın, benzer ve uygun olması, aralarında bir irtibat veya alaka bulunması, birbirine şekil veya muhteva yönüyle benzemesidir. Kelimenin mânası, bir veya birkaç cümleye uygulandığında, birbirini takip eden cümleler arasında, o cümlenin kelimeleri ve ifade ettiği mâna bakımından akla ve mantığa uygun bir yakınlık ve benzerlik olduğu görülür. İşte bu, cümleler arasındaki münasebettir.⁴³

Münasebet akılla ilgili bir şey olarak görülmüş ve arz edildiği zaman akıl tarafından makul karşılanan bir iş olarak tanımlanmıştır.⁴⁴ Buna göre münasebet ilmi, konu itibariyle kelime veya cümleler arasındaki anlam benzerliğini, irtibat ve insicamı, bir usul terimi olarak münâsebetü'l-Kur'ân da âyet ve sûreler arasındaki mâna ilişkisini ortaya koymaktadır.⁴⁵ Bu arada “siyak ve sibak” a da kısaca temas edecek olursak, bir terim olarak beraber kullanıldığında siyak ve sibak, “sözde, baş ve son uygunluğu, tutarlılığı; sözün gelişi ve sözün başıyla sonundaki ifadeden hâsıl olan mâna” diye tarif edilmiştir.⁴⁶ Her ne kadar bu lafızlar tenasüp ile eş anlamlı olarak kullanılıyorsa da siyak ve sibakı, münasebeti oluşturan iki temel unsur olarak görmek de mümkündür.⁴⁷

Bikâî, münasebet ilminin önemini ortaya koyarken şöyle demektedir: “Münâsebetü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûrelerinin sıralanışındaki hikmeti anlatan bir ilimdir. Bu ilim, mânaların duruma uygunluğunu araştıran belagatin gayesidir. Zira kelamın güzelliklerinin anlaşılması, sûrelerin maksudunun bilinmesine bağlıdır. Belagattan istenen de budur. Bu da Kur'ân'ın bütün cümlelerinin maksadının bilinmesini ifade eder. O yüzden bu ilim, çok büyük bir değer taşımaktadır.”⁴⁸

⁴⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 61.

⁴¹ Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 24.

⁴² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 66-67.

⁴³ Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 59.

⁴⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 61.

⁴⁵ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 198.

⁴⁶ Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2005, s. 1169.

⁴⁷ Tuncer, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁸ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 6; Tuncer, *a.g.e.*, s. 23.

Âyet ve sûreler arasındaki uyum ve ahengi inceleyen münasebet ilmi, şerefli olduğu kadar⁴⁹ münasebetlerin incelenişi esnasında çok incelik ve dikkat isteyen bir sahadır.⁵⁰ Zira âyet ve sûreler arasındaki bu münasebeti Kur'ân'ın her yerinde kolayca bulmak mümkün değildir.⁵¹ Zerkeşî ve Suyûtî'ye göre tefsir alanında pek çok eser kaleme alınmış olmasına rağmen, âyet ve sûreler arasındaki irtibata yer verenlerin azlığı, belagat ilmi içerisinde ele alınan münâsebetü'l-Kur'ân ilminin zorluğu sebebiyledir.⁵²

Kur'ân âyetleri ve sûreleri arasındaki münasebet konusunu ilk defa ortaya koyanın Ebû Bekir en-Nisâbûrî (ö. 324/935) olduğu bildirilmektedir.⁵³ Kendisine, bu âyet şu âyetle birlikte niçin geldi? Bu sûrenin, şu sûre akabinde gelmesindeki hikmet nedir? gibi sorular sorulmuştur. Hatta o, münasebet ilmini bilmemelerinden dolayı Bağdat âlimlerini kınamıştır.⁵⁴ Aradan iki asır geçtikten sonra, âyetler arasındaki münasebet üzerinde duran şahıs, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) olmuştur.⁵⁵ Ayrıca âyetler arasındaki münasebet, Kur'ân'daki i'câz ve belagati tefsirinde büyük bir ustalıklarla işleyen Zemahşerî tarafından gösterilmeye çalışılmış, Zemahşerî, bazı âyetlerin tefsirinde münasebete yer vererek, görüşlerini bildirmiştir.⁵⁶

Bununla birlikte âyet ve sûreler arasındaki münasebet ve Kur'ân'ın insicamı konusundaki düşünce ve yorumlarını kitabîleştirmek suretiyle münâsebetü'l-Kur'ân konusunun daha kalıcı olmasını sağlayan ve bunu tefsirinde öncekilere nazaran daha geniş bir biçimde işleyen ilk müfessir, Fahreddin Râzî'dir.⁵⁷ Kur'ân'ın tamamı âyetleri arasında çelişki olmaması açısından tek bir sûre gibidir, çünkü bütün parçaları birbiriyle irtibatlıdır⁵⁸ ve Kur'ân-ı Kerîm'in tümünün birbiriyle muttasıl olmasından ve buna bağlı olarak tek bir söz hükmünde oluşu⁵⁹ tezinden hareket eden Râzî, âyet ve sûreler arasındaki münasebet üzerinde durmuş, hemen hemen tefsirinin her yerinde Kur'ân'ın

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 61.

⁵⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 976.

⁵¹ Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", s. 60.

⁵² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 62; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 200.

⁵³ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 62; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Yıldız, *a.g.m.*, s. 61; Demirci, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976-977.

⁵⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976-977; Yıldız, *a.g.m.*, s. 61.

⁵⁶ Yıldız, *a.g.m.*, s. 61.

⁵⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Yıldız, *a.g.m.*, s. 61.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 214.

⁵⁹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1427/2006, XXI, 404.

insicam ve irtibatına yer vermiştir.⁶⁰ Hatta tefsirinde buna en çok yer veren kişilerden biri Râzî olmuştur, denebilir.⁶¹

Yine Râzî “Kur’ân’ın ifade güzelliğinin çoğu, tertip ve irtibat ve münasebetlere havale edilmiştir, orada görülür” diyerek münasebet ilmine verdiği önemi ortaya koymaktadır.⁶² Bazı âlimler “sözün güzelliği, parçalarının birbiriyle irtibatının olmasıdır” demişlerdir.⁶³ Fakat onlara göre de her âyetin diğer bir âyetle yan yana olması açısından, Kur’ân’ın tek bir sûre gibi olduğu iddiası caiz ve uygun değildir.⁶⁴

Münâsebetü’l-Kur’ân konusunda ilk müstakil eseri, Endülüs ulemasından, Ebû Hayyân’ın hocalığını da yapmış olan Ebû Cafer b. Zübeyr (ö. 708/1309) vermiştir.⁶⁵ Ebû Cafer b. Zübeyr bu kitabına *el-Burhân fî münâsebeti tertîbi süveri’l-Kur’ân* adını vermiştir.⁶⁶ Henüz yazma halinde olan eser, sûreler arasındaki münasebeti göstermeye çalışır.⁶⁷ Daha sonraki zamanlarda da Ebû Hayyân, Adududdin el-Îcî gibi birçok âlim bu ilmin önemini ve Kur’ân araştırmalarındaki yerini ifade etmişler ve yazdıkları eserlerinde münasebet ilmi üzerinde durmuşlardır.⁶⁸

Âyet ve sûreler arasındaki münasebeti geniş biçimde ele alan, tefsirinde bu konuyu kendinden önceki ve sonraki müfessirlere nazaran daha ciddi ve titizlikle ele alan müfessir, Burhânüddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî’dir. Müfessir, *Nazmü’l-dürer fî tenâsübi’l-âyâti ve’s-süver* adıyla oldukça hacimli sayılabilecek bir tefsir yazmış ve söz konusu eserinde münâsebetü’l-Kur’ân’a genişçe yer vermiştir. Hem dirayet hem de rivayet tefsirleri içerisinde Kur’ân’ın insicamını böylesine derin ve engin bir şekilde ele alan bir başka tefsir mevcut değildir. O yüzden münâsebetü’l-Kur’ân dendiği zaman, Bikâî’nin sözünü ettiğimiz bu eseri akla gelir.⁶⁹

Bikâî, bu eserini yazarken, yapılan tenkitler üzerine çalışmasını bırakır, âyet ve sûreler arasında münasebeti göstermedeki haklılığını ispatlamak için *Mesâ’idü’n-nazar li’l-*

⁶⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 200.

⁶¹ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 976.

⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 62; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Yıldırım, *Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, 4. bs., İstanbul 1996, s. 95.

⁶³ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 62.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 214.

⁶⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 61.

⁶⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Kattân, *Mebâhis*, s. 97. Sakıb Yıldız’ın tesbitine göre ise eserin ismi, “el-Burhân fî tertîbi süveri’l-Kur’ân”dır. Bk. Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 62.

⁶⁷ Yıldız, *a.g.m.*, s. 62.

⁶⁸ Demirci, *a.g.e.*, s. 201.

⁶⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 976; Demirci, *a.g.e.*, s. 201.

işrâf alâ makâsidi's-süver adındaki eserini kaleme alır. Bu kitapta münasebetle ilgili bilgilerle, bütün sûrelerin maksûdu üzerinde durulur, sûreler arasındaki münasebet gösterilmeye çalışılır. Müfessir *Nazmü'd-dürer* adlı tefsirini tamamladıktan sonra da tefsirin bir nevi kısaltılmış şekli olan ve daha ziyade münasebet üzerinde duran *Delâletü'l-burhâni'l-kavîm alâ tenâsübi'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı hacimli eserini tamamlar. Müstakil bir kitap halinde kaleme alınan son eser de Celaleddin es-Suyûtî'ye aittir. Müellifin *Esrâru't-tenzîl* adlı eseri, âyet ve sûreler arasındaki münasebetle ilgilidir.⁷⁰ Suyûtî, kendi ifadesiyle i'câz ve belagati ihtiva etmekle beraber, sûre ve âyetler arasındaki münasebeti de işlediğinden bu sahada yazılan bir çalışma kabul edilebilecek *Esrâru't-tenzîl* adlı eseri kaleme almıştır. Daha sonra da bu eserden, özellikle sûreler arasındaki münasebete ait bölümleri ayrı bir kitap halinde özetleyip, konuyla ilgili *Tenâsüku'd-dürer fi tenâsübi's-süver* adıyla bir eser meydana getirmiştir.⁷¹

Klasik ve modern usulcülerin tenâsüb ile ilgili son derece önemli tartışmalarında bizleri yanıltan küçük fakat kayda değer bir nokta vardır. Kısaca teori ve pratik uyumsuzluğu şeklinde de ifade edebileceğimiz bu nokta bize, münasebetle ilgili olarak az sayıdaki müfessirin ortaya koyduğu gayretin genelde âyetlerin siyâk ve sibâkıyla ya da bazı sûrelerin önceki ve sonraki sûreyle olan benzerlik ilişkisiyle sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu nedenle usulcülerin övgüyle bahsettiği münasebet ilmi hiçbir zaman geleneksel tefsirlerin önem verdiği bir konu olamamıştır. Fakat Bikâî'nin *Nazmü'd-dürer* isimli eserini istisna tutmak gerekir.⁷² Tenâsüb kavramı sûre(ler)de kesinlikle mevcut bir ilişkiyi ve birliği önkabul olarak varsaymaktadır. Dolayısıyla 3 âyetten 286 âyete kadar uzanan sûreler zincirinde böyle bir birliğin varlığı çoğu klasik müfessir için gerçekten yabancı bir nosyondur.⁷³

Âyetler, çeşitli yönlerden birbirini tefsir ve beyan eder. Bir âyette mücmel veya mutlak olan mâna, diğer bir âyetle açıklanır, hususi mânaya kavuşturulur. Müfessirlerin, rivayet tefsirinin en sağlam yönü olarak kabul ettikleri bu husus, ilâhî kitaplar içinde sadece Kur'ân'a ait bir husus olduğu kabul edilir. Kur'ân'ın i'câzı, yani muciz kelimelerin oluşu da buna eklenirse, âyet ve sûreler arasında mutlaka bir yakınlık, uygunluk ve irtibat olduğu görüşü kuvvet kazanır. Kanaatimizce yukarıda isimlerini verdiğimiz

⁷⁰ Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", s. 62.

⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 976; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 201.

⁷² Albayrak, İsmail, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 13, Yıl: 6, Güz 2002, s. 90.

⁷³ Albayrak, *a.g.m.*, s. 90-91.

Zemahşerî, Râzî, Ebû Hayyân ve Bikâî gibi müfessirler, âyetler arasındaki irtibatı, Kur'ân'ın bu özelliğini dikkate alarak göstermeye çalışmışlardır.⁷⁴

Şevkânî, tefsirinde⁷⁵ Bakara sûresinin 42. âyetini tefsir etmeden önce münasebet konusuna geniş yer ayırmış ve münasebeti bulma gayretinin lüzumsuzluğunu vurgulamıştır. Ona göre, 23 seneye yakın bir sürede ayrı ayrı nâzil olan âyetlerden hangisinin önce veya sonra indiğini, Kur'ân'ın tamamı içinde kesinlikle bilmek mümkün değildir. Şevkânî, bu görüşünde haklı olabilir. Ancak Kur'ân'ın mâna ve nazmındaki i'câzı, ittifaken kabul edildiğine göre, mûciz bir kelamın, buna bağlı bir diğer yönünü tespiti çalışmak, hiçbir şekilde hatalı sayılmamalıdır. Zaten münasebet âyetlerin ve sûrelerin iniş sırasında değil, mushaf sırasında aranmaktadır. Çünkü hicrî 5. asırdan itibaren, bazı müfessirlerin bu konuya ağırlık vermesi, Allah kelamındaki bu gibi incelikleri görüp Kur'ân tefsirine ayrı bir özellik kazandırması, ne Kur'ân'ın mâna ve ruhuna ters düşmüş ne de yazılan eserlere bir eksiklik meydana getirmiştir.⁷⁶

Âyetler çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplere binaen nâzil olmakla beraber, aralarında öyle bir irtibat vardır ki, onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir. Kur'ân'ın i'câzı bu yöne de teşmil edilebilir. Belagat ve ahenk bakımından Kur'ân'ın böyle bir insicama sahip olması, onun ebedi bir mûcize olduğunun delilidir. Arapçada, kelimelerin teşkil ettikleri terkiplerin güzelliğini yaşatan ve ilelebet yaşatacak olan Kur'ân'dır. Onun terkipleri gibi terkipler yapmak insanoglunun kudretinde değildir.

Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri arasında da mutlak bir irtibat vardır. Sûrelerin gelişigüzel serpiştirilmiş olması bahis konusu olamaz. Kur'ân sûrelerinin, uzunluk ve kısalıklarına göre tertip edilmiş olup aralarında bir ilişkinin olmadığı söylenmesi isabetli değildir. Sûrelerin bu şekildeki sıralanışının Kur'ân'ın bıkmadan okunması ve çocukların kısa sûreleri bir arada kolayca ezberlemeleri gibi kolaylıklar sağlaması yanında başka hikmetleri de vardır.⁷⁷ Bu bakımdan sıralanıştaki uzunluk ve kısalıkları kabul etmekle beraber, bundan maksadın sadece sûrelerin uzunluk ve kısalıklarına göre sıralamak olmadığını ve sûrelerin aralarında bir münasebetin varlığını kabul etmekteyiz.

⁷⁴ Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 64.

⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 171-174.

⁷⁶ Yıldız, *a.g.m.*, s. 75.

⁷⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 333-334; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 207.

Râzî, Bakara sûresinin tefsiri sırasında konuyla ilgili şu izahta bulunur: Bu sûrenin lafzındaki letafeti ve tertibindeki güzelliği düşünen kimse, Kur'ân'ın lafzındaki fesahat ve tertibindeki mükemmelliği ile de mu'ciz olduğunu anlar. Kur'ân'ın üslûbu ile mu'ciz olduğunu söyleyenler, belki bunu murad etmişlerdir. Ancak ben, Kur'ân'daki bu esrarı anlamayan çoğu müfessirlerin bu letafetten uzak kaldıklarını gördüm. Bu konudaki gerçek, meâlen şu beyitte ifade edildiği gibidir: “Göz, yıldızı sureten küçük görüyorsa, suç yıldızın küçüklüğünde değil, gözbebeğinin küçüklüğündendir.”⁷⁸

Cümleler arasında sıkı bir bağ kurmak ve aralarındaki bu bağı güçlendirmek, münasebetin faydalarındandır. Kurulan bu irtibatla cümlelerin durumu, kısım ve bölümleri arasında uygunluk bulunan sağlam bir binaya benzemektedir.⁷⁹

Kur'ân'ın tümünde, âyetler arasında münasebet olup olmadığını gösteren küllî esaslar vardır. Sûrenin hangi amaç için indiğini bilmek, bu gayeye götüren sebepleri araştırmak, bu sebeplerin birbirine yakınlık ve uzaklık durumlarını incelemek, sözün akışı sırasında yani âyetlerin birbirini takibinde dinleyenin merakını dikkate almak ve belagatin gerektirdiği hususlara önem vermek, âyetler arasındaki münasebeti anlamayı kolaylaştıran umumî kaidelerdir. Bu kural uygulandığında, her sûre ve âyetin aralarında bulunan irtibat ve münasebet, açıkça ortaya çıkar.⁸⁰ Tespit edilen bu kaidelere rağmen bazı istisnalar sebebiyle âyet ve sûreler arasında irtibat kurmak pek kolay olmamıştır. Bu konuda gayret sarfeden müfessir, Kur'ân'ın hedeflerini göz önünde tutmak şartıyla, akıl ve mantığından istifade etme mecburiyetinde kalmış, münasebetin varlığını aklî delillerle göstermiştir. Bu yüzden müfessirlerin büyük bir kısmı, ilâhî kelamın bu yönüne girmekten mümkün merteye uzak kalmışlardır. Bu zorluk, az sayıdaki kısa sûreler hariç diğer sûrelerde, Kur'ân'ın kendine has özelliği olan, sayıları yerine göre değişen âyet gruplarının meydana getirdiği farklı hüküm ve konuların bulunmasından kaynaklanmaktadır.⁸¹ Bikâî, belirli bir konuyu işleyen âyetlerden diğer bir konuya geçişte, aralarında bir irtibat kurmada karşılaşılan zorlukları bizzat yaşamış, tefsirini yazarken bazı âyetler üzerinde aylarca düşünme ihtiyacı duyduğunu belirtmiştir.⁸²

⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 977.

⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 62; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 978.

⁸⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 982.

⁸¹ Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 64.

⁸² Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 14-15.

Aslında münâsebetü'l-Kur'ân ilmi, sahası itibariyle son derece geniş bir ilimdir. Oysa “Tenasübü'l-Ây ve's-Süver (Âyet ve Sûreler Arası Münasebet)”, daha özel bir ifadedir. Bu ilim dalı içinde her biri akademik çalışma konusu olabilecek alt ilim dalları vardır ki biz bunları sadece isim olarak zikredip konumuzla alakalı olanı üzerinde kısaca duracağız: 1. Âyet içi münasebet. ikinci âyetin başı ile sonu arasındaki münasebet. 3. Âyetler arası münasebet. 4. Sûreler arası münasebet. 5. Sûre ile ismi arasındaki münasebet. 6. Sûrenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebet. 7. Art arda olan sûreler arasındaki münasebet. 8. Peşpeşe olmayan sûreler arasındaki münasebet. 9. Sûrenin başı ile bir önceki sûrenin sonu arasındaki münasebet.⁸³

Tezimizin konusunu teşkil eden, sûre ile ismi arasındaki münasebet de münâsebetü'l-Kur'ân yani münasebet ilmi çeşitlerinden biri olarak kabul edilmiştir.⁸⁴ Buna göre sûrelerin ismi ile sûrelerin maksatları arasında bir uygunluk ve bir irtibatın varlığı söz konusudur.⁸⁵ Ayrıca isimlerin müsemâmâya delaletleri, belagat ve fesahatlarıyla temayüz edip öne çıkan kişilere Cenâb-ı Allah'ın kendisiyle meydan okuduğu Kur'ân'ın belağî i'câz çeşitlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁸⁶

Münasebetlerin tespitinde Bikâf'in usulü şöyledir: Her sûrede, o sûrenin ismine önem verir, hatta birden fazla ismi olan sûrelerdeki isimleri de dikkate alır. Önce, sûre adı ile sûrede mevcut ana fikirler arasındaki yakınlığı belirtir. Sûre başlarındaki besmele ile sûrenin irtibatını sağladıktan sonra, diğer müfessirler gibi rivayet ve dirayet esaslarına göre âyetleri bazen cümlelere ayırarak bazen de kelimeleri ayrı ayrı ele alarak tefsir eder. Bundaki gayesi; mâna ve terkip yönüyle âyeti tahlil etmek, hem âyet içindeki irtibatı, hem de önceki ve sonraki âyetlerle olan münasebeti göstermektir. Âyetler üzerinde yapılan bu tahlilin yanı sıra, sûrenin bir bütün olarak insicamını göstermeye çalışır. Sûrenin sonuna geldiğinde, sûrede mevcut ana fikirleri belirtir, bunların ışığında bir sonraki sûre ile olan münasebeti kurarak, âyetler arasındaki münasebet ve insicam kadar, sûreler arasındaki münasebet ve insicamı da belirler.⁸⁷

⁸³ Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 34.

⁸⁴ Tuncer, *a.g.e.*, s. 34; Aydın, Muhammed, “Teemmülât fi'l-münâsebât ve dirâse tatbikiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2008, s. 43-44.

⁸⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 993.

⁸⁶ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 13.

⁸⁷ Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, s. 66-67.

Faruk Tuncer'e göre, sûre ile ismi arasında bir münasebet olduğunu düşünmek, sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfî olmasına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelere bölünmesi ve bunlara isim verilmesi, bizzat vahiy sahibi tarafından yapılmıştır.⁸⁸ Bu konu, daha sonra detaylı olarak ele alınacaktır.

⁸⁸ Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 215.

BÖLÜM 1: SÛRE KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERÎM SÛRELERİ

1.1. Sûre Kavramının Tahlîli

1.1.1. Lügat Anlamı

Bir kavramın yeterli derecede anlaşılması, o terimin dil açısından değerlendirilmesine bağlıdır. Zira filolojik tarif, ıstılâhî tanım için bir basamak ve destek noktası oluşturmaktadır. Lafızların anlamını belirlemek için de kelimelerin kökünü araştırma diyebileceğimiz etimoloji metoduna başvurulmaktadır.⁸⁹ Bu açıdan sûre kavramının önce kökeninin tespit edilmesi yani etimolojik açıdan ele alınması gerekmektedir.

Sûre lafzının kökü hakkında iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Ekseriyetin görüşü kelimenin hemzesiz olarak “سُورَة” kökünden geldiğidir.⁹⁰ İkinci görüşe göre ise “سُورَة” kökünden gelmektedir.⁹¹

İbn Atıyye'nin belirttiğine göre bu kelime Kureyş ile Hüzeyl, Sa'd Bekr ve Kinâne gibi komşu kabilelerde hemzesiz, Temîm ve bazı kabilelerde ise hemzeli olarak okunmaktadır.⁹²

Kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanılışı da Kureyş lehcesine uygundur⁹³ ve meşhur olan da budur.⁹⁴ İmam Nevevî (ö. 676/1277)'ye göre hemzesiz olması daha fasihtir.⁹⁵ Sûre kelimesini gerek hemzeli gerek hemzesiz oluşuna göre değerlendiren iki farklı görüşü şu şekilde ele almamız mümkündür:

İlk olarak sûre lafzının hemzesiz bir kelimedenden geldiğini savunanlara göre -”vav” harfi kelimenin aslından olmak kaydıyla- sevr (sevre) veya sûr kökünden türeyen sûre,

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 21.

⁹⁰ Abbâs, Fadl Hasan, *İtkânü'l-burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-furkân, Amman 1997, I, 443.

⁹¹ Bk. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru hicr, Kahire 1422/2001, I, 102-103; Sicistânî, Ebû Bekir Muhammed, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire ts., s. 5; Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd es-Sihâh: *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülgafur Attâr), Dârü'l-ilm li'l-melâyin, 4. bs., Beyrut 1990, I, 69; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 27; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2147; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 84; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 332.

⁹² İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (thk. Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed), Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1422/2001, I, 56.

⁹³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 8.

⁹⁴ Zerzûr, Adnân Muhammed, *Ulûmü'l-Kur'ân medhal ilâ tefsîri'l-Kur'ân ve beyânü i'câzihî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1401/1981, s. 102.

⁹⁵ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Dârü's-selâm, Kahire 1423/2002, s. 281.

sözlükte yüce merteye ve yüksek makam,⁹⁶ şan ve şeref,⁹⁷ büyük bir şehri kuşatan sur, duvar,⁹⁸ binanın bir bölümü veya katı,⁹⁹ yüksek ve güzel bina,¹⁰⁰ alâmet ve nişan,¹⁰¹ duvar kirişi ve duvarın yapısında kullanılan taş, kerpiç veya tuğla gibi malzemenin her bir sırası,¹⁰² topluluk ve grup,¹⁰³ kuvvet, şiddet ve sertlik gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁴

İslâm öncesi dönemin meşhur şairlerinden Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604), bir beytinde sûre kelimesini şerefli yüksek makam ve yüce merteye, rütbe ve şeref¹⁰⁵ anlamında şöyle kullanmaktadır: “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ سُورَةً / تَرَى كَلَّ مَلَكٍ دُونَهَا يَتَذَبَّبُ” (Allah’ın sana yüksek bir makam (şeref ve üstünlük) verdiğini görmez misin? Sen, ondan aşağıda kalan her bir hükümdarın aşağıdan ona doğru yükselmeye çalıştığını görürsün.)¹⁰⁶ Yani Allah’ın sana verdiği ve seni çıkardığı şeref ve üstünlük makamı hükümdarların makamından daha yüksektir.¹⁰⁷ Öyle ki o konum ve seviyeye krallar ulaşamaz.¹⁰⁸

⁹⁶ İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretü'l-lüga*, (thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî), Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1987, II, 722; İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Darü'l-fikr, y.y. 1399/1979, III, 115; Cevherî, es-Sihâh; II, 690; İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *el-Muhkem, ve'l-muhîtü'l-a'zam*, (thk. Abdülhamîd Hindâvî), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1421/2000, VIII, 607; Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Mu'cemü müfredâti elfâzi'l-Kur'an*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1997, s. 278; Sehâvî, Alemüddin Ali b. Muhammed, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mektebetü't-türâs, Mekke 1408/1987, I, 39-40; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2148; Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tacü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Matba'atü hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1385/1965, XII, 102; Ebû Şuhbe, Muhammed Muhammed, *el-Medhal li dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-livâ', 3. bs., Riyad 1407/1987, s. 321.

⁹⁷ Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2148; Zebîdî, *a.g.e.*, XII, 102; Lâşîn, Mûsâ Şâhîn, *el-Leâliü'l-hisân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dârü's-şürûk, Kahire 1423/2002, s. 35.

⁹⁸ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn müratteben alâ hurûfi'l-mu'cem*, (thk. Abdülhamîd Hindâvî), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003, II, 293; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 102; İbn Düreyd, *a.g.e.*, II, 723; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'an*, s. 5; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 27; Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; İbn Sîde, *a.g.e.*, VIII, 607; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 278; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147-2148; Zebîdî, *a.g.e.*, XII, 102.

⁹⁹ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 115; Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 56-57; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147; Abdülazîz, Emir, *Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1983, s. 68.

¹⁰⁰ İbn Sîde, *a.g.e.*, VIII, 607; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147; Zebîdî, *a.g.e.*, XII, 102; Lâşîn, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁰¹ İbn Sîde, *a.g.e.*, VIII, 608; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147; Zebîdî, *a.g.e.*, XII, 102; Lâşîn, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁰² İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147; Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 2. bs., Beyrut 1419/1998, s. 247.

¹⁰³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 84.

¹⁰⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, II, 293; İbn Düreyd, *a.g.e.*, II, 723; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 115; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2146-2147; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 84.

¹⁰⁵ Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2148; Zebîdî, *a.g.e.*, XII, 101; Abdülazîz, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰⁶ Nâbiğa ez-Zübyânî, Ebû Emâme Ziyad b. Muaviye, *Dîvânü'n-Nâbiğa ez-Zübyânî*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dârü'l-maârif, 2. bs., Kahire ts., s. 73. Ayrıca bk. Taberî, *a.g.e.*, I, 103; İbn Düreyd, *a.g.e.*, II, 723; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 278; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39.

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 107.

Kelimenin anlamlarından hareketle Kur'ân-ı Kerîm'in bölümlerine sûre denilmesinin hikmetleri hakkında ileri sürülen bazı görüşler şunlardır: Kur'ân sûrelerinin, diğerlerine karşı sahip olduğu yüksek derece sebebiyle sûre olarak isimlendirilmiştir.¹⁰⁹ Her sûre, Allah'ın Kelamı'nı ihtiva etmekle yüksek bir mevki işgal etmiş bulunduğundan, bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir.¹¹⁰ Kur'ân sûreleri, okuyanın basamak basamak yükseldiği, dereceler ve mertebeler mesabesindedir. Onlara sûre adının verilmesi, dindeki yerlerinin yüceliğinden¹¹¹ ve Kur'ân okuyan kimsenin, bu sayede yüksek bir derece elde etmesindedir. İnsan tüm Kur'ân sûrelerini gereğince okursa, bu sayede en önemli makamlara erişme imkânını elde eder.¹¹² Sûre kelimesinin bu anlamına göre Kur'ân-ı Kerim gök âlemine, herbir sûre de göğün yüksek rütbede bulunan gezegen sistemlerine benzetilmektedir.¹¹³

Sûre kelimesinde, surların gözle görülen yüksekliğine benzer bir şekilde mânevî bir yücelik ve yükseklik anlamı da vardır. Bu durum, sûrelerin Hz. Peygamber (a.s.)'i, Kur'ân'ı ve hak din İslâm'ı koruma ve himaye etmeleri sebebiyledir. Zira sûreler, tüm inatçı ve kibirlileri susturan bir mûcizedir. Mücrimler hoşlanmasa da Cenâb-ı Allah, sûrelerle gerçeği ortaya çıkarır ve bâtılı da ortadan kaldırır. Düşmanın saldırılarına karşı korur ve himaye eder.¹¹⁴

Öte yandan yerin yüksekçe olan kısmına sur denildiği gibi sûreye bu ismin verilmesi, sûrenin şerefi ve seviyesinin yüksekliği sebebiyledir.¹¹⁵

Surun bir şehri çevrelemesi gibi sûre de âyetleri çevrelemekte, kendi bünyesi içine almaktadır. Yine sur, şehri kuşattığı gibi sûreler de bazı âyetleri bünyesinde toplayıp diğer âyetlerden ayırır. Sûre, başka âyetlerin içine girişine engel olduğu için şehrin sur ve duvarına benzetilmiştir.¹¹⁶ Bunun yanında sûre, iki açıdan sura benzemektedir: İlk olarak surun gözle görülen, maddî bir yüksekliği varken sûrenin manevî bir yüksekliği

¹⁰⁸ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, I, 40.

¹⁰⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII, 607-608.

¹¹⁰ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 40; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 10. bs., Ankara 1995, s. 57; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 47; Akgül, Muhittin, *Kur'ân İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İzmir 2008, s. 75.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 128.

¹¹² Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî), Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. bs., İstanbul 2002, I, 103.

¹¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 23.

¹¹⁴ Zûrkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 247.

¹¹⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 107.

¹¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 278.

vardır. İkinci olarak ise surların inşası, üst üste konulan tuğlalarla yapılırken sûrenin inşası ise birbirini takip eden âyetlerle yapılmaktadır.¹¹⁷ Bilindiği gibi surun yapımında, her bir tuğlanın yanına sıra ile diğer bir tuğla konmaktadır. Sûrelerin oluşumunda da bir kelimenin yanına diğer bir kelimeyi, bir âyetin yanına diğer bir âyeti koyma işlemi buna benzetilmektedir.¹¹⁸

Sûreler, surlarla çevrilmiş şehirler gibi Kur'ân'ın sınırlanmış bölümleridir. Veya o sûreler, tıpkı şehrin surlarının içindekileri kuşatması gibi birçok ilim dalını ihtiva etmelerinden dolayı bu ismi almışlardır.¹¹⁹ Çünkü Kur'ân parçaları, yerli yerinde kelimelerden meydana gelen ve omuz omuza vererek birbirine destek olan âyetlerden örülmüş sağlam ve yüksek bir şehir suru gibidir.¹²⁰

Surun binaları kuşatması ve içine alması gibi sûre de âyetleri, kelimeleri, harfleri; emir nehiy ve ahkâm gibi anlamları kapsamakta ve içine almaktadır.¹²¹ Sûre kelimesinin bu anlamına göre, Kur'ân-ı Kerîm'in yeryüzünde yüksek bir medeniyet kuracağına işaret eden, her sûresi büyük bir suru bulunan sağlamlaştırılmış bir şehre ve bunun içinde her âyet de bir konağa benzetilmiş olur.¹²²

Bunlarla birlikte bir binanın katlarına veya kısımlarına sûre denildiği gibi Kur'ân'ın muhtelif kısım ve tabakalarını teşkil eden sûrelere bu ismin verilmesi mümkündür.¹²³ Çünkü her bir sûre, aralarında fasıla bulunup bir diğerinden ayrılmış bulunup üst üste ve peş peşe gelmektedir. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif kısım ve tabakalarını teşkil eden parçalarına da sûre adı verilmiştir.¹²⁴

Yüksek ve güzel bina anlamıyla Kur'ân sûreleri, başkalarından hemen ayırt edilebilen yüksek ve muhkem bir bina durumunda olup hakikatlerin kalesidir.¹²⁵ Alâmet ve nişan

¹¹⁷ Rûmî, Fehd b. Abdirrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, ys., 14. bs., Riyad 1426/2005, s. 115.

¹¹⁸ Zûrkânî, *Menâhili'l-irfân*, s. 247.

¹¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 128.

¹²⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 52.

¹²¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 84-85.

¹²² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 23.

¹²³ Akgül, *Kur'ân İklimine Seyahat*, s. 75.

¹²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2147; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 57.

¹²⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 52.

anlamıyla sûreye sûre denilmesi, onu getiren Hz. Peygamber (a.s.)'in doğruluğuna bir alâmet ve Kur'ân'ın Allah katından geldiğine bir delil oluşundandır.¹²⁶

Bazı ilim adamlarına göre Kur'ân'ın belli bir parçasının sûre olarak isimlendirilmesi, şehri veya belirli bir bölgeyi, mahalleyi kuşatan duvar mânasına “sur” kelimesinden alınmıştır. “Kelamın bir kısmı” anlamına gelsin diye “sur” kelimesinin sonuna müenneslik “tâ”sı getirilmiştir. Birinin söylediği konuşmaya “hutbe”, “risale” ve “mekame/nasihah niteliğinde secili kısa hikâye” denmesi de bu türdendir.¹²⁷ Yani müenneslik tâsı, ilave edilen kelimeye “tümü” değil, “bir bölümü” anlamı katmaktadır. O halde sûre de Kur'ân'ın tümü değil, bir bölümüdür.

Sûr “سُور” kelimesinin, Cürhüm lehçesinde “الحائط (duvar)” anlamına geldiği belirtilmiştir.¹²⁸ Sûre kelimesinin, aynı zamanda bileği kuşattığı için bilezik mânasına gelen “السوار” kelimesinden alındığı da söylenmiştir.¹²⁹

Sûre kelimesinin, “üst üste koymak suretiyle yükselmek” mânasına gelen “السور” kelimesinden geldiği de söylenir. Çünkü âyetler birbirine eklenerek bir araya getirilmiştir. “Onlar mâbedin duvarına tırmanıp...”¹³⁰ âyetinde geçen “tesevverû” fiili, bu anlamın bir delildir.¹³¹

Yukarıda geçen ve sûre kelimesinin kökünden gelen lafızlarda, yükseklik ve yücelik anlamı vardır. İbn Fâris sûre kelimesinin yükseklik ve yücelik anlamını iyice vurgulamak için “sîn, vâv ve râ, yücelik ve yüksekliğe delalet eden tek kaynaktır”¹³² demektedir. Özellikle sûre kelimesini hemzesiz kabul edenlerin, Kur'ân sûrelerinin, derece ve mertebe bakımından yüksek ve yüceliğinden dolayı sûre olarak isimlendirildiği görüşünü benimsedikleri ortaya çıkmaktadır.¹³³

¹²⁶ Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 114-115.

¹²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 85.

¹²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 421.

¹²⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 165.

¹³⁰ Sâd 38/21.

¹³¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 165-166.

¹³² İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğâ*, III, 115.

¹³³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 9.

Sûre lafzının hemzeli bir kelimedenden geldiğini savunanlara göre ise bu kelime, “أسارتُ / أسارتُ / سُورَة / سُورَة” kökünden türemiştir¹³⁴ ve kalıntı, bir şeyden arta kalan, artık veya onun fazlası gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁵

Kelimenin bu anlamından hareketle sûre, Kur’ân’ın tek bir parçadan meydana gelen bir kısmı ve parçası mânasında kullanılmıştır.¹³⁶ Sûreye bu adın verilmiş sebebinin, onun Kur’ân-ı Kerîm’in belli bir bölümü oluşundan dolayı olduğu da söylenmiştir.¹³⁷

Bazı dilcilere göre ise sûre kelimesi soylu deve anlamına gelmektedir.¹³⁸ Bunun yanında Arapların yaratılış olarak tam, eksiksiz ve kusursuz deveye de sûre dedikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla tam ve eksiksiz oldukları için Kur’an’ın bölümlerine de sûre isimi verilmiştir.¹³⁹

Bu görüşü benimseyenlerin bir kısmına göre kelimedeki “hemze” hafifletmek için terkedilmiş ve “sûre” olarak okunmuştur.¹⁴⁰ Bazılarına göre de kelimenin aslı hemzeli olup daha sonra bu kelime hafifletilerek, hemze yerine önceki harfin ötreli olması dolayısıyla “vav” gelmiştir yani hemze “vav” olmuştur.¹⁴¹

Sûre kelimesinin, “سُورَة” şeklinde hemzeli de olsa, “سورة” şeklinde hemzesiz okunuşu ile aynı anlamda kullanılması caiz görülmüştür.¹⁴²

Bazı ilim adamlarına göre sûre lafzının, “أبقي” anlamında “أسار” ifadesi hariç, yukarıda zikredilen tüm anlamlara delalet etmesine bir mani yoktur. Zira bu ifade Kur’ân’ın muradına uygun değildir. Çünkü sûre lafzı, yücelik, yükseklik ve ihata etme anlamlarına delalet etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm de tüm bu anlamları kapsamaktadır. Bu

¹³⁴ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 40; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXIV, 2148.

¹³⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, I, 103; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 5; Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 278; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, I, 56; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 107; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 40; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2148.

¹³⁶ Bk. Taberî, *a.g.e.*, I, 103; Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 278; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, II, 128; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 40; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2148; Zebîdî, *Tacü’l-Arus*, XII, 102.

¹³⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 107.

¹³⁸ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-lüga*, II, 723; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII, 608.

¹³⁹ Zerzûr, Adnân Muhammed, *Ulümü’l-Kur’ân ve i’câzühü ve târihu tevsîkîhî*, Dârü’l-a’lâm, Amman 1426/2005, s. 162.

¹⁴⁰ İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 56; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2148.

¹⁴¹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 107; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 85.

¹⁴² Sehâvî, *a.g.e.*, I, 40; Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 47.

durum, Kur'ân'ın i'câzındandır. Fakat Kur'ân'ın “bir şeyin artık ve fazlalığı” anlamına delaleti, Kur'ân'ın müfredatına uygun değildir.¹⁴³

Sûre kelimesinin çoğulu, farklı birkaç şekilde gelmektedir. Birincisi, “hutbetün-hutebün”, “gurfetün-gurefün” takdirinde “sîn” harfinin ötreli, “vav” harfinin üstünlü okunması ile “سُور” şeklindedir.¹⁴⁴ Kur'ân sûresi anlamına gelen sûrenin çoğulu bu şekilde gelmektedir.¹⁴⁵ Binanın katları anlamına gelen sûrenin çoğulu ise “sîn” harfinin ötreli, “vav” harfinin sükûnlu okunması ile “سُور”dur.¹⁴⁶ Fakat bütünün bir parçası anlamı kastediliyorsa kelimenin çoğulu, “sîn” harfinin ötreli, “vav” harfinin üstünlü okunması ile “سُور” şeklinde gelir.¹⁴⁷ Bunların yanında sûre lafzının çoğulunun, “vav” harfinin sükûn veya üstün okunmasıyla “سُورَات-سُورَات” ve “سُورَات” şeklinde gelmesi de caizdir.¹⁴⁸

Bazı şarkiyatçılar ise sûre kelimesinin Arapça değil, İbranî yahut Süryânî kökenli olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁴⁹ Şöyle ki, Alman şarkiyatçı Theodor Nöldeke (ö. 1930), sûre kelimesinin aslının Arapça olmayıp, yeni-İbranice olup “Sûrâ (sıra)”dan geldiğini, İngiliz oryantalist Hartwig Hirschfeld (ö. 1934) ise İbranice “Seder” kelimesinin buzulmuş şekli olduğunu söylemektedir. Bu kelimenin Süryanice olup “Sûrtâ (yarı satır, yazı parçası)” kelimesinden türediği de söylenmiştir.¹⁵⁰ İslâm Ansiklopedisi'ne “Kur'ân”, “Muhammed” ve “Sûre” maddelerini yazan Danimarkalı oryantalist Frantz Buhl (ö. 1932) ise bu kelimenin menşeyini göstermek için girişilen tecrübelerle rağmen, nereden geldiğini bilmiyoruz, nereden geldiği ve ilk mânası hala şüpheli demekle,¹⁵¹ yukarıdaki iki müsteşrikin görüşüne katılmadığını ifade etmektedir.¹⁵²

¹⁴³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 10.

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, II, 293; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 101; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-lüga*, II, 722; Cevherî, *es-Sihâh*; II, 690; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII, 607; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 107.

¹⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, I, 101; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2147.

¹⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, I, 102; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 57; Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; İbn Sîde, *a.g.e.*, VIII, 607; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147; Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, XII, 102.

¹⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, I, 103; İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 57.

¹⁴⁸ Cevherî, *a.g.e.*, II, 690; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 107; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2147.

¹⁴⁹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y. 1988, I, 15.

¹⁵⁰ Buhl, Frantz, “Sûre”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXIX, 48; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 57.

¹⁵¹ Buhl, Frantz, “Kur'ân”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 996; Buhl, “Sûre”, XXIX, 48; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁵² Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 57.

1.1.2. Istilâh Anlamı

Ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir âlimleri tarafından, kelimenin özelliklerinden hareketle “sûre”nin terim anlamıyla ilgili farklı tarifler yapılmıştır. Bu tarifler, bazen farklı lafızlarla yapılmakla birlikte anlamca uyum içinde olurken, bazen hem lafız hem de mâna yönünden farklılık göstermektedir.

Biz de sûre kavramının tüm yönleriyle anlaşılması için birbirinden farklı bu tanımları ele almak istiyoruz: Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Harâllî (ö. 637/1240) sûreyi, “Sûre, şehri kuşatan sur misali, işitilen bir söz grubunun tamamını kuşatan bir bütündür.” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵³ Bu tarif, sûreyi tanımlama hususunda gerekli unsurların tamamını içermemekte; sûreleri, uzun âyetlerden ayırt edecek bir fark koyamadığı için eksik kalmaktadır.¹⁵⁴

Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm el-Ca'berî (ö. 732/1332) şöyle demektedir: “Sûre, en az üç âyetten oluşan, başı ve sonu belli olan âyetleri içeren Kur'ândır.”¹⁵⁵ Bu tarif de yukarıdaki tarif gibi aynı gerekçelerle “ağyarını mâni” ise de Kur'ân sûrelerini anlatmada “efrâdını câmi” değildir.¹⁵⁶

Suyûtî'nin tarifine göre ise sûre, tevkîfî olarak açıklanmış yani Kur'an'ın, Hz. Peygamber (a.s.) tarafından özel bir isimle isimlendirilmiş parçasıdır.¹⁵⁷

Zürkânî'ye göre sûreyi terim olarak şöyle tarif etmek mümkündür: “Sûre, bir başlangıcı (matlâ) ve sonu (maktâ) olan Kur'ân âyetlerinden müstakil bir bölümdür.”¹⁵⁸ Bu tarif de yukarıdaki tarif gibi aynı gerekçelerle “ağyarını mâni” ise de Kur'ân sûrelerini anlatmada “efrâdını câmi” değildir. Ayrıca burada sûrenin en az üç âyetten oluşması gerektiği de belirtilmemiştir.¹⁵⁹

Hamdi Yazır ise sûreyi şöyle tarif etmiştir: “Kur'ân'ın en az üç âyetini ihtiva eden ve bir özel kitap gibi özel ismi bulunan belirli kısımlarının her birine sûre denir.”¹⁶⁰

¹⁵³ Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, I, 162; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 8.

¹⁵⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 333; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 50.

¹⁵⁶ Henâî, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁵⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 166; Câbirî, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 247; Câbirî, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 22.

Bunların dışında bazı ilim adamları da sûre kelimesini şöyle tanımlamışlardır: “Âyetlerden meydana gelen, başı ve sonu bulunan müstakil Kur’ân parçası”,¹⁶¹ “bir araya getirilmiş ve birbirine ilave edilmiş böylece Cenâb-ı Allah’ın istediği bir uzunluk derecesine erişmiş, Kur’ân âyetlerinden oluşan bir bölüm”,¹⁶² “Kur’ân-ı Kerim’in biri diğerinden ayrılmış 114 bölümden oluşan küçük olsun büyük olsun, müstakil parçalarıdır.”¹⁶³

İbn Âşûr’a göre sûre, “değiştirilemez belirli bir başı ve sonu olan, kendine has bir adla isimlendirilen, -âyetlerin sebep-i nüzûlünden veya münasebetten kaynaklanan ve bu sûredeki âyetlerin mânalarının yoğunlaştığı- tam bir hedefi bulunan üç ve daha fazla âyet içeren Kur’ân’ın bir parçasıdır.”¹⁶⁴ Bu tanım ilk bakışta uzun gibi görünse de lafız ve mâna açısından en isabetli tanım olarak kabul edilmiştir. Bu tanımda sûrenin Kur’ân’ın bir parçası olduğu, başının ve sonunun bulunduğu, zaman ve mekânın değişimiyle sûrenin başının ve sonunun değiştirilemeyeceği, herbir sûrenin –onu diğerlerinden ayıran- kendine has bir adla isimlendirildiği, üç ve daha fazla âyet içerdiği gibi önemli hususlara işaret edilmektedir. Ayrıca bu tarifte, daha önce sûreyi tarif edenlerin temas etmediği önemli bir husus zikredilmiştir. O da sûrenin anlamının yoğunlaştığı tam ve belirli bir hedefinin bulunmasıdır. Bu hedefin de sebep-i nüzûlden ve münasebetten çıkartıldığı belirtilmiştir.¹⁶⁵

Sûre kelimesinin bu yeni terim anlamı, Kur’ân’ın kullandığı salât, zekât, takvâ vb. pek çok lafızda gördüğümüz gibi Kur’ân’ın yeniliklerindedir ve bu kavram, Kur’ân’dan önce yukarıda ifade edilen mânada kullanılmamıştır.¹⁶⁶

Kur’ân’ın belirli bir bölümü anlamında “sûre” kelimesi, “Kitap”, “Sünnet” ve “İcmâ” ile sabittir. Sûre kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de tekil olarak “سُورَةٌ” şekliyle 9 yerde,¹⁶⁷ çoğul olarak “سُورٌ” şekliyle 1 yerde¹⁶⁸ olmak üzere toplam 10 yerde¹⁶⁹ geçmektedir.

¹⁶¹ Yıldırım, *Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 52.

¹⁶² Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 320; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerim*, I, 59.

¹⁶³ Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 89.

¹⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvir*, I, 84; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 13.

¹⁶⁵ Henâî, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹⁶⁶ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 164.

¹⁶⁷ Bk. Bakara 2/23; Tevbe 9/64, 86, 124, 127; Yûnus 10/38; Nûr 24/1; Muhammed 47/20 (2 sefer).

¹⁶⁸ Hûd 11/13.

¹⁶⁹ Bk. Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Dârü’l-hadîs, Kahire 1364/1945, s. 370.

Bunlardan Bakara Sûresi 23, Yûnus Sûresi 138 ve Hûd Sûresi 13. âyetlerin siyakından, Kur'ân'a benzer bir sûre veya on sûre ortaya koymaları hususunda kâfirlere bir meydan okuma olduğu anlaşılmaktadır. Nûr Sûresi ilk âyette ise Nûr sûresinin kesin olarak farz kılınan birtakım hükümleri ve bunların delillerini içinde bulunduran bir kısım açık ve belli âyetleri ihtiva ettiği belirtilmektedir.¹⁷⁰

Öte yandan birçok hadis, sûre lafzının bu şekilde isimlendirildiğine delalet etmektedir.¹⁷¹ Sûre kelimesinin icmâ ile sabit olduğuna gelince, Kur'ân'ın tedvin edilmişinden bugüne hiçbir ilim adamının Kur'ân sûrelerine başka bir ad verdiği görülmemiştir. Hz. Peygamber (a.s.)'den günümüze kadar tüm müslümanlar Kur'ân'ın başı sonu belirli olan bölümlerine “sûre” demişlerdir. Sûrenin, bunun dışında bir isimle adlandırıldığı bilgisine sahip değiliz.

1.2. Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri

1.2.1. Âyet Topluluklarına Sûre Denilmesi

Allah tarafından vahiy yoluyla Hz. Muhammed (s.a.s.)'e Arapça olarak indirilmiş, mushaflarda yazılmış, bize kadar tevâtürle nakledilmiş, tilavetiyle ibadet edilen, Fatıha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona eren, mûcizevî, ilâhî bir kelâm olan Kur'ân-ı Kerîm'in bölümlerine sûre denilmektedir.

Kur'ân'ın birkaç âyetten oluşan belirli parçalarına sûre denilmiştir. Bu kavram, Kur'ân terimlerinden biridir. Bu isimlendirme Araplar, hatta müşrikler arasında da yaygınlaşmıştır.¹⁷² Âyet topluluklarına sûre ismini veren bizzat Cenâb-ı Allah'tır. Allah Teâlâ Kur'ân'ı, Kur'ân-ı Kerîm'de tekil ve çoğul olarak 9 âyette¹⁷³ olmak üzere toplam 10 yerde bu adla isimlendirmekte ve nitelendirmektedir.¹⁷⁴ Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde terim anlamıyla âyet ve sûre kelimeleri geçmektedir. Meselâ müşriklere

¹⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3466.

¹⁷¹ Meselâ bk. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), el-Matbaatü'l-kübra'l-Emîriyye, Bulak 1311/1893, “Tefsîr”, 1; Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (Nâşir: Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dârü'l-Hadîs, Kahire 1412/1991, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 257.

¹⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 84.

¹⁷³ Bk. Bakara 2/23; Tevbe 9/64, 86, 124, 127; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; Nur 24/1; Muhammed 47/20 (2 sefer).

¹⁷⁴ Büleyhî, Sâlih b. İbrâhîm, *el-Hüdâ ve'l-beyân fî esmâi'l-Kur'ân*, el-Metâbi'u'l-ehliyye li'l-ûfset, Riyad 1397/1976, s. 208.

meydan okunurken Kur'ân'dakine benzer bir sûrenin getirilmesi istenir.¹⁷⁵ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân vahyine ait bölümlerin âyet ve sûre şeklinde belirlenmesi risâletin ilk yıllarında olmuştur.¹⁷⁶

Tâhir b. Âşûr'a göre Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili kavramlardan olan ve bir takım Kur'ân âyetlerinden meydana gelen Kur'ân'ın belirli bir parçası olan "sûre"nin bu şekilde isimlendirilmesi, Araplar hatta müşrikler arasında yayılmıştı. Zira Kur'ân'ın bir benzerini getirmeleri adına Araplara yapılan tehdî, -yukarıda zikredilen âyetlerde geçtiği üzere- onlarca isimlendirilişi ve miktarı bilinen bir isimle yapılmıştır. Çünkü tehdî âyetleri, ilk sûrelerden sonra nâzil olmuştur.¹⁷⁷

Câhız (ö. 255/869)'ın tespitine göre Cenâb-ı Hakk (c.c.), kendi Kitabı'nın bir bölümünü veya tümünü Araplar arasında yaygın olan uygulamadan farklı olarak tanımlamış, Arapların kendi sözlerini isimlendirme şekline aykırı bir biçimde adlandırmıştır. Araplar, bir şairin şiirlerinin toplandığı kitaba "divan" derler, yüce Allah ise "Kur'ân" adını vermiştir. Aynı şekilde divanın parçalarına "kaside" denilirken Kur'ân'dakine "sûre", kasidenin her bölümüne "beyit" denirken sûrenin her bölümüne ise "âyet" adı verilmiştir. Her beyitin sonundaki kafiye, âyetlerde "fasıla" denmiştir.¹⁷⁸ O halde Araplar bir eserin tamamına "divan"; divan'ın bir kısmına "kaside" ve kaside'nin bir bölümüne de "beyit" derken, Hz. Allah (c.c.) bunlara mukabil sözlerinin tümüne, kitabına "Kur'ân"; Kur'ân'ın bir kısmına "Sûre"; Sûre'nin bir bölümüne ise "Âyet" demektedir. Ayrıca beyitlerin sonunda kafiye varken, âyetlerin sonunda da fasılalar vardır.

Yukarıda yaptığı taksiminden Câhız'ın maksadı, Kur'ân'ın şiir olmadığını beyan etmektir. Ona göre Kur'ân'a şiir demek mümkün değildir, zira onun şiire benzer yanı yoktur. Nitekim isimlendirmeler bile değişiktir ve konular da bambaşkadır.¹⁷⁹ Kur'ân'ın bölümlerine "sûre" denilerek Arapların klasik adlandırma biçiminin dışında bir isimlendirme yapılmıştır. Böylece alışılmış usûlün dışına çıkılarak Arapların aşına olmadığı fakat dikkatlerini çeken bir yol izlenmiştir.

¹⁷⁵ Bk. Yûnus 10/38.

¹⁷⁶ Birışık, "Kur'ân", XXVI, 386-387.

¹⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, I, 84.

¹⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 159; Keskiöglü, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 127.

¹⁷⁹ Keskiöglü, *a.g.e.*, s. 127.

Bu arada Şu da bilinmelidir ki sŭre ve âyet ifadeleri, Kur'ân sŭreleri ve âyetleri için alem yani özel isim olmuştur.¹⁸⁰ Araplar, Câhiliye döneminde de İslâm döneminde Tevrat, İncil ve Zebur bölümlerine sŭre adı vermemiŐlerdir.¹⁸¹

Yahudi ve hristiyanlar da kutsal kitaplarının bölümlerine ‘‘sŭre’’ ismini vermez, buna mukabil ‘‘iŐhâh’’ adı verirler. Onlar da fıkralardan, parağraflardan oluşur. Bundan dolayı -bazı müslümanların yaptığı gibi- iŐhâha sŭre; fıkraya da âyet denilmesi gerekmez.¹⁸² Ayrıca İslâmî bazı eserlerde Ahd-i Kadîm ve Ahd-i Cedîd'in bölümlerine ‘‘sifr’’ ve onun oğulu olan ‘‘esfâr’’ denildiği de görülmektedir.¹⁸³

1.2.2. Sŭrelerin Sınırları

Kur'ân sŭreleri, kısalık ve uzunluk açısından birbirinden farklıdır. Sŭrelerin bir kısmı onlarca sayfa uzunluğunda olduğu halde, bir kısmı sadece bir satır tutmaktadır. Ama hiçbir sŭre bir ve iki âyet değildir. En kısa sŭreler olan Kevser ve İhlâs birer satır olup ilki , ikincisi ise dört âyettir. Buna göre Kur'ân'daki en kısa sŭre 3 kısa âyetten ve on kelimededen oluşan Kevser sŭresidir. Kur'ân'ın en uzun sŭresi olan Bakara ise 286 âyet ve yaklaşık 48 sayfadır. Bakara ve Kevser sŭrelerin dışındaki sŭreler de birbirinden farklı uzunluktadır. Tevbe sŭresi dışındaki tüm sŭreler, besmele ile başlamaktadır. Buna göre Kur'ân'daki sŭrelerin belirlenmesinin kaynağı nedir?

Sŭrelerin Şu an elimizde bulunan mushaflardaki miktarları, uzunluk ve kısalıkları, Hz. Peygamber (a.s.)'in namazlardaki okuyuşları ve Kur'ân'ı arzı esnasında tesbit edilmiş olup Hz. Muhammed (s.a.s.) zamanından beri bilinmektedir.¹⁸⁴

Daha önce geçtiği gibi sŭre, en az üç âyetten oluşan Kur'ân'ın bir parçasıdır. Sŭrenin en az üç âyetten meydana gelmiş olması, Hz. Ömer'in sözüyle birlikte sŭrelerin incelenmesinden çıkarılmaktadır. Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre o Şöyle demektedir: ‘‘Hâris b. Huzeyme, Berâe sŭresinin son iki âyetiyle geldi ve ‘Őahitlik ederim ki bu iki âyeti Reslullah (s.a.s.)'tan işittim’ dedi. Bunun zerine Hz. Ömer ‘Őahitlik ederim ki bu iki âyeti ben de Reslullah (s.a.s.)'tan işittim’ dedi. Sonra da Şunu

¹⁸⁰ Eb Şuhbe, *el-Medhal*, s. 322-323.

¹⁸¹ İbn AŐŭr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 84-85.

¹⁸² Eb Şuhbe, *a.g.e.*, s. 323.

¹⁸³ Zerzr, *Ulm'l-Kur'ân ve İ'câzih*, s. 60-63.

¹⁸⁴ İbn AŐŭr, *a.g.e.*, I, 85.

ekledi: ‘Şayet bunlar üç âyet olsaydı onları tek başına bir sûre yapardım.’...’’¹⁸⁵ Bu söz, sûrenin miktarının en az üç âyet olduğunu Hz. Ömer’in bildiğine işaret etmektedir.¹⁸⁶

Buna göre âyetlerin sûrelerdeki sıralanışı Hz. Peygamber (a.s.)’den gelerek tevkîfî olduğu gibi sûrelerin âyetlerden oluşması da tevkîfidir.¹⁸⁷ Ayrıca her bir sûrenin sonu da Hz. Peygamber (a.s.)’den gelmek suretiyle tevkîfidir. Buna göre sûrelerin sonları ve sınırları o zamanlar bilinmekteydi. “Her kim geceleyin Bakara sûresinden bu iki âyeti (son iki âyeti) okursa ona yeter.”,¹⁸⁸ “Hz. Peygamber (a.s.)’in gece teheccüd namazına kalktığına Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okuduğu” kaydedilmektedir.¹⁸⁹ vb. hadisler buna işaret etmektedir.¹⁹⁰ O halde sûrelerde bulunan âyetler bizzat Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından belirlenmiş ve konulmuş olduğu gibi diğer bütün sûrelerin sayısını ve yerini belirleyen de Hz. Peygamber (a.s.)’dir ve sûreler O’nun belirlediği şekilde günümüze kadar gelmiştir.

Kur’ân’da âyet sayıları aynı olan bir takım sûreler bulunmaktadır. Fâtiha ve Mâûn sûreleri 7 âyet, Enfâl ve Zümer sûreleri 57 âyet, Yûsuf ve İsrâ sûreleri 111 âyet, İbrâhîm, Kalem ve Hâkka sûreleri 52 âyet, Hac ve Rahmân sûreleri 78 âyet, Kasas ve Sâd sûreleri 88 âyet, Rûm ve Zâriyât sûreleri 60 âyet, Sebe’ ve Fussilet sûreleri 54 âyet, Secde, Mülk ve Fecr sûreleri 30 âyet, Fâtır ve Kâf sûreleri 45 âyet, Feth, Hadîd ve Tekvîr sûreleri 29 âyet, Hucurât ve Tegâbün sûreleri 18 âyet, Mücadele ve Bürûc sûreleri 22 âyet, Cuma, Münâfikûn, Duhâ, Âdiyât ve Kâria sûreleri 11 âyet, Talâk ve Tahrîm sûreleri 12 âyet, Müzzemmil ve Beled sûreleri 20 âyet, İnfîtâr, A’lâ ve Alak sûreleri 19 âyet, İnşirâh, Tîn, Beyyine, Zilzâl ve Tekâsür sûreleri 8 âyet, Kadr, Fîl, Leheb/Mesed ve Felak sûreleri 5 âyet, Asr, Kevser ve Nasr sûreleri 3 âyet, Kureyş ve İhlâs sûreleri 4 âyet, Kâfirûn ve Nâs sûreleri ise 6 âyettir. Bu 57 sûrenin haricindeki sûrelerin âyet sayıları birbirinden farklıdır.

Sonuç olarak elimizdeki mushaflarda bulunan, sûrelerin müstakil birer sûre olarak tanımlanmasının tevkîfî olduğu açık olmakla birlikte tevkîfilikten neyin kastedildiği

¹⁸⁵ İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş’as, *Kitâbü’l-mesâhif*, (Muhibbiddîn Abdüssübân Vâ’ız), Dârü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 2. bs., Beyrut 1423/2002, s. 221.

¹⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 84.

¹⁸⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 85-86.

¹⁸⁸ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 10; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 254, 255, 256.

¹⁸⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 3.

¹⁹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 92.

konusunda farklı görüşler vardır. Bazılarına göre tevkîfî demek, vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenmesi anlamına gelir.¹⁹¹ Bazılarına göre ise önemli oranda vahiy, kısmen de Peygamber kaynaklı olduğun varsayılabilir.¹⁹² Bazıları ise Kur'ân'ın sûrelere ayrılmasının ve Kur'ân'ın tüm sûrelerinin müstakil birer sûre olarak belirlenmesinin tevkîfîliği, Hz. Peygamber (a.s.) tarafından yapılmış olması manasına gelir.¹⁹³ Buna göre başlangıçları ve sonları açısından Kur'ân-ı Kerîm'in her bir sûresinin bilinmesi hususunda ictihâda yer yoktur.

1.2.3. Kur'ân'ın Sûrelere Ayrılması

Sûrelere ve âyetlere bölünmesi, diğer kitaplarda bulunmayan Kur'ân'a has özelliklerdendir. Kur'ân, Hz. Peygamber (a.s.) tarafından, isimleriyle birlikte yüz on dört sûreye ayrılmıştı.¹⁹⁴ Hz. Ömer ile Hişam b. Hakîm arasında meydana gelen Furkân sûresinin âyetleri hususundaki ihtilaftan da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (a.s.) zamanında Kur'ân-ı Kerîm, belirli sûrelere ayrılmıştı.¹⁹⁵

Kur'ân-ı Kerîm, her bir konunun müstakil olarak işlendiği bâblar ve fasıllar şeklinde nâzil olmamıştır. Bilakis Kur'ân, durum ve şartlara göre farklı zamanlarda gönderilen haber, mesaj ve emirlerin toplanıp bir araya getirilmesi yoluyla oluşmuştur. Mutlak Mâlik olan Hz. Allah, peygamberine, kullarını hidayete erdirmek ve doğru yola iletmek üzere şartların ve zamanın gereklerine göre sûreleri, peyderpey indirmiştir. İndirilen bu sûreler tümüyle Hz. Peygamber (a.s.) zamanında ezberlenmiş ve yazıya geçirilmiş, fakat tedvin edilmemişti. Sonra Hz. Ebû Bekir zamanında tüm sûreler özel bir tertiple tek bir cilt halinde toplandı, buna da “Mushaf” adı verildi.¹⁹⁶

Zerkeşî'ye göre Kur'ân'dan önce gelen Mukaddes Kitaplar'ın, Kur'ân'daki sûreler gibi bölümlere ayrılmamasının iki sebebi vardır. Birincisi, bu kitaplar nazım ve tertîp yönünden mu'ciz değillerdir. İkincisi de bu kitapların ezberlenmesi kolay kılınmamıştır.¹⁹⁷ Fakat Zemahşerî, bu görüşe karşı çıkmış ve şöyle demiştir: “Kur'ân'ın

¹⁹¹ Birışık, “Sûre”, XXXVII, 538.

¹⁹² Gül, Ali Rıza, “Geleneksel Kur'ân Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 47, s. 1, 2006, s. 38.

¹⁹³ Ebû Şühbe, *el-Medhal*, s. 321; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 52; Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 111.

¹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 85.

¹⁹⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 92.

¹⁹⁶ Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahmân, *el-Fevzü'l-kebir fi usûli't-tefsîr*, ys., y.y., ts., s. 85.

¹⁹⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 334; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 207.

sûreler halinde bölünmesi ve ayrılmasında birçok fayda vardır. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak Tevrat, İncil, Zebur ve diğer peygamberlere verdiği vahiyleri de sûreler halinde indirmiştir.”¹⁹⁸ Suyûtî’ye göre de Zemahşerî’nin görüşü, isabetli olan görüşür.¹⁹⁹

Kur’ân’ın sûrelere ayrılmasında çeşitli fayda ve hikmetler bulunmaktadır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur’ân’daki her bir sûrenin, müstakil şahsiyetleri ve tarzları vardır. Kur’ân’ın sûrelere ayrılışı, her bir sûrenin tek başına bir mûcize ve Allah’ın âyetlerinden, kudret delillerinden bir âyet/delil olduğunu göstermektedir.²⁰⁰

2. Her sûrede ağırlıklı olarak işlenen konular vardır. Bu konuların daha iyi anlaşılması ve vurgulanmak istenen ana fikrin belirginleştirilmesi için ayrı ayrı parçalara ayrılması daha uygundur.²⁰¹

3. Kur’ân’ın sûrelere ayrılması, i’câz delilini sağlamlaştırmaktadır. Bilinmektedir ki sûrenin uzunluğu, i’câz şartlarından değildir. Meselâ Kevser sûresi üç âyet olmasına rağmen, Bakara sûresi kadar mu’cizdir. Bu durum, Kur’ân’ın i’câzını önemli bir şekilde ispatlamaktadır.²⁰² Kur’ân’ın i’câzının veya tehadîsinin gerçekleşebilmesi için, sûrelerin uzunluk ve kısalığının farkı yoktur. Çok kısa da olsa her sûre, başlı başına bir mûcizedir ve benzeri beşer tarafından getirilemez.²⁰³

4. Kur’ân’ın uzun, orta ve kısa sûrelere ayrılması sayesinde kişiler Kur’ân okumaya kısa sûrelerden başlayıp uzun olanlarına doğru kolay bir şekilde, derece derece ilerleyerek devam ederler. Bu da Kur’ân öğrenimini kolaylaştırmaktadır.²⁰⁴ Bu metodun eğitim ve öğretimdeki rolü önemlidir.

5. Sûrelere ayrılmış olması, Kur’ân öğrenimini ve ezberlemeyi teşvik edip kolaylaştırır. Şayet Kur’ân sûrelere ayrılmadan tek bir parça halinde olsaydı, şüphesiz onu

¹⁹⁸ Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer Cârullah, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidü’l-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü’l-ubeykân, Riyad 1418/1998, I, 219; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 334; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 207-208.

¹⁹⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 208; Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 322.

²⁰⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 333; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 207.

²⁰¹ Akgül, *Kur’ân İklimine Seyahat*, s. 76.

²⁰² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 333; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 207; Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, s. 248; Ebû Şuhbe, *a.g.e.*, s. 322-323.

²⁰³ Akgül, *a.g.e.*, s. 76.

²⁰⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 333-334; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 207; Ebû Şuhbe, *a.g.e.*, s. 323.

ezberlemek ve anlamak zor olurdu.²⁰⁵ Zira ezberlemeyi sürdüren kişi, her bir sûreyi bitirince, aşamalı olarak mesafeleri aşan bir yolcunun sevinmesi gibi sevinir, hoşnut olur.²⁰⁶

6. Yazarlar, okuyucuların daha iyi istifade edebilmesi için kitaplarını bölümlere ve kısımlara ayırırlar.²⁰⁷ Zira kitap yazarlar bilirler ki, bir kitabın bölümlere ayrılması, bir bütün olarak yazılmasından daha faydalıdır.²⁰⁸ Kur'ân'ın sûrelere ayrılması da Kur'ân'dan dahi iyi istifade edilmesini sağlamaktadır. Bu ayırım, ilâhî kelamın daha iyi anlaşılmasını elverişli hale getirmektedir.²⁰⁹

7. Sûreler çoğunlukla Kur'ân'ın dört maksadı dediğimiz tevhid, nübüvvet, haşr ve ibadet/adalet konularını ihtiva etmektedir. Böylece her bir sûre Kur'ân'ın bir özeti gibi olmaktadır. Herhangi bir sûreyi okuyan okuyucu, Kur'ân'ın bu dört maksadını görür ve bir nevi Kur'ân'ın tümünü okumuş gibi olur.²¹⁰

8. Kur'ân'ın sûrelere ayrılması yazarları, eserlerinin verimini artırmasını sağlayan sınıflama ve bölümlere ayırmaya davet eder. Asrımızda eserlerin bölümlere ve kısımlara ayrılması, herhangi bir kitabın okunması adına en büyük teşvik edici unsurlardan olmuştur.²¹¹

9. Kur'ân'ın sûrelere ayrılması, araştırma, detaylı inceleme yapmaya, tefsir ve sûreler arasındaki münasebet yönlerini ele almaya kapı açmak için bir neden ve belirleyici unsur olmaktadır.²¹²

Kur'ân'ın sûrelere ayrılmasının bu saydıklarımızdan başka birçok hikmet ve faydaları da bulunabilir. Ancak asıl önemli olan Kur'ân'ı gönderen yüce Yaratıcı'nın böyle olmasını dilemesidir.

²⁰⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 247.

²⁰⁶ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, I, 219; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 334; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 207; Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 322; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 52-53.

²⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 128.

²⁰⁸ Akgül, *Kur'ân İklimine Seyahat*, s. 77.

²⁰⁹ Gül, "Geleneksel Kur'ân Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi", s. 38.

²¹⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 165.

²¹¹ Zemaşşerî, *a.g.e.*, I, 219; Râzî, *a.g.e.*, II, 128; Ebû Şuhbe, *a.g.e.*, s. 321-322.

²¹² Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 19.

1.2.4. Sûrelerin Sıralanışı

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç yılda peyderpey nâzil olmuştur. Bazen bir sûre bir defada nâzil olduğu gibi bazen de herhangi bir sûrenin bir âyeti yahut âyet grupları farklı zamanlarda indirilmiştir.

Kur'ân'ın tertibi yani sıralanışı, her bir sûrenin mushaftaki yerini alması demektir. Dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, hangi mezhepten bulunursa bulunsun, bütün müslümanların Kur'ân'ı aynı tertip üzere ve aynı şekildedir. Arada bir fark yoktur.²¹³

Yazılma anlamında Kur'ân'ın tamamının tesbiti ve âyetlerin sûrelerdeki düzeni, muteber deliller ve belgelere göre kesin olarak Hz. Peygamber (a.s.) hayattayken gerçekleşmiş ve Kur'ân ilimlerinde araştırma yapan hiç bir bilim adamı bu hususta tereddüt etmemiştir. Kur'ân araştırmacılarını meşgul eden ve onları farklı görüşlere sevk eden asıl mesele, âyetler gibi sûrelerin de peş peşe tanzim edilip edilmediği hususudur. Yani Kur'ân, Allah Resûlü'nün hayatında aynen âyetler gibi sûreler de tertiplenerek tesbit ve tedvin edildi mi? Yoksa böyle bir düzenleme Resûlullah (s.a.s.)'in vefatından sonra mı gerçekleşti?²¹⁴ Bu konu, ihtilafa medar olmuş ve farklı görüşler ileri sürülmüştür.²¹⁵

Bilindiği gibi Kur'ân'ı Kerîm, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında tam bir cilt halinde toplanıp yazılmamıştı. Hz. Ebû Bekir zamanında Kur'ân parçaları toplanıp mushaf haline getirildi ise de mushafın sûreleri bir sıraya konmamıştı. Sûrelerin sıraya konmak suretiyle Kur'ân'ın cem'inin, Hz. Osman zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁶

Kur'ân'daki sûrelerin nüzul yani indiriliş sırasına göre düzenlenmeyip şu anda bizim elimizdeki şekliyle yapılan sıralanmasının anlamı, Mekkî ve Medenî sûreler arasındaki fark göz önünde bulundurulduğunda anlaşılacaktır. Bu durumun anlaşılması bilhassa önemlidir; çünkü bu, tutarsız olmakla birlikte Kur'ân hakkında yanlış izlenimler, uyandırabilecek iddialara kapı aralamaktadır. İddialar kısaca şöyledir: Hz. Peygamber (a.s.)'e uyanlar, Kur'ân'ı ne kronoloji ne de başka bir şeye dayanan bir düzen içinde

²¹³ Keskioglu, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 105.

²¹⁴ Öztürk, Hayrettin, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20-21, Samsun 2005, s. 224.

²¹⁵ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324-325; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 194-195.

²¹⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 16.

neşretmişler ve uzun sûreleri baş tarafa koyma yoluna gitmişlerdir. Bu tip düşünceler, Kur'ân'ın tertibine dayanak teşkil eden hikmetten habersiz bir fikre dayanmaktadır. İslâm'ın ilk safhalarında Kur'ân, Müslümanlık'tan tamamen habersiz olan kimselere hitap ediyordu. Böyle olunca her şeyden önce onlara imanın temel ilkelerini öğretmek zorundaydı. Fakat Kur'ân tamamlandıktan sonra birinci dereceden muhatabı, çoğunlukla İslâm'ı kabul eden ve kendilerine Hz. Peygamber (a.s.) tarafından emanet edilen görevi yürütmek üzere oluşturulan toplumdur. Her dönemdeki İslâm toplumlarının ihtiyaçlarına uygun olması için, tamamlanmış kitabın sıralanışının kronolojik düzenden farklı olması gerektiği açıktır. Ayrıca birbirine benzer konuları ele alan sûrelerin bir araya toplanması fikri de Kur'ân'ın gayesine aykırıdır. İncelenmesinin herhangi bir anında tek yönlülükten kaçınmak ve İslâm'ın tamamını okuyucunun gözleri önüne sermek amacıyla Mekkî sûreler Medenî sûrelerin arasına serpiştirilmeli, Mekkî sûreleri Medenî sûreler takip etmeli ve İslâm'ın ilk safhasındaki nâzil olan sûreler, sonra nâzil olanların arasına serpiştirilmiş olmalıdır. İşte Kur'ân'ın şimdiki düzeninin hikmeti budur.²¹⁷

Bilebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber (a.s.)'in tüm sûrelerin sırasını gösteren hiçbir hadisi yoktur.²¹⁸ Bundan dolayı sûrelerin, elimizdeki mushafta görüldüğü şekliyle sıralanmasının dayanağı hakkında başlıca üç görüş vardır:

1. Sûrelerin mushaflardaki sıralanışı, sahâbenin ictihâdı iledir.²¹⁹ Bazı âlimler bu görüşü cumhurun²²⁰ görüşü olarak sunmuşlardır.²²¹

Aşağıda zikredilen delillerden hareketle bazı İslâm âlimleri, sûrelerin sıralanışının sahâbenin ictihâdı ile olduğunu, bu konuda Resûlullah (s.a.s.)'tan herhangi bir haberin ve emrin nakledilmediğini iddia etmektedirler ki bunların başında İmam Mâlik (ö.

²¹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 15.

²¹⁸ A'zamî, Muhammed Mustafa, *The History of the Qur'anic Text from Revelation to Compilation A Comparative Study with the Old and New Testaments*, UK Islamic Academy, Leicester ts., s. 73.

²¹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324.

²²⁰ Cumhur, İslâmî literatürde bir ilim dalındaki âlimlerin çoğunluğunu ifade etmek üzere kullanılan terimdir. Arapça bir kelime olan cumhur sözlükte "herhangi bir şeyin en büyük kısmı, bir topluluğun çoğunluğu veya önde gelenleri", anlamına gelir. Kelimenin terim anlamı da sözlük anlamından farklı olmayıp kaynak eserlerde "cumhürü'l-ulemâ (âlimlerin çoğunluğu), "cumhürü'l-müfessirîn", (tefsir âlimlerinin çoğunluğu), "cumhürü'l-hukemâ", (filozofların çoğunluğu), "cumhürü'l-fukahâ", (fakihlerin çoğunluğu) şeklinde sıkça rastlanmaktadır. Bk. Öğüt, Salim, "Cumhur", *DİA*, İstanbul 1993, XIII, 94.

²²¹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 324; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 194; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 249; Büleyhî, *el-Hüdâ ve'l-Beyân fî Esmâi'l-Kur'ân*, s. 211.

179/795), İbn Fâris (ö. 395/1004) ve Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1012) gelmektedir.²²²

Sûrelerin dizilişinin ictihâdî olduğunu söyleyenlerin delili, Hz. Osman zamanında Kur'ân'ın cem'inden önce, sahâbe mushaflarının farklı tertibte olmasıdır.²²³ Bu görüşü savunanlara göre mushafların tertibi Hz. Peygamber (a.s.) zamanında yapılsaydı, sahâbe şahsî mushaflarının tertibinde ihtilâf etmeyecekti. Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd'un mushafları, bugün elimizdeki mushaftan farklıdır. Yani sahâbe mushaflarının tertibinin farklı farklı olması, tertibin olmadığına delildir.²²⁴ Zira sahâbeden Hz. Ali, Übey b. Kâ'b, İbn Mes'ûd gibi kişilerin özel nüshalarında, sûrelerin sıralanışında bazı değişiklikler bulunmaktadır.²²⁵ Bu görüşü savunan âlimlere göre sûrelerin sıralanışı tevkîfî olsaydı, onlar bu hakkı kendinde bulamazlardı.²²⁶

Sûrelerin sıralanışının sahâbenin ictihâdıyla olduğunu söyleyenler, iddialarını Buhârî'de zikredilen bir hadis ile delillendirirler. Buhârî'de, Ahnef (ö. 67/686-87)'ten namazın birinci rek'atında Kehf sûresini, ikincisinde de Yûsuf ya da Yûnus sûresini okuduğu rivayet edilmekte ve onun, Hz. Ömer ile birlikte sabah namazını kıldığını ve Hz. Ömer'in bu sûreleri (böylece) okuduğunu naklettiği²²⁷ bildirilmektedir.

Zikredenler üç beş kişiyi aşmadığı için bu görüşün cumhura ait olduğunu savunmak bazı ilim adamlarınca mübalağa olarak algılanmıştır.²²⁸

2. Sûreler, kısmen Hz. Peygamber (a.s.), kısmen de sahâbenin ictihâdıyla sıralanmıştır.²²⁹ Ebû Bekir el-Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Atıyye ve Ebû Cafer ez-

²²² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 194; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 249; Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1980, s. 80; Atik, M. Kemal, "Âyet ve Sûrelerin Tevkîfiliği Meselesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1989, s. 212.

²²³ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 249.

²²⁴ Öztürk, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 228.

²²⁵ Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd mushaflarının tertibi için bk. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 201-203.

²²⁶ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 55.

²²⁷ Buhârî, "Ezân", 106.

²²⁸ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 40.

²²⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 325; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 251.

Zübeyr gibi âlimler bu fikirdedir.²³⁰ Suyûtî, Zürkânî ve Muhammed Adnân Zerzûr da bu görüşü savunmaktadır.²³¹

Bu görüşü savunanların delillerinden biri, İbn Abbas'ın Hz Osman'a sorusudur. İbn Abbas, Hz. Osman'a "el-Mesânî'den olan Enfâl sûresi ile el-Miûn'den olan Berâe sûresini yan yana koyup aralarına da "besmele" yazmamanızın ve sûreyi es-Seb'u't-Tıvâl'in arasına koymamanızın sebebi nedir?" diye sorar. Hz. Osman da şu cevabı verir: "Resûlullah (s.a.s.)'a vahiy sırasında, birçok sûre birlikte gelirdi. Bu durumda herhangi bir vahiy geldiğinde vahiy kâtiplerinden bir kısmını çağırır, onlara: "Bu âyetleri, içinde şu şu meselelerin zik edildiği sûreye koyun" derdi. Enfâl sûresi, Medine'de ilk nâzil olan sûrelerdendi. Berâe sûresi ise iniş itibariyle Kur'ân'ın sonuncusu idi. Berâe sûresinde anlatılanlar, Enfâl'de anlatılanlara benzemekte idi. Bu sebeple Berâe'nin Enfâl sûresinden olduğunu zannettim. Resûlullah (s.a.s.) bu sûrenin Enfâl'den olduğunu belirtmeden vefat etti. Bu yüzden iki sûrenin arasını ayırmadım ve ikisinin arasına besmeleyi koymadım. Böylece onu yedi uzun sûrenin (Seb'u't-Tuvel/Tıvâl) arasına koydum."²³²

Fakat bu haber, bu görüşün sıhhati adına kuvvetli bir delil sayılmamıştır. Zira Tirmizî'nin râvîlerinden biri olan Yezid el-Fârisî, "Meçhûlü'l-Hâl"dir. Yahyâ b. Ma'în'e bu şahıs sorulmuş, o da tanımadığını söylemiştir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili önemli bir meselede münferit kalmış bir rivayete itimat etmek doğru olmaz.²³³

Suyûtî de Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç tüm sûrelerin tevkîfî olduğunu kabul etmektedir.²³⁴ Zerzûr'a göre de sadece iki, üç veya en fazla birkaç sûre sahâbe eliyle, geri kalanı ise Hz. Peygamber (a.s.) zamanında tertip edilmiştir.²³⁵

Ne var ki, bu görüşe sahip olanlar da hangi sûrelerin sıralanışının tevkîfî olduğu, hangi sûrelerin dizilişinin ictihâdî olduğu hususunda ayrılığa düşmüşlerdir ve onlar arasında da görüş farklılıkları bulunmaktadır.²³⁶

²³⁰ Atik, "Âyet ve Sûrelerin Tevkîfliği Meselesi", s. 217.

²³¹ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 198; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 251; Zerzûr, *Ulümü'l-Kur'ân medhal ilâ tefsîri'l-Kur'ân*, s. 107; *Ulümü'l-Kur'ân ve i'câzühü*, s. 169.

²³² Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmi'u'l-kebîr*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dârü'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1416/1996, "Tefsîru'l-Kur'ân", 10.

²³³ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 79.

²³⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 198.

²³⁵ Zerzûr, *a.g.e.*, s. 107; *a.g.e.*, s. 169.

3. Sûrelerin tamamının sıralanışı, Cenâb-ı Allah'ın bildirdiği şekilde Peygamber Efendimiz'in tâlimatına dayanmaktadır, yani tevkîfidir, ilâhî tayin iledir.²³⁷ Buna göre İslâm âlimlerinden büyük bir grup, sûrelerin bugünkü mushaflarda yazılı olduğu şekilde tertibinin vahye dayalı olduğunu, Cebrâil (a.s.)'in Hz. Peygamber (a.s.)'e öğrettiği ve bildirdiği şekilde tertip edildiğini söylemektedir. Bu görüşe sahip olanların başında Muhammed b. Kasım Ebû Bekir el-Enbârî (ö. 328/940), Ahmed b. Muhammed Ebû Cafer en-Nehhâs (ö. 338/949), Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 505/1110), Muhammed b. Abdullah et-Tîbî (ö. 743/1342)²³⁸ ve Ali b. Muhammed İbnü'l-Hisâr (ö. 611/1214) gelmektedir.²³⁹ Bu görüş, cumhurun görüşü olarak takdim edilmiştir.²⁴⁰

Âlûsî,²⁴¹ son dönem ilim adamlarından Muhammed Reşid Rızâ (ö. 1354/1935),²⁴² Subhî Sâlih (ö. 1407/1986),²⁴³ Mennâu'l-Kattân,²⁴⁴ Fadl Hasan Abbâs,²⁴⁵ İbrahim Ni'me²⁴⁶ ve Fehd er-Rûmî²⁴⁷ de bu görüşü savunanlardandır.

Râzî'ye göre “Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüphemiz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda tutarlı iseniz.”²⁴⁸ âyeti, Kur'ân'ın ve onun sûrelerinin tertibinin, Cenâb-ı Allah'ın Kur'ân'ı indirdiği şekilde olduğuna delalet etmektedir.²⁴⁹

Bu görüşe delil olarak Evs b. Huzeyfe (r.a.)'den şu rivayeti zikredilmektedir: Evs b. Huzeyfe demiştir ki: “Sakîf heyeti içinde Resûlullah (s.a.s.)'in huzuruna geldik. Resûlullah (s.a.s.)'in ashabına, Kur'ân'ı nasıl hizblere ayırıyorsunuz? diye sordum. Üç,

²³⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 251-252.

²³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 128; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 325; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 250; Aydın, Muhammed, *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2001, s. 119.

²³⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 195-197; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 74.

²³⁹ Atik, “Âyet ve Sûrelerin Tevkîfliği Meselesi”, s. 214.

²⁴⁰ Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I, 26; Abbâs, *İtkânü'l-burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I, 449, 450.

²⁴¹ Âlûsî, *a.g.e.*, I, 27.

²⁴² Reşîd Rızâ, Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm-Tefsîrü'l-menâr*, Dâru'l-menâr, 4. bs., Kahire 1366/1947, IX, 582-583.

²⁴³ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 10. bs., Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1977, s. 71.

²⁴⁴ Kattân, *Mebâhis*, s. 144.

²⁴⁵ Abbâs, *a.g.e.*, I, 449, 461.

²⁴⁶ Ni'me, İbrahim, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 2. bs., ys., y.y. 1429/2008, s. 33.

²⁴⁷ Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 123.

²⁴⁸ Bakara 2/23.

²⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, II, 128.

beş, yedi, dokuz, on bir, on üç ve mufassalları tek hizb (olarak), cevabını verdiler.”²⁵⁰
Bu rivayet, şu an mushaflardaki sûrelerin tertibinin, Hz. Peygamber (a.s.) zamanındaki ile aynı olduğuna bir delildir.²⁵¹

Bu görüşü savunanlara göre Hz. Osman zamanında yazılıp “İmam” adı verilen mushafı, ellerinde özel nüshaları bulunanlar da dahil bütün ashap ittifakla kabul etmiştir ve bu dizilişe muhalefet eden de çıkmamıştır. İmam mushaftaki sıra da şimdiki bilinen sıradır. Ayrıca şu da bilinmelidir ki, sûrelerin tertibi tevkîfî olmasaydı, sahâbe arasında mutlaka muhalif olan çıkardı. Bilakis kendi mushafı olan sahâbîler mushaflarını yaktılar ve Hz. Osman’ın oluşturduğu mushafın tertibini itirazsız kabul ettiler.²⁵²

Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, sahâbenin elindeki şahsî mushaflardaki sıralanışın farklı olmasının sebebi, bu mushafların arza-i ahîra’dan önce meydana getirilmiş olmalarıdır.²⁵³ Yani bu sahâbîler mushafın tertibinin son şeklinden henüz habersizken mushaflarını oluşturmuşlardır. Zira her Ramazan ayında bir kez, son Ramazan’da ise iki kez olmak üzere Cebrâil (a.s.)’in Hz. Peygamber (a.s.)’e Kur’ân’ı arzettiği sahih kaynaklarda belirtilmiştir.²⁵⁴

Zerkeşî ve Suyûtî, sûrelerin, muhtevaları açısından aralarında münasebet olduğunu örneklerle göstermekte ve bunların sûrelerin sıralanışının tevkîfî olduğunu ispat eden bilgiler olduğunu belirtmektedir.²⁵⁵

Duhâ sûresinden Kur’ân’ın sonuna kadarki sûreler arasında, Mekkeliler’in tekbir getirdikleri üzerinde icmâ edilmiştir. Malumdur ki bu sûreler, muhtelif zamanlarda nâzil olmuştur. Yine Kur’ân’ın ilk inen âyetleri, Alak sûresinin başındaki âyetleridir. Bu da onların Kur’ân’ı Resûlullah (s.a.s.)’tan bu tertip üzere ezberlediklerine ve Duhâ sûresinden Kur’ân’ın sonuna kadar (Muavvizeteyn) bugün elimizdeki Kur’ân’ın tertibi üzere takip ettiklerine delildir.²⁵⁶

²⁵⁰ İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid, Saîd el-Lehâm), Dârü’r-risâleti’l-âlemiyye, Dimaşk 1430/2009, “İkâmet”, 178.

²⁵¹ Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 120.

²⁵² Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, s. 250.

²⁵³ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 81.

²⁵⁴ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 7.

²⁵⁵ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 329-331; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 987-989.

²⁵⁶ Bulut, Ali, “Kur’ân’ın Metniyle İlgili İddialara Reddiye: Mukaddimetü Kitâbi’l-Mebânî Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20, Yıl: 2008/1, s. 99.

Kitâbu'l-mebânî müellifine göre, şayet Hz. Peygamber (a.s.), ashabına (Cebrâil'den, o da Allah'tan) sûrelerin tertibini emretmemiş olsa, o zaman Fâtiha sûresine mâna olarak "Fâtiha" diye isim verilmeyecektir. Çünkü icmâ ile sabit olmuştur ki bu sûre, Kur'ân'ın sûrelerinin nüzul olarak başlangıcı değil, nazım, tertip ve tekellüm itibarıyla başlangıcıdır.²⁵⁷

Subhî Sâlih'e göre de sûrelerin tertibi de âyetlerin tertibi gibi tevkifidir. Bunun aksini iddia etmek için elimizde hiçbir delil yoktur. Sûrelerin tertibinin sahâbe ictihâdıyla olduğunu söyleyen yahut bir kısmının ictihâdî ve bir kısmının tevkîfî olduğunu ileri süren görüşlerin kabul edilmesi mümkün değildir.²⁵⁸

Kur'ân'ın tertibinin sahâbeye bırakılması, fertler arasında ihtilâfa sebep olacak ve herkes kendi arzusu ve ictihâdına göre sûreleri tertip edecektir. Hz. Peygamber (a.s.)'in böyle bir ihtilâfın ortaya çıkmasına müsaade etmeyeceği aşîkârdır.²⁵⁹

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Allah tarafından vahyolunduğunu kabul etmeyen müsteşrikler, şüphesiz ki tertibinin de tevkîfî olduğunu akıllarına sığdıramamışlardır.²⁶⁰

O halde şu an mushaflarda karşılaştığımız sûrelerin tertibi, İslâm'ın ilk döneminde tamamlanmıştır. Konuyla ilgili görüşlerin ve rivayetlerin tamamından sûrelerin de âyetler gibi Hz. Peygamber (a.s.) döneminde şimdiki haliyle tertip edildiğini anlıyoruz. Müslümanlar, on dört asırdır bunu kabul etmiş ve bununla amel etmiştir. Öyle ki bununla amel etmek ve olduğu gibi kabul etmek zaruridir. Her ne kadar bunun dayanağı ictihâdî mi yoksa tevkîfî mi dense de bu tertibin değiştirilmesi caiz değildir.²⁶¹

Sûrelerin bir kısmının tertibi Peygamberimizin bildirmesi ile olup diğer kısmının sahâbenin ictihâdî ile olduğunu savunan Zürcânî'ye göre sûrelerin sıralanışı ister tevkîfî, isterse ictihâdî olsun bu tertibe -özellikle Kur'ân'ın yazılışında- ihtiram ve saygı göstermek gerekmektedir. Zira bu sıralanış, sahâbe icmâi ile gerçekleşmiştir ve icmâ, hüccettir, delildir. Zira icmâyâ muhalif iş yapmak, fitneye götürür. Fitneyi engellemek

²⁵⁷ Jeffery, Arthur, *Mukaddimetân fi ulûmi'l-Kur'ân: vehümâ mukaddimetü Kitâbü'l-mebânî ve mukaddimetü İbn Atiyye*, Mektebetü'l-Hâncî, Mısır 1954, s. 41-42; Bulut, "Kur'ân'ın Metniyle İlgili İddialara Reddiye", s. 95.

²⁵⁸ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 71.

²⁵⁹ Öztürk, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 226.

²⁶⁰ Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 111.

²⁶¹ Öztürk, *a.g.m.*, s. 234.

ve karışıklığın çıkmasına mani olmak vaciptir, gereklidir.²⁶² Bugün dünyada mevcut bütün mushaflarda sûrelerin tertibi aynıdır.

1.2.5. Sûrelerin Sayısı

İlim adamlarının görüş birliği ettiğine göre Kur'ân-ı Kerîm, ilk sûresi Fâtiha, son sûresi Nâs olmak üzere yüz on dört sûreden oluşmaktadır.²⁶³ Sahâbenin çoğunluğu, Kur'ân'ın cem' edildiği esnada sûrelerin yüz on dört tane olduğu hususunda herhangi bir tereddüt yaşamamış ve anlaşmazlığa düşmemişlerdir.²⁶⁴ Kur'ân, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde tamamıyla bilinmektedir ve sûrelerin sayısı hakkında hiç kimsenin şüphesi yoktur.²⁶⁵

Bununla birlikte bir kısım âlimler, Kur'ân'daki sûrelerin sayılarının 112, 113 veya 115 olduğunu ifade eden,²⁶⁶ fakat müslüman toplumun kabul etmediği farklı görüşler belirtmişlerdir:

Bazı âlimler, Fîl sûresi ile Kureyş sûresini tek bir sûre kabul etmişlerdir.²⁶⁷ Bu görüşü savunanlar Kureyş sûresinin başında geçen “لَيْلًا” ifadesindeki “lam”ın bir önceki sûreye taalluk ettiğini belirtmiş ve bundan dolayı bu iki sûreyi, tek bir sûre saymışlardır. Delilleri ise şunlardır: **1.** Normalde iki sûreden her biri müstakil olur. Bu sûrenin başı, kendinden önceki sûreye taalluk ettiğine göre, müstakil bir sûre olmaması gerekir. **2.** Übey b. Kâ'b (r.a.), bu iki sûreyi, mushafında tek bir sûre olarak yazmıştır.²⁶⁸ **3.** Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer (r.a.), akşam namazının ilk rek'atında Tîn sûresini, ikinci rek'atında ise bu iki sûreyi aralarını besmele ile ayırmaksızın okumuştur.²⁶⁹

Fakat meşhur ve yaygın görüşe göre bu sûre, Fîl sûresinden ayrı ve bağımsız bir

²⁶² Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 252-253.

²⁶³ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Fünûnü'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddin Itr), Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1408/1987, s. 233-234; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 317; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 558; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 204; Abbâs, *İtkânü'l-burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I, 443; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 52; Büleyhî, *el-Hüdâ ve'l-Beyân fî Esmâi'l-Kur'ân*, s. 210.

²⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 85.

²⁶⁵ Jeffery, *Mukaddimetân fî ulûmi'l-Kur'ân*: s. 31.

²⁶⁶ Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 90; Keskiöğlü, *Nüzûlünden İtibren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 128.

²⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 104; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 495; Suyûtî *a.g.e.*, I, 207.

²⁶⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 104; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 207.

²⁶⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 104.

sûredir.²⁷⁰ Sûrenin başının, önceki sûreye taalluk etmesi, bu fikri savunanların görüşüne bir delil değildir. Çünkü Kur'ân'ın zaten hepsi, birbirini açıklayan ve doğrulayan, tek bir sûre ve âyet gibidir. Şöyle ki vaîd (tehdit) ifade eden âyetler, mutlak olarak getirilmiştir. Bu fikri savunanlara göre bu âyetler, tevbe ve af âyetleriyle de alakalıdır. Meselâ, “*Biz Kur'ân'ı indirdik kadir gecesini.*”²⁷¹ beyanı, o ana kadar indirilen Kur'ân'ın tümü ile alakalı bir âyettir. Bu fikri benimseyenlerin, “Hz. Übey (r.a.) bu ikisini ayırmamıştır, bir sûre saymıştır” şeklindeki görüşleri, herkesin bunların ayrı birer sûre oluşunda ittifak edişiyile çelişen bir ifadedir. Hz. Ömer (r.a.)'in namazın ikinci rek'atında bu ikisini birlikte okuyuşu, bunların tek bir sûre oluşuna delalet etmez. Zira imam bazen, iki sûreyi art arda okuyabilir.²⁷²

Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadis, Fîl ile Kureyş sûrelerinin tek sûre olduğu iddiasını çürütmektedir. Şöyle ki Resûlullah (s.a.s.) “Allah Teâlâ, Kureyş'i yedi şeyle üstün kılmıştır... Hz. Allah Kureyş hakkında bir sûre indirdi ki, bu sûrede onlardan başkasını zikretmemiştir.” buyurmaktadır.²⁷³

Sonuç olarak Kureyş sûresi, içeriği ve üslûbu itibariyle Fîl sûresinin devamı gibidir. Ancak Besmele ile başlayan başlı başına bir sûredir.²⁷⁴

Duhâ ile İnşirâh sûreleri de tek bir sûre kabul edildiği de söylenmiştir. Duhâ ile İnşirâh'ı bir sûre kabul edenlere göre ise sûre sayıları 113'tür.²⁷⁵ İnşirâh sûresi ile Duhâ sûresi arasında birçok ilgi ve benzerlik vardır. Ancak Hz. Osman nüshasında, iki sûre ayrı ayrı olarak yazılmıştır. İbn Abbas'ın da “Elem neşrah” Mekke'de, Duhâ sûresinden sonra inmiştir” dediği rivayet edilmiştir.²⁷⁶

Öte yandan Mücahid (ö. 104/723)'in de aralarında bulunduğu²⁷⁷ Enfâl ile Tevbe sûrelerini bir sûre kabul edenlere göre de sûre sayısı 113'tür.²⁷⁸ Bu iki sûrenin tek sûre kabul edilmesinin sebebi, her iki sûrenin birbirine benzemesi ve aralarında Besmele

²⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XXX, 553.

²⁷¹ Kadr 97/1.

²⁷² Râzî, *Mefâtîhu 'l-ğayb*, XXXII, 104.

²⁷³ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1422/2002, II, 584.

²⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 496.

²⁷⁵ Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, s. 90.

²⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 617; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 523.

²⁷⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 317.

²⁷⁸ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 317; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 204; Ateş, *a.g.e.*, I, 15; Turgut, *a.g.e.*, s. 90.

bulunmayıdır. Resûlullah (s.a.s.)'in her iki sûreye de Besmele çekmesi, bu şüpheyi ortadan kaldırır.²⁷⁹

İki sûrenin muhtevasının birbirine benzemesi ve sûrenin başında özel bir sebepten dolayı Besmele konmamış olması, bu iki sûrenin tek bir sûre olduğunu göstermez. Nitekim Hâkim'in naklettiğine göre Abdullah b. Abbas, Hz. Ali'ye "Tevbe sûresinin başında Besmele neden konulmamıştır?" diye sormuş, o da "Besmele bir emandır. Müslümanların kılıçla kazandığı bir zafer sonrasında bu sûre nâzil olmuştur" diye cevap vermiştir.²⁸⁰ Bu durum da Tevbe sûresinin başında Besmele olmaması, Enfâl sûresinin devamı olduğunu göstermez, bilakis mesaj verici başka özel bir nedenden dolayı Besmele konmadığını göstermektedir. Aralarında besmele olmadığından bu sûrelerin müstakilliği hususunda şüpheye düşmenin bir kıymeti olmadığı gibi Enfâl ile Tevbe sûrelerinin tek bir sûre sayılması da değeri olmayan bir görüşür.²⁸¹

Muavvizeteyn'i (Felak ve Nâs) bir sûre kabul edenlere göre de Kur'ân'da 113 sûre bulunmaktadır.²⁸² Ayrıca Muavvizeteyn'i (Felak ve Nâs) mushafına yazmamış olan Abdullah b. Mesûd'un (ö. 32/652), mushafında ise 112 sûre yer almıştır.²⁸³ Ancak diğer sahâbîler bu sûreleri mushaflarına yazmışlardır.²⁸⁴

Bu meselenin meydana gelmesinin sebebi İbn Mes'ûd gibi yüksek seviyeli bir sahâbîden nakledilen çeşitli rivayetlerde onun, bu iki sûreyi Kur'ân'dan saymadığı ve mushafına da almadığının kayıtlı bulunmasıdır. Bu rivayetlerde İbn Me'sûd'un bu sûreleri Kur'ân'dan sadece çıkardığı değil, aynı zamanda şöyle dediği de nakledilir: "Kur'ân'dan olmayanı ona karıştırmayın. Bu iki sûre Kur'ân'dan değildir. Cenâb-ı Allah, Resûlullah (s.a.s.)'a, bu kelimelerle kendisine sığınmasını emretti." Bazı rivayetlerde de bu sûreleri namazda okumadığı kayıtlıdır.²⁸⁵

²⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 317; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 204.

²⁸⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 360-361.

²⁸¹ Şeltût, Mahmûd, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm el-eczaü'l-aşereti'l-ülâ*, Dârü'ş-şürûk, 12. bs., Kahire 1424/2004, s. 465.

²⁸² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 97.

²⁸³ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 235; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 317; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 205; Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed, *et-Tibyân li ba'zi'l-mebâhisi'l-müteallika bi'l-Kur'ân alâ tarîki'l-İtkân*, (İ'tina: Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 3. bs., Beyrut 1412/1991, s. 190; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 15.

²⁸⁴ Ateş, *a.g.e.*, XI, 187.

²⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 313.

Bu sûrelerin Kur'ân'dan olmadığına dair İbn Me'sûd'a nispet edilen rivayetin sahih olmadığı kabul edilmektedir.²⁸⁶ İbn Mes'ûd bu sûrelerin yazılmasını kabul etmiyordu, fakat bazı kimseler bunu Kur'ân'dan olduğunu inkâr ediyor şeklinde anlamışlardır.²⁸⁷ İbn Me'sûd'a göre ancak Hz. Peygamber (a.s.)'in yazılmasına izin verdiği şeyler Kur'ân'a yazılır. Herhalde bunların yazılması konusunda izin, İbn Me'sûd'a ulaşmamıştır.²⁸⁸ İbn Me'sûd'un Muavvizeteyn'i mushafına yazmaması herhalde İbn Me'sûd, bu sûreleri Hz. Peygamber (a.s.)'den duymamış ve kendisine göre bunların Kur'ân'dan olması tevâtür derecesine ulaşmamış, onun için o bu sûreleri mushafından silmiştir.²⁸⁹ Fakat bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduğu hususunda ümmetin icmâi vardır.²⁹⁰

Bazı İslâm düşmanları bu rivayetlere dayanarak, Allah'ın kitabının korunmuş olması hakkında şüpheler uyandırma fırsatı bulmuşlardır. Fakat sahâbenin hepsinin ittifakı ile üçüncü halife Hz. Osman'ın hazırlattığı ve İslâm ülkelerinin değişik yerlerine gönderilen Kur'ân nüshalarında bu iki sûre mevcuttur. Ayrıca Resûlullah (s.a.s.) döneminden bu güne kadar bütün İslâm dünyasında, iki sûreyi de ihtiva eden bu mushaf üzerinde icmâ edilmiştir.²⁹¹

Öte yandan İbn Mes'ûd'un Muavvizeteyn'i unutmayaacağından emin olduğu için yazmadığı da söylenebilir. Bunun sebebi, Muavvizeteyn'in şuyû bulması, sihir ve büyü gibi hususlar dolayısıyla indirilmesidir. Fâtiha sûresini yazmaması ise bu sûrenin namazlarda okunması sebebiyledir. Çünkü namaz baki kaldığı sürece Fâtiha sûresinin unutulması mümkün değildir.²⁹²

Aslen Avustralyalı olup Amerika'ya yerleşmiş müsteşriklerden biri olan Arthur Jeffery (ö. 1959) Fâtiha sûresi ile Muavvizetân olarak da bilinen Felak ve Nâs sûrelerinin çevirisini *The Koran-Selected Surahs* adlı eserine almış olmakla birlikte, bu sûrelerin Kur'ân'ın bir parçası olduğunu kabul etmemektedir.²⁹³ Jeffery, 'Sahip olduğumuz Kur'ân, 111 sûre içermektedir' demektedir, ayrıca Fâtiha ile ilgili olarak onun Kur'ân'ın

²⁸⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 197; Kocagöz, Oğuzhan, *Kur'ân'dan Olup Olmadığı İddia Edilen Bazı Sûre ve Âyetlerle İlgili Rivayetlerin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2007, s. 61.

²⁸⁷ Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 101.

²⁸⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 188.

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6358-6359; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 198; Ateş, *a.g.e.*, XI, 188

²⁹⁰ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 39.

²⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 313.

²⁹² Jeffery, *Mukaddimetân fi ulûmi'l-Kur'ân*: s. 95-96.

²⁹³ Okumuş, Mesut, "Arthur Jeffery ve Kur'ân Çalışmaları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLIII, sy. 2, 2002, s. 136.

bir parçası olmadığını, tarz açısından diğer sûrelere benzemediğini, okumaya başlamadan önce dua etmek amacıyla kitabın başına sonradan yerleştirildiğini, bunun da Yakın Doğu'da kutsal kitaplar için uygulanan bir gelenek olduğunu belirtmektedir.²⁹⁴

Kunût dualarını Sûretü'l-Hal' ve Sûretü'l-Hafd adıyla birer sûre kabul ettiği rivayet edilen Übey b. Kâ'b'ın şahsî mushafında ise sûre sayısı 116'ya çıkmıştır.²⁹⁵ Ya da Übey b. Kâ'b'a göre Kunût dualarını tek bir sûre sayarak sûre sayılarını 115 diyenler de vardır. Fakat bu rivayetin uydurma olduğunda şüphe görülmemektedir. Zira Übey b. Kâ'b istinsah heyetinde idi ve Kunûtları dua kabilinden yazdığı şüphesizdir. Eğer Kur'ân'dan olduğunu iddia etseydi, şüphesiz heyette bunun münakaşasını yapardı. Halbuki böyle bir durum yoktur.²⁹⁶ O halde kendisine ait bir nüsha oluşturan pek çok sahâbe gibi Übey b. Kâ'b'ın da bir Kur'ân nüshası vardı. Sahâbe, bu nüshalara tefsir kabilinden bazı açıklayıcı notlar yazıyordu. Hz. Übey b. Kâ'b, tefsir kabilinden yazdığı bu notlar arasına Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbenin sıkça okuduğunu duyduğu Kunut dualarını aşırı titizliğinden dolayı unutmayayım diye yazmış olabilir.²⁹⁷

Buna göre bu dualar Kur'ân'dan değildir, bu hususta müslümanlar arasında icmâ oluşmuştur.²⁹⁸ Suyûtî'ye göre Übey b. Kâ'b'ın mushafında 116 değil, 115 sûre vardır. Zira o Kunut dualarını iki ayrı sûre sayarken Fîl ve Kureyş sûrelerini bir sûre olarak saymıştır.²⁹⁹

Alman müsteşrik Gustav Weil (ö. 1889) tarafından ortaya atılan, sûre sayısını 116'ya çıkaran bir iddia vardır. Son derece zayıf ve delilden yoksun olan bu iddiaya göre Hz. Osman, Kur'ân-ı Kerîm'i istinsah ettirirken sözde Hz. Ali'nin mushafında bulunan bazı sûreleri Kur'ân'dan atmıştır veya Kur'ân'a koymamıştır.³⁰⁰ Oryantalistlerin yanısıra, bazı aşırı Şîî âlimlerinin Kur'ân'ın sahâbe tarafından tahrif edildiği ve Kur'ân'a

²⁹⁴ Jeffery, Arthur, "A Variant Text of the Fâtiha", *The Muslim World*, sy. 2, c. 29, Nisan 1939, s. 158.

²⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 235-236; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 39; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 317; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 205; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 190; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 15.

²⁹⁶ Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 102.

²⁹⁷ Şen, Ziya, *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 265-266.

²⁹⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39.

²⁹⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 206-207.

³⁰⁰ Keskiöglü, *a.g.e.*, s. 197.

alınmayan sûrelerin varlığından söz ettikleri de bir gerçektir.³⁰¹ Esasen söz konusu mezhebe mensup âlimlerin büyük çoğunluğu, bugün müslümanların elinde mevcut olan Kur'ân'ın, Hz. Osman tarafından istinsah edilen Kur'ân'ın aynısı olduğunu yani onda ne bir noksanlık ne de fazlalık bulunmadığını kabul etmektedir.³⁰² Bu konuda nakledilen rivayetler incelendiğinde, Kur'ân'a kaydedilmeyen “en-Nûrayn” ve “Velâye Sûresi” adındaki iki sûreden söz edildiği de görülür.³⁰³

Şu da bir gerçektir ki, Şia tarihinde Kur'ân'ın tahrif edildiğini iddia eden yazarların yanısıra, Şeyh Sadûk gibi tahrif iddiasını kesinlikle reddeden ve çoğunluğu teşkil eden pek çok Şîî âlim de bulunmaktadır. Bugün ise İran'da ve Oniki İmam Sîfîliği'ne mensup olan başka ülkelerdeki müslümanların kullandığı ve dinî ana metin kabul ettiği kitapla bizim elimizdeki Kur'ân-ı Kerîm arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı gibi bu kitabın otantikliği (aslına uygun, değişikliğe uğratılmamış olması)³⁰⁴ hususunda da herhangi bir şüphe taşınmamaktadır.³⁰⁵

Bu durumda şu da söylenebilir ki eğer gerçekten Hz. Osman, Hz. Ali ile ilgili âyetleri Kur'ân'dan çıkardı ise Hz. Ali halife olunca neden bunları tekrar Kur'ân'a yazdırtmamıştır?³⁰⁶ Hemen belirtelim ki bu hiçbir zaman mutedil Şia tarafından tasvip edilen bir görüş olmamıştır.³⁰⁷ Hz. Osman'ı itham için vesile arayanlar, böyle bir iddiayı ortaya atmışlardır ki bu kesinlikle gerçek dışıdır.³⁰⁸

1.2.6. Sûrelerin Birbirlerinden Üstünlüğü

Varlıkların derecelerinin ölçüsü, bizleri Yaratan tarafından takdir edilmiştir. Böyle bir takdirde bizlerin en küçük bir rolü yoktur. Dolayısıyla Rabbimiz bizlere hangi şeylerin daha üstün olduğunu bildirmişse, biz de aynı şekilde kabul ederiz. Kâinatta hiçbir şey birbirine denk değildir. Hepsinin arasında sahip oldukları özellikler ve yapmış oldukları işler açısından birtakım farklılıklar ve üstünlükler söz konusudur. Aylar içinde

³⁰¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecir Yayınevi, Ankara 1996, I, 370; Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 225.

³⁰² Cerrahoğlu, *a.g.e.*, I, 406.

³⁰³ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, I, 370; Demirci, *a.g.e.*, s. 224-225.

³⁰⁴ Kelimenin anlamı için bk. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1016.

³⁰⁵ Anay, Harun, “İran'da Kur'ân-ı Kerîm'e Yaklaşım Tarzları”, *Kur'ân'ın Aydınlığına Doğru* (1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu), Fecir Yayınları, Ankara 1995, s. 15.

³⁰⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 202.

³⁰⁷ Demirci, *a.g.e.*, s. 223.

³⁰⁸ Keskioglu, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 197.

Ramazan ayının, geceler içerisinde Kadir gecesinin, günler içinde Cuma gününün üstünlüğü bilinen bir gerçektir. Kâbe, diğer bütün mekânlardan daha üstündür. Yapmış olduğumuz davranışların da hepsi aynı neticeyi vermez. Bazı hareketler Cenâb-ı Hakk katında sevap bakımından daha üstündür. Ayrıca dört büyük melek dediğimiz Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil, diğer meleklerden, peygamberler diğer insanlardan, kâinatın Efendisi Allah Resûlü ise bütün insanlardan ve peygamberlerden daha üstündür.³⁰⁹

Âlimler, Kur'ân'da bazı âyet veya sûrelerin, diğer bir kısmından daha faziletli ve üstün olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sahiplerdir. Bazı ilim adamları, "Kur'ân'ın bir kısmının diğer bir kısmına üstünlüğü yoktur. Birinin diğerine üstün olması söz konusu değildir. Çünkü Kur'ân'ın tamamı, Allah'ın kelimidir." demektedir. Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Ebû Bekir el-Bâkîllânî böyle bir fazilet farkının olmadığı görüşündedirler. İmam Mâlik'ten de bu anlamda bir rivayet gelmiştir. Yahyâ b. Yahyâ da, "Kur'ân'ın bazı âyet ve sûrelerini diğerlerinden üstün tutmak hatadır" demektedir. Bu görüşünden dolayı İmam Mâlik, bir sûreyi birkaç kere okumayı veya diğer sûreleri bırakıp, devamlı aynı sûre ile meşgul olmayı kerih görmüş, hoş karşılamamıştır.³¹⁰ Bu görüşü savunanlar görüşlerini "Bir şeyin daha üstün ve faziletli olması, diğerinin eksikliği izlenimini verir. Halbuki bunların hepsi özleri itibariyle birdir. Bu da Allah'ın kelamı olmaktır. Yüce Allah'ın kelamında ise eksiklik ve noksanlık söz konusu olamaz." diyerek delillendirmektedir.³¹¹

Bir sûrenin, diğerlerinden daha faziletli ve üstün olmadığını savunanlardan İbn Hibbân, Übey b. Kâ'b'dan nakledilen "Allah Teâlâ, Tevrat ve İncil'de Ümmü'l-Kur'ân'ın (Fâtiha) bir benzerini indirmemiştir."³¹² rivayetini şöyle yorumlamaktadır: "Hz. Allah, Fâtiha sûresini okuyana verdiği sevabın bir benzerini, Tevrat ve İncil okuyana vermez. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu ümmeti diğer ümmetlerden üstün kılmış, bu ümmete kendi yüce kelamını okuması karşılığında diğer ümmetlere kendi kelamını okuması karşılığında verdiği lütuf ve faziletten fazlasını vermiştir. Kur'ân'ı okumakla kazandıkları fazilet, başka bir kitabı okuyanın faziletinden üstün tutmuştur. Bu da Allah'ın bu ümmete bir lütfudur. Fakat Übey b. Kâ'b'ın sûre ve âyetler hakkında ifade

³⁰⁹ Akgül, *Kur'ân İklimine Seyahat*, s. 79-80.

³¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 168-169; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 519; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1131.

³¹¹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 169; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 519.

³¹² Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 16.

ettiği üstünlük, sadece sevap yönünden olan üstünlüktür. Yoksa Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmının bir diğer kısmından üstün olduğu anlamına gelmez.”³¹³

Kimi ilim adamları da Kur'ân'ın bazı sûre ve âyetleri arasında üstünlük ve fazilet bakımından farklılık olduğu görüşündedir. Buna göre İshak b. Râheveyh, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Hassâr³¹⁴ ve Muhammed el-Gazzâlî gibi âlimler, sûre ve âyetlerdeki fazileti bildiren hadislerin zahirî mânalarına bakarak, birbirlerine olan üstünlüğünü kabul etmektedirler.³¹⁵

İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Hassâr'ın bu görüşü tercihe sebep, Übey b. Kâ'b'dan gelen şu hadis-i şeriftir: Übey b. Kâ'b: Resûlullah (s.a.s.) bana dedi ki: “Ey Übey, sana göre Allah'ın Kitab'ında en büyük âyet hangisidir?” Ben şöyle dedim: Bana göre en büyük âyet “*Allah o İlâhtır ki Kendisinden başka ilâh yoktur. Haydır, kayyûmdur*”³¹⁶ âyetidir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) göğsüme vurdu “İlme doyasın ey Ebü'l-Münzir (Übey b. Kâ'b'ın künyesi)” buyurdu.³¹⁷ İbnü'l-Hassâr, “Bu naslara rağmen konu ile ilgili görüş ayrılığından söz edenlere şaşarım” demektedir.³¹⁸

Bir sûrenin veya âyetin diğerlerinden daha faziletli ve üstün olduğunu benimseyenler, onların hangi yönden üstün olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Âyet ve sûreler arasında fazilet farkının bulunduğunu savunanların bir kısmı şöyle demiştir: Efdaliyyet, âyetleri okuyanın mâna üstünlüğü karşısında duyduğu infiali, yüce vasıfları derinden algılayabilmesi ve kalbin haşyet ve ürpertileri bakımından kazanacağı sevabın büyüklüğüne ve artışına bağlıdır. Fazilet farkının bulunduğunu savunanların bir kısmına göre de bu fazilet, lafzın kendisine bağlıdır. Çünkü Âyetü'l-Kürsî, Haşr sûresinin son âyetleri ile İhlâs sûresinin içerdiği Hz. Allah'ın vahdaniyyet ve ilâhî sıfatlara delalet gibi anlamlar meselâ, Tebbet sûresinde mevcut değildir. Binaenaleyh efdaliyyet ancak mâna yüceliği ve çokluğu iledir.³¹⁹

Buna göre bir sûre, diğer sûrelerden daha faziletlidir, denilebilir. Çünkü Cenâb-ı Hak, her ne kadar onun bu dereceye ulaşmasına sebep olan mâna bizce bilinmese bile, o

³¹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 169-170; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 519; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1131.

³¹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 170.

³¹⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 520; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 1131.

³¹⁶ Bakara 2/255.

³¹⁷ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 258.

³¹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 170.

³¹⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 519-520; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 1133.

sûrenin kıraatini, diğer sûrelerin kıratından kat kat üstün kılmış ve sevabını diğerlerinden fazla vermiş olabilir. Bunun benzeri, çeşitli zamanların ve mekânların üstünlüğü hakkında söylenildiği gibi teabbüdü olan tahsisat-ı ilâhiyedir. Yani bir gün diğer bir günden, bir ay diğer bir aydan hayırlıdır. Bunun mânası şudur: Bu günde yapılan ibadet, başka bir günde yapılan ibadetten daha hayırlı iken, bu günde işlenen günah, başka bir günde işlenen günahattan daha büyüktür. Harem-i Şerif'in, başka yerlerden daha faziletli olduğu söylenir. Çünkü hac görevi, Harem'de eda edilir, başka bir yerde eda edilmez. Yine başka bir yerde kılınan namazın sevabı, burada kılınan namazın sevabı gibi kat kat üstün olamaz.³²⁰

Hâsılı, bu vecihlerin herhangi birisi bakımından efdaliyyet, hepsinin Allah kelâmı olması bakımından taşıdığı eşitliğe ve aynı özelliği taşımalarına aykırı olmaz. Çünkü hepsi de “*Allah, sözlerin en güzelini çift yönlü ve ahenkli bir kitap olarak indirdi. Rablerine saygılı olanların ondan tüyleri diken diken olur. Sonra tüyleri de kalpleri de Allah'ın zikrine yatırır, yumuşar.*”³²¹ âyetinde açıklanan özelliğe sahiptir.³²²

Bu meselenin kaynağı şüphesiz Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen ve “Sûrelerin en hayırlısı, sûrelerin en faziletlisi, sûrelerin en büyüğü” vb. ifadelerle başlayıp, her birinde farklı sûrelere işaret eden hadislerin varlığıdır.³²³

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Kur'ân'daki âyet veya sûreler arasındaki üstünlük ancak fazilet açısından olabilir.

1.2.7. Sûrelerin Tasnîfi

Kur'ân-ı Kerîm sûreleri, uzunlukları ve nâzil oldukları zaman bakımından tasnif edilmişlerdir.

1.2.7.1. Uzunlukları Açısından

Sûreler kemiyet bakımından, uzunluk ve kısalıklarına göre, pratik kolaylık gayesiyle bir taksime uğramış, bazı isimler almış ve gruplara ayrılmışlardır. Buna göre Kur'ân dört

³²⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 523; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1134.

³²¹ Zümer 39/23.

³²² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6349.

³²³ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân, *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Fevvâz Ahmed Zümerli, Hâlid es-Sebi' el-Alemî), Kadîmî kütübhâne, Karaçi ts., “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 13, 21; Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 9; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 7.

kısma ayrılmış ve her kısma ayrı bir ad verilmiştir. Bunlar et-Tuvel,³²⁴ el-Miûn, el-Mesânî ve el-Mufassal'dir.³²⁵ Bu tasnif, ilk dönemlerden beri biliniyordu. Vâsıla b. el-Aska'ın Hz. Peygamber (a.s.)'den yaptığı rivayet buna delildir. Ashaptan Vâsıla b. el-Aska', konuyla ilgili Peygamberimizin şöyle dediğini nakletmektedir: "Bana, Tevrat'a bedel "es-Seb'u't-Tuvel", Zebur'a bedel "el-Miûn", İncil'e bedel "el-Mesânî" verildi ve "Mufassal" ile de ben mümtaz ve üstün kıldım."³²⁶

Şunu belirtmeliyiz ki sûreler uzunluk ve kısalıkları açısından tasnif edilirken, sûrelerin kelime ve harflerinin sayısı değil, âyetlerinin sayısı gözetilmiştir.³²⁷

1. es-Seb'u't-Tivâl/Tuvel: "et-Tuvel" kelimesi, el-Etvâl kelimesinin müennesi olan³²⁸ "Tûlâ" kelimesinin çoğuludur.³²⁹ "et-Tuvel" in, "Etvâl" kelimesinin çoğulu olduğu da söylenmiştir.³³⁰ En uzun yedi sûre demektir. Bu sûrelere es-Seb'u't-Tuvel denilmesinin sebebi, Kur'ân'ın diğer sûrelerinden uzun olmalarıdır.³³¹

İlim adamları, et-Tuvel sûrelerinin yedi sûre olduğu hususunda ve bunların altı tanesinde ittifak etmişlerdir. İttifak edilen altı sûre, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm ve A'râf sûreleridir. Yedinci sûrenin hangisi olduğunda ise ihtilâf edilmiştir. Bir görüşe göre tuvel sûrelerin yedincisi Yûnus sûresi,³³² bir görüşe göre Tevbe sûresi,³³³ diğer bir görüşe göre ise Enfâl sûresidir.³³⁴ Taberî ve Maverdî'ye göre doğru olan,

³²⁴ "Tâ", harfi ötreli olarak "Tuvel", kelimesi, "Tûlâ"nın çoğuludur. "Kübrâ", kelimesinin çoğulu olan "Küber", de aynı babdandır. Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 166. Taberî, Sehâvî ve Zerkeşî gibi âlimler bu ibareyi "es-Seb'u't-Tuvel", olarak adlandırmaktadır. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 98; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 34-35; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 307-308. Suyûtî ve bazı âlimler ise bu kelimeyi "et-Tivâl", şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199; Zerkûr, *Ulûmü'l-Kur'ân ve i'câzühû*, s. 162. Biz de bu ifadeyi "et-Tivâl", okuyanların aksine, "et-Tuvel", şeklinde kullanacağız.

³²⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 307; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 199; Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebîr*, s. 86; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 248; Zerkûr, *Ulûmü'l-Kur'ân medhal ilâ tefsîri'l-Kur'ân*, s. 103; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 93; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 109.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1429/2008, VII, 84.

³²⁷ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 89-90.

³²⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 35.

³²⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 35; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 308.

³³⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 176.

³³¹ Taberî, *a.g.e.*, I, 99.

³³² Taberî, *a.g.e.*, I, 98; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 34; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175-176; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 308; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *et-Tahbîr fî ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdülkâdir Ferîd), Dârü'l-ülûm, Riyad 1402/1982, s. 370; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 248; Keskioglu, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 128.

³³³ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 34; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 199; Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 117.

³³⁴ Ni'me, *Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 31.

Yûnus sûresinin et-tuvel sûrelerin yedincisi olduğudur.³³⁵ Neseî (ö. 710/1310) ve Fadl Hasan Abbâs, es-Seb'û't-Tuvel'in yedinci sûresi olarak Tevbe sûresini kabul etmektedir.³³⁶

Bazı ilim adamlarına göre de aralarında Besmele ile ayırma bulunmadığı için Enfâl ve Tevbe sûreleri birlikte et-Tuvel'den sayılmışlardır.³³⁷ Zira bazı âlimler Enfâl ile Tevbe sûrelerini tek bir sûre kabul etmiş ve aralarını ayırmamıştır. Bu yüzden sûre uzadığı için Tevbe sûresi de tuvel sûrelerinden sayılmıştır.³³⁸ Bu görüş bizce tutarlı değildir; zira Kur'ân'ın sûrelerinin sayısı, yüz on dördür. Bu konuda icmâ vardır. Enfâl ve Tevbe sûreleri tek bir sûre olarak kabul edilirse sûrelerin sayısı yüz on üç sûre olurdu. et-Tuvel sûrelerinin yedinci sûresinin Kehf sûresi olduğu da rivayet edilmiştir.³³⁹

Şunu da belirtmeliyiz ki sûrelerin bu şekilde taksim edilmesi, sûrelerin mushaftaki tertibine bağlı değildir. Örneğin et-Tuvel sûrelerinden sayılmayan Enfâl sûresi, et-Tuvel'in 6. ve 7. sûrelerinin arasına girmiştir. Böylece el-Miûn sûrelerinin arasına el-Miûn'den olmayan bir sûre girmiştir. Ayrıca Hicr sûresi, Nahl sûresinden daha kısa olmasına rağmen el-Miûn'den olan Nahl sûresinden önce gelmektedir. O halde bu tasnif, sûrelerin tertibine tâbi değildir.³⁴⁰ Öte yandan et-Tuvel'den sayılmayan, fakat et-Tuvel sûrelerinin bir kısmından daha uzun Nahl, Tâhâ, Şuarâ ve Sâffât gibi sûreler de bulunmaktadır.³⁴¹

et-Tuvel sûreleri, Kur'ân'ın ortalama %30'unu teşkil etmektedir. Bu yüksek oran, bu sûrelerin et-Tuvel olarak isimlendirilme sebebini izah etmektedir. Bu isimlendirmenin rivayetlerde de geçtiği görülmektedir.³⁴²

2. el-Miûn: el-Miûn, birinci grubu yani Tuvel sûreleri takip eden ve âyet sayıları yüze yaklaşan veya biraz geçen sûrelerdir.³⁴³ Bir görüşe göre bunlar, Tevbe, Hûd, Yûsuf,

³³⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, I, 98; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 25-26.

³³⁶ Neseî, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzil*, Eda Neşriyat, İstanbul 1991, II, 114; Abbâs, *İtkânü'l-burhân*, s. 448.

³³⁷ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 34; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 175-176; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 307-308.

³³⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 34; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 307-308.

³³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

³⁴⁰ Abbâs, *a.g.e.*, s. 449.

³⁴¹ Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 166.

³⁴² Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 84; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 745.

³⁴³ Taberî, *a.g.e.*, I, 98-99; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 35; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 176; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 308; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 199.

Nahl, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Enbiyâ, Mü'minûn, Şuarâ ve Saffât sûreleridir.³⁴⁴ Başka görüşler de vardır.³⁴⁵ Bu isimlendirmenin de rivayetlerde geçtiği görülmektedir.³⁴⁶

3. el-Mesânî: “el-Mesânî” kelimesi, “mesnâ” kelimesinin çoğuludur. Bu ise birinciden sonra gelen sayı demektir.³⁴⁷ Âyet sayısı bakımından el-Miûn'den sonra gelenlerdir.³⁴⁸ Âyetleri yüzden az olup tuvel ile miûndan daha çok tekrar edilip okunduğu için bu şekilde adlandırıldığı belirtilmiştir.³⁴⁹ Saîd b Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, bu sûrelerde ferâiz ve hadler (şer'î cezalar) tekrarlandığı için bu ismi almışlardır.³⁵⁰ Bu isimlendirmenin de rivayetlerde geçtiği görülmektedir.³⁵¹

4. el-Mufassal: Mesânî sûrelerden sonra gelen, Kur'ân-ı Kerim'in son bölümü olup âyetleri kısa ve sûreler arası besmeleli fasılaları çok olan sûrelerdir.³⁵² Kısallıkları sebebiyle Besmele'nin sûreler arasına fasıla olarak çokça girmesi veya mensûh âyetlerin az olmasından dolayı, Kur'ân'ın son bölümündeki sûrelere mufassal adı verilmiştir.³⁵³

Mufassal sûrelerin nereden başladığı hakkında ihtilâf edilmiş ve hangi sûre ile başladığı konusunda birbirinden farklı on iki görüş bulunmaktadır.³⁵⁴ Bunların en meşhurları Kâf, Hucurât ve Muhammed sûreleridir.³⁵⁵

Zerkeşî'nin de içinde bulunduğu bazı âlimlere göre doğru olan, Mufassal sûrelerin başlangıcı 50. sûre olan Kâf sûresidir. Buna göre Mufassal, Kâf sûresinden itibaren sonuncu sûre olan Nâs sûresine kadar olan kısımdır.³⁵⁶ Mâverdî, mufassal sûrelerin Muhammed sûresinden başlamasını, çoğunluğun görüşü olarak beyan etmektedir.³⁵⁷

³⁴⁴ Keskioglu, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 128.

³⁴⁵ Bombâ, Âdem, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve esmâü süverihî ve âyâtihî: mü'cemün mevsû'iyün müyesserun*, Merkezü Cum'a el-Mâcid li's-sekâfeti ve't-türâs, Dubai 1430/2009, s. 75.

³⁴⁶ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 84; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 10.

³⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 176.

³⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 100; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 176; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308.

³⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 248.

³⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, I, 100.

³⁵¹ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 84; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 745.

³⁵² Taberî, *a.g.e.*, I, 101; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 26; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 35; Zerkeşî *a.g.e.*, I, 308; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 199.

³⁵³ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 308; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 199; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 5986.

³⁵⁴ Bk. Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 308-311; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 200.

³⁵⁵ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 22; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 95; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 111.

³⁵⁶ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 27; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 311.

³⁵⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 26.

Sehâvî³⁵⁸, nin de içinde olduğu bazı âlimlere göre de doğru olan, mufassal sûrelerin Hucurât sûresinden başlamasıdır.³⁵⁹ Buna göre Mufassal, Hucurât sûresinden, Kur'ân'ın sonuna kadar olan sûrelere verilen addır.³⁶⁰ Hanefîler'e göre Mufassal sûrelerin Hucurât'tan başlaması, en sahih görüş olarak ifade edilmiştir.³⁶¹

Evs b. Huzeyfe (r.a.)'den yapılan şu rivayete göre o şöyle demiştir: "Sakîf heyeti içinde Resûlullah (s.a.s.)'ın huzuruna geldik. Resûlullah (s.a.s.)'ın ashabına, Kur'ân'ı nasıl hizblere ayırıyorsunuz? diye sordum: 'Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç ve mufassalları tek hizb (olarak)' cevabını verdiler."³⁶² Zikredilen bu sûrelerin sayısını topladığımızda toplamın kırk sekiz olduğunu görürüz. Buna göre Fâtiha sûresi bu kırk sekiz sûreden sayıldığında mufassal sûrelerin Hucurât sûresinden başlamaktadır. Fâtiha sûresi mufassal sûrelerden kabul edildiğinde ise mufassal sûreler Kâf sûresinden başlamaktadır.³⁶³ Zira Fâtiha sûresinin mufassal sûrelerden olduğu söylenmiştir.³⁶⁴ Bu isimlendirmenin de rivayetlerde geçtiği görülmektedir.³⁶⁵

Mufassal sûreler de Tuvel-ı Mufassal, Evsât-ı/Vasatı Mufassal ve Kısâr-ı Mufassal olmak üzere üç gruba ayrılır.³⁶⁶

1. Tuvel-ı Mufassal: Kâf sûresinden Burûc sûresine kadar olan yani 50-85. sûrelerdir.³⁶⁷ Bir görüşe göre de Hucurât sûresinden Bürûc sûresine kadar olan sûrelerdir.³⁶⁸

2. Evsât-ı Mufassal: Burûc sûresinden Beyyine sûresine kadar olan sûrelerdir.³⁶⁹ Yani bunlar, Târik sûresi ile Beyyine sûresi arasındaki 86-98. sûrelerdir.³⁷⁰

³⁵⁸ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 35.

³⁵⁹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 248; Ömer, İbrahim Ali, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târihuhü ve âdâbuhü*, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt 1404/1984, s. 98.

³⁶⁰ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 5986; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 91; Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, "Kur'ân Vahyi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev. Mehmet Emin Maraşlı), c. 6, sy. 6, Bursa 1994, s. 454.

³⁶¹ Yazır, *a.g.e.*, IX, 5986.

³⁶² İbn Mâce, "İkâmet", 178.

³⁶³ Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 120.

³⁶⁴ Rûmî, *a.g.e.*, s. 118.

³⁶⁵ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 84; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 13; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 276, 278, 279; İbn Mâce, "İkâmet", 178; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabellî), Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, Dimaşk 1430/2009, "Salât", 132.

³⁶⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 200.

³⁶⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 56.

³⁶⁸ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 249; Yazır, *a.g.e.*, IX, 5986.

³⁶⁹ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 249; Yazır, *a.g.e.*, IX, 5986.

³⁷⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 56.

3. Kısâr-ı Mufassal: Zilzâl sûresi ile Nâs sûresi arasındaki yani 99-114. sûrelerdir.³⁷¹ Beyyine sûresinden sonraki sûrelerdir.³⁷² Rivayetlerde mufassalın bu çeşitlerinin zikredildiğini görmekteyiz.³⁷³

Mufassal sûrelere el-Muhkem adı da verilmiştir.³⁷⁴ Daha az meşhur olan el-Muhkem adı ise bu sûrelerin hükmü mensûh âyet ihtiva etmemelerinden ileri gelmiş olmalıdır.³⁷⁵

1.2.7.2. İndirilişleri Bakımından

Kur'ân-ı Kerîm sûreleri indiriliş sırasına göre Mekkî veya Medenî sûreler olarak tasnif edilir. Buna göre Mekke'de indirilen sûrelere Mekkî, Medine'de inenlere ise Medenî sûreler denir.

1.2.7.2.1. Sûrelerin Mekkî-Medenî Oluşundaki Ölçütler

Âyetlerin anlamlarının daha iyi anlaşılmasında indikleri ortamı bilmenin faydası büyüktür. Ancak sahâbeden de bu konuda nakledilen bilgiler az ve çok yerde yetersiz olunca âyetlerin Mekkî ve Medenî oluşlarının tesbitine yardımcı olmak üzere usul âlimleri muhtelif ölçüler koymuşlardır. Mekkî ve Medenî âyetlerle sûrelerin sayısı ve hangilerinin Mekkî, hangilerinin Medenî itibar edileceği de haliyle bu ölçülere göre değişmektedir. Özellikle sûreler için belli bir ölçü koymak aslında daha da zordur. Özellikle uzun sûrelerin, inmeye başlaması ile tamamlanması arasında uzun zaman geçen sûrelerin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduklarında birçok ihtilâflar vardır.

Sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşu şu üç görüş esas alınarak belirlenmiştir:

1. Vahyin nâzil olduğu mekân dikkate alınmıştır. Buna göre sadece Mekke'de nâzil olanlar Mekkî, Medine'de nâzil olanlar Medenî'dir. İki şehrin civarında inenler, yakın olduğu şehrin ismini alarak Mekkî veya Medenî kabul edilebilirse de seferde inen vahiyler bu taksim kapsamına girmemektedir. Arafat, Mina, Müzdelife, Taif Mekkî, Bedir, Uhud gibi yerler de Medenî sayılmıştır.³⁷⁶

³⁷¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 249; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 56.

³⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 5986.

³⁷³ Dârimî, "Salât", 65; Buhârî, "Ezân", 98; Ebû Dâvûd, "Salât", 131; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Hasan Abdulmün'im Şelebî), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1421/2001, "Salât", 421, 422.

³⁷⁴ Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 25; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 26; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

³⁷⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 56.

³⁷⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 239; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 26; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 141; Kattân, *Mebâhis*, s. 62; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 93.

Fakat bu ayırım sağlıklı değildir; zira bu taksim, Tebük ve Beytü'l-Makdis'te inen âyetler örneğinde olduğu gibi Mekke ve Medine dışında nâzil olan âyetleri kapsamamaktadır.³⁷⁷ Yine bu taksime göre, hicretten sonra Mekke'de inenlerin Mekkî olması gerekir.³⁷⁸

2. Muhataplar dikkate alınmıştır. Bu görüşe göre Mekkelilere hitap eden âyetler Mekkî, Medinelilere hitab eden âyetler ise Medenî'dir. Başka bir ifade ile “Ey iman edenler” hitabıyla başlayan âyetler Medenî, “Ey insanlar” hitabıyla başlayan âyetler ise Mekkîdir. Fakat bu hitapların sürekli biçimde Medine ve Mekke'de inmedikleri tesbit edildiğine göre bu taksim de şumullü görülmemiştir.³⁷⁹

3. Hicret esas alınmıştır. Buna göre, Mekke'de indirilmemiş olsa da hicretten önce nâzil olan vahiyler Mekkî, hicretten sonrakiler de Medine'de indirilmemiş olsa da Medenî sayılmıştır. Meşhur ve kapsamlı olan görüş de budur.³⁸⁰ Burada nüzulün yerine itibar edilmemiştir. Mekke dönemi 12 yıl, 5 ay, 13 gündür.

1.2.7.2.2. Mekkî ve Medenî Sûreler Bağlamında Sûre İsimleri

Toplumlar, fikrî miraslarını ve kültür varlıklarını korumaya daima tam bir özen göstermişlerdir. İslâm toplumu da tüm insanlığın kendisiyle şeref bulduğu Risalet-i Muhammediyye'nin mirasını koruma hususunda daima önde bulunmuştur. Buradan hareketle sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonra gelen hidayet önderlerinin, âyet âyet Kur'ân'ın indiği yerlerin zaman ve mekânını belirleyerek tesbit ettiklerini görüyoruz.³⁸¹

Kısa sûrelerin bir defada bir yerde nâzil olduğu düşünülebilirse de uzun sûrelerin bir defada ve bir yerde nâzil olmuş olmaları mümkün olmadığından sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşlarını tayin etmek kolay değildir. Bu bakımdan sûrelerin kaç tanesinin Mekkî, kaç tanesinin Medenî veya kaç tanesinin karışık olduğu üzerinde görüş birliği sağlanmış değildir. Zerkeşî'nin tesbitine göre 85 sûre Mekke'de, 29 sûre ise Medine'de inmiştir.³⁸² Suyûtî³⁸³ ve Mennâ el-Kattân'a³⁸⁴ göre 82 sûre Mekkî, 20 sûre Medenî'dir

³⁷⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 141.

³⁷⁸ Kattân, *Mebâhis*, s. 62.

³⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 239; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 26; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 141-142; Kattân, *a.g.e.*, s. 62; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 92.

³⁸⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 239; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 26; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 142; Kattân, *a.g.e.*, s. 61; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 168; Turgut, *a.g.e.*, s. 92.

³⁸¹ Kattân, *a.g.e.*, s. 51.

³⁸² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 249-252.

³⁸³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 31-34.

ve 12 sûre ise ihtilâflıdır. Ancak yaygın telakkiye göre sûrelerin 86 tanesi Mekkî, 28'i ise Medenî'dir.³⁸⁵ Suyûtî'nin nakline göre Ebû'l-Hasen b. el-Hassâr da *en-Nâsîh ve'l-mensûh* adlı eserinde bu görüşü dillendirmiş ve bunu yazdığı bir beyitle ortaya koymuştur.³⁸⁶

Farklı görüşlerinin yanı sıra³⁸⁷ son olarak Mısır kralı Fuat'ın h. 1342'de ilmî bir heyete tetkik ettirerek bastırıldığı Kur'ân'da Mekkî sûre 86, Medenî sûre 28 olarak kabul edilmiştir.³⁸⁸

Bu arada Mekkî ve Medenî şeklinde bir ayırım yapılmış olmasına rağmen, bazı sûrelerin tamamının Mekkî ve bazı sûrelerin de tamamının Medenî olmadığı bilinmektedir. Yani bazı Mekkî sûrelerin içinde Medenî döneme ait, bazı Medenî sûrelerin içinde de Mekkî döneme ait âyetler bulunabilmektedir.³⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan kimse, Mekkî âyetlerde, Medenî âyetlerde bulunmayan bir takım özellikler; Medenî âyetlerde de Mekkî âyetlerde bulunmayan bazı özellikler bulur.³⁹⁰ Âlimler, Mekkî ve Medenî sûreleri araştırıp, sûrelerin üslup özellikleri ve ele aldığı konularından yola çıkarak bazı kıyasî kurallar çıkarmışlardır.³⁹¹

Sahâbe ve tâbiinden gelen haberler ve Kur'ân araştırmalarıyla ortaya çıkan bilgilere göre Mekkî ve Medenî sûrelerin şöyle bir takım alâmet ve özellikleri vardır.

Mekkî sûrelerin alâmetlerini şöyle sıralayabiliriz: 1. İstisnasına rağmen çoğunlukla “Ey insanlar!” ibaresi bulunan her sûre Mekkîdir.³⁹² 2. Kur'ân'da “Kella” lafzının geçtiği sûreler Mekkîdir.³⁹³ Bu lafız on beş sûrede, otuz üç defa geçmektedir. 3. Bakara ve Âli İmrân'ın dışında başında huruf-ı mukattaa bulunan her sûre Mekkîdir. Ra'd sûresi

³⁸⁴ Kattân, *Mebâhis*, s. 55.

³⁸⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 31; Birışık, “Sûre”, XXXVII, 538.

³⁸⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 33-34.

³⁸⁷ Bk. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 27-33.

³⁸⁸ Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 92.

³⁸⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 257-260; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 145; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 167; Ebû Süleyman, Sâbır Hasan Muhammed, *Mevridü'z-Zam'ân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, ed-Dârü's-Selefiyye, Bombay 1404/1984, s. 19; Turgut, *a.g.e.*, s. 92.

³⁹⁰ Kattân, *a.g.e.*, s. 52.

³⁹¹ Kattân, *a.g.e.*, s. 63.

³⁹² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 240; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 52-53; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 182; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹³ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 240; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 53; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 143; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 182.

ihtilâflıdır.³⁹⁴ 4. Bakara sûresi hariç içinde Hz. Âdem ve İblis'in kıssasını ihtiva eden her sûre Mekkîdir.³⁹⁵ 5. Yine Bakara sûresi hariç içinde nebi ve resullerin, geçmiş milletlerin kıssasını ihtiva eden her sûre Mekkîdir.³⁹⁶ 6. İçinde “Secde âyeti” bulunan her sûre Mekkîdir.³⁹⁷

Mekkî sûrelerin alâmetlerinin tesbit edilmesi hususundaki yukarıdaki belirleme, kaide ve kurallar bakımındandır. Ele aldığı konuların nitelikleri ve üslup özellikleri bakımından bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. Bu sûrelerde Hz. Allah'ın birliği başta olmak üzere, itikat, risalet ve âhiretle ilgili iman esasları işlenmiş, cennet ve cehennem tasviri yapılmıştır. Ayrıca şirk ve putperestliğe karşı kesin tavır alınmıştır.³⁹⁸ 2. Ahlâk kuralları ele alınmış ve genel ahkâkî esaslar konulmuş, müminler ahlâkî yönden yetiştirilmiştir.³⁹⁹ İnsanlar üstün ahlâka ve iyilik üzere doğru yolu tutmaya davet edilmiştir.⁴⁰⁰ 3. Müşriklerle mücadele edilmektedir ve düşüncelerinin basitliği ortaya konulmuştur.⁴⁰¹ Müşriklerin, adam öldürmek, kız çocuklarını diri diri gömmek, yetim malı yemek vb. kötü adetlerini anlatılmıştır.⁴⁰² 4. Geçmiş peygamber ve ümmetlerin tevhit mücadelesi anlatılarak müminlerin, müşriklerin eziyetlerine sabretmeleri istenmiştir.⁴⁰³ 5. Kısa ve vecizdirler, ezberlenmeleri kolaydır. Konular kısa âyet ve sûrelerle belirtilmiştir.⁴⁰⁴ Hareketli bir anlatım ve ses âhengine sahiptirler. Çokça yemin ifadesi kullanılarak mânâyı pekiştiren özlü ibare ve kuvvetli lafızlar kullanılmaktadır.⁴⁰⁵

Bazı müslüman ve gayri müslim araştırmacılar, genellikle erken dönem Mekkî sûrelerin homojen bir yapıya sahip olduklarını kabul etmektedir. Yani bu sûreler, bir ya da birkaç bölümden oluşmakta ve her bölüm de belirli konular (tema) etrafında dönmektedir. (Bu

³⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 240; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 53; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 144; Kattân, *Mebâhis*, s. 63; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 182; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 93.

³⁹⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 240; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 53; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹⁶ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 241-242; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 53; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 54; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹⁸ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 147-148; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

³⁹⁹ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 148; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁰⁰ Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183.

⁴⁰¹ Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183.

⁴⁰² Zürkânî, *a.g.e.*, s. 148; Kattân, *a.g.e.*, s. 63; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁰³ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 148; Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁰⁴ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 148; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁰⁵ Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183.

formata uymayan bazı sûreler vardır.) Bu temaları şu şekilde özetlemek mümkündür: 1. Vahiy ve İlâhî Mesaj'ın statüsü, 2. Âhîret (öldükten sonra dirilme), 3. Evrende Allah'ın birliği ve kudretini gösteren işaretler, 4. Geçmiş peygamberlerin kıssaları, 5. Fikrî tartışma (inançsızlara karşı), 6. Bazı peygamberlerle ilgili özel anlatımlar. Ayrıca bazı araştırmacılar Mekke döneminin orta ve son zamanlarında inen sûrelerde üçlü bir yapı gözlemlemektedir. Bu yapıda birbirlerini çağrıştıran bir giriş ve sonuç bölümü ve bu ikisi arasında bulunan uzunca bir anlatım bölümü yer almaktadır.⁴⁰⁶

Medenî sûrelerin alâmetleri ise şunlardır: 1. Ankebût sûresi hariç münafıklardan bahseden her sûre Medenî'dir.⁴⁰⁷ 2. Şer'î cezalar (hudûd) ve miras paylarını (ferâiz) ihtiva eden sûreler Medenî'dir.⁴⁰⁸ 3. Ehl-i kitab'ı muhatap alan ve dinleri hususunda katı olmamalarını öğütleyen her sûre Medenî'dir.⁴⁰⁹ 4. Cihat ve hükümlerini ihtiva eden sûreler Medenî'dir.⁴¹⁰

Medenî sûrelerin ele aldığı konuların (mevdûî) nitelikleri ve üslup özellikleri bakımından ise onları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1. Bu sûreler, şer'î hukukun konulması ve uygulanmasına ilişkin esasları içerir. İbadetler, muamelemler ve cemiyet ilişkilerinden genişçe bahseder.⁴¹¹ 2. Yahudi ve Hıristiyanların durumlarını açıklar, onların batıl inançlarıyla münakaşa eder ve onları İslâm'a davet eder.⁴¹² 3. Meseleler ve durumlar, uzunca âyet ve sûrelerle belirtilmiştir.⁴¹³ 4. Münafıkların ahlâk ve tutumları anlatılmış ve din üzerindeki tehlikeleri açıklanmıştır.⁴¹⁴

Ayrıca bazı araştırmacılar Mekke döneminin orta ve son zamanlarında inen sûrelerde üçlü bir yapı gözlemlemektedir. Bu yapıda birbirlerini çağrıştıran bir giriş ve sonuç bölümü ve bu ikisi arasında bulunan uzunca bir anlatım bölümü yer almaktadır. Medenî sûrelerde ise bu tür bir yapıyı çıkarmak çok daha zordur. Kıssalar, hukuk, dramatik

⁴⁰⁶ Albayrak, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", s. 95-96.

⁴⁰⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 240; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 54; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 144; Kattân, *Mebâhis*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 183; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 93.

⁴⁰⁸ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 241-242; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 53; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁰⁹ Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183.

⁴¹⁰ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 144; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183; Turgut, *a.g.e.*, s. 93.

⁴¹¹ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 149; Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 183; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴¹² Zürkânî, *a.g.e.*, s. 149; Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴¹³ Zürkânî, *a.g.e.*, s. 149; Kattân, *a.g.e.*, s. 64; Subhî es-Sâlih, *a.g.e.*, s. 184; Turgut, *a.g.e.*, s. 94.

⁴¹⁴ Kattân, *a.g.e.*, s. 64.

sahneler, diyaloglar vb. konular bulunan değişik Kur'ân anlatımları ilk bakışta metinsel bütünlük karşısında bir engel gibi durmaktadır. Fakat bu, kesinlikle Medenî sûrelerin içsel (bütünlük) yapıya sahip olmadıkları ya da bağımsız bölümlerin aceleyle bir araya getirilmiş kompozisyonlar olduğu anlamına gelmemektedir.⁴¹⁵

1.2.7.2.3. Mekkî ve Medenî Sûreleri Bilmenin Faydaları

Kur'ân'ın anlamlarının daha iyi anlaşılmasında ve onlardan hüküm çıkarılmasında elbette indikleri ortamı bilmenin faydası büyüktür. Öneminden dolayı âlimler bu konu üzerine eğilmiş ve konuyla ilgili müstakil eserler kaleme almışlardır.⁴¹⁶

Sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşlarını bilmenin en önemli faydaları olarak şunları zikredebiliriz:

1. Kur'ân'ın tefsirinde ondan faydalanmak. Her ne kadar sebebin hususî olmasına değil de lafzın umumî olmasına itibar edilirse de nüzûl yerlerini bilmek, âyeti anlamaya ve onu doğru olarak tefsir etmeye yardım eder. İki âyette mâna çeliştiğinde müfessir bunun ışığında nâsîh ile mensûhu ayırt edebilir. Çünkü sonra inen, önce ineni nesh eder.⁴¹⁷

2. Kur'ân'ın üsluplarından zevk almak ve Allah'a davet metodunda onlardan yararlanmak. çünkü halin muktezasını gözetmek, belagat mânalarının en özellerindendir. Kur'ân'daki Mekkî ve Medenî üslûbun özellikleri, okuyup inceleyen kimseye, muhatabın durum ve konumuna uygun şeylerle Allah'a davet etme konusunda, hitap yolları için bir metod verir. Bu durum, Kur'ân'ın müminler, müşrikler, münafıklar ve Ehl-i kitab'a hitabındaki çeşitli üsluplarında açık seçik bir biçimde görülmektedir.⁴¹⁸

3. Kur'ânî âyetler içinden Sîret-i Nebevîye'ye vakıf olmak. Hz. Peygamber (a.s.)'e vahyin ardarda gelmesi, vahyin başlamasından son âyetin inmesine kadar, Mekke ve Medine devrinde, davet tarihinin olayları ile birlikte yürümüştür. Kur'ân-ı Kerîm bu sîret için temel kaynak olup siyer âlimlerinden kendisine uygun olarak rivayet edilen

⁴¹⁵ Albayrak, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", s. 96.

⁴¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 25.

⁴¹⁷ Kattân, *Mebâhis*, s. 59.

⁴¹⁸ Kattân, *a.g.e.*, s. 59-60.

olaylarda şüpheye yer bırakmayıp, rivayetler ihtilâf ettiğinde Kur'ân ihtilâfı ortadan kaldırır.⁴¹⁹

Sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğu belirlenişinin bunların yanında başka çeşitli faydaları da vardır. Meselâ nâsîh ve mensûhun bilinmesi, teşrîf tarihinin ortaya çıkışı, Kur'ân'ın tahrif ve tağyirden korunması, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması gibi faydalar bu cümledendir. Kur'ân'ın getirmiş olduğu hükümlerin nerede ve ne zaman indiği bilirse Kur'ân'ın tadrîcî hikmeti daha iyi anlaşılabilir. Dini bir hüküm hakkında, zahirde birbirine karşı imiş gibi görünen âyetlerin nâsîh ve mensûhları bilirse söz konusu problem de çözülmüş olur.⁴²⁰

O halde Mekkî ve Medenî ilmi, kendisini kuşatan büyük ilgiye değer bir bilgi olup İslâm davetinin merhalelerini ve olaylarla tadrîcî olarak gelişen hikmet dolu adımlarını tesbit etmek, hem Mekke hem de Medine'de ve diğer yerlerde, yaşayanlarla ilişkilerini inceleyebilmek ve hem müminlere, hem müşriklere ve hem de Ehl-i kitab'a yapılan çeşitli hitapları zaptedebilmek için gerekli bir ilimdir.⁴²¹

⁴¹⁹ Kattân, *Mebâhis*, s. 61.

⁴²⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 142-143.

⁴²¹ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 167.

BÖLÜM 2: İSİM KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERÎM SÛRELERİNİN İSİMLENDİRİLMESİ

2.1. İsim Kavramının Tahlîli

2.1.1. Lügat Anlamı

Türkçesi “ad” olan isim kelimesi, aslında Arapça’dır. Aslı Farsça olan “nam” kelimesi ile aynı anlamdadır.⁴²² İsim kelimesinin hangi kökten türediği hususunda iki farklı görüş vardır:

1. Basralılar’a göre⁴²³ bu kelime yükseklik, yücelik anlamına gelen “sümüvv” kökünden türemiştir.⁴²⁴ Yaygın görüşe göre isim, yücelik ve ortaya çıkmak anlamında “يَسْمُو سُمُو سَمًا” kökünden gelmektedir.⁴²⁵ Bu bakımdan “sümüvv” kelimesinin sözlük anlamında “bir şeyi uzaktan tanıtmak için yukarıya kaldırmak” anlamı vardır.⁴²⁶

Bu kökten gelen isim kelimesi “şan, şeref, yüce mevki ve mertebe” gibi mânalara gelir.⁴²⁷ Buna göre bir şeyin ismi, müsemmâsının (ad olduğu şey) üzerine çıkan ve müsemmânın da kendisiyle ortaya çıktığı şeydir. Lafız mânayı ortaya koyandır. Bir şeyi ortaya koyan ise bilinirlik hususunda ortaya konan mânadan önce gelir. Öyleyse isim, mânanın üstüne çıkmıştır ve ondan önce gelir.⁴²⁸

İsme, müsemmâyı yükseltip başkalarına üstün kıldığından isim denildiği de ifade edilmiştir. Yine isme bu adın verilmiş sebebi, sahip olduğu güç sebebiyle kelimenin diğer iki kısmı olan harf ve fiilden üstün olduğundan dolayıdır. İsmın harf ve fiilden daha güçlü olduğu da icmâ ile kabul edilmiştir. Çünkü asıl olan odur. İşte isim, fiil ve harfe üstün geldiğinden dolayı, ona üstün anlamında isim adı verilmiştir.⁴²⁹

İsim lafzının “sümüvv” kökünden geldiğini kabul edenlere göre isim lafzı çok kullanılan bir kelime olduğu ve harekeleri birbirini izlediği için, dile ağır geldiğinden dolayı kelimenin sonundaki “vav” harfi hafifletilmiştir. Araplar, “vav”ın

⁴²² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 633.

⁴²³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 115; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 156.

⁴²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2109.

⁴²⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 273; Râzî, *a.g.e.*, I, 115; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 18.

⁴²⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 273; Akyüz, Vecdi, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, Nisan 2006, s. 89.

⁴²⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2109-2110.

⁴²⁸ Râzî, *a.g.e.*, I, 115.

⁴²⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 156.

hazfedilmesiyle kelimenin son harfi olan ve “vav”ın harekesi kendisine verilen “mim” harfini mu‘reb kılmışlardır. Yine Araplar “sin” harfini de sakın kıldılar. Çünkü “vav” hazfedilince geriye biri sakın diğeri harekeli olmak üzere iki harf kaldı. Böylece denge sağlansın diye “sin” harekelenince, harekeli olan harfin sakın kılınması gerekti. Kelimeye sakınle başlamak imkânsız olduğu için, kendisiyle başlayabilecekleri bir harf getirmeye mecbur oldular bir hemze ilave ettiler. İsim kelimesinin oluşumu -başka görüşler olmakla birlikte- böyle gerçekleşmiştir.⁴³⁰ Kurtubî de doğru olan görüşün bu olduğunu savunmaktadır.⁴³¹

2. Kûfeliler’e göre⁴³² “isim” kelimesi, alâmet anlamına gelen “es-simeh” kelimesinden türemiştir.⁴³³ Buna göre isim, damgalama, alâmet ve nişan anlamlarına gelen “يَسْمُ وَسَمَّ” kökünden gelmektedir.⁴³⁴ Buna göre “es-simeh” kökünden geldiğini kabul edenlere göre isim, “alâmet” manasına gelir.⁴³⁵ Buradan hareketle ismin, müsemmâyı fark ettiren bir nişan gibi olduğu söylenebilir.⁴³⁶ O halde bu kelimeye isim denilmesi, bu ismin ad olarak konulduğu şeyin alâmetini teşkil etmesi dolayısıyladır.⁴³⁷

İsim lafzının “es-simeh” kökünden geldiğini kabul edenlere göre, kelimedeki “vav” hazfedilmiş ve hazfedilen “vav” harfine bedel olmak üzere kelimenin başına bir hemze-i vasıl getirilmiştir. İsim kelimesi bu şekilde oluşmuştur.⁴³⁸

Buradan hareketle diyebiliriz ki, sözlük anlamıyla isim, bir şeyin zihinde doğarak, yükselip, fark edilir olmasını sağlayan işaret ve alâmet demektir.⁴³⁹

Bu kelimenin dört ayrı söyleyiş şekli vardır. Araplar “elif”in esresiyle bazen “إِسْمُ”, bazen de “elif”in ötresiyle “أَسْمُ” derler. Elifi esreli okuyan kimseler, “elif”i attıklarında “سِمُ”; elifi ötreli okuyan kimseler de “elif”i attıklarında “أَسْمُ” derler.⁴⁴⁰

Dikkat edildiğinde “ism” sözcüğünün lügat anlamında iki temel nokta göze çarpmaktadır: Biri isimlenen varlığın zatını sembolize ederek varlıkların tanınmasına

⁴³⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, I, 115.

⁴³¹ Kurtubî, *el-Câmi’*, I, 156.

⁴³² Râzî, *a.g.e.*, I, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 156.

⁴³³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 273; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXIV, 2109.

⁴³⁴ Râzî, *a.g.e.*, I, 115; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 18.

⁴³⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2109.

⁴³⁶ Râzî, *a.g.e.*, I, 115.

⁴³⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 156.

⁴³⁸ Râzî, *a.g.e.*, I, 115.

⁴³⁹ Yazır, *a.g.e.*, I, 18; 314.

⁴⁴⁰ Râzî, *a.g.e.*, I, 114-115; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 155; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 2109.

yardımcı olmak, diğeri de herhangi bir özelliğinden dolayı müsemmânın başkalarından ayrılarak tanınır olması hâlini ifade etmektir.⁴⁴¹

İsim kelimesinin çoğulu “أَسْمَاءُ”, çoğulun çoğulu ise “أَسَامِي” şeklinde gelir⁴⁴² ki, bunlar dilimize mal olmuş kelimelerdir.⁴⁴³

2.1.2. Istılâh Anlamı

Kur’ân-ı Kerîm’de tekil veya çoğul olmak üzere 39 yerde⁴⁴⁴ geçen isim kelimesi ile ilgili “mânasından haber vermek doğru olan”, “fâil, mefûl veya muzâf olarak gelebilen” ve “ilk konulduğunda i‘rabı olabilen” bir kelimedir gibi farklı tarifler yapılmıştır.⁴⁴⁵

Râzî, kendisinden önce yapılan tarifleri yetersiz bulur ve ismi şöyle tarif eder: “İsim, zamanla iç içe olmayan, yer aldığı muayyen zamana delalet etmeksizin müstakil olarak malum olan/tek başına anlamı bulunan ayrı bir mânaya delalet eden kelimeye denir.”⁴⁴⁶

Cürcânî (ö. 816/1413) ise ismi, “kelimeyi meydana getiren üç temel unsurdan (isim, fiil, harf) biri olup herhangi bir zamana taalluk etmeksizin bir mefhuma delalet eden sözcük”⁴⁴⁷ olarak tanımlamıştır.

Dilciler her ne kadar ismi “Fiil ve harfin dışında kalan ve münferit bir mânaya delalet eden lafız” olarak tarif etseler de lügatte o, kelime çeşitlerinin hepsini içine almakta olup cevher ve araz türünden bütün nesne ve mânalar için konulmuş lafız olarak tanımlanır.⁴⁴⁸ Bu yönü ile isim, herhangi bir mâna için konulmuş bir lafız, bir kavramı zihne taşıyan söz, fiil veya nitelik türünde sembollerden ibarettir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*Âdem’e bütün isimleri öğretti*”⁴⁴⁹ ifadesinin mutlak olarak geçmesi cevher ve arazların tümünün isimlerini kapsadığına işaret sayılmaktadır.⁴⁵⁰

⁴⁴¹ Ağırman, Cemal, “Ad Koyma ve Hz. Peyamber’in İsimlere Karşı Tutumu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1998, s. 124.

⁴⁴² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, I, 115; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 156; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2109.

⁴⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 18.

⁴⁴⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü'l-müfehres*, s. 361-362.

⁴⁴⁵ Râzî, *a.g.e.*, I, 42.

⁴⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, I, 42; XXXI, 137.

⁴⁴⁷ Cürcânî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbü't-ta'rifât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1985, s. 24.

⁴⁴⁸ Çelebi, İlyas, “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi”, *İLAM araştırma Dergisi*, sy. 1, c. III, Ocak-Haziran, İstanbul 1998, s. 104-105.

⁴⁴⁹ Bakara 2/31.

⁴⁵⁰ Çelebi, *a.g.m.*, s. 105.

Ayrıca isim “Birini diğerinden ayırt etmede cevher veya araz için kullanılan bir ifade”⁴⁵¹ ve “Örftte tek başına anlaşılır bir mânaya delalet eden kelime” diye tarif edilir.⁴⁵²

Türkçemizde ad olarak da kullanılan isim sözcüğünün kapsamını tesbit etmek için künye ve lakap kavramlarına da temas etmek gerekmektedir.

İsmin genel anlamı, “Varlıkları birbirinden ayırmak, tanımak veya zihne getirmek için kullanılan sözcük” olduğuna göre bu işlem için ad, künye ve lakap olmak üzere birbirlerinden farklı anlamlar ifade eden ancak birbirine yakın amaçlar için kullanılan üç sözcük söz konusu olmaktadır. Adlandırma ve sûrelerle ilgili isimlendirmeler bu üç unsuru da içerdiğinden konuyu isim, künye ve lakap çerçevesinde ele almayı uygun görüyoruz.⁴⁵³

Yukarıda, ismin tarifini yapmıştık. Künye ise Arap toplumlarında kişiler için kullanılan ve genelde “ebû” kelimesiyle yapılan tanıtıcı ibaredir. Sözlükte “maksadı üstü kapalı ve dolaylı şekilde anlatma, kinayeli söz söyleme” mânasındaki ‘kinaye’ ile aynı kökten gelen künye, kişilerin, Ebü'l-Kâsım, Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ümmü Zeyneb gibi daha çok ilk çocuğuna izafetle anılmasını ifade eder.⁴⁵⁴

Bu tür bir künye vermeler üç maksattan biri için yapılır: Ya birini tahkir etmek, aşağılamak için veya bunun tam zıddı olan saygı, hürmet, şan ve şerefini artırmak için ya da isminin yerine kâim olacak başka bir lafız kullanarak daha iyi tanınmasını sağlamak için yapılır.

Künye, bir kimseyi, haddini aşan kötülükleri ile yad etmek için kullanılabildiği gibi - Ebû Cehil (bilgisizliğin atası) buna örnektir-, tazim ve hürmet için de kullanılır ki bazı zatlar ismi ile değil, -Ebü'l-Vefâ örneğinde olduğu gibi- künyesi ile anılır. Aynı zamanda künye, ismin yerini de tutar ve bir kimsenin ismi olarak da kullanılır.⁴⁵⁵ Araplar arasında şahısların çoğu, yalnız künyesi ile tanınır.⁴⁵⁶

Arap geleneğinde yaş, mevki ve fazilet bakımından üstün olan kimselere künyeleriyle hitap etmek, âdaptan sayılır, özellikle emirler bunun aksine davranılmasını ve

⁴⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 2109.

⁴⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 18.

⁴⁵³ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 124-125.

⁴⁵⁴ Bozkurt, Nebi, “Künye”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 558.

⁴⁵⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXIV, 3944.

⁴⁵⁶ Aras, M. Özgü, “Ad Koyma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 1985, s. 115.

kendilerine adlarıyla hitap edilmesini hakaret kabul ederlerdi. Bu tür izafeler daha çok, bir yakınıyla anılmanın kişiyi daha iyi tanıttacağı veya ona bir şeref kazandıracacağı düşüncesiyle yapılır. Medih, zem ve vasıf ifade eden izafeler künye değil, lakap sayılır. Künye, yazım geleneğinde lakaptan sonra isim ve nisbeden önce yazılır.⁴⁵⁷

Lakap ise ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliğini belirtmek için kendisine takılmış ikinci isim olarak ifade edilebilir.⁴⁵⁸ Lakap, bir kimseye asıl adından ayrı olarak sonradan takılan ikinci ad, şeref payesi, halife ve sultanların hâkimiyet alâmetidir.⁴⁵⁹ Dikkat edildiğinde lakap da künye gibi aynı amaçla verilerek ismin yerini tutmakta ve aynı işlevi görmektedir.⁴⁶⁰ Câhiliye döneminde kişinin, adından başka sonradan toplumun verdiği bir de lakabı olur, onun fizik veya karakter yapısını yansıtan bu lakap bazen takdir, bazen tahkir ifade ederdi.⁴⁶¹

Araplarda hemen hemen normal özel isim kadar, lakaplar da özel isim olarak kullanılmıştır. Özellikle lakaplar özel isim olarak verilirken, söz konusu kişiyle ilgili göze çarpan birşey veya vasfa binaen verilmiştir.⁴⁶²

İslâm ahlâkına göre bir kişiye, aynı ismi taşıyan başka kişilerden ayırmak ve onun tanındığı özelliğini vurgulamak amacıyla lakap takmakta bir sakınca yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de inananların birbirlerini çirkin lakaplarla çağırılmaları yasaklanmış ve bu davranış tevbe edip vazgeçilmesi gereken fasıklık⁴⁶³ kapsamında sayılmıştır.⁴⁶⁴

Kur'ân'da geçen Zülkifl ve Zülkarneyn gibi bazı isimler aslında birer lakaptır. Ayrıca “Mesih”⁴⁶⁵ Hz. İsa'nın, “Zünnûn”⁴⁶⁶ Hz. Yûnus'un, “İsrâîl”⁴⁶⁷ Hz. Ya'kub'un lakabıdır. Kur'ân'da bunun başka örnekleri de vardır. Geleneğin yaygın olduğu kültürlerde çok defa lakap ismin yerini alır; hatta isimler unutulup üzerlerinde ihtilâf edilir. İslâm tarihinde bunun örneklerine sık sık rastlanmaktadır. İslâm âlimlerinden Seâlibî, Sa'leb,

⁴⁵⁷ Bozkurt, “Künye”, XXVI, 558.

⁴⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIV, 4056.

⁴⁵⁹ Bozkurt, Nebi, “Lakap”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 65.

⁴⁶⁰ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 125.

⁴⁶¹ Bozkurt, *a.g.md.*, XXVII, 65.

⁴⁶² Çağmar, “Araplarda Ad Koyma”, s. 99-102.

⁴⁶³ Bk. Hucurât 49/11.

⁴⁶⁴ Bozkurt, *a.g.md.*, XXVII, 65.

⁴⁶⁵ Âl-i İmrân 3/45; Nisâ 4/157, 171, 172; Mâide 5/17, 72, 75.

⁴⁶⁶ Enbiyâ 21/87.

⁴⁶⁷ Âl-i İmrân 3/493; Meryem 19/58.

Sa‘lebî, İmâmü’l-haremeyn, Sîbeveyh, Câhiz, Müberred gibi pek çoğu, isimleri bilindiği halde lakaplarıyla meşhur olmuştur.⁴⁶⁸

2.2. Sûrelerinin İsimlendirilişi

2.2.1. İsim Koymak

İsim, bir şahsın halini en bariz şekilde ifadeye yarayan, ait olduğu şahsın bütün vasıflarını hayalde toplayan sembolik bir kelimedir. Bu sembolik kelime, zamanla o şahsın kalıbı gibi görünmektedir. Bir şahıs adlandırıldığı isimle yad edile edile o şahıs ile ismi arasında öyle bir münasebet meydana gelir ki, ismi anılan şahıs hayalimizde canlanır veya şahsın hayalinin şuuru muza gelmesi ile onun ismi dudaklarımıza belirir. Şahıs, kendisini ancak ismi ile tanıtabilmektedir. Başka türlü bir vasıta yoktur. Bu hususu bir hadisle değerlendirecek olursak, Hz. Peygamber (a.s.)’in yanına gelmek isteyen Cabir b. Abdillâh isimli sahâbî, “kim o?” sorusuna “ene, ene/ben, ben” diye cevap verince, Resûlullah (s.a.s.) bu cevaptan hoşlanmayarak “ene, ene/ben, ben ne?” diyerek azarlamış, ismini kullanmasını istemiştir.⁴⁶⁹ Çünkü şahsı tanıtan, isimdir.⁴⁷⁰

İsim üzerindeki hakkın hukukî niteliği hususunda pek çok teori ileri sürülmüştür. Ancak isim ile şahsiyet arasındaki sıkı bağlantı dolayısıyla, ismin şahsiyet/kişilik hakkı olarak nitelendirilmesi, İslâm hukuku açısından uygun görünüyor. Kişinin adı, onun toplum içinde tanınmasına, ferdîleşmesine ve ayırt edilmesine yaradığından, şahsiyetinin önemli bir unsurudur. Bu bakımdan isim alma hakkı, kişilerin ayrılmaz şahsiyet (kişilik) haklarındandır. Dolayısıyla isim üzerindeki hak, kişiliğin bir parçasını oluşturur.⁴⁷¹

Bir şahsa isim olan kelimenin bir sözlük anlamı olsa da bu kelime işitildiği anda mânası değil, adı olduğu şahıs hatıra gelir. İsmi varlığı, ilk insanın varlığı ile beraberdir.⁴⁷² Varlıkların birer sembolü demek olan adların ilk defa Allah Teâlâ tarafından Hz. Âdem’e öğretildiği⁴⁷³ bilinmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Göklerin ve yerin hâkimiyeti O’nundur. O asla evlat edinmedi, hâkimiyette hiç bir ortağı olmadı. Her şeyi yaratıp

⁴⁶⁸ Bozkurt, “Lakap”, XXVII, 65.

⁴⁶⁹ Müslim, “Âdâb”, 38.

⁴⁷⁰ Aras, “Ad Koyma”, s. 101-102.

⁴⁷¹ Akyüz, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, s. 91.

⁴⁷² Aras, *a.g.m.*, s. 102.

⁴⁷³ Bk. Bakara 2/33.

*nizam veren ve her şeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen O'dur.*⁴⁷⁴ meâlindeki âyetin izahı yapılırken, bazı eserlerde ilk yaratılan şeyler sıralanmış, bunların başında ismin yaratılışı zikredilmiştir. İlk erkek ve kadın iki insana (Hz. Âdem ve Hz. Havvâ) isim verildiği gibi daha sonra onların çocuklarında da bu isimlendirme devam etmiştir.⁴⁷⁵

İnsana ve insanın dışında yer alan her türlü canlı cansız varlıklara ad verme işlemi insan kültürünün bir parçası, onun dışı yansımalarının bir ürünüdür. Zira insanoğlunun inanç temalarını, sanat zevkini; duygu, düşünce ve fikir motiflerini, karakter yapısını ve buna benzer daha birçok kabiliyet ve değer ölçülerini, taşıdığı ve çevresine verdiği isimlerde görmek mümkündür. Toplum bireylerinde gördüğümüz Allah'a kul olmayı simgeleyen Abdullah gibi isimlerde dinî ve dindarlık motiflerini, peygamber isimlerinde yine dinî inançlardan kaynaklanan bir beklenti ve sevgi yansımaları görürüz. Büşra, Kübra gibi kafiyeli isimlerde şiir ve sanat zevkini, Yasemin gibi çiçek isimlerinde çiçek ve tabiat sevgisini buluruz. Barış isminde barışçılığını, Savaş isminde savaşçı ruhunu, Şaban, Ramazan gibi isimlerde dinî motifler yanı sıra ibadet arzusunu, Cemile gibi isimlerde güzellik duygusunu ve saymakla bitirmenin mümkün olmadığı daha birçok değer hükümlerinin dışı yansımalarını isimlerde görmek mümkündür.⁴⁷⁶

Netice olarak ismin hakikati, isimlendirilen şeyin tanınmasıdır. Var olup ismi meçhul olanın tarifi de mümkün değildir.⁴⁷⁷

2.2.1.1. İsmi ve İsim Koymanın Önemi

Kimliğimizi gösteren ve bizi tanımlayan isimler, kendi seçimimiz dışında bize verilmiş olsalar da zaman içinde kültürel aidiyeti ve toplumsal varoluşu simgeleyen gösterge işlevi taşırlar. İsimler, ait oldukları sosyo-kültürel yapıyla birlikte yaşayan ve onu yansıtan dinamik ve değişken niteliklere sahiptirler. Toplumsal etkileşimin özel boyutlarını yansıtmaları nedeniyle bütünleşme veya çatışma simgeleri olarak algılanabilirler. Bu anlamda isimler üzerinden sosyo-kültürel değişimler, düşünceler, eğilimler, tutumlar ve grup kimliklerini okumak mümkündür. İsimler kişileri bir sosyal belirsizlik ve sahipsizlik ortamında bırakmayan, bir toplumsal sisteme ve kültürel

⁴⁷⁴ Furkân 25/2.

⁴⁷⁵ Aras, "Ad Koyma", s. 103.

⁴⁷⁶ Ağırman, "Ad Koyma", s. 123.

⁴⁷⁷ Aras, *a.g.m.*, s. 107.

dünyaya ait kılan, dolayısıyla onları toplumun yaşam sisteminde iletişime açık bireyler haline getiren anlam taşıyıcı kodlar olarak da işlev görürler.⁴⁷⁸

Türk isim kültüründe ad vermeyle ilgili anlayış, tutum ve eğilimlerin yanı sıra isim haznesinde de İslâmiyet'e geçişle birlikte başlayan dinsel motiflerin yaygınlığı ve sürekliliği, bir dinsel sembol sistemi olarak isimlere atfedilen rolü gösterir. Keza belli dönemlerde etkili olmuş düşünce akımlarının yansımalarını edebî literatürde ve kişisel tercihlerde kullanılan isimlerden tesbit edebiliyor, hatta isimlerin bir kimliği inşa etmede taşıdığı fonksiyonu da Cumhuriyet dönemiyle birlikte özellikle millî bilinci temsil eden Türkçe isimlerin yeniden yaygınlaşmasıyla görebiliyoruz.⁴⁷⁹

Geleneksel yapı ve ilişkiler sisteminde isimler, nitel anlamda toplumsal aidiyeti ve konumu derinlemesine belirlerken, bu durum modern ilişkiler sisteminde daha çok niceliksel bir gösterge gibi bazen kimliği belirleyen sayısal kodların gerisine düşmekte, tanımlayıcılık ve kültürel taşıyıcılık fonksiyonlarını kaybedebilmektedir. Geleneksel kabulde kişilerin isimlerine atfedilmiş tarihsel, kültürel, dinî anlamlarla özdeşleşmesi, bir başka deyişle isimleriyle müsemma olması beklenirken, modern zihin isimleri bu tür misyonlardan uzakta algılamaya yatkındır.⁴⁸⁰

Türk isim kültüründe din, isim verme anlayış ve uygulamalarından isimlerin anlam ve sembol içeriğine kadar bütün sistemde temel belirleyici olarak yer almaktadır. Esasen hemen bütün kültürlerde de isim materyalinin ana kaynağını büyük ölçüde din oluşturmaktadır.⁴⁸¹ Türk toplumunda geniş bir çeşitlilik içeren dinsel isimler kategorisinde, Hz. Allah'ın sıfatları, Hz. Peygamber (a.s.)'in, sahâbenin isimleri, Kur'ân'da geçen isimler ve hatta sözcükler, din uğrunda yaşamış ve şehit düşmüş yatır, evliya, din bilginlerinin isimleri ile dinî anlam ve önemi bulunan zaman ve mekânların isimleri yer almaktadır.⁴⁸²

İsim, bireyin ayrılmaz kişilik haklarından biri olduğu için, çocuğun bütün hayatı boyunca, hatta İslâmî anlayışa göre kıyamette bile taşıyacağı özelliktedir. Bu yüzden çocuklara isim verirken, İslâmî anlayış ve geleneklere uygun davranılmalıdır. Çocuğun

⁴⁷⁸ Çelik, Celalettin, "Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research*, Ankara 2007/2, s. 6.

⁴⁷⁹ Çelik, *a.g.m.*, s. 7-8.

⁴⁸⁰ Çelik, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁸¹ Çelik, Celalettin, "Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 2, Temmuz-Aralık 2006, s. 40.

⁴⁸² Çelik, "Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler:", s. 14-15.

isminin, onun kişiliğini kurmada ve oluşturmada etkisini düşünerek, güzel ve anlamlı isimler verilmelidir.⁴⁸³

Varlıklara verilen ad olarak tarif edilen isimler, öncelikle kişilerin, birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlar.⁴⁸⁴ Bunun için isim, kişileri başkalarından ayıran ve toplumsal ilişkilerde onları belirleyen bir sözcüktür. Şahısların belirlenmesinde onlara verilen ad, önemli bir rol oynamaktadır. Kişinin ad yoluyla belirlenmesi, hem özel ilişkilerinde, hem de iş ve çalışma hayatında gerekli olmaktadır. Bu bakımdan kişinin ismi, hayatı boyunca onun ayrılmaz bir parçası olacağından, çocuğun kişiliği ve yaşayışı üzerinde derin ve kapsamlı etkilere sahiptir.⁴⁸⁵

Varlıkları isimlendirme imkânı, insanın yeryüzündeki hayatı açısından çok önemli bir kolaylaştırıcı unsurdur. Bunun olağanüstü önemini kavrayabilmek için, bir an insanın nesnelere adlandırma yeteneğinden yoksun bırakıldığını varsayalım: İnsanlar, herhangi bir nesne hakkında başkalarıyla anlaşabilmesi için, o nesnenin mutlaka karşılarında bulunması gerekecektir. Böyle bir durumun karşılıklı anlaşmayı, ortak hayatı ne kadar zorlaştıracağı ortadadır. Meselâ, iki insan bir hurma ağacı hakkında konuşmak istediklerinde, bu anlaşmayı sağlamanın tek yolu o hurma ağacını yanlarına getirmek ya da onun yanına gitmek olurdu. Ya da bir dağdan söz ediliyorsa, kişilerin o dağın yanına gitmesi gerekecektir. Yahut bir insan hakkında ortak anlayışa varabilmek için, o insanı konuşulan yere getirtmekten başka bir yol kalmayacaktır. Bu tarz bir anlaşma biçimi hayatı yaşanmaz kılacak, giderilmesi imkânsız zorluklar doğuracaktı. Şu halde Hz. Allah, insan denen bu varlığa nesnelere birtakım sembollerle adlandırma gücünü bağışlamamış olsaydı, yeryüzündeki hayat çekilmez olacak, asla normal seyrinde devam edemeyecekti.⁴⁸⁶

İsmin telkin gücünü kavramak için bir peygamberin yahut da iyilikleriyle tanınarak topluma mal olmuş sâlih bir zatın adını taşıyan birinin ismini zikrettikçe o peygamberi veya zatı hatırlatarak yaptığı müsbet çağrışımları dikkate almak yeterlidir. Bunun insan eğitimine, dolayısıyla karakter ve şahsiyetin oluşmasına yansıyan müsbet yönü de vardır. İsmin sahibi, fitrî bir temayül ile şüphesiz adını taşıdığı peygambere veya

⁴⁸³ Akyüz, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, s. 98.

⁴⁸⁴ Başaran, Selman, “Hadislerin Işığında Sahâbe İsimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1991, s. 77.

⁴⁸⁵ Akyüz, *a.g.m.*, s. 91.

⁴⁸⁶ Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, Dârü's-Şürûk, 32. bs., Kahire 1423/2003, I, 57.

tanınmış şahsa yakınlık duyacak, onunla kendisi arasında paylaşacağı ortak bir payda, bir takım özellikler arayacaktır. İsim vermede inançların yanı sıra dil ve millî kültürlerin de etkisi vardır. Bu sebeple inanç, kültür ve tarih birliğine yardımcı olacak, beğenilen ve tarihten intikal eden müşterek isimlerin korunması lazımdır. Bu sebepten dolayı İslâm inancında olduğu gibi İslâm dışı inanç ve kültürlerde de ad koyma ve seçimine büyük önem verilmiştir. Görünen o ki ad koyma ve seçimi, biri dinî diğeri kültürel olmak üzere iki açıdan önem kazanmakta, bu da ad koyanların beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu beklentiler, aynı şekilde, bir yönden dinlere ve inançlara, diğeryönden de kültürlerle dayanmaktadır. Zira isimler genelde bir beklenti ile verilmekte; bu beklentiler de ya bir hatırayı canlı tutmak, bir tâzimi ifade etmek, bir duyguyu sembolize etmek ya da bir kültür veya inanç unsurunu yansıtmak gibi genel arzu ve amaçlar olmaktadır.⁴⁸⁷

Meselâ İslâmiyet'ten önceki Araplar, hayatın zorlukları ve özellikle düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur olmak, düşmanın gönlüne korku salmak gibi arzu ve düşüncelerle çocuklarına Galip, Zâlim, Mukatil/savaşçı, Esed/arslan, Leys/yiğit, arslan; Zi'b/kurt, Hacer/taş, Sahr/kaya gibi adlar koyarken, Türklerin İslâmiyet'i kabûlünden önce animist inançta olmalarının ve tabiatta bazı varlıklara tapınmalarının etkisi ile başlangıçtaki Türk isimleri de yırtıcı hayvan, yırtıcı kuş ve dış tesirlere dayanıklı maddelerden seçilmiş, genelde çocuklara Bozkurt, Arslan, Şahin, Doğan, Timur/demir, Kaya ve Gökhan gibi adlar verilmiştir.⁴⁸⁸

İslâmiyet'te ad koyarken güzel isim seçme titizliğine, isim vermede bizatihi Hz. Peygamber (a.s.)'in kendisinin fiilî olarak gösterdiği titizliğin yanı sıra, “Siz kıyamet gününde hem kendi adınızla, hem de babalarınızın adıyla çağırılacaksınız; bu sebeple kendinize güzel adlar koyunuz”⁴⁸⁹ şeklindeki sözlü uyarısı da etkin rol oynamıştır.⁴⁹⁰ Bu hadisin bildirdiğine göre isim, ölümünden sonrasında bile kişinin ayrılmaz parçasıdır. İslâmiyet çocuğa güzel isim vermeye, onu çocuğun babası üzerindeki haklarından biri olarak ilan edecek kadar önem vermiştir. Öte yandan isimlere verilen

⁴⁸⁷ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 126.

⁴⁸⁸ Aras, Özgü, “Ad Koyma”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 332; Ağırman, *a.g.m.*, s. 126-127.

⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 68.

⁴⁹⁰ Ağırman, *a.g.m.*, s. 127.

önem, isimler arasında “haram, mekruh, müstehab” gibi kategorilerin oluşmasına yol açmıştır.⁴⁹¹

İsmin insanlar üzerinde tesir ve telkin gücüne sahip olduğu bir gerçektir. Muhtemelen bu gerçeğin bir sonucu olarak Hz. Peygamber (a.s.) isimler üzerinde ısrarla durmuş, sadece Câhiliye devrinden kalma çirkin ve kötü mânalı isimleri değil, hayvan, eşya ve mekânlarla ilgili çirkin isimleri de değiştirmiştir. Onun bu tutumu bize hem isimlerin ne kadar önemli olduğunu hem de her hâlükârda isimlerin güzel olmasına dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir.⁴⁹²

En güzel isimler, şüphesiz Hz. Allah’ın sevdiği isimlerdir. Rivayet edilen bir hadiste Allah’ın en sevdiği isimler olarak, Abdullah ve Abdurrahman adları zikredilmiştir.⁴⁹³ Ancak Allah katında sevilen isimler sadece bu iki isimden ibaret değildir. Bunlar birer örnek olarak sunulmuştur.⁴⁹⁴

Hz. Allah’ın en sevmediği isimler şüphesiz tevhide aykırı olanlardır. “Melikülemlâk/ Mülklerin Mâliki”⁴⁹⁵ gibi ancak Allah’ın şanına layık olan ve yalnız Allah hakkında kullanılabilen sıfatların insanlara verilip bu tür kavramlarla isimlendirilmeleri asla doğru değildir. Bu tür isimlerin yasak ve sevimsiz olmasının sebebi de mülklerin gerçek sahibi yalnız Allah olduğu halde, bu vasfın insanlara verilmesidir. Böyle bir uygulama tevhid inancına sahip olan insanların Rablerine karşı takınmaları gereken edep ve inanca aykırıdır; aynı zamanda bir inanç kaymasıdır; bu tür isimlere de kesinlikle yer verilmemelidir.⁴⁹⁶

Burada, insanlara Allah’a kul olmayı ve O’nun rububiyetini hatırlatacak sözcüklerin seçildiği dikkati çekmekte, bu da tevhide çağrıştırmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.)’in tevhide aykırı olan isimleri değiştirmesi, kimliğin sembolü ve kültürün bir parçası olan isimlere varıncaya kadar Müslümanın hayatının her alanının tevhit eksenine oturtulması gerektiğini göstermektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Aras, “Ad Koyma”, I, 333.

⁴⁹² Ağırman, “Ad Koyma”, s. 126.

⁴⁹³ Buhârî, “Edeb”, 105; Müslim, “Âdâb”, 1; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 68.

⁴⁹⁴ Ağırman, *a.g.m.*, s. 133.

⁴⁹⁵ Buhârî, “Edeb”, 114; Müslim, “Âdâb”, 20, 21; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69.

⁴⁹⁶ Ağırman, *a.g.m.*, s. 133.

⁴⁹⁷ Ağırman, *a.g.m.*, s. 135.

Hz. Peygamber (a.s.)'in değiştirdiği isimlerde üç ana özellik göze çarpmaktadır. 1. Kötü, sevimsiz, çirkin mânalı olanlar.⁴⁹⁸ 2. Güzel mânalı olup daha güzeli ile değiştirilenler.⁴⁹⁹ 3. Tevhide aykırı olanlar.⁵⁰⁰

Hz. Peygamber (a.s.)'in değiştirdiği isimlerin, anlam itibarı ile çirkin olup hoş olmayan, bir takım Şuur altı saplantılarla sahibinin karakterini etkileyen, tâzim ya da aşırılık ifade eden isimleri değiştirdiğini söyleyebiliriz. Şu bir gerçektir ki, hoş karşılanmayan bir Şey duyula duyula ona karşı tepki ve duyarlılıklar söner, sonunda normal karşılanır hale gelir. Öte yandan Hz. Peygamber (a.s.)'in değiştirdiği isimler arasında, kötü mânalı ve tevhidi zedeleyici isimlerden başka güzel mânalı isimler de vardır. Güzel mânalı olup da Hz. Peygamber (a.s.)'in değiştirdiği isimleri genel bir analize tâbi tuttuğumuzda, onların, anlamları güzel olmasına rağmen sahibi ve çevresi üzerindeki menfi etkiler bırakan isimler olduğunu görmekteyiz. Böylece Hz. Peygamber (a.s.), “iyi insan, kusursuz kimse, günahsız” anlamına gelen Berre ismini Zeyneb’e çevirmiştir.⁵⁰¹ Hz. Peygamber (a.s.)'in yeni doğan çocuklara tevhidi ve Allah’a kulluğu ifade eden isimleri verdiği görölmektedir.

2.2.1.2. İsimlerin Sahibi Üzerindeki Etkileri

İnsanlar verdikleri her ismin ne anlama geldiğini veya niçin o ismi verdiklerini düşünmüşlerdir. Özellikle çocukları için isim seçtiklerinde ya güzel isimler tercih etmişler ya da onların kötü Şeylere müptela etmesine neden olacak isimlerden kaçınmışlardır.⁵⁰² Çocuğun ismi, hayatı boyunca onun ayrılmaz bir parçası olacağından, çocuğun kişiliği ve yaşayışı üzerinde derin ve kapsamlı etkilere sahiptir.⁵⁰³

İsimlerin sahipleri üzerinde bir takım olumlu ve olumsuz etkileri olduğu bir gerçektir. Bu sebeple mesele iki açıdan ele alınabilir.

İsim, sahibinin tanınmasını sağlayan ve kendisini diğer bireylerden ayıran en belirgin semboldür. Buna bağlı olarak kişinin ömründe en çok duyacağı sözcük kendi adı olmaktadır. Bu sebeple herkes kendi adının güzel olmasını isteyecek, bunun tabii

⁴⁹⁸ Buhârî, “Edeb”, 107, 108; Müslim, “Âdâb”, 14, 29; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69.

⁴⁹⁹ Müslim, “Âdâb”, 19.

⁵⁰⁰ Buhârî, “Edeb”, 114; Müslim, “Âdâb”, 21; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69.

⁵⁰¹ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 136-138.

⁵⁰² Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, III, 96.

⁵⁰³ Akyüz, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, s. 91.

sonucu olarak da adının taşıdığı mânâyı kabullenerek psikolojik bir rahatlama içinde olacaktır. Nitekim insanın, taşıdığı ismi benimsediği, fitrî bir saikle ona sahip çıktığı hakikati bunu doğrular mahiyettedir. Meselâ ismi cesaret ifade ediyor, bu mânâ ile oturup kalkıyorsa o isme uygun davranmayı arzu edecek, cesur olmayı şuur altına yerleştirecek; sâlihlik ifade ediyorsa da hep iyi olmaya özenecektir. Toplumun beklentisi de bu istikamettir. Örneğin ismine uygun bir davranışta bulunana, “ismiyle müsemmâ” veya “adına uygun hareket etmiş”, “adına şanına layık” gibi söylemlerin toplum içerisinde vukû bulduğunu hepimiz bilmekteyiz. Güzel anlamlı isimlerin bu tür müsbet yönleri, şahsa ve kişiliğe yansıyan hususlardır.⁵⁰⁴

Kaynaklarda Araplar arasında şahıs isimlerinin gelişigüzel verilmeyip belli bir nedenden dolayı verildiğine dair pek çok bilgi mevcuttur. Bu bağlamda Ebû Dekîş el-Kilâbî'nin “Çocuklarımızı düşmanlarımızla savaşmaları için yetiştiriyoruz; bu nedenle onlara köpek, kurt, aslan isimlerini veriyoruz ki düşmanlarımıza galip gelsinler. Kölelerimizi ise bize hizmet etmeleri için alıyoruz. Bundan dolayı da onlara merzuk, rebah vb. isimler veriyoruz ki bize hizmet etmede zorluk çıkarmasınlar.” dediği ifade edilmiştir. Bunlardan anladığımız kadarıyla Araplar, çocuklarına isim verirken ya kendilerince güzel buldukları isimleri ya da kendilerince güzel gördükleri bu vasıfları çocuklarının kazanmalarını ümit ederek özel isimleri seçmişlerdir.⁵⁰⁵

Kötü mânalı isimlerin de aynı oranda şahsiyeti zedeleyen rencide edici olumsuz etkileri vardır. İsimleri güzel olmayanlar, zaman zaman arkadaşlarına alay konusu olabilmekte, bu da onun şahsiyetini dolaylı da olsa etkileyebilmektedir. Örneğin “satılmış” isminde birisi, “sen satılmış mısın?” gibi ifadelerle aşağılanabiliyor. Bu da onun onur ve gururunu incitecek, sevgi duygusu zedelenecek arkadaşlarına ve adını kendisine verenlere kin besleyecektir. Bazen çok saf duygularla ve iyi niyetle, anlamlarına bakılmaksızın verilen isimler, iyi neticeler veremeyebilmektedir. Örneğin sadece Kur'ân'da yer alan bir kelime olması bazıları için yeterli olmakta bu da teberruken yapılmaktadır. Halbuki o sözcük hiç de arzulanmayan bir anlam taşıyabilmektedir. Ayrıca kötü mânalı isimler, çocuğun ayıplanmasına veya ismin taşıdığı mânâyı

⁵⁰⁴ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 128.

⁵⁰⁵ Çağmar, “Araplarda Ad Koyma”, s. 93.

yapıyormuşcasına tahkir edilmesine sebep olabilmektedir. Bu da çocuğun şahsiyetini doğrudan etkiler.⁵⁰⁶

Fert bazında adların karaktere yansıyan müsbet ve menfî etkileri bir hakikattir. Toplum bazında ise inanç ve milli birliğin teşekkülünde etkin rol oynayabilen güçlü bir araç, bir eğitim vasıtasıdır. Bu sebeple önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Ancak çocuklar, isimlerin ihtiva ettiği mâna ve beklentiler doğrultusunda eğitilmez ve bu mânada bir şuurlandırma yoluna gidilmezse, kuru bir isimin hiçbir anlam ifade etmeyeceğini de burada vurgulamak gerekiyor. Şunu unutmamak lazımdır ki isim, özellikle çocuklar için, ona verilmek istenen şeklin; karakter, kişilik ve ideallerin ilk belirtisi, ilk mührü ve damgasıdır. Ona sahip olmanın ilk ve en güçlü bağı, inanç ve kültür kimliğinin hatta varlığının en belirgin tanıtım sembolüdür. Kişi kendini ne tür bir sembolle tanıtaacağına çok dikkat etmelidir.⁵⁰⁷

Netice olarak, mânası hiç de hoş olmayan isimle muhatabı anmak, isim ile onun kelime mânasındaki irtibattan dolayı, devamlı olarak onun için kötü temenni gibi olacağından bu tür isimlerin kullanılması kerih görülmüştür.⁵⁰⁸

2.2.2. İsim-Müsemmâ İlişkisi

Kelâmcılar, isim-müsemmâ konusuna isimlerle, adlandırdıkları varlıklar arasında nasıl bir ilişkinin kurulabileceği açısından yaklaşmışlar, ilâhî isim ve sıfatların Allah'ın zâtının aynı veya gayri oluşunu belirlemek için bu hususu incelemişlerdir. Kelâmcıların burada tartıştığı asıl mesele felsefecilerin yaptığı gibi fenomenler âlemine ilişkin varlıklar, meselâ “deniz” veya “kitap” gibi isimlerle bunların müsemmâları olan su ve kâğıt arasındaki ilişki değil Allah'ın zâtı ile isim ve sıfatları arasındaki ilişkidir.⁵⁰⁹

Problemin ilk olarak ortaya çıkışı şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatından sonra vuku bulan ve İslâm dünyasını derinden etkileyen Hz. Osman'ın şehid edilmesi, Harre olayı, Kâbe baskını, Cemel ve Sıffîn savaşları ve Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi gibi hadiseler önce ef'âl-i ibâd ve mürtekib-i kebîre konularını, sonra da bunların kaderle ilgisini gündeme getirmiştir. Bunca fitne ve melhameye karışan insanlar, bu işleri kaderin bir cilvesi olarak mı yoksa bilinçli tercihleri ile mi

⁵⁰⁶ Ağırman, “Ad Koyma”, s. 129.

⁵⁰⁷ Ağırman, *a.g.m.*, s. 141.

⁵⁰⁸ Aras, “Ad Koyma”, s. 112.

⁵⁰⁹ Çelebi, İlyas, “İsim-Müsemmâ”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 549.

yapmışlardı? İnsan iradesi ile kader arasındaki ilişkiyi sorgulayan ilk İslâm düşünürleri ilâhî bilgi, küllî irade ve yaratma gibi konuları ele alma ihtiyacı duymuşlar, bunun sonucunda birçok kelâm okulunun oluşmasında belirleyici meselelerden biri olan ulûhiyyet (sıfâtullah) meselesi ortaya çıkmıştır. Kelâmcılar bir taraftan sıfatların zatın aynı mı gayrı mı olduğunu tartışırken; bir taraftan da sıfatlar için kullanılan bazı kelimelerin aynı zamanda Allah’a isim olarak verildiğini dile getirerek isim-sıfat ilişkisini ve zât-sıfat ilişkisine paralel olarak isim-müsemmâ ilişkisini tartışmaya başlamışlardır. Buna göre bir kelâm problem olarak isim-müsemmâ meselesi h. ikinci asrın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.⁵¹⁰

İsim-müsemmâ meselesinde “isim” kelimesi yanında “müsemmâ” ve “tesmiye” kelimeleri sıkça kullanılmaktadır. Bu üç kelimenin anlamlarını ve birbirleri ile ilişkisini şu şekilde ifade etmek mümkündür: İsim, zihinde oluşan kavram; müsemmâ, ismin namına konulduğu hariçteki varlık; tesmiye de zihindeki isimle hariçteki varlığı birbirine bağlama, isimlendirme işlemidir.⁵¹¹ Bir lafzın hangi anlam karşılığında kullanıldığını bilmek lafızla medlül arasındaki özel nisbeti bilmeye bağlıdır.⁵¹²

Ünlü müfessir ve dilci İbn Atıyye’ye göre zat, ayn, müsemmâ ve isim kelimeleri aynı mânaya gelmektedirler. Ancak isim kelimesi bunlara ilave olarak sıfat mânası da taşır. Ona göre isim, müsemmâya delalet etmek üzere onun hizasına konulan bir mânadır. Tesmiye ise bu işlemi yapma yani ismi müsemmânın hizasına koyma işidir. Bazen ise isim ile medlül, müsemmâ ile mahiyet olarak zât ve tesmiye ile de lafızlar kastedilir.⁵¹³ İsmi, bir hakikate delalet eden lafız; müsemmâyı ise bu hakikatin kendisi olarak tanımlayan dilciler, isim ile müsemmânın ayrı şeyler olduklarını söylemektedirler. Onlara göre bu iki kavram birbirinin aynı olacak olsaydı, ismi müsemmâya izafe etmek caiz olmazdı. Çünkü bir şey kendi kendine izafe edilemez. Halbuki bizzat Allah Teâlâ bu izafeti kullanmıştır.⁵¹⁴

Lafızların delaleti, hariçte olan varlıklara değil onların zihindeki sûretleri olan mânalardır.⁵¹⁵ Bu yüzden zihnî tasavvurlarımız değiştikçe, isimler de değişebilmektedir.

⁵¹⁰ Çelebi, “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi”, s. 103-104.

⁵¹¹ Çelebi, “İsim-Müsemmâ”, XXII, 548.

⁵¹² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 31.

⁵¹³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 62-63.

⁵¹⁴ Çelebi, “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi”, s. 105.

⁵¹⁵ Râzî, *a.g.e.*, I, 31.

Nitekim uzaktan bir cisim görüp de onu taş zannettiğimizde, bu cismin taş olduğunu, biraz daha yaklaşp hareket ettiğini gördüğümüzde kuş olduğunu, büsbütün yaklaşp insan olduğunu anlayınca da insan olduğunu düşünürüz. Demek ki isim ile müsemmâ arasındaki ilişki her zaman birbirinin mütelaazımı değildir. Zaman zaman bunları tek başına düşünmemiz de mümkündür.⁵¹⁶ Ayrıca lafızların hangi mânâyı ifade etmek üzere konulduklarını bilmedikçe, onlar kendi kendilerine hiçbir şey ifade etmezler. Bir lafzın hangi mânaya kullanıldığını bilmek de söz konusu lafız ile medlûlü arasındaki özel nispeti ifade için sembol olduğunu bilmeye bağlıdır. Bu nispet ise bazen doğru, bazen de yanlış olabilir.⁵¹⁷

Tamamen bir mantık ve dil problemi olarak görünen isim-müsemmâ ilişkisinin dinî literatürde yer alması, dinin metafiziği izah ederken karşılaştığı güçlüklerden doğmaktadır. Meselâ insan, Allah'ın zatını anlamak istediği zaman nasıl hareket edecektir?⁵¹⁸

Kelâm ilminde isim-müsemmâ meselesinin tartışılmasının temelinde İslâm akaidinin en önemli esasını oluşturan Allah Teâlâ'yı beşerî akıl ve anlayışa yaklaştırmak için, insanların hakkında az çok bilgi sahibi oldukları bazı isimleri kullanma teşebbüsü vardır. Kelâm kaynaklarında Allah'ın zatının kadim olduğunda kelâm âlimlerinin tam bir ittifakı vardır. Sıfatları konusunda ise ihtilâf söz konusudur; bazıları kadim, bazıları hâdis olduklarını söylemektedirler. İsim-müsemmâ meselesi de bu konunun bir devamı olarak kelâm kitaplarında yer almıştır.⁵¹⁹

Kelâm âlimleri isim-müsemmâ ilişkisi konusunda farklı yollar tutmuşlardır. Kimi, isim ile müsemmânın aynı olduğunu fakat tesmiyeden ayrıldığını söylerken kimi de isim ile tesmiyenin aynı olup müsemmâdan ayrıldığını ileri sürmektedir.

1. İsmın, müsemmânın aynı olduğu görüşünü savunanlar Ehl-i Sünnet kelâmcıları olup; bunlara göre Hz. Allah'ın isim ve sıfatları zatına nispet edilen mânalar olup birden fazla isim veya sıfatın O'na verilmesi tevhit inancına zarar vermez. Aksine isimler müsemmânın gayrı olarak düşünülecek olursa o zaman tevhid inancı zedelenmiş olur. Çünkü o takdirde Allah'ın zatı değil de isimleri birleşmiş olur. Yine eğer isim

⁵¹⁶ Çelebi, "Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi", s. 105-106.

⁵¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 31.

⁵¹⁸ Çelebi, *a.g.m.*, s. 106.

⁵¹⁹ Çelebi, *a.g.m.*, s. 107-108.

müsemmânın gayrı olacak olsa “Muhammed Allah’ın resûlüdür” denildiğinde “risalet” Muhammed’in kendine değil, ismine nisbet edilmiş olur. Aynı şekilde zevcesinin adı diyelim ki Zeynep olan birisi “Zeynep boştur” diyecek olsa, boşama kadının ismine değil, kendisine vaki olur. Arap dilini kullananlar da bu istimalde anlaşmıştır. Örneğin ünlü Arap şairi Lebîd b. Rebîa bir beytinde kızlarına hitap ederek “ölümüne bir yıl matem tutmalarını, ondan sonra matemden emin olabileceklerini” söylerken “selamet ismi” ifadesini kullanmakta fakat selametın kendisini kastetmektedir.⁵²⁰

Birçok eserinde isim-müsemmâ meselesine değinen Ebü’l-Hasen el-Eş’ârî’ye göre ismin tesmiye mânasına kullanıldığı zamanlar müsemmânın gayrı olacağını kabul etmektedirler. Buna şöyle bir örnek verirler: Adı Muhammed olan birine “İsmin nedir?” diye sorulacak olsa “Muhammed” der. Halbuki “Muhammed kimdir?” diye sorulacak olsa bu defa “Ben” diye cevap verir. Sorunun birinde “ne”, diğesinde “kim” edatları kullanılmaktadır. Bu edatların kullanılmasından da anlaşılıyor ki burada “Muhammed” ismi, şahıs olan Muhammed’den farklı bir anlamda kullanılmıştır. İmam Madürîdî ise Kitabü’t-Tevhid’de Allah’ın isimlerinden söz etmekle beraber isim-müsemmâ meselesine girmemiştir. İnsanların ancak duyularla idrak ettikleri şeyler hakkında bilgi sahibi olabildiklerini, duyular ötesi olan Allah Teâlâ’yı da duyular âlemin kavramlarıyla tanıdıklarını, bu durumun onları Allah ile diğere varlıklar arasında bir benzerlik kurmaya götürmemesi gerektiğini; zira Kur’ân-ı Kerîm’in Allah Teâlâ hakkında her türlü yaratılmış özelliği bertaraf ettiğini⁵²¹ kaydetmektedir. Onun bu ifadelerinden isimlerin Allah Teâlâ’nın zatına delalet eden ve medlûlü hatırlatan vasıtalar olduklarını, asıl maksadın zaten kendisi olduğunu anlıyoruz.⁵²²

2. İsmın, müsemmâdan ayrı olduğu görüşünü ise Cehmiyye, Mutezile ve Şîa’ya mensup bilginler savunmakta olup bunlara göre isim müsemmânın gayrı, tesmiyenin ise aynıdır. İsim ile müsemmânın aynı olduğunu söyleyenlerin ileri düzeyde bir cehalet içinde bulduklarını kaydeden Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025), şayet isim müsemmânın aynı olsaydı, o takdirde necaset kelimesini telaffuz edenlerin ağzının pislenmesi, helvadan bahsedendenin ağzının tatlanması ve ateşten bahsedendenin ağzının da yanması gerekirdi, halbuki gerçek böyle değildir, demektedir. Ayrıca isimlerin araz,

⁵²⁰ Çelebi, “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi”, s. 108.

⁵²¹ Bk. Şûrâ 42/11.

⁵²² Çelebi, *a.g.m.*, s. 100-111.

müsemâların ise cisim olduklarını, binaenaleyh aynı şey olmalarının mümkün olmadığını kaydetmektedir. Mutezile'yi bu şekilde düşünmeye sevkeden, isimlerin müsemânın aynı olması halinde birden fazla kadîm varlığın bulunduğunu kabul etme gibi bir durumla karşı karşıya gelineceği endişesidir ki onlar sıfatlar konusunda ve Kur'ân mahlûktur derken de bu endişeyi taşımaktadırlar.⁵²³

Elmalılı Hamdi Yazır, A'lâ sûresini tefsir ederken konumuzla ilgili şu tesbitte bulunmaktadır: Şunu da unutmamak gerekir ki bir ismi noksanlıklardan uzak tutmak, o ismin sahibini noksanlıklardan daha çok uzak tutmak demektir. Çünkü bir ismin sahibinin yücelik ve kutsiliği, ismin yüceliği ve nezihliği ile ifade olunur. Bir kısım âlimler "isim ile ismin sahibi aynıdır" demiş iseler de hepsinin maksadı, ismin tenzih edilmesinden ismin sahibinin tenzih edilmesi lazım geleceğini ve asıl maksat, sade lafzı değil, sıfat ve isimleriyle asıl onların sahibinin zatını tenzihe yönelik olduğunu anlatmaktır diye anlaşılması gerekir.⁵²⁴

Netice olarak isim-müsemmâ konusuyla ilgili tartışmaların daha çok lafzî boyutta yapıldığı görülmektedir. Meseleye hangi açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın, ismin, delâlet ettiği varlığın bizzat kendisini değil, onun hatırlatıcısı ve tanıtıcısı durumunda olduğu unutulmamalıdır. Bu anlamda isim, müsemmânın gayridir. Ancak Allah, rab ve benzeri isimler veya bunlara "isim" lafzının eklenmesiyle yapılan her tür tesbih, tazim, hamd ve zikirde gönlün yönelip bağlandığı varlık, yüce yaratıcının bizzat kendisi olduğundan, bu durumda isim, müsemmânın aynıdır.⁵²⁵

2.2.3. Sûrelere İsim Verilmesi

Konuya girmeden önce şunu belirtmeliyiz ki, tefsirlerde ve ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili eserlerde sadece sûrelerin isimleri değil, sûrelerden meydana gelmiş olan Kur'ân'ın da isimleri üzerinde durulmuştur. Bu konu, ilgili eserlerin çeşitli bölümlerinde ele alındığı gibi⁵²⁶ Kur'ân'ın isimleri konusunu işleyen müstakil kitaplar da yazılmıştır.⁵²⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in isimleri hakkında yapılan bu çalışmalar Kur'ân'ın mahiyeti hakkında ipuçları

⁵²³ Çelebi, "Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi", s. 113.

⁵²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5738.

⁵²⁵ Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 405-406.

⁵²⁶ Meselâ ez-Zerkeşî *el-Burhân* adlı eserinin 15. bölümünü bu konuya ayırmaktadır. Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 343-353. es-Suyûtî ise *el-İtkan* adlı eserinin 17. bölümünü bu konuya ayırmaktadır. Bk. Suyûtî, *el-İtkan Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 159-180.

⁵²⁷ Meselâ bk. Büleyhî, *el-Hüdâ ve'l-beyân fî esmâi'l-Kur'ân*, s. 1-512.

vermesi bakımından konunun önemine işaret etmektedir. Sûrelere isim verilmesinin önemi de sûrelerin niteliği hakkında fikir vermesi açısından önem kazanmaktadır.

Kur'ân sûrelerinin her birinin belirli bir ismi vardır. Kur'ân'da ismi olmayan herhangi bir sûre bulunmamaktadır. Sûrelere hangi vesile ve hangi münasebet ile isim verildiği konusu, özellikle son dönemdeki bazı âlimlerin önem verdiği bir konudur ve bu husus ilim adamları nezdinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Zira isimlendirme, gözden kaçırılmayacak kadar büyük bir konudur. Normal bir yazıda bile yazıyı yansıtacak, muhtevayı kapsayacak bir başlık aranırken Allah'ın kelamı olması bakımından sûrelerde bu durum daha bir ehemmiyet kazanmaktadır.

İsim, bir varlığı, eşyayı, kavramı veya bunların topluluğunu ifade eden kelime olarak tanımlandığı gibi varlık ve kavramları başka bir kelimenin yardımı gerekmeden ifade eden kelime çeşidi⁵²⁸ olarak da tarif edecek olursak, isimler öncelikle kişilerin, birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlarlar.⁵²⁹ O halde herhangi bir şeye isim verme, isim sahibinin tanınması ve diğer bireylerden ayrılmasını ifade etmesi bakımından son derece önemli bir konudur. Öyleyse kendisine isim verilmeyen tanınmaz, ilkesinden hareketle bir şeyin tanınması ve diğerlerinden ayrılması ancak isim verme ile mümkün olabilmektedir. Kur'ân sûrelerinin adlandırılması da bu kabildendir.

Kur'ân sûrelerine isim verilmesinin, -özellikle sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfî yani Hz. Peygamber (a.s.)'in bildirmesiyle gerçekleştiği göz önüne alınırsa- amaçsız, fayda ve hikmetten yoksun bir durum olduğunu düşünmek mümkün değildir.⁵³⁰ İbn Âşûr'un "Sûrelere isim verilmesinin en önemli faydası, bir sûreyi diğerinden ayırmaktır."⁵³¹ diyerek işaret ettiği misyonunun yanında Kur'ân sûrelerinin isimleri, bir nevi sûrelerin kimlikleridir. Sûrelerin karakterlerinin işaretleridir, kişiliğini yansıtan emarelerdir.⁵³²

İslâm, isimlere büyük önem vermektedir. Çünkü isimler, isimlendirilen varlığın mahiyetini tanıma ve anlamlarını kavrama adına büyük bir değer taşımaktadır. Kur'ân'ın yüz on dört sûresinin tümüne isim verilmesi, bu sûrelerin yüceliğini ve

⁵²⁸ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 633-634.

⁵²⁹ Başaran, "Hadislerin Işığında Sahâbe İsimleri", s. 77.

⁵³⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 170.

⁵³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 90.

⁵³² Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 25.

derecesinin üstünlüğünü ifade etmek içindir. Zira Kur'ân sûrelerinin isimleri, sûrelerin yüceliğine, üstünlüğüne ve değerine işaret etmektedir.⁵³³

Ayrıca sûreleri birbirinden ayıran isimleri olmasaydı, Kur'ân-ı Kerim okuyucusunun Kur'ân'ı tanıması ve tanımlaması oldukça zorlaşır. Kur'ân'ın karmaşık olmama ve kolaylığa dayalı belagatinde sûrelere isim verilmesinin yeri büyüktür. Hayatın tüm yönlerini içine alan Kur'ân-ı Kerim'in ele aldığı konuların çok sayıda olması sebebiyle konular farklı biçim ve üsluplarla ele alınmıştır. Sûre isminin zikredilmesi, herhangi bir olay hakkında inen âyetlerin ve o olayı kuşatan hususların bilinmesini kolaylaştırmaktadır. Sûre isminin bilinmesi tek bir konu hakkında Kur'ân'ın muhtelif sûrelerine dağılmış âyetlerinde anlatılan konuları bir isim altında değerlendirme imkânı sağlamaktadır Şayet sûreler isimlerinden soyutlansa ve ayrı tutulsa, bunların bilinmesi şüphesiz zor olurdu.⁵³⁴

İbn Âşûr'un tesbitine göre sûrelere isim verilmesi, sûreleri incelemeyi, onları öğrenme ve tetkik etmeyi kolaylaştırmaktır.⁵³⁵ Tüm âlimler, sûre isimlerini araştırmaya çok fazla ilgi göstermemişse de bu konuda araştırma yapılması gerektiğini savunan ilim adamları da bulunmaktadır. Nitekim Suyûtî, her bir sûreye ait olan isimlerin iyice incelenmesi gerekir demek suretiyle bu gerçeğe vurgu yapmaktadır.⁵³⁶ Bu bağlamda sûrelere isim verme işi ister tevkîfî ister ictihâdî olsun isimlendirmede bir hikmetin olduğu âşikardır.

2.2.3.1. Sûre İsimlerinin İzafetle Söylenmesi

Sûre isimlerinin Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi, Nisâ sûresi şeklinde izafetli, izafet yoluyla söylenmesinin caiz olup olmadığı hususunda ilim adamları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Buna göre bazı müfessir ve ilim adamlarına göre, sûrelere isim verirken "Sûretü'l-Bakara/Bakara Sûresi" şeklinde izafetle söylenmesi doğru değildir. Onun yerine yalın olarak örneğin "İçinde Bakara geçen sûre" denilmelidir.⁵³⁷

Ebû Abdillâh el-Makdisî (ö. 763/1362)'nin nakline göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), sûreleri isimlendirirken "Sûretü Kezâ" şeklinde izafetle söylenmesi konusunda tevakkuf etmiş, bu kullanımdan kaçınmıştır; fakat Ebû Hilâl el-Askerî, (ö. 400/1009) sûrelerin

⁵³³ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 13.

⁵³⁴ Câbirî, *a.g.e.*, s. 52-53.

⁵³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 90; Câbirî, *a.g.e.*, s. 58.

⁵³⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

⁵³⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 144; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 368.

isimlerinin izafetle söylenmesinde beis görmemiştir. Kâdî Abdülcebbar ise sûrelerin isimlerinin izafetle söylenmesini hoş karşılamamış, bilakis “İçinde falanın geçtiği sûre” denilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁸ Haccâc b. Yûsuf’un da sûrelerin izafet yoluyla söylenmesine engel olduğu ve “İçinde falan şeyin zikredildiği sûre deyin” dediği belirtilmektedir.⁵³⁹ Zira bu görüşü savunanlara göre Taberânî (ö. 360/971) ve Beyhakî’nin Hz. Enes’ten merfû olarak rivayet ettikleri şu ifade bunu desteklemektedir: “Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi, Nisâ sûresi şeklinde Kur’ân’ın bütün sûrelerini adlarıyla söylemeyin. Bunun yerine içinde Bakara’nın, Âl-i İmrân’ın zikredildiği sûre deyin ve Kur’ân’daki bütün sûreleri bu şekilde adlandırın.”⁵⁴⁰

Bu hadis, hem senet ve hem de metin olarak sağlam bir delil kabul edilmemiştir. Senet açısından delil kabul edilmemesinin sebebi olarak, hadisin senedinde Abîs b. Meymûn’un oluşu zikredilmiştir. Zira bu şahıs, rivayeti zayıf (za’îfû’r-rivâye), hadisi terk edilmiş biridir (metrûkû’l-hadis). İbn Hibbân’a göre bu şahıs tek kalırsa, bu hadisle delil getirmek caiz değildir.⁵⁴¹ Bu hadisin mevzû olduğu da iddia edilmiştir.⁵⁴² Suyûtî’ye göre de bu rivayetin isnadı, zayıftır.⁵⁴³ Bu hadis sahih bir senetle de gelse buna göre hareket edilemeyeceği belirtilmiştir.⁵⁴⁴ Bu hadisin metin açısından delil kabul edilmemesinin sebebi ise sûrelerin isimlendirilmesi hususunda gelen mütevâtir sahih hadislerle aykırı oluşu zikredilmiştir.⁵⁴⁵

İlk dönem müfessirlerinden İbn Cerîr et-Taberî, tefsirinde bazı sûrelerin isimlerini izafetsiz olarak zikretmektedir. Meselâ, Bakara sûresinin adını izafetle “Sûretü’l-Bakara/Bakara Sûresi” olarak değil de “es-sûretü’lletî tüzkerü fiha’l-Bakara/İçinde Bakara’nın zikredildiği sûre”⁵⁴⁶ Nisâ sûresini “es-sûretü’lletî tüzkerü fiha’n-Nisâ/İçinde Nisâ’nın zikredildiği sûre”⁵⁴⁷ şeklinde kaydetmiş; fakat sûrenin bitiminde “Sûretü’n-

⁵³⁸ Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Müflih, *el-Âdâbü’ş-şer’iyye*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Ömer Hasan Kıyyâm, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1416/1996, II, 285.

⁵³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 90.

⁵⁴⁰ Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemü’l-evsat*, (thk. Ebû Muâz Târik b. İvazillah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî), Dârü’l-Harameyn, Kahire 1415/1995, VI, 47-48; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi’ li-Şu’abi’l-îmân*, Mektebetü’r-rüşd, Riyad 1423/2003, IV, 172-173.

⁵⁴¹ Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 100.

⁵⁴² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, I, 34; İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 90.

⁵⁴³ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 368-369; *a.g.e.*, I, 166.

⁵⁴⁴ Âlûsî, *a.g.e.*, I, 34.

⁵⁴⁵ Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 102.

⁵⁴⁶ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, I, 204.

⁵⁴⁷ Bk. Taberî, *a.g.e.*, VI, 339.

Nisâ/Nisâ Sûresi” ifadesini kullanmıştır.⁵⁴⁸ Müfessir, Mâide sûresini ise “es-sûretü’lletî tüzkerü fiha’l-Mâide/İçinde Mâide’nin zikredildiği sûre” şeklinde kaydetmiştir.⁵⁴⁹ Fakat Âl-i İmrân sûresinin adını izafetle, “Sûretü Âl-i İmrân/Âl-i İmrân Sûresi” olarak,⁵⁵⁰ En‘âm sûresinin adını da “Sûretü En‘âm/En‘âm Sûresi” şeklinde kaydetmiştir.⁵⁵¹ Yine İbn Cerîr et-Taberî, tefsirinde sûrenin adını izafetle “Sûretü Hûd/Hûd Sûresi” olarak değil de “es-sûretü’lletî yüzkerü fihâ Hûd/İçinde Hûd (a.s.)’un zikredildiği sûre” şeklinde kaydetmiş;⁵⁵² fakat sûrenin bitiminde “Sûretü Hûd/Hûd Sûresi” ifadesini kullanmıştır.⁵⁵³

Birçok ilim adamı sûre isimlerinin izafetle söylenmesinin kerahetsiz olarak caiz olduğunu belirtmiş ve bazı sûrelerin faziletine dair hadisleri buna delil olarak getirmiştir.⁵⁵⁴ Âlûsî, cumhurun bu sûrenin “Bakara Sûresi” şeklinde isimlendirilmesine izin verdiğini belirtir ve bu yasağın, kâfirlerin (İnek sûresi! Kadın sûresi! Örumcek sûresi! şeklinde) alay etmelerinden dolayı İslâm’ın başlangıcında olmuş olabileceğini söyler.⁵⁵⁵ İmam Nevevî’ye göre de sûrelerin isimlerini izafetle söylenmesini hoş karşılamayan ve sûrelerin meselâ “İçinde Bakara’nın zikredildiği sûre”, “İçinde Nisâ’nın zikredildiği sûre” şeklinde ifade edilmesi gerektiğini belirten bazı âlimler varsa da doğru olan, sûre isimlerinin tümünün meselâ “Bakara Sûresi”, “Âl-i İmrân Sûresi” şeklinde izafetli olarak söylenmesinin kerahetsiz olarak caiz olduğudur.⁵⁵⁶

Hz. Peygamber (a.s.)’in Bakara sûresi dahil olmak üzere, diğer sûrelerin adlarını izafetle söylediği sahih olarak bilinmektedir. Ebû Hüreyre’den rivayet edilen “Evlerinizi kabirler haline getirmeyiniz. Çünkü şeytan, içerisinde Bakara sûresinin okunduğu evden kaçır.”⁵⁵⁷ Ve Nüvas b. Sem‘ân’dan rivayet edilen “Kıyamet günü

⁵⁴⁸ Bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, VII, 726.

⁵⁴⁹ Bk. Taberî, *a.g.e.*, VIII, 5.

⁵⁵⁰ Bk. Taberî, *a.g.e.*, V, 170.

⁵⁵¹ Bk. Taberî, *a.g.e.*, IX, 144.

⁵⁵² Bk. Taberî, *a.g.e.*, XII, 308.

⁵⁵³ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XII, 649.

⁵⁵⁴ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 368; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 162; Ömer, *el-Kur‘ânü’l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, s. 97; Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 321; Zerkûr, *Ulûmü’l-Kur‘ân medhal ilâ tefsîri’l-Kur‘ân*, s. 104; Halîfe, İbrahim Abdurrahman, *et-Tefsîru’t-tahlîlî li sûreti’n-Nisâ*, ys., y.y. ts., s. 6.

⁵⁵⁵ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, I, 98.

⁵⁵⁶ Nevevî, *et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti’l-Kur‘ân*, s. 279-280.

⁵⁵⁷ Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 2.

Kur'ân ve onunla amel edenler getirilir. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri, onlara öncülük eder.”⁵⁵⁸ şeklindeki vb. pek çok sahih hadis, ilim adamlarının gösterdiği delillerdendir.

İbn Âşûr'a göre Hz. Enes'ten rivayet edilen hadisin geçerli olduğunu ifade edip onaylayanlar bu rivayeti ve İbn Ömer'in sözünü, “Mekke devrinde, müslümanlar örneğin “Fîl sûresi, Ankebût Sûresi” dediklerinde müşrikler onlarla alay ediyordu.” diyerek yorumlayıp te'vil etmişlerdir. Hatta bu durumun, “*Seninle alay edenlerin haklarından gelmeye Biz yeteriz.*”⁵⁵⁹ âyetinin nüzûl sebebi olduğu rivayet edilmiştir. O halde müslümanlar Medine'ye hicret edince sûrelerin isimlerini izafetle söylenmesinin yasaklanma sebebi ortadan kalkmış ve neshedilmiştir. Zira tüm insanlar isimlendirmenin anlamını öğrenmişlerdir.⁵⁶⁰

Bu yasaklama selef arasında yaygınlaşmamıştır. Bu yüzden Büyük muhaddis Buhârî de *Sahîh* isimli eserinin “Kitâbü Fedâilü'l-Kur'ân”da “Bakara sûresi ve falan sûre denilmesinde bir sakınca görmeyenler” adında bir bab açmış⁵⁶¹ ve orada Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabın “Bakara sûresi, Nisâ sûresi, Furkân sûresi vb. sûreler” dediklerine delalet eden hadisler zikretmiştir. Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilen “Her kim geceleyin Bakara sûresinden bu iki âyeti okursa ona yeter.”⁵⁶² şeklindeki hadis, buna örnektir.

Yine cumhurun getirdiği delillerden birinde de İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayette onun, “Bakara sûresinin indiği makam budur” dediğine işaret edilmektedir.⁵⁶³ Bu yüzden âlimlerin çoğu, sûre isimlerinin izafetle söylenmesinin doğru olmadığını savunanların bu görüşlerine karşı çıkmışlar ve izafetle söylenmesinin doğru olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁶⁴

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur. Pek çok sûre bütün olarak tek seferde değil, farklı zamanlarda inmiştir. Sûrenin inmeye başladığı ilk dönemlerde, bu sûreden bahsedilmek istendiği zaman sahâbe, “İçinde Bakara'nın geçtiği sûre” diye isimlendirmiş olabilir. Zira sûre henüz tamamlanmamış ve Hz. Peygamber (a.s.) tarafından bir isim verilmemiştir. Daha sonra sûre tümüyle inince ona şu an

⁵⁵⁸ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 252, 253, 255; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 5.

⁵⁵⁹ Hicr 15/95.

⁵⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 90.

⁵⁶¹ Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 27.

⁵⁶² Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 10.

⁵⁶³ Buhârî, “Hac”, 135.

⁵⁶⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 333; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166.

mushaflardaki isim verilmiş olabilir. Bu nedenle sadece bir rivayetten hareketle, sûrelerin izafetle söylenmesi yanlış kabul edilmemelidir.

Sûrelere isim verilme süreci şöyle gelişmiştir: Bakara sûresini örnek olarak ele alacak olursak, Bakara sûresine ilk önce “السُّورَةُ الَّتِي تُذَكَّرُ فِيهَا الْبَقْرَةُ”/es-sûretü’lletî tüzkerü fîha’l-Bakara/İçinde Bakara’nın zikredildiği sûre” denilmekteydi. Sonra bu ifade şekli yaygınlaşınca yukarıdaki ifadede geçen mevzul hafzedildi, onun yerine izafet konuldu ve Bakara sûresi “سُورَةُ ذِكْرِ الْبَقْرَةِ”/Sûretü zikri’l-Bakara” şeklinde söylenmeye başlandı. Daha sonra da muzâf hafzedilip muzâfün ileyh onun yerine konulmak suretiyle “سُورَةُ الْبَقْرَةِ/Sûretü’l-Bakara/Bakara Sûresi” şeklinde son haliyle ifade edilmeye başlanmıştır.⁵⁶⁵

2.2.3.2. Sûrelerin Çok İsimliliği

Arap dilinde eşanlamlılık olgusunu kabullenmeyenlerin düşünceleri her şeyin tek bir sözcükle ifade edilme hipotezi üzerine kuruludur. Farklılık nazariyesini benimseyenler isimlerin, müsemmeyâtı açıklamak için konulduğunu, dolayısıyla anlaşılabilmenin ve anlatılabilmenin bir gereği olduğunu düşünürler. Hal böyle olunca bir müsemâyâya ikinci veya daha çok adın konması gereksiz ve abesle işigaldir ve aynı zamanda sözcüklerin vaz‘ edilme amacıyla da bağdaşmaz.⁵⁶⁶

Bununla birlikte varlıklara birden çok ismin verilmesi bilinen ve yaygın bir uygulamadır. Cenâb-ı Allah’ın pek çok isim ve sıfatlarının olduğu bilinmektedir. Hz. Allah’ın isimlerini ifade eden esmâ-i hüsnânın sayısı konusunda ilk akla gelen şey, sayıyı doksan dokuz olarak belirleyen ve müslümanlar arasında meşhur olan hadistir.⁵⁶⁷ Öte yandan Hz. Peygamber (a.s.) de kendine has beş adının bulunduğunu, bunların Muhammed, Ahmed, Mâhî, Hâşir ve Âkîb olduğunu, bu isimlerin daha önce kullanılmadığını söylemiştir.⁵⁶⁸

Bunların yanında Kur’ân-ı Kerîm’in, “Kur’ân” isminin dışında başka isimlerinin olduğunu bilmekteyiz. Cenâb-ı Allah yüce Kitabı’nda Kur’ân’ı birçok başka isimle de nitelemektedir. Zerkeşî ve Suyûtî gibi ilim adamları, Hz. Allah’ın Kur’ân’ı 55 ayrı

⁵⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 90.

⁵⁶⁶ Yavuz, Galip, “Eşanlamlılık ve Kur’ân Bağlamı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, s. 1, Sivas 2002, s. 127.

⁵⁶⁷ Rivayetler için bk. İbn Mâce, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 82; Nesâî, “Nu‘ût”, 1.

⁵⁶⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 17, “Tefsîr”, 61; Müslim, “Fezâ’il”, 124, 125, 126.

isimle adlandırdığını belirtmişler, daha sonra da bu isimleri zikredip Kur'ân'ın bu isimlerle adlandırılma sebebi üzerinde durmuşlardır.⁵⁶⁹ Kur'ân'ın diğer isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir görüş birliğinin bulunmaması, aslında isim olmayan bazı kelimelerin isim veya sıfat olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zerkeşî ve Süyûtî'nin Kur'ân'ın sahip olduğu elli beş isminden saydıkları bu kelimelerin bazıları Kur'ân'ın ismi olarak kabul edilebilirse de alî, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, fasl, nebeün azîm gibi çoğunun isim değil Kur'ân'a bir şekilde işaret eden lafızlardan veya onun vasıflarından olduğu görülmektedir. Mesânî ve müteşâbih kelimeleri ise ya Kur'ân'ın sadece bir sûresine ya da muhtelif âyetlerine delâlet etmektedir.⁵⁷⁰

En azından Mâverdî, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kendi kitabını “Kur'ân, Furkân, Kitâb, Zikr isimleriyle adlandırdığını söylerken,⁵⁷¹ Muhammed Tâhir b. Âşûr'a göre ise Kur'ân'ın en meşhur isimleri şunlardır: Kur'ân, Tenzîl, Kitâb, Furkân, Zikr, Vahy, Kelâmullah.⁵⁷² Buna göre Kur'ân'ın diğer isimlerinin sayısı konusunda kesinlik yoksa da birden fazla olduğu hakkında bir görüş birliğinden söz edilebilir.

İsimlerin ve lakapların çokluğu, kural olarak isimlendirilen varlığın şeref ve faziletine, yani onun şeref ve faziletinin çokluğunun⁵⁷³ ve herhangi bir iş ve husustaki kemal ve mükemmelliğine delalet etmektedir. Örneğin “arşın”ın birçok ismi vardır. Bu durum arşın kuvvetinin kemaline işaret etmektedir. Yine “kıyamet” kelimesinin birden fazla adı vardır. Bu durum da kıyametin şiddeti ve zorluğunun kemaline delalet etmektedir. Aynı şekilde “afet ve felaket”in de birçok ismi vardır. Bu da onun hasar ve zararının şiddet ve çokluğuna işaret etmektedir. Bunun gibi Hz. Alah'ın isimlerinin çokluğu, O'nun ululuğunun ve büyüklüğünün kemaline; Hz. Peygamber (a.s.)'in isimlerinin çokluğu, onun konumunun büyüklüğüne, derecesinin yüceliğine; Kur'ân'ın isimlerinin çokluğu da onun şeref ve faziletine delalet etmektedir.⁵⁷⁴

Buradan hareketle Kur'ân'daki bazı sûrelerin isimlerinin çok sayıda olması mümkün müdür sorusunun cevabı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Buna göre sorunun cevabı tabii olarak olumludur.⁵⁷⁵ Zira Kur'ân-ı Kerîm'deki her bir sûrenin, onu diğerinden

⁵⁶⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 343-353; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 159-165.

⁵⁷⁰ Abdülhamit, “Kur'ân”, XXVI, 383.

⁵⁷¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 23.

⁵⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 72.

⁵⁷³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXXII, 175; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 397.

⁵⁷⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 88.

⁵⁷⁵ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 36.

ayırır Fâtiha, Bakara, Âl-i İmrân vb. gibi bir ismi vardır. Ayrıca Kur'ân sûrelerinin bazıları birden fazla isme sahiptir. Buna göre bir kısmının ismi tek olmak üzere bazı Kur'ân sûrelerinin iki, üç veya daha çok adı olduğu bilinmektedir.⁵⁷⁶

Kur'ân sûrelerinin bazıları birden fazla isme sahiptir. Bu durum Hz. Resûlullah (s.a.s.)'in sûrelerin önemli özelliklerini ve kıymetini ashabına öğretmek için sûreleri bazı sıfatlarla isimlendirmesinden kaynaklanan bir husustur. Böylece Peygamber (s.a.s.) sûrenin en çok bilinen adının yanı sıra bu isimlendirmelerle sûrenin kıymetini ifade eden önemli hususiyetlerine insanların dikkatini çekmiş oluyordu. Bunların yanı sıra sahâbe ve sonraki âlimler de (Kur'ân ve hadislerle dayanarak) sûreler için bazı isimlendirmelerde bulunmuşlardır. İşte bu suretle bazı sûreler meşhur isimlerinden farklı olarak başka isimlere de sahip olmuştur.⁵⁷⁷

Suyûtî'nin tesbitine göre birden fazla adı olan sûreler, kırk tanedir.⁵⁷⁸ Muhammed b. Sâlih el-Berrâk'a göre ise kırk sekiz sûrenin birden fazla ismi bulunmaktadır.⁵⁷⁹

Sûreler kesinlikle bir amaç ve hedef için birden fazla isim almıştır, diyebiliriz. Sûrelerin birden fazla isme sahip olması, o sûrenin ihtiva ettiği konular hakkında fikir vermektedir. Ayrıca her bir isim, sûrenin belli bir yönüne işaret eder ve o kısma ait önemli mesajlar verir.⁵⁸⁰ Bu isimlerden bazıları Hz. Peygamber (a.s.) zamanında çok kullanılmalarının bir sonucu olarak sûrelerin en meşhur ve esas isimleri haline gelmiştir. Bunların yanı sıra sûrelerin önemli hususiyetlerine binaen verilmiş isimleri de kullanılmaya devam etmiştir.⁵⁸¹

Sûreler bütün olarak tek seferde değil, farklı zamanlarda tadrîcen, parça parça inmiştir. Sûrenin inmeye başladığı ilk dönemlerde, bu sûreden bahsedilmek istendiği zaman

⁵⁷⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338-339; Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 115; Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân ve i'câzühû*, s. 163-164; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 88.

⁵⁷⁷ Cebeci, *Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*, s. 24.

⁵⁷⁸ Suyûtî'ye göre birden fazla adı olan sûreler şunlardır: Fatiha, Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, Enfâl, Tevbe, Nahl, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Şuarâ, Neml, Secde, Fâtır, Yâsîn, Zümer, Mü'min, Fussilet, Câsiye, Muhammed, Kâf, Kamer, Rahmân, Mücâdile, Haşr, Mümtehine, Saf, Talâk, Tahrîm, Mülk, Meâric, Nebe', Beyyine, Mâûn, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

⁵⁷⁹ Berrâk'a göre birden fazla adı olan sûreler şunlardır: Fâtiha, Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, Enfâl, Tevbe, Nahl, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Enbiyâ, Mü'minûn, Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Secde, Fâtır, Yâsîn, Sâffât, Sâd, Zümer, Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Câsiye, Muhammed, Kâf, Kamer, Rahmân, Mücâdile, Haşr, Mümtehine, Saf, Talâk, Tahrîm, Mülk, Kalem, Meâric, Nebe', Alak, Beyyine, Mâûn, Kâfirûn, Nasr, Tebbet ve İhlâs sûreleri. Bk. Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103-109.

⁵⁸⁰ Omurlu, *Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar*, s. 5.

⁵⁸¹ Cebeci, *a.g.e.*, s. 23.

sahâbe, muhtemelen sûrenin içinde geçen bir konudan hareketle sûreyi herhangi bir isimle anmıştır. Yahut kendilerine göre telaffuzu kolay gelen bir isimle meselâ sûrenin ilk kelimesi ile ya da “İçinde sevrin geçtiği sûre” örneğinde olduğu gibi sûre içinde geçen dikkat çekici veya az duyulmuş, az bilinen bir kelime ile isimlendirmiş olabilirler. Zira sûre henüz tamamlanmamış ve Hz. Peygamber (a.s.) tarafından bir isim verilmemiştir. Daha sonra sûre tümüyle inince ona şu an mushaflardaki isim verilmiş olabilir. Durum böyle olunca bir sûre birden fazla isimle adlandırılmış olabilmektedir. O halde sûrenin asıl ismini tesbit edebilmek için en son inen âyetleri ve son isimlendirmeyi tesbit etmemiz gerekmektedir.

Bazı sûrelerin birden fazla ismi olmakla beraber bu sûrelerin sahih rivayetlerle sabit olmuş, ilk dönemden sonraki mushaflarda yazılı bulunan tek bir ismi üzerinde ittifak edilmiş ve icmâya varılmıştır.⁵⁸² Buna göre sûrelerin birden fazla isimlerinin oluşu değerlendirildiğinde esas itibariyle bu isimlerden ilkinin asıl anlam için vaz‘ edildiği, yani sûrenin asıl amaç ve anlamını yansıttığı, diğerinin ise asıl ismi niteleyen bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır.⁵⁸³

Burada şöyle bir soru zihne takılabilir: sûrenin sahih rivayetlerle gelen tevkîfî bir ismi olduğu halde sûreye birden fazla isim verilmesinin sebebi nedir? Bu soruya iki şekilde cevap verebiliriz: Sûreye isim veren kişinin, sûrenin tevkîfî isminden haberinin olmaması veya bu ismi tesbit edememesi sebebiyle bu konuda genişlik bularak ruhsatla amel etmiş; bunun neticesinde de kendince sûreye bir isim vermiş olabilir. Ya da sûreye isim veren kişi, sûreye şer‘î isimlendirilmeye aykırı, tevkîfî isminin dışında verdiği başka isimle aslında sûreye bir isim değil, bu sûreye bir vasıf, bir sıfat vermeyi kastetmektedir. Buna göre sûrenin ismi, Cenâb-ı Allah veya Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiği tesbit edilen isimdir; bu ismin dışındaki adlar ise sûrenin ismi değil, sıfatlarından biridir.⁵⁸⁴ Her bir sûrenin ilk isminin dışındaki adları, 3. bölümde ele alınıp tesbit edilecektir.

İlk müslümanlar sûrelerin isimlerini Hz. Peygamber (a.s.)’den bizzat öğrenmişler ve bunları diğer nesillere de bu şekilde öğretmişlerdi. Dolayısıyla isim konusunda

⁵⁸² Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 51.

⁵⁸³ Omurlu, *Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar*, s. 5.

⁵⁸⁴ Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 19.

hadislere dayanmak sonraki nesil için şarttır.⁵⁸⁵ Buna göre sûre isimlerinin birden fazla olması mümkündür; fakat sûreninin içeriğinden çıkarılan her bir kavramın, bir sıfatın veya herhangi bir kelimenin sûreye isim olması doğru değildir. Sûreye verilecek ismin sahih bir dayanağının olması gerekir. Bu dayanak ya hadislerden, eserlerden olabilir ya da bu ismin âlimler arasında meşhur ve yaygınlaşmış olması gerekir.⁵⁸⁶

Kur'ân sûrelerinin, elimizde bulunan mushaflardaki isimlerinin haricinde farklı isimleri, sûrenin vasıfları veya lakapları da olabilir. Zira bir şeyin ya sadece ismi veya lakabı ya da künyesi veya lakapla birlikte ismi veyahut künye ile birlikte ismi ya da künye ile birlikte lakabı da olabilir.⁵⁸⁷ İsim lafzı, genel bir ifadedir. Sıfat ise isimden daha hususi ve özel bir ifadedir.⁵⁸⁸ Yani isim, sıfattan daha geneldir. Şayet sıfat çokça kullanılıp genelleşir ve yaygınlık kazanırsa, o zaman isme dönüşür. Fakat sıfat çok kullanılmadığı için umuma şamil olamazsa o zaman daha hususi ve özel olur.⁵⁸⁹ Bunun yanında Alemüddin es-Sehâvî, ulûmu'l-Kur'ân'a dair *Cemâlü'l-Kurrâ'* ve *Kemâlü'l-İkrâ'* adlı eserinde sûrelerin isimlerini, "Kur'ân sûrelerinin lakapları" başlığında vermektedir.⁵⁹⁰

Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, bazı ilim adamlarına göre birden fazla ismi olan sûrelerin bu isimleri ile sûrenin ilk ismi arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Meselâ İsrâ sûresine Benî İsrâîl sûresi denilmiştir ki bu iki isimlendirilme arasında bir bağ bulunmaktadır. Aynı şekilde Muhammed sûresi, Kıtâl sûresi olarak; Gâfir sûresi, Mü'min sûresi olarak adlandırılmıştır. Buna göre bu adlar arasında da bir ilişki vardır.⁵⁹¹

2.2.3.3. Sûrelerinin Grupsal İsimleri

Kur'ân sûrelerinin bazıları birden fazla isme sahip olduğu gibi bazıları da ortak bir isimle anılmıştır. Yani bir sûreye birden fazla isim verildiği gibi bazen de iki veya daha çok sûreye ortak tek bir isim verilebilmektedir.⁵⁹² Bu isimlendirmeler ya Hz.

⁵⁸⁵ Cebeci, *Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*, s. 23-24.

⁵⁸⁶ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 77; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 93.

⁵⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 49.

⁵⁸⁸ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 25-26.

⁵⁸⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 26.

⁵⁹⁰ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36.

⁵⁹¹ Abbâs, *İtkânü'l-burhân*, I, 444.

⁵⁹² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 178; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 91.

Peygamber (a.s.)’den gelmiştir ya da ilk asırdan beri müslümanlar arasında yayılmıştır.⁵⁹³

1. Zehrâvân: Zehrâveyn, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin ortak ismidir.⁵⁹⁴ Rivayetler, bu ifadenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiğini göstermektedir.⁵⁹⁵

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine “çifte güller, iki çiçek veya çiçeğe durmuş iki bitki”⁵⁹⁶ anlamında “Zehrâveyn” adının verilmesiyle ilgili farklı görüşler vardır: Bu sûreler, ışık saçan iki sûredir. Bu da “Zehr ve Zühre” kelimesinden alınmadır. Bu adın verilmesi ya o sûreleri okuyanın nurlarından yani mânalarından aldığı aydınlık ile hidayet bulmasıdır. Ya da onları okumaya karşılık, kıyamet gününde okuyucularına verilmesi söz konusu olan eksiksiz nur dolayısıyladır.⁵⁹⁷ Resûlullah (s.a.s.)’ın bu iki sûreyi, müslümanlar için bir nur ve hidayet rehberi olmaları; çokça okuyanlara büyük mükâfat ve sevap kazandırmaları sebebiyle “Zehrâveyn” olarak isimlendirdiği ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

Elmalılı, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin ortak isminin “Zehrâveyn” olmasının sebebini şöyle ifade etmektedir: İsimlerinden dahi anlaşılacağı üzere Bakara sûresi, kitap ehlinden, önce Yahudilere, Âl-i İmrân sûresi ise önce Hıristiyanlara davet yönelmiştir. Allah bilir ki, bu iki sûrenin müteşâbihattan olan birer “Elif-Lâm-Mîm” ile başlamış olmalarında bu hikmete de bir işaret bulunmaktadır. Bu şekilde bu iki sûre arasındaki fark ve benzerlik, Tevrat ile İncil arasındaki fark ve benzerlik gibidir. Biri önce, öbürü sonra; biri asıl, öbürü onun dalı gibidir. Bakara sûresinde özet ve kapalı olarak söz konusu edilen mücmel âyetlerin çoğu, bu sûrede açıklanmış ve genişçe izah edilmiştir ki, bunlara “Zehrâveyn”, yani “çifte güller” adı verilmesinde de buna işaret vardır. İşte bundan dolayı birinci “Zehrâ” ile ikinci “Zehrâ” birbirlerine büyük ve küçük iki kız kardeş kadar yakın, bir ana ile kızı durumundadır.⁵⁹⁹

2. Meyâdînü’l-Kur’ân: Elif-Lâm-Mîm ile başlayan sûrelerin tümüne “Meyâdînü’l-Kur’ân (Kur’ân’ın meydanları)” denilmektedir.⁶⁰⁰ Bunlar “Bakara, Âl-i İmrân, A’râf,

⁵⁹³ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 69.

⁵⁹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172.

⁵⁹⁵ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 252.

⁵⁹⁶ İslamoğlu, Mustafa, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yayınları, 12. bs., İstanbul 2011, s. 32.

⁵⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 8-9.

⁵⁹⁸ Bombâ, *a.g.e.*, s. 54.

⁵⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 1010.

⁶⁰⁰ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 35.

Ra‘d, Ankebût, Rûm, Lokman ve Secde” sûreleridir.⁶⁰¹

3. et-Tûleyân: A‘râf sûresi ile En‘âm sûresi, “et-Tûleyân (İki uzun sûre)” diye anılmaktadır.⁶⁰² et-Tûleyân ifadesi ile “A‘râf” ile “Yûnus” ya da “Mâide” ile “A‘râf” sûrelerinin kastedildiği ifade edilmiştir.⁶⁰³ Mervân b. Hakem’nin rivayet ettiğine göre Zeyd b. Sâbit (r.a.) ona şöyle demiştir: “Sen niye akşam namazında (kısâru’l-mufassal denilen) kısa sûrelerden okuyorsun? Ben Resûlullah (s.a.s.)’ın Etvalü’t-Tûleyeyn’i okuduğunu işittim.” Ebû Dâvûd’un rivayetinde şu ziyade vardır: “Dedim ki: Etvalü’t-Tûleyeyn nedir? Bana “A‘râf, öbürü de “En‘âm” diye cevap verdi.”⁶⁰⁴ Tûleyeyn ile kastedilen, A‘râf sûresi ile En‘âm sûresidir. A‘râf sûresi âyetlerinin sayısı bakımından En‘âm sûresinden daha uzundur. İbn Âşûr’a göre, hadiste geçen bu ifade ile isimlendirme değil, niteleme kastedilmiştir.⁶⁰⁵

Enfâl ve Tevbe sûrelerine, anlamları birbirine benzediği ve aralarında besmele olmadığı için, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ortak bir isim olarak **el-Karînetân**/İki eş denildiği de belirtilmiştir.⁶⁰⁶

4. Zevâtü’r-Râ: Elif-Lâm-Râ ve Elif-Lâm-Mîm-Râ ile başlayan sûrelerin tümüne “Zevâtü’r-Râ” denilmektedir.⁶⁰⁷ Bunlar “Yûnus, Hûd, Yusuf, Ra‘d, İbrâhîm ve Hicr” sûreleridir.⁶⁰⁸ Elif-Lâm-Râ ile başlayan sûrelere ortak ad olarak “Besâtîn/Besâtînu’l-Kur‘ân (Kur‘ân’ın bahçeleri)” denildiği belirtilmektedir.⁶⁰⁹

5. Tavâsîn: et-Tavâsîm ve et-Tavâsîn, Kur‘ân-ı Kerîm’de bir takım sûrelerin adı olup kıyasa uygun olmayan bir surette çoğul yapılmış lafızlardır.⁶¹⁰ Buna göre Tâ-Sîn ve Tâ-Sîn-Mîm ile başlayan Neml, Şuarâ ve Kasas sûrelerine “Tavâsîn” denilmektedir.⁶¹¹

Bazı ilim adamlarına göre doğru olan, Zevâtü Tâ-Sîn-Mîm ile Zevâtü Hâ-Mîm denilmesidir.⁶¹²

⁶⁰¹ Akpınar, “Kur‘ân Sûrelerinin İsimlerine Dair”, s. 6.

⁶⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VIII, (2. kısım), 5-6; Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur‘ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. bs., Ankara 2006, II, 498.

⁶⁰³ Berrâk, *Cüz‘ün fî esmâi süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 112-113.

⁶⁰⁴ Buhârî, “Ezân”, 98; Ebû Dâvûd, “Salât”, 131.

⁶⁰⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, VIII, (2. kısım), 5-6.

⁶⁰⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, III, 3.

⁶⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Hâkim, *el-Mustedrek*, II, 580.

⁶⁰⁸ Yıldırım, *Kur‘ân-ı Kerîm ve Kur‘ân İlimlerine Giriş*, s. 54.

⁶⁰⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 35; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 180.

⁶¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi‘*, XVI, 8.

⁶¹¹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 35; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 54.

⁶¹² Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 8.

6. Secde: Kur'ân'da Secde sûresi adıyla iki sûre vardır. Birisi Kur'ân'daki tertibe göre 32. sûre olan Secde sûresi, diğeri de Fussilet sûresidir. Aralarını ayırmak için buna “Lokman Sûresi”, diğesine de Hâ-Mîm Secdesi” denir. Bir de buna “Medâci’ Sûresi”, ona da Fussilet Sûresi” adı verilir.⁶¹³

7. Havâmîm/Zevâtü'l-Hâ-Mîm: Mü'min sûresinden Ahkâf'a kadar yedi sûre “Hâ-Mîm” harfleri ile başlamaktadır. Bu sûreler, “Havâmîm veya Zevâtü'l-Hâ-Mîm” diye adlandırılmaktadır. Bu yedi sûreye ülkemizde “Yedi Hâ-Mîmler” denilmektedir; ancak her birinin, bazen “Hâ-Mîm” ile birlikte de söylenen özel adları vardır. Bunlar, Kur'ân'daki tertibe göre 40-46 arasındaki “Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf” sûreleridir.⁶¹⁴ Bu sûrelere Zevâtü'l-Hâ-Mîm de denilmektedir.⁶¹⁵ Bazı ilim adamlarına göre doğru olan Zevâtü Hâ-Mîm denilmesidir.⁶¹⁶ Dârimî'nin⁶¹⁷ hadis mecmuasının tefsir bölümünde “Havâmîm” başlığını taşıyan bir bab bulunmaktadır. Ayrıca Hâ-Mîm ile başlayan sûreler, hadislerde “Âl-i Hâ-Mîm”,⁶¹⁸ “Havâmîm”,⁶¹⁹ “Arâis”⁶²⁰ ve “Dîbâcü'l-Kur'ân” olarak geçmektedir.⁶²¹

Suyûtî'ye göre Hâ-Mîm ile başlayan yedi sûreye müştereken aynı ismin verilmesi, aralarında kendilerine has benzerliklerin bulunmasındandır. Hâ-Mîm ile başlayan sûrelerdeki bu benzerlik, sûrenin uzunluk veya kısalığının yakınlığı, âyetlerin sıralanışındaki benzerliğin yanında, sûrelerin Kitap veya Kitab'ın bir sıfatıyla başlıyor olmasıdır.⁶²²

Hâ-Mîm ifadesi ile başlayan sûrelere ortak ad olarak “Deyâbîcü'l-Kur'ân” da denildiği belirtilmektedir.⁶²³ İbn Mes'ûd yoluyla gelen hadisteki rivayete göre de Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Hâ-Mîmler, Dîbâcü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın atlasları,

⁶¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 3856.

⁶¹⁴ Yazır, *a.g.e.*, VI, 4141-4142; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 234.

⁶¹⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 54.

⁶¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 8.

⁶¹⁷ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22.

⁶¹⁸ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 278; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 474.

⁶¹⁹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22; Hâkim, *a.g.e.*, II, 474.

⁶²⁰ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22.

⁶²¹ Hâkim, *a.g.e.*, II, 474.

⁶²² Suyûtî, *el-İtkân*, II, 993.

⁶²³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 35; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 180.

zinetleri)'dir.⁶²⁴ Hâ-Mîm ifadesi ifadesi ile başlayan sûrelere ortak ad olarak “Arâisü'l-Kur'ân/Kur'ân'ın süslü gelinleri” da denildiği belirtilmektedir.⁶²⁵

8. el-Müsebbihât: Tesbih ifadesi ile başladıkları için “İsrâ,⁶²⁶ Hadîd, Haşr, Saf, Cuma, Tegâbün ve A'lâ” sûreleri “el-Müsebbihât” diye anılmaktadır.⁶²⁷ Nitekim bazı hadis mecmualarının tefsir bölümlerinde⁶²⁸ “el-Müsebbihât” başlığını taşıyan bir bab bulunmaktadır. Ayrıca Hâ-Mîm ile başlayan sûreler, hadislerde “el-Müsebbihât” olarak geçmektedir.⁶²⁹

Tesbih ifadesi ile başlayan sûrelere ortak ad olarak “Arâis/Gelinler” de denildiği de belirtilmektedir.⁶³⁰ Bunlar, “Hadîd, Haşr, Saf, Cuma, Tegâbün ve A'lâ” sûreleridir.

9. Kalâkıl: “Kul (De ki, söyle)” emri ile başlayan sûreler “Kalâkıl” diye isimlendirilmektedir ki bunlar, “Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs” sûreleridir.⁶³¹

10. İhlâseyn: Kâfirûn sûresi, “İhlâs” ismiyle de anılmaktadır. İhlâs sûresi ile birlikte Kâfirûn sûresine “İhlâsayn/iki İhlâs” adı verilmiştir.⁶³² “Lâ ilâhe İllallâh” tevhit kelimesinin nefy ve ispatı konumunda anlam bakımından birbirlerine bağlı oldukları için, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerine “İhlâseyn” denilmektedir.⁶³³

11. Mukaşkışeteyn: Kâfirûn sûresi ile İhlâs sûresi, “Lâ ilâhe İllallâh” tevhit kelimesinin nefy ve ispatı konumundaki anlam bakımından birbirlerine bağlı oldukları için, bu iki sûreye “Mukaşkışeteyn/İki tedavi eden” denilmektedir.⁶³⁴ Ayrıca Tevbe, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerine de “Mukaşkışât” denilmiştir.⁶³⁵

12. Muavvizeteyn: Felak ve Nâs sûrelerine, başlarındaki “eûzü” kelimelerinden dolayı⁶³⁶ “vav”ın kesresiyle “Muavvizeteyn” ismi verilmiştir.⁶³⁷ Nitekim bazı hadis

⁶²⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 474.

⁶²⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 322; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 313.

⁶²⁶ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 91.

⁶²⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 235; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 54; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 234.

⁶²⁸ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22; Nesâî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 21.

⁶²⁹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22; Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Hâkim, *a.g.e.*, II, 580.

⁶³⁰ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 35; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 180.

⁶³¹ Bombâ, *a.g.e.*, s. 89.

⁶³² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6215; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 579; Karaman, *a.g.e.*, V, 703.

⁶³³ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

⁶³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 448; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 533; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 285; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

⁶³⁵ Bombâ, *a.g.e.*, s. 92.

⁶³⁶ Karaman, *a.g.e.*, V, 718.

kaynaklarında⁶³⁸ “Muavvizeteyn” adında bir bab başlığı bulunmaktadır. İhlâs sûresi ile beraber Felak ve Nâs sûrelerinin üçüne ise “Muavvizât” denilmektedir.⁶³⁹ Nitekim Buhârî’de⁶⁴⁰ “Muavvizât” adında bir bab başlığı bulunmaktadır.

Felak ve Nâs sûrelerine “Muavvizeteyn” veya “Muavvizât” denildiğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.⁶⁴¹

Elmalılı, Felak ile Nâs sûrelerini, âfâkî ve enfûsî sığınma sûreleri diye isimlendirmiştir ve konuyu şöyle açıklamaktadır: Kur’ân’ın sonunda samediyetin hüküm ve mânasını beyan etmek üzere İhlâs sûresinin arkasından, âfâkî veya enfûsî herhangi bir şey karşısında son çare olarak O’na esmâ-i hüsnâsıyla iltica edip sığınmaktan ibaret olduğu, aşağıda geleceği şekliyle biri âfâkî, biri enfûsî iki sığınma sûresi olan “muavvizeteyn” ile son emir olarak tebliğ ve ferman buyrulmuştur.⁶⁴²

Felak ve Nâs sûreleri, “Muşakşiketeyn” adı ile de anılmaktadır.⁶⁴³ Bunlar münafıklıktan kurtaran, şifaya kavuşturanlar demektir.⁶⁴⁴ Kâfirûn sûresi ile İhlâs sûresine “Mukaşşiketeyn” denildiği gibi⁶⁴⁵ Felak ile Nâs sûrelerine de “Mukaşşiketeyn/Şirkten uzaklaştıranlar” denilmektedir.⁶⁴⁶

İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerine “Kavâfil Sûreler” de denilmektedir. Bu sûrelere Kavâfil Sûreler denilmesi, bu üç sûre arasında bazı ortak noktaların varlığı sebebiyledir. Öncelikle bu sûreler komşu sûrelerdir yani peşpeşe gelmişlerdir. Sonra üç sûre de “kul (de ki)” ifadesi ile başlamaktadır. Son olarak da bu üç sûre, Yaratıcı’nın Ulûhiyyet ve Rubûbiyyeti’ni tesis edip sabitleştirme şeklinde özetleyebileceğimiz konu birliğine sahiptirler.⁶⁴⁷

⁶³⁷ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 39; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 285.

⁶³⁸ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 25; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 46; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 12; “Tefsîru’l-Kur’ân”, 93; Nesâî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 25.

⁶³⁹ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6351.

⁶⁴⁰ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 14.

⁶⁴¹ Buhârî, “Tıb”, 39; “Megâzî”, 83; İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 109.

⁶⁴² Yazır, *a.g.e.*, IX, 6350.

⁶⁴³ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 567; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

⁶⁴⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 567.

⁶⁴⁵ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XXII, 344; *a.g.e.*, IX, 6270.

⁶⁴⁶ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 285; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 207; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 718.

⁶⁴⁷ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 90.

13. Hâmidât/Havâmidü'l-Kur'ân: Hamd ifadesi ile başlayan Fâtîha, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûrelerine, "Havâmidü'l-Kur'ân" denilmektedir.⁶⁴⁸ Hamd ifadesi ile başlayan sûrelerin tümüne ortak bir isim olarak "Mekâsîr (saraylar)" denildiği de bildirilmiştir.⁶⁴⁹

14. el-Itâku'l-Evvel: İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerine ortak olarak el-Itâku'l-Evvel denilmiştir.⁶⁵⁰

Sûrelerin isimlerinin ve çeşitli sıfatlarının bilinmesi, Kur'ân-ı Kerîm'i daha fazla tedebbüre, içerik ve kapsamını keşfetmek için tekrar tekrar ona müracaat etmeye yöneltilir. Örneğin, Hâ-Mîm Mü'min ismini duyan, bunun hangi sûre olduğunu anlayamaz, Kur'ân-ı Kerîm'e döner ve bu sûrenin hangisi olduğunu bulup çıkarmak için Havâmîmler'e, Hâ-Mîm ile başlayan tüm sûrelere, bakar. Yine Müsebbihât adını duyan ve bunları bilmeyen kimse tekrar Kur'ân'a döner veya bir bilene sorar. Kur'ân-ı Kerîm'e tekrar tekrar dönüp bakma fazlasıyla mükâfat ve derin bilgi sahibi yapar. Yine sûrelerin isimlerini bilmek, Kur'ân'ın sırlarına ve gizliliklerine tekrar tekrar bakmaya geniş ufuklar açar. Zira sûrelerin isimlerinin sırlarına ve derinliklerine ancak ciddi bir araştırma, inceleme ve belirli bir adla isimlendirilmiş sûre toplulukları arasındaki benzerlik yönünü ortaya çıkarmak ile ulaşılabilir.⁶⁵¹

2.2.3.4. Sûre İsimlerinin Mushaflara Yazılması

Kur'ân'ın hangi tarihten itibaren yazıya geçirilmeye başlandığını tam olarak bilemiyoruz; ancak daha ilk dönemlerden itibaren Kur'ân'ın yazıya geçirilmiş bazı bölümlerinin olduğuna dair tarihsel kanıtlar vardır. Bunlardan biri de Hz. Ömer'in müslüman olmasına vesile olan yazılı belgedir.⁶⁵² Hz. Ömer, vahyin 5. yılında, hicretten sekiz sene önce müslüman olmuştur.⁶⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk nüshaları, parşömen⁶⁵⁴ üzerine ve siyah mürekkeple yazılmıştı. Âyetleri, sûreleri ve cüzleri birbirinden ayıran işaretler ile sûre başlıkları da yoktu.

⁶⁴⁸ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 80.

⁶⁴⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 35; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 180.

⁶⁵⁰ Bombâ, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁶⁵¹ Bombâ, *a.g.e.*, s. 97.

⁶⁵² Öztürk, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 217.

⁶⁵³ Hamîdullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, (trc. Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2000, s. 41.

⁶⁵⁴ Üzerine yazı yazmak, resim, harita yapmak ve buna benzer işlerde kullanılmak üzere özel olarak hazırlanmış deri.

Hatta i‘râb alâmeti (hareke) ve harflerin noktaları da yoktu.⁶⁵⁵ Bu bakımdan Hz. Osman mushafının ilk nüshaları sûre fasıllarını (ayraçlarını) içermiyordu; fakat her sûrenin başlangıcı, genellikle küçük bir açıklık ile öncelenen “bismillahirrahmanirrahim” ifadesinden kolayca ayırt edilebilirdi. Hz. Osman mushafıyla eş zamanlı olarak kaleme alınan sayısız gayri resmî nüshalar basit bir süsleme girişi ile bize sûre başlangıçlarının ilk görünümünü sunmaktadır. Doğal olarak bismillahirrahmanirrahim ifadesi hala oradadır. Bunu kısa bir süre sonra muhtemelen farklı bir renkte sûre adının girişi takip etti. Bununla birlikte süsleme ve bismillahirrahmanirrahim hala yerindeydi.⁶⁵⁶

İlk zamanlar, bazı sahâbîler Kur‘ân‘ın değişimine sebebiyet vereceğinden korkarak mushafın hareke ve noktalanmasına karşı çıkıp hoş karşılamamaktaydılar.⁶⁵⁷ Kur‘ân‘a, a‘şâr, ahmâs, sûrelerin isimleri ve âyet sayılarının yazılması, İbn Me‘sûd‘un “Kur‘ân‘ı tecrid edin ve ona Kur‘ân‘dan olmayan hiçbir şey karıştırmayın” sözünden dolayı sıcak bakılmamıştır.⁶⁵⁸

İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) konuyla ilgili görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: Selef-i sâlihîn “Kur‘ân‘ı her fazlalıktan tecrid ediniz” derdi. Selef, bu kapının açılmasıyla Kur‘ân‘da başka ziyadelerin yapılmasından korktukları için buna izin vermemişler ve böylece bu sahadaki fitnenin önünü kesmek istemişlerdir. Gayeleri Kur‘ân‘ı zamanla herhangi bir değişme ve bozulmadan korumaktır. Onların bu hareketini böyle yorumlamak yerinde bir tefsir olur. Fakat Kur‘ân‘daki kırmızı noktalar gibi fazlalıklar selefîn düşündüğü mahzurlara ümmeti sevketmediği ve onlarla “Kur‘ân daha iyi bilinir” kanaati istikrar bulduğu takdirde, böyle hareket etmekte herhangi bir sakınca olmaması gerekir. Bu şeyler sonradan ihdas edilmiştir diye ister iyi olsun ister olmasın, mutlaka menedilmelidir şeklinde bir hüküm verilmemelidir. Zira nice sonradan ortaya çıkan şeyler vardır ki güzeldir.⁶⁵⁹

İmam Nevevî de “Mushafın noktalanması ve harekelenmesi, yanlış okunmasının önüne geçtiği ve onu tahriften koruduğu için müstahaptır. Şa‘bî (ö. 104/723) ve İbrahim en-

⁶⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1182; Yılmaz, Abdulkadir, “Hat Sanatında Hareke ve Noktalanmanın Tarihî Seyri (Kur‘ân-ı Kerim‘in Harekelenmesi ve Noktalanması)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, Erzurum 2003, s. 52.

⁶⁵⁶ A‘zamî, *The History of the Qur‘anic Text*, s. 110.

⁶⁵⁷ Zürkânî, *Menâhilü‘l-irfân*, s. 286-287.

⁶⁵⁸ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü‘l-mesâhif*, II, 512-525; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 1183.

⁶⁵⁹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü ulûmi‘d-dîn*, Dârü‘l-kütübi‘l-ilmiyye, Beyrut 1406/1986, I, 326.

Nehaî (ö. 96/715)'nin noktalamayı hoş karşılamamaları, kendi zamanlarında Kur'ân'ın değişmeye uğramasından korkmalarından dolayı idi. Şimdi ise böyle bir endişe söz konusu değildir. Sonradan ortaya çıktı diye bundan geri durulamaz; çünkü bu, sonradan ortaya çıkan şeylerin iyisidir. İlimlerin tasnif edilmesi, okul binalarının yapılması vb. şeyler gibi bundan da geri durulmaz.⁶⁶⁰ diyerek görüşünü ortaya koymaktadır.

Buna göre sahâbe, Kur'ân'a sûre isimlerini koymamış, iki sûrenin arasını ayırmak üzere bir alâmet olarak her sûrenin başına Besmele koymakla iktifa etmişlerdir. Kur'ân'ın indiği esnada, Kur'ân'a ait olmayan bir şeyi Kur'ân'a yazmayı hoş görmedikleri için böyle davranmışlardır. Besmeleyi ise Kur'ân'dan bir âyet olması sebebiyle başlangıç için uygun olmasından dolayı tercih etmişlerdir.⁶⁶¹

O halde başlangıçta hoş karşılamayan ve daha sonra mübah yahut müstahap görülen sonradan çıkmış meselelerden biri, her sûrenin başına o sûrenin ismini yazmaktır.⁶⁶² İbn Ebî Davud, içinde sûre isimleri ve âyet isimleri yazılı bir mushaf getirildiğinde İbrahim en-Nehaî, bunları silin; çünkü İbn Mes'ûd, mushaflara bunların yazılmasını kerih görmüştür, dediğini nakleder.⁶⁶³ Esasında bu rivayet, sûre isimlerinin mushaflara daha ilk dönemden, sahâbe devrinden itibaren konulmaya başlandığını göstermektedir.

Ayrıca Suyûtî *el-İtkân* isimli eserinde⁶⁶⁴ Beyyine sûresinin, Übey b. Kâ'b'ın mushafında "Ehl-i Kitâb Sûresi" diye isimlendirildiği bilgisini vermektedir. Buna göre İbn Âşûr'un tesbitine göre Übey b. Kâ'b, kendi mushafında sûrelere isim vermesiyle bilinmekte⁶⁶⁵ ve mushafına sûrelerin isimlerinin yazılmasına izin vermektedir. Sûrelerin isimleri mushaflara devamlı olarak tabiîn zamanında yazılmıştır. Bu durum hiç yadsınmamış ve hiç kimse bunu garip karşılamamıştır.⁶⁶⁶ Yine İbn Âşûr'a göre sûrelerin isimlerinin mushaflara yazılması Abdümelik b. Mervân döneminde Irak valisi olan Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî döneminde gerçekleşmiştir. Nitekim Enfâl sûresi, Haccâc zamanında sûrelerin isimleri mushaflara yazıldığı zaman "Enfâl" ismiyle yazılmıştır.⁶⁶⁷

⁶⁶⁰ Nevevî, *et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, s. 307-308.

⁶⁶¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 91.

⁶⁶² Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 97; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 82-83.

⁶⁶³ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-mesâhif*, II, 511-512.

⁶⁶⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176.

⁶⁶⁵ Bk. Jeffery, *Mukaddimetân fî ulûmi'l-Kur'ân*: s. 64-74.

⁶⁶⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 91.

⁶⁶⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, IX, 245.

İslâm Ansiklopedisi'nin "Kur'ân" ve "Sûre" maddelerinin yazarı F. Buhl'a göre yazma nüshalarda sûrenin başında olmayıp sonunda bulunan sûre isimlerinin miladî VIII. asrın ilk yarısından beri tanınmış oldukları muhakkaktır. Fakat bununla beraber bu adların bu asırdan itibaren yazmalara girdiğini ispat etmez.⁶⁶⁸

Sûrelerin tevkîfî isimlerinin kayda geçiriliş tarihinin, İmam Mushaf'ın tertibi ile eş zamanlı olduğu,⁶⁶⁹ ilk defa resmî bir şekilde Hz. Osman döneminde tertip edilirken - daha önce bilinen- isimlerinin bu dönemde resmî olarak kaydedilmiş olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁷⁰ Zeyd b. Sâbit'in Tevbe sûresinden iki âyetin Huzeyme el-Ensârî'nin yanında yanında bulunduğunu belirtmesi,⁶⁷¹ sûre isimlerinin Hz. Ebû Bekir döneminde yapılan ilk cem'de resmî olarak ifade edildiğinin sağlam bir delili sayılmıştır.⁶⁷²

Nitekim Hz. Osman'a izafe edilen ve VIII. asrın son çeyreğine (hicrî asrın 2. yarısına) ait olduğu tahmin edilen St. Petersburg mushafında⁶⁷³ "Mücâdile/Mücâdele Sûresi" yazılı olduğu görülmektedir.⁶⁷⁴

Sonuç olarak isimler, sûrelere vahyin nüzûlü sırasında verilmiş ve yer yer sahâbelere ait şahsî mushaflara da yazılmıştır. Fakat sûre isimleri mushaflara devamlı olarak tabiîn zamanında yazılmaya başlanmıştır.

2.2.3.5. Sûre İsimlerinin Tercümesinin Söylenmesi

Bazı ilim adamları sûre isimlerinin orijinal lafızlarıyla söylenmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu isimleri tercümesinin söylenmesinin doğru olmayacağını belirtmiştir.

Son dönem müfessirlerinden Elmalılı, "el-Bakara" kelimesini izah ettiği yerde, "Bakara kelimesinin başındaki 'elif lâm' takısı ile 'el-Bakara', İsrâiloğulları'nın ineği demek olduğundan sadece 'Bakara/İnek' kelimesinde bu anlama işaret etmiyor." diyerek sûre

⁶⁶⁸ Buhl, "Kur'ân", VI, 1007.

⁶⁶⁹ Bedir, "Sûrelerin İsimleri", s. 210.

⁶⁷⁰ Bedir, *a.g.m.*, s. 177.

⁶⁷¹ Buhârî, "Tefsîr", 9.

⁶⁷² Bedir, *a.g.m.*, s. 184.

⁶⁷³ Hz. Osman'a izâfe edilen mushaf nüshasının parçaları olduğu görüşüyle St. Petersburg, Katta-Langar, Buhara ve Taşkent'teki muhtelif kütüphanelerde mevcut varakların fotoğraflarının bir araya getirilmesi suretiyle meydana getirilmiş bir nüsha olup bu haliyle Kur'ân-ı Kerîm'in yaklaşık yarısını ihtiva etmektedir. Hz. Osman'ın mushaflarından biri olmadığına şüphe bulunmayan ve diğer varaklarının da zamanla bulunabileceği ihtimalinden söz edilen nüshanın, VIII. asrın son çeyreğine (h. asrın 2. yarısına) ait olduğu tahmin edilmiştir. (Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 249.)

⁶⁷⁴ Altıkulaç, Tayyar, *Hz. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf: Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1428/2007, s. 105.

isimlerinin orijinal isimleriyle kullanılması gerektiğini, tercümeleriyle söylenmesinin yanlış olacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁵ Mevdûdî'ye göre de nasıl Veli, Ali gibi isimler başka dillere tercüme edilemiyorsa Bakara da “inek” veya “buzağı” diye tercüme edilemez.⁶⁷⁶ Yine Elmalılı Ankebût sûresini ele alırken, sûre isimlerinin tercümeleriyle zikredilmesinin doğru olmayacağını şöyle ifade etmektedir: “İsim olarak verilmiş özel isimlerin tercümesi doğru olmayacağından ‘Örümcek sûresi demeye kalkışmamalıdır. Fakat ‘içinde örümcek zikrolunan sûre’ denilebilir.”⁶⁷⁷

Tîn sûresinde ise “tîn” kelimesini ele alırken şöyle bir açıklama yapmıştır: Tîn, incir demek ise de burada öyle tercüme etmek pek uygun olmayacaktır. Zira tefsircilerin birçoğunun açıklamasına göre burada Tîn ve Zeytûn birer özel isim yerindedir. Özel isim olmuş kelimelerin ise tercümesine kalkışmak doğru değildir. Çünkü onlar neye isim olmuşlarsa onları mânalarıyla değil lafızlarıyla tanıtırlar. “İncir Köyü” diye bilinen bir köy, “Tin Karyesi” diye tercüme edilmekle tanıtılmış olmayacağı gibi Tîn adıyla anılan bir dağ veya mescidi veya beldeyi de incir diye anlatmaya kalkışmak izah değil, karıştırma olur.⁶⁷⁸

2.2.4. Sûre İsimlerinin Belirlenmesinin Ölçütleri

Kur’ân sûrelerinin bilinen isimlerinin bu şekilde isimlendirilme sebep ve metodunu tesbit etmek, ancak kapsamlı bir araştırma ve inceden inceye yapılan bir tefekkürle mümkün olacaktır.⁶⁷⁹ Bu açıdan tüm sûreleri, neye ve hangi ölçüte göre isimlendirildiklerini özel bir şekilde, ayrıntısına girerek incelemek ve tahkik etmek gerekmektedir.

Araplar, nesnelere isim verme konusunda birbirinden farklı birçok hususu baz almaktadır. Şöyle ki Araplar herhangi bir şeyi isimlendirirken nadir veya garip olan şeyleri isim olarak seçerlerdi. Yani varlıklara isim verirken, verilen ismin nadir veya alışılmamış olmasını gözetmiş, varlıklara bu durumları göz önünde bulundurarak isim vermişlerdir. Bu durum, o varlığa mahsus olan bir sıfat veya yaratılıştan gelen bir özelliği de olabilir. Yine isim verirken daha muhkem, daha çok zikredilen veya idrake yakın olanı tercih etmeye dikkat etmişlerdir. Bu yüzden yazdıkları şeylere ve uzun

⁶⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 146.

⁶⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, I, 33.

⁶⁷⁷ Yazır, *a.g.e.*, V, 3761.

⁶⁷⁸ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5928-5929.

⁶⁷⁹ Abdülazîz, *Dirâsât fî ulûmi ’l-Kur’ân*, s. 69.

kasidelerine, içinde geçen bir cümleyi veya en meşhur kelimeyi isim olarak verirler.⁶⁸⁰ Arapların örf ve uygulamasına göre nesnelere isim verme işlemi genellikle bu şekilde yürümektedir. Buna göre Kur'ân sûrelerine verilen isimler de Araplarda yaygın olan bu metoda göre veriliyordu. Zira eşyayı isimlendirmede takip ettikleri metod, sûreler için de kısmen uygulanmıştır.

Bununla birlikte Menâr tefsirinde sûrenin maksatları ele alınırken şöyle denilmektedir: Şayet Kur'ân sûreleri, içerdiği en büyük ve en önemli konuları isim olarak alıyor olsaydı, kuşkusuz En'âm sûresi “Akâidü'l-İslâm/İslâm İnançları Sûresi” veya “Tevhid Sûresi” olarak adlandırılırdı. Çünkü bu sûrenin ana unsuru tevhid akidesidir.⁶⁸¹ Fakat aynı ekolden gelen Mahmûd Şeltût'a (ö. 1963) göre Kur'ân'daki sûrelerin isimleri incelendiğinde, sûrede işlenen en önemli veya en şaşırtıcı, alışılmadık ve duyulmadık olan konunun sûrelere isim verildiği görülür. Şeltût, bu görüşünü desteklemek için şöyle örnek vermektedir: Bakara sûresi, İsrâiloğulları tarafından öldürülmesi istenen “bakara” ile ilgili olan şaşırtıcı kıssasından ötürü bu ismi alırken Mâide sûresi, havârîlerin gökten indirilmesini istedikleri “mâide”den dolayı bu adı almıştır. Nisâ sûresi de en önemli konu olan kadınlarla ilgili hükümleri ihtiva ettiğinden bu adla isimlendirilmiştir. Ona göre sûrelerin isimlendirilmesinde temel husus, budur.⁶⁸²

Buna göre sûreler genel olarak isimlerini ihtiva ettikleri garip bir kelimedenden, ifade ettikleri alışılmadık bir mânadan veya sûrenin önemli ve ana konusundan alırlar.⁶⁸³ Bununla birlikte bütün sûreler ihtiva ettikleri mevzulara göre adlandırılmış da değildir. Meselâ Hz. Mûsâ (a.s.)'ya çok fazla yer ayırdıkları halde A'râf, Tâhâ ve Kasas sûrelerinden hiçbiri, “Mûsâ Sûresi” adını taşımamaktadır.⁶⁸⁴

Burada, konunun derinlemesine anlaşılması için şu soruların sorulması yerinde olacaktır. Sûrelerin isimlendirilmesi bir sebebe bağlı mıdır? Sûrelerin isimlendirilmesinin sebebi ile sûrelerin isimlerinin tevkîfî olması arasında bir ilişki var mıdır? Bu soru, sûrelerin isimlendirilme sebebi ile sûre isimlerinin tevkîfî olması arasında bir bağlantı olmadığı şeklinde cevaplandırılmıştır. Yani sûrelerin isimlerinin tevkîfî olması neticesinde isimleri ile sûreler arasında bir ilişkinin bulunması bir

⁶⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 340; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

⁶⁸¹ Reşîd Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, VIII, 270.

⁶⁸² Şeltût, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 76.

⁶⁸³ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 340; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 177.

⁶⁸⁴ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 53.

zorunluluk ve şart değildir. Şüphesiz sûre isimleri, Hz. Peygamber (a.s.)’den nakledilme sırasında ortaya çıkmıştır ve sûrelere isim verilirken bu kurallara bağımlı olarak verilmemiştir. Buna rağmen sûrelere isim verilme sebebini ortaya çıkarmaya çabalama ve ondaki saklı sırlara dalmaya engel bir durum yoktur. İşte Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzını araştıran ilimlerin bir çeşidi de budur.⁶⁸⁵

Bazı ilim adamları sûrelerin isimlendirilmesini bir sebebe bağlamışlardır. Fakat bu konuyu özellikle ele alan Fadl Hasan Abbâs’a göre bazı sûrelerin isimlendirilmesini bir sebebe bağlı olarak yapılmışsa da sûrelerin isimlendirilmesi tümüyle bir sebebe bağlı değildir. Örneğin Yûsuf ve Nûh sûrelerinde isimlendirilme bir sebebe bağlı olarak meydana gelmiştir. Bu sûrelerde, sûreye isim olarak verilen peygamberlerin kıssaları yoğun olarak anlatılmaktadır.⁶⁸⁶ Fakat Yûnus sûresinde bu durum söz konusu değildir. Zira sûrede Yûnus (a.s.)’un kıssası detaylı olarak anlatılmamakta, buna mukabil bu Peygamberin adı sadece bir âyette⁶⁸⁷ geçmektedir. Öte taraftan Yûnus (a.s.) kıssası diğer sûrelerde de geçmesine rağmen Sâffât sûresinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Şayet sûrelerin isimlendirilmesi bir sebebe bağlı olarak yapılsaydı, Sâffât sûresinin adı Yûnus olması gerekirdi.⁶⁸⁸

Yukarıda ifade edilen görüşün isabetli bir yönü bulunsa da mutlak olarak doğru olduğu söylenemez. Bu meseleyi ifrât ve tefrîttan uzak bir şekilde ele almak gerekmektedir. Buna göre sûrelerin isimlendirilmesinin bir sebebe bağlı olması, sûrelerin tevkîfî olan isimlerinde bulunmaz. Yani tevkîfî isimlerde isimlendirmenin bir sebebe bağlı olması zorunlu değildir. Buna göre sûrelerin tevkîfî isimlerinde, sûreye bu ismin verilmiş sebebini aramak gerekmemektedir. Ancak sûrelerin ictihâdî olan isimlerinde isimlendirmenin bir sebebe bağlı olması söz konusudur. Çünkü burada beşer aklı ve sözü devreye girmektedir.⁶⁸⁹

Kur’ân çalışmalarıyla meşgul olan önceki âlimler, sûrelere isim vermenin metod, ilke ve amaçları konusuna gerekli değeri vermemiş, bu konu üzerinde yeterli ve hakettiği kadar durmamışlardır. Bunun neticesinde de bu hususta derinlemesine çalışmalar yapılmamıştır. Ayrıca konuya bütüncül ve kuşatıcı bir bakış açısıyla bakılamamış, konu

⁶⁸⁵ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 35.

⁶⁸⁶ Abbâs, *İtkânü'l-burhân*, I, 444.

⁶⁸⁷ Yûnus 10/98.

⁶⁸⁸ Abbâs, *a.g.e.*, I, 444-445.

⁶⁸⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 36.

Zerkeşî ve Suyûtî'nin de benimsediği üzere her bir sûrenin isimlerini nereden aldığı, niçin bu adla isimlendirildiği konusu etrafında sınırlı kalmış ve bu minvalde cereyan etmiştir. Sûrelerin isimlendirilişinden, Kur'ân'ın evrensel mesajı, hikmetli hidayeti ve yol gösterici siyaseti ile uyum içerisindeki yüce anlamlar çıkarmaya yönelik gayret göstermemişlerdir.⁶⁹⁰ Kur'ân ekseninde araştırma yapan muasır ilim adamlarından da - birkaçı hariç- bu konuyu derinlemesine ele alan yoktur. Fakat son zamanlarda bazı ilim adamları Kur'ân sûrelerinin bilinen isimlerle adlandırılmasının sebeplerini kavramamızın mümkün olduğunu belirtmiş⁶⁹¹ ve bunun neticesinde de bazı ölçüler belirlemişlerdir. Muhammed b. Sâlih el-Berrâk'a göre sûreler, aşağıdaki özelliklerden birine göre isimlendirilmiştir:

1. Sûreler isimlerini bir peygamber isminden alabilir. Nûh, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Muhammed sûreleri buna örnektir.
2. Sûreler isimlerini sâlih bir şahsın isminden almış olabilir. Meryem ve Lokman sûreleri buna örnek teşkil eder.
3. Sûreler isimlerini Kur'ân'da sadece bu sûrede anlatılan bir kıssadan alabilir. Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, A'râf, Tevbe, Hıcr, Nahl, İsrâ, Kehf, Neml, Ahzâb, Sebe', Ahkâf, Mücâdele, Tahrîm ve Fîl sûreleri buna örnektir.
4. Sûreler isimlerini Kur'ân'da sadece bu sûrede geçen bir ifadeden, harften alabilir. Ra'd, Nûr, Ankebût, Rûm, Zümer, Duhân, Câsiye, Hucurât, Cuma, Tegâbün, Kureys, Mâûn ve Tebbet sûreleri buna örnektir.
5. Sûreler isimlerini, diğer sûrelerde de geçmesine rağmen bu sûreye hâkim ve sûrede baskın olan bir vasıf ya da bir hükümden alabilir. Nisâ, En'âm, Enbiyâ, Hac, Münâfikûn ve Talâk sûreleri buna örnektir.
6. Sûreler isimlerini, Kur'ân'da sadece bu sûrede geçen şer'î bir hükümden alabilir. Enfâl ve Cuma sûreleri buna örnektir.
7. Bazen sûreler isimlerini, sûrenin ilk ifadelerinden harfinden alabilir. Sûrelerin çoğunluğu, bu şekilde isimlendirilmiştir. Tâhâ, Mü'minûn, Furkân, Fâtır, Yâsîn, Sâffât, Sâd, Mü'min, Feth, Kâf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkıa, Mülk, Kalem,

⁶⁹⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 171.

⁶⁹¹ Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 95.

Hâkka, Müzzemmil, Müddessir, Kıyâme, Mürselât, Nebe', Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfîtâr, Mutaffîfîn, İnşikâk, Bürûc, Târik, A'lâ, Gâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Tîn, Kadr, Zilzâl, Âdiyât, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze ve Kevser sûreleri buna örnek gösterilebilir.

8. Kur'ân'daki bazı sûreler de vardır ki ismini yukarıdaki yedi çeşitten birisine göre almadığı gibi herhangi belirli bir kurala bağlı olarak da almamıştır. Fâtîha, Kasas, Secde, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Hadîd, Haşr, Mümtehine, Saf, Meâric, Cin, İnsân, Beyyine, Kâfirûn, Nasr, İhlâs, Felak, Nâs.⁶⁹²

Ancak yukarıda sayılan hususların nihaî birer kaide olmadığını belirtmemiz gerekmektedir.

2.2.5. Sûre İsimlerinin Kaynağının Tesbiti

Sûre isimlerin kaynağının tesbiti ifadesinden kasdımız, bunların tevkîfî mi ictihâdî mi olduklarının tesbit edilmesidir. Zira Kur'ân-ı Kerîm sûrelerine verilen isimler konusunda en önemli mesele, bu uygulamanın kaynağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Yani tüm bu isimlerde kaynak nedir? Bu isimlendirme Cenâb-ı Allah'ın bildirmesiyle veya Hz. Peygamber (a.s.)'den gelerek tevkîfî midir yoksa sahâbenin bir takım münasebetlere dayanarak yaptıkları istinbatlar neticesinde ictihâdî midir?⁶⁹³

Kur'ân-ı Kerîm'de sûrelerin isimlerini bildiren herhangi bir âyet bulunmadığı gibi Sünnet'te de “şu sûrenin ismi şudur” şeklinde herhangi bir ifade mevcut değildir.⁶⁹⁴ Bu bakımdan ilim adamları, sûrelere isim verme işinin vahye dayalı olarak ya da vahye dayalı olmaksızın Hz. Peygamber (a.s.)'den gelmesi anlamında tevkîfî mi yoksa sahâbe, tâbiîn veya daha sonraki zamanda yaşayanlardan gelmesi anlamında tevfiî yani ictihâdî mi olduğu hususunda görüş birliği içinde değillerdir. Buna göre sûrelere verilen isimlerin kaynağının tesbiti konusunda âlimler arasında ihtilâf bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm isimlerine dair yapılan çalışmalarca tesbit edilmiştir ki Kur'ân'ın isimleri Kur'ânî'dir yani bu isimler bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir. Sûrelerin isimleri ise

⁶⁹² Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 19-21.

⁶⁹³ Cebeci, *Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*, s. 23.

⁶⁹⁴ Bedir, “Sûrelerin İsimleri”, s. 168.

tümüyle Kur'ânî değildir. Bundan dolayı sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfi olduğunu savunanlar ile icthâdî olduğunu kabul edenler arasında fikir ayrılığı olmuştur.⁶⁹⁵

2.2.5.1. İctihâd ve Tevkîf Kavramları

Konunun bütün yönleriyle anlaşılması için önce ilim adamları arasında meşhur iki kelime olan “tevkîf” ve “icthâd” kavramlarının ne anlama geldiğini tesbit etmemiz yerinde olacaktır.

Sözlükte “çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek” anlamındaki “cehd” kökünden türeyen icthâd, “bir konuda elden gelen çabayı sarfetmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak” demektir.⁶⁹⁶ Terim olarak ise icthâd, nassın lafız ve mânasından hareketle, nassın bulunmadığı durumlarda çeşitli istinbat metotları kullanılarak şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşma çabasının genel adıdır.⁶⁹⁷

Kur'ân'da icthâd kelimesi geçmeyip bazı âyetlerde “cehd” ve “cühd”, anılan sözlük anlamında kullanılır.⁶⁹⁸ Hadislerde ise icthâd, “kadı ve yöneticinin doğru hükme ulaşmak için elinden gelen gayreti göstermesi” mânasında kullanılmış⁶⁹⁹ ve bu kullanım, kelimenin fıkıh literatüründe kazandığı terim anlamı için adeta başlangıç teşkil etmiştir. Terim olarak icthâdın, ekol ve fakihlerin farklı bakış açılarını ve kavramın içeriğinde zamanla görülen genişlemeyi yansıtacak şekilde birçok tanımlanmış olup bunların ortak noktasını, “fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması” fikri teşkil eder.⁷⁰⁰

Tevkîf, sözlükte “alıkoymak, bırakmamak; haberdar etmek; ayakta durmaya devam etmek” anlamlarına gelen “Vekafe” kelimesinden türemektedir.⁷⁰¹ Tevkîf aynı zamanda bir şey hakkında tasarruf etme anlamında kullanılmaktadır. Fakat “tevkîf” teriminin anlamı, sözlüklerde verilen bilgilerden çıkmamaktadır.⁷⁰²

⁶⁹⁵ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 47.

⁶⁹⁶ Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsü'atü keşşâfi istulâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, (thk. Ali Dahrûc), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996, I, 161.

⁶⁹⁷ Apaydın, H. Yunus, “İctihad”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, s. 432.

⁶⁹⁸ Mâide 5/53; En'âm 6/109; Tevbe 9/79.

⁶⁹⁹ Buhârî, “İ'tisâm”, 21; Müslim, “Akziye”, 15.

⁷⁰⁰ Apaydın, *a.g.md.*, XXI, 432.

⁷⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, LIV, 4898-4899.

⁷⁰² Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 56.

İlk ve son dönem ilim adamları tevkîf terimini, Hz. Allah'a veya Hz. Peygamber (a.s.)'e dayanan hususlar için kullanmaktadırlar. Buna göre tevkîfî olan, Cenâb-ı Allah ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'den gelenlerdir. Tevkîfliğin sınırlarını bu şekilde çizen âlimlerin, sahâbeden gelenleri tevkîfî kabul ettiklerini görmemekteyiz.⁷⁰³

Fakat Muhammed Ebû Şuhbe, Suyûtî'nin sûrelerin isimlerinin tevkîfî olduğunu beyan ettiği yerde “بالتوقيف من الأحاديث والآثار/Bi't-tevkîfî mine'l-ahâdîsi ve'l-âsâr/Hadislerden ve sahâbeden gelenlerle tevkîfîdir”⁷⁰⁴ ifadesinden yola çıkarak tevkîfî kavramına yeni bir anlam yüklemektedir. Ona göre Hz. Peygamber (a.s.)'den gelenin tevkîfî kabul edilmesinin yanında, vahye ve Kur'ân'ın inişine tanıklık eden sahâbeden gelen de tevkîfîdir.⁷⁰⁵

Tevkîflik sınırına sahâbe sözlerini dahil etmemekle birlikte, Ebû Şuhbe'nin görüşünü yabana atmamak gerekir. Zira sahâbe sözü birçok mezhebe göre hüccet kabul edilmiştir. Sonraki nesiller açısından sahâbe sözlerini dört grupta ele almak mümkündür. 1. Sahâbenin bir konuda ittifak etmesidir ki bu teknik olarak icmâa tekabül eder. Sahâbenin icmâa dönüşmüş sözlerinin hüccet olduğunda tartışma yoktur. 2. Sahâbenin bir konuda ihtilâfa düşmüş olması durumunda yaygın kanaate göre sahâbe görüşlerinin dışına çıkılmaması vaciptir. 3. Bir sahâbî görüşünün diğer sahâbîlerin muhalefetiyle karşılaşmaksızın onlar arasında yaygınlık kazanması halinde ise Hanefiler'in ve Mâlikîler'in çoğunluğu ile bazı Şâfiîler'e ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu icmâa niteliğindedir, dolayısıyla hüccettir. 4. Bir sahâbî kavlinin, sahâbe arasında muhalefet ya da muvafakat gördüğüne dair bir iz taşımaksızın sonraki dönemlerde nakledilip yaygınlık kazanması halinde ise usulcülerin çoğunluğu, sahâbî sözünün hüccet oluşu tartışmasında sözün sahâbe arasında yaygınlık kazanmamış, dolayısıyla bir muhalefet veya muvafakatla karşılaşmamış olmasını yeterli görmekteyirler.⁷⁰⁶ Bu bakımdan sahâbenin görüşü, sûre isimlerinin kaynağının tesbitinde belirleyici bir rol oynayacak niteliktedir. Zira sahâbe en ufak bir meselede bile Hz. Peygamber (a.s.)'in dediğini ve istediğini tercih etmektedir. Bu bakımdan sahâbe sözü de önemli bir ölçü olabilir.

⁷⁰³ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 169. Ayrıca bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324; Suyûtî, *Tenâsüki'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1406/1986, s. 27-29; Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'ân ve İ'câzühû*, s. 164, 166.

⁷⁰⁴ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166.

⁷⁰⁵ Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 325.

⁷⁰⁶ Apaydın, H. Yunus, “Sahâbe Kavli”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 500-501.

Konuya girmeden önce şunu belirtmeliyiz ki, sûre isimlerinin tevkîfliği veya ictihâdîliğini, sûrelerin tüm isimleri açısından değil, bugünkü mushaflarda yazılı bulunan ilk isimleri açısından değerlendireceğiz.

2.2.5.2. Tevkîfi Olduğunu Savunanlar

Sûre isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)'e mi yoksa sahâbe veya daha sonraki kuşaklara mı dayandığı konusunda görüş birliği olmadığını belirtmiştik. Sûrelere verilen isimlerin Zerkeşî gibi⁷⁰⁷ isimlerin tevkîfliğinin vahye dayandığını kabule meyilli olanların⁷⁰⁸ yanında Suyûtî gibi tevkîfliğin, hadis ve sahâbeye dayanması yönüyle olduğunu ifade edenler de vardır⁷⁰⁹

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla sûre isimlerinin tevkîfliğinin kaynağının Hz. Peygamber (a.s.) olduğunu savunanlar çoğunluktadır. Sûre isimlerinin tevkîfliğini vahye dayandıran yani sûrelerin isimlerini vahiy yoluyla Cenâb-ı Allah'tan geldiğini kabul eden ilim adamları olmakla birlikte⁷¹⁰ cumhur, sûre isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)'in bildirmesiyle tevkîfi olduğunu ve bu konuda ictihâda imkân olmadığını kabul etmektedir.⁷¹¹

Zerkeşî, sûrelerin isimlerinin ictihâdî olmasının zorlama ve olanaksız olduğunu düşünmektedir. O, görüşünü şöyle savunmaktadır: “Sûrelere verilen değişik isimlerin tevkîfi mi olduğu, yoksa sûrenin içeriğindeki münasebetten çıkarılmak suretiyle ictihâdî olarak mı ortaya çıktığı konusu hakkında araştırma yapmak gerekir. Şayet ictihâdî olduklarını kabul edilecek olursa, saha ile ilgili bilgiye sahip olanlar, sûre isimlerinin iştikakını gerektiren ve sûreye uygun düşen tüm mânalardan değişik isimler bulup çıkaracaktır ki böyle bir durum gerçeklikten uzaktır ve kabul edilemez.”⁷¹² Buna göre Zerkeşî sûrelere ictihâdla isim verilmesinin kabul edilemeyeceğini bilakis şer‘î olması gerektiğini savunmaktadır. Faruk Tuncer sûre isimlerinin vahiy sahibi tarafından verilerek tevkîfi olduğunu kabul ederken⁷¹³ Muhittin Akgül ise bu konudaki görüşünü “Sûrelerin isimlerini Cenâb-ı Hakk'ın kendisine bildirmesiyle Allah Resûlü (s.a.s.)

⁷⁰⁷ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339.

⁷⁰⁸ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 53.

⁷⁰⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166.

⁷¹⁰ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 47.

⁷¹¹ Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, s. 97.

⁷¹² Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339.

⁷¹³ Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 215.

vermiştir. Dolayısıyla ne ashabın ne de onlardan sonrakilerin, Kur'ân'ın sûrelerinin isimlerini değiştirme veya başka isimler koyma yetkileri yoktur.”⁷¹⁴ diyerek gayet kesin bir ifadeyle dile getirmektedir.

Büyük müfessir Taberî ise Kur'ân sûrelerine isimlerini verenin bizzat Resûlullah (s.a.s.) olduğunu ifade etmektedir.⁷¹⁵ Sûrelere verilen isimlerin ictihâdî olmadığını savunan Suyûtî ise bu konuda daha kesin bir ifade kullanmış ve “sûrelerin isimleri, hadisler ve âsâra⁷¹⁶ dayanan haberlerden anlaşılacağı üzere, tevkîfî olarak tesbit edilmiştir. Sözü uzatma korkum olmasaydı, bunu geniş bir şekilde açıklardım.” diyerek görüşünü net ve katî bir şekilde ortaya koymuştur.⁷¹⁷ Bu ifadesinden anlaşıldığına göre Suyûtî, sûre isimlerinin tevkîfliliğini sâhabeden gelen haberlerle de tesbit edilebileceği görüşünü benimsemektedir. Fakat Suyûtî bir eserinde de konuyla ilgili görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: Sûrelere ancak Hz. Peygamber (a.s.)'in bildirmesiyle isim verilebilir, onun dışında sûrelere isim vermek caiz değildir. Fakat unutulmamalı ki bu isimlerden kastedilen, herkesin zikrettiği, onunla anılan ve meşhur olmuş isimlerdir. Bunun yanında bir kısım sahâbe ve tâbiîn, kendilerince bazı sûrelere isimler vermişlerdir.⁷¹⁸

Kitâbu'l-mebânî müellifine göre de sûre isimleri ve sayılarının çeşitli vesilelerle aşıptan gelen rivayetlerde zikredilmesi, bunların Hz. Peygamber (a.s.) döneminde

⁷¹⁴ Akgül, *Kur'ân İklimine Seyahat*, s. 77.

⁷¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 96.

⁷¹⁶ Eser, hadis anlamında kullanılan bir terimdir. Sözlükte “bir şeyin artığı; kılıç darbesi”, gibi anlamlara gelen eser kelimesinin çoğulu âsâr ve usûrdur. Aynı kökten türeyen Kur'ân'daki esâre kelimesi de (Ahkâf 46/4) “bilgi artığı”, demektir. Hadis ilminde ise haber ile eşanamlı olarak kullanılmaktadır. Nitekim “me'sûr hadis”, nesiller boyu nakledilerek gelen haber demektir. Eser Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini ifade ettiği gibi sahâbî ve tabiilere ait her tür haberi de ifade eder. Bazı hadis âlimleri eseri Resûl-i Ekrem'e ait haberlerle (merfû) sahâbeye ait haberler (mevkuf) için kullanırken Horasan bölgesindeki âlimlerin bu kelime ile bilhassa sahâbeye ait rivayetleri kastettikleri belirtilmektedir. Bazı fıkıh âlimleri ve özellikle bir kısım Şâfiîler eseri sadece mevkuf rivayetlere, haberi de merfû rivayetlere tahsis ederler. Âlimlerin bir kısmı kitap adlarında “hadisler”, anlamında âsâr kelimesine yer vermişlerdir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hocası Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği. Hz. Peygamber ve sahâbîlere ait rivayetleri ihtiva eden kitabını el-Âsâr diye adlandırmış, Tahâvî de aynı tür hadisleri topladığı eserine Şerhu Me'âni'l-âsâr adını vermiştir. Buna karşılık Ebû Bekir el-Beyhakî, sadece sahâbe ve tabiîn sözlerini içine alan eserini Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr olarak adlandırmıştır. Ebû Ca'fer et-Taberî'nin Tehzîbü'l-âsâr'ı ise yalnız Resûl-i Ekrem'in hadislerini ihtiva etmektedir. Bk. Gazefî, Saîd Abdurrahman Mûsâ, “Eser”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 372.

⁷¹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166.

⁷¹⁸ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369.

bilindiğini ve meşhur olduğunu açıkça göstermektedir.⁷¹⁹ Âlûsî'ye göre de sûrelerin tümünün isimleri, hadislerle ve âsâra dayanan haberlerle sabittir.⁷²⁰

Hamdi Yazır da sûre isimlerinin tevkîfî olduğunu kabul etmektedir. O, bir kelimenin Kur'ân'dan olup olmadığı konusunu ele alırken “Kur'ân'ın ve Kur'ân sûrelerinin Peygamber Efendimiz tarafından verilmiş isimleri vardır. Fakat sûrelerin bu isimlerini, Kur'ân'dan değildir. İsimlerin sonradan meydana gelmiş olmayıp Hz. Peygamber (a.s.)'in isim vermesine dayalı olması, Kur'ân kelimelerinden olmalarını gerektirmez ve bir kelimenin Kur'ân'dan olması için bu kadarı yeterli değildir.” diyerek sûrelerin isimlendirilişinin bizzat Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁷²¹

Tâhir b. Âşûr ise konu hakkında, “Kur'ân'ın sûrelere ayrılması, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, O'nun vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Kur'ân o zaman isimleriyle birlikte yüz on dört sûreye ayrılmıştı.”⁷²² demektedir Yine İbn Âşûr'un konuyla ilgili beyan ettiği “Sahâbe, sûreleri ya Hz. Peygamber (a.s.)'den ezberlediği şekilde ya da - isimlendirme Hz. Muhammed (s.a.s.)'den nakledilmiş olmasa da- insanların bildiği en meşhur, en yaygın isimlerle adlandırmıştır. Bazı sûrelerin isimlendirilişi Hz. Peygamber (a.s.) zamanında meşhur olup yaygınlaşmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) o isimlendirmeyi işitmiş ve onaylamıştır. Bu durum da isimlendirmenin doğruluğu ve geçerliliği adına yeterlidir.⁷²³ şeklindeki görüşleri dikkate şayandır. Buna göre bazı sûrelerin isimlerini Hz. Peygamber (a.s.) değil de ashap vermiş de olsa Efendimiz bu isimleri duymuş ve rıza gösterip onları onaylamıştır.

Muhsin Demirci ise bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Kur'ân sûrelerine verilen isimlerin hem tevkîfî hem ictihâdî olduğunu ifade eden beyanlara rastlamak mümkündür. Ancak sûrelerin tevkîfî olduğunu söylemek daha isabetli olsa gerektir. Çünkü ictihâdî olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, bu olgunun hala devam edebileceği düşünürsek o halde her müfessire, sûrelere isim koyma şansının tanımış oluruz.”⁷²⁴ Osman Keskiöglü da sûre isimlerinin bizzat Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiğini

⁷¹⁹ Jeffery, *Mukaddimetân fi ulûmi 'l-Kur'ân*: s. 27-31.

⁷²⁰ Âlûsî, *Rûhu 'l-me'ânî*, I, 34.

⁷²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 3.

⁷²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, I, 85.

⁷²³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 91.

⁷²⁴ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 43-44.

belirtmektedir. Ona göre sûrelerin bölünmesi ve onlara ad verilmesinin Peygamber Efendimiz tarafından yapıldığında hiçbir şüphe ve en ufak bir ihtilâf yoktur.⁷²⁵

Bunların yanında Muasır Hintli ilim adamlarından Hasan el-Kinnûcî (ö. 1307/1887),⁷²⁶ Muhammed Ebû Şuhbe,⁷²⁷ Fadl Hasan Abbâs,⁷²⁸ Muhammed Salim Muhaysin,⁷²⁹ Vehbe ez-Zuhaylî,⁷³⁰ İbrahim Ali Ömer⁷³¹ ve Fehd er-Rûmî⁷³² gibi ilim adamları da sûre isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)’den gelmek suretiyle tevkîfî olduğunu kabul etmektedirler.

Sûre isimlerinin tevkîfî olduğunu savunan ilim adamları, bu görüşlerini ispat etmek için görüşlerini destekleyen birtakım güçlü deliller ileri sürmüşlerdir. Bu delilleri özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. Sûrelerin fazileti ve isimlendirilmesi hakkında, sûrelerin isimlerinin geçtiği Hz. Peygamber (a.s.)’den direkt olarak zikredilen sahih hadisler.⁷³³ Sûrelerin isimleri Hz. Peygamber (a.s.) zamanında bilinmekteydi ve yaygınlaşmıştı. Bu isimlendirmenin Peygamber Efendimiz döneminde yaygın olarak kullanıldığına dair birçok hadis⁷³⁴ varid olmuştur. Buna göre burada tümünü zikredemediğimiz pek çok hadis, Hz. Peygamber (a.s.)’in bizzat sûrelerin isimlerini kullandığını göstermektedir.

2. Hz. Peygamber (a.s.)’in ashabına nâzil olan âyetleri filan sûredeki yerine konulmasını emretmesi.⁷³⁵ İbn Abbas’ın rivayet ettiği bir hadise göre⁷³⁶ Hz. Peygamber (a.s.) bir veya birkaç âyet indiğinde şöyle buyurmaktaydı: “Bunu, içinde şunun zikredildiği sûreye koyun.” Meselâ, Bakara sûresine konulacak bir âyet nâzil olunca, “bunu, içinde Bakara’nın geçtiği sûreye koyun” demektedir. Bu da sûre isimlerinin bizzat Hz. Peygamber (a.s.) tarafından konulduğunu göstermektedir.

⁷²⁵ Keskiöğlü, *Nüzûlünden İtibren Kur’ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 111.

⁷²⁶ Bk. Kinnûcî, Ebû’t-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn, *Fethu’l-Beyân fî Mekâsidi’l-Kur’ân*, (thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), el-Mektebetü’l-Asriyye, Saydâ-Beyrut 1412/1992, I, 31.

⁷²⁷ Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 325.

⁷²⁸ Abbâs, *İtkânü’l-burhân*, I, 443.

⁷²⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 83.

⁷³⁰ Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru’l-münîr fî’l-akîde ve’s-şerî’a ve’l-minhec*, Dârü’l-fikri’l-mü’âsir, Beyrut 1411/1991, I, 54.

⁷³¹ Ömer, *el-Kur’ânü’l-Kerîm Târîhuhû ve Âdâbühû*, s. 97.

⁷³² Rûmî, *Dirâsât fî ulûmi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 117.

⁷³³ Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 59; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 89.

⁷³⁴ Meselâ bk. Darimi, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 13; Buhârî, “Tefsîr”, 1; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 257; Tirmizi, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 2.

⁷³⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 29.

⁷³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 215.

3. Sûrelere verilen bu isimlerin tevâtür⁷³⁷ derecesinde olması ve ilk asırdan bugüne kadar mushaflarda yazılmaları. Sûrelerin günümüze dek ulaşan isimlerle adlandırıldığını gösteren birçok metin bulunmaktadır. Buna göre sûre isimlerinin Kur'ân'ın cem' edilmişinden bugüne dek değişmemesi ve sûrelerin aynı adlara sahip olması, sûre isimlerinin adlandırılmasının tevkîfî olduğu görüşünü desteklemektedir.⁷³⁸

4. İlim adamlarının, sûrelerin bu isimlerle adlandırılmaları üzerinde görüş birliği içinde olmaları. Bu isimler, müfessirlerin tıpkı tefsir gibi kendi görüşleri sonucu ortaya koydukları adlar olsaydı, Kur'ân'ın farklı pek çok tefsir ekollerinin görüşüne göre tefsir ve te'vil edildiğinden hareketle, sûre isimleri hakkında âlimlerin farklı görüşlerinden ötürü Kur'ân'ın her sûresinin birbirini tutmayan birçok isminin olduğunu görüldü ki - ileride ele alınacağı üzere- şu an böyle bir durum söz konusu değildir.⁷³⁹ Sûrelere verilen isimlerin icthâdî olduğunu kabul ettiğimizde, bu olgunun hala devam ettiğini düşünürsek o takdirde, her müfessire sûrelere isim koyma şansını tanımış oluruz.⁷⁴⁰

5. Bazı sûreler, Hûd, Yûnus, Yûsuf ve Muhammed isimleriyle adlandırıldığı halde Kur'ân'da birçok yerde tekrar edildiği halde Mûsâ, Îsâ ve Âdem adlarıyla isimlendirilmiş özel bir sûre bulunmamaktadır. Bu durum, sûrelerin isimlendirilmesinin Hz. Peygamber (a.s.)'e ait olup isimlendirmede icthâda yer olmadığını göstermektedir.

Bu bakımdan, sahâbe Kur'ân'ı cem' ve telif ederken sûrelerin isimlerini muhafaza etmiş ve bilinen, yaygınlık kazanan isimleri değiştirmemiştir.⁷⁴¹ Çünkü sûrelerin zikredilen ve yaygınlaşıp meşhur olan ismi kesinlikle tevkîfidir ve bu hususta icthâda yer yoktur.⁷⁴² Ayrıca bugün dünyada mevcut bütün mushaflarda sûrelerin tertibi ve isimleri aynıdır.

⁷³⁷ Sözlükte “araya zaman girmekle beraber kesintiye uğramaksızın devam etmek, birbiri ardınca gelmek”, anlamındaki *vetr* kökünden türeyen *mütevâtir* kelimesi, kelâm ve fıkıh usulünde konusunun doğruluğu bilgisini bizzat kendisi veren haberi ifade eder; böyle bir haber için gerekli görülen şartlar çerçevesindeki nakil keyfiyetine de *tevâtür* denilir. (Apaydın, Yunus, “Mütevâtir”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 208.)

⁷³⁸ Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 13.

⁷³⁹ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 59.

⁷⁴⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 44.

⁷⁴¹ Berrâk, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁴² Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 91.

2.2.5.3. İctihâdî Olduğunu Savunanlar

Sûrelere verilen isimlerin tümünün icthâdî olduğunu savunanlara göre sûrelerin isimlendirilişi tevkîfî değil; tümüyle sahâbe ve daha sonra gelenlerin icthâdî iledir.⁷⁴³

Buna göre Kur'ân sûrelerinin isimleri, çokca kullanılması ve aralarında yayılması üzerine ilk devirlerdeki müslümanlar tarafından konulmuştur.⁷⁴⁴

Sûre isimlerinin icthâdî olduğunu kabul edenler, isimlerin tevkîfî olduğuna dair kuvvetli delillere sahip olmadığımız,⁷⁴⁵ “eğer sûrelerin isimleri tevkîfî olsaydı bir sûrenin birden fazla ismi olmazdı”⁷⁴⁶ gibi gerekçelerle görüşlerini delillendirmektedirler. İsimlerin sahâbe icthâdî ile konulduğunu tartışmaya gerek duymadan “Hicr, sûreye isim olarak Hz. Peygamber (a.s.)’in yakın arkadaşlarınca uygun görülmüştür.”⁷⁴⁷ ve “Hz. Peygamber (a.s.)’in sahâbîlerine Şuarâ sûresinin ismini ilham eden kelime 224. âyetinde geçmektedir.”⁷⁴⁸ örneklerinde olduğu gibi uygulamalarıyla gösterenler de vardır.

İbn Âşûr’un, “Sahâbe, sûreleri ya Hz. Peygamber (a.s.)’den ezberlediği şekilde ya da isimlendirme Hz. Muhammed (s.a.s.)’den nakledilmiş olmasa da- insanların bildiği en meşhur, en yaygın isimlerle adlandırmıştır. İbn Mes’ûd, Kunût dualarını iki ayrı sûre olarak “Sûretü’l-Hal” ve “Sûretü’l-Han”⁷⁴⁹ şeklinde isimlendirmektedir. Kunut dualarını isimlendirenin o olduğu görünmektedir. Bazı sûrelerin isimlendirilişi Hz. Peygamber (a.s.) zamanında yaygınlaşmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) o isimlendirmeyi işitmiş ve onaylamıştır. Bu durum da isimlendirmenin doğruluğu ve geçerliliği adına yeterlidir.”⁷⁵⁰ şeklindeki görüşlerinden hareketle, onun sûrelerin isimlendirilişinin

⁷⁴³ Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 14; Birişik, “Sûre”, XXXVII, 538.

⁷⁴⁴ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 48.

⁷⁴⁵ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 97.

⁷⁴⁶ Yıldırım, *Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 53.

⁷⁴⁷ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 6. bs., İstanbul 1425/2004, s. 513.

⁷⁴⁸ Esed, *a.g.e.*, s. 740.

⁷⁴⁹ İbn Âşûr böyle demiş olsa da birçok âlim Kunût dualarını iki ayrı sûre olarak isimlendiren kişinin Übey b. Kâ’b; (İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 235-236; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 39; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 317; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 205; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 190.), sûrelerin isimlerinin de “Sûretü’l-Hal” ve “Sûretü’l-Hafd” olduğunu belirtmektedirler. (İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 235-236; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 205.)

⁷⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 91.

tevkîfî olduğuna meylettiğini; fakat bazı isimlerin sahâbe tarafından konulduğunu da olanaksız görmediği belirtilmiştir.⁷⁵¹

Sûre isimlerinin ictihâdî olduğunu savunanların delillerini özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. Tüm sûrelerin isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)’den geldiğine işaret eden delillerin bulunmaması.⁷⁵² Buna göre bazı sûrelerin isimlerinin Efendimiz’den geldiğine dair rivayetler zikredilse de tüm sûrelerin isimleri, Hz. Peygamber (a.s.)’den geldiği rivayetlerle tesbit edilmiş değildir.

Bu yaklaşım, sûre isimlerinin ictihâdî olduğunu savunanların ana delilini teşkil etmektedir. Kanaatimize göre bu yaklaşım delil olarak tutarlı değildir. Sûrelerin bir kısmına dair Hz. Peygamber (a.s.)’in isim verdiğini gösteren deliller varsa eğer -ki vardır- bu deliller Hz. Peygamber (a.s.)’in sûreleri isimlendirdiğinin delilidir. O halde bazı sûrelerin ismine dair Hz. Peygamber (a.s.)’den geldiğini gösteren rivayetin bulunmaması onlara tevkîfî olarak isim verilmediğini göstermekten ziyade, onların isimleri ile alakalı rivayetlerin bize ulaşmadığını gösterir. Zira mevcut rivayetler Hz. Peygamber (a.s.)’in isim verdiğini göstermektedir. Bu durumda Hz. Peygamber (a.s.)’in sûrelere isim verdiği delille sabit olduğunu, fakat bazı sûre isimlerinin tevkîfliğine dair delillerin bize ulaşmadığını söyleyebiliriz. Bu açıdan sûre isimlerinin çoğunluğunun delilinin var olmasına mukabil çok az bir kısmının delilsiz olmasından yola çıkarak ictihâdî olduklarını savunmak, delile ihtiyaç isteği açısından haklı olsa da genelleme yapabilmeğe elverişli değildir. Kur’ân’ın tedvîn edilmesinin söz konusu olmadığı bu ilk zamanda ashap, tedvîn edilmemiş Kur’ân’ı nasıl ezberleyip muhafaza etmişlerse, bu isimleri de ezberlemiş ve sonraki nesillere aktarılmasını sağlamışlardır.⁷⁵³

2. Sahâbenin şahsî mushaflarında ve özellikle Hz. Osman’ın çoğalttığı mushafta sûre isimlerinin olmayışı. Buna göre sahâbenin ilk mushaflara sûrelerin isimlerini yazmaktan uzak durması ve her sûrenin başına besmele yazmakla yetinmeleri, sûrelerin isimlerinin tevkîfî olmadığına kuvvetli bir delildir. Öte yandan sûre isimlerini Kur’ân’a yazmak, bazı âlimlerce bia‘at kabul edilmiştir.⁷⁵⁴ O halde bid‘at olan bir durum nasıl tevkîfî olabilir?

⁷⁵¹ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 48.

⁷⁵² Lâşîn, *el-Leâliü'l-husân*, s. 37; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 30; Bombâ, *a.g.e.*, s. 48.

⁷⁵³ Henâî, *a.g.e.*, s. 30.

⁷⁵⁴ Kinnûcî, *Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, I, 31; Henâî, *a.g.e.*, s. 30.

Bu delili değerlendirecek olursak, Hz. Osman mushafı ve diğer bazı şahsî mushaflarda sûre isimleri yazılı olmamakla birlikte Übey b. Kâ'b örneğinde olduğu gibi⁷⁵⁵ bazı ashap da mushaflarında sûre isimlerini kaydetmiştir. Sûre isimlerinin sahâbe mushaflarının çoğunda kaydedilmediği doğrudur; fakat ashap, daha önce belirtildiği gibi birçok merfû ve mevkûf rivayetini işaret ettiği üzere sûre isimlerini ezberlemiş,⁷⁵⁶ yazma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd'un mushafında Felak ve Nâs sûrelerinin bulunmaması o sûrelerin Kur'ân'dan olmadığını göstermediği gibi bazı mushaflarda sûre isimlerinin bulunmaması da sûre isimlerinin tevkîfî olmadığına delil olarak gösterilemez.

3. Bazı sûrelerin birden fazla isminin bulunması.⁷⁵⁷ Fâtiha sûresi gibi bazı sûrelerin birden fazla isminin olması, sûre isimlerinin tümünün tevkîfî olmadığına delil kabul edilmiştir.

4. Birden fazla ismi olan bu sûrelerin bazı isimlerinin sahâbeden nakledilmiş olması. Şayet ashabin, sûrelerin isimlendirilişinin tevkîfî olduğuna dair bir bilgisi bulunsaydı, sûrelere yeni isimlerin verilmesine müsaade etmezlerdi. Fakat onlar, bu konuda ictihâda geniş bir alan olduğunu biliyorlar; sûrelerin en dikkat çekici ve yaygın özelliklerinden hareket ederek onlara bazı isimler veriyor ve yeni isimler türetiyorlardı.⁷⁵⁸

Bu iki delili değerlendirecek olursak, bazı sûrelerin birden fazla isminin bulunması, sûre isimlerinin ictihâdî olduğunu göstermemektedir. Zira Fâtiha sûresi gibi bazı sûrelere birden fazla isim verilmesi, sahih hadislerle sabittir.⁷⁵⁹ O halde bazı sûrelerin birden çok isme sahip olmasına engel bir durum yoktur. Biz delillere tutunmamız gerekir yani delillere göre hareket etmeliyiz ve deliller de bunu ortaya koymaktadır. O halde, sadece bazı sûrelerin birden fazla isminin olması, sûrelerin isimlendirilişinin ictihâda dayalı olduğunu göstermemektedir.

Bu görüşü savunanlara göre isimlerin Şâri' tarafından verildiği tesbit edilmişse, o sûreyi başka bir isimle adlandırmak caiz değildir. Fakat sûrelere verilen isimlerin Cenâb-ı Allah tarafından verildiği -ilk dönemde- doğru ve sahih bir şekilde tesbit edilememişse,

⁷⁵⁵ Suyûtî, Beyyine sûresine Übey b. Kâ'b'ın mushafında "Ehl-i Kitâb Sûresi" adı verildiğini belirtmiştir. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176.

⁷⁵⁶ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 30.

⁷⁵⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 53; Henâî, *a.g.e.*, s. 31; Berrâk, *Cüz'un fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 14.

⁷⁵⁸ Berrâk, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁵⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 31; Berrâk, *a.g.e.*, s. 18.

o takdirde bu konuda geniş bir alan bulunmaktadır. Bundan dolayı sahâbe ve tâbiîn de bu konu ile alakadar olmuşlar ve sûrelere isimler vermişlerdir.⁷⁶⁰

2.2.5.4. Uzlaştırıcı Görüş

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sûrelere verilen isimlerin tümünün, hadis ve sünnete dayanarak Hz. Peygamber (a.s.)’den gelerek tevkîfi olduğunu kabul eden âlimler bulunduğu gibi sûrelere verilen isimlerin icthâdî olduğunu savunan ilim adamları da vardır. Bu görüşe göre sûrelerin isimlendirilişi tevkîfi değil; tümüyle sahâbe ve daha sonra gelenlerin icthâdî ile yapılmıştır.

Bunların yanında İbrahim Halife’nin de içinde bulunduğu⁷⁶¹ bazı ilim adamları ise bazı sûrelerin adlarının icthâda dayandığını; fakat bazı sûrelerin isimlerinin ise tevkîfi olabileceğini kabul etmektedir.⁷⁶² Zira tüm sûrelerin isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)’den geldiğine dair rivayetler tesbit edilmiş değildir. Sabit olan, ancak bazı sûrelerin isimlerinin Hz. Peygamber (a.s.)’den geldiğidir. Diğer bazıları ise ya sahâbeden ya da tâbiînden gelmektedir.⁷⁶³

Fakat şunu da belirtmeliyiz ki, sûrelerin isimlendirilişini kısmen tevkîfi ve kısmen icthâdî sayan ilim adamları arasında, isimlerin ne kadarının tevkîfi ne kadarının icthâdî olduğu hakkında görüş birliği yoktur.

Bu görüşü savunanlara göre sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfi olduğunu söylemek zordur. Çünkü her ne kadar Hz. Peygamber (a.s.)’in bazı sûreleri isimlendirdiği veya en azından adlandırmaya temel teşkil edecek şekilde nitelendirdiği anlaşılıyorsa da sûrelerin hepsini onun isimlendirdiğini gösteren herhangi bir bilgi mevcut değildir. Öte yandan çoğu sahâbînin sûreleri isimleriyle bildikleri, hatta bazı sûreleri birden fazla isimleriyle tanıdıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili kesin yargıya ulaşmamızı engelleyen sorun, onların sûrelere bu isimleri kendilerinin mi verdiklerinin, yoksa Hz. Muhammed (s.a.s.)’den mi öğrendiklerinin belli olmamasıdır. Üstelik usulcülerin açıklamalarından, İslâm âlimlerinin birçok sûreyi asıl isminin yanı sıra daha başka isimlerle de isimlendirdikleri anlaşılmaktadır. O halde bu konunun Hz. Peygamber (a.s.)’e dayanacak şekilde kısmen tevkîfi olabileceği, sûrelerin genellikle sahâbîler

⁷⁶⁰ Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 18.

⁷⁶¹ Halife, *et-Tefsîru’t-tahlîlî li sûreti’n-Nisâ*, s. 12-13.

⁷⁶² Berrâk, *a.g.e.*, s. 18.

⁷⁶³ Lâşîn, *el-Leâliü’l-hisân*, s. 37.

tarafından isimlendirildiği, bazı İslâm âlimlerinin yaptığı isimlendirmenin ise asıl isimlerle değil, ikinci, üçüncü... isimlerle ilgili olduğu söylenebilir.⁷⁶⁴

Muhammed Salim Muhaysin, sûre isimlerini tek tek ele almış ve bazı tesbitlerde bulunmuştur. Ona göre Kur'ân'ın yetmiş üç sûresinin tek ismi vardır ve bunlar tevkîfidir.⁷⁶⁵ Geri kalan kırk sûrenin ise birden fazla ismi vardır. Birden fazla ismi olan bu sûrelerin isimlerinin bir kısmı tevkîfi, bir kısmı da icthâdîdir.⁷⁶⁶ Müellif, sûrelere tevkîfi olmayan isimleri kimin koyduğu sorusuna ise “ya sahâbe vermiştir veya tâbiîn vermiş olabilir” diye cevap verir.⁷⁶⁷ Dr. Muhaysin, şu an mushaflarda yazılı bulunan sûre isimlerden Tevbe, Mü'min, Kamer, Meâric, Nebe', İnşirâh,⁷⁶⁸ Beyyine, Zilzâl,⁷⁶⁹ Mâûn⁷⁷⁰ ve Mesed sûresi⁷⁷¹ olmak üzere on sûrenin isminin icthâdî olduğunu, geri kalan yüz dört sûrenin isminin tevkîfi olduğunu belirtmektedir.⁷⁷²

Bu görüşe sahip olanların bir kısmına göre daha olası olan, Şâri'in örnek ve nümune olarak birkaç sûrenin ismini koyması; geri kalanı ise müctehidlerin icthâdına bırakmış olmasıdır. Bunun işareti ise şudur: Şayet tüm sûrelerin isimleri tevkîfi olsaydı, ilk müslümanlar bundan habersiz olmazdı ve sûrelerin başlarına besmele yazdıkları gibi ilk mushaflara bu isimleri de yazarlardı. Fakat onlar bazı isimler hakkında rivayetler olduğunu gördükleri halde bazıları hakkında bulunmadığını gördüler ve tüm isimlerin tevkîfi olmadığını anladılar.⁷⁷³

2.2.5.5. Değerlendirme

Âlimlerinin çoğunluğu, Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin isimlerinin Resûlullah (s.a.s.)'tan gelmek suretiyle tevkîfi olduğunu, Hz. Peygamber (a.s.)'in her bir sûreye özel isim verdiğini kabul etmektedir.⁷⁷⁴ Yukarıda takdim edilen ilim adamlarının görüşleri ve

⁷⁶⁴ Gül, “Geleneksel Kur'ân Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”, s. 39.

⁷⁶⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

⁷⁶⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁶⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁶⁸ Müellif, İnşirâh sûresinin isminin “Şerh”, olduğunu, bu ismin de tevkîfi olduğunu ifade etmektedir. Bk. Muhaysin, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁶⁹ Müellif, Zilzâl sûresinin isminin “Zelzele”, olduğunu, bu ismin de tevkîfi olduğunu ifade etmektedir. Bk. Muhaysin, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁷⁰ Müellif sûrenin “Eraeyte”, adıyla tevkîfi, “Din”, adıyla da tevkîfi olmayan iki ismini zikreder; fakat Mâûn ismini zikretmez. Bk. Muhaysin, *a.g.e.*, s. 112.

⁷⁷¹ Müellife göre Tevbe sûresi tevkîfidir; fakat Mesed sûresi icthâdîdir. Bk. Muhaysin, *a.g.e.*, s. 113.

⁷⁷² Bk. Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85-114.

⁷⁷³ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 49.

⁷⁷⁴ Abbâs, *İtkânü'l-burhân*, I, 445; Bedir, “Sûrelerin İsimleri”, s. 169; Bombâ, *a.g.e.*, s. 47.

beyan edilen deliller değerlendirildiğinde, sûre isimlerinin tevkîfi olduğunu savunanların görüşünün tercih edilen ve daha isabetli görüş olduğu görülmektedir.⁷⁷⁵

Bu görüşün tercih edilmesi savunanların çokluğundan değil, bilakis bu görüşün doğru olduğuna işaret eden delillerin çokluğundandır. Bizim bu görüşü tercih etmemizin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Sûrelerin çoğunun isimlendirilmesinin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından yapıldığı gösteren pek çok hadisin sâbit olması. 2. Sahâbenin sorduğu sorulara Hz. Peygamber (a.s.)'in verdiği cevaplarda sûrelerin isimlerini kullanması.⁷⁷⁶ 3. Bazı sûrelerin fazileti hakkında Hz. Peygamber (a.s.)'den geldiği sabit olmuş sahih hadislerde sûrelerin isimlerinin geçmesi.⁷⁷⁷ 4. Birçok sahâbenin Hz. Peygamber (a.s.)'in çeşitli namazlarda okuduğu sûreleri anlatırken sûrelerin isimlerini zikretmeleri.⁷⁷⁸ 5. Bazı ashabın pek çok yerde sûrelerin isimlerini belirten sözleri.⁷⁷⁹ 6. Bazı sûreler isimleri, sûrelerin ilk ifadelerinden alırken bazıları sûrelerin içinde geçen bir kelimededen, bir kısmının da sûrede bahsedilen önemli bir konudan alması. Açıktır ki sûreler tek bir sisteme göre isimlendirilmemiştir. Şayet sûrelerin isimlendirilmesi tevkîfi olmasaydı bu durum ortaya çıkar ve meselâ her sûrenin ilk kelimesi sûreye isim olarak verilirdi.⁷⁸⁰

Ayrıca sûrelerin isimlerinin İmam Mushaf'ta yazılmış olduğu, İslâm tarihi boyunca İmam Mushaf'taki sûre isimlerine itiraz eden kimsenin görülmediği, o halde İmam Mushaf'taki isimlerin “manevî tevatür” ile diğer bir ifadeyle “telakkî bi'l-kabûl”, “sukûtü icmâ” suretiyle benimsendiği, bu bakımdan bu isimlerin tevkîfi olduğunu mecburen kabul etmemiz gerektiği de belirtilmiştir.⁷⁸¹

Bazı sûrelerin birden fazla isminin bulunması ve bir isim üzerinde ittifak edilmemiş olması, sûrenin ictihâdî olduğunu savunanların en önemli delillerindendir. Fakat bizce sûrelerin sayısında bile farklı bazı görüşlerin olduğu bir gerçek iken sûre isimlerindeki çeşitlilik tabii karşılanmalıdır. Bize göre sûrelerin isimlendirilişinin ictihâda dayalı

⁷⁷⁵ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 59; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 28; Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 44.

⁷⁷⁶ Meselâ Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e ihtiyarladığını söylemesi ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in Hûd, Vâkıa, Mürselât, Nebe ve Tekvîr sûrelerini zikrederek ihtiyarlığının sebebini anlatması için bk. Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 56.

⁷⁷⁷ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 21; Buhârî, “Tib”, 39; “Megâzî”, 83; İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 109; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 9.

⁷⁷⁸ Buhârî, “Ezân”, 106; Müslim, “Salât”, 163; Ebû Dâvûd, “Salât”, 89; Nesâî, “Salât”, 426.

⁷⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 21.

⁷⁸⁰ Henâî, *a.g.e.*, s. 32-34.

⁷⁸¹ Bedir, “Sûrelerin İsimleri”, s. 168-169, 177.

olduğunu savunanların, bu görüşü ispatlamak için başka ikna edici delillere ihtiyacı vardır.

Tüm sûrelerin isimlerinin tevkîfi olmadığını; bazı sûrelerin isimlendirilmesinin Peygamberimiz'in bildirmesi ile tevkîfi olup diğer kısmının sahâbenin veya tâbînin ictihâdı ile olduğunu savunan bazı ilim adamlarına göre bile, bilinen isimler tesbit edildikten sonra onların dışında sûrelere isim koymanın caiz olmadığı hususunda tüm müslümanlar icmâ halindedir. Evet, müslümanlar isimler konusunda icmâ etmiş ve bu isimlendirmeye canı gönülden rıza gösterip hüsnü kabul ile karşılamışlardır.⁷⁸² Bundan dolayı İbn Âşûr, Selef'in Yâsîn sûresine "Kalbü'l-Kur'ân Sûresi" dediğini belirtmiş, fakat -Hz. Enes'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.)'in bu sûreye Kalbü'l-Kur'ân diye nitelediği⁷⁸³ halde-, bu isimlendirmenin meşhur olmadığını ifade etmiştir. Yine o, sûrelerin isimlendirilmesine aykırı davranan bazı son dönem âlimlerini, "1078 senesinde, doğuda, zannediyorum İran'da, basılan bir mushafta Yâsîn sûresine, kıssasının anlatıldığı "Habîbü'n-Neccâr Sûresi" yazıldığını gördüm. Bu, tuhaf bir isimlendirmedir. Zira sûrenin bu şekilde isimlendirilebileceğine dair herhangi bir delil bilmiyoruz. Bu mushafta, sûrelerin bilinen isimlerine iki sûrede aykırı davranılmıştır. İsimleri farklı olan sûrelerden birisi Yâsîn sûresi, diğeri de "Sûretü'z-Zeytûn" adının konulduğu "Tîn Sûresi"dir."⁷⁸⁴ diyerek sert bir şekilde eleştirmiştir.

Sûrelerin isimlerinin tevkîfi olduğunu savunan Fadl Hasan Abbâs'a göre ise sûrenin ilk ismine alternatif olmamak üzere, Kur'ân sûreleri üzerinde iyice düşünüp her bir sûrenin ayırdedilen bazı özelliklerinden yola çıkarak o sûreye bazı isimler vermede bir beis yoktur. Örneğin Hucurât sûresine Âdâb sûresi; Ankebût sûresine ise Duâ sûresi adı vermek mümkündür. Yine Furkân sûresini Reddû's-Şübühât sûresi; Nahl sûresini ise Ni'am sûresi olarak adlandırmak mümkündür. Bununla birlikte "Âdâb sûresini okudum", "Duâ sûresini tedebbür ettim", "Niam sûresini tefsir ettim" denilemez. Sûreler ancak bilinen ilk isimleriyle anılabilir.⁷⁸⁵

Şunu da ifade etmeliyiz ki, birden fazla ismi olan sûrelerin tüm isimlerinin, onların isimlendirilişine işaret eden sahih bir hadis yoksa tevkîfi olduğunu söylememiz mümkün değildir. Yani sûrenin isimlerinden -birincisinin dışındaki- herhangi biri hakkında sahih

⁷⁸² Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 49.

⁷⁸³ Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 21; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 7.

⁷⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 341.

⁷⁸⁵ Abbâs, *İtkânü'l-burhân*, I, 446.

bir hadis tesbit edilememişse doğru olan, sûrenin bu isminin tevkîfi olmadığını söylememizdir.⁷⁸⁶ Fakat dikkat edilirse burada söz konusu ettiğimiz husus, sûrelerin şu anda mushaflarda bulunan ilk isimleri değildir. Burada kastedilen, birden fazla ismi olan sûrelerin diğer isimleridir. Zira bu isimlerin bir kısmı tevkîfi olduğu gibi diğer bir kısmı da ictihâdîdir.

2.2.6. Farklı Disiplinlerde Sûre İsimleri

Bu bölümde, sûrelere verilen isimlerin Tefsir tarihi boyunca herhangi bir değişime uğrayıp uğramadığını, tarihin belirli döneminde eserlerde farklı isimlerin kullanıp kullanılmadığını tesbit ederken konunun daha da berraklaşması adına farklı disiplinlerdeki vakıyı müstakil olarak ele almak istedik. Buna göre tarihi yazma mushaflarda ve farklı mezheplere mensup müfessirlerin tefsirlerinde, bugünkü mushaflardaki kullanımın dışında bir isimlendirmenin -varsa- varlığını inceleyecek mezhepler arasındaki sûrelerin adlandırılmasındaki farklılık ve paralellikleri bulmaya gayret edeceğiz.

2.2.6.1. Mezhebî Ekollerde Sûre İsimleri

İslâm'da tefsir hareketine hız veren âmillerden biri ve belki de en önemlisi, İslâm'ın birinci asrından itibaren gerek dinî ve gerekse siyasî bir anlayışla zuhur etmeye başlayan fırkalar olmuştur. Her şeyden evvel müslüman olduklarını unutmayan bu fırkalar, yaptıkları işlerin doğruluğunu isbât için Kur'ân'a başvuruyorlardı. Gittikleri yolun doğruluğunu göstermek için âyetleri, kendi görüşlerini teyit edecek şekilde te'vil ediyorlardı. Mutezile, Şîa ve Hâricî fırkalar gibi ortaya çıkan ilk mezheplerin hepsinin Kur'ân'a sarıldığını ve ilk ihtilâfların hepsinin Kur'ân'a rücu ettiğini görmekteyiz.⁷⁸⁷ Biz de burada farklı mezheplere ait oluşan tefsir külliyyatından, sûrelerin isimlendirilişinde farklılık olup olmadığını tesbit etmek üzere her birine mensup müfessirlerin eserlerini inceleyeceğiz. Fakat burada elimizdeki Kur'ân'lardaki ittifak edilen sûre isimlerini değil ihtilâf edilenleri beyan edeceğiz.

⁷⁸⁶ Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 93.

⁷⁸⁷ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, (Tahrîc: Ahmed ez-Zu'bî), Dârü'l-Erkam, Beyrut ts., I, 238; Aydın, Davut, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yayınları, İstanbul 2000, s. 63.

2.2.6.1.1. Mutezile Kaynaklarında Sûre İsimleri

Emevîler döneminde ortaya çıkan, fakat asıl etkisini Abbasîler döneminde gösteren Mutezile, Haricîler gibi fikirlerini harekete dönüştürmemişlerdir. Mutezile mensupları, müslümanlar arasında İslâm rasyonalistleri olarak tanınırlar. Yani akılcıdırlar. Onlara göre akıl her şeyin ölçüsüdür. Akılla, her şey bilinir. Şayet akılla nakil çakışırsa, nakil te'vil edilir.⁷⁸⁸

Burada, bu mezhebe bağlı aşağıdaki müfessirler ve tefsirlerini ele alacağız: Önce Kâdî Abdülcebbâr el-Hemedânî'nin *Tenzîhül-Kur'ân ani'l-matâ'in* adlı eserini ve Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* isimli tefsirini ele alacağız.

Bu iki tefsiri incelediğimizde şu an elimizde bulunan mushaflardaki sûre isimleri ile Mutezile âlimlerine ait bu eserlerdeki sûre isimleri arasında çok büyük farklılıklar göremedik. Mushaftaki sırasıyla ele alacak olursak, Fâtiha sûresi Kâdî Abdülcebbâr'ın tefsirinde⁷⁸⁹ “el-Hamd Sûresi” olarak adlandırılırken Zemahşerî'nin tefsirinde⁷⁹⁰ ise “Fâtihatü'l-itKâb” olarak adlandırmıştır. Fâtır sûresini ise Zemahşerî⁷⁹¹ “Melâike” olarak adlandırırken Kâdî Abdülcebbâr⁷⁹² ise Fâtır sûresi diye isimlendirmiştir. Bunun yanında Kâdî Abdülcebbâr Mü'min sûresini tefsirinde⁷⁹³ aynı adla isimlendirirken Zemahşerî ise tefsirinde⁷⁹⁴ Gâfir olarak adlandırmıştır. Öte yandan Kalem sûresi, her iki tefsirde de “Nûn” adıyla kaydetmişlerdir.⁷⁹⁵ Nebe' sûresi ise Kâdî Abdülcebbâr'ın tefsirinde⁷⁹⁶ “Yetesâelûn” olarak isimlendirirken Zemahşerî'nin tefsirinde⁷⁹⁷ “Amme Yetesâelûn” olarak kaydedilmiştir. İnşirâh sûresi Kâdî Abdülcebbâr'ın tefsirinde⁷⁹⁸ “Elem Neşrah” olarak anılırken Zemahşerî'nin tefsirinde⁷⁹⁹ ise “Şerh Sûresi” şeklinde adlandırılmıştır. Tebbet sûresi de her iki tefsirde de “Mesed” adıyla kaydedilmiştir.⁸⁰⁰

⁷⁸⁸ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, I, 241-244; Aydüz, *Tefsîr Çeşitleri ve Konulu Tefsîr*, s. 63.

⁷⁸⁹ Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Ahmed el-Hemedânî, *Tenzîhü'l-Kur'ân ani'l-matâ'in*, Dârü'n-nehdâti'l-hadîse, Beyrut ts., s. 9.

⁷⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99.

⁷⁹¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 136.

⁷⁹² Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 343.

⁷⁹³ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 365.

⁷⁹⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 365.

⁷⁹⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 431; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 179.

⁷⁹⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 446.

⁷⁹⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 293.

⁷⁹⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 468.

⁷⁹⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 396.

⁸⁰⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, s. 486; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 455.

Saydıklarımızın dışındaki sûrelerin isimleri ise aynıdır. Görüldüğü üzere Mutezile ilim adamlarının yazdığı eserlerdeki sûre isimleri ile bugünkü mushaflardaki sûre isimleri arasındaki ortaklık çok fazla, farklılıklar ise oldukça cüz'îdir. Hatta pek çok farklı tefsir ve mushaflarda farklı isimlerle kaydedilen Tevbe, İsrâ, Fâtır, Mü'min, Fussiler ve Beyyine sûrelerinde bile farklılık yoktur. Bu iki eserdeki farklılıklar da zaten diğer bazı tefsir veya mushaflarda bulunan isimlerdir. Bilinen isimlerin dışında çok değişik bir isimlendirme söz konusu değildir.

2.2.6.1.2. Şîa Kaynaklarında Sûre İsimleri

Terim olarak “şîa” kelimesi, Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatından sonra Hz. Ali'yi ve onu müteakiben Hz. Ali'nin soyundan gelenleri hilâfete en lâyük olarak kabul eden veya Hz. Ali'yi meşru halife sayıp daha sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğini savunan topluluklara verilmiş olan isimdir.⁸⁰¹ Şîa'nın, İsmâîlîler (Bâtınîler), İmâmiyye (İsnâaşeriyye) ve Zeydîler gibi pek çok kolu vardır.

Bâtınîlerin Kur'an'ın te'villerine dair tam, müstakil eserleri bulunmamaktadır.⁸⁰² Bu bakımdan İmâmiyye Şîası'ndan şu müfessir ve tefsirlerini inceleyeceğiz: Önce Ebû Cafer et-Tûsî'nin (ö. 460/ 1067) *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiri, sonra Ebû Ali el-Fazl et-Tabersî'nin (ö. 548/1153) *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eseri ile Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî'nin, (ö. 1402/1981) *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân* isimli kitabını araştıracağız. Şîa'nın Ehl-i Sünnet'e en yakın ve aralarında en az ihtilâl olan kolu Zeydiye'ye⁸⁰³ ait olarak Muhammed eş-Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* adlı tefsirini ele alacağız.

Yukarıda belirttiğimiz tefsirleri incelediğimizde karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Elimizde bulunan mushaflardaki sûre isimleri ile Şîa âlimlerine ait bu eserlerdeki sûre isimleri arasında çok büyük farklılık görülmemektedir. Mushaftaki sırasıyla ele alacak olursak, Fâtîha sûresi, Tabersî ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinde⁸⁰⁴ “el-Hamd Sûresi” adıyla adlandırmıştır. Tûsî ve Şevkânî'nin tefsirlerinde⁸⁰⁵ ise “Fâtihatü'l-Kitâb” olarak

⁸⁰¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, II, 5; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 353-354.

⁸⁰² Cerrahoğlu, *a.g.e.*, I, 360.

⁸⁰³ Zehebî, *a.g.e.*, II, 7.

⁸⁰⁴ Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-i'lâm li'l-matbû'a, Beyrut 1415/1995, I, 47; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-matbûati'l-İsmâiliyye, 2. bs., Kum 1394/1974, I, 15.

⁸⁰⁵ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî), Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I, 22; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 73.

isimlendirilmiştir. Tevbe sûresi ise Tabersî ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinde⁸⁰⁶ “Tevbe Sûresi” adıyla adlandırmıştır. Tûsî ve Şevkânî'nin tefsirlerinde⁸⁰⁷ ise “Berâe” olarak isimlendirilmiştir. İsrâ sûresi ise diğer üç tefsirde İsrâ sûresi, Tabâtabâî'nin tefsirlerinde ise “Benî İsrâîl” olarak kaydedilmiştir.⁸⁰⁸ Mü'min sûresi Tabersî ve Şevkânî'nin tefsirlerinde Gâfir,⁸⁰⁹ Tûsî ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinde ise Mü'min olarak aynı adla isimlendirilmiştir.⁸¹⁰ Sûreyi Fussilet sûresi olarak adlandıran Tabersî⁸¹¹ dışındaki üç müfessir bu sûreyi “Hâ-Mîm Secde” olarak kaydetmişlerdir.⁸¹² Meâric sûresi üç tefsirde⁸¹³ aynı adla, Şevkânî'nin tefsirinde ise “Seele Sâilün” olarak kaydedilmiştir.⁸¹⁴ İnsân sûresi de Tûsî ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinde “Dehr”,⁸¹⁵ Tabersî ve Şevkânî'nin tefsirlerinde İnsân sûresi olarak aynı adla⁸¹⁶ isimlendirilmiştir. Nebe' sûresi de Tûsî ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinde “Amme”,⁸¹⁷ Tabersî ve Şevkânî'nin tefsirlerinde Nebe' sûresi olarak aynı adla⁸¹⁸ isimlendirilmiştir. Tûsî ve Tabersî İnşirâh sûresini aynı adla,⁸¹⁹ Şevkânî ve Tabâtabâî ise “Elem Neşrah” olarak kaydetmişlerdir.⁸²⁰ Alak, Beyyine ve Zilzâl sûreleri de bu sûreleri “İkra” ve “Lem Yekün” sûresi olarak adlandıran Şevkânî⁸²¹ dışındaki üç müfessir tarafından Alak ve Beyyine sûresi olarak anılmaktadır.⁸²² Zilzâl ve Mâûn sûreleri de bu sûreleri “Zelzele” ve “Eraeyte” olarak isimlendiren Şevkânî⁸²³ dışındaki üç müfessir tarafından Zilzâl ve Mâûn sûresi olarak kaydedilmiştir.⁸²⁴ Tebbet sûresi de sûreyi “Mesed Sûresi” olarak kaydeden Tabersî dışındaki⁸²⁵ üç müfessir tarafından Tebbet sûresi adıyla isimlendirilmiştir.⁸²⁶

⁸⁰⁶ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, V, 7; Tabâtabâî, *el-Mizân*, IX, 145.

⁸⁰⁷ Tûsî, *et-Tibyân*, V, 123; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 475.

⁸⁰⁸ Tûsî, *a.g.e.*, VI, 443; Tabersî, *a.g.e.*, VI, 213; Şevkânî, *a.g.e.*, III, 285; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XIII, 5.

⁸⁰⁹ Tabersî, *a.g.e.*, VIII, 424; Şevkânî, *a.g.e.*, IV, 630.

⁸¹⁰ Tûsî, *a.g.e.*, IX, 52; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XVII, 301.

⁸¹¹ Tabersî, *a.g.e.*, IX, 5.

⁸¹² Tûsî, *a.g.e.*, IX, 103; Şevkânî, *a.g.e.*, IV, 661; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XVII, 357.

⁸¹³ Tûsî, *a.g.e.*, X, 112; Tabersî, *a.g.e.*, X, 116; Şevkânî, *a.g.e.*, III, 285; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 5.

⁸¹⁴ Şevkânî, *a.g.e.*, III, 285.

⁸¹⁵ Tûsî, *a.g.e.*, X, 204; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 119.

⁸¹⁶ Tabersî, *a.g.e.*, X, 206; Şevkânî, *a.g.e.*, V, 456.

⁸¹⁷ Tûsî, *a.g.e.*, X, 237; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 158.

⁸¹⁸ Tabersî, *a.g.e.*, X, 237; Şevkânî, *a.g.e.*, V, 480.

⁸¹⁹ Tûsî, *a.g.e.*, X, 371; Tabersî, *a.g.e.*, X, 387.

⁸²⁰ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 617; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 313.

⁸²¹ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 622, 636.

⁸²² Tûsî, *a.g.e.*, X, 375, 387; Tabersî, *a.g.e.*, X, 392, 411; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 322, 335.

⁸²³ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 642, 673.

⁸²⁴ Tûsî, *a.g.e.*, X, 392, 414; Tabersî, *a.g.e.*, X, 416, 454; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 341, 367.

⁸²⁵ Tabersî, *a.g.e.*, X, 474.

⁸²⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 690; Tabâtabâî, *a.g.e.*, XX, 383.

Görüldüğü üzere Şîa ilim adamlarının yazdığı eserlerdeki sûre isimleri ile bugünkü mushaflardaki sûre isimleri arasındaki ortaklık oldukça fazla, farklılıklar ise çok cüz'îdir.

2.2.6.1.3. Haricî Kaynaklarda Sûre İsimleri

Haricî, kelime anlamı itibariyle hariçte olan, kendisini dışlayan demektir. Haricîler, bilindiği gibi Hz. Ali (r.a.) ile Muâviye (r.a.) arasında cereyan eden Sıffin Savaşı'nda varılan anlaşma üzerine, hakeme müracaat edilmesi kararının alınmasına karşı çıkarak; "hüküm, ancak Allah'ındır, başka hüküm yoktur", diye Hz. Ali'ye muhalefet ederek, ona karşı çıkış yapan ve ondan ayrılan kişilere verilen isimdir.⁸²⁷ Diğer bazı fırkalarda olduğu gibi Haricîler'den bize çokça tefsir telifleri gelmemiştir. Haricîler'in Kur'ân tefsirine önemli bir katkıları yoktur.⁸²⁸ Fakat biz burada örnek olması hasebiyle Muhammed b. Yûsuf b. Îsâ b. Sâlih el-Hafsî el-Adevî'nin (ö. 1332/1914) *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd* adlı eserini ele alacağız.

Günümüze ulaşan ender Haricî müfessirlerden olan Eттаfeyyiş'in tefsirinde farklı olan sûre isimleri şöyle kullanılmaktadır: Bu tefsirde Tevbe sûresi "Berâe Sûresi",⁸²⁹ İsrâ sûresi "Benî İsrâil",⁸³⁰ Fâtır sûresi "Melâike",⁸³¹ Mü'min sûresi "Gâfir",⁸³² Kamer sûresi "İkterabet",⁸³³ Kalem sûresi "Nûn",⁸³⁴ Nebe' sûresi "Amme",⁸³⁵ İnşirâh sûresi "Elem Neşrah"⁸³⁶ ve Beyyine sûresi "Lem Yekün"⁸³⁷ olarak kaydedilmiştir. Görüleceği gibi farklı sûre isimleri, diğer pek çok tefsirde veya ulûmu'l-Kur'ân'a dair yazılmış eserlerde görülen isimlerdir.

Farklı disiplinlerdeki sûre isimlerini araştırmamızın amacı, tarihî seyir içinde farklı branşlara ait İslâmî eserlerde kullanılan sûre isimlerinin herhangi bir farklılık ve değişikliğe uğrayıp uğramadığını, isimlendirmedeki birlikteliği tesbit etmektir. Buna göre Hz. Peygamber (a.s.)'den bu yana sûre isimleri bir değişikliğe uğramamış, bilakis

⁸²⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, II, 211-212; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 481-482.

⁸²⁸ Zehebî, *a.g.e.*, II, 220; Aydüz, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s. 71.

⁸²⁹ Eттаfeyyiş, Muhammed b. Yûsuf el-Adevî el-İbâzî, *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd*, Vizâretü't-türâsi'l-kavmi ve's-sekâfe, Maskat 1401/1980-1411/1991, II/VII, 5.

⁸³⁰ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, II/IX, 5.

⁸³¹ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, II/XII, 233.

⁸³² Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XIII, 127.

⁸³³ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XIV, 55.

⁸³⁴ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XIV, 339.

⁸³⁵ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XV, 142.

⁸³⁶ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XV, 336.

⁸³⁷ Eттаfeyyiş, *a.g.e.*, XV, 381.

çok büyük bir oranda ortaklık gözlenmiştir. Sûre isimlerinin kullanımındaki farklılık çok sınırlı sayıda sûrede gerçekleşmiştir. Farklı olarak tercih edilen isimler ise zaten bazı mushaflarda ve Kur'ân'a ait eserlerde veya diğer bazı tefsirlerde de yer yer kullanılmaktadır. Bu isimler bazen sûrenin ilk ismi olarak bazen de ikinci veya üçüncü ismi olarak yer almaktadır. Buna göre farklı disiplinlerde Kur'ân'daki sûrelere verilen isimler bakımından bir ihtilâfın olmadığını, yeni isim türetme çabalarının bulunmadığını ve hatta bir fikir birliğinin olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

2.2.6.2. Tarihî Mushaflarda Sûre İsimleri

Mushaf, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitaptır. Ancak literatürde mushaf, daha çok Hz. Osman döneminde yazılıp çoğaltılan Kur'ân nüshaları için kullanılmıştır.⁸³⁸

Hz. Osman döneminde İslâm devletinin sınırları iyice genişleyince İslâm'a girenlerin sayısı hızla artmaya başladı. Yeni fethedilen bölgelerde yaşayan halk, Kur'ân'ı Hz. Peygamber (a.s.)'den doğrudan öğrenen sahâbe gibi okuyamadığı için bazı kıraat ihtilâfları kendini gösterdi. Kuşkusuz bu dönemde yapılan en önemli faaliyet, mushafların çoğaltılıp belli başlı merkezlere gönderilmesi olmuştur.⁸³⁹

Hz. Osman döneminde çoğaltılıp farklı beldelere gönderilen mushafların⁸⁴⁰ şu anda ne durumda olduğu hakkında farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte,⁸⁴¹ nakledilen bilgilerden sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Hz. Osman'ın neşrettiği mushaflarla ilgili Zürkânî'nin "Hz. Osman'ın beldelere gönderdiği bu mushafların buldukları yerleri belirlemek bir yana, elimizde onların şu anda hala mevcut olduklarını gösteren açık bir delil bile yoktur"⁸⁴² şeklindeki görüşü, konuyu özetler mahiyettedir.

⁸³⁸ Maşalı, "Mushaf", XXXI, 242.

⁸³⁹ Şen, *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*, s. 228-229.

⁸⁴⁰ Hz. Osman zamanında istinsah edilen mushafların kaç tane çoğaltılıp nerelere gönderildiği konusunda rivayetlerde yer alan bilgiler birbirinden farklıdır. Elimizdeki mevcut rivayetlerde bunların sayısının en az dört, altı, yedi, sekiz ve en fazla dokuz olduğu kaydedilmektedir. Bunların Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam, Yemen, Bahreyn, Mısır ve el-Cezire mushafları olduğu kaydedilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 282-283; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 83-84; A'zamî, *The History of the Qur'anic Text*, s. 94; Şen, *a.g.e.*, s. 241-242.

⁸⁴¹ Bu değerlendirmelerle ilgili olarak bk. Şen, *a.g.e.*, s. 247-251.

⁸⁴² Zürkânî, *a.g.e.*, s. 283.

H. Osman mushaflarından herhangi birinin zamanımıza ulaştığına dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte bunlardan olduğu iddia edilen, aslında onlardan istinsah edilmiş olmaları muhtemel bulunan bazı mushaflar bugün mevcuttur.⁸⁴³

Mushaflarla ilgili bu kısa girişten sonra tarihî yazma mushaflardaki sûre isimlerini incelemeye geçebiliriz. Burada, h. 621'den 1337 yılına kadar her asırdan birkaç tane olmak üzere 21 adet yazma tarihî mushaf⁸⁴⁴ ele alınarak tarihî seyri içinde mushaflardaki sûre isimlerinin farklılığına ağırayıp uğramadığı araştırılmıştır. Sûreleri Kur'ân'daki sırasına göre ele alacak olursak, biri hariç olmak üzere⁸⁴⁵ Fâtiha sûresi, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Hicr ve Nahl sûreleri tüm mushaflarda aynı isimle adlandırılmıştır. İsrâ sûresi ise mushafların yarısında İsrâ, diğer yarısında ise "Benî İsrâil" sûresi olarak kaydedilmiştir. Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiyâ, Hac, Mü'minûn, Nûr, Furkân, Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Ahzâb ve Sebe' sûrelerinin isimlerinde de herhangi bir farklılık bulunmamakta, tüm sûreler bugünkü mushaflarla aynı isimle adlandırılmıştır. Fâtır sûresinde ise İsrâ sûresindeki durum geçerli olmuş; sûre hemen hemen mushafların yarısında Fâtır, diğer yarısında ise "Melâike Sûresi" olarak yazılmıştır. Yâsîn sûresi de tüm mushaflarda aynı adla anılmaktadır. Sâffât sûresine gelince bir mushaf hariç⁸⁴⁶ tümünde vâvlı "Ve's-Sâffât Sûresi" veya vâvsız "Sâffât Sûresi" olarak kaydedilmiştir. Sâd ve Zümer sûreleri de tüm mushaflarda aynı isimle

⁸⁴³ Bilgi için bk. Maşalı, "Mushaf", XXXI, 246-247.

⁸⁴⁴ Araştırma yapılan mushaflar için bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00020; h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00013; h. 674, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 06404; h. 688, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 00005; h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04851; h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Bölümü, nr. 00001; h. 820, Muhammed b. Muhammed, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00237; h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002; h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001; h. 959, İbrahim b. Derviş el-Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Bölümü, nr. 00002; h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveyni, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00133; h. 1070, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00131; h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Bölümü, nr. 00002; h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 02905; h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096; h. 1186, Süleymaniye Kütüphanesi, Muğla Molla Mustafa Efendi Bölümü, nr. 00004; h. 1234, Muhammed Ali Nuri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00257; h. 1264, İbrahim Hüdai, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00132; h. 1284, Hafız Muhammed Sabit, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 00798; h. 1312, el-Hac Ali b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 01536, h. 1337, Mehmed Şevki Safranbolevi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04955.

⁸⁴⁵ Fâtiha sûresi, sadece h. 1094 tarihinde yazılan mushafta, "Ümmü'l-Kur'ân", olarak kaydedilmiştir.

⁸⁴⁶ Sâffât sûresi, h. 621 yılında yazılan bir mushafta "el-Kevâkib", olarak adlandırılmıştır.

anılırken Mü'min sûresi de iki mushaf hariç⁸⁴⁷ bütün mushaflarda "Mü'min" olarak kaydedilmiştir. Fussilet sûresi ise bazı mushaflarda Fussilet, bazılarında "Secde", bir kısmında "Hâ-Mîm Secde", bir mushafta da "el-Evkât" olarak anılmaktadır. Şûrâ sûresinde de aynı durum söz konusudur. Buna göre sûre bazı mushaflarda Şûrâ, bazılarında "Ayn-Sîn-Kâf", bir kısmında ise "Hâ-Mîm. Ayn-Sîn-Kâf" olarak adlandırılmıştır. Öte yandan Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Feth ve Hucurât sûreleri de tüm mushaflarda aynı adlarla isimlendirilmiştir. Kâf sûresi de biri hariç⁸⁴⁸ bütün mushaflarda "Kâf" adıyla anılmaktadır. Zâriyât, Tûr ve Necm sûreleri vâvlı veya vâvsız olarak mushafların tümünde aynı adla isimlendirilirken Kamer sûresi de biri dışında⁸⁴⁹ bütün mushaflarda bu isimle adlandırılmıştır. Rahmân, Vâkıa ve Hadîd sûreleri tüm mushaflarda aynı adla anılırken Mücâdile sûresi ise mushafların çoğunda Mücâdile, az bir kısmında da Mücâdele sûresi olarak kayıtlıdır. Haşr sûresi bütün mushaflarda, Mümtehine sûresi biri dışında⁸⁵⁰ tüm mushaflarda, Saf ve Cuma sûreleri de mushafların bütününde aynı şekilde adlandırılmıştır. Münâfikûn sûresi, ikisi hariç⁸⁵¹ tüm mushaflarda, Tegâbün, Talâk, Tahrîm ve Mülk sûreleri de bütün mushaflarda bugünkü mushaflarla aynı isimle adlandırılmıştır. Kalem sûresi ise mushafların çoğunda Kalem, bazılarında "Nûn", bir kısmında ise "Nûn ve'l-Kalem" olarak anılmaktadır. Hâkka sûresi tüm mushaflarda, Meâric sûresi ikisi hariç⁸⁵² bütün mushaflarda, Nûh, Cin, Müzzemmil, Müddessir ve Kıyâme sûrelerinde ise mushafların hepsinde aynı adla anılmaktadırlar. İnsân sûresi, hemen hemen mushafların yarısında İnsân, diğer yarısında ise "Dehr Sûresi"; Mürselât sûresi vâvlı veya vâvsız olarak mushafların tümünde; Nebe' sûresi ise ikisi dışında⁸⁵³ tüm mushaflarda; Nâziât sûresi de vâvlı veya vâvsız şekilde mushafların tümünde aynı adla anılmaktadırlar. Abese sûresi mushafların çoğunda Abese, az bir kısmında "A'mâ Sûresi"; Tekvîr, İnfîtâr, Mutaffîfîn ve İnşikâk sûreleri ise mushafların çoğunda aynı adla, az bir kısmında da sırasıyla "Küvvirat", "İnfetarat", "Tatfif" ve "İnşakkat" olarak adlandırılmışlardır. Bürûc, Târık, A'lâ ve Gâşiye sûreleri; ayrıca Fecr sûresi vâvlı veya vâvsız; Beled

⁸⁴⁷ Mü'min sûresi, h. 628 ve 1155 yıllarında yazılmış mushaflarda "et-Tavl", ismiyle kayıtlıdır.

⁸⁴⁸ Kâf sûresi, h. 903 yılında yazılan bir mushafta "el-Mecîd", olarak isimlendirilmiştir.

⁸⁴⁹ Kamer sûresi, h. 1129 yılında yazılan bir mushafta "es-Sâat", olarak adlandırılmıştır.

⁸⁵⁰ Mümtehine sûresi, h. 787 yılında yazılan bir mushafta "el-Meveddet", olarak kaydedilmiştir.

⁸⁵¹ Münâfikûn sûresi, h. 903 yılında yazılan bir mushafta "en-Nifâk", h. 1094 yılında yazılan bir mushafta ise "Münâfikîn", olarak kayıtlıdır.

⁸⁵² Meâric sûresi, h. 730 yılında yazılan bir mushafta "es-Sâil", h. 1155 yılında yazılan bir mushafta ise şartıcı bir biçimde "el-Hadîd", olarak kaydedilmiştir.

⁸⁵³ Nebe' sûresi, h. 621 ve 959 yıllarında yazılmış mushaflarda "Amme", ismiyle kayıtlıdır.

sûresi; Şems, Leyl ve Duhâ sûreleri de vâvli veya vâvsız şekilde bütün mushaflarda aynı adla kaydedilirken İnşirâh sûresi ise mushafların çoğunda İnşirâh, azında ise “Elem Neşrah” olarak anılmaktadır. Tîn sûresi, vâvli veya vâvsız olarak mushafların hepsinde; Alak sûresi, ikisi dışında⁸⁵⁴ tüm mushaflarda; Kadr sûresi de bütün mushaflarda aynı adla isimlendirilmiştir. Beyyine sûresi, mushafların çoğunda aynı adla isimlendirilirken ikisinde “Lem Yekûn”, ikisinde “el-Kayyime” ve birinde ise “Münfekkîn” olarak adlandırılmıştır. Zilzâl sûresi mushafların çoğunda aynı adla anılırken bir kısmında ise “Zelzele” olarak kaydedilmiştir. Âdiyât sûresi vâvli veya vâvsız olarak; Kâria ve Tekâsür sûreleri; Asr sûresi vâvli veya vâvsız şekilde; ayrıca Hümeze sûresi tüm mushaflarda aynı isimle adlandırılmıştır. Fîl sûresi biri dışında⁸⁵⁵ tüm mushaflarda; Kureyş sûresi ikisi hariç⁸⁵⁶ bütün mushaflarda; Mâûn sûresi ikisinin dışında⁸⁵⁷ mushafların hepsinde; Kevser ve Kâfirûn sûreleri de bütün mushaflarda aynı adla isimlendirilmiştir. Nasr sûresi biri dışında⁸⁵⁸ mushafların hepsinde Nasr ismiyle anılırken Tebbet sûresi ise mushafların çoğunda Tebbet, bir kısmında “Mesed”, birinde Ebî Leheb, birinde de “el-Hatab” ismiyle kaydedilmiştir. Son olarak İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri de tüm mushaflarda aynı adla kayıtlıdır.

Görüldüğü üzere tarihî seyir içinde Kur’ân-ı Kerîm’deki sûre isimleri istisnalar dışında farklılık göstermemekte, bugünkü mushaflardaki ile aynı sûre isimlerini taşımaktadır.

2.2.7. Yapısı ve Sûre İçindeki Yeri Bakımından Sûre İsimleri

Bazı ilim adamları arasında sûrelere isim verilme uygulamasının genellikle sûrenin ilk kelimesi veya ilk âyeti ya da son kelimesine göre gerçekleştiği kanaati hâkimdir. Birçok müfessir, -çalışmanın 3. bölümünde de görüleceği üzere- sûrelerin isimlerini alışı sebebini izah ederken o ifadenin sûrenin ilk veya son kelimesi olduğu ya da ilk âyetinde geçtiği için bu ismi aldığını ifade etmektedirler. Fakat sûre isimlerini bu açıdan inceleyince durumun ifade edildiği gibi olmadığını fark ettik ve şu sonuçlara ulaştık: Kur’ân’ın sadece bir sûresi⁸⁵⁹ ismini son kelimesinden alırken yirmi iki sûre, ismini

⁸⁵⁴ Alak sûresi, h. 730 yılında yazılan bir mushafta “el-Kalem”, h. 990 yılında yazılan bir mushafta ise “İkra”, olarak anılmaktadır.

⁸⁵⁵ Fîl sûresi, h. 621 yılında yazılmış bir mushafta “Eraeyte”, ismiyle kaydedilmiştir.

⁸⁵⁶ Kureyş sûresi, h. 621 yılında yazılan bir mushafta “Li İlâf”, h. 914 yılında yazılan bir mushafta ise “es-Sayf”, şeklinde isimlendirilmiştir.

⁸⁵⁷ Mâûn sûresi, h. 730 ve h. 1186 yılında yazılan bir mushafta ise “ed-Dîn”, şeklinde isimlendirilmiştir.

⁸⁵⁸ Nasr sûresi, h. 1155 yılında yazılmış bir mushafta “el-Feth”, ismiyle kaydedilmiştir.

⁸⁵⁹ Kur’ân’ın 107. sûresi olan Mâûn.

sûrenin ilk kelimesinden, on sekiz tanesi ilk âyetinin içinden, yirmi beş tanesi ise ilk âyetinin son kelimesinden olmak üzere toplam altmış beş sûre, ismini ilk âyetinden almakta, geri kalan kırk altı sûre ise ismini sûrenin ilk âyetinin dışındaki herhangi bir âyetinden almaktadır. Üç sûre de vardır ki bunların isimleri, sûrenin muhtavasında geçmemektedir. O halde sûrelerin %20 civarı ismini sûrenin ilk kelimesinden, %57'si ilk âyetinde geçen bir ifadeden, %40'ı ise sûrede geçen ilk âyetinin dışındaki bir lafızdan almaktadır. Bu durum, sûrelerin isimlerini ilk kelimesinden alındığı şeklindeki kanaatinin isabetsiz olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmayı yapmamızın sebebi şudur: Sûrelerin isimlendirilmesinin ictihâdî olduğunu savunanlar, sûrelerin çoğunun kolay adlandırıldığı ve akılda kalma olasılığı daha yüksek olduğu için isimlerini ilk kelimesinden aldığını belirtmeleri, bu bakımdan isimlendirmede herhangi bir hedef ve maksadın güdülmediği intibasını vermeleridir. Bize göre sûrenin başlangıç kelimesinin sûreye isim olması, sûrenin sadece bu kelimelerle başladığı için değil, bu başlangıç kelimelerinin kapsayıcı özellikler barındırması, diğer bir ifadeyle sûrenin kapsamı geniş kelimelerle başlamasındandır.

Tüm sûrelerin bir ismi olduğu, isimsiz bir sûre bulunmadığı gibi aynı ismi alan iki sûre de yoktur. Yani tek bir ismin iki ayrı sûreye ad olarak verilmesi Kur'ân'da görülen bir durum değildir. Sûre isimlerinin yapısına bir göz atacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Özellikle şunu belirtmeliyiz ki, çağrıştırdıkları bakımından tercih edilen sûre isimleri bize göre çok hassas bir seçimi göstermektedir. Diğer bazı peygamber adlarıyla sûre isimleriyle bulunduğu halde ulu'l-azm peygamberlerinden olan Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ adında sûre ismi bulunmamaktadır. Zira Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde diğer peygamberlerin ümmetleri ve inananları mevcut değildi. Hz. İbrâhim'e inanan Hanîfler varsa da bu kişiler toplumda yer tutacak derecede çok sayıda değillerdi. Fakat Kur'ân, müşrik Araplarla birlikte yahudi hıristiyan toplumların olduğu bir ortamda nâzil oldu. Kur'ân'ın getirdikleri, Yahudilik ve Hıristiyanlığın hükümlerini kaldırıyor, yerine yeni hükümler getiriyordu. İki din mensupları da Kur'ân'a karşı çıkmaktaydılar. Muhtemelen bu sebeple Mûsâ va Îsâ isimlerinde sûre bulunmamaktadır. Bu adlardaki sûreler, yahudi ve hıristiyanların zihinlerinde kendi dinlerinin hala geçerli olduğu intibasını verebilirdi.

Öte yandan Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ adında sûre ismi olmamakla birlikte yahudi ve hıristiyanların Kur'ân'la bağına kurmak, onları Kur'ân'a yaklaştırmak için adlarını duyduklarında dikkatlerini çekecek ve onları o isme ve muhtevasına yönlendirecek, yahudilerin önem verdiği Bakara ismi; hıristiyanlar için önemli olan Mâide ve Meryem isimleri; her ikisi için de önemli olan Âl-i İmrân ismi, Kur'ân sûrelerine isim yapılmıştır. Zira Hz. Meryem ve Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'un babalarının adı, İmrân'dır. Çağrıştırdıkları bakımından bu adların sûrelere isim yapılması çok anlamlı olmuştur.

Buna göre sûre isimlerinin, muhatapların zihnini ve kalbini Kur'ân'a celbetme şeklinde özetleyebileceğimiz bir yapı taşıdığı söylenebilir. Yûsuf ve Âl-i İmrân sûrelerini işiten Ehl-i kitabın, kendilerinden bahsedildiği düşüncesiyle dikkatleri bu sûrelere yönelebilirken, bütün semavî dinler tarafından mübarek kabul edilen ve saygı duyulan Hz. İbrâhim'in isminin bir sûreye ad yapılması da bu bakımdan dikkat çekici bir durumdur.

Öte yandan tercih edilen sûre isimleri öyle derinlikli adlardır ki, sûrelerin içerikleri hakkında bilgi sahibi olunmasa bile sûrenin ismi, muhtevası hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir. Örneğin Münafikûn, Cin, Kâfirun, Nisâ vb. bazı isimleri duyan veya gören kimse, bu sûrelerin içeriği hakkında bir fikir edinebilir. Bu açıdan sûrelerin isimlendirilme sistemi çok orijinaldir. Kur'ân'daki sûrelerin tümünün, tek kelimeden oluşan isimleri bulunmaktadır. Buna rağmen isim, içeriği yansıtır mahiyettedir. Bırakın uzunca yazılmış bir kitabı, makale boyutlarında 15-20 sayfalık bir yazıda bile başlık koymanın zorluğu baş göstermektedir. Zira yazıya konulan başlık, yazıyı kapsayıcı ve yansıtır olmalıdır. Bu bakımdan küçük yazılara bile çoğu kez birkaç kelimeden müteşekkil başlıklar konur. Bu durum da sûrelere konulan isimlerin eşsizliğini göstermektedir.

Sûre isimlerini incelerken şunu fark ettik: Kur'ân'ın ele aldığı emen hemen her konuyu yansıtan bir sûre ismi bulunmaktadır. Sûre isimlerinden yola çıkarak Kur'ân'ın temas ettiği konulara ulaşabiliriz. Buna göre sadece sûrelerin isimlerinden yola çıkılarak Cenâb-ı Allah'ın Kur'ân'da vurguladığı tevhid, nübüvvet, âhiret, kıssalar vb. hususlar fark edilebilir. Zira sûre isimleri, Kur'ân'da işlenen konuların yansıması konumundadır. Sûre isimleri topluca dikkatle incelendiğinde Kur'ân'da ele alınan konular tesbit edilebilecektir. Bu da sûre isimlerinin çeşitliliğini gösteren bir vakıadır. Kur'ân'da

temas edilen tüm konuların bir yansıması, sûre isimlerinde de bulunmaktadır. Bu bakımdan sûre isimleri, Kur'ân'ı özetler mahiyettedir.

Dikkat edilecek olursa sûrelerin isimleri, düşünmeye ve araştırma yapmaya iten bir yapıdadır. Buna Cin Sûresi örnek olarak gösterilebilir. Zira cinler, gözle göremediğimiz ve ilâhî vahiy dışında ona dair bilgi edinmeye imkân bulamadığımız bir âlemdir.⁸⁶⁰

Sûre isimleri dikkatle ve topluca incelendiğinde kâinata bilebildiğimiz her bir varlık tabakasına ait varlıkları, sûrelere verilen isimlerde görmekteyiz. Bilinenden bilinmeyene, fizikten metafiziğe tüm alanlara ait varlıklar, sûrelere isim yapılmıştır. Varlık âlemi genelde “görülebilir ve görülemeyen” olarak ikiye ayrılır. Görülebilir varlıklar, insan, hayvan, bitkiler ve cansız varlıklar olarak dörde ayrılır. Görülemeyen varlıklarsa melekler, cinler ve Şeytan'dır. Görülen varlıklardan insanın, Alak gibi yaratılışının sebep ve kaynağına işaret eden; İnsan sûresi gibi hem cinsini ifade eden, hem de Hûd, Yûnus, Yûsuf, İbrâhîm, Meryem, Lokman, Muhammed ve Nûh sûreleri ile erkek-kadın, peygamber ve peygamber olmayan bireylerini ifade eden; Âl-i İmrân, Enbiyâ, Mü'minûn, Zümer, Ahzâb, Münâfikûn ve Kâfirûn adları ile çoğullarına; Hicr, Rûm Ahkâf ve Kureyş ile topluluklarına işaret eden sûre isimleri bulunmaktadır. Görülen varlıklardan hayvanların da hem cinsini ifade eden, hem de fertlerini ifade eden sûreler bulunmaktadır. En'âm sûresi bir anlamıyla hayvan cinsine işaret ederken, Bakara, Nahl, Naml, Ankebût ve Fîl sûre isimleriyle, uçan-yürüyen, büyük-küçük hayvan fertlerine delalet etmektedir. Görülebilir varlıklardan Tîn ismi ziraat ve bitkilere işaret ederken cansız dediğimiz varlıkları gösteren oldukça fazla sûre isimleri bulunmaktadır. Bürûc, Necm, Târık, Kamer ve Şems isimleri ile gökyüzünde varlıklara; Ra'd ismi ile hava olaylarına; yeryüzü şekillerinden Kehf, Tûr ve madenlerden Hadîd adlarıyla da yeryüzündeki varlıklara işaret etmektedir. Görülemeyen varlıklardan cinleri, Cin sûresi; melekleri ise bir anlamıyla Mürselât ve Nâziât isimleri temsil etmektedir. Şeytanın ismi veya bir vasfını gösteren sûre ismi yoksa da faaliyetlerini gösteren Münâfikûn ve Kâfirûn sûre isimleri bulunmaktadır. Görüldüğü üzere her bir varlık tabakasına ait varlıkları, sûrelere verilen isimlerde görmekteyiz. Her varlık alanına ait isimlerin sûrelere ad olarak verilmesi, Kur'ân'ın ve sûrelerinin kapsayıcılığının çok önemli bir göstergesidir.

⁸⁶⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Münîr*, XV, 151.

Kur'ân birçok âyetiyle, kâinat kitabının okunmasına kapılar aralasin diye fizik, kimya, jeoloji, botanik, zooloji gibi tabiat bilimlerini teşvik eder.⁸⁶¹ Mevcut yapılarıyla sûre isimleri de pek çok Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler'e ait branşlara işaret etmektedir. Şems, Kamer, Târık, Bürûc, Necm ve Ra'd isimleri, Astronomi ve Fizik'e; İnsân ismi, Antropoloji'ye, Alak Anatomi'ye; bir bitki çeşidi olan Tîn, Botanik'e; bazı hayvan isimleri olan Bakara, En'âm, Nahl, Neml, Ankebût ve Fîl, Zooloji'e; bir maden olan Hadîd, Jeoloji'ye; yukarıdaki sayılan canlıları ifade eden tüm isimlerle Biyoloji'ye; topluluk anlamı ihtiva eden Nâs Sosyoloji'ye; Kasas ve Şuarâ, Edebiyat'a; Hicr, Rûm, Ahkâf ve Sebe' Tarih'e; Mâûn ve Mufaffîfîn, İktisâd'a; Talâk ve Tahrîm isimlerinin Hukuk'a işaret ettiğini ifade edebiliriz.

Sûre isimlerinin yapısını araştırırken, dikkatimizi çeken hususlardan birisi de şu olmuştur: Sûre isimleri arasında olumlu anlam ifade eden sûrelerin yanında olumsuz anlam ifade eden sûre isimleri de bulunmakta mıdır? Yoksa sûre adları tümüyle olumluyu, iyiyi anımsatan isimler midir? Bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz ki, olumlu anlam ifade eden sûre isimleri olduğu gibi olumsuz mâna ifade eden sûre adları da bulunmaktadır. Bazı sûre isimleri, sadece adlarıyla negatif bir yapı taşıırken bazı sûre isimleri ise işlevleri bakımından olumsuzluğu anımsatan isimler durumundadır. Mü'minûn, Nûr, Feth, Rahmân, İnşirâh, Kevser ve Nasr isimleri doğrudan olumlu anımsaması olan sûrelerdir. Bunun yanında Ra'd ismi ise fonksiyonları, sesi ve neticeleriyle korkutucu olabilmekte ve böylece olumsuz bir anlam taşıyabilmektedir. Duhân ismi de adında bir olumsuzluk yok iken, kıyameti veya kıtlığı çağrıştırdığından korkutucu olabilmektedir. Fakat Münâfikûn, Mutaffîfîn, Tekâsür, Hümeze, Kâfirûn ve Tebbet adları olumsuz anımsamaları olan sûre isimleridir. Bu isimler, olunması değil, olunmaması gereken özellikleri dile getirmektedir. Sûrelere bu gibi olumsuz anlam taşıyan isimlerin verilmesi, hangi özelliklere sahip olunmaması, hangi vasıfların taşınmaması gerektiğine dikkat çekmek için verilmiş olsa gerektir.

Çevre, tüm hayatı boyunca insanın ayrılamayacağı yaşam alanıdır. Kur'ân'ın çevreyi oluşturan unsurları, hayvanları, rüzgârı, deniz ve ırmakları, dağları, taşları ve bitkileri de çokça zikrettiğini görmekteyiz. Bu hususları ele alan âyetlerle Kur'ân'ın tabii çevreye verdiği önem gösterilmek, böylece çevrenin değerinin bilinmesi hususunda

⁸⁶¹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Işık Yayınları, İstanbul 2002, s. 436.

insanlık uyarılmak istenmiş olabilir. Bu bakımdan sağlıklı yaşam ortamının unsurlarının önemini gösteren pek çok sûre ismi de bulunmaktadır. Çevrenin ayrılmaz parçalarından olan hayvanların çeşitli türlerinin isimleriyle anılan 6 sûre bulunmaktadır. Bunlar, Bakara, En‘âm, Nahl, Naml, Ankebût ve Fîl sûreleridir.⁸⁶² Çevrenin ayrılmaz parçalarından birisi de dağlardır. Tûr ismi dağlara, Kehf ismi de dağların bir parçası olup tabii sığınma ve korunma yeri konumundaki mağaralara işaret etmektedir. Beled ismi de insanın eski yaşam alanlarını oluşturan mekanlara ve modern yaşam merkezlerini oluşturan şehirlere delalet etmektedir. Aynı zamanda sûre isimlerinin bir kısmı, bazı şehirlere ve mimarî yapılara işaret etmektedir. Hicr, Sebe’ ve Ahkâf isimleri buna misâl olarak verilebilir. Varlığın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan unsurlardan biri de pek çok faydası olan rüzgârlardır. Zâriyât ismi de buna imada bulunmaktadır. Öte yandan bitkiler de çevre kavramı içerisinde mütalaa ettiğimiz, evrenin ayrılmaz parçalarındandır ki Tîn sûresi de bunlara işaret etmektedir.⁸⁶³

Sûrelere konulan isimler Hz. Allah’ın hatırlanmasına, tevhidin korunmasına, peygamberlere olan ihtiyacın ve peygamberlik müessesesine gereksinimin idrak edilmesine, âhiret hayatının varlığının zihinlerde canlı tutulmasına, insanın kulluk ve ahlâkî buyutunun unutulmamasına ve daha bilemeyeceğimiz pek çok güzelliklerin oluşumuna vesile olmaktadır.

Yapısı bakımından mesaj verici bir özellik taşımaları sebebiyle olsa gerek sûre isimlerinin zikredilmesinin yerine sûrenin sıra numarasının söylenmesi, -meselâ Yâsîn sûresi yerine 36. sûre denilmesi- doğru karşılanmamaktadır.

Kur’ân’daki sûre isimlerinin yapısını şu hususları anlatarak sürdürebiliriz:

1. Arap alfabesindeki “Zı/ظ” harfi dışındaki tüm harfler sûre isimlerinde kullanılmıştır. Yani Kur’ân’da, içinde “Zı/ظ” harfinin geçtiği herhangi bir sûre ismi -ilk ismi açısından- bulunmamaktadır.
2. Sûrelerin isimleri içerisinde, harf olarak en büyük sûre ismi, “el-Münâfikûn”dur. “المنافقون” kelimesi, 9 harftir. Harf sayısı olarak yine büyük olan “المطففين” ve “الذاريات” kelimeleri “şedde” ile birlikre 9 harf ise de şeddesiz olarak 8 harftir. Kur’ân-ı Kerîm’in sûrelerinin isimleri içerisinde, harf olarak en küçük sûre ismi ise tek harfli olan “Kâf”

⁸⁶² Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 242.

⁸⁶³ Çiçek, *a.g.e.*, s. 242-244.

ve “Sâd” sûreleridir. Kur’ân sûreleri içerisinde, iki harften oluşan sûre isimleri, Yâsin ve Tâhâ sûreleridir. Üç harften oluşan sûre isimleri, Nûr, Kehf ve Neml sûreleridir. Dört harften oluşan sûre isimleri, Duhân, Zuhruf, Fâtır ve Bürûc sûreleridir. Beş harften oluşan sûre isimleri, Ahkâf, Hucurât, Tegâbün, Tahrîm ve Gâşiye sûreleridir. Altı harften oluşan sûre isimleri, İnşirâh, Kâfirûn, Mücâdile, İnfitâr, Mümtehine ve İnşikâk sûreleridir.

3. Maden ismi alan tek sûre, Hadîd sûresidir.

4. Haftanın günlerinden birinin ismini alan tek sûre, Cuma sûresidir.

5. Kur’ân’daki sûre isimlerinin -3 tanesi dışında- tümü sûrelerin içinde geçmektedir. 3 sûrenin ismi ise sûrenin metninde geçmemektedir. Bunlar; Fâtîha, Enbiyâ ve İhlâs sûreleridir.

6. Bir devletin ismini alan tek sûre, Sebe’ sûresidir.

7. Meyve ismini alan tek sûre, Tîn sûresidir.

8. İbadetlerden, İslâm’ın rükünlerinden birinin ismini alan tek sûre, Hac sûresidir.

9. İnsan, hayvan veya melek olmayan bir varlığın ismini alan tek bir sûre vardır, o da Cin sûresidir.

10. Kur’ân’daki sûreler içinde 1 sûre, Mâûn, ismini son kelimesinden almaktadır. Nâs ifadesi de sûrenin içinde zikredilmekle birlikte sûrenin son kelimesinde de geçmektedir.

11. İki sûre ismi vardır ki bunlar düzden de tersten de okunsa, yani sağdan sola da soldan sağa da okunsa aynı kelime ortaya çıkmaktadır. Bunlar, Tebbet (تبت) ve Leyl (الليل) sûreleridir.

12. Sûre kelimesi ile başlayan tek sûre, Nûr sûresidir.

13. Bir sûre, ismini Kur’ân’ın diğer bir isminden almıştır, o da Furkân sûresidir.

14. İki sûrenin ismi namaz vakitlerine işaret etmektedir. Bunlar da Fecr ve Asr sûreleridir.

15. Bir sûre, ismini İslâm tarihinde yapılmış olan bir savaştan almaktadır, o da Ahzâb sûresidir.

16. Bir kadının ismini alan tek bir sûre vardır, o da Meryem sûresidir.

17. Kur'ân'daki sûreler içinde 4 sûre, ismini günün belirli vakitlerinden almaktadır. Bunlar, Fecr, Leyl, Duhâ ve Asr sûreleridir. Sabah vakti anlamına geldiği belirtilen Felak sûresi de bunlardan sayılmıştır.

18. Üç sûre, ismini gök cisimlerinden almaktadır. Bunlar, Kamer, Necm ve Şems sûreleridir. Bürûc ve Târik sûreleri de bunlara dahil edilebilir.

19. Beş sûre, ismini esmâ-i hüsnâdan almaktadır. Bunlar, Rahmân, A'lâ, Mülk, Fâtır, Nûr sûreleridir.

20. Beş sûre, ismini hayvan isimlerinden almaktadır. Bunlar, Bakara, Nahl, Neml, Ankebût ve Fîl sûreleridir.

21. Dört tane sûre, isimlerini mukattaa harflerinden almaktadır. Bunlar Tâhâ, Yâsîn, Sâd ve Kâf sûreleridir.

Sûrelere verilen isimlerle ilgili akla takılan birçok husus bulunmaktadır. Bunlardan birisi şudur: Herhangi bir sûrede birden fazla peygamber kıssası geçtiği halde sûre adını, o kıssalardan birinden almaktadır. Bu durumda sûrenin ismi hangi ölçüye göre verilmektedir? Meselâ Hûd sûresinde Hz. Nûh, Sâlih, İbrâhîm, Lût, Şuayb ve Mûsâ'nın adları geçmekte, ayrıca Hz. Nûh'un kıssası, Hûd (a.s.)'un kıssasından daha geniş ve daha uzun olarak zikredilmektedir. O halde neden sûreye Hûd sûresi adı verilmiş olabilir? Konumuz açısından son derece önemli olan bu soruyu şöyle cevaplayabiliriz: Hûd (a.s.)'a ait kıssalar birçok sûrede anlatılmakla birlikte,⁸⁶⁴ Bakara, A'râf, Hûd ve Şuarâ sûrelerinde diğer sûrelerden daha geniş bir şekilde tekrarlanmış, bunun yanında bu sûreler içinde de Hûd ismi en çok bu sûrede⁸⁶⁵ geçmektedir. Buna göre Hûd kelimesi bu sûrede tam beş kez tekrarlanmış ve bu tekrar, sûreye bu adın verilmesinin sebebi olmuştur.⁸⁶⁶

O halde akla şöyle bir soru daha gelmektedir. Hûd sûresinde Hz. Nûh'un adı 6 yerde geçmektedir.⁸⁶⁷ Neden bu sûre Nûh sûresi olmamıştır? Bu soruya da şöyle cevap

⁸⁶⁴ Hûd kelimesi Kur'ân'da Bakara, A'râf, Hûd ve Şuarâ sûreleri olmak üzere dört ayrı sûrede, on kez geçmektedir. Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 739.

⁸⁶⁵ Hûd kelimesi, beş kez olmak üzere en fazla Hûd sûresinde geçmektedir. Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 739.

⁸⁶⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 340-341; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

⁸⁶⁷ Nûh kelimesi Kur'ân'da Âl-i İmrân, Nisâ, En'âm, A'râf, Tevbe, Yûnus, Hûd, İbrâhîm, İsrâ, Meryem, Enbiyâ, Hac, Mü'minûn, Furkân, Şuarâ, Ankebût, Ahzâb, Sâffât, Sâd, Mü'min, Şûrâ, Kâf, Zâriyât, Necm, Kamer, Hadîd, Tahrîm ve Nûh sûreleri olmak üzere yirmi sekiz ayrı sûrede, kırk üç kez geçerken, sekiz kez olmak üzere en fazla Hûd sûresinde geçmektedir. Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 722-723.

verebiliriz: Hz. Nûh ve kavmi ile olan ilişkilerini ele alıp anlatan başlı başına bir sûre tahsis edilmiş, hatta bu sûrede başka bir kıssa yer almamıştır. Sadece kendi kıssasının geçtiği sûreye kendi adını vermek, o sûrede çok tekrar edilse bile kendisiyle birlikte diğer peygamberlerin kıssasının anlatıldığı sûreye isim olmaktan daha uygundur.⁸⁶⁸ Hûd sûresi de sûreler içinde bu isimle adlandırılması en uygun olan sûredir.⁸⁶⁹

Öte yandan Kasas sûresinde tek bir kıssa anlatılmaktadır, o da Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. Bunun yanında Hûd sûresi kasas sûresi olarak isimlendirilmeye daha uygundur; zira sûrede Kasas kelimesi geçmemekle birlikte, bu sûrenin aksine pek çok peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Buna göre Kasas sûresi, Hûd sûresi olarak; Hûd sûresi de Kasas sûresi olarak isimlendirilmeliydi. O halde bu sûrede başka peygamberler de anlatıldığı halde sûre neden başka bir peygamberlerin adıyla değil de Hûd sûresi olarak adlandırılmıştır?⁸⁷⁰ Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Bu sûrede başka peygamberler ve konular anlatılmakla beraber, onlardan Hûd (a.s.)'un seçilmesi, bu vesile ile onun hak dini tebliğ etmekteki gayretlerini ebedileştirme gayesine hizmet etmektedir.⁸⁷¹ Ayrıca Hz. Hûd kıssası, nüzûl açısından aynı zaman dilimine ait A'râf ve Şuarâ sûrelerinde yer almış olmakla birlikte, bu sûrede kısmen daha ayrıntılı olarak ele alınır.⁸⁷²

Bunların yanında Kur'ân'da zikri çokca geçtiği halde herhangi bir sûreye isim olmayan peygamberler de vardır. Bunlardan biri, Hz. Mûsâ'dır. Ulu'l-Azm peygamberlerinden olup 136 kez⁸⁷³ olmak üzere Kur'ân'da en çok zikri geçen peygamber olmasına rağmen Mûsâ adında bir sûre yoktur. Hz. Âdem ve Hz. İsâ da bu duruma örnek olarak verilebilir. O halde bu durumu nasıl açıklayabiliriz? Suyûtî de konuyu ele alırken bu hususu gündeme getirmiş ve bu soruyu o da sormuştur. Birçok sûre, -Nûh, Hûd, İbrâhîm, Yûnus, Âl-i İmrân, Neml, Yûsuf, Muhammed ve Lokman sûreleri gibi- içinde isimleri geçen peygamberlerden veya yine içinde zikri geçen -Meryem ve Mümin gibi- şahıslardan ismini almıştır. Bazı sûreler de -Ashâb-ı Kehf, Hicr, Sebe' gibi- içinde anlatılan kavimlerden ismini almaktadır. Bütün bunlara rağmen Kur'ân'da çok fazla zikredildiği halde Mûsâ adı hiçbir sûreye verilmemiştir. Hatta bazı âlimler, neredeyse

⁸⁶⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 341; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177-178.

⁸⁶⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 341.

⁸⁷⁰ İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1998, X, 426.

⁸⁷¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 220.

⁸⁷² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 132.

⁸⁷³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s 680-682.

Kur'ân'ın tümü Hz. Mûsâ'dan söz etmektedir, demişlerdir. Buna rağmen hiçbir sûrenin böyle bir adı yoktur. Aslında Hz. Mûsâ'nın kıssası, Tâhâ, Kasas ve A'râf sûrelerinde diğer sûrelere nazaran daha geniş zikredilmiştir. Bu sûrelerin dışında, kıssanın bu denli geniş anlatıldığı başka bir sûre yoktur. Bundan dolayı sanki Tâhâ veya Kasas ya da A'râf sûresine Mûsâ isminin verilmesi daha evla olurdu.⁸⁷⁴

Muhammed Ebû Şuhbe'nin tesbitine göre Hz. Mûsâ'nın kıssası Tâhâ sûresinde 9-99. âyetler arasında, Kasas sûresinde 3-46. âyetler arasında, A'râf sûresinde ise 103-155. âyetler arasında anlatılmaktadır. Buna göre Kasas ve A'râf sûrelerinin Mûsâ ismini alma hususunda birbirlerinden daha layık olma durumu söz konusu değildir. Tâhâ sûresine gelince, Hz. Mûsâ'nın kıssası en uzun bu sûrede anlatılıyor ise de Mûsâ (a.s.)'nın ilk büyüme, gençlik devresi, Kasas sûresinde sunulduğu gibi Tâhâ sûresinde ele alınmamaktadır. Bu açıdan Tâhâ sûresi de bu ismi almaya daha layık değildir.⁸⁷⁵

Kasas sûresinde tek bir kısca anlatılmaktadır, o da Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. O halde sûreye neden Kasas sûresi denilmiştir? Ayrıca çocukluğundan Firavun'un helak edilmesine, oradan Kârûn'un yerle bir edilmesine kadar Hz. Mûsâ'nın hayatının tüm ayrıntılarıyla anlatılan tek sûre, Kasas sûresidir. Hayat hikâyelerinin anlatıldığı sûrelere Yûsuf ve Nûh adları verilirken bu sûre neden Mûsâ sûresi olarak adlandırılmamıştır? Bu sûrede Kasas kelimesi geçtiği için bu isim verildiği söylenemez; zira Kasas kelimesi Yûsuf sûresinde 2 kez⁸⁷⁶ geçmektedir. Buna göre Yûsuf sûresi, Kasas ismini almaya daha layıktır. Öte yandan Hûd sûresi kasas sûresi olarak isimlendirilmeye daha uygundur; zira sûrede Kasas kelimesi geçmemekle birlikte, bu sûrenin aksine yedi tane peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Buna göre Kasas sûresi, Hûd sûresi olarak; Hûd sûresi de Kasas sûresi olarak isimlendirilmeliydi.⁸⁷⁷

Buna şöyle cevap verebiliriz: Bu durum öncelikle sûrelerin isimlendirilmesinde ictihâda yer olmadığının delilidir. Zira görüldüğü üzere devreye akıl girdiği zaman işler karmaşık bir hal almaya başlamaktadır. Öte yandan sûrelere ictihâdla isim verilmesi son derece subjektif bir isimlendirme olurdu. Çünkü bir ilim adamına göre isimlendirilmeye layık bir kelime sûreye isim yapılırken, başka bir ilim adamına göre diğer bir kavram sûreye ad olarak verilmeye daha uygundur ve adlandırma da buna göre yapılır. Bu da

⁸⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 178.

⁸⁷⁵ Ebû Şuhbe, *el-Medhal*, s. 327.

⁸⁷⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 546.

⁸⁷⁷ İbn Âdil, *el-Lübâb*, X, 426.

sûrelere isim verme hususunda kuralsızlığı ve kaosu netice verir. Böylece bir sûreye onlarca isim verme teşebbüsü vuku bulacaktır.

Suyûtî konuyu ele alırken Hz. Âdem'in kıssasını da bu kategoride değerlendirmiştir. Ona göre Hz. Âdem (a.s.)'in adı ve kıssası da değişik birçok sûrede geçmiş olmasına rağmen hiçbir sûreye “Âdem” ismi verilmemiş, İnsân sûresi ile iktifa edilmiştir. Keza “Zebih kıssası/Hz. İbrâhim'in oğlunu kurban edişi”, kıssaların en ibretlilerinden olduğu halde Sâffât sûresine bu ad verilmemiştir. Hz. Davud'un kıssası Sâd sûresinde geçtiği halde sûreye bu isim verilmemiştir.⁸⁷⁸ Suyûtî, ele aldığı bu konuyu sonlandırırken, sûre isimleri ile ilgili araştırma yapmanın önemi ve gerekliliğini de bildiren şu tesbitte bulunmaktadır: Sehâvî'nin *Cemâlü'l-Kurrâ* adlı eserinde Tâhâ sûresine “Kelîm Sûresi”; Hüzelfî'nin de *Kâmil* isimli kitabında Tâhâ sûresine “Mûsâ Sûresi”, Sâd sûresine “Dâvûd Sûresi”; Ca'berî'nin eserinde de Sâffât sûresine “Zebîh Sûresi” denildiğini görmeme rağmen, sûrelere verilen isimlerin hikmeti üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü bunlar, hadislere dayanan kuvvetli delillere muhtaçtır.⁸⁷⁹

Peygamberlere ait kıssaları ihtiva eden sûreler, genellikle sûrede konu edilen peygamberin adı ile isimlendirilmişlerdir; ancak bu bir kural olmadığı gibi sûrelerin bahsettikleri konuya göre adlandırılmaları şart da değildir. Meselâ yukarıda da geçtiği üzere Hz. Mûsâ'dan bahseden Tâhâ, Kasas ve A'râf sûrelerinden hiç biri Mûsâ sûresi diye adlandırılmamıştır.

Kur'ân sûrelerine isim olarak verilen kelimeler, ismini aldığı sûrelerden alınmaktadır. Fakat bazı sûrelerin isimleri vardır ki, bu kelimeler ismini aldığı sûrede geçmemektedir. Bunlar sırasıyla Fâtiha, Enbiyâ ve İhlâs sûreleridir.

2.2.8. Sûre İsimlerinin Muhtevayla İlişkisi

Sûrelerin, isimleriyle olan münasebeti münâsebetü'l-Kur'ân yani Kur'ân münasebeti ilminin çeşitlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Buna göre sûrelerin ismi ile maksatları arasında bir uygunluk ve bir irtibat bulunmaktadır.⁸⁸⁰ Her bir sûrenin ismi, sûrenin maksadını açıklamaktadır. Çünkü her bir varlığın ismi ile o varlık arasında bir ilişki

⁸⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 178.

⁸⁷⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 178.

⁸⁸⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 993.

vardır. Bir varlığın ismi, müsemâmâda detaylandırılan hususu özetle ifade etmektedir.⁸⁸¹ Varlıkların, kendi özlerini taşıdığı değerlerle onların adları arasında, çok yakın bir ilgi vardır. Genel olarak insanlar, özellikle eski insanlar nazarında isim, sadece bir ferdi hemcinslerinden ayırt etmeye yarayan basit bir etiket değil, ferdin varlığını ve şahsiyetini tamamlayan bir parçadır.⁸⁸²

Cenâb-ı Allah'ın esmâ-i hüsnâsı olduğunu ifade eden âyetlerden⁸⁸³ anlaşılacağı gibi isim, işaret ettiği varlık için ifade edeceği mâna açısından önem taşımaktadır.⁸⁸⁴ Bundan dolayı ilim adamları, her bir sûrenin ismi ile alakasını beyan etmeye, sûrelerin isimlerinin hangi yönden sûreye delalet ettiği; sûrenin küllî ve cüz'î maksadı arasındaki ilişkiye önem vermişlerdir.⁸⁸⁵

Şunu belirtmeliyiz ki, Kur'ân'daki insicam incelenmek istendiğinde öncelikle sûrenin seyir hattı bulunup ortaya konulmalıdır. Belli başlı cüzlerini ve maksatlarını tesbit ederek sûre hakkında genel bir toplu fikir sahibi olmadan cüzler arasındaki bağları yani âyetlerin başlarında, sonlarında veya aralarında bulunan mevziî bağları bulmaya çalışılmamalıdır. Sûrenin nazmını anlamak için ona bütün olarak bakmak, topyekün sûrenin üzerine bina edildiği küllî nizama dikkati yoğunlaştırmak gerekmektedir. Zira aynı konuya dair olan cümleler birbiriyle irtibatlı olduğu gibi bütün halinde de sûre, aynı maksata yönelmektedir.⁸⁸⁶

Buna göre Kur'ân'ın hârikalık ve mükemmelliklerinden birisi de hangi açıdan olursa olsun Kur'ân'ın i'câziyyetidir. Örnek olarak Kur'ân sûrelerinin isimlerini ele alırsak, her bir sûrenin, sûrenin ruhu ile isminin arasında zirve noktada bir uyum, düzen ve ahenk olduğunu görürüz. Bu hususta tevkîfî isimler ile büyük olasılıkla ictihâdî olan isimler aynıdır. Yani tüm isimlerde aynı düzen ve uyum bulunmaktadır.⁸⁸⁷ Bundan dolayı müfessirin önemli görevi, Kur'ân'ı indiren Hz. Allah'ın (c.c.), Kur'ân'ın içine koyduğu sanatsal şekildeki sûreler ile isimleri arasındaki bu güzel ilişkiden Kur'ân'ın i'câzını ve sûre isimlerinde bulunan özel ve genel çeşitli işârî delaletlerdeki gizli

⁸⁸¹ Bikâî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, *Mesâ'idü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver*, (thk. Abdüssemî' Muhammed Hasaneyn), Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1408/1987, I, 209.

⁸⁸² Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, 2. bs., İstanbul 1997, s. 41.

⁸⁸³ A'râf 7/180; Haşr 59/24.

⁸⁸⁴ Topaloğlu, Bekir, "Allah", *DİA*, İstanbul 1989, II, 482.

⁸⁸⁵ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 67.

⁸⁸⁶ Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, (trc. Prof. Dr. Suat Yıldırım), Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 190.

⁸⁸⁷ Bombâ, *a.g.e.*, s. 67.

mânaları bulup çıkarmaktır.⁸⁸⁸ Çünkü Kur'ân'ın güzel yönlerinden birisi de isim ile müsemma, yani ismi ile sûre arasındaki ince münasebet ve faydalı uyumu beyan etmektir.⁸⁸⁹

Örnek verecek olursak, mukattaa harfleriyle başlayan sûreler, münasebet ilminin bir çeşidi kabul edilmiştir. Bu harflerden her biri, başladığı sûreye tahsis edilmiş, Elif-Lâm-Mîm, Elif-Lâm-Râ yerine; Hâ-Mîm de Tâ-Sîn-Mîm harfleri yerine gelmemiştir. Sûrenin bu harflerden biriyle başlaması, sûredeki kelimelerden çoğunun bu harflerden meydana gelmesindedir. Bu sûrelerde, kendisinde mevcut olan kelime ve harflerle uygun düşmeyen mukattaa harfleriyle başlaması doğru değildir. Şayet Kalem sûresi kâf; Kâf sûresi nûn ile başlasaydı, Allah kelamında riayet edilen münasebet ortadan kalkmış olurdu. Bu yüzden, sûrede kaf harfi çokca tekrar ettiğinden, sûre bu harflerle başlamıştır. Bu sûredeki; Kur'ân, halk, kavî, kurb, telakki, rakîb sâik, ilkâ, tekaddüm, müttakîn, kalb, kurûn, nakîb, teşakkuk ve hukuk gibi kelimelerin hepsinde kaf harfi bulunmaktadır. Yûnus sûresinde, ikiyüzden fazla kelimedede râ harfi tekrar etmiş, bu yüzden sûre Elif-Lâm-Râ ile başlamıştır.⁸⁹⁰

O halde sûrelerin isimleriyle içerikleri arasında bir irtibatın olduğu rahatça ifade edilebilir. Sûrelerin isimleriyle sûrelerin içeriği arasında sağlam bir bağ vardır ve sûre isimleri, sûreden hedeflenen ve kastedileni açıklamaktadır.⁸⁹¹ Fakat bazı sûrelerin isimleri ile muhtevası arasındaki ilişki -Yûsuf, Kâfirûn, Münâfikûn, İhlâs sûrelerinde olduğu gibi- açık ve doğrudan iken, bazı sûrelerin isimleri ile içerikleri arasındaki bağ, kapalı ve dolaylı olabilmektedir. Böyle de olsa tüm sûrelerin isimleri ile en azından belirli bazı âyetleri arasında bir alaka vardır. Bu bakımdan sûreler tefsir edilirken, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlamak için, sûrelere isimlerinin neden verildiği, adının sûre ile ilişkisinin ne olduğu üzerinde durmanın çok faydalı hatta olması gereken bir çalışma olduğu görülmektedir.

⁸⁸⁸ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 51.

⁸⁸⁹ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 19.

⁸⁹⁰ Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet", s. 74-75.

⁸⁹¹ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 78; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 94.

2.2.8.1. İsimlerin Sûrelerin Anlaşılmasına Katkısı

Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber (a.s.)'e gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, pek çok özelliklere sahip son mukaddes kitaptır. Onun bu özellikleri, yine kendisi tarafından muhataplarına tanıtılmıştır. Bilindiği gibi bir şey veya kimse tanıtılırken, öncelikle onun sahip olduğu isim ve sıfatlar nakledilir. Kur'ân'ı tanımak ve tanıtmak için de aynı yoldan hareket edilerek onun hâiz olduğu isim ve sıfatların zikredilmesi gerekir.⁸⁹²

Kur'ân-ı Kerîm, bizzat kendisi için bazı isimler ve birtakım sıfatlar kullanmaktadır. Bunlara bakarak onun mahiyeti daha iyi tanınmakta ve dolayısıyla anlaşılması da kolaylaşmış olmaktadır. Bazı âlimler, Kur'ân'ın 50'den fazla isminin olduğunu belirtmiş ve bunları zikretmiştir.⁸⁹³ Kur'ân'ın isim ve sıfatlarını bilmenin pek çok genel faydasının yanı sıra, bu isimlerle nitelenen Kur'ân-ı Kerîm'in yapısını ve tabiatını kavrama, Kur'ân'ın mazmûnunu anlama gibi faydaları da bulunmaktadır. Kur'ân isminin dışındaki bu isimlendirmeler, Kur'ân'ın isimlerini ve sıfatlarını rastgele artırmak için yapılmış değildir. İşin hakikatine bakılırsa bu isim ve sıfatlar bir hal tercümesi, örnekleme ve temsil etme konumunda oldukları için Kur'ân'a verilmiştir.⁸⁹⁴

Bütün bu çalışmalar, isimlerinden hareketle Kur'ân-ı Kerîm'in daha doğru ve daha net anlaşılmasına katkı sağlamak içindir. Çünkü Kur'ân'ın isimleri, onun mahiyet ve içeriğini daha iyi anlamak için çok önemli materyallerdir. Buradan hareketle sûrelerin Mekke'de veya Medine'de indiğinin bilinmesi Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi sûrelerin isimleri de Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yardımcı olan hususlardandır.⁸⁹⁵ Bu bakımdan tüm sûreleri, kendilerine verilen isimler açısından özel bir şekilde incelemek gerekir.⁸⁹⁶ Zira sûrelerin isimleri, o sûrede anlatılan mânaların ve muhtevasının ipuçlarını vermektedir. Bundandır ki sûrelerin adları, o sûrenin ne kadar câmî ve muhtevası geniş mânalar ifade ettiğini de gösterirler.

Bu açıdan sûrelerin muhtevasını tam anlamıyla anlamak ve kavrayabilmek için sûrenin isim veya isimlerinin belirleyici bir etkiye sahip olduğu açıktır. Âyetler ele alınıp yorumlanırken sûre isimleri dikkate alınmalı ve bu doğrultuda çalışma yapılmalıdır.

⁸⁹² Çetin, Abdurrahman, "Kur'ân'a Göre Kur'ân'ın İsim ve Sıfatları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 5, Bursa1993, s. 67.

⁸⁹³ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 159-161.

⁸⁹⁴ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 42.

⁸⁹⁵ Akpınar, "Kur'ân Sûrelerinin İsimlerine Dair", s. 6.

⁸⁹⁶ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 49.

Zira bu yöntem, sûreye bütüncül olarak bakabilmeye ve onu doğru anlamlandırmaya ciddi katkılar sağlayabilecektir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Uzunluk açısından kısa olan sûrelerin isimleri, detaylı olmadığı için muhtevasını yansıtabilir ve bu bakımdan sûrenin anlaşılmasına bir katkı sağlayabilir. Kur'ân'daki uzun sûrelerde, örneğin pek çok hükmün ve ibadet çeşitinin ele alındığı Bakara sûresinde, de durum aynı mıdır? Bu soruya Bakara sûresi üzerinden cevap verebiliriz: Bakara sûresi, tevhit mesajıyla gelen bir sûredir. İsrâiloğulları'ndan kurban etmeleri istenen şey, gerçekte kalplerine sevgisini içirdikleri sahte tanrılarıydı.⁸⁹⁷ Böylece İsrâiloğulları'nın içlerinde yer etmiş⁸⁹⁸ çok yaygın bir şirk şekli olan “bakara”ya tapma sapıklığı, Hz. Mûsâ'nın Allah tarafından gönderilmesiyle, bir sığırın hadiselî boğazlanmasıyla ortadan kaldırılmıştır. Sûrenin ismindeki temel espi odur. Şifre doğru kavranırsa bir yönüyle o sûrenin yüzüne de ışık tutmuş olur. Sûrede bir kısım ahkâm da ele alınmıştır. Yani mamaz, oruç, hac ve ubûdiyetin çeşitli kısımları bu sûrede cem edilmiştir. Bununla birlikte sûreye Bakara isminin verilmesi, Allah'a bakaraperestlikle değil, böyle kulluk yapılırlı mesajını vermektedir. Bu bakımdan geniş ve derin bir bakış açısıyla dikkatlice düşünüldüğünde uzun sûrelerde de isminin, sûrenin anlaşılmasına katkı sağlayacağı görülecektir.

2.2.8.2. İsimlerin Sûrelerdeki Merkezîliği

Burada işlenecek husus, “Sûrelere verilen isimler, sûrede asıl vurgulanmak istenen husus mudur?” sorusunun cevabını teşkil edecektir.

Sûrede miktar olarak az bir yer bulan bir konu sûreye isim olabilirken, sûrede yoğun işlendiği veya çokça tekrar edildiği halde bazı konular sûreye ad olmayabilir. Örneğin, Bakara sûresi Kur'ân'ın en uzun sûresidir. 286 âyetlik bir sûreye ismini veren hadise 7 âyetlik bir uzunlukta ele alınmaktadır. Sûrede tam bir sayfadan oluşan “deyn âyeti” denilen dikkat çekici bir âyet, ayrıca “Âyetü'l-kürsî” ve sûrenin son iki âyetinden oluşan “Âmene'r-resûlü” diye başlayan Kur'ân'ın en faziletli âyetlerinden sayılan âyetler bulunmasına rağmen sûre bunlardan ismini almamış, buna mukabil ismini Bakara kıssasından almıştır. Buna göre, bu kıssa ile verilmek istenen önemli bir mesaj vardır ki Kur'ân'ın en uzun sûresine isim olabilmıştır.

⁸⁹⁷ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 31.

⁸⁹⁸ Bakara 2/93.

Sûre isimleri özellik ve çağrıştırdıkları bakımından tasnif edilse Bakara ismi hangi başlık altında ele alınabilir? Bakara ismi “hayvan isimlerini alan sûreler” başlığında ele alınabilir, çünkü Bakara bir hayvan ismidir. Ayrıca “mûcize ifade eden sûre isimleri” başlığında işlenebilir, çünkü Bakara, bir mûcizenin parçası olmuştur. Öte yandan sûre “tevhide işaret edilen sûre adları” başlığı altında da değerlendirilebilir, çünkü Bakara, yahudiler için kutsal bir varlıktır ve Cenâb-ı Allah onun kesilmesini istemekle yahudilerin buzağı sevgisini kesip atmaya istemektir. Bize göre sûreye bu adın verilmesindeki maksat, budur. Buna göre bir sûreye isim olabilmesi için o konunun sûrede uzunlamasına anlatılmasına gerek yoktur. Zira daha önce de gördüğümüz gibi sûreler, isimlerini sûrelerde yer alan en çarpıcı niteliklerden almaktadır.

Bununla birlikte yoğun olarak işlenen konuların sûreye ad olmaları bir kural olmamakla birlikte, sûrelerin isimlendirilmesinde bir ölçüt durumundadır. Nisâ, Tevbe, Yûsuf, Enbiyâ, Rahmân, Münâfikûn, Cin, Kiyâme, İnsân, Gâşiye, Kadr, Zilzâl, Kâria, Fîl, Kureyş, Kâfirûn, Tebbet, İhlâs ve Nâs sûreleri buna örnek gösterilebilir. İsmi aldıkları konular bu sûrelerde merkezî bir konumdadır. Bu sûreler, ele aldıkları bu konular etrafında işlenmektedir.

Meselâ İnsan sûresi, insanla başlamış insanla bitmiştir. Sûre insanın başlangıcını - yaratılmadan önceki hiçliğini- anlatarak başlamış, sonunu ve gideceği yeri anlatarak sonlanmıştır. Sûre bir nevi insanın serencamını anlatmaktadır. Diğer yandan 6 âyetten oluşan Nâs sûresinde 5 kez “nâs” kelimesi; 5 âyetten meydana gelen Kadr sûresinde 3 kez “kadr” kelimesi geçmektedir.

Buna mukabil sûrede başka dört peygamberin daha yer alması ve onların daha ayrıntılı anlatılmasına rağmen Yûnus sûresi, tek bir âyetinde geçen Yûnus adıyla anılmaktadır. Zira bu sûreye “Yûnus” adının verilmesi, Kur’ân’ın genel amacı bakımından önemlidir. Kur’ân’da peygamber kıssalarının anlatılmasından maksat insanlara hoşça vakit geçirtmek olmayıp geçmişten ibret almalarını sağlamaktır. 98. âyete göre Yûnus peygamberin kavmi onu dinlediği için dünyada cezadan kurtulmuştur. Allah’ın peygamber ve kitap göndermekteki maksadı, insanların dünya ve âhiret mutluluğuna ermeleridir. Âyet bunun bir örneğini verdiği için sûreye Yûnus isminin verildiği düşünülebilir.⁸⁹⁹

⁸⁹⁹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 79.

Bazen sûrenin konusu tüm sûrede anlatılmamasına rağmen sadece o sûrede anlatıldığı için sûreye ad yapılmıştır. Örneğin Mâide kelimesi, Kur'ân'da toplam 2 yerde geçmekte, ikisi de Mâide sûresindedir.⁹⁰⁰ Ayrıca A'râf,⁹⁰¹ Enfâl,⁹⁰² Hicr (Ashâb-ı Hicr olarak),⁹⁰³ Nahl,⁹⁰⁴ Kehf,⁹⁰⁵ Tâhâ,⁹⁰⁶ Şuarâ,⁹⁰⁷ Naml ve müennesi nemle,⁹⁰⁸ Ankebût,⁹⁰⁹ Rûm,⁹¹⁰ Lokman,⁹¹¹ Yâsîn,⁹¹² Sâd,⁹¹³ Zümer,⁹¹⁴ bu formuyla Şûrâ,⁹¹⁵ Câsiye, Kur'ân'da⁹¹⁶ Ahkâf,⁹¹⁷ bu formuyla Hucurât,⁹¹⁸ Kâf,⁹¹⁹ bu yapısıyla Zâriyât,⁹²⁰ Tegâbün,⁹²¹ Hâkka,⁹²² Cuma,⁹²³ Müzzemmil,⁹²⁴ Müddessir,⁹²⁵ Mürselât,⁹²⁶ Nâziât,⁹²⁷ İnfitâr kelimesi bu formuyla Kur'ân'da geçmemektedir; fakat İnfitâr ile aynı kökten gelen "İnfetarat" fiili,⁹²⁸ Mutaffifîn,⁹²⁹ Târık,⁹³⁰ Tîn,⁹³¹ Âdiyât,⁹³² Asr,⁹³³ Hümeze,⁹³⁴ Fîl,⁹³⁵ Kureyş,⁹³⁶ Mâûn,⁹³⁷ Kevser⁹³⁸ ve Felak ifade ve kelimeleri⁹³⁹ Kur'ân'da sadece

⁹⁰⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 684.

⁹⁰¹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 459.

⁹⁰² Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 717.

⁹⁰³ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 194.

⁹⁰⁴ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 690.

⁹⁰⁵ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 621.

⁹⁰⁶ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 428.

⁹⁰⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 384.

⁹⁰⁸ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 719.

⁹⁰⁹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 492.

⁹¹⁰ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 329.

⁹¹¹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 651.

⁹¹² Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 772.

⁹¹³ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 399.

⁹¹⁴ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 332.

⁹¹⁵ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 391.

⁹¹⁶ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 164.

⁹¹⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 208.

⁹¹⁸ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 194.

⁹¹⁹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 529.

⁹²⁰ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 270.

⁹²¹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 496.

⁹²² Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 212.

⁹²³ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 177.

⁹²⁴ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 332.

⁹²⁵ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 253.

⁹²⁶ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 320.

⁹²⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 694.

⁹²⁸ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 523.

⁹²⁹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 427.

⁹³⁰ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 425.

⁹³¹ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 158.

⁹³² Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 449.

⁹³³ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 463.

⁹³⁴ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 738.

⁹³⁵ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 528.

⁹³⁶ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 542.

⁹³⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 671.

⁹³⁸ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 598.

bu sûrelerde geçmektedir. Bu isimler sûrede yoğun olarak işlenmesi de sadece bu sûrede yer aldığı için sûreler bu adlarla anılmışlardır.

Kur'ân'da çok fazla zikredilmesi, konunun bir sûreye isim olmasını gerektirmemektedir. Kur'ân'da en çok zikri geçen isim olan Mûsâ, herhangi bir sûreye isim olmamıştır. Ayrıca Kasas sûresinde tek bir kıssa anlatılmaktadır, o da Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. Buna rağmen pek çok peygamberi anlatan Hûd sûresi değil de bu sûre Kasas olarak adlandırılmıştır.

Buradan sûrelere isim olan kişi ve nesnelere, ismi olmayanlardan daha değerli olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak sûrelere isim olanlar, vurgulanmak istenenlerdir, denebilir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ adında doğrudan bir sûre yoktur; fakat Mûsâ kıssasında dikkat geçen Bakara ismi Hz. Mûsâ ile ilgili, Âl-i İmrân ile Meryem sûreleri de Hz. Îsâ ile bağlantılı sûre isimleridir.

Diğer yandan Kur'ân'da geçtiği halde müstakil sûreye ad olmayan peygamberler sadece Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ ile sınırlı değildir. Bu iki peygamberin yanında -isim sırasına göre verecek olursak- Âdem, Dâvûd, Eyyûb, Hârûn, İdris, İlyâs, İshak, İsmâil, Lût, Sâlih, Süleyman, Şuayb, Üzeyir, Yahyâ, Ya'kub, Zekeriyâ ve Zülkifl (a.s.) peygamberlerin de ismi, herhangi bir sûrenin adı olmamıştır. Bununla birlikte kendi adları değilse de bu peygamberlerin bazılarının kavimleri müstakil bir sûreye ad olmuştur. Fakat Hz. Peygamber (a.s.)'in hem kendi ismi hem de kabilesi müstakil birer sûreye isim olarak verilmiştir.

Öte yandan sûrede zikri geçmediği halde ele aldığı konuyu yoğun bir şekilde işlediği için İhlâs ve Enbiyâ, sûrelere isim olmuştur. İhlâs, ihlâs sûresinin temel konusudur. Enbiyâ kelimesi de Kur'ân'da beş kez zikredilmektedir; fakat bu sûrede hiç geçmemektedir.⁹⁴⁰ Bununla birlikte Enbiyâ sûresinde 16 peygamber ve Hz. Meryem'in ismi geçmektedir ki sûrenin bu adla anılma sebebi böylece ortaya çıkmaktadır. 18 peygamber isminin zikredildiği En'âm sûresi dışında Kur'ân'daki hiçbir sûrede bu kadar fazla peygamber ismi geçmemektedir. En'âm sûresinin Enbiyâ olarak isimlendirilmemesinin sebebi ise bu sûrede "en'âm" hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi bulunmasındandır. Burada anlatılanlar, Araplar'ın vaktiyle çeşitli putlarına adadıkları

⁹³⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 526.

⁹⁴⁰ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 687.

hayvanlarla ilgili İslâm öncesi bazı bâtil inançlara yapılan atıflardır. Bu bakımdan bu sûreye En‘âm ismi daha uygun düşmektedir.

2.2.9. Sûre İsimleri Arasındaki Münasebet

Sûreler arasında münasebetin varlığı bazı ilim adamlarınca kabul edilmektedir ve münasebetin varlığını ve şeklini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Fakat acaba sûre isimleri arasında bir ilişki bulunmakta mıdır? Bazı ilim adamları bu soruya olumlu karşılık vermekte ve sûre isimlerinin meziyet ve ayrıcalıklarından birinin de birbirleri arasında bulunan bağlantının varlığı olduğunu düşünmektedirler. Sûre isimleri arasındaki ilişki, genel anlamda sûre isimleri arasındaki münasebet ve nüzûlüne göre sûre arasındaki münasebet şeklinde ele alınabilir.

2.2.9.1. Genel Anlamda

Sûrelerin isimleri arasında bulunan ilişkilerin, aralarındaki bağlantılara göre tasnif edilmesi mümkündür. Örneğin sûre isimleri arasında benzerlik ilişkisi; tekâbül (karşılaştırma, karşı olum) alakası; cüz’îlik-küllîlik bağlantısı; genellik-özellik ilgisi; şümullük ilişkisi ve bunların dışında mümkün olan başka bağlar da vardır. Meselâ, hayvan isimlerini alan Bakara (inek), Nahl (arı), Neml (karınca), Ankebût (örümcek) ve Fîl sûreleri arasında birkaç açıdan tekâbül ilişkisi vardır. Nahl, Neml ve Ankebût isimlerini canlı varlıkların en küçüklerinden alırken Fil ve Bakara ise en büyük varlıklardan almaktadır. Ayrıca Bakara, Neml ve Fîl sûreleri yürüyen hayvanların isimlerini alırken, Nahl ve Ankebût, uçan hayvanların adlarını almıştır.⁹⁴¹

Enbiyâ sûresi ile peygamber isimlerini alan Yûnus, Hûd vb. diğer sûreler arasında ve Nisâ ile Meryem sûresi arasında genellik-özellik ilgisi vardır. Enbiyâ ve Nisâ isimleri genelliğe, peygamber isimleri ile Meryem ismi özelliğe işaret eder.

Mü’min ile Mü’minûn sûresi arasında cüz’îlik-küllîlik alakası bulunmaktadır. Mümin, inananların bir ferdi, Mü’minûn ise bir topluluğunu anlatmaktadır. Saf ile Sâffât sûreleri arasında da bu bakımdan bir alaka bulunmaktadır.

Kıyâme ile Vâkıa, Gâşiye, Kâria, Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk ve Zilzâl sûreleri arasında ise şümullük bağlantısı bulunmaktadır. Zira Kıyâme ismi, kıyametin bir yönünü veya çeşidini gösteren sayılan tüm sûrelerin isimlerini ihtiva etmektedir. Öte yandan Asr

⁹⁴¹ Bombâ, *Esmâü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 101.

sûresi ile Duhâ, Fecr ve Leyl sûreleri arasında da zaman parçalarını ifade etmeleri bakımından şümullük ve cüz'îlik-küllîlik bağlantısı vardır.

Tûr ile Kehf sûreleri arasında ise şümullük ilişkisi bulunmaktadır. Tûr (dağ) genel yapıyı, Kehf (mağara) ise onun bir parçasını ifade etmektedir. Ayrıca dağ, mağarayı da kapsamaktadır. Kehf sûresi ile Hucurât sûresi arasında ise tekâbül ilişkisi vardır. Şöyle ki, Kehf yani mağara tabii, başkası tarafından yapılmayan barınma ve sığınma yeridir. Hucurât yani odalar, evler ve konak yerleri ise insan yapımı medenî barınma ve sığınma yeridir. Bunların ortak noktası ise kendilerini çeşitli tehlikelerden korumak ayrıca rahat ve güvenliklerini sağlamak için insanların sığındıkları ve korundukları yer olmalarıdır. Öte yandan Kehf sûresinde tevhidin ve Allah bilgisinin esası olan akidenin nüvesini korumak için gençlerin Kehf'e sığınmaları işlenirken Hucurât sûresinde ise toplumsal hayatın ve ev hayatının usullerinin yerleştirilmesi; fert ve toplum haklarının korunması ve gözetilmesi ele alınmaktadır.⁹⁴²

Cin sûresi ise Nâs sûresi arasında da tekâbül ilişkisi vardır. İnsan ve cin, biri görülebilen diğeri görülemeyen, Cenâb-ı Hakk'a ibadet etmekle yükümlü, akıl sahibi iki varlıktır. O iki sûreye, Hz. Allah'ın yarattığı üç akıl sahibi varlığa işaret eden bu diziyi tamamlamak üzere "melekler" anlamı verilen Mürselât ve Nâziât sûreleri de eklenebilir.

Necm, Kamer, Bürûc, Târik ve Şemş sûreleri arasında ise benzerlik ilişkisi vardır. Zira bu varlıklar, geniş evrende yüzen cisimlerdir ve Hayy ve Kayyûm Allah'ın kudretiyle hareket etmektedirler.⁹⁴³

Peygamber isimlerini alan sûreler ile sâlih kişilerin isimlerini alan Âl-i İmrân ve Meryem sûreleri arasında tekabül alakası vardır. Ayrıca Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Muhammed ve Nûh gibi erkek isimlerini ad olarak alan sûreler ile bir kadın ismini alan Meryem sûresi arasında zıtlık ilişkisi bulunmaktadır. Mü'minûn sûresi ile Kâfirûn sûresi arasında ve yine Mü'minûn ile Münafikûn sûreleri arasında zıtlık alakası vardır. Gündüz ortaya çıkan Şems (güneş) ile gece ortaya çıkan Kamer (ay) ve Necm (yıldız) sûreleri arasında, ayrıca Leyl (gece) ile Duhâ ve Fecr sûreleri arasında zıtlık ilgisi bulunmaktadır.

⁹⁴² Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 101.

⁹⁴³ Bombâ, *a.g.e.*, s. 102.

Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarını keşfetme ve sûre isimleri arasındaki bağlantıları araştırma hususunda hala geniş bir alan vardır. Sûrelerin isimleri arasındaki ilişki bakımından "Nisâ sûresi mukabilinde neden Ricâl sûresi bulunmamaktadır?" ve "Alak sûresi, İnsân sûresinin mukabili midir?" şeklindeki vb. sorular, Kur'ân-ı Kerîm hakkında daha çok araştırma yapmaya ve düşünmeye teşvik edecek türden sorulardır.⁹⁴⁴

2.2.9.2. Nüzûlüne Göre

Nüzûlüne göre veya zaman açısından sûre isimleri arasındaki münasebetten kastımız, Mekke'de nâzil olan sûreler ile Medine'de indirilen sûrelerin isimleri arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Burada Mekkî ile Medenî sûre isimlerinin özellikleri ve genel anlamda verdiği mesajlar üzerinde duracağız. Bu bakımdan öncelikle Mekke'de ve Medine'de inen sûreleri gözden geçireceğiz.

Daha önce ifade edildiği üzere Mekkî ve Medenî sûrelerin sayısı üzerinde ittifak edilmemiştir. Suyûtî ve Übey b. Kâ'b'ın farklı görüşlerinin yanı sıra⁹⁴⁵ son olarak Mısır kralı Fuat'ın bastırıldığı Kur'ân'da Mekkî sûre 86, Medeni sûre 28 olarak kabul edilmiştir.

Suyûtî'nin nakline göre İbn Abbas'tan yapılan bir rivayette de 86 sûrenin Mekke'de, 28 sûrenin ise Medine'de nâzil olduğu belirtilmektedir. Buna göre Mekkî sûreler şunlardır: 1. Fâtiha, 2. En'âm, 3. A'râf, 4. Yûnus, 5. Hûd, 6. Yûsuf, 7. İbrâhîm, 8. Hicr, 9. Nahl, 10. İsrâ, 11. Kehf, 12. Meryem, 13. Tâhâ, 14. Enbiyâ, 15. Mü'minûn, 16. Furkân, 17. Şuarâ, 18. Neml, 19. Kasas, 20. Ankebût, 21. Rûm, 22. Lokmân, 23. Secde, 24. Sebe', 25. Fâtır, 26. Yâsîn, 27. Saffât, 28. Sâd, 29. Zümer, 30. Mü'min, 31. Fussilet, 32. Şûrâ, 33. Zuhruf, 34. Duhân, 35. Câsiye, 36. Ahkâf, 37. Kâf, 38. Zâriyât, 39. Tûr, 40. Necm, 41. Kamer, 42. Vâkıa, 43. Mülk, 44. Kalem, 45. Hâkka, 46. Meâric, 47. Nûh, 48. Cin, 49. Müzzemmil, 50. Müddessir, 51. Kıyâme, 52. Mürselât, 53. Nebe', 54. Nâziât, 55. Abese, 56. Tekvîr, 57. İnfîtâr, 58. Mutaffifîn, 59. İnşikâk, 60. Burûc, 61. Târık, 62. A'lâ, 63. Gâşiye, 64. Fecr, 65. Beled, 66. Şems, 67. Leyl, 68. Duhâ, 69. İnşirâh, 70. Tîn, 71. Alak, 72. Kadr, 73. Âdiyât, 74. Kâria 75. Tekâsür, 76. Asr, 77. Hümeze, 78. Fîl, 79.

⁹⁴⁴ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 102.

⁹⁴⁵ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 27-33.

Kureyş, 80. Mâûn, 81. Kevser, 82. Kâfirûn, 83. Tebbet, 84. İhlâs, 85. Felak ve 86. Nâs sûreleridir.⁹⁴⁶

Mekke'de ve Medine'de nâzil olan sûrelerin özellik ve alâmetleri göz önünde bulundurduğumuzda Mekkî ve Medenî sûrelerin özelliklerinin, isimlerine de yansımış olduğunu görmekteyiz. Mekke'de inen sûrelerde Hz. Allah'ın birliği başta olmak üzere, itikat, risalet ve âhiretle ilgili iman esasları işlenmiş, cennet ve cehennem tasviri yapılmaktadır. Bunun yansıması olarak Mekke'de inen Fâtır, A'lâ, Kâfirûn ve İhlâs sûreleri Hz. Allah'ın yaratıcılığı ve birliğine; Kıyâme, Tekvîr, Kâria, Vâkia, Duhân, Gâşiye, Hâkka, Nebe', İnfîtâr ve İnşikâk sûrelerinin de kıyamete; A'râf ve Câsiye sûreleri ise âhiret ve ahvaline işaret etmektedir. Buna göre Zilzâl sûresi hariç, kıyameti ifade eden tüm sûre isimleri Mekkî sûrelere ait adlardır. Öte yandan Tegâbün dışındaki kıyamete delalet eden tüm sûre adları da Mekke'de nâzil olan sûrelerin isimleridir. Çünkü müşriklerin inatla inkâr ettikleri kıyamet, ısrarla vurgulanmak istenmiştir.

Öte yandan Enbiyâ sûresi genel olarak nübüvvete; Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Nûh sûreleri özel olarak peygamberlere; İsrâ, Müzzemmil, Müddessir, İnşirâh ve Kevser sûreleri Hz. Peygamber (a.s.)'e işaret etmektedirler. Dikkat edilecek olursa Muhammed sûresi dışındaki tüm peygamber isimleri Mekke dönemine ait sûrelerin adlarıdır. Bu da özellikle Mekke döneminde vurgulanan en önemli hususlardan biri olan, Cenâb-ı Allah'ın Hz. Peygamber (a.s.)'den önce de seçtiği bazı kullarını önceki toplumlara peygamber olarak gönderdiği gerçeğini belirtmek için olsa gerektir. Ayrıca peygamber olmayıp sâlih kullardan olan Meryem ve Lokman'ı da sayarsak, Kur'ân'da bir sûreye isim olmuş, hayatlarından kesitler sunulan -Muhammed hariç- tüm şahıs adlarının, Mekke'de inen sûrelere ait olduğu görülecektir.

Bunun yanında Tâhâ, Yâsîn, Sâd, Kâf, Furkân ve Fussilet sûreleri Kur'ân'a ve i'câzına işaret etmektedir. Buna göre sûrelere isim olarak verilen ve müşriklere karşı "Kur'ân, sizin kullandığınız harflerden oluşmuştur. Siz bu harfleri birleştirip kelime veya cümle yapma kurallarını bildiğinize göre Kur'ân'ın benzerini yapmanız gerekir. Bunu yapamamanız, Kur'ân'ın, insan sözü olmayıp Allah tarafından indirildiğini kanıtlar." şeklinde özetlenebilecek bir meydan okuma unsuru olarak ileri sürülen tüm mukattaa harfleri de Mekkî sûrelerin sahip olduğu isimlerdir.

⁹⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 31.

Necm, Kamer, Burûc, Târik ve Şems sûreleri kâinat varlıklarına; Mutaffifin ve Hümeze sûreleri üstün ahlâka; Kehf, Sebe' ve Ahkâf sûreleri de geçmiş peygamber ve ümmetlerin tevhit mücadelesine delalet etmektedir. Kur'ân, Hz. Allah'ı tanıtırken kalbe hitab ettiği gibi birçok defa da akla hitab eder. İçinde yaşadığımız âlemin fizik yapısının iyice incelenmesini ister. Doğruyu ve gerçeği bulabilmesi için insanı "kevnî âyetler" diye isimlendirilen varlıklar üzerinde düşünmeye ve aklını kullanmaya davet ve teşvik eder. Buna göre tekvînî âyetlerden olup gökyüzündeki varlıkları isim olarak alan -Ra'd hariç- tüm sûreler de Mekkî kabul edilen sûrelerdendir.

Medine'de nâzil olan sûreler ise şunlardır: 1. Bakara, 2. Âl-i İmrân, 3. Nisâ, 4. Mâide, 5. Enfâl, 6. Tevbe, 7. Ra'd, 8. Hac, 9. Nûr, 10. Ahzâb, 11. Muhammed, 12. Feth, 13. Hucurât, 14. Rahmân, 15. Hadîd, 16. Mücâdele, 17. Haşr, 18. Mümtehine, 19. Saf, 20. Cuma, 21. Münâfikûn, 22. Teğâbün, 23. Talâk, 24. Tahrîm, 25. İnsân, 26. Beyyine, 27. Zilzâl ve 28. Nasr sûreleridir.⁹⁴⁷

Medine'de indirilen sûreler ise şer'î hukukun konulması ve uygulanmasına ilişkin esasları içerir, ibadetler ve muameleatlardan bahseder, yahudi ve hıristiyanların durumlarını açıklar, onların batıl inançlarıyla münakaşa eder ve onları İslâm'a davet eder. Bunun yansıması olarak Medine'de inen Bakara sûresi, yahudilerin batıl inançlarıyla mücadeleye; Âl-i İmrân ve Mâide sûreleri hıristiyanların durumlarına; Nisâ, Enfâl, Mümtehine, Talâk, Mücâdele ve Tahrîm sûreleri, şer'î hukukun konulması ve uygulanmasına; Hac ve Cuma sûreleri ibadetlere; Tevbe ve Ahzâb sûreleri ise münafıkların ahlâk ve tutumlarına işaret etmektedir.

Mekke'de ve Medine'de nâzil olan sûreler, içerik açısından birbirlerinden farklılık gösterdiği gibi isimleri bakımından da sûrelerin belirli bazı farklılıklar arzettiği gözlenmektedir. Buna göre sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşlarının bilinmesi, sûrelerin verdiği mesajları daha doğru anlamak adına oldukça gereklidir.

⁹⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 31-32.

BÖLÜM 3: İÇERİKLERİNE İŞARETLERİ AÇISINDAN SÛRE İSİMLERİNİN TASNİFİ VE VERDİĞİ MESAJLAR

3.1. Sûre İsimlerinin Tasnifine Genel Bir Bakış

Kur'ân'ın ilk nâzil olan kelimesi, ilim ve marifetin anahtarı olan “oku” kelimesidir. Okuma ve araştırmayı teşvik eden Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin isimlerini okuduğumuzda ve bu isimler hakkında düşündüğümüzde onların bize bazı mesajlar verdiğini görür ve zaman zaman hayrete düşeriz.

Konuya geçmeden önce şunu belirtmeliyiz ki sûre isimleri ilgili çalışma yapan ilim adamlarından bazısı sûrelerin isimlerini, isimlerinin sayısına göre tasnif ederken⁹⁴⁸ bir kısmı da yüz on dört sûreyi herhangi bir tasnife tâbi tutmadan mushaftaki sıralanışına göre tek tek ele almıştır.⁹⁴⁹ Bunun yanında bizden önce sûrelerin isimlerini genel karakteristiği bakımından tasnif eden ve konuyu bu şekilde değerlendiren bazı ilim adamları da olmuştur.

Seyf b. Râşid el-Câbirî bazı sûrelerin isimlerini delaletleri bakımından tasnif etmiş ve konuyu şu şekilde işlemiştir. Yazar, sûrelerin isimlerini dört ana konuya ayırmaktadır. Birinci bölümde “İ'câz ve kudrete delalet eden sûrelerin isimleri” konusu ele alınmaktadır. Burada “Mûcize ifade eden sûrelerin isimleri” alt başlığında Bakara, Mâide, İsrâ ve Kamer sûreleri; “Keramet ifade eden sûrelerin isimleri” alt başlığında Kehf ve Meryem sûreleri; “İstidat ve intibah ifade eden sûrelerin isimleri” alt başlığında Duhân, Tekvîr ve İnfitâr sûreleri; “Kudret ifade eden sûrelerin isimleri” alt başlığında ise Ra'd, Nahl, Cin, Tîn, Alak ve Âdiyât sûreleri işlenmektedir. İkinci bölümde “Kıssalara delalet eden sûrelerin isimleri” konusu ele alınmaktadır. Burada “Büyük değişimlere işaret” alt başlığında Kasas, Sebe' ve Fîl sûreleri; “Peygamberler ve onlara uyanlar” alt başlığında İbrâhîm, Muhammed ve Nûh sûreleri; “Lafızlardaki anlam ve işaretler” alt başlığında ise Hicr, Ahkâf, Münâfikûn ve Kâfirûn sûreleri işlenmektedir. Üçüncü bölümde “Kalkınma ve kuvvete delalet eden sûrelerin isimleri” konusu ele alınmaktadır. Burada “Maddî ve manevî kuvvete delalet eden sûrelerin isimleri” alt başlığında Feth, Hadîd, Saf, Kalem ve Nasr sûreleri; “Zaman konusundaki kuvvet

⁹⁴⁸ Bk. Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 52-243; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 22-127.

⁹⁴⁹ Bk. Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 97-644; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 135-II, 436.

deleletleri” alt başlığında ise Cuma, Fecr, Leyl ve Asr sûreleri işlenmektedir. Dördüncü bölümde ise “Hukuk, ahlâk ve siyasete delalet eden sûrelerin isimleri” konusu ele alınmaktadır. Burada “Teşri‘î mucizeler ve delaletler” alt başlığında Enfâl, Talâk ve Tahrîm sûreleri; “Ahlâk konusundaki isimlerin delaletleri” alt başlığında Tevbe ve Mutaffifîn sûreleri; “Siyaset konusundaki isimlerin delaletleri” alt başlığında ise Ahzâb ve Şûrâ sûreleri işlenmektedir.⁹⁵⁰

Sûrelerin isimlerini konularına göre tasnif eden Âdem Bombâ ise sadece sûrelerin isimlerini tasnif etmekle yetinmiş, sûrenin isimlendirilme sebebi ve verdiği mesajlar üzerinde durmamıştır. O sûrelerin isimlerini “İtikat ve İbadet”, “Kevnî ve Tabii/Fiziksel Fenomenler” ve “Toplumsal ve Medeniyyet Fenomenleri” ana başlıklarıyla sınıflandırmaktadır.⁹⁵¹ Yazar, “İtikat ve İbadet Sahası” ile ilgili olarak çeşitli alt başlıklarla A‘râf, İsrâ, Câsiye, Haşr, Tegâbün, Hâkka, Meâric, Kiyâme, Nebe’, Gâşiye, Kadr, Kâria ve Kevser, Tevbe, Hac, Furkan, Secde, Cuma, Kadr, İhlâs, Nûr, Fâtır, Gâfir, Rahmân, A‘lâ, Tâhâ, Yâsîn, Sâd ve Kâf sûrelerini ele alırken⁹⁵² “Kevnî ve Tabii/Fiziksel Fenomenler Sahası” ile ilgili olarak ise Ra‘d, Zuhruf, Duhân, Tûr, Necm, Kamer, Meâric, Mürselât, Bürûc, Târik, Fecr, Şems, Leyl, Duhâ, Felak, Duhân, Vâkıa, Hâkka, Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk, Gâşiye, Zilzâl ve Kâria, Bakara, En‘âm, Ankebût, Nahl, Neml ve Fîl sûrelerini ele alır. “Toplumsal ve Medeniyyet Fenomenleri” ilgili ise bir takım alt başlıklarla Âl-i İmrân, Hicr, Benî İsrâîl, Rûm, Ahkâf, Kureyş, Nisâ, Mü‘minûn, Şuarâ, Ahzâb, Zümer, Münâfikûn, Mutaffifîn, Kâfirûn, Nâs, Yûnus, Hûd, İbrâhîm, Meryem, Lokmân, Muhammed, Nûh, Enfâl, Şuarâ, Kasas, Şûrâ, Mücâdele, Mümtehine, Saf, Talâk, Tahrîm, Abese, Tekâsür, Hümeze, Mâide, Hadîd, Hucurât, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Beled, Mâûn ve Tebbet sûrelerini işlemiştir.⁹⁵³

Ürdün’de Zerkâ Üniversitesi hocalarından Mahmûd Âyid er-Reşdân sûrelerin isimlerini dört kısım olarak ele almıştır: 1. Beşeri ve Toplumsal Olgular: Ona göre yirmi yediden fazla sûrenin ismi beşerî ve toplumsal olgular, emareler barındırmaktadır. Tevbe, Hac, Ahzâb, Şûrâ, Mücâdele, Saf, Münâfikûn, Talâk, Hümeze, Tekâsür, Mutaffifîn v.dğr. örnek olarak gösterilebilir. 2. Kevnî Âyetler: Yirmi ikiden fazla sûrenin ismi, kevnî âyetlere işaret etmektedir. Ra‘d, Duhân, Necm, Kamer, Tekvîr, İnfîtâr, Bürûc, Zilzâl

⁹⁵⁰ Bk. Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, 63-553.

⁹⁵¹ Bk. Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 98-101.

⁹⁵² Bombâ, *a.g.e.*, s. 98.

⁹⁵³ Bombâ, *a.g.e.*, s. 100-101.

v.dğr. misal olarak gösterilebilir. 3. Kavimler ve Ümmetler: On dörtten fazla sûrenin ismi ise bu konuları içermektedir. Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Meryem, Sebe', Rûm, Kureyş v.dğr. buna örnek gösterilebilir. 4. Hayvan isimleri ve onlarla ilgili hususlar: Bakara, En'âm, Nahl, Neml, Ankebût, Fîl v.dğr., hayvan isimlerini ve hayvanlarla ilgili hususları gösteren sûrelerdir.⁹⁵⁴

Buradan hareketle Kur'ân'ın ekseninin ve konularının, fert ve topluluk olarak insanla, ondaki Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleriyle, tarih ve ondaki ders ve ibretlerle ilgili olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁵⁵ Bu taksim, bazı ilim adamlarınca Kur'ân'ın ruhuna ve evrensel mesajına uygun güzel bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir.⁹⁵⁶

İranlı ilim adamı Ali Şeriatî (ö. 1977), *Kur'ân'a Bakış* ismiyle Türkçeye tecüme edilen eserinde⁹⁵⁷ sûrelerin isimlerinden “medeniyet bakışı/nazariyesi” çıkarmaktadır. Fakat bunu detaylara girmeden geniş geniş açıklamalar yapmadan, genel olarak ve özet bir biçimde yapmaktadır.⁹⁵⁸ Ona göre sûrelerin isimlerinden, işlenen konuların bölünüp dağıtılmasından ve hangi konuların hangi sûrede çok hangi sûrede az bulunduğu tesbitinden elde edilen Kur'ânî bakışı kazanmamız için Kur'ân-ı Kerîm'i araştıralım. Araştırma sonucunda, Kur'ân'ın sırasıyla aşağıdaki konulara önem verdiğini görürüz: “İtikadî, felsefî ve fikrî” konular 27 sûrede, “Tabii ilimlerle ilgili” konular 24 sûrede, “İnsan ve insanlıkla ilgili” konular 22 sûrede, “Siyaset ve yönetim ile ilgili” konular 21 sûrede, “Toplum ile ilgili” konular 19 sûrede, “Ahlâk ile ilgili” konular 13 sûrede, “Tarih ile ilgili” konular 9 sûrede, “Sembol, kinayeli anlatım ile ilgili” konular 4 sûrede, “İbadet ve hükümlerle ilgili” konular 4 sûrede, “Ekonomi ile ilgili” konular 2 sûrede işlenmektedir.⁹⁵⁹

Şüphesiz Ali Şeriatî konuya güzel bir şekilde temas etmiştir; fakat o da önceki âlimlerimiz gibi sûrelerin isimlerinden çıkarılan Kur'ânî bakışı yeterli şekilde

⁹⁵⁴ Reşdân, Mahmûd Âyîd, “Havle'n-nizâmî'l-ma'rîfî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, *Mecelletü İslâmiyyeti'l-Ma'rife*, sy. 10, yıl: 3 Sonbahar, Maryland 1997, s. 31; Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 172-173.

⁹⁵⁵ Reşdân, *a.g.m.*, s. 31.

⁹⁵⁶ Çiçek, *a.g.e.*, s. 173.

⁹⁵⁷ Şeriatî, Ali, *Kur'ân'a Bakış*, (çev. Ali Seyyidoğlu), Fecir Yayınları, 3. bs., Ankara 1992.

⁹⁵⁸ Çiçek, *a.g.e.*, s. 174-175.

⁹⁵⁹ Şeriatî, *a.g.e.*, s. 122; Çiçek, *a.g.e.*, s. 175-176.

ayrıntılılarıyla anlatmamış, konuyu özet olarak ele almıştır. Zira hangi sûrenin isminin hangi konuya işaret ettiğini açıklamamıştır.⁹⁶⁰

Türkiyeli ilim adamlarından M. Halil Çiçek de eserinde sûre isimlerini “İtikadiyât”, “Kevniyyât” ve “İctimaiyyât” olmak üzere üç ana başlık ve pek çok alt başlık altında tasnif etmiş ve konuyu sûre isimlerinin topluca ifade ettikleri mesaj açısından ele almıştır.⁹⁶¹ Halil Çiçek’in Arapça yazdığı konuyla ilgili eserinde üzerinde durduğu en önemli konu, sûrelere isimlerin amaçsız konulmadığı, isim vermenin pek çok hikmet ve faydasının olduğudur.⁹⁶² Yazar ayrıca “sûrelerin isimleri açısından Kur’ân medeniyeti bakışı” oluşturulabileceğini düşünmektedir ve kitabında bu konuya uzunca bir bölüm ayırmaktadır.⁹⁶³

Kur’ân sûrelerinin isimleri derinlemesine incelendiğinde, bunların İslâm medeniyetinin iskeleti ve yapısına açıkça delalet ettiği görülecektir. Zira Will Durant’a göre medeniyetin unsurları dörttür: Ekonomi ile ilgili hususlar, siyaset, yönetim düzeni, ahlâkî davranışlar ve güzel sanatlardır. Konuya bu açıdan baktığımızda, Kur’ân sûrelerinin isimlerinin açık bir şekilde Kur’ânî medeniyetin iskeletini yansıttığını görürüz. Çünkü sûre isimleri, maddî ve ruhî, ferdî ve sosyal hayatın hiçbir yönünü ihmal etmemiştir. Ayrıca sûre isimleri, küçük bir fihristtir; başka bir deyişle ünvanların genel, kapsamlı fotoğrafik bir şekli, insanlığa sunulan sonsuz evrensel Kur’ân mesajlarının remizleri, işaretleridir.⁹⁶⁴

Bizim sûrelerin isimlerini tasnifimiz, bazı ortak noktalar olmakla birlikte diğer sınıflamalardan farklıdır. Biz burada sûre isimlerini genel karakteristiği bakımından tasnif edecek ve onları, 1. İtikadî Konulara İşaret Eden, 2. Kâinat Varlıklarına İşaret Eden, 3. İbadet Konularına İşaret Eden, 4. Ahlâkî Konulara İşaret Eden, 5. Muâmelâta İşaret Eden, 6. Tarihî Konulara İşaret Eden ve 7. Edebî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri şeklinde yedi ana başlık altında ele alacağız. Sûre isimlerini bu ana başlıklar altında ele alırken sûreleri her bölüm altında Kur’ân’daki sıralamaya göre işlediğimizi de ifade etmek isteriz.

⁹⁶⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 176.

⁹⁶¹ Çiçek, *a.g.e.*, s. 188-320.

⁹⁶² Çiçek, *a.g.e.*, s. 170.

⁹⁶³ Çiçek, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁶⁴ Çiçek, *a.g.e.*, s. 179.

Şunu da belirtmeliyiz ki sûre isimleri, sûrelerde işlenen konulara göre değil, sûre isimlerinin anlamına göre tasnif edilmiştir. Buna göre sûre isimleri, konularına göre tasnif edilirken isimlerin kelime anlamları ile bu isimlerin sûre içerisinde geçtiği yerdeki anlam alanı göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Örneğin Muhammed sûresini ele alacak olursak, sûrede İslâm'a düşmanlık eden kâfirlere karşı savaş, esirler, ganimet vb. konular işlenmektedir. Biz ise bu sûreyi "Askerî konulara işaret eden sûre isimleri" başlığında değil, bu isim Peygamber Efendimiz'in ismi olması ve sûrede geçtiği âyette de bu anlamda kullanıldığı için "Hz. Peygamber (s.a.s.)'e işaret eden sûre isimleri" başlığı altında ele aldık. Çünkü biz daha önce belirttiğimiz gibi sûre isimlerini sûrede işlenen konulara göre değil, isimlerin anlamlarına göre sınıflandırdık. Ayrıca Bakara ve En'âm sûrelerinde pek çok konu işlenmesine rağmen bu kelimelerin sûrede geçtiği yerlerdeki anlam alanları "tevhid"e işaret ettiği için biz bu isimleri tevhide işaret eden sûre isimleri başlığı altında ele almayı tercih ettik.

Bu bölüm işlenirken tüm sûreler aşağıda belirtilen metoda göre incelenecektir. Burada sûreler ele alınırken öncelikle sûreye giriş olarak sûrenin nerede indiği, kaç âyet olduğu, varsa sûrenin nüzûl sebebi gibi sûre ile ilgili sûreyi tanıtıcı temel bilgiler özet olarak verilmektedir. Sonra sûrenin ilk adı, ismin kaynağı, daha sonra ise sûrenin diğer isimleri başlığında sûrenin tevkîfî ve varsa ictihâdî isimleri ele alınmaktadır ve sûreye bu isimlerin verilmiş sebebi belirtilmektedir. Bu arada anlamı kapalı olan sûre isimleri kısaca açıklanmaktadır. Son olarak da sûrenin ilk isminin isimlendirilme sebebi ve verdiği mesajlar üzerinde durulmaktadır.

3.2. İtikadî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri

Kur'ân'ın ilk hedefi, âyet ve sûreleriyle vurguladığı temel konusu, Hz. Allah, varlık ve insan hakkında sahih bir akide bina etmek olmasına paralel bir şekilde bir kısım sûre isimleri direkt olarak iman ve itikat konularına, ibadet rükünlerine işaret etmektedir.⁹⁶⁵ İtikada dair konulara işaret eden sûre isimlerini "Ulûhiyyet, Nübüvvet, Âhiret, Kur'ân ve Ruhanî Varlıklar" başlıkları altında ele alacağız.

3.2.1. Ulûhiyyet

Ulûhiyyet kelimesi, "ilâh" kelimesinden gelmektedir. İlâh ise kulluk, ibadet etmek, tapmak anlamından "fi'âl" vezninde mefûl mânasındadır. Yani kendisine tapılan, kulluk

⁹⁶⁵ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 98.

ve ibadet edilen demektir. Şu halde ilâh, tanrı ve mâbud; ulûhiyyet ise mâbudluk, yani tanrılık demektir. Kur'ân-ı Kerîm'in tanıttığı Mutlak Varlığın, her kemali, ulûhiyyet niteliğinde toplanarak ancak Allah'da birleşmiştir. İlâhiyet, yani en büyük sevgi, korku ve saygı, her türlü övgü ve yüceltme ile ibadete hak sahibi demek olan mâbudluk, ancak Allah'a mahsustur.⁹⁶⁶ Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini tevhide işaret eden sûrelerden alırken bazıları da Hz. Allah'ın yüceliğini, yaratıcılığını gösteren isim ve sıfatlarından almaktadır.

3.2.1.1. Tevhid

Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini tevhide delalet eden kelime ve kavramlardan almaktadır. Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki *vahd* kökünden türeyen tevhid “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme anlamında bir terimdir.⁹⁶⁷ Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini tevhide işaret eden sûrelerden almaktadır. Bunlardan bir kısmı doğrudan tevhide delalet ederken bir kısmı da dolaylı olarak işaret etmektedir. Burada ele alacağımız sûreler; Bakara, En'âm, Ankebût ve İhlâs sûreleridir.

3.2.1.1.1. Bakara Sûresi

Kur'ân'da 48 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 2. sûre olan Bakara sûresi, Hz. Peygamber (a.s.)'in Medine'ye hicretinden sonra ilk inmeye başlayan sûredir.⁹⁶⁸ Bakara sûresinin büyük bir bölümü Hz. Peygamber (a.s.)'in Medine'de geçirdiği ilk iki yılda nâzil olmuştur.⁹⁶⁹ Sûre, 286 âyettir. Uzunluk itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük sûresidir. Hacim itibariyle Kur'ân'ın 1/12'sini teşkil eder.⁹⁷⁰

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Bakara'dır. Sûrenin adı mushaflarda,⁹⁷¹ hadis kitaplarında,⁹⁷² tefsirlerde⁹⁷³ ve

⁹⁶⁶ Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, Nil Yayınları, İzmir 1994, s. 23-24.

⁹⁶⁷ Özler, Mevlüt, “Tevhid”, *DİA*, İstanbul 2002, XLI, 18-19.

⁹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 234; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 133.

⁹⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 33.

⁹⁷⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâlî*, s. 1.

⁹⁷¹ Burada, h. 621'den 1337 yılına kadar her asırdan birkaç tane olmak üzere 21 adet yazma tarihî mushaf temelinde inceleme yapılmıştır. Bundan sonraki sûrelerde de aynı mushaflar esas alınmıştır. Araştırma yapılan mushaflar için bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00020; h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00013; h. 674, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 06404; h. 688, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 00005; h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi,

Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda⁹⁷⁴ “Bakara Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Taberî ise tefsirinde sûrenin başlığını “es-sûretü'lletî tüzkerü fiha'l-Bakara/İçinde Bakara'nın zikredildiği sûre” şeklinde koymuştur.⁹⁷⁵

Bakara, “bakar”ın müennesi veya tekilidir.⁹⁷⁶ “Bakar” mandayı da şamil olmak üzere, sığır cinsinin genel ismidir.⁹⁷⁷ Buna göre “bakara”, erkek veya dişi sığır,⁹⁷⁸ yani bir inek veya bir öküz, bir düve veya bir tosun ya da bir manda olabilir.⁹⁷⁹

İsminin Kaynağı: Her bir sûrede bu bölümü ele almaktan amacımız, sûrenin o ismi aldığına dair rivayetleri tesbit etmektir. Zira sûrelerin isimlerini tesbit ederken bu isimlerin kaynağını belirlemenin önemi çok büyüktür. Bu isimlerin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından mı, sahâbe tarafından mı yoksa daha sonraki bir dönemde tabiîn tarafından mı konulduğunu belirleyebilmek, konumuz açısından son derece önemlidir.

Hadis kaynaklarında Kur'ân'ın bütününün ve bazı sûrelerin fazileti hakkında hadisler bulunmaktadır. Fakat “Fedâilü'l-Kur'ân”la ilgili pek çok mevzû hadisin bulunduğu da bir gerçektir.⁹⁸⁰ Bu sebeple her sûrede bu bölüm ele alınırken muteber ve güvenilir hadis kaynaklarından istifade edilmeye gayret edilmiştir. Bu çalışmada sûrelerin

Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04851; h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Bölümü, nr. 00001; h. 820, Muhammed b. Muhammed, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00237; h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002; h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001; h. 959, İbrahim b. Derviş el-Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Bölümü, nr. 00002; h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveyni, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00133; h. 1070, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00131; h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Bölümü, nr. 00002; h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 02905; h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096; h. 1186, Süleymaniye Kütüphanesi, Muğla Molla Mustafa Efendi Bölümü, nr. 00004; h. 1234, Muhammed Ali Nuri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00257; h. 1264, İbrahim Hüdayi, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00132; h. 1284, Hafız Muhammed Sabit, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 00798; h. 1312, el-Hac Ali b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 01536, h. 1337, Mehmed Şevki Safranbolevi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04955.

⁹⁷² Dârimî, “Salât”, 170; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 13; Buhârî, “Tefsîr”, 2; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 43; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 3; Nesâî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 2.

⁹⁷³ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seri, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1408/1988, I, 55; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 63; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 128; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 65; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 234; Bikâî, *Nazmü'd-düer*, I, 55; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, I, 98; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 201.

⁹⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 279; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 93.

⁹⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 204.

⁹⁷⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 178.

⁹⁷⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 178; Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 9.

⁹⁷⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 178.

⁹⁷⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 9.

⁹⁸⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1113.

isimleri ile ilgili hadisleri incelememizin sebebi sûrelerin faziletlerini ortaya koymak değil, sûrelerin isimlerinin tevkîfî olup olmadığını tesbit edebilmektir. O yüzden buraya sûre hakkındaki tüm rivayetleri değil, sûre isimlerinin geçtiği hadisleri almayı uygun bulduk.

Rivayetler,⁹⁸¹ sûreye “Bakara” isminin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Bakara sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Bakara sûresinin tevkîfî tek adı vardır, o da Bakara’dır.

İctihâdî İsimleri: Bakara sûresinin tevkîfî isminin dışında icthâdî bazı isimleri de bulunmaktadır. Bu isimlerden her biri, sûrenin bir özelliğini ifade etmektedir.

1. ez-Zehrâ: Bakara sûresi, “ez-Zehrâ” adıyla da anılmaktadır.⁹⁸² Zira Âl-i İmrân ve Bakara sûrelerine ortak bir isim olarak “Zehrâveyn” denilmektedir.⁹⁸³ İlim adamları, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine “Zehrâveyn” adının verilmesiyle ilgili şu görüşleri serdetmektedir: Zehrâveyn, “Zehr” ve “Zühre” kelimesinden alınmış olup ışık saçan iki sûre demektir. Bu adın verilmesi sebebi ya o sûreleri okuyanın nurlarından yani mânalarından aldığı aydınlık ile hidayet bulması ya da onları okumaya karşılık, kıyamet gününde (okuyucularına) verilmesi söz konusu olan eksiksiz nur dolayısıyladır. Ayrıca bu iki sûrenin yüce Allah’ın ism-i a‘zamını⁹⁸⁴ müşterek olarak ihtiva etmeleridir.⁹⁸⁵

Bazı ilim adamları, sûrenin “Zehrâ” adını, sûrenin tevkîfî isimlerinden saysa⁹⁸⁶ da bu lafzın Hz. Peygamber (a.s.) tarafından sûreye takılan bir lakap olduğu kabul edilmiştir.⁹⁸⁷

2. Senâmü’l-Kur’ân: Sûrenin bir ismi de “Kur’ân’ın zirvesi” anlamına gelen “Senâmü’l-Kur’ân”dır.⁹⁸⁸ Sûrenin bu adla isimlendirilmesinin sebebi, Kur’ân’ın en

⁹⁸¹ Dârimî, “Salât”, 170; “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 13; Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 10; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 252, 254, 255.

⁹⁸² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 134; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, I, 57.

⁹⁸³ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 252; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, III, 73.

⁹⁸⁴ Bakara 2/163; Âl-i İmrân 3/2.

⁹⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 8.

⁹⁸⁶ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 154; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, I, 184.

⁹⁸⁷ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’ânîyye*, s. 107.

⁹⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 134; Bikâî, *a.g.e.*, I, 57; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 98.

uzun sûresi oluşu, birçok tevhid kuralları ihtiva etmesi, ayrıca çok sayıda hukuk ve ahlâk ilkeleri içermesi olabilir.⁹⁸⁹ Diğer yandan rivayetlerde de geçen⁹⁹⁰ bu ismin sûreyi yüceltmek için verildiği de söylenmiştir.⁹⁹¹

Bazı ilim adamları, sûrenin “Senâmü'l-Kur'ân” adını, sûrenin tevkîfî isimlerinden saysa⁹⁹² da bu lafzın Hz. Peygamber (a.s.) tarafından sûreye takılan bir lakap ya da sûrenin özel ismi olmayıp sadece bir vasfı olduğu kabul edilmiştir.⁹⁹³

3. Fustâtü'l-Kur'ân: Sûrenin diğer bir ismi de “Kur'ân'ın çadırı, otağı” anlamına gelen “Fustâtü'l-Kur'ân”dır.⁹⁹⁴ Sûrenin azameti, büyüklüğü ve değeri,⁹⁹⁵ ayrıca diğer sûrelerde bulunmayan hüküm ve konuları bir arada toplamasından dolayı sûreye “Kur'ân'ın çadırı, otağı” veya “Kur'ân'ın otağının kurulduğu yer” anlamında “Fustâtü'l-Kur'ân” denilmektedir.⁹⁹⁶ Buna göre sûreye bu adın verilmiş sebebi, azameti, göz kamaştırıcı özelliği, çekiciliği,⁹⁹⁷ hüküm ve öğütlerinin çokluğudur.⁹⁹⁸ Bakara sûresine rivayetlerde geçen⁹⁹⁹ bu ismi verenin, Hâlid b. Me'dân el-Kilâ'î olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰⁰ Öte yandan bu ifadenin, sûrenin ismi olmayıp mutlak sıfatı,¹⁰⁰¹ bir lakabı ya da sadece bir vasfı olduğu da söylenmiştir.¹⁰⁰²

Ayrıca Bakara sûresine **ez-Zirve**¹⁰⁰³ ve rivayetlerde en yüce âyetlerden olduğu belirtilen “Âyetü'l-Kürsî'nin¹⁰⁰⁴ yer alması sebebiyle **Âyetü'l-Kürsî Sûresi**¹⁰⁰⁵ adları da verilmiştir. Elmalılı'ya göre Bakara sûresinin Türkçe'de en meşhur ismi **Baş Elif-Lâm-Mîm** yahut **Büyük Elif-Lâm-Mîm**'dir.¹⁰⁰⁶

⁹⁸⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 93; Devserî, *a.g.e.*, s. 158; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 187.

⁹⁹⁰ Darimi, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 13; Tirmizi, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 2.

⁹⁹¹ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 54.

⁹⁹² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 93.

⁹⁹³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 107; Devserî, *a.g.e.*, s. 158; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 187.

⁹⁹⁴ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 81; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 234; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 171.

⁹⁹⁵ İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 81; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 338.

⁹⁹⁶ İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 81; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171.

⁹⁹⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 234; Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân medhal ilâ tefsîri'l-Kur'ân*, s. 103.

⁹⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 234.

⁹⁹⁹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 13.

¹⁰⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 234; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 98; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 161.

¹⁰⁰¹ Bombâ, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁰⁰² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 93; Henâî, *a.g.e.*, s. 107-108.

¹⁰⁰³ Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 6.

¹⁰⁰⁴ Darimi, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 13; Tirmizi, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 2.

¹⁰⁰⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 134; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 146.

¹⁰⁰⁶ Yazır, *a.g.e.*, I, 146.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Eski ve yeni pek çok müfessir, hem sûrelerin isimlerini tesbit etmiş, hem de bu isimlerin ona niçin verildiğini izah etmişlerdir.¹⁰⁰⁷ Biz de her sûrede, bu başlık altında sûrenin ilk isminin o sûreye niçin verildiği meselesine değinecek ve sûrenin isminin verdiği mesajları tesbit etmeye çalışacağız.

Sûrenin 67-73. âyetlerinde yer alan Hz. Mûsâ zamanında meydana gelen İsrâiloğulları'nın "bakara" hikâyesi, yalnız bu sûrede anlatılmış olmasından dolayı sûre bu adla isimlendirilmiştir.¹⁰⁰⁸ Bakara kelimesi, üç tanesi "el-bakar", dört tanesi "bakara" ve iki tanesi "bakarât" olmak üzere tekil ve çoğul Kur'ân'da toplam dokuz yerde geçmektedir. Bunlardan dört tanesi ise Bakara sûresinde geçmektedir.¹⁰⁰⁹

Sûrenin Bakara olarak isimlendirilmesinde "bakara" hikâyesinin önemine özel bir uyarı vardır.¹⁰¹⁰ Bu bakımdan Bakara sûresine bu adın verilmesi, içinde bakara kıssasının geçmesi ve kıssadaki hayret verici, alışılmamış bir hikmetin bulunması sebebiyledir.¹⁰¹¹ Sözü geçen bu kıssa gerçekten insanın duygularını harekete getiren bir kıssadır. Onu dinleyen hayrete düşer ve kıssayı sonuna kadar ilgiyle takip eder.¹⁰¹²

Fakat Mevdûdî'ye göre Bakara, sûrenin konusunu bildirmek amacıyla verilmiş bir isim değildir.¹⁰¹³ O halde Kur'ân'ın en uzun sûresine Bakara mûcizesinin isminin verilmesinin hikmeti ne olabilir?

Sûrenin 67-73. âyetlerde yahudi tarihine ilişkin olayların bir safhası anlatılmaktadır. Bir katil olayı ve bu olay üzerine meydana gelen bir mûcize zikredilmektedir. Bazı ilk dönem müfessirlerinin verdiği birbirine yakın bilgilere göre hayli zengin ve yaşlı bir yahudi, vaktinden önce mirasına kavuşmak için göz diken yeğeni veya akrabası tarafından öldürülüp bir yere atılmış, cinayet bir masumun üstüne yıkılmak istenmişti. Katilin bulunamaması yüzünden toplumda neredeyse silahlı mücadeleye kadar varacak bir gerginlik doğdu ve olay Hz. Mûsâ'ya bildirilerek kendisinden bir çözüm bulması

¹⁰⁰⁷ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, İşaret Yayınları, İstanbul 1421/2001, I, 66.

¹⁰⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 146; Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 36; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 201.

¹⁰⁰⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 133.

¹⁰¹⁰ Yazır, *a.g.e.*, I, 146.

¹⁰¹¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 340; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

¹⁰¹² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, I, 70-71.

¹⁰¹³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 33.

istendi. O da Allah'tan aldığı vahye uygun olarak bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirildi ve kendisini öldürenin kimliğini açıkladı.¹⁰¹⁴ Böylece bir mûcize olarak ölünün dirilmesiyle bir yandan adalet yerini bulup ihtilâf ortadan kalkarken bir yandan da yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye muktedir olduğu gösterilmiş oldu.¹⁰¹⁵ Bir bakıma öldükten sonra dirilmeye iman, bakara kıssasıyla ifade edilmektedir. Bundan dolayı sûre Bakara olarak isimlendirilmiştir.¹⁰¹⁶

Kıssanın işaret ettiği hususlardan birisi de Yaratıcı'nın varlığı ve yüce kudretidir; zira öldürülen şahsın dirilmesi, ona bakara ile vurulma sebebiyle değil, bilakis Cenâb-ı Allah'ın kudreti gereği dirilmiştir.¹⁰¹⁷ Zira bu parçada hayat olmadığı gibi diriltme gücü de yoktu. Parça yalnızca yüce Allah'ın gücünü ortaya koyan bir araçtan ibarettir.¹⁰¹⁸

Öte yandan bu sûrenin, bakara kıssasına izafe edilerek “Bakara Sûresi” diye adlandırılmış olması, bunun altında diğer kıssalardan daha ziyade bir şümûl ve derinlik bulunduğuna işaret eder.¹⁰¹⁹ Bir ineği kesmek gibi cüz'î bir olayın ayrıntılı olarak anlatılması, hatta bu uzun sûreye adının verilmesi tuhaf gelebilir. Fakat Kur'ân, temel bir kanun ve prensibin tezahürünü ifade eden cüz'î olayları bazen ayrıntılı olarak anlatarak o genel prensibi zihinlere yerleştirmek ister. Derinlemesine düşünüldüğünde Kur'ân'daki bakarayı (sığırı) kesmek üzerindeki ısrarın, oldukça hikmetli olduğunu anlaşılır. Eskiden ziraatin başlıca aracı sığır cinsi olduğundan, Mısır'da olduğu kadar dünyanın öteki birçok bölgesinde de sığır cinsi takdis ediliyor ve tanrılaştırılıyordu. İşte Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın risâletiyle öbür milletler meyanında İsrâiloğulları'nın seciyelerine girmiş, içlerinde yer etmiş olan¹⁰²⁰ sığıra tapınma fikrini, bir sığırın hadiseli boğazlanmasıyla kesip öldürdüğünü, bu olay ile anlatmaktadır.¹⁰²¹

Bu açıdan burada başka hayvanların değil de bir sığırın kurban olarak seçilmesi, büyük anlamlar barındırmaktadır.¹⁰²² Buna göre sûre, totemizm inancı ile mücadeleye yer

¹⁰¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, II, 76-82; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 122.

¹⁰¹⁵ Taberî, *a.g.e.*, II, 128.

¹⁰¹⁶ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 74.

¹⁰¹⁷ Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, I, 55.

¹⁰¹⁸ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, I, 79.

¹⁰¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 387-388.

¹⁰²⁰ Balkara 2/93.

¹⁰²¹ Yıldırım, Suat, “Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3, (Fasikül 1-2), 1979, s. 46-47.

¹⁰²² Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, I, 168.

verdiği için Bakara adını almıştır.¹⁰²³ Böylece görüyoruz ki bu sûreye Bakara adı verilmesi de pek münasip olup çok önemli bir tevhid meselesine parmak basmaktadır.

Sonuç olarak Bakara sûresi, iki buçuk cüze yakın sayfalık bir sûredir; fakat sadece bir sayfa bile olmayacak meseleye bağlanarak sûreye Bakara sûresi denilmiştir. Zira Bakara sûresi, tevhid mesajıyla gelen bir sûredir. Sûrede, Mısır'da bakaraya kutsallık atfetme, onu bir yönüyle münfeal görme şeklinde tezahür eden bakaraperestliğinin boğazlanması meselesi söz konusudur. Sûrenin ismindeki temel espri odur. Şifre doğru kavranırsa bir yönüyle o, sûrenin yüzüne de ışık tutmuş olur. Sûrede bir kısım ahkâm da ele alınmıştır. Yani namaz, oruç, hac ve ubûdiyetin çeşitli kısımları sûrede cem edilmiştir. Bununla birlikte sûreye Bakara isminin verilmesi, Allah'a bakaraperestlikle değil, böyle kulluk yapılır mesajını vermektedir. Bunca ahkâmı ihtiva eden sûreye Bakara ismi verilmesi, hükümleri hayata tatbik etmek için öncelikle tüm kâinatın yaratıcısı Cenâb-ı Allah'a teslim olmak gerektiği mesajını da vermektedir.

3.2.1.1.2. En'âm Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 23 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 6. sûre olan En'âm sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁰²⁴ Sûre, 165 âyettir. Bir rivayete göre sûre, parça parça değil, tek seferde bütün olarak indirilmiştir.¹⁰²⁵ En'âm sûresi, içeriğinde 18 olmak üzere en fazla peygamber ismi geçen sûredir. Kur'ân'daki hiçbir sûrede bu kadar çok peygamber ismi geçmemektedir.¹⁰²⁶

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, En'âm'dır. En'âm sûresi, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁰²⁷ tefsirlerde¹⁰²⁸ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kaynaklarda¹⁰²⁹ hep "En'âm Sûresi" ismiyle kaydedilmiştir.

Sözlükte en'âm, "deve" anlamına gelen, ayrıca sığır, koyun ve keçi gibi bazı evcil hayvanlarla¹⁰³⁰ ceylan, geyik ve benzeri yabani hayvanlar ve Mü'min sûresinde

¹⁰²³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, I, 163.

¹⁰²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 310; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 186.

¹⁰²⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 91; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 310; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 119.

¹⁰²⁶ Bk. En'âm 6/83-86.

¹⁰²⁷ Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 17; Buhârî, "Tefsîr", 6; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 7; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 6.

¹⁰²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, IX, 144; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 227; Mâverdî, *a.g.e.*, II, 91; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 320; İbn Atrıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, II, 265; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 310; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VII, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, VII, 75; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VII, 121.

¹⁰²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 283; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

geçen¹⁰³¹ âyetten anlaşıldığına göre bazı binek hayvanları için de kullanılan “ne‘am” kelimesinin çoğuludur.¹⁰³² Bu isim çoğunlukla deve için kullanılmakla birlikte, erkeği ve dişiyle bu sayılan sekiz çift hayvana denilmektedir.¹⁰³³

İsminin Kaynağı: Sûre, Hz. Peygamber (a.s.) zamanından beri “En‘âm Sûresi” ismiyle anılmaktadır.¹⁰³⁴ Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes‘ûd ve diğer bazı sahâbîlerin de sûreyi “En‘âm” ismiyle andıkları bilinmektedir.¹⁰³⁵

Diğer İsimleri: Sûre Hz. Peygamber (a.s.) zamanından beri “En‘âm” adıyla anılmıştır.¹⁰³⁶ Fakat İslâmî bazı kaynaklarda sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, En‘âm sûresidir.¹⁰³⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim sûre, 83 ve 149. âyetlerinde “hüccet” kelimesinin geçmesi ve bazı nübüvvet delillerinin bu sûrede yer alması sebebiyle **Hüccet Sûresi** adıyla da anılmaktadır.¹⁰³⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: En‘âm sûresine bu ismin verilmesi, sûrede en‘âm hakkında geniş bilgi bulunmasındandır. En‘âm kelimesi her ne kadar diğer sûrelerde geçmiş ise de bu sûredeki ilgili âyetlerde daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir.¹⁰³⁹ Kur‘ân’da otuz iki kez zikredilen “en‘âm” kelimesi, 136, 138, 139 ve 142. âyetlerinde altı defa tekrar edilerek en fazla bu sûrede geçmektedir.¹⁰⁴⁰ Söz konusu âyetlerde Araplar’ın hayvanlarla ilgili bazı uygulamaları ve telakkileri anlatıldığı için sûreye bu isim verilmiştir.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁰ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 555.

¹⁰³¹ Mü‘min 40/79.

¹⁰³² Karaman, *Kur‘ân Yolu*, II, 368-369.

¹⁰³³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XIX, 232.

¹⁰³⁴ İbn Âşûr, *a.g.e.*, VII, 121.

¹⁰³⁵ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 17; Buhârî, “Tefsir”, 6; “Ezân”, 98; Ebû Dâvûd, “Salât”, 131; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur‘ân”, 7.

¹⁰³⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Karaman, *a.g.e.*, II, 368; Berrâk, *Cüz‘ün fî esmâi süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 103.

¹⁰³⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 85; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur‘âniyye*, s. 180.

¹⁰³⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 187; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, III, 1862.

¹⁰³⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 340; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 177.

¹⁰⁴⁰ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 708-709.

¹⁰⁴¹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 187; Ateş, *Yüce Kur‘ân’ın Çağdaş Tefsiri*, III, 113; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur‘ân*, I, 433; Karaman, *a.g.e.*, II, 368.

Sûrenin bu adla isimlendirilmesinin ana sebebi, Câhiliye Arapları'nın Cenâb-ı Allah'a şirk koşmaya dayanan fasit düşünce yapısını kınamaktır. Zira en'âm, Câhiliye'de putperestliğin bir parçası idi.¹⁰⁴² Böylece bu hayvanlarla alakalı hurafeleri ortadan kaldırmak hedeflenmiş olabilir.¹⁰⁴³

Burada Câhiliye Arapları'nın bazı hayvanları ve ziraî ürünleriyle ilgili geleneksel uygulamalarına işaret edilmektedir. Buna göre Araplar söz konusu varlıkları üç kısma ayırırlardı: Bunlardan tanrıları için adadıklarından sahipleri yiyemez; ancak put bakıcıları, kutsal mekânların hizmetçileri veya buraları ziyarete gelenler gibi mal sahiplerinin uygun gördüğü kimseler yararlanabilirdi. Bahîre, sâibe, vasîle ve hâm isimleriyle andıkları bir kısım hayvanlara binmeyi yasaklar, bir kısmını keserken de Allah'ın adını özellikle anmazlar, bir rivayete göre bunları putlarının adını anarak keserlerdi.¹⁰⁴⁴ Âyette dolaylı olarak bu tür uygulamalar şirk dininin kalıntıları sayılmakta ve ilga edilmekte; müşriklerin, icat ettikleri bu tür bâtıl uygulamalar yüzünden cezalandırılacakları bildirilmektedir.¹⁰⁴⁵ Câhiliye döneminde hayvanlarla ilgili hükümlerin dördüncüsüne göre bahîre ve sâibe diye adlandırdıkları adak hayvanlarının sağ olarak doğan yavrularını sadece erkekler yiyebilir, ölü doğan veya doğum esnasında ölen yavruyu ise hem erkekler hem de kadınlar yiyebilirdi.¹⁰⁴⁶

Aslında bu sûrenin büyük bir kısmı, hiçbir şekilde sadece bilinen çok tanrılı inançlarla sınırlanamayacak olan insanın yaratılmış varlıklara veya hayalî güçlere ilâhî veya yarı-ilâhî vasıflar izafe etme eğilimine karşı çok yönlü bir reddiye olarak tanımlanabilir. Bu reddiyenin özü, Allah'ın birliğinin ve benzersizliğinin ortaya konulmasıdır.¹⁰⁴⁷ Bakara sûresinde, İsrâiloğulları'nın gönlündeki şirki boğazlamak ve tevhid inancını korumak için kutsallık verdikleri ineği boğazlamaları emredilmişti. En'âm sûresinde de davarlar konusunda Araplar'ın yanlış uygulamaları ele alınmakta, bu konudaki yanlış inanış biçimleri açıklanmaktadır.¹⁰⁴⁸

Sûrede tevhid düşüncesi o denli vurgulanmaktadır ki, En'âm sûresi neredeyse tevhide hasredilmiştir. Menâr tefsirinde sûrenin maksatları ele alınırken şöyle denilmektedir:

¹⁰⁴² Abdülazîz, *Dirâsât fi ulûmi 'l-Kur'an*, s. 71.

¹⁰⁴³ Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 127.

¹⁰⁴⁴ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, IX, 572; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIII, 218.

¹⁰⁴⁵ Karaman, *Kur'an Yolu*, II, 377.

¹⁰⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, IX, 585; Râzî, *a.g.e.*, XIII, 219.

¹⁰⁴⁷ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 222.

¹⁰⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VI, 217.

Şayet Kur'ân sûreleri, içerdiği en büyük ve en önemli konuları isim olarak alıyor olsaydı, kuşkusuz En'âm sûresi “Akâidü'l-İslâm (İslâm İnançları) Sûresi” veya “Tevhîd Sûresi” olarak adlandırılırdı. Çünkü bu sûrenin ana unsuru tevhid akidesidir.¹⁰⁴⁹ Böylece En'âm ismi, insanların hatıralarında tevhid düşüncesini ebedileştirmek ve insanlığın yanlış uygulamalara girmelerine engel olmak için bir sûreye isim yapılmıştır.¹⁰⁵⁰

3.2.1.1.3. Ankebût Sûresi

Kur'ân'da 8 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 29. sûre olan Ankebût sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁰⁵¹ Sûre, 69 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Ankebût'tur. Nitekim sûre mushaflarda, tefsirlerde,¹⁰⁵² hadis kitaplarında¹⁰⁵³ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁰⁵⁴ “Ankebût Sûresi” adıyla isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminden beri bu adla anıldığı belirtilmiştir.¹⁰⁵⁵ Nitekim Hz. Âişe'den yapılan bir rivayette sûrenin “Ankebût” olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹⁰⁵⁶

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Ankebût, sûrenin tek ismidir.¹⁰⁵⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda A'lâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Ankebût sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Sûre Sehâvî'nin *Cemâlû'l-kurrâ'* adlı eserinde¹⁰⁵⁸ **Elif-Lâm-Mîm, Ehasibe'n-Nâs** olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁴⁹ Reşîd Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, VIII, 270.

¹⁰⁵⁰ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 42.

¹⁰⁵¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 359.

¹⁰⁵² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVIII, 355; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 159; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 274; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 532; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 305; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 333; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIV, 384; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XX, 132; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XX, 199.

¹⁰⁵³ Buhârî, “Tefsîr”, 29; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 30; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 29.

¹⁰⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 298; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹⁰⁵⁵ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 250.

¹⁰⁵⁶ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdülmün'im Şelebî, Abdüllatîf Hırzullah, Ahmed Berhûm), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1424/2004, II, 418.

¹⁰⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 301; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 65.

¹⁰⁵⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 37.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre Ankebût adını, “ankebût” kelimesinin geçtiği 41. âyetten alır.¹⁰⁵⁹ Ankebût lafzı, ikisi de bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.¹⁰⁶⁰

Bazılarına göre sûrede “ankebût” kelimesi tekrar ettiği¹⁰⁶¹ ve sadece bu sûrede ankebût örneği verildiği, Allah’tan başkasına güvenenlerin durumunun örümcek (ankebût) ağına güvenip dayananlara benzetildiği için sûre “Ankebût” adını almıştır.¹⁰⁶² Elmalılı’ya göre Hz. Allah’tan başka dostlar edinenlerin hallerini ve dünyayı avlamak için kurdukları teşkilatı bir örümcek ağına benzeten örümcek misali geçtiğinden, sûreye bu ad verilmiştir.¹⁰⁶³

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede, kendisini bırakıp putlara tapanları ve onlardan medet umanları, ihtiyaç hissedildiğinde hiçbir fayda görmeme bakımından, kendisine yuva yapan örümceğe benzetmektedir. Zira örümcek bütün çabasını harcayarak kendisine barınak yapar ve o barınağın kendisini koruyacağını zanneder. Fakat korunması gerektiği bir anda o, barınağın ona hiçbir faydası olmaz. Allah’ı bırakıp başkalarını dost edinenler de tıpkı bu örümcek gibidirler. Darda kaldıklarında dostlarının kendilerine yardımcı olacaklarını sanırlar; fakat bütün bunların kendilerine hiçbir faydası olmaz.¹⁰⁶⁴

Putperestlerin dinlerinin anlamsızlığını, çürüklüğünü; onların tanrı diye inanıp bağlandıkları, sığınıp güvendikleri nesnelere yararsızlığını anlatan âyet, daha genel olarak Allah’ı bırakıp O’ndan başkasını tanrı tanıyan veya böyle açıkça olmasa bile, tutum ve davranışlarıyla bir fâniye -olağan ve makul saygı sınırlarının ötesine geçerek-tanrı gibi bağlanan ve sadece Allah’tan bekleyebileceği yardım ve desteği ondan bekleyen insanın, içine düştüğü büyük yanılgıyı etkileyici bir benzetmeyle anlatmaktadır.¹⁰⁶⁵

Sûrede örümcek örneğinin verilmesi mânîdardır; fakat örümceğin bir sûreye isim olması ve bu açıdan dikkat çekmesi daha da anlamlıdır. Putlara tapanların ve onları dost edinenlerin, onlardan fayda ve şefaahat umarak onlara gönül verenlerin durumu, yuva

¹⁰⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, IV, 197.

¹⁰⁶⁰ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu’cemü ’l-müfehres*, s. 492.

¹⁰⁶¹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 359.

¹⁰⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XX, 199; Zuhaylî, *et-Tefsîru ’l-münîr*, XX, 181; Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 250

¹⁰⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 3761.

¹⁰⁶⁴ Taberî, *Câmi ’u ’l-beyân*, XVIII, 403-404.

¹⁰⁶⁵ Karaman, *a.g.e.*, IV, 270-271.

edinen örümceğin durumuna benzetmek için somut bir teşbih yapılmıştır.¹⁰⁶⁶ Böylece sûrede peygamberleri yalanlayıp şirke giden kavimlerin yok edilmesi örnekleriyle açıklandıktan sonra bu örümcek örneğinin getirilmesi, Hz. Peygamber (a.s.)'e ve müminlere öyle büyük ve öyle kapsamlı bir vaat ve müjdeyi ifade etmektedir ki bu, bütün sûrenin ruhu denilebilir.¹⁰⁶⁷

Esed'e göre bu temsîl, hakikat fırtınası önünde uzun süre dayanamayıp paramparça olmaya mahkum bulunan bâtil inanç ve değerleri sembolize etmektedir.¹⁰⁶⁸ Kuşkusuz gerçek anlamda tek bir güç vardır, o da yüce Allah'ın gücüdür. O'nun gücü dışındaki yaratıklara ait güçler, basit ve önemsizdir. Kim başka güçlere bağlanır ve onlara sığınırsa o, incecik ve son derece zayıf iplerden kurduğu basit yuvasına sığınan güçsüz bir örümcek gibidir.¹⁰⁶⁹

O halde sûrenin ruhu olan tevhid inancı, insanı soğuktan, sıcaktan ve afetten koruyan manevî bir ev niteliği taşımaktadır. Şeytan, nefis ve kötü etkilerin yıkamadığı ve bütün bu depremlere karşı dayanıklı kılan bir ev niteliği taşımaktadır. Nefsin afetlerine, şeytanın fırtınalarına, kötülüklerin depremine karşı sığınılacak en güçlü ev, tevhid inancı olmaktadır.¹⁰⁷⁰

3.2.1.1.4. İhlâs Sûresi

Kur'ân'da 2 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 112. sûre olan İhlâs sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁰⁷¹ Sûre, 4 âyettir. Rivayet edildiğine göre sûre, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek “Bize rabbinnin soyunu anlat” demeleri üzerine¹⁰⁷² veya yahudilerin “Allah tüm varlığı yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?” şeklindeki sorularına cevap olarak¹⁰⁷³ nâzil olmuştur.

¹⁰⁶⁶ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 274.

¹⁰⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3778.

¹⁰⁶⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 803.

¹⁰⁶⁹ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, XX, 2736.

¹⁰⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIV, 476.

¹⁰⁷¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 383; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 553.

¹⁰⁷² Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 92; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 727-728; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 460; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 560.

¹⁰⁷³ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 727, 728-729.

İsmi: Sûre, başka isimleri olmakla birlikte, yaygın olarak “İhlâs” adıyla tanınmıştır. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,¹⁰⁷⁴ tefsirlerde¹⁰⁷⁵ ve Kur’ân’a dair yazılmış çeşitli kaynaklarda¹⁰⁷⁶ “İhlâs Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Câbir b. Abdillâh’tan yapılan bir rivayette¹⁰⁷⁷ sûrenin “İhlâs” olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda İhlâs sûresine birden fazla isim verildiği görülmektedir. Sûrenin eserlerde tesbit edilen yirmiye aşkın adı vardır.¹⁰⁷⁸

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “İhlâs” olduğu belirtilmişse¹⁰⁷⁹ de bazı ilim adamlarınca sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.¹⁰⁸⁰

Bazı hadis kaynaklarında da geçmekte olan¹⁰⁸¹ İhlâs sûresinin en çok kullanılan isimlerinden birisi, **Kul Hüvellâhü Ehad**’dır.¹⁰⁸² Sûre, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ve sahâbe rivayetlerinin çoğunda yaygın olarak “Kul Hüvellâhü Ehad” olarak anılmaktadır.¹⁰⁸³ İbn Âşûr’a göre İhlâs sûresinin Kur’ân’ın üçte birine denk olduğunu ifade eden hadiste¹⁰⁸⁴ geçen “te‘dilü” fiilindeki zamirin müennes olarak gelmesi ile sûrenin isimlendirilmesinin kastedildiği açıktır ve buradaki zamir, sûre anlamındadır.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁷⁴ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 92; Nesâî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 24; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 112.

¹⁰⁷⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 727; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 377; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 369; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 460; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 536; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 557; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXII, 344; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 694; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 268; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 609.

¹⁰⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, *Fününü’l-efnân*, s. 327; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 39; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 113; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 101.

¹⁰⁷⁷ Tirmizî, “Hac”, 43.

¹⁰⁷⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 713.

¹⁰⁷⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁰⁸⁰ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 628-629; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 422.

¹⁰⁸¹ Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî, *el-Muvatta’*, (thk. Muhammed Mustafa el-A‘zamî), Müessesetü Zâyed b. Sultân Âli Nihyân li’l-a‘mâli’l-hayriyye ve’l-insâniyye, Abu Dabi 1425/2004, “Kur’ân”, 707; Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 24; Buhârî, “Tefsîr”, 112; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 45.

¹⁰⁸² Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 344; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6269; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul ts., VIII, 4114.

¹⁰⁸³ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 13; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 259, 260, 261, 263; Ebû Dâvûd, “Salât”, 337; İbn Mâce, “İkâmet”, 102; Tirmizî, “Vitr”, 9; Nesâî, “Salât”, 399.

¹⁰⁸⁴ Bk. Buhârî, “Fezâiü’l-Kur’ân”, 13.

¹⁰⁸⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 609.

İctihâdî İsimleri: İhlâs sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Esâs Sûresi: İhlâs sûresi “Esâs Sûresi” adıyla da anılmaktadır.¹⁰⁸⁶ Fakat bu ad, sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.¹⁰⁸⁷ Sûre, dinin temel ilkesi olan tevhidi en halis ve en güzel şekilde dile getirdiği¹⁰⁸⁸ ve içerdiği hususlar, tüm dinlerin de esası olduğu¹⁰⁸⁹ için bu ismi almıştır.

2. Tevhîd Sûresi: Sûrenin bir ismi de “Tevhîd Sûresi”dir.¹⁰⁹⁰ Sûre, Cenâb-ı Allah’ın “bir” olduğunun ispatını içerdiği için Tevhîd sûresi olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁹¹ Bir görüşe göre de tüm kâinat Hz. Allah’ın birliğine delâlet eden, hep O’nun varlığını ve birliğini bildiren âyetler ve deliller olarak yaratılmış olmak mânasına bu sûrenin içeriği üzerine kuruludur. Bu bakımdan sûre, bu ismi almıştır.¹⁰⁹² İbn Âşûr, sûrenin Tunus’taki bazı mushaflarda Tevhîd sûresi olarak kaydedildiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹³

3. Velâyet Sûresi: İhlâs sûresine “Velâyet Sûresi” de denilmektedir.¹⁰⁹⁴ Çünkü Cenâb-ı Allah’ı bu sûrede anlatıldığı şekilde bilen, Allah’ı sever ve böylece bağışını nimet saydığı gibi sıkıntıyı da rahmet sayar. Böylece bu sûreyi okuyan kişinin Allah’ın veli kullarından olacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁹⁵

4. Nisbet Sûresi: İhlâs sûresi, “Nisbet Sûresi”¹⁰⁹⁶ adıyla da anılmaktadır. Çünkü rivayet edildiğine göre İhlâs sûresi, müşriklerin Resûlullah (s.a.s.)’a “Bize rabbinin nesebini anlat, söyle.” demeleri üzerine nâzil olmuş¹⁰⁹⁷ ve Allah Teâlâ’nın nesepten (soy-soptan) münezzeh olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁸⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 39; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 553; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 344; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 268; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 461.

¹⁰⁸⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 113.

¹⁰⁸⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6269; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 66.

¹⁰⁸⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁰⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 609; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 461.

¹⁰⁹¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 609.

¹⁰⁹² Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269.

¹⁰⁹³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 609.

¹⁰⁹⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 461.

¹⁰⁹⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175.

¹⁰⁹⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹⁰⁹⁷ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 92.

¹⁰⁹⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175-176; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

5. Muavvize Sûresi: İhlâs sûresine “Muavvize Sûresi” de denilir.¹⁰⁹⁹ Resûlullah (s.a.s.)’ın bir sahâbiye İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okutup “İşte böyle teavvüz et (Allah’a sığın). Teavvüz edenlerin hiçbiri bunlar gibisiyle teavvüz etmemiştir.”¹¹⁰⁰ demesi, sûrenin bu adına kaynaklık etmiştir.¹¹⁰¹

6. Mukaşkışe Sûresi: İhlâs sûresine “Mukaşkışe Sûresi” de denilmiştir.¹¹⁰² Bu sûreye “hastayı iyi eden” mânasında bu adın verilmesi, sûreyi bilen için şirk ve nifak hastalığından iyileşme gerçekleşmesi sebebiyledir. Çünkü nifak da “*Kalplerinde bir hastalık vardır*”¹¹⁰³ âyetinde ifade edildiği gibi bir hastalıktır.¹¹⁰⁴

7. Müzekkire Sûresi: İhlâs sûresine “Müzekkire/Hatırlatan Sûresi” adı da verilmiştir.¹¹⁰⁵ Çünkü sûre, insana tevhidin özünü anlatır ve hatırlatır. Buna göre bu sûreyi okumak, kişiye muhtaç olduğu, fakat unuttuğu hususları hatırlatan bir alâmet, bir işaret gibidir.¹¹⁰⁶ Ayrıca bu sûre, halis tevhidi hatırlattığı ve telkin ettiği için de bu ismi almış olabilir.¹¹⁰⁷

8. Nûr Sûresi: Bazı tefsir kitaplarında kaynak gösterilmeden bildirildiğine göre bir hadiste “Her şeyin bir nuru vardır, Kur’ân’ın nuru da “Kul Hüvellâhü Ehad”dır” buyrulduğu için sûreye “Nûr Sûresi” denilmiştir.¹¹⁰⁸ Ayrıca insanın nuru, en küçük bir uzvu olan göz bebeğindedir. İşte İhlâs sûresi de Kur’ân için insanın gözbebeği mesabesinde olduğundan bu adı almıştır.¹¹⁰⁹

Ayrıca İhlâs sûresine **Kul Hüvellâhü**,¹¹¹⁰ şirke hiç yer vermediği için **Tefrîd**,¹¹¹¹ insanı şirkten uzaklaştırdığı için **Tecrîd**,¹¹¹² sûrenin içeriğini tam kavramakla Allah (c.c.)

¹⁰⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 553; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 269; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6270.

¹¹⁰⁰ Nesâî, “İsti'âze”, 1.

¹¹⁰¹ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹⁰² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 344; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268.

¹¹⁰³ Bakara 2/10.

¹¹⁰⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176.

¹¹⁰⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269.

¹¹⁰⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176.

¹¹⁰⁷ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹⁰⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹⁰⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176.

¹¹¹⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 174.

¹¹¹¹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 461.

¹¹¹² Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 461.

tanınmış olacağından¹¹¹³ **Ma‘rifet**,¹¹¹⁴ kişiyi dünyada Allah’ı varlıklara benzetmekten ve O’nu inkâr etmekten; âhirette de cehennemden kurtardığı için¹¹¹⁵ **Necât**,¹¹¹⁶ içeriği, Hz. Allah’ın yüce cemâl sıfatlarını ele aldığı için¹¹¹⁷ **Cemâl**,¹¹¹⁸ sadece Cenâb-ı Allah’tan bahsettiği için¹¹¹⁹ **Samed**,¹¹²⁰ kabir sıkıntılarına mâni olduğu için **Mânia**,¹¹²¹ şirkten uzak tuttuğu için **Berâe**,¹¹²² kişide sûrenin dile getirdiği tevhid olmayınca iman tam olmayacağı için **İmân**,¹¹²³ okunduğu zaman onu dinlemek için melekler hazır bulunduğu için **Muhdıra**,¹¹²⁴ şeytan, bu sûre okunduğunda kaçtığı için “kaçıran” anlamında **Müneffira**,¹¹²⁵ sûreyi okuyan koruma altına gireceği için **Emân**,¹¹²⁶ şifa edici özellikler barındırdığı için **Şâfiye Sûresi**¹¹²⁷ ve **Nisbetü’r-Rab**¹¹²⁸ adları da verilmiştir.

Hiç şüphesiz yukarıda sayılanların hepsi sûrenin ismi değildir. İsim bir şeyi, onun dışındakilerin kendisiyle tanıdıkları alemdir. Bir görüşe göre İhlâs ve Tevhîd isimleri dışında kalanlar olsa olsa bu sûrenin vasfı sayılmalıdırlar.¹¹²⁹ Buna göre sûreye isnat edilen bu isimler, sûrenin herhangi bir özelliğini belirten sûrenin lakapları, sıfatları veya tevkîfi olmayan isimleridir.¹¹³⁰

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, İslâm dininin temel ilkesi olan tevhid (Allah’ın birliği) inancının veciz bir ifadesi olan “İhlâs” adıyla tanınmıştır.¹¹³¹ İhlâs kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemektedir.¹¹³² Bu sûre, dinin temel ilkesi

¹¹¹³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 176; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6269.

¹¹¹⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 553; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXX, 268; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 461.

¹¹¹⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175.

¹¹¹⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 461.

¹¹¹⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269.

¹¹¹⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 268.

¹¹¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176.

¹¹²⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXII, 348; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹²¹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269.

¹¹²² Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹²³ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6270.

¹¹²⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269.

¹¹²⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 269.

¹¹²⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 176.

¹¹²⁷ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553.

¹¹²⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 553.

¹¹²⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 550.

¹¹³⁰ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 99.

¹¹³¹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 713.

¹¹³² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 238.

olan tevhidi en halis ve en güzel şekilde dile getirdiği için “İhlâs” adını alır.¹¹³³ Sûre sadece Cenâb-ı Allah’ı anlatmaya ayrılmış olup O’nun dışında hiçbir şeyden bahsetmemektedir.¹¹³⁴

Bu sûreye İhlâs adının verilmesi, sûrede dinin sadece Cenâb-ı Allah için yapılmasının istenmesinden dolayıdır.¹¹³⁵ Dini has yapmak, şirk bulaşıklarından temizlemek, sadece Allah’a kulluk etmek demek¹¹³⁶ olan İhlâs, bu sûrenin sadece ismi değil, aynı zamanda konusudur. Çünkü bu sûrede halis tevhidin mahiyeti açıklanmıştır. Bu isim, sûrenin mânası itibariyle bu sûreye verilmiştir.¹¹³⁷

Resûlullah (s.a.s.)’ın İslâm’a davet etmeye başladığı dönemde insanların ulûhiyyet anlayışı çarpık bir mahiyet arz etmekteydi. Putperest müşriklerin taptığı ağaçtan, taştan, altından ve gümüşten yapılmış çeşitli ilâhlar şekil ve cisim sahibi idiler. Hıristiyanlar, bir Allah’a inandıklarını iddia etseler de inandıkları tanrının en azından bir oğlu vardı. Yahudiler de Hz. Allah’a bir oğul isnat etmekteydiler. Bunların dışında Mecusîler ateşe, Sabiîler¹¹³⁸ de yıldızlara taparlardı. Bu şartlarda, Resûlullah (s.a.s.) insanları benzeri olmayan tek olan Allah’a inanmaya çağırınca, doğal olarak zihinlerine, bütün mâbudların terkedilerek bir olduğuna inanılacak rabbin nasıl bir şey olduğu sorusu gelmişti. Kur’ân’ın î‘cazıdır ki, onların bu sorularına karşı birkaç kelime ile Allah’ın zâtı hakkında öyle bir tasavvur verilmiştir ki, bütün müşrik düşüncelerin kökü kazınmıştır.¹¹³⁹

Allah Teâlâ, “Âyetü’l-kürsî” ile İhlâs sûresinde olduğu kadar, Kur’ân’dan başka hiçbir kitapta, İslâm’dan başka hiçbir dinde böylesine güzel tarif olunmamıştır.¹¹⁴⁰ Buna göre

¹¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6269; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4111.

¹¹³⁴ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, X, 228.

¹¹³⁵ Sa’îdî, Abdülmüte‘âl, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-Âdâb, Kahire ts., s. 372.

¹¹³⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 175.

¹¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 299.

¹¹³⁸ Sabiîlik, Güney Mezopotamya’da yaşayan ve ışık-karanlık düalizmine dayalı gnostik inançlarıyla tanınan topluluğun bağlı olduğu dindir. Bazı tefsirlerde bunlar İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık dışında kalan diğer dinlerin mensupları diye açıklanır. Ayrıca meleklerle veya yıldızlara tapan insanlar olduğu söylenmiştir. Onlar âlemin tek Yaratıcısına inanmakla birlikte, dünyanın ve insanların yönetiminin gök cisimlerine bırakıldığını ileri sürerler. Hz. İbrahim (a.s.), bunları irşad için gönderilmişti. (Gündüz, Şinasi, “Sabiîlik”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 341-344.)

¹¹³⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, 300-301.

¹¹⁴⁰ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6269.

İhlâs sûresi, şirkin her çeşidini pek özlü bir şekilde reddeden¹¹⁴¹ ve İslâm'ın tevhid inancını özetleyen kapsamlı bir sûredir.¹¹⁴²

İçinde “İhlâs” kelimesi geçmediği halde ihlâs anlamı içermesinden dolayı İhlâs sûresi adını alan bu sûre, sahih rivayetlerde anlatıldığına göre Kur'ân'ın üçte birine denktir.¹¹⁴³ İhlâs sûresinin, Kur'ân'ın üçte birine denk olduğuna dair yukarıda geçen hadisi yorumlayan âlimlerden bir kısmı, bu denkliği sûreyi okumanın sevabı, bir kısmı da konusu ve mânası yönünden değerlendirmişlerdir. İkinci görüşe göre sûre, Kur'ân'ın üç temel konusundan ilki olan tevhidle alâkalı olup bu sûrenin anlamını iyice kavrayan ve itikadını bu sûrenin öğretisi yönünde oluşturan bir kimse Kur'ân'ın tevhid ve akaid bölümünü de kavrayıp benimsemiş olur.¹¹⁴⁴

Sonuç olarak sûre, İslâm'ın getirdiği tevhid inancını bütün açıklığıyla ispat edip yerleştirmektedir. Sûre, bütün sıfatları zımnen içine aldığı için böyle bir Allah inancıyla insan ihlâsa yürür. Sûre, muhatabının Allah tasavvurunu şirkten arındırdığı için İhlâs adıyla meşhur olmuştur. İhlâs sûresi, bütünüyle Hz. Allah'ı tanıtan ilâhî bir kartvizit mesabesindedir.¹¹⁴⁵

Cenâb-ı Allah, kullarına lütuf olarak Kur'ân'daki bazı sûreleri, dikkatleri tevhid gerçeğine çekmek ve insanları uyarmak üzere indirmiştir. Bu değerli amaca hizmet için de bazı sûrelere tevhide işaret eden isimler verilmiştir.

3.2.1.2. Hz. Allah'ın İsim ve Sıfatları

İsmi Hz. Allah'ın “Esmâ-i Hüsnâ” dediğimiz yüce isimlerinden alan bazı sûreler bulunmaktadır. Esmâ-i hüsnâ, Allah'ın isimleri için kullanılan bir tabirdir. İnsanların büyük çoğunluğu kâinatın bir yaratıcı ve yöneticisinin bulunduğunu kabul etmekle birlikte madde özelliği taşımadığından O'nu duyularıyla idrak etmeleri mümkün değildir. Şu halde yaratıcı ancak kâinat ve insanla olan ilişkisi bakımından tanınabilir. Bundan dolayı esmâ-i hüsnâ bilgisi, Allah-âlem ilişkisine ışık tutması ve sonuçta Allah'ı tanıtmaya açısından önem taşımaktadır.¹¹⁴⁶

¹¹⁴¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 603.

¹¹⁴² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 182.

¹¹⁴³ Buhârî, “Fezâiü'l-Kur'ân”, 13.

¹¹⁴⁴ Işık, Emin “İhlâs Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 538.

¹¹⁴⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 550-551.

¹¹⁴⁶ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, XI, 404.

Kur'ân'daki bazı sûreler da adlarını, doğru bir ulûhiyyet telakkisi oluşturmak için Hz. Allah'ın güzel isimlerinden ve yüce sıfatlarından almaktadır. Bunlar; Nûr, Fâtır, Rahmân, Mülk, Meâric ve A'la sûreleridir.

3.2.1.2.1. Nûr Sûresi

Kur'ân'da 9,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 24. sûre olan Nûr sûresi Medine döneminde inmiştir.¹¹⁴⁷ Sûre, 64 âyettir. Sûrenin Benî Mustalık Savaşı'ndan sonra indiğinde görüş birliği vardır.¹¹⁴⁸

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Nûr'dur. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹¹⁴⁹ tefsirlerde¹¹⁵⁰ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kitaplarda¹¹⁵¹ “Nûr Sûresi” adıyla isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr, sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminden beri, pek çok rivayette geçen¹¹⁵² “Nûr Sûresi” adıyla anıldığını belirtmiştir.¹¹⁵³

Diğer İsimleri: Sûrenin Nûr adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.¹¹⁵⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, Kur'ân'ın sembolizmi en yoğun olan âyeti sayılan¹¹⁵⁵ Allah'ın nurunu bir benzetme ile açıklayan 35. âyet ile Allah'ın lütfedeceği nurdan mahrum kalanların başka bir nur bulamayacaklarını ifade eden 40. âyetten almıştır.¹¹⁵⁶ Kur'ân'da toplam kırk üç kez geçen “nûr” kelimesi, yedi defa ile en fazla Nûr sûresinde zikredilmektedir.¹¹⁵⁷

Sûrenin ismini almasına sebep olan “Nûr âyeti” diye anılan sûrenin 35. âyetinin açıklanması amacıyla tefsirlerde sayfalar dolusu açıklamalar kaleme alınmış, ayrıca

¹¹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 100; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 130; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 334.

¹¹⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 401.

¹¹⁴⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 24; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 25; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 24.

¹¹⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 136; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 27; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 70; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 256; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 160; Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 100; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIII, 200; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVIII, 74; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVIII, 139.

¹¹⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 296; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹¹⁵² Dârimî, “Nikâh”, 39; Buhârî, “Hudûd”, 21; Tirmizî, “Talâk”, 22.

¹¹⁵³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 139.

¹¹⁵⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 139; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 216; Berrâk, *Cüz'un fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

¹¹⁵⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 222.

¹¹⁵⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 704; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 48.

¹¹⁵⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 725.

müstakil eserler yazılmıştır. Bunların en ünlüsü, İmam Gazzâlî'nin Türkçeye de çevrilen *Mişkâtü'l-envâr/Nurlar Feneri* adlı eseridir.¹¹⁵⁸ İmam Gazzâlî'ye göre nur, bütün açıklığıyla ortaya çıkan şey demektir. Çünkü kendi başına açığa çıkan şey, kendi dışındaki şeyleri de açığa çıkarır ki buna nur adı verilir. Bütün varlıkları açığa çıkarıp gösteren Allah'tır. O halde Allah (c.c.), göklerin ve yerin nurudur, gökleri ve yeri gösteren nurdur. Güneşin her ışık zerresi, ışık veren güneşin varlığını ortaya koyduğu gibi göklerin ve yerin yapısında bulunan her zerre de onları meydana getiren bir varlığın bulunması zarureti ortaya koymaktadır.¹¹⁵⁹ Allah'tan başka herşey kendi zâtında yoktur, karanlıktır. Herşey Allah'ın ortaya çıkarmasıyla var olur. Ortaya çıkan her varlık, Allah'ın aydınlatmasıyla var olmuştur.¹¹⁶⁰

Râzî, âyette geçen nurdan maksadın Allah olamayacağını kendine göre delillerle ortaya koyduktan sonra te'vil etmenin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmış, baştan beri yapılmış te'villeri sıralamış, maksat Allah'ın "hidayete kavuşturucu, yönetici, düzenleyici, -nûr kelimesinin 'nevvere' diye okunuşuna dayalı olarak- aydınlatıcı olmasıdır" şeklindeki yorumları¹¹⁶¹ aktardıktan sonra birincisini tercih etmiş, kastedilen mâna "Allah'ın ilim ve amele hidayetidir, yönlendirmesidir, kavuşturmasıdır" demiştir.¹¹⁶² Taberî de "Allah, göklerde ve yerde bulunanları hidayete ulaştıran, doğru yola iletendir. Onlar, Allah'ın nuruyla doğru yolu bulmuş olurlar." diyerek bu âyette "nûr" kelimesinin "hüda" anlamında olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁶³

Âyetin sonunda Allah'ın, dilediğini nuruna iletceği ve O'nun herşeyi bildiği vurgulanmaktadır. Bundan, burada vafedilen Allah nurunun, Kur'ân-ı Kerîm olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶⁴ Nasıl ki nur karanlıkları aydınlatan, gerçekleri ortaya çıkaran ışıktır, öyle de Kur'ân da yol gösterir, gerçekleri ortaya çıkarır ve insanları doğru yola iletir. İşte Kur'ân'ın her âyeti bir nurdur. Bu âyetlerin yanyana gelmesiyle Kur'ân, nur üzerine nur olmuştur. Allah, dilediği kullarını Kur'ân nuruna iletir.¹¹⁶⁵

¹¹⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 193.

¹¹⁵⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, V, 518.

¹¹⁶⁰ Ateş, *a.g.e.*, VI, 194.

¹¹⁶¹ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 295-296.

¹¹⁶² Râzî, *Meîâtîhu'l-ğayb*, XXIII, 224-225.

¹¹⁶³ Taberî, *a.g.e.*, XVII, 297.

¹¹⁶⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVII, 314-315.

¹¹⁶⁵ Ateş, *a.g.e.*, VI, 193.

Nûr sûresi, adı gibi insan tabiatını ve insan ilişkilerini, özellikle de kadın-erkek ilişkilerini aydınlatan bir sûredir. Ayrıca sûre, vahyin insan hayatına dair hüküm koyucu ve insan ilişkilerini düzenleyici özelliğine atıf yapmaktadır.¹¹⁶⁶ Vahiy, O âlemlerin nûrundan gelen bir nûrdur. Varlığın özündeki hareket bu nûrdan kaynaklanmaktadır. Atomdan galaksiye, damladan denize her şey bu nûr sayesinde varlığını sürdürmekte, şu uçsuz bucaksız dev cisimler cazibe ipliğine dizilip bu nûr sayesinde dönmektedirler.¹¹⁶⁷ Bu bakımdan sûrenin ismi, varlıkla ilâhî nûr arasındaki ilişkiyi ele alan içeriğine işaret etmektedir.¹¹⁶⁸

3.2.1.2.2. Fâtır Sûresi

Kur'ân'da 6 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 35. sûre olan Fâtır sûresi, Mekke'de indirilmiştir.¹¹⁶⁹ Sûre, 45 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Fâtır'dır. İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, Mağrib ve Meşrik'teki¹¹⁷⁰ pek çok mushafta,¹¹⁷¹ tefsirlerin çoğunda¹¹⁷² ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda¹¹⁷³ "Fâtır Sûresi" olarak isimlendirilmiştir.

"Fatarâ", aslında bir şeyi yarmak demektir.¹¹⁷⁴ Râğıb el-İsfahânî, bu kelimeye uzunluğuna yarmak anlamı vermektedir.¹¹⁷⁵ Bundan daha önce örneği geçmeksizin, benzeri olmadan ilk olarak yoktan yaratmak mânasına meşhur olmuştur.¹¹⁷⁶

¹¹⁶⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 223.

¹¹⁶⁷ İslamoğlu, *a.g.e.*, 228-229.

¹¹⁶⁸ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 111.

¹¹⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 340; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, III, 332; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 386.

¹¹⁷⁰ Mağrib, Doğu İslâm dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahra, İslâm kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır'ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dahil edilmektedir. Buna göre İslâm dünyasının doğu tarafı, Mısır'dan ötesi için ise "Meşrik", ıstılahı kullanılmaktadır. (Harekât, İbrahim, "Mağrib", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 314.)

¹¹⁷¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 247.

¹¹⁷² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 326; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 461; İbn Atrıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 428; İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Râcaa ve Ta'lik: Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 3. bs., Beyrut 1424/2003, IV, 15; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 340; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsîrü'l-bahri'l-muhîr*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1413/1993, VII, 282; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVI, 222; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, IV, 445; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 161; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 247.

¹¹⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 329; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 101.

¹¹⁷⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 340.

¹¹⁷⁵ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 428.

¹¹⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVI, 2; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 541.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Fâtır” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Fâtır sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse¹¹⁷⁷ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Fâtır sûresidir.¹¹⁷⁸

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Melâike Sûresi: Fâtır sûresi, hadis kitaplarında,¹¹⁷⁹ bazı tefsirlerde¹¹⁸⁰ ve Kur’ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde¹¹⁸¹ “Melâike Sûresi” olarak da adlandırılmıştır. İlk âyetinde meleklerin bazı sıfatlarına,¹¹⁸² durum ve vazifelerine dair bilgiler verdiği için sûre bu isimle anılmaktadır.¹¹⁸³ Diğer bir görüşe göre ise melekleri anlatan ifadelerin sûrenin girişinde zikredilmesi ve diğer hiçbir sûrenin başında bu beyanların geçmemesi sebebiyle sûre bu adı almıştır.¹¹⁸⁴ Melâike, bazı ilim adamlarınca sûrenin tevkîfî tek adı kabul edilse¹¹⁸⁵ de bu isim, sûrenin bu adla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)’den gelen bir rivayet olmamasından dolayı ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.¹¹⁸⁶

2. el-Hamdü’t-Tûlâ Sûresi: Fâtır sûresi, “hamd” ifadesi ile başlayan diğer sûrelerden ayırmak üzere el-Hamdü’t-Tûlâ Sûresi olarak da adlandırılmıştır.¹¹⁸⁷ Bu ifadenin, sûrenin mutlak sıfatı olduğu da söylenmiştir.¹¹⁸⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, Allah Teâlâ’nın yaratıcılığını ve kâinatın yaratıcısı olduğunu bildiren ve ilk âyette geçen “fâtır” kelimesinden dolayı bu isimle adlandırılmıştır.¹¹⁸⁹ Fâtır kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da

¹¹⁷⁷ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 190.

¹¹⁷⁸ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 101.

¹¹⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 35; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 36; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 35.

¹¹⁸⁰ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, IV, 261; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, V, 136; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, III, 332; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 386; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVI, 1; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXII, 161; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 483; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 289.

¹¹⁸¹ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174;

¹¹⁸² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 101.

¹¹⁸³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2881; Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 445.

¹¹⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXII, 247.

¹¹⁸⁵ Henâî, *a.g.e.*, s. 190.

¹¹⁸⁶ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 326; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 93.

¹¹⁸⁷ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 57-58.

¹¹⁸⁸ Bombâ, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁸⁹ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 2881.

toplam altı kez geçmektedir.¹¹⁹⁰

Suyûtî'ye göre fâtır kelimesi, Kur'ân'da tüm geçtiği yerlerde “yaratıcı” demek olan “hâlık” anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁹¹ Fâtır, önceden belirlenmiş bir örnek ve bir başka varlıktan yaratması söz konusu olmaksızın kayıtsız ve şartsız olarak bütün varlıkları yaratan, başlatan, meydana getiren ve îcad eden demektir.¹¹⁹² Buna göre fâtır, gökleri ve yeri, yani bütün bir kâinatı yokluktan varlığa bir çekirdeğin içinden filiz çıkarır gibi çıkaran yüce zât mânasına gelmektedir.¹¹⁹³

İbn Âşûr'a göre sûrenin Fâtır olarak adlandırılmasının sebebi, bu vasfın diğer hiçbir sûrenin başında değil, sadece bu sûrenin girişinde zikredilmesidir.¹¹⁹⁴ Buna göre sûre, yoktan yaratma ve büyük kâinatı var etmeye delâlet eden, yaratıcının azametini ve eşsiz kudretini bildiren bu ilâhî vasıfla başladığı için “Fâtır Sûresi” diye isimlendirilmektedir.¹¹⁹⁵

Sûre, “hamd” lafzının zikrinden hemen sonra gelen ilk isim olan “Fâtır” adıyla isimlendirilmiştir. Böyle bu durum da sûrenin Fâtır olarak anılmasında yeterli bir sebeptir.¹¹⁹⁶

Fâtır isminin verdiği mesajlardan birisi de şudur: Bilindiği gibi Araplar, meleklerle taparlardı. Âyette gökleri, yeri ve melekleri Allah'ın yarattığı ifade edilerek meleklerle değil, onları yaratan Hz. Allah'a tapmak gerektiği anlatılmış olmaktadır.¹¹⁹⁷ Ayrıca âyette göklerle yerin zikredilmesi ile kastedilen, âlemin tümüdür. Bununla yüce Allah şuna dikkat çekmektedir: İlkin yaratmaya kâdir olan, tekrar yaratmaya da kâdir olandır.¹¹⁹⁸ Zira Fâtır isminde âhirete, ikinci yaratılmaya işaret de vardır.¹¹⁹⁹

Ulûhiyyetin ayrılmaz unsurlarından olan tevhid özelliklerini taşıması her şeyin tek yaratıcısı olduğuna işaret etmesi bakımından Fâtır sûresinin tevhide işaret ettiğini söyleyebiliriz.¹²⁰⁰ Kur'ân göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin, yer altında

¹¹⁹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 523.

¹¹⁹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 457.

¹¹⁹² Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 463.

¹¹⁹³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 284.

¹¹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 247.

¹¹⁹⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXII, 218.

¹¹⁹⁶ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 253.

¹¹⁹⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 290.

¹¹⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 340-341.

¹¹⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 3972.

¹²⁰⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 196.

olanların, kısaca var olan bir zerrenin bile Hz. Allah'ın yaratmasının dışında kalmadığını defalarca belirtir. Cenâb-ı Allah, ulûhiyyette hak sahibi oluşunu en başta “yaratıcı” olmasına bağlar. Batıl tanrıların, hiçbir değer ifade etmemelerinin en önemli sebebi, göklerden ve yerden hiçbir şeye sahip olamayışlarıdır.¹²⁰¹

Mekke döneminin ilk yıllarında inen sûrenin bu ilk âyetlerinde, tek tanrı inancını zedeleyen telakkilerin yıkılması ve bu konudaki muhakeme ârızalarının onarılması hedeflenmektedir.¹²⁰² Bu bakımdan sûrenin ismiyle içeriği arasında bir uygunluk olduğu, isimle müsemma arasında ilişkinin varlığı görülmektedir.¹²⁰³

3.2.1.2.3. Rahmân Sûresi

Kur'ân'da 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 55. sûre olan Rahmân sûresi, Mekke'de inmiştir.¹²⁰⁴ Sûre, 78 âyettir. Bir rivayete göre, “O müşriklere “Rahman'a secde edin!”¹²⁰⁵ âyeti indiği zaman, onlar “Rahman da ne imiş!”¹²⁰⁶ demişlerdi. Bunun üzerine sûrenin âyetleri nâzil olmuştur.¹²⁰⁷

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Rahmân'dır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹²⁰⁸ tefsirlerde¹²⁰⁹ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde¹²¹⁰ “Rahmân Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Rahmân, ism-i fâile katılan mübalağa kiplerinden fa'lân vezninde, “rahme”den türemiş bir sıfattır.¹²¹¹ Genel olarak kabul edildiğine göre Rahmân, rahmetin daha ileri bir

¹²⁰¹ Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 195.

¹²⁰² Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 447.

¹²⁰³ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 148.

¹²⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 111; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 207; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 447; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 37.

¹²⁰⁵ Furkân 25/60.

¹²⁰⁶ Furkân 25/60.

¹²⁰⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 223; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 112; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 186.

¹²⁰⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 55; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 55; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 55.

¹²⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 168; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 95; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 422; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 5; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 223; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 111; Bikâi, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 139; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVII, 96; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 227.

¹²¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 310; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

¹²¹¹ Âlûsî, *a.g.e.*, I, 59; Yıldırım, Suat, “er-Rahmân Vasfının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılışı”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, 1980, s. 23.

derecesini ifade eder.¹²¹² Bazılarına göre fa'lân vezni, fiilin fazlalığına ve sürekli bir şekilde meydana gelmesine delâlet eder.¹²¹³

İsminin Kaynağı: Rivayetler,¹²¹⁴ daha Resûlullah (s.a.s.) hayattayken “Rahmân Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.¹²¹⁵

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Rahmân sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Rahmân sûresidir.¹²¹⁶

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Arûsu'l-Kur'ân: Rahmân sûresine “Kur'ân'ın gelini”¹²¹⁷ anlamında “Arûsu'l-Kur'ân” da denilir.¹²¹⁸ Sûs, elbise, mücevher ve tüllerden bahsetmesi; öte yandan nimet, güzellik ve sevinçlerin de “Arûs”da toplanması sebebiyle sûre bu adla anılmaktadır.¹²¹⁹ Bazı ilim adamları bu ismi sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul ederken¹²²⁰ bazılarına göre “Arûsu'l-Kur'ân” sûrenin ismi değil, lakabıdır.¹²²¹ İbn Âşûr'a göre de sûreye “Arûsu'l-Kur'ân” denilmesi, sûreyi övmek maksadıyla söylenmiş olmadığı gibi sûreyi isimlendirmek için ifade edilmiş de değildir.¹²²²

2. er-Refref: Bikâî, Rahmân sûresinin, âyetlerinde nimetin son sınırları beyan edildiği için er-Refref olarak anıldığını da ifade etmektedir.¹²²³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: İlk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıcı ifadesi olan Allah'ın isimlerinden “Rahmân” kelimesi, sûreye ad olmuştur.¹²²⁴ er-Rahmân vasfı, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam elli yedi defa

¹²¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 125-126.

¹²¹³ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 61; Yıldırım, “er-Rahmân Vasfının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılışı”, s. 23.

¹²¹⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 55.

¹²¹⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 371.

¹²¹⁶ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 167.

¹²¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXII, 2879.

¹²¹⁸ Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XIX, 139; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3564.

¹²¹⁹ Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, III, 46.

¹²²⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

¹²²¹ Henâî, *a.g.e.*, s. 170; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 417; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 194.

¹²²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 227.

¹²²³ Bikâî, *a.g.e.*, III, 44-46.

¹²²⁴ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 227; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 195.

zikredilmektedir.¹²²⁵ Rahmân, Allah'ın isimlerinden biriyle başlayan tek sûredir. İlk âyetinde Rahman ismi geçtiğinden ve sûre boyunca Allah'ın rahmâniyeti anlatıldığından bu ad verilmiştir.¹²²⁶

Rahmân, “en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan, rahmet bahşeden” demektir.¹²²⁷ er-Rahmân, “sıfat-ı gâlibe”den olarak, ulûhiyyetin ikinci bir özel ismi durumunda kullanılmıştır. Kur'ân'da geçtiği yerlerin çoğunda böyledir. Ayrıca er-Rahmân her zaman “eliflam”lı olarak gelir. Arapça'da olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'de de er-Rahmân insanlar hakkında asla kullanılmaz, münhasıran Allah'ın sıfatıdır.¹²²⁸

Kâmil mânada rahmet O'na mahsustur. Cenâb-ı Allah'a rahmet nispet edilmesinden maksat ise O'nun hayır ve ikram murat etmesidir.¹²²⁹ Rahmân, rahmetiyle muamele ederken buna mazhar olan varlığın hak etmesine, lâyük olmasına bakmaz, bu sıfatın tecellisi yağmur gibi her şeyin üzerine yağar, güneş gibi her şeyi ısıtır ve aydınlatır.¹²³⁰

Sûrenin başlangıç cümleleri, bu girişin ardından ne söyleneceği konusunda insanda merak ve beklenti uyandırmaktadır. Sûre bu girişten sonra rahmetin dokunuşlarını sunmakta, Rahmân'ın nimetlerini sergilemektedir.¹²³¹ Müşrikler Rahmân ismine başından beri soğuk bakmışlar, ısrarla onu kullanmaktan kaçınmışlar, hatta nefret etmişlerdir. Hicretin 6. yılında Hudeybiye Antlaşması sırasında da bu tavra şahit oluruz. Mekke heyetinin başkanı Süheyl b. Amr, Hz. Peygamber (a.s.)'in anlaşmanın katibi olan Hz. Ali'ye yazdırdığı besmeleye karşı çıkarken aynı tavrı sürdürür: “Rahmân da neymiş, ‘Bismikellahümme’ yaz!” der. İşte Rahmân sûresinin ilk âyetleri, Câhiliye insanının Rahmân'ı inkârına bir cevaptır.¹²³²

Rahmân isminin verdiği mesajlardan birisi de şudur ki, Cenâb-ı Allah'ın kulları hakkında dinî, dünyevî, enfüsî ve âfâkî türlü türlü nimetler ihsan buyurmuş olduğunu geniş bir şekilde bildirmektedir. Bunların değerini bilip o kerîm ve rahîm yaratıcıya

¹²²⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 307.

¹²²⁶ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 530.

¹²²⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 215-216.

¹²²⁸ Yıldırım, “er-Rahmân Vasfının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılışı”, s. 24.

¹²²⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 393.

¹²³⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, I, 59.

¹²³¹ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, XXVII, 3445.

¹²³² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 372.

ibadet etmenin gerekliliğine ve bu şekilde kulluk vazifesine devam etmenin kurtuluşa sebep olduğuna işaret edilmektedir.¹²³³

Bu sûrenin kendisiyle başladığı, açıklanan pek çok nimetlere delâlet eden Rahmân isminin seçilmesi özel bir anlam içermektedir. Rahmân ismi, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını içine almakta, böylece çeşitli nimetler de O'na nispet edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm de mahiyet itibariyle nimetlerin en büyüğüdür. Kur'ân'ı indirmesi ve öğretmesi de Hz. Allah'ın geniş rahmetinin bir gereğidir.¹²³⁴

Allah Teâlâ, böylesine muhtevalı bir vasfa sahip olduğunu bildirmekle ulûhiyyetin en bariz bir vasfını bildirmek istemiş olabilir. Bunu zihinlere iyice yerleştirmek için de nisbeten başlangıç safhasına ait bir devrede, bu ismi daha çok ihtiva eden âyetler gönderilmiş, sonraları ise arada bir hatırlatılmıştır.¹²³⁵

Sûrenin bir özelliği de şudur ki, sûrede, edebiyatımızda tercî-i bent denen edebî sanat benzeri bir üslûpla, “Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?” anlamındaki cümleye 31 defa yer verilmiştir.¹²³⁶

Sûrelerin adının, genel olarak sûrenin konusunu bildirmek amacıyla verilmiş bir isim olmadığını düşünen Mevdûdî'ye göre de bu ad, sûrenin muhtevasıyla alakalıdır. Zira sûrenin içinde baştan sona kadar Allah'ın rahmeti ve rahmetinin tezahürleri zikredilmiştir.¹²³⁷ Bu bakımdan en önemli ulûhiyyet sıfatlarından olması ve tevhid özellikleri taşıması bakımından Rahmân sûresinin tevhide işaret ettiğini söyleyebiliriz.¹²³⁸

3.2.1.2.4. Mülk Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 67. sûre olan Mülk sûresi, Mekke'de inmiştir.¹²³⁹ Sûre, 30 âyettir.

¹²³³ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3564.

¹²³⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 393.

¹²³⁵ Yıldırım, “er-Rahmân Vasfının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılışı”, s. 32.

¹²³⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 196.

¹²³⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 59.

¹²³⁸ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 196-197.

¹²³⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 108; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 273; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 473.

İsmi: Sûre, Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili kaynaklarda yaygın olarak “Mülk” ismiyle anılmaktadır. Mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,¹²⁴⁰ pek çok tefsirde¹²⁴¹ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı kaynaklarda¹²⁴² sûre, “Mülk Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûre, İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayette “Mülk” olarak geçmektedir.¹²⁴³

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mülk sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Mülk isminin dışında başka tevkîfî adları da bulunmaktadır.

1. Tebârake Sûresi: Mülk sûresi, “Tebârake Sûresi” olarak da anılmaktadır.¹²⁴⁴ Sûre, “Tebârake” ifadesi ile başladığından bu ismi almıştır.¹²⁴⁵ Hâlid b. Me'dân'dan yapılan bir rivayette¹²⁴⁶ ve bazı hadis kitaplarında¹²⁴⁷ geçen “Tebârake” adı, birçok ilim adamı tarafından sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmektedir.¹²⁴⁸

2. Tebârakellezî bi Yedihi'l-Mülk Sûresi: Mülk sûresine “Tebârakellezî bi Yedihi'l-Mülk” de denilmektedir.¹²⁴⁹ Sûrenin bu şekilde isimlendirilmesi, sûrede geçen ilk cümle sebebiyledir. Sûre lafzı, hikâye edilen bu cümleye muzâf yapılmıştır.¹²⁵⁰ Pek çok rivayette¹²⁵¹ geçen “Tebârakellezî bi Yedihi'l-Mülk” adı, birçok ilim adamı tarafından sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmektedir.¹²⁵²

İctihâdî İsimleri: Mülk sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

¹²⁴⁰ Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 9; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 67.

¹²⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 118; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 197; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 39; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 169; İbn Attye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 337; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 303; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 108; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 291; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 215; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 342; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 5

¹²⁴² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 315; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175.

¹²⁴³ Hâkim, *a.g.e.*, II, 540.

¹²⁴⁴ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, XX, 215; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 2; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 5149; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3779.

¹²⁴⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 109.

¹²⁴⁶ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 19.

¹²⁴⁷ Mâlik b. Enes, “Kur'ân”, 707; Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 19.

¹²⁴⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 109; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 84; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 464; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 251.

¹²⁴⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 67.

¹²⁵⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 5.

¹²⁵¹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 19; İbn Mâce, “Edeb”, 52; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 9.

¹²⁵² Henâî, *a.g.e.*, s. 84; Devserî, *a.g.e.*, s. 465; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 252.

1. Mânia Sûresi: Mülk sûresine “Mânia Sûresi” de denilmektedir.¹²⁵³ Tevrat’ta “Mânia” adıyla geçtiği kaydedilen¹²⁵⁴ sûre, kendisini okumaya devam eden kimsenin kabir azabı çekmesine engel olacağı için bu şekilde anıldığı belirtilmiştir.¹²⁵⁵ Bu ismin sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğu belirtile¹²⁵⁶ de bazı ilim adamlarına göre bu ad, sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.¹²⁵⁷

2. Mücâdele/Mücâdile Sûresi: Mülk sûresi, okuyan kimseyi kıyamet günü rabbi katında savunacağı için “Mücâdele/Mücâdile Sûresi” diye isimlendirildiği İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir.¹²⁵⁸ Zira Mülk sûresinin, kabirde kendisini okumaya devam eden kimse için Münker ve Nekir ile mücâdele edeceği ifade edilmiştir.¹²⁵⁹

3. Vâkiye Sûresi: Mülk sûresi, “Vâkiye Sûresi” diye de adlandırılır.¹²⁶⁰ İncil’de “Vâkiye” olarak isimlendirildiği ifade edilen¹²⁶¹ sûreye bu adın verilmesi, okuyan kişiyi Allah’ın azabından koruması sebebiyledir.¹²⁶²

Ayrıca Mülk sûresi, bazı kaynaklarda **Münciye Sûresi**,¹²⁶³ **Tebârake’l-Mülk Sûresi**,¹²⁶⁴ okuyan kişiyi, sahibini Allah’ın azabından koruması sebebiyle¹²⁶⁵ **Mennâ’a Sûresi**,¹²⁶⁶ kendisini okumaya devam eden kimsenin dünya ve âhiret sıkıntılarını ortadan kaldırıp dünya ve âhirette kendini muhafaza edecek yolları gösterdiği için **Dâfia Sûresi**,¹²⁶⁷ kendisini okumaya devam eden kimseye kıyamette şefaet edeceği için

¹²⁵³ Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 9; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XX, 215; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 5149.

¹²⁵⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 58; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 473.

¹²⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175-176; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIX, 2.

¹²⁵⁶ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 109-110.

¹²⁵⁷ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 470; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 256.

¹²⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 52; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 2; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5149; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 7.

¹²⁵⁹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIX, 5.

¹²⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 169; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 108; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 273; Bikâî, *a.g.e.*, XX, 215; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 2; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5149; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 6.

¹²⁶¹ Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 58; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473.

¹²⁶² Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX, 5; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 62.

¹²⁶³ Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 169; Râzî, *a.g.e.*, XXX, 52; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 108; Nesefî, *a.g.e.*, IV, 273; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473; Bikâî, *a.g.e.*, XX, 215; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 2; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5149; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 6.

¹²⁶⁴ İbn Âşûr *a.g.e.*, XXIX, 5; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 414.

¹²⁶⁵ Bombâ, *a.g.e.*, s. 62.

¹²⁶⁶ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 2; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5149; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 6.

¹²⁶⁷ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473.

Şâfia Sûresi¹²⁶⁸ ve kendisini okumaya devam eden kimseyi cehennem zebanilerinin elinden kurtaracağı için **Muhallisa Sûresi**¹²⁶⁹ adlarıyla da anılmaktadır. İbn Âşûr, Kur'ân öğretimi yapan kurslarda Tunuslu hocaların, sûreye **Tebârake'l-Furkân** adı verdiğini de belirtmektedir.¹²⁷⁰

Sûreye isnat edilen bu isimler, sûrenin herhangi bir özelliğini belirten sûrenin lakapları ve sıfatlarıdır.¹²⁷¹ Örneğin sûrenin Münciye, Dâfia, Şâfia, Mücâdile ve Muhallise gibi isimlerinin, sûrenin âhirete ilişkin içeriğinden neşet ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁷²

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, “mülk” kelimesinin geçtiği birinci âyetten, sûrenin başlangıcından almıştır.¹²⁷³ Mülk kelimesi, bir tanesi bu sûrede geçmek üzere Kur'ân'da toplam kırk yedi kez geçmektedir.¹²⁷⁴ Buna göre sûre adını, başlangıç kısmında geçen ve Allah'ın kâinatı yaratıp yönetmesinde kendisini gösteren mülkünden, yani hâkimiyetinden bahsetmesinden alır.¹²⁷⁵

Sûreye “Mülk Sûresi” denilmesinin sebebi, göklerin ve yerin mülkü yalnız kendi elinde bulunan, mutlak egemenlik sahibi ve kâinatta dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olan, hayat veren, öldüren, aziz eden, zelil kılan, zengin edip fakirleştiren, veren ve alıkoyan yüce Allah'ın kendi zatını kutsamasını ve tazim etmesini ifade eden buyruklarla başlamasından dolayıdır.¹²⁷⁶ Dünya ve âhiretin mülkü ve saltanatı, Hz. Allah'ın elindedir; emir ve hükmü dünya da âhirette de geçerli ve yürürlüktedir.¹²⁷⁷

Sûrenin özeti mahiyetinde olan ilk âyetinde Hz. Allah'ın yüceliği, kudreti, evrendeki hükümranlılığı ve her şeyin kendisinin kudret elinde olduğu, evrende istediği gibi tasarrufta bulunabileceği ifade edilmiş, sonraki âyetlerde ise O'nun kudretinin eserlerinden örnekler verilmiştir.¹²⁷⁸

İnsanların dünya hayatında en büyük rütbe olarak tanıdıkları şeyin hükümdarlık olduğunu düşünürsek, Allah'ın kendi zâtını, gerçek hükümdar, padişah olarak

¹²⁶⁸ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi 't-temyîz*, I, 473.

¹²⁶⁹ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473.

¹²⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XVIII, 313.

¹²⁷¹ Henâî, *Esmâü 's-süveri 'l-Kur'âniyye*, s. 88.

¹²⁷² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 419.

¹²⁷³ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 473; Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, VI, 373; Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1167; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 507.

¹²⁷⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, s. 673-674.

¹²⁷⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 561.

¹²⁷⁶ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, XXIX, 5.

¹²⁷⁷ Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân*, XXIII, 118.

¹²⁷⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 416.

tanıtmasının ne kadar önemli bir husus olduğunu anlarız. İnsan, tanrısının hükmünü yürüten bir hükümdarın olmasını ister. Çünkü hükmünü yürütemeyen, hükümdar olmayan varlık, aciz bir varlıktır.¹²⁷⁹

Mülk, Hz. Allah'ın elindedir. Yerde ve gökte, bütün kâinata, dünya ve âhiret tasarruf ve saltanatı, yaratma ve yok etmesi, ele geçirme ve yönetmesi, emrini yerine getirtme ve hükmünü icra etmesi, iyi davranması ve zorlaması, cezalandırması ve ikramı, ihsanda bulunması ve nimet vermesi hep O'nun kudret elindedir. Hepsi emir ve iradesi, hüküm ve kudretiyle cereyan eder. Dilediğini mülkünde kullanan yahut kuvvet verip mülke kavuşturan ve kavuşturacak olan da ancak O'dur. Mülk hakkı, bizzat kendisinin ve mülkün hakikatı doğrudan doğruya O'nun kudret elindedir.¹²⁸⁰

Sûre, Allah-insan-kâinat ilişkisi etrafında şekillenir.¹²⁸¹ Bu bakımdan sûrenin Mülk ismini alması son derece anlamlı olmuştur ve sûrenin, ismi ile muhtevası arasındaki ilişkinin varlığı aşikardır.¹²⁸²

3.2.1.2.5. Meâric Sûresi

Kur'ân'da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 70. sûre olan Meâric sûresi, Mekke'de inmiştir.¹²⁸³ Sûre, 44 âyettir.

İsmi: Sûre, genel olarak “Meâric” ismiyle bilinmektedir.¹²⁸⁴ İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, Meşrik ve Mağrib'e ait mushafların çoğunda,¹²⁸⁵ tefsirlerin büyük bir kısmında¹²⁸⁶ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde¹²⁸⁷ “Meâric Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

Me'âric, mi'râc gibi veya aynı anlamda “mim” harfinin kesresi ile “minber” kalıbında “mi'rec” veya “mim”in üstünü ile “menhec” kalıbında “ma'rec” kelimelerinin çoğuludur. Meâric, aşağıdan yukarıya çıkma aletleri,¹²⁸⁸ merdivenler ve asansörler

¹²⁷⁹ Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıyıyor?*, s. 166.

¹²⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 5153-5154.

¹²⁸¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 420.

¹²⁸² Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 254.

¹²⁸³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 218; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 290; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 480.

¹²⁸⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 452.

¹²⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 152.

¹²⁸⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 219; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 89; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 205; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 364; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 308; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 218; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, VIII, 324; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, III, 118; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 55; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 152.

¹²⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 316; Berrâk, *Cüz'un fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 88.

¹²⁸⁸ Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 368.

yahut yükseklik dereceleri, mertebeler, yükseklikler demektir. “Zi’l-meâric” de bunların sahibi demek olur.¹²⁸⁹

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Meâric” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Meâric sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adı vardır, o da Meâric sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Seele Sâilün Sûresi: Meâric sûresine, “Seele Sâilün Sûresi” de denilir.¹²⁹⁰ Nitekim sûre hadis kaynaklarında,¹²⁹¹ bazı tefsir ve Kur’ân’a dair yazılmış eserlerde¹²⁹² “Seele Sâilün” olarak kaydedilmiştir.¹²⁹³ Bazı ilim adamları bu adı sûrenin ictihâdî isimlerinden kabul ederken¹²⁹⁴ bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının “Seele Sâilün” olduğunu belirtmektedir.¹²⁹⁵

2. Seele Sûresi: Meâric sûresine, başlangıcından dolayı “Seele Sûresi” de denilir.¹²⁹⁶ İbn Âşûr da Kayrevân’da Kûfî hatla yazılmış 5. asra ait bir mushafta sûrenin “Seele Sûresi” diye isimlendirildiğini gördüğünü ifade etmiştir.¹²⁹⁷ Bazı ilim adamları bu ismi sûrenin tevkîfî isimlerinden saysa¹²⁹⁸ da bazı âlimler de bu adı sûrenin ictihâdî isimlerinden kabul etmiştir.¹²⁹⁹

Bu adlarının dışında Meâric sûresi değişik kaynaklarda **Vâkı’**,¹³⁰⁰ **Mevâkî’**,¹³⁰¹ **Zi’l-Meâric**¹³⁰² ve **Sâil Sûresi**¹³⁰³ olarak da adlandırılmıştır. Sûre ayrıca h. 1155 yılında

¹²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5351-5352.

¹²⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 152.

¹²⁹¹ Buhârî, “Tefsîr”, 70; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 68; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 70.

¹²⁹² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 248; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 382.

¹²⁹³ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38.

¹²⁹⁴ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 482; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 268.

¹²⁹⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 175.

¹²⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 480; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XX, 385; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIX, 55; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5347; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 110.

¹²⁹⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 152.

¹²⁹⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 110.

¹²⁹⁹ Devserî, *a.g.e.*, s. 484; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 269.

¹³⁰⁰ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 480; Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, III, 118; İbn Âşûr *a.g.e.*, XXIX, 152; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 452.

¹³⁰¹ Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 55; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5347; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3832.

yazılan bir mushafta “Hadîd” olarak kaydedilmiştir.¹³⁰⁴ “Hadîd” kelimesinin bu sûrede hiç geçmemiş olmasına rağmen¹³⁰⁵ sûrenin bu şekilde isimlendirmesinin sebebi anlaşılammıştır. Bize göre bu isimlendirme yanlışlıkla yapılmış olmalıdır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını 3. âyette geçen “meâric” kelimesinden almıştır.¹³⁰⁶ Meâric kelimesi, bir tanesi Meâric sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.¹³⁰⁷ Bir görüşe göre Cenâb-ı Allah’ın kulları hakkında meâric sahibi olduğunu, yani nimetlerinin çeşitli mertebelerde, farklı derecelerde bulunduğunu bildirdiği için kendisine bu isim verilmiştir.¹³⁰⁸

Âyet-i kerîmede geçen “zi’l-meâric (dereceler sahibi)” ifadesi, “yükseklik, üstünlük, faziletler, dereceler, lütuf ve nimetler sahibi olan Allah” demektir.¹³⁰⁹ Sûrede dereceler belirtilmesi, Hz. Allah’ın yüceliğinin ve azametinin ifadesidir.

Bazı müfessirler “Meâric” kelimesine, “meleklerin yükseldiği gökler” anlamı vermişlerdir. Zira melekler bunlarda gökten göğe yükselirler.¹³¹⁰ O bakımdan yüce Allah, kendi zatını bununla nitelendirmiş olmaktadır. Meâric’in “yüksek odalar, köşkler” anlamına geldiği de söylenmiştir ki buna göre mâna “O yüksek köşkerin sahibidir” demek olur. Bu da “O, cennette dostlarına yüksek köşker yaratmıştır.” demektir.¹³¹¹

Bazıları da Meâric için “meleklerin emir ve yasaklarla çıktıkları asansörler ve dereceler” anlamı vermişlerdir. Bazı müfessirler de “Allah’ın mahlûkata lütfettiği nimetlerin mertebeleri” mânası vermişlerdir. Çünkü Allah’ın lütuf ve nimetlerinin birçok dereceleri vardır ve nimetleri derece derece insanlara ulaştığı için Hz. Allah böyle nitelendirilmiştir. Bu kelimeye “cennetteki dereceler” anlamı da verilmiştir. Bunlar, cennette Hz. Allah’ın, sevdiklerine vereceği derecelerdir. Bazı âlimlere göre de

¹³⁰² Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 480.

¹³⁰³ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04851.

¹³⁰⁴ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096.

¹³⁰⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 195.

¹³⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 417; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1185; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 57.

¹³⁰⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 456.

¹³⁰⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3832.

¹³⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 250; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 222.

¹³¹⁰ Bk. Sicistânî, *Tefsîru’l-ğaribi’l-Kur’ân*, s. 172; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 122; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 222; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5352.

¹³¹¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 222.

bu kelime, “manevî ve ruhanî mertebeler” demektir. Göklerin yüksekliği, alçaklığı, büyüklüğü ve küçüklüğü değişik olduğu için melekî ruhlar da kuvvetlilik, zayıflık, kemal ve eksiklik bakımından değişiklerdir. Bu dünyadan dileklerin çıkması ve o âlemden bu âleme rahmet eserlerinin inmesi için merdivenler ve asansörler gibi olan o değişik güçteki ruhlara işaretlerdir. Müfessirler “Meâric” kelimesine bu gibi açıklamalar getirmişlerdir.¹³¹²

Bir kısım müfessirler ise “Meâric” kelimesini mecaz olarak insanı Allah’ın varlığını kavramaya ve O’nunla manevî yakınlık kurmaya götüren yollar olarak yorumlamışlardır.¹³¹³ Bu, insanı Allah’ın varlığını kavramaya ve böylece O’nunla ruhsal “yakınlık” kurmaya “yükselten” birçok yolun olduğuna işaret eden mecazî bir ifadedir. Bu sebeple, kendisini Allah’a götüren yollardan uzaklaştırmanın insanın kendi elinde olduğuna işaret edilmektedir.¹³¹⁴

Bir önceki âyette geçen “huzuruna yükselmenin birçok yolu bulunan” şeklindeki ifadenin ardından “*Melekler, miktarı elli bin sene olan bir gün içinde O’na yükselmektedirler*” buyurulmuştur. Şevkânî’nin¹³¹⁵ naklettiği bir yorumda da belirtildiği gibi bu âyetteki elli bin sayısı bu mertebelerin ne kadar yüce olduğunu zihinlerde canlandırmayı amaçlayan temsili bir anlatımdır.¹³¹⁶

Oldukça değişik şekillerde anlaşılan zi’l-meâric, Hz. Allah’ın ululuk bildiren isimlerinden kabul edilmiştir. Burada kendisine yükselmeyi haber vererek Cenâb-ı Allah, zâtına bir yücelik izafe etmiştir. Bu yücelik keyfiyetini belirleyemeyeceğimiz bir yüceliktir. Bunu hissedilebilen bir yükseklik olarak düşünmek doğru olmadığı gibi nefy etmek de doğru değildir.¹³¹⁷ Meâric, hem Allah’ın aşkınlığını ve mukaddesliğini, hem de insanın Allah’a ulaşma imkânlarının çeşitliliğini ifade etmektedir.¹³¹⁸

¹³¹² Bk. Sicistânî, *Tefsîru ġarîbi’l-Kur’ân*, s. 172; Râzî, *Mefâtihu’l-ġayb*, XXX, 122; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5352.

¹³¹³ Bk. Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIX, 56; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1186; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 453.

¹³¹⁴ Esed, *a.g.e.*, s. 1186.

¹³¹⁵ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 383.

¹³¹⁶ Karaman, *a.g.e.*, V, 454.

¹³¹⁷ Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyyet*, s. 252-253.

¹³¹⁸ İslamoġlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliġi*, s. 428.

3.2.1.2.6. A'lâ Sûresi

Kur'ân'da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 87. sûre olan A'lâ sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹³¹⁹ Sûre, 19 âyettir.

İsmi: Başka isimleri olmakla birlikte sûre kaynaklarda yaygın olarak “A'lâ” adıyla anılmaktadır. Nitekim sûre mushaflarda, tefsirlerin çoğunda¹³²⁰ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda¹³²¹ “A'lâ Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Rivayetlerde sûrenin adı, “Sebbihısme Rabbike'l-A'lâ” olarak geçmektedir.¹³²² Sûrenin “A'lâ Sûresi” adıyla isimlendirildiğine dair herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre A'lâ, sûrenin tek ismidir.¹³²³ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda A'lâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “A'lâ” olduğu belirtilmişse¹³²⁴ de A'lâ sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.

A'lâ sûresi birçok rivayette,¹³²⁵ ayrıca bazı tefsir ve hadis kitaplarında **Sebbihısme Rabbike'l-A'lâ** olarak da geçmektedir.¹³²⁶ Bu bakımdan birçok ilim adamı Sebbihısme Rabbike'l-A'lâ ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.¹³²⁷

İctihâdî İsimleri: A'lâ sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

A'lâ sûresi, Buhârî'de¹³²⁸ **Sebbihısme Rabbike Sûresi** olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca sûre tesbih emriyle başladığı için¹³²⁹ **Sebbih Sûresi** ismiyle de anılmaktadır.¹³³⁰

¹³¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 219; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 349; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 514.

¹³²⁰ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 315; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 251; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 356; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 468; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 378; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 219; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 452; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 387; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 563; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 101; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 271.

¹³²¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 321; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹³²² Buhârî, “Tefsir”, 87; Müslim, “Salât”, 178, 179.

¹³²³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'un fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

¹³²⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

¹³²⁵ Buhârî, “Tefsir”, 87; Müslim, “Salât”, 171, 178, 179; İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Nesâî, “Salât”, 415.

¹³²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 309; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 87; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 271.

¹³²⁷ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 239; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 541; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 331.

¹³²⁸ Buhârî, “Tefsir”, 87.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette Allah Teâlâ'nın sıfatı olarak geçen ve "Pek yüce" anlamına gelen¹³³¹ "A'lâ" kelimesinden almıştır.¹³³² A'lâ kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'an'da toplam dokuz defa geçmektedir.¹³³³

Cenâb-ı Allah'ın güzel isimlerinden birisi de el-A'lâ ismidir. "el-A'lâ", "rab" kelimesine nazaran sıfat, "isim" kelimesine nazaran onun atf-ı beyanı demek olur. Her iki durumda da yükseklikten maksat mekânda yükseklik değil, kudret ve eserlerde, kuvvet ve hükümlerde en mükemmel olma mânasında üstünlüktür.¹³³⁴ İşte sûre, Hz. Peygamber (a.s.)'e Hz. Allah'ın yüce adını anması emriyle başladığı için bu ismi almıştır.¹³³⁵

el-A'lâ ismi, asla "...dan daha üstün" şeklinde iki şey arasındaki üstünlük kıyasına dayalı bir mâna olarak anlaşılabilir. Zira Allah'ın büyüklüğünü aklen kıyaslayacak bir şey yoktur. A'lâ'daki tafdil (üstünlük), mânası zorunlu olarak ya mübalağa veya sıfat olarak anlaşılmalıdır. Allah'ın esmâsına dair mübalağa formları, gerçekte mübalağa değil, dilin kifayetsizliğini ifade eder. Buna göre A'lâ ismi, "sonsuz üstün ve yüce", mutlak üstün ve yüce olan" anlamına gelir. Mutlak üstün ve yüce anlamı, "hep üstün ve yüce" ya da "tek üstün ve yüce" vurgularını içerir.¹³³⁶

Hz. Allah'ın A'lâ oluşunun sebebi, sûrenin "*O seni yaratıp mükemmel yaratılış vereni! O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni! O, yeşillikleri çıkarıp sonra da onu kara kuru bir çöpe çevireni!*"¹³³⁷ şeklinde ifade edilen âyetlerinde anlatılmaktadır. Zira bu vasfa sahip olmak, âyetlerde sayılan özelliklere sahip olmayı gerektirir. Diğer bir ifade ile sûrede sayılan özelliklere sahip olan ancak A'lâ olabilir. Bu bakımdan sûrenin ismi ile muhtevası arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.¹³³⁸

¹³²⁹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4013.

¹³³⁰ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 387; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 101; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5734; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 271.

¹³³¹ Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 590.

¹³³² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 514; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 91.

¹³³³ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 482.

¹³³⁴ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5737-5739.

¹³³⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 185; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 417.

¹³³⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 478.

¹³³⁷ A'lâ 87/2-5.

¹³³⁸ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 315.

el-A‘lâ, Hz. Allah’ın ululuk bildiren isimlerinden kabul edilmiştir.¹³³⁹ En önemli tevhid özelliklerini taşıması bakımından A‘lâ sûresinin tevhide işaret ettiğini söyleyebiliriz.¹³⁴⁰

A‘lâ kelimesi âyette hem “rabb”in, hem de “ism”in sıfatı olabilecek şekilde zikredilmiştir. Buna göre Allah’ın yalnız zâtı değil, isim ve sıfatları da yüce ve mukaddestir. Rabbin mukaddes adını anarken O’nun yüceliğini küçümseyecek anlayış, yorum ve davranışlardan sakınmak gerekir. Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ı bir bilmenin bu bakımdan yeterli olmadığını göstermek için onun eşi ve benzeri olmadığını, birliğinin her yönüyle kutsal zâtına mahsus bir birlik olduğunu ortaya koymuş, Allah’ın birliği inancına, Allah’ın eşsiz yüceliği demek olan tenzih ilkesini de eklemiştir.¹³⁴¹

En önemli konusunu ulûhiyyetin oluşturduğu ilâhî dinler içinde İslâmiyet Allah’ın isim ve sıfatlarına ayrı bir önem vermiş, tevhid inancının açık bir şekilde anlaşılabilmesi için yarıtanla yaratılmışların niteliklerinin açıklığa kavuşturulmasını son derece gerekli görmüştür. Cenâb-ı Allah’ın zâtının bilinmesi, isimleri ve sıfatlarıyla mümkün olacağından Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın güzel isimlerinin bulunduğu, O’na bu isimlerle dua, niyaz ve ibadette bulunulması gerektiği, bu konuda doğru yoldan ayrılanlara itibar edilmemesi lâzım geldiği, ayrıca esmâ-i hüsnânın hangisiyle olursa olsun dua edilebileceği¹³⁴² belirtilmiştir. Sonuç olarak, Cenâb-ı Allah, kullarına lütuf olarak Kur’ân’daki bazı sûreleri, Cenâb-ı Allah’ı onlara tanıtmak ve vasıflarını bildirmek üzere indirmiştir. Bu değerli amaca hizmet için de bazı sûrelere Hz. Allah’ın birbirinden farklı tecellileri olan yüce isimlerine işaret eden isimler verilmiştir.

3.2.2. Nübüvvet

Nübüvvet kelimesi, Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi olarak tarif edilmiştir.¹³⁴³

Nübüvvet dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayan hidayet yolunu gösterme amacı taşıdığından bunu gerçekleştirmek için gereken uzun bir sürecin geçmesi hikmetin bir gereğidir. Hz. Âdem’den başlayıp son peygambere kadar uzun dönem içinde çeşitli aralıklarla, bazen de peşpeşe gönderilen peygamberler insanları eğiterek izleri silinmeyen bir kültür süreci oluşturmuştur. Sonuç olarak nübüvvet, Allah ile insanlar

¹³³⁹ Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerîm Allah’ı Nasıl Tanıtıyor?*, s. 153.

¹³⁴⁰ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 196.

¹³⁴¹ Işık, Emin, “A‘lâ Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 310-311.

¹³⁴² İsrâ 17/110.

¹³⁴³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 535.

arasında irtibat kuran, insanları hem kendileri hem de evren hakkında bilgilendirip onlara ebedî hayat için hazırlanma yolunu öğreten ilâhî bir müessesedir.¹³⁴⁴

Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini genel anlamda nübüvvete işaret eden sûrelerden alırken bazıları da özel nübüvvete işaret eden sûrelerden almaktadır.

3.2.2.1. Genel Nübüvvet

Burada genel anlamıyla peygamberlik müessesesine işaret eden Enbiyâ sûresini ele alacağız.

3.2.2.1.1. Enbiyâ Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 21. sûre olan Enbiyâ sûresi, Mekke döneminde nâzil olmuştur.¹³⁴⁵ Sûre, 112 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Enbiyâ'dır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹³⁴⁶ tefsirlerde¹³⁴⁷ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kaynaklarda¹³⁴⁸ "Enbiyâ Sûresi" olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayet, sahâbenin sûreyi "Enbiyâ Sûresi" olarak isimlendirdiğini göstermektedir.¹³⁴⁹

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Enbiyâ, sûrenin tek adıdır.¹³⁵⁰ Fakat İslâmî çeşitli kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir.

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Enbiyâ sûresidir.¹³⁵¹

İctihâdî İsimleri: Enbiyâ sûresi Sehâvî'nin *Cemâlü'l-kurrâ'* adlı eserinde **Ikterabe** olarak geçmektedir; hatta ona göre sûrenin ilk ismi Enbiyâ değil, Ikterabe'dir.¹³⁵² İbn Teymiyye de sûreyi **Zikr Sûresi** olarak adlandırmaktadır.¹³⁵³

¹³⁴⁴ Yavuz, Yusuuf Şevki, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 284.

¹³⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 170; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 317.

¹³⁴⁶ Buhârî, "Tefsîr", 21; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 22; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 21.

¹³⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 221; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 383; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 435; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 124; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 73; Kurtubî *a.g.e.*, XIV, 170; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XII, 378; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XVII, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVII, 5.

¹³⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 294; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹³⁴⁹ Buhârî, "Tefsîr", 21.

¹³⁵⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVII, 5.

¹³⁵¹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 187.

¹³⁵² Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Enbiyâ kelimesi Kur'ân'da beş kez zikredilmekte; fakat bu sûrede geçmemektedir.¹³⁵⁴ Sûre adını, içindeki bir âyetten almamıştır. Sûrede başka konuların yanında, 17 peygamberden söz edildiği, onların kavimleriyle olan münasebetlerine dair bilgilere yer verildiği ve onların Cenâb-ı Allah'a bağlılıkları anlatıldığı için sûreye "peygamberler" anlamına gelen "Enbiyâ" adı verilmiştir.¹³⁵⁵ Sûre, kısa oluşuna rağmen, insanlara tarihin çeşitli dönemlerinde doğru yolu gösterip fazilet mücadelesi veren Mûsâ, Hârûn, İbrâhim, Lût, İshak, Ya'kub, Nûh, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, İsmâil, İdris, Zülkifl, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ ve İsâ nebîlerin (aleyhimü's-selâm) bilhassa Hz. İbrâhim (a.s.)'in İslâm dinini, tebliğlerini ve faziletlerini ayrıntılı olarak nakleder.¹³⁵⁶

İbn Âşûr'un tesbitine göre sûrenin "Enbiya Sûresi" olarak isimlendirilmesinin sebebi şudur: Sûrede 16 peygamber ve Hz. Meryem'in ismi geçmektedir. En'âm sûresi dışında Kur'ân'daki hiçbir sûrede bu kadar fazla peygamber ismi geçmemektedir. En'âm sûresinde 18 peygamber ismi zikredilmiştir.¹³⁵⁷ Enbiyâ sûresi, En'âm sûresinden önce nâzil olduğundan bu sûrenin peygamberlere izafe edilerek isimlendirilmesi, En'âm sûresinden daha öncedir. Ayrıca En'âm sûresi, "en'âm" hakkındaki hükümlere tahsis edildiği için sûrenin bu isimle adlandırılması uygun olmuştur. Buna göre Enbiyâ sûresi, Kur'ân'ın diğer sûreleri içinde bu isimlendirilmeye en layık olan sûredir.¹³⁵⁸

Buna göre sûre ismini, hepsi de aynı temel gerçeği tebliğ etmiş olan önceki peygamberlerden bazılarına ilişkin mükerrer atıflardan almaktadır. Bu peygamberlerin kıssaları, tüm ilâhî mesajların ve insanın dinî tecrübesinin özündeki birliği ve sürekliliği yansıtmak amacına matuftur.¹³⁵⁹ Mevdûdî, Enbiyâ isminin sûrenin sembolik bir adı olduğunu ifade etse¹³⁶⁰ de sûrenin adını muhtevastan aldığı kabul edilmiştir.¹³⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların nakledilişinin en temel amaçlarından birisi, Hz. Peygamber (a.s.)'in nübüvvetini, yani Kur'ân'ın Allah Teâlâ'dan gelen vahiy, Hz.

¹³⁵³ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, (thk. Abdurrahmân Umeyre), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., V, 217.

¹³⁵⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 687.

¹³⁵⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 317; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 491.

¹³⁵⁶ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 321.

¹³⁵⁷ Bk. En'âm 6/83-86.

¹³⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVII, 5.

¹³⁵⁹ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 645.

¹³⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 265.

¹³⁶¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 205.

Muhammed (s.a.s.)’in de onun tebliğcisi olduğunu ispat etmektir. Çünkü o, okur yazar değildi. Yahudi veya hıristiyan din adamları ile temasları da olmamıştı. İçinde yetiştiği şartlarda, geçmiş milletlerin durumunu tahkik ederek doğru bir biçimde bildirmesi imkânsızdı.¹³⁶² Kıssaların diğer amacı da bütün peygamberlerin, İslâm’ı tebliğ ettiklerini göstermek; Hz. Âdem’den Hz. Muhammed (s.a.s.)’e kadar, dinin aynı din olup Allah’tan geldiğini, bütün müminlerin bir ümmet olduğunu, Allah Teâlâ’nın, hepsinin rabbi ve tanrısı olduğunu açıklamaktır. Bu gerçeği pekiştirmek için Kur’ân, peygamberlerin kıssalarını, birçok defa, aynı surette ve peşpeşe getirir. Enbiyâ sûresi de bunun güzel bir örneğini ortaya koyar. Özellikle son âyet, bu uzun anlatımın asıl amacını bildirir: “İşte sizin bu dininiz bir tek dindir. Rabbiniz de Ben’im. Öyle ise yalnız Bana ibadet edin.”¹³⁶³ Öte yandan Kur’ân, peygamber kıssalarını tekrarlamakla bildirmek ister ki, bütün peygamberlerin nübüvvetlerini inkâr edemeyen, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in de risâletini inkâr edemez.¹³⁶⁴

İnkârcıların hesaplarının yaklaştığı uyarısıyla başlayan sûrenin sonu peygamberlerin kıssalarının anlatılması ve onların hepsinin tevhid dini üzere birleşmiş olduklarının açıklanmasıyla tamamlanmaktadır. Böylece tek dostoğru yolun, peygamberlerin yolu olduğu gösterilmektedir.¹³⁶⁵

Peygamberlerin getirdiği vahy, insanlığa tevhid inancının yanında ahlâkın dayandığı temel değerleri de getirmiştir. Din eğitimi için önemli konulardan biri olan, ilâhî vahyin bir süreç olduğu, vahyin, aynı inanç sistemini ve değerleri öğrettiği, peygamber ve kitapların birbirlerini tasdik ettiklerine dikkat çekilmektedir.¹³⁶⁶

3.2.2.2. Özel Nübüvvet

Özel nübüvvetle işaret eden sûre isimlerini “Diğer Peygamberler ve “Hz. Muhammed (s.a.s.)’in Peygamberliği” olarak iki bölümde ele alacağız.

¹³⁶² Yıldırım, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıssalar”, s. 40-41.

¹³⁶³ Enbiyâ 21/92.

¹³⁶⁴ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 42.

¹³⁶⁵ Sa‘îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 199.

¹³⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XII, 546- 547.

3.2.2.2.1. Diğer Peygamberler

Kur'ân'daki bazı sûrelerin, adlarını Hz. Peygamber (a.s.)'in dışındaki bazı peygamber isimlerinden aldığını görmekteyiz. Bu bakımdan burada ele alacağımız sûreler; Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Nûh sûreleridir.

3.2.2.2.1.1. Yûnus Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 13,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 10. sûre olan Yûnus sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹³⁶⁷ Sûre, 109 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Yûnus'tur. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹³⁶⁸ tefsirlerde¹³⁶⁹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda¹³⁷⁰ “Yûnus Sûresi” olarak anılmaktadır. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde “es-sûretü'lletî yüzkerü fihâ Yûnus/İçinde Yûnus (a.s.)'un zikredildiği sûre” olarak kaydederken¹³⁷¹ sûrenin bitiminde izafetli olarak “Sûretü Yûnus/Yûnus Sûresi” ifadesini kullanmıştır.¹³⁷²

Yûnus (a.s.) her ne kadar bir İsrâiloğulları peygamberiyse de Asurlular'a yol göstermek üzere Irak'a gönderilmiştir.¹³⁷³ Hz. Yûnus'un peygamber olarak gönderildiği eski bir kent olan Ninova, onların başkentidir ve şimdiki Musul kentine tekabül etmektedir.¹³⁷⁴

İsminin Kaynağı: Rivayetler,¹³⁷⁵ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminden beri “Yûnus” adıyla anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Yûnus isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.¹³⁷⁶ Bununla birlikte Suyûtî'nin nakline göre Yûnus sûresine tıvâl sûrelerinin yedincisi

¹³⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 445; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, II, 152; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 238.

¹³⁶⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 10; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 11; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 10.

¹³⁶⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 5; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 420; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 112; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 102; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 445; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, IX, 61; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XI, 58; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XI, 77.

¹³⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 285; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹³⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XII, 103.

¹³⁷² Bk. Taberî, *a.g.e.*, XII, 307.

¹³⁷³ Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 339.

¹³⁷⁴ Neseî, *a.g.e.*, II, 177.

¹³⁷⁵ Müslim; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 249; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 165-166.

¹³⁷⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 211; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 222.

olması sebebiyle **es-Sâbia** denilmektedir.¹³⁷⁷ Fakat bizce bu ifadenin sûrenin ismi olmayıp bir nitelemesi olduğu açıktır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, 98. âyetinde istisnâî bir şekilde Hz. Yûnus (a.s.)'un kıssasını anlatması vesilesi ile “Yûnus Sûresi” adını alır.¹³⁷⁸ Yûnus ismi, bir tanesi Yûnus sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam dört kez geçmektedir.¹³⁷⁹ Sûrenin birçok âyeti, Cenâb-ı Allah’ın rahmetinin azabından daha fazla tecelli ettiğini bildirmektedir.¹³⁸⁰ Sûrede, Hz. Yûnus’un kavmi hakkında yeise düştükleri bir esnada, imanın bereketiyle bu rahmetin tecelli etmiş olduğu zikredilmesi münasebetiyle sûre bu ismi almıştır.¹³⁸¹ Fakat Mevdûdî’ye göre, diğer bazı sûre isimleri gibi bu isim de semboliktir ve sûrenin Yûnus (a.s.) kıssasıyla ilgili olduğunu göstermez.¹³⁸²

İbn Âşûr’a göre sûre, “Elif-Lâm-Râ” ile başlayan diğer dört kardeş sûreden ayırt etmek için Yûnus (a.s.)’a izafe edilmiştir. Bu sebeple bu harflerle başlayan her bir sûre “Elif-Lâm-Râ” yerine ya bir peygambere ya da peygamber kavmine izafe edilmiştir. Buna göre adını 98. âyetinde Kur’ân’da tek bir kez sözü geçen “Yûnus toplumu”ndan alan sûre, bu âyetinde ifade edilen özelliğiyle Hz. Yûnus için bir seçkinlik ve saygınlık vesilesi olmuştur.¹³⁸³

Hz. Yûnus’u önce inkâr edip aşağılayan, sonra ise bu tavrından dolayı pişman olup hatasını anlayan ve yola gelen kavmin kıssası burada anlatılır. Sâffât sûresinde Yûnus kavmi daha fazla yer almasına rağmen bu adı almamıştır. Bunun gerekçesi sûreye adını veren âyette saklıdır. Ayrıca sûrede Yûnus kıssasından önce dört peygamberin kıssası daha yer alması ve ayrıca Hz. Nûh ile Hz. Mûsâ kıssalarının daha tafsilatlı bir şekilde anlatılmasına rağmen sûrenin bu adı alması, peygamberler tarihindeki bu istisnai durumundan dolayı olsa gerektir.¹³⁸⁴ Ayrıca Sâffât sûresine değil bu sûreye “Yûnus” adının verilmesi, Kur’ân’ın genel amacı bakımından önemlidir. Kur’ân’da peygamber kıssalarının anlatılmasından maksat insanlara hoşça vakit geçirtmek olmayıp geçmişten ibret almalarını sağlamaktır. 98. âyete göre Yûnus peygamberin kavmi onu dinlediği

¹³⁷⁷ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370.

¹³⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 2661.

¹³⁷⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 775.

¹³⁸⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1223.

¹³⁸¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 238.

¹³⁸² Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 281.

¹³⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XI, 77.

¹³⁸⁴ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 124.

için dünyada cezadan kurtulmuştur. Allah'ın peygamber ve kitap göndermekteki maksadı, insanların dünya ve âhiret mutluluğuna ermeleridir. Âyet bunun bir örneğini verdiği için sûreye Yûnus isminin verildiği düşünülebilir.¹³⁸⁵

Sûrenin akışı içinde âyetler, Hz. Yûnus ve kavminin kıssasını detaylı olarak anlatmamaktadır. Sadece sonuç kısmına bu şekilde işaret edilmektedir. Çünkü burada önemli olan ve gösterilmek istenen, sadece sonuçtur.¹³⁸⁶ Sûrede tek âyette geçmesine rağmen sûreye Yûnus ismi verilmiştir. Bu âyet sanki sûrenin yörüngesi gibidir; zira diğer kavimlerden bahseden âyetlerden farklı bir yanı vardır. Şöyle ki, bir kavme azap takdir edilmişse ve sûrede anlatılan kerteğe gelmişse o toplum mutlaka cezalandırılmış ve yok edilmişlerdir. Sadece istisnai olarak Hz. Yûnus'un kavmi azaba maruz kalmamıştır. Bundan dolayı bu âyet ehemmiyeti hâizdir.

Sûrede, ilâhî ilkeye bir istisna olarak, konulmuş olan azabın Yûnus kavmi üzerinden neden kaldırıldığı meselesine dikkat çekilmektedir. Bir görüşe göre Yûnus (a.s.) kavmini, kendisine iman etmedikleri takdirde azaba uğrayacakları tehdidiyle uyarılmış sonra aralarından ayrılıp gitmiştir. Hz. Yûnus'un kavmi olan Ninovalılar (Musul) azap belirtilerini görünce pişman olarak iman etmişlerdir. Hz. Allah'a boyun eğip yalvarmışlar, çocuklarını ve hayvanlarını da yanlarına alarak, Allah'tan gelecek olan azabın kendilerinden uzaklaştırılması için kırk gün dua etmişler ve bunun üzerine Allah Teâlâ onlara acımış ve gelecek olan azabı onlardan kaldırmıştır.¹³⁸⁷

Hz. Yûnus kıssası, tarihî bir olay üzerinden ilk muhatap olan Mekke müşriklerine keskin bir uyarı,¹³⁸⁸ Hz. Peygamber (a.s.) için ise bir teselli mahiyetindedir. Yüce Allah bu âyetle Resûlullah (s.a.s.)'a "Peygamberine karşı çıkan yalnız senin kavmin değildir" mesajı vermektedir.¹³⁸⁹

Verdiği bu mesajlar düşünüldüğünde Hz. Yûnus -eldeki bilgiler açısından bakılınca- her yönüyle adeta hârikalar kuşağının adıdır. Şahsî itibariyle de kavmine bakan yönü ile de öyledir. Bir insan olarak bakınca denize atılması, balık tarafından yutulup, karaya çıkartılması Hz. Allah (c.c.)'ın ilim ve kudretine delalet açısından son derece çarpıcı bir olaydır. Helak sebepleri hazır olduğu halde helakten kurtulabilmiş tek kavim de Hz.

¹³⁸⁵ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 79.

¹³⁸⁶ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XI, 1821.

¹³⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XII, 295-296.

¹³⁸⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 130.

¹³⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 253.

Yûnus'un kavmidir. Dolayısıyla Yûnus demek, bir yönüyle varlık sebeplerinin bittiği yerde yeniden var olabilme, yolların bittiği yerde yeni yollar açılabilmesi için elde edilmesi gereken anahtarın adıdır.

3.2.2.2.1.2. Hûd Sûresi

Kur'ân'da 14 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 11. sûre olan Hûd sûresi, Mekke'de inmiştir.¹³⁹⁰ 123 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Hûd'dur. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹³⁹¹ tefsirlerde¹³⁹² ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kitaplarda¹³⁹³ "Hûd Sûresi" olarak adlandırılmıştır. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde, "es-sûretü'lletî yüzkerü fihâ Hûd/İçinde Hûd (a.s.)'un zikredildiği sûre" olarak kaydederken¹³⁹⁴ sûrenin sonunda izafetle "Sûretü Hûd/Hûd Sûresi" ifadesini kullanmıştır.¹³⁹⁵

Rivayetlere göre Âd, Hz. Nûh'un dördüncü kuşaktan torunu olup Âd'ın ismine nispetle söz konusu kavme de "Âd kavmi" denilmektedir. Hz. Nûh'tan sonra tarih sahnesine çıkmış olan bu kavim Yemen'de Umman ile Hadramût arasındaki bölgede yaşamış eski ve önemli bir Arap toplumdur. Ahkâf ise bu bölgede bulunan geniş kum çöllerinin adıdır. Kur'ân'ın verdiği bilgilere göre bunlar İrem adında benzeri görülmemiş bir şehir kurmuş, müreffeh bir şekilde yaşıyorlardı. Muhteşem sarayları, bağları, bahçeleri vardı. Ancak doğru yoldan sapmış, putperest olmuşlardı. Kendilerine gönderilmiş olan peygamberi dinlemedikleri için helak olup tarih sahnesinden silindiler.¹³⁹⁶

İsminin Kaynağı: Fazileti konusunda nakledilen hadisler dikkate alındığında bu adın Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁹⁷

Diğer İsimleri: Sûrenin Hûd isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.¹³⁹⁸

¹³⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 62; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 246.

¹³⁹¹ Buhârî, "Tefsîr", 11; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 12; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 11.

¹³⁹² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 37; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 455; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 181; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 148; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 62; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, IX, 224; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XI, 202; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XI, 311.

¹³⁹³ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 286; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹³⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XII, 308.

¹³⁹⁵ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XII, 649.

¹³⁹⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 177-178.

¹³⁹⁷ Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 17; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 56; Nesâî, "İsti'âze", 1.

¹³⁹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XI, 311; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûreye, 50-60. âyetlerde Arabistan halkından Âd kavmine gönderilmiş bir peygamber olan Hûd (a.s.)'un hayatından ve putperest kavmine karşı verdiği mücadeleden bahsedildiği için bu isim verilmiştir.¹³⁹⁹ Hûd ismi, Kur'ân'da beş tanesi Hûd sûresinde olmak üzere toplam yedi kez geçmektedir.¹⁴⁰⁰

Sûre, içeriğinde beş defa Hûd isminin geçmesi ve Hûd (a.s.)'un diğer sûrelerden daha uzun olarak bu sûrede anlatılması sebebiyle bu ismi almıştır. Diğer bir açıdan da sûre, Yûnus sûresinde de geçtiği üzere "Elif-Lâm-Râ" ile başlayan diğer dört kardeş sûreden ayırt etmek için Hz. Hûd'a izafe edilmiş ve Hûd sûresi adını almıştır.¹⁴⁰¹

Kasas sûresinde tek bir kıssa anlatılmaktadır, o da Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. Öte yandan Hûd sûresi, Kasas sûresi olarak isimlendirilmeye daha uygundur; zira sûrede Kasas kelimesi geçmemekle birlikte, bu sûrenin aksine pek çok peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Buna göre Kasas sûresi, Hûd sûresi olarak; Hûd sûresi de Kasas sûresi olarak isimlendirilmeliydi. Ayrıca bu sûrede başka peygamberler de anlatıldığı halde sûre neden başka bir peygamberlerin adıyla değil de Hûd sûresi olarak adlandırılmıştır?¹⁴⁰² Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Bu sûrede başka peygamberler ve konular anlatılmakla beraber, onlardan Hûd (a.s.)'un seçilmesi, bu vesile ile onun hak dini tebliğ etmekteki gayretlerini ebedileştirme gayesine hizmet etmektedir.¹⁴⁰³ Ayrıca Hz. Hûd kıssası, nüzûl açısından aynı zaman dilimine ait A'râf ve Şuarâ sûrelerinde yer almış olmakla birlikte, bu sûrede kısmen daha ayrıntılı olarak ele alınır.¹⁴⁰⁴

Bu kıssa da Kur'ân'daki diğer kıssalar gibi Hz. Hûd (a.s.) ile putları bırakıp Allah'a kulluk etmeye davet ettiği kavmi arasındaki şiddetli ve sert mücadeleyi anlatmaktadır.¹⁴⁰⁵ Sûrede Nûh (a.s.)'un kıssası da anlatılmasına rağmen sûreye Nûh sûresi denmemiştir; zira başka bir sûreye bu isim verilmiştir. Yine sûrede Hz. Lût'un kıssası anlatılmış olmakla birlikte sûreye Lût sûresi denilmemiştir. Çünkü Lût (a.s.)'un

¹³⁹⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, II, 347; Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 142.

¹⁴⁰⁰ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, s. 739.

¹⁴⁰¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XI, 311.

¹⁴⁰² İbn Âdil, *el-Lübâb*, X, 426.

¹⁴⁰³ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 220.

¹⁴⁰⁴ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 132.

¹⁴⁰⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, XII, 5.

kıssası hiçbir yerde Hz. İbrâhim kıssası olmaksızın tek başına geçmemekte ve hep iç içe anlatılmaktadır.¹⁴⁰⁶

Bu kıssa, birkaç sûrede tekrar edilir. Bunun yanında Hz. Hûd ile kavmi arasında geçen konuşma dizisi, bu sûrede yenidir, diğer sûrelerde bulunmamaktadır.¹⁴⁰⁷

Dikkat edilirse Hz. Hûd'un mücâdele hayatının Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mücâdele hayatıyla ortak olduğu, Hz. Peygamber (a.s.)'in karşılaştığı tartışmalar, inatlaşmalarla Hz. Hûd'un da karşılaştığı görülür.¹⁴⁰⁸ Âd kavminin de müşrikler gibi puta tapan kimseler olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁰⁹ Ahkâf sûresinde, Hz. Peygamber (a.s.)'e kavminden gördüğü eza ve cefaya, diğer büyük peygamberler gibi katlanması tavsiye edilir.¹⁴¹⁰

Bu sûrelerde çok etkileyici bir üslûpla daha önceki peygamberlerin tevhit mücadelesinden kesitler verilmiş ve kıyamet sahnelerinin tasvir edilmiş olmasının Resûlullah (s.a.s.)'ı kendi görev süreci ve özellikle ümmeti açısından derinden düşündürmüş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların nakledilişinin belli başlı amaçlarından birisi de muhatabın, onlardan ibret almasını sağlamaktır. Bu durum da çeşitli şekillerde tezahür eder. Meselâ, eski kavimlerin başlarına gelen çeşitli felaketleri bildirmek, böylece onlar gibi davranan, inkâr eden ve büyülenenlerin de benzeri akıbetlere duçar olacakları dersini vermek bunlardan biridir.¹⁴¹² Geçmiş milletlerin durumlarının, ibret vermek amacıyla bildirilmesinin örnekleri, Kur'ân'da oldukça fazladır.¹⁴¹³

Bu kavim İslâm'ın ortaya çıkışından asırlarca önce tarih sahnesinden çekilmiş olmakla birlikte hikâyesi Arap geleneğinde canlı olarak devam ettiğinden Kur'ân'da da göndermelerde bulunulmuştur.¹⁴¹⁴ Hz. Hûd'un kavmi olan Âd, en eski Arabistan kabilelerinden birisi idi. Bu kavmin kıssaları çok iyi bilinmekte ve ülkenin her yerinde anlatılmaktaydı. Onların güç, kuvvet ve zenginlikleri hakkındaki hikâyeler çok meşhur

¹⁴⁰⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 36.

¹⁴⁰⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 316.

¹⁴⁰⁸ Ateş, *a.g.e.*, IV, 315.

¹⁴⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, XI, 141.

¹⁴¹⁰ Işık, Emin, "Ahkâf Sûresi", *DİA*, İstanbul 1988, I, 550.

¹⁴¹¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 143.

¹⁴¹² Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", s. 42.

¹⁴¹³ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 43. Meselâ bk. Hûd, 11/100-102.

¹⁴¹⁴ Karaman, *a.g.e.*, III, 178.

hale gelmiş ve sonuçta kökünden helak edilişleri de ibret alınacak bir örnek olarak anlatılmıştır.¹⁴¹⁵

Hz. Peygamber (a.s.), “Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme Yetesâelûn ve İza’ş-Şemsü Küvvirat sûreleri ihtiyarlattı.”¹⁴¹⁶ mealindeki hadisiyle sûrenin ağır sorumlulukları hatırlatan bir içeriğe sahip olduğuna işaret etmektedir.¹⁴¹⁷ Diğer bir görüşe göre de Hz. Peygamber (a.s.)’in saçını ağartan asıl husus, kavminin geri dönüşü olmayan bir helak sürecine girme tehlikesidir. Hz. Peygamber (a.s.), ilâhî iradeye boyun eğmek istemeyen Kureyş’e, serkeşlik yapan bu akrabalarına bir bela gelir endişesi taşıyordu.¹⁴¹⁸

Yûnus sûresinde olduğu gibi bu sûrede de ana tema, Allah’ın iradesinin peygamberleri aracılığıyla vahyedildiği gerçeği ve peygamberlik olgusunun gelmiş geçmiş toplumlardaki tezahürüdür.¹⁴¹⁹

3.2.2.2.1.3. Yûsuf Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 13,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 12. sûre olan Yûsuf sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.¹⁴²⁰ Sûre, 111 âyettir. Sûrenin, yahudilerin telkini ile Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber (a.s.)’e “İsrâiloğulları Mısır’a niçin gittiler?” şeklindeki sorusuna cevap olarak veya müslümanların Resûlullah (s.a.s.)’ın bir kısma anlatmasını istemeleri üzerine indiği rivayet edilmiştir.¹⁴²¹

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Yûsuf’tur. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁴²² tefsirlerde¹⁴²³ ve Kur’ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde¹⁴²⁴ “Yûsuf Sûresi” olarak adlandırılmıştır. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde, “es-sûretü’lletî yüzkerü fihâ

¹⁴¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 48.

¹⁴¹⁶ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 56.

¹⁴¹⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 143.

¹⁴¹⁸ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 142.

¹⁴¹⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 419.

¹⁴²⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XI, 240; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, II, 210; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 255.

¹⁴²¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 240; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XII, 170.

¹⁴²² Buhârî, “Tefsîr”, 12; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 13; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 12.

¹⁴²³ Zeccâc, *Me’ânî’l-Kur’ân*, III, 87; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, III, 5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 250; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, III, 218; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 240; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, X, 1; Âlûsî, *a.g.e.*, XII, 170; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XII, 197.

¹⁴²⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 287; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbî’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 85.

Yûsuf/İçinde Yusuf (a.s.)’un zikredildiği sûre” olarak kaydederken¹⁴²⁵ sûrenin bitiminde izafetli bir şekilde “Sûretü Yûsuf/Yûsuf Sûresi” ifadesini kullanmıştır.¹⁴²⁶

İsminin Kaynağı: Hakkında yapılan rivayetler¹⁴²⁷ dikkate alındığında “Yûsuf” adının Hz. Peygamber (a.s.) döneminden beri bilindiği anlaşılmaktadır.

Diğer İsimleri: Sûrenin Yûsuf isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.¹⁴²⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını 4. âyetten itibaren 101. âyetin sonuna kadar kıssası anlatılan Hz. Yûsuf (a.s.)’tan almıştır. Sûre, nerede ise esas konusu olan Hz. Yûsuf (a.s.)’un pek latif ve güzel, çok fazla ibret ve teselli veren kıssasını içerdiği için “Yûsuf Sûresi” adını almıştır.¹⁴²⁹ Kur’ân’da “Yûsuf” ismi, bir kez En’âm sûresi,¹⁴³⁰ bir kez Mü’min sûresi¹⁴³¹ ve yirmi beş kez Yûsuf sûresinde olmak üzere toplam yirmi yedi defa geçmektedir.¹⁴³² Yûsuf kıssası, diğer bazı peygamber kıssaları gibi Kur’ân’da çok tekrar edilmemektedir.¹⁴³³

Kur’ân-ı Kerîm’de hiçbir peygamberin kıssası Yûsuf sûresindeki gibi tek bir sûrede başlayıp da sona ermemiştir. Bu sûre baştan sona Hz. Yûsuf’u anlatmaktadır. Bu bakımdan İbn Âşûr’a göre sûrenin bu adla isimlendirilmesinin sebebi açıktır. Zira bu sûrede, Yûsuf (a.s.)’ın tüm hayat hikâyesi anlatılmıştır. Diğer taraftan sûre “Elif-Lâm-Râ” ile başlayan diğer dört kardeş sûreden ayırt etmek için Yûsuf (a.s.)’a izafe edilmiştir.¹⁴³⁴

Kur’ân’da adlarına sûre nisbet edilen şahıs isimleri şunlardır: Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Yûsuf, Hz. Hûd, Hz. Yûnus, Hz. Lokman, Hz. Meryem ve Hz. Muhammed. Bu isimlerin hepsinde de sûreye adı verilen şahıs, nisbî bir yer tutar. Bunun tek istisnası Yûsuf sûresidir. Yûsuf sûresi, baştan sona Hz. Yûsuf’un hikmetlerle dolu olan hayat

¹⁴²⁵ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, XIII, 5.

¹⁴²⁶ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XIII, 404.

¹⁴²⁷ Dârimî, “Fezâ’ilü l-Kur’ân”, 25; Nesâî, “Salât”, 406; Hâkim, *el-Müstedrek*, VI, 165-166.

¹⁴²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XII, 197; İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 143.

¹⁴²⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1535.

¹⁴³⁰ En’âm 6/84.

¹⁴³¹ Mü’min 40/34.

¹⁴³² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü l-müfehres*, s. 773.

¹⁴³³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü l-vecîz*, III, 218.

¹⁴³⁴ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XII, 197.

hikayesini anlatır.¹⁴³⁵ Bu bakımdan sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki ilişkinin varlığı açıktır.

Kur'ân'a yabancı olmamakla birlikte, onun tarafından tercih edilmeyen bir usul olarak Kur'ân'da kronolojik sırayı gözeterek bir bütün halinde verilmiş ve ondan sonra da hiç bir surette tekrarlanmamış kıssa da vardır. Yûsuf sûresi, bunun en tipik -ve belki de tek- örneğidir. Kur'ân-ı Kerîm kıssalarının hâkim vasfı, yukarıda ifade edildiği gibi budur. Fakat bazen dinî gaye, kıssanın nisbeten geniş olarak, ayrıntılarıyla verilmesini gerektirebilir. Kur'ân'ın uzun sûrelerinden (13,5 sayfa) Yûsuf sûresinin hemen hemen tamamını kapsayan Hz. Yûsuf kıssası, oldukça teferruatlı olarak anlatılmıştır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.)'in nübüvvetini ispat etmek dinî amacı, bunu gerektiriyordu. Böylece daha önce ne onun ne de kavminin bilmediği¹⁴³⁶ birtakım olaylar, inceden inceye açığa çıkarılmakla, bunların ancak Allah katından gelebileceği belirtilmek isteniyordu.¹⁴³⁷

Kıssanın kahramanı olan Hz. Yûsuf, Filistin'de kardeşleri tarafından bazı kötülöklere mâruz kalmıştı. Fakat sonunda o, Mısır'da devlet yönetiminde söz sahibi oldu, kardeşleri de bu devletin yönetiminde görevlendirildiler. Bu sûrede anlatılan kıssa da dolaylı olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) ve arkadaşlarına, sabrettikleri takdirde Hz. Yûsuf'a verilmiş olan mükâfatın bir benzerinin verileceğini ve Kureyşliler'in kendilerine boyun eğeceğini müjdelemektedir. Nitekim kavminin baskısı neticesinde Medine'ye göç etmiş olan Resûlullah (s.a.s.) sekiz sene sonra Mekke'yi fethetmiş ve Kureyşliler ona boyun eğmiştir.¹⁴³⁸

Kur'ân-ı Kerîm bu kıssayı yalnızca bir anlatı olarak sunmakla kalmayıp farklı şekillerde bir tebliğ aracı olarak da kullanmıştır. Anlattıkları boyunca Kur'ân, İbrâhim, İshak, Ya'kub ve Yûsuf (a.s.)'in inandığı dinin ve verdiği mesajın Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diniyle ve mesajıyla aynı olduğunu ve aynı mesaj olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Fakat bu kıssanın öğrettiği en büyük ders, bir müminin gerçek İslâmî niteliklerle

¹⁴³⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 143.

¹⁴³⁶ Yûsuf 12/102.

¹⁴³⁷ Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", s. 58.

¹⁴³⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 209.

bezenmesi ve hikmetle donanması halinde, bu niteliklerin gücüyle tüm bir beldeyi fethedebileceğidir.¹⁴³⁹

Sûrenin verdiği mesajlardan birisi “Bir kişiden ne çıkar?” sorusunun cevabıdır: İman, ihlâs, ilim, liyakat, ehliyet, iffet, gayret, sabır ve sebatla bir kişi koca bir topluma yön gösterir ve istikamet verir.¹⁴⁴⁰ Ayrıca Yûsuf sûresi şunu demektedir: En güzel kariyer planlamasını Cenâb-ı Allah yapar; kariyer planlamasını Hz. Allah’la yapanlar, her zaman kazanır.¹⁴⁴¹

3.2.2.2.1.4. İbrâhîm Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 7 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 14. sûre olan İbrâhîm sûresi, Mekke’de inmiştir.¹⁴⁴² Sûre, 52 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da İbrâhîm’dir. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁴⁴³ tefsirlerde¹⁴⁴⁴ ve Kur’ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda¹⁴⁴⁵ “İbrâhîm Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr, sûrenin “İbrâhîm Sûresi” olarak adlandırıldığına dair ne Hz. Peygamber (a.s.) ne de sahâbeye ait kabul edilebilir bir habere¹⁴⁴⁶ rastlamadığını ifade etmektedir.¹⁴⁴⁷

¹⁴³⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 408-409.

¹⁴⁴⁰ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 143.

¹⁴⁴¹ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁴⁴² Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 102; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 262.

¹⁴⁴³ Buhârî, “Tefsîr”, 14; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 15; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 14.

¹⁴⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XIII, 588; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 153; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, III, 120; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 360; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, III, 321; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 102; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, X, 369; Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XIII, 176; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XIII, 177.

¹⁴⁴⁵ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 288; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85.

¹⁴⁴⁶ “Eski”, anlamındaki kadîmin zıddı olan hadîs kelimesi (çoğulu ehâdîs) tahdîs masdarından isim olup “haber” mânasına gelir. Hadis kelimesi İslâmiyet’le birlikte farklı bir anlam kazanmış, âdeta onunla kadîm olan Kur’ân-ı Kerîm’in mukabili kastedilerek Resûl-i Ekrem’in sözlerine “el-ehâdîsü’l-kavliyye”, fiillerine “el-ehâdîsü’l-fi’liyye” ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) “el-ehâdîsü’t-takrîriyye”, denilmiştir. Kadın sahâbîlerin, Hz. Peygamber’den, “Senin sözünden (bi-hadîsike) sadece erkekler faydalanıyor”, (Buhârî, “İ’tisâm”, 9.) diyerek kendileriyle sohbet etmek üzere bir gün ayırmasını isterken hadis kelimesini kullanmalarını tasvip etmiş, sahâbe devrinde ve daha sonraki dönemlerde bu kelime, Resûl-i Ekrem’in sözleriyle onun fiillerini ve tasviplerini bildiren haberler anlamında kullanılmıştır. Bazı âlimler, hadis teriminin kapsamını daha da genişleterek sahâbe ve tâbiîn şahsî beyan ve fetvalarını da bu kapsama almışlar, Hz. Peygamber’e ait olan hadislere merfû, sahâbeye ait olanlara mevkuf, tâbiîne ait olanlara da maktû adını vermişlerdir. Sonraları merfû, mevkuf ve maktû terimlerinin hepsini ifade etmek üzere haber kelimesi kullanılmaya başlanınca bir kısım âlimler sadece merfû rivayetlere, bazıları da merfû ve mevkuf rivayetlere hadis demeyi uygun görmüşlerdir. Yine ilk devirlerde Resûl-i Ekrem’in söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahâbe ve tâbiîne ait her türlü haberi ifade

Diğer İsimleri: Sûrenin İbrâhîm isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.¹⁴⁴⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 35-41. âyetlerde, ismine ve dualarına yer verilen, karısı ve çocuklarından birini getirip ekinsiz Mekke vadisine yerleştiren¹⁴⁴⁹ ve İsmâil ve İshak isimli çocukları kendisine ihsan ettiği için Hz. Allah'a şükreden Hz. İbrâhim'den almıştır.¹⁴⁵⁰ İbrâhim ismi, Kur'ân'da bir tanesi İbrâhîm sûresinde olmak üzere toplam altmış dokuz kez geçmektedir.¹⁴⁵¹

Sûre, Hz. İbrâhim (a.s.)'in Mekke'de geçen kıssasına genişçe yer vermiş¹⁴⁵² ve böylece Hz. İbrâhim'e izafe edilmiştir.¹⁴⁵³ Mevdûdî'ye göre bu isim, diğer sûrelerin, yani İbrâhim (a.s.)'den bahsedilen diğer tüm sûrelerin ismi gibi sadece bir sembol niteliğindedir ve sûrede İbrâhim (a.s.)'in hayat hikâyesinin anlatıldığı anlamına gelmez.¹⁴⁵⁴ Fakat Muhammed Esed'e göre sûrenin ismi, 35-41. âyetlerinde dile getirilen Hz. İbrâhim'in duasına dayanmaktadır; bunun sûrenin geri kalan kısmıyla alakası vardır.¹⁴⁵⁵

Sûre, Hz. İbrâhim'in duasını kabul etmek suretiyle özel olarak Mekkeliler'e vermiş olduğu nimetleri hatırlatmakta ve bu nimetlere şükretmelerinin gereğine dikkatlerini çekmektedir. Ayrıca Allah'ın verdiği sayısız ve sınırsız nimetlerin şükrünü yerine getiren bir kulun yani Hz. İbrâhim'in Cenâb-ı Allah'a karşı tutumu, kulluğu, O'na nasıl yalvarıp yakardığı ve O'ndan istedikleri dile getirilmekte, kurtuluşun, Allah'ın birliği ilkesine dayanan Hz. İbrâhim çizgisinde olduğuna işaret edilmektedir.¹⁴⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların nakledilişinin gayelerinden biri de Hz. Peygamber (a.s.)'in ve müminlerin gönüllerini pekiştirmek, tebliğ işinde sebat etmelerini sağlamak,

etmek üzere eser kelimesi de kullanılmıştır. Bk. Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 27-28.

¹⁴⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIII, 177.

¹⁴⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103.

¹⁴⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 5, 29; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XIII, 197.

¹⁴⁵⁰ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 262.

¹⁴⁵¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfêhres*, s. 1-2.

¹⁴⁵² Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 254.

¹⁴⁵³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 177.

¹⁴⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 483.

¹⁴⁵⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 498.

¹⁴⁵⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 300.

karşılaştıkları sıkıntı ve işkencelere karşı sabretmelerini kolaylaştırmak, Allah'ın yardımının neticede kendilerine erişerek küfrün alt edileceğini bildirmektir.¹⁴⁵⁷

Hız. İbrâhîm (a.s.), çok sayıdaki peygamberin babası olması; yahudi, hıristiyan ve müslümanların ortak olarak kabul ettiği bir şahsiyet olması, yaşlılığında sahip olduğu çocuğunu kurban etmek gibi bir imtihana tam bir itaat içinde karşılık vermesi, ateşe atılmasına karşılık son derece sabırlı ve Allah'a tevekkül içinde davranması gibi özellikleriyle diğer peygamberlerden ayrılmış ve model olma bakımından tüm müminler için büyük önem kazanmıştır.¹⁴⁵⁸

Kur'ân'da birçok yerde Hız. İbrâhîm anlatılmasına, ayrıca sûrede Hız. Mûsâ (a.s.)'ın tebliğine Nûh, Âd, Semûd halklarına yer verilmesine rağmen bu sûreye İbrâhîm adının verilmesi anlamlıdır. İlgili pasajlara bakarak, bu anlamın Hız. İbrâhîm'in insanlığın yeryüzündeki hilafet görevinin bir gereği olarak ortaya koyduğu ilk imar faaliyetini yeniden inşa edip ortaya çıkarmasında aranması gerektiğini söyleyebiliriz. O, hayatının sonunda kavuştuğu yavrusu İsmâîl'den ayrılmaya razı olmuş, ailesini ekip biçmeye elverişsiz, dağında ot bitmez bir vadiye bırakarak, kişinin en sevdiklerini Allah'a nasıl emanet edeceğinin örneğini göstermiştir.¹⁴⁵⁹ Bu bakımdan sûrenin, adanma anlamını taşıyan ismiyle muhtevası arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.¹⁴⁶⁰

3.2.2.2.1.5. Nûh Sûresi

Kur'ân'da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 71. sûre olan Nûh sûresi, Mekke'de inmiştir.¹⁴⁶¹ Sûre, 28 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Nûh'tur. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,¹⁴⁶² tefsirlerde¹⁴⁶³ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde¹⁴⁶⁴ Nûh sûresi olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁵⁷ Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", s. 45.

¹⁴⁵⁸ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 297.

¹⁴⁵⁹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 155.

¹⁴⁶⁰ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 73.

¹⁴⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 249; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 294; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 482.

¹⁴⁶² Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 71.

¹⁴⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 288; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 227; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 98; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 213; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 372; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 311; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 249; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, VIII, 331; Bîkâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 422; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 393; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 67; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 185.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Nûh” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Nûh, sûrenin tek adıdır.¹⁴⁶⁵ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Nûh sûresidir.¹⁴⁶⁶

İctihâdî İsimleri: Nûh sûresi, Buhârî’de **İnnâ Erselnâ** olarak geçmektedir.¹⁴⁶⁷ Sûrenin bu adla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)’den herhangi bir rivayet gelmediği için bu ad sûrenin ictihâdî ismi sayılmıştır.¹⁴⁶⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, sûrenin başında, ilk âyette ve sonlarında, 26. âyette geçen Nûh (a.s.)’un isminden almıştır.¹⁴⁶⁹ Nûh ismi, üç defa bu sûrede, yedi defa Hûd sûresinde olmak üzere diğer sûrelerle birlikte Kur’ân’da toplam kırk üç kez geçmektedir.¹⁴⁷⁰

Sûre adını, konusu olan Hz. Nûh (a.s.)’un tebliğinden almıştır. Sûrede Hz. Nûh’un halkını irşad etmesi, fakat onlardan çoğunun yüz çevirmesi neticesinde onların helâki, müminlerin felahı için yaptığı dua nakledilir.¹⁴⁷¹ Bu bakımdan sûrenin ismiyle olan ilişkisinin varlığı âşikardır. Sûrelerin adının, sadece sûreyi diğer sûrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullanıldığını düşünen Mevdûdî’ye göre de Nûh, sûrenin hem ismi hem de konusudur. Sûrenin başından sonuna kadar Nûh (a.s.)’un kıssası anlatılmaktadır.¹⁴⁷² Bu sûre, tamamı yalnız bir peygamberin çağrısına ayrılmış bulunan tek sûredir. Öteki sûrelerde çeşitli peygamberlerin kıssaları anlatıldığı için kıssalar arasına açıklamalar, öğütler girer. Gerçi Yûsuf sûresi de tek peygamberin kıssasına ayrılmıştır; ama orada kıssanın, bölümleri arasına ve bitiminden sonra öğütler girmiştir. Ayrıca kıssanın

¹⁴⁶⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 316; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

¹⁴⁶⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 2323; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 106; Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 318.

¹⁴⁶⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Henâî, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁴⁶⁷ Buhârî, “Tefsir”, 71.

¹⁴⁶⁸ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 486; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 272.

¹⁴⁶⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 482.

¹⁴⁷⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 722-723.

¹⁴⁷¹ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 569.

¹⁴⁷² Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 417.

bölümleri ve kahramanları da çoktur. Fakat burada yalnız Hz. Nûh'un çağrı sözleri ve kavminin onun çağrısına karşı olumsuz tutumu anlatılmaktadır.¹⁴⁷³

Nûh (a.s.), Kur'ân'da adı çokça geçen ve dinî tebliğ konusunda kavmiyle mücadelesine yer verilen peygamberlerin ilkidir. Kur'ân'da Nûh'tan önceki bazı peygamberler de anılmakta birlikte onların inkârcılarla mücadelesi hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.¹⁴⁷⁴ Bu sûrenin Nûh adıyla isimlendirilmesinin sebebi, sûrede anlatılanları en iyi göstermesi ve temsil etmesindedir.¹⁴⁷⁵

Sûrede Hz. Nûh (a.s.) kıssası sırf hikâyeye olsun diye anlatılmamaktadır. Bununla, Mekke'deki kâfirlerin Hz. Muhammed (s.a.s.)'e karşı takındığı tavrın Nûh (a.s.)'un kavminin takındığı tavrın aynısı olduğu açıklanarak uyarıda bulunulmaktadır. Ve eğer bu tavrınızdan vazgeçmezseniz sizin sonunuz da aynı Hz. Nûh'un kavminin sonu gibi olacaktır. Sûrenin hiçbir yerinde açıkça böyle söylenmese de sûrenin nüzûl zamanındaki şartlar, kendiliğinden böyle olduğu anlamını vermektedir.¹⁴⁷⁶ Zira Mekke müşrikleri, Nûh kavminin gösterdiği muhalefetin benzerini Hz. Muhammed (s.a.s.)'e karşı gösteriyorlardı.¹⁴⁷⁷

Sonuç olarak sûre, Hz. Nûh'un inkârcı kavme karşı verdiği ömürlük mücadeleyi dile getiren muhtevasından almaktadır. Hz. Nûh, dünyevîleşmiş kavmini tevhid ve adalete davet eder. İnkârcı kavim bu çağrıyı ısrarla karşılıksız bırakır. Sonunda Hz. Nûh, kavmini Allah'a havale eder. Sûrenin amacı, Hz. Nûh ile inkârcı kavmini, Hz. Peygamber (a.s.) ile Kureyş müşriklerine çağdaş kılmaktır. Sûre Hz. Nûh üzerinden Hz. Peygamber (a.s.)'i teselli, Nûh kavmi üzerinden Mekke müşriklerini tehdit eder.¹⁴⁷⁸

3.2.2.2.2. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Peygamberliği

Kur'ân'daki bazı sûreler, adlarını Hz. Peygamber (a.s.)'in isminden, sıfat ve özelliklerinden almaktadır. Buna göre bazı sûreler adlarıyla Hz. Muhammed (a.s.)'a işaret etmektedir. Bu bakımdan burada ele alacağımız sûreler; Muhammed, Müzzemmil, Müddessir, İnşirâh, Beyyine ve Kevser sûreleridir.

¹⁴⁷³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 75.

¹⁴⁷⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 464.

¹⁴⁷⁵ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 423.

¹⁴⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 429; Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Zekâzîk: Darü't-tefsîr li't-tab' ve'n-neşr, 10. Baskı, 1412/1992, III, 753.

¹⁴⁷⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 570.

¹⁴⁷⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 430-431.

3.2.2.2.1. Muhammed Sûresi

Kur'ân'da 4 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 47. sûre olan Muhammed sûresi, Medine'de nâzil olmuştur.¹⁴⁷⁹ Sûre, 38 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Muhammed'dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,¹⁴⁸⁰ tefsirlerde¹⁴⁸¹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁴⁸² "Muhammed Sûresi" olarak adlandırılmıştır. İbn Âşûr'a göre sûre "Kıtâl Sûresi" diye isimlendirildi ise de daha meşhur olan sûrenin "Muhammed Sûresi" olarak adlandırılmasıdır.¹⁴⁸³

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Muhammed" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Muhammed sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Muhammed sûresidir.¹⁴⁸⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Kıtâl Sûresi: Muhammed sûresinin meşhur olmuş ikinci adı, Kıtâl'dir.¹⁴⁸⁵ Seyyid Kutub'a göre Kıtâl, sûrenin gerçek ismidir; çünkü savaş bu sûrenin belirleyici unsurudur.¹⁴⁸⁶ Buna göre ana konularından biri savaş olduğu, müminleri Allah yolunda savaşa teşvik eden âyetlere yer verdiği¹⁴⁸⁷ ve 20. âyetinde, "savaş" anlamındaki "kıtâl"

¹⁴⁷⁹ Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 148; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 430.

¹⁴⁸⁰ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 47; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 47.

¹⁴⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 180; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 5; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 290; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 514; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 109; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 239; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 69; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 194; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 38; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVI, 36.

¹⁴⁸² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 308; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 65.

¹⁴⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 71.

¹⁴⁸⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 104; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 164.

¹⁴⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 514; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVIII, 78; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 239; Neseî, *a.g.e.*, IV, 148; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 430; Bikâî, *a.g.e.*, XVIII, 194; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVI, 36; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 71; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 341.

¹⁴⁸⁶ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVI, 3278.

¹⁴⁸⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 104; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 43.

kelimesi geçtiği için sûre bu isimle de anılmıştır.¹⁴⁸⁸ Kıtâl, sûrenin ictihâdî isimlerinden kabul edilmiştir.¹⁴⁸⁹

2. Ellezîne Keferû: Bikâî sûrenin “Ellezîne Keferû” şeklinde isimlendirildiğini ifade etmiştir¹⁴⁹⁰ ki Buhârî¹⁴⁹¹ de sûreyi Ellezîne Keferû olarak başlıklandırmaktadır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ikinci âyetinde geçen Hz. Muhammed (s.a.s.)’in adından almaktadır.¹⁴⁹² Muhammed ismi bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’de toplam dört kez zikredilmiştir.¹⁴⁹³ İkinci âyetinde ismine yer verildiği ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in adı ilk önce bu sûrede geçtiği için sûre onun adını almıştır.¹⁴⁹⁴

Allah (c.c.), kendisine iman eden, emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak sâlih ameller işleyen ve Hz. Muhammed (s.a.s.)’e, rableri tarafından indirilen hak kitaba iman eden müminlerin günahlarını siler, onları bu günahlarından dolayı hesaba çekmez. Onların dünyada da âhirette de durumlarını düzeltir. Dünyada onları dostlarıyla birlikte bulundurur. Âhirette ise ebedî olarak kalacakları cennetlere koyar.¹⁴⁹⁵

Âyette her ne kadar “iman edip” denildikten sonra, “Muhammed’e indirilene iman edenler” demeye ihtiyaç yoksa da -çünkü iman, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e ve ona nâzil olan talimata, öğretiyeye inanmayı da içine alır-, bunun ayrıca ve özellikle zikredilmesi, şuna dikkat çekmek içindir: Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamber olarak görevlendirildikten sonra, herhangi bir kimsenin Hz. Muhammed (s.a.s.)’e ve onun getirdiği dinin emir ve yasaklarına inanmadan, Allah’a, âhirete, geçmiş peygamberlere ve kitaplara inanması hiçbir anlam ifade etmez. Bu açıklama şunun için gerekliydi: Hicretten sonra, Medine’de imanın diğer bölümlerine inanan insanlar vardı. Fakat onlar, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in peygamberliğine inanmıyorlardı.¹⁴⁹⁶

Diğer açıdan âyette ifade edilen iman, Resûlullah (s.a.s.)’tan önce indirilen kitapları da içerdikleri halde, sadece Hz. Peygamber (a.s.)’e indirilene imanın anılması onun şanının

¹⁴⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi ’t-temyîz*, I, 430.

¹⁴⁸⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi ’l-Kur’âni ’l-Kerîm*, s. 104; Devserî, *Esmâü süveri ’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 386; Abdülkâdir, *Me ’âlimü süveri ’l-Kur’âni ’l-Kerîm*, II, 156.

¹⁴⁹⁰ Bikâî, *Nazmü ’d-dürer*, XVIII, 194.

¹⁴⁹¹ Buhârî, “Tefsîr”, 47.

¹⁴⁹² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 430; Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, V, 341.

¹⁴⁹³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu ’cemü ’l-müfehres*, s. 218.

¹⁴⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-tenvîr*, XXVI, 71; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 43.

¹⁴⁹⁵ Taberî, *Câmi ’u ’l-beyân*, XXI, 180.

¹⁴⁹⁶ Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 344.

yüceliğine işaret içindir. Ayrıca bu ifade, diğer inanılması gerekenler yanında Kur’ân’ın yüceliğine dikkat çekmektedir. Çünkü hepsinde aslolan odur.¹⁴⁹⁷

Sûrede vurgulanmak istenen hususlardan birisi de şudur: Yapılan herhangi bir davranış, dışarıdan bakılınca doğru amel gibi gelebilir. Ancak imansız olarak yapılan doğru ve iyi amelin hiçbir değeri yoktur. Asıl önemli olan, amel veya amelin şekli değil, nereden kaynaklandığıdır.¹⁴⁹⁸

İsmi ad olarak olan bu sûre, Kureyş’e, çevresindekilere ve daha sonra yaşayanlara, Hz. Peygamber (a.s.)’e tabi olanların hem dünyada hem de âhirette kurtuluş ve başarı yolunda olduğunu bildirmektedir.¹⁴⁹⁹ Sûre ismiyle Hz. Peygamber (a.s.)’e tabi olmanın önemine işaret etmektedir.

3.2.2.2.2. Müzzemmil Sûresi

Kur’ân’da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 73. sûre olan Müzzemmil sûresi, Mekke’de inmiştir.¹⁵⁰⁰ Sûre, 20 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Müzzemmil’dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁵⁰¹ tefsirlerde¹⁵⁰² ve Kur’ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde¹⁵⁰³ “Müzzemmil Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

Müzzemmil, tefe’ul babından etken ism-i fâil olup aslı “mütezemmil”dir. Kelimenin aslındaki “tâ” harfî, “zâ” harfine idğam edilmiştir. Müzzemmil, “Örtüsüne bürünüp örtünen” demektir¹⁵⁰⁴ ki kendisi örtünmüş veya başkası tarafından örtülmüş olabilir.¹⁵⁰⁵

¹⁴⁹⁷ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, VIII, 104.

¹⁴⁹⁸ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVI, 3280.

¹⁴⁹⁹ Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 310.

¹⁵⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 313; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 303; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 486.

¹⁵⁰¹ Buhârî, “Tefsir”, 71; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 73.

¹⁵⁰² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 357; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 239; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 124; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 237; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 386; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 313; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 1; Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XXIX, 100; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 252.

¹⁵⁰³ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 318; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

¹⁵⁰⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 357; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 175; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 240; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 313.

¹⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 171; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 314.

Müzzemmil kelimesinin, yük yüklemek mânasına gelen “zaml”den türetilerek “yükü yüklenen” mânasına geldiği de söylenmiştir.¹⁵⁰⁶

İsminin Kaynağı: İbn Mes‘ûd’dan yapılan bir rivayet, sûrenin sahâbe döneminde “Müzzemmil Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.¹⁵⁰⁷

Diğer İsimleri: Sûrenin Müzzemmil adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.¹⁵⁰⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Başında geçen bu lafza izafe edilmesiyle tanınan Müzzemmil sûresi, Kur’ân-ı Kerîm’in ilk inen sûrelerindedir. Sûre adını, ilk âyette geçen “müzzemmil” kelimesinden almıştır.¹⁵⁰⁹ Müzzemmil ifadesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.¹⁵¹⁰

Mevdûdî’ye göre müzzemmil kelimesinin sûrenin muhtevası ile pek ilgisi yoktur.¹⁵¹¹ Zuhaylî’ye göre ise sûreye “Müzzemmil” adının verilmesi, vahyin başlangıç dönemlerinde Hz. Peygamber (a.s.)’den söz etmesinden ve yüce Allah’ın, Resûl’e geceleyin örtünmeyi (elbisesine sarıp bürünmeyi) terketmesini ve rabbinin risâletini tebliğ etmek üzere ayağa kalkmasını bildiren emir ile başlamasından dolayıdır.¹⁵¹²

Sûrenin nüzûl sebebi ile ilgili başka rivayetler olmakla birlikte¹⁵¹³ hadis kaynaklarında anlatıldığına göre Hz. Peygamber (a.s.) Hira mağarasında ilk vahyi aldığı anda bu olaydan fevkalade etkilenmiş, doğruca evine gidip eşi Hz. Hatice’ye “Beni örtün, beni örtün!” demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler, korkusu geçip rahatlayınca kadar bu şekilde kalmıştır. İşte ilk âyetteki “müzzemmil” kelimesi onun bu halini ifade etmektedir.¹⁵¹⁴ Âlimler, âyette ifade edilen “bürünen” şahsın Hz. Peygamber (a.s.) olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁵¹⁵

¹⁵⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, XXI, 313-314; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5421.

¹⁵⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

¹⁵⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 252; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 234; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 106.

¹⁵⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 486; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 121.

¹⁵¹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 332.

¹⁵¹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 453.

¹⁵¹² Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIX, 187.

¹⁵¹³ Bk. Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 315; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXIX, 101-102; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5418.

¹⁵¹⁴ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahy”, 3, 7; Müslim, “Îmân”, 252, 255.

¹⁵¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 357; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 171; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 314.

Hız. Peygamber (a.s.)'in bu seslenişi duyduğu sırada bulunduğu örtünme halinin sebebiyle ilgili üç yorum yapılmıştır.¹⁵¹⁶ Müzzemmil birinci görüşe göre, “büyük yük yüklenen” mânasından mecaz olarak, “ey peygamberlik yükünü yüklenen!”,¹⁵¹⁷ ikinci görüşe göre “ey Kur’ân’a sarınıp bürünen”¹⁵¹⁸ ve üçüncü görüşe göre “ey elbisesine sarınıp bürünen”,¹⁵¹⁹ “uyumak için örtüsünü üzerine çeken”¹⁵²⁰ demek olur. Elmalılı, âlimlerin çoğunun son görüşe sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁵²¹

Buradan şu anlaşılabilir: Hız. Peygamber (a.s.) uyumaya hazırlanırken üstüne örtü çekince Cenâb-ı Allah ona tatlı bir üslûp ile “Artık rahat yatma zamanı geride kaldı. Ağır bir yük yüklendin, sorumluluğun büyüktür” mesajı vermektedir. Hız. Peygamber (a.s.)'in müzzemmil lakabı yoktu, anlaşılan o anda yaptığı iş göz önünde bulundurularak böyle nitelendirilmiştir.¹⁵²²

Araplar muhataplarına yumuşak bir şekilde hitap etmek istedikleri ve birisine sitem etmeksizin onun gönlünü okşamak istediği, birisine iltifat etmek istedikleri zaman ona, bulunduğu durumu, o esnadaki halini anlatan bir fiilden türemiş bir kelime ile hitap ederlerdi. Örneğin Resûlullah (s.a.s.), Hız. Ali'nin Hız. Fatıma'ya öfkelenip bir tarafını toprağa vermiş uyur bir halde iken ve böğrüne toprak yapışmış olduğu bir sırada ona gelip “Kum yâ ebâ't- türâb/Kalk ey toprağın babası, topraklı!” demiştir. Ona kızgın olmadığını, onu azarlamadığını hissettirmek ve ona latife yapmak için böyle demiştir. Ona yumuşak bir üslûbla hitab ettiğini hissettirmek istemişti.¹⁵²³ İşte “*Ey örtüsüne bürünen!*” hitabında da böyle bir yakınlık kurma ve gönül alma vardır. Yani Allah Teâlâ'nın Peygamber Efendimiz'e bu şekilde buyurması, onu kınayıp azarlamadığını hissetmesi için latife ve yakınlık yoluyla söylenmiş bir sözdür. Böylelikle yüce Allah, ona sitemkâr olmadığını hissettirmek istemiştir.¹⁵²⁴ Öte yandan bu ifade, geceleyin örtüsüne bürünüp uyuyan herkese, gece namazına kalkması ve Cenâb-ı Allah'ı

¹⁵¹⁶ Bk. Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XXIII, 357-358; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 171; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 314; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 352.

¹⁵¹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 357-358; Râzî, *a.g.e.*, XXX, 171; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 314; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 394; Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1200.

¹⁵¹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 314; Esed, *a.g.e.*, s. 1200.

¹⁵¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXX, 171; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 314-315.

¹⁵²⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 315; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 418; Esed, *a.g.e.*, s. 1200; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 485-486.

¹⁵²¹ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5423.

¹⁵²² Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 573.

¹⁵²³ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 316; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 353; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5422.

¹⁵²⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 316; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 338.

zikretmesi için bir tenbihtir.¹⁵²⁵

Sonuç olarak “Ey örtülere bürünen” hitabı hangi şekilde anlaşılırsa anlaşılınsın, Hz. Peygamber (a.s.)’deki yoğun bilince ve derin ruhî aydınlanmaya işaret etmektedir.¹⁵²⁶ Bu bakımdan Hz. Peygamber (a.s.), sûrenin ana eksenini oluşturduğu için sûreye “Müzzemmil” adı verilmiştir.¹⁵²⁷ Sûrenin amacı, Peygamber Efendimiz’i davete hazırlamaktır.¹⁵²⁸ Müzzemmil sûresi, doğrudan Hz. Peygamber (a.s.)’in örnek şahsiyetini inşa etmektir. Bununla amaçlanan, sadece çağdaş takipçileri için değil gelecekteki tüm zaman ve mekanların insanları için de bir model inşasıdır. Bu yüzden sûrede son âyet hariç hep muhatap zamiri kullanılır ve ilk on bir âyette tam dokuz emir fiil yer alır.¹⁵²⁹

3.2.2.2.3. Müddessir Sûresi

Kur’ân’da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 74. sûre olan Müddessir sûresi, Mekke’de inmiştir.¹⁵³⁰ Sûre, 56 âyettir. Hz. Peygamber (a.s.) Hira mağarasında vahiy meleğinin sesini işitip kendisini de görünce endişesinden titremeye başlamış, hemen ailesine gelerek “Beni örtün, beni örtün!” demiş, onlar da üzerine bir örtü örtmüş ve serin su serpmişlerdir. Bunun ardından “*Ey örtüsüne bürünen!*” hitabıyla başlayan Müddessir sûresinin ilk beş âyeti inmiştir.¹⁵³¹

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Müddessir’dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁵³² tefsirlerde¹⁵³³ ve Kur’ân’a dair yazılmış çeşitli eserlerde¹⁵³⁴ “Müddessir Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

Müddessir kelimesinin aslı “mütedessir” olup kelimenin aslındaki “tâ” harfi, “dâl” harfine çevrilmiş ve ikinci “dâl” a idğam edilmiştir. Böylece müddessir, entari, cübbe,

¹⁵²⁵ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, IX, 338.

¹⁵²⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1200.

¹⁵²⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’l-tesfîr*, Dersaadet, İstanbul ts., III, 463.

¹⁵²⁸ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 330.

¹⁵²⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 437.

¹⁵³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 354; Nesefî, *Medârikü’l-tenzîl*, IV, 307; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 488.

¹⁵³¹ Buhârî, “Tefsîr”, 74.

¹⁵³² Buhârî, “Tefsîr”, 74; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 70; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 74.

¹⁵³³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 400; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 235; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 135; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 251; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 392; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 354; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 39; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIX, 115; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 291.

¹⁵³⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 318; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

kaftan, ihram gibi “şîâr”ın üstüne giyilen veya örtülen dış giysi demek olan “disâr”a, örtüye bürünen demektir.¹⁵³⁵

İsminin Kaynağı: İbn Mes’ûd’dan yapılan bir rivayet, sûrenin sahâbe döneminde “Müddessir Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.¹⁵³⁶

Diğer İsimleri: Sûrenin Müddessir adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.¹⁵³⁷

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “müddessir” kelimesinden almıştır.¹⁵³⁸ Müddessir ifadesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.¹⁵³⁹ Mevdûdî’ye göre bu ad ihtiva edilen şeyin başlığı değildir.¹⁵⁴⁰

Sûreye Hz. Peygamber (a.s.)’e nitelik olarak zikredilen bu vasıf ile başladığından ötürü “Müddessir Sûresi” adı verilmiştir.¹⁵⁴¹ Bazı sûreler peygamber adlarını isim olarak aldığı gibi müddessir ifadesiyle de durumunu niteleyerek Hz. Peygamber (a.s.) kastedilmektedir.¹⁵⁴²

Âlimler, âyette “büründüğü” söylenen zatın, Resûlullah (s.a.s.) olduğu hususunda ittifak etmişler, ama niçin böyle elbisesine sarınıp büründüğü hususunda değişik izahlar yapmışlardır. Kimileri âyeti zahirî mânasına göre tefsir ederken yani onun, elbisesine büründüğünü söylerken kimileri mecazî mânayı almışlardır.¹⁵⁴³ Tercih ettiğimiz görüşe göre Müddessir kelimesi “örtüye bürünen” anlamından başka ayrıca “yalnızlık ve inziva arzu eden” mânasına da gelir. Allah Teâlâ, nebîsine “Artık inzivayı bırak, bütün dünyanın önüne öğretici ve uyarıcı olarak çık!”, “Çevrende gaflet içinde bulunan insanları uyar! Kendilerini yaratıp bunca nimetlerle donatan o yüce rabbin onları görüp işittiğini ve sonunda hesaba çekeceğini hatırlat!” demektedir.¹⁵⁴⁴

¹⁵³⁵ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 400; Sicistânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, s. 176; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 185-186; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 189; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 354.

¹⁵³⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

¹⁵³⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 234; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 106; İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 439.

¹⁵³⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, I, 488; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 143.

¹⁵³⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfêhres*, s. 253.

¹⁵⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 465.

¹⁵⁴¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIX, 215.

¹⁵⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 291.

¹⁵⁴³ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 400-404; Râzî, *a.g.e.*, XXX, 189-190; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 354-356.

¹⁵⁴⁴ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 574.

Sûrenin amacı, Peygamber Efendimiz’i süratle İslâm’a davet görevini yerine getirmeye çağırır.¹⁵⁴⁵ Sûrede, ilk defa Hz. Peygamber (a.s.)’e halkı uyarması açıkça emredilmekte ve izleyeceği yol gösterilmektedir. Yine ilk defa bu sûrede meleklerden ve Kitap ehlerinden söz edilmiştir.¹⁵⁴⁶ “*Kalk, uyar*” emri, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in, peygamber olarak tevhid dinini ve Cenâb-ı Allah’ın mesajlarını insanlığa tebliğ etmekle görevlendirilişinin ilanıdır. Resûlullah Efendimiz bu emri aldıktan sonra insanları tevhid dinine çağırmaya başlamış, son nefesine kadar da bu görevini sürdürmüştür.¹⁵⁴⁷

Âyette, Resûlullah (s.a.s.)’a, “ya Muhammed!” veya “ey filan” denilmeyip “*Ey örtünüp, bürünen*” buyruğu ile kerîm olanın, haline uygun bir şekilde habibine nida etmesi ve vafına göre ona hitab edip kendisine “ey Muhammed” ve “ey filan” dememesi, hitapta bir lütuf ve bir incelikdir. Böylelikle daha önce Müzzemmil sûresinde geçtiği gibi rabbinden kendisine ince ve yumuşak bir şekilde hitab edildiği şuuruna varması istenmiştir.¹⁵⁴⁸

Hz. Peygamber (a.s.)’in yüce kişiliğinin bazı yönlerinden bahsettiği içim sûreye Müddessir adı verilmiştir.¹⁵⁴⁹ İlk yedi âyetinde yer alan yedi emir, sûrenin amacının muhatabını inşa olduğunu gösterir.¹⁵⁵⁰ Sûre, Hz. Peygamber (a.s.)’den yola çıkılarak inananları dini tebliğ etmeye çağırmaktadır.

3.2.2.2.4. İnşirâh Sûresi

Kur’ân’da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 94. sûre olan İnşirâh sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.¹⁵⁵¹ Sûre, 8 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, İnşirâh’tır. Sûre, mushafların çoğunda, bazı tefsir¹⁵⁵² ve Kur’ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde¹⁵⁵³ “İnşirâh Sûresi” olarak isimlendirilmektedir.

İnşirâh kelimesinin aslı olan “şerh”, et ve benzeri şeyleri açmak, açıp genişletmektir.

¹⁵⁴⁵ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 331.

¹⁵⁴⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 143.

¹⁵⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 252.

¹⁵⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 357.

¹⁵⁴⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, III, 471.

¹⁵⁵⁰ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 440.

¹⁵⁵¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 354; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 365; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 526.

¹⁵⁵² İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 412; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhîr*, VIII, 483.

¹⁵⁵³ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 323.

Şerh-i sadr (göğsü açmak) ise kalbin ilâhî bir lutuf olarak ile Hz. Allah tarafından bir huzur ve sükûnet, bir rahatlık ile genişletilmesidir.¹⁵⁵⁴

İsminin Kaynağı: Sûrenin “İnşirâh” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Suyûtî’ye göre İnşirâh, sûrenin tek ismidir.¹⁵⁵⁵ Fakat İslâmî bazı kaynaklarda İnşirâh sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Birçok ilim adamı, sûrenin İnşirâh isminin dışında tevkîfî başka adının bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵⁶

İnşirâh sûresine **Şerh Sûresi** de denilmektedir.¹⁵⁵⁷ Sûre, Hz. Peygamber (a.s.)’in göğsünün açılıp yani sıkıntılarının kaldırılıp içinin sevinç ve huzura kavuşturulmasını anlattığından Şerh sûresi ismini aldığı ifade edilmiştir.¹⁵⁵⁸ Birçok ilim adamı bu adın sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu kabul etmektedir.¹⁵⁵⁹

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isimlerinin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim İnşirâh sûresi, **Elem Neşrah** adıyla da anılmaktadır.¹⁵⁶⁰ Sûre, hadis kitaplarında,¹⁵⁶¹ tefsirlerde¹⁵⁶² ve İslâmî çeşitli kaynaklarda¹⁵⁶³ “Elem Neşrah” olarak geçmektedir.

Dikkat edilmelidir ki sûreye verilen bu tevkîfî ve ictihâdî tüm isimler, Resûlullah (s.a.s.)’in kalp inşirâhına nail olduğunu bildirmektedir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, ilk âyetinde aynı kökten olan fiil kullanıldığı ve Hz. Peygamber (a.s.)’in gönül ferahlığına ve huzura kavuşturulduğu

¹⁵⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 290.

¹⁵⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

¹⁵⁵⁶ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 204; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 560-561; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 351.

¹⁵⁵⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 241; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 396; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 496; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 165; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 407; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 291; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 641.

¹⁵⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 523.

¹⁵⁵⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Berrâk, *a.g.e.*, s. 108; Devserî, *a.g.e.*, s. 560-561; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 351.

¹⁵⁶⁰ Karaman, *a.g.e.*, V, 641.

¹⁵⁶¹ Buhârî, “Tefsir”, 94; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 82; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 94.

¹⁵⁶² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 492; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 354; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 365; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 115; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 617; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 165; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 291.

¹⁵⁶³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Henâî, *a.g.e.*, s. 204.

bildirildiği için “İnşirâh” adını almıştır.¹⁵⁶⁴ İnşirâh kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemektedir; fakat İnşirâh kelimesinin kökü olan “inşeraha” fiili, sadece bu sûrede olmak üzere bir kez, “şeraha” fiili ise Kur’ân’da dört defa geçmektedir.¹⁵⁶⁵ Buna göre birinci âyetteki “inşeraha” fiilinin masdarı olan “İnşirâh” kelimesi, sûreye isim olmuştur.¹⁵⁶⁶

Hz. Peygamber (a.s.)’in kalbinin açılıp genişletilmesi ifadesini, Zümer Sûresi 22. âyeti de dikkate alındığında, onun beşerî idrak kapasitesinin vahiy ile arttırıldığına ve azamî seviyeye çıkarıldığına işaret olarak algılanabilir. Ayrıca müfessirler bunu, ona indirilen vahyi anlaması, koruması ve peygamberlik görevini yerine getirebilmesi için kendisine verilmiş olan zihin açıklığı, maneviyat yüksekliği gibi mânalarla da açıklamışlardır. Bazı müfessirler ise Duhâ sûresinin devamı mahiyetinde olan bu âyetlerde, bir süre ara verilmiş olan vahyin yeniden başlamasıyla Peygamber Efendimiz’in maneviyatının güçlendirildiğine değinildiği kanaatindedir.¹⁵⁶⁷ İnşirâh ifadesi bu üç anlamda da kullanılabilir.

Şeytan, kalbe vesvese vermek için kalbin kalesi durumundadır göğsüne gelir. Şayet orada bir aralık, girilecek bir yer bulursa oradan kalbe vesveselerini düşürmeye başlar. Böylece kalpte hüznün ve kederin, yanlış düşüncelerin açığa çıkmasına sebebiyet verir, aklık ve marifetin yeri olan kalbi ifsat etmeye çalışmış olur. Fakat bir kişinin göğsü, Cenâb-ı Allah’ın bir lütfu olarak inşirâha nail olunca artık şeytanın vesveselerine yer olmaktan çıkar. Hz. Peygamber (a.s.)’in mübarek göğsü de en mükemmel bir şerhe nail olmuş, ondan dolayı şeytanın vesveseleri boşa çıkmıştır.¹⁵⁶⁸

Duhâ ve İnşirâh, tabir caiz ise motivasyon sûreleridir. Kevser sûresini de aynı kategoride sayabiliriz. Bu açıdan Hz. Peygamber (a.s.)’in şahsiyetini inşa eden sûrelerin başında gelir. Nübüvvetin dağlardan ağır yükü altında inleyen Nebî’ye bir teselli armağanı gibidir. Risalet sorumluluğun ağırlığını, bu sûreden daha iyi hiçbir şey izah edemez. Bu o kadar ağır bir yükür ki onu ancak Allah (c.c.) hafifletebilir.¹⁵⁶⁹

¹⁵⁶⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4056; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 641.

¹⁵⁶⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 378.

¹⁵⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 155.

¹⁵⁶⁷ Karaman, *a.g.e.*, V, 642.

¹⁵⁶⁸ Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 4057.

¹⁵⁶⁹ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 497.

Allah Teâlâ'nın, Resûlü'nün kalbini ferahlandırmasını ifade eden “neşrah” kelimesi sûrenin esas konusunu teşkil etmektedir. Çok ağır olup onun belini çatırdatan risâlet ve tebliğ meşakkati, Allah'ın ihsanı ile hafiflemiştir. Hz. Peygamber (a.s.)'e tâbi olarak tebliğ ve hakka hizmet vazifesini devam ettiren bütün müslümanlara da bu sûre mühim bir kuvvet kaynağıdır.¹⁵⁷⁰

3.2.2.2.5. Beyyine Sûresi

Kur'ân'da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 98. sûre olan Beyyine sûresi, Medine'de nâzil olmuştur.¹⁵⁷¹ Sûre, 8 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Beyyine'dir. Sûre, mushafların büyük bir kısmında, bazı tefsir¹⁵⁷² ve Kur'ân ile ilgili yazılmış eserlerde¹⁵⁷³ “Beyyine Sûresi” şeklinde isimlendirilmiştir.

Beyyine, nûr gibi kendisi beyyin, yani gayet açık olup da başkasını da beyan eden, açıklayan demektir.¹⁵⁷⁴ Onun için davacının davasını açık bir şekilde beyan ve ispat eden, kendisiyle hakkın bâtıldan ayrıldığı sağlam ve açık delile ve mûcizeye “beyyine” denilir.¹⁵⁷⁵

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Beyyine” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Beyyine sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Beyyine isminin dışında başka tevkîfî adları da vardır.

1. Lem Yekün Sûresi: Beyyine sûresi, ilk cümlesinden kısaltılarak “Lem Yekün Sûresi” olarak da adlandırılmıştır.¹⁵⁷⁶ Sûre bazı mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁵⁷⁷

¹⁵⁷⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 596.

¹⁵⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 404.

¹⁵⁷² Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 315; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 411; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 507; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 436; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, VIII, 494; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 200; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 339.

¹⁵⁷³ Berrâk, *Cüz'un fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 90.

¹⁵⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 81.

¹⁵⁷⁵ Râzî, *Me'âtilhu'l-ğayb*, XXXII, 41; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 5990.

¹⁵⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 467.

¹⁵⁷⁷ Buhârî, “Tefsir”, 98; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 86; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 98.

tefsirlerde¹⁵⁷⁸ ve İslâmî çeşitli eserlerde¹⁵⁷⁹ “Lem Yekün” olarak geçmektedir. Lem Yekün, bazı ilim adamlarınca sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmektedir.¹⁵⁸⁰

2. Lem Yekünillezîne Keferû Sûresi: Beyyine sûresi, “Lem Yekünillezîne Keferû Sûresi” olarak da isimlendirilmiştir.¹⁵⁸¹ Enes b. Mâlik’ten, Hz. Peygamber (a.s.)’in bu sûreyi “Lem Yekünillezîne Keferû” şeklinde andığı rivayet edilmiştir.¹⁵⁸² İbn Âşûr, hadisteki “Lem Yekünillezîne Keferû Sûresi”ni okumamı emretti” ifadesinden yola çıkarak sûrenin ilk cümlesi ile sûrenin tümünün kastedildiğini ifade etmektedir.¹⁵⁸³

Bazı ilim adamlarına göre “Lem Yekünillezîne Keferû” sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilirken¹⁵⁸⁴ bazılarının göre ise sûrenin tevkîfî tek adı, “Lem Yekünillezîne Keferû min Ehli’i-Kitâb”dır.¹⁵⁸⁵

İctihâdî İsimleri: Beyyine sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında icthâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Kayyime Sûresi: Beyyine sûresi, bazı mushaflarda¹⁵⁸⁶ ve tefsirlerde¹⁵⁸⁷ de geçtiği gibi “Kayyime Sûresi” olarak da adlandırılmıştır.¹⁵⁸⁸

Ayrıca Beyyine sûresi, bazı kaynaklarda **Beriyye**,¹⁵⁸⁹ **Ehl-i Kitâb** -ki Übey b. Kâ’b’ın mushafında sûrenin adının bu şekilde yazıldığı ifade edilmektedir,-¹⁵⁹⁰ **Münfekkîn**,¹⁵⁹¹ **İnfikâk**,¹⁵⁹² **Kıyâmet**¹⁵⁹³ ve **Beled Sûresi**¹⁵⁹⁴ adlarıyla anılmaktadır.

¹⁵⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 551; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 404; Bikâî, *Nazmü’d-dürrer*, XXII, 185; Şevkânî, *Fethu’l-kadir*, V, 636; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 200; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 5985.

¹⁵⁷⁹ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 324; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176.

¹⁵⁸⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 111; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 574; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 363.

¹⁵⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 467.

¹⁵⁸² Buhârî, “Tefsir”, 98.

¹⁵⁸³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 467.

¹⁵⁸⁴ Devserî, *a.g.e.*, s. 574; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 363.

¹⁵⁸⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 112.

¹⁵⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm, h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdaî Efendi Bölümü, nr. 00013; h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001.

¹⁵⁸⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 349.

¹⁵⁸⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 533; Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, III, 219; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 164; Yazır, *a.g.e.*, IX, 5985; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 467; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 36.

¹⁵⁸⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, III, 219; Suyûtî, *a.g.e.*, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 200; Yazır, *a.g.e.*, IX, 5985; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 339; Ateş, *a.g.e.*, XI, 36; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 65.

¹⁵⁹⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Cezâirî, *a.g.e.*, s. 164; Bombâ, *a.g.e.*, s. 65.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “beyyine” kelimesinden almıştır.¹⁵⁹⁵ Beyyine kelimesi iki tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam on dokuz kez geçmektedir.¹⁵⁹⁶ Bu sûre Allah Teâlâ’nın, “*Gerek Ehl-i kitap’tan olan kâfirler, gerek müşrikler kendilerine o açık ve kesin delil gelmedikçe, inkârlarından ayrılacak değillerdi.*”¹⁵⁹⁷ şeklindeki yüce kelamı ile başladığı için “Beyyine Sûresi” olarak adlandırılmıştır. Yani onlar açık bir delil onlara gelene kadar içinde buldukları küfürden ayrılacak, şirki bırakıp terkedecek değillerdi.¹⁵⁹⁸

Sûrenin ilk âyetindeki “beyyine” kelimesinin ne demek olduğu hususunda şu görüşler vardır: **1.** Beyyine kelimesi, hakkı beyan ve ispat edecek açık ve kesin delil veya mûcize demektir.¹⁵⁹⁹ **2.** Beyyine, Hz. Peygamber (a.s.)’dir.¹⁶⁰⁰ **3.** Âyetteki beyyine ile mutlak mânada tüm resuller kastedilmiştir.¹⁶⁰¹ **4.** Beyyine, Kur’ân’dır.¹⁶⁰² İbn Âşûr’a göre bu âyetteki “açık kanıt”la Hz. İsa’nın gelişi kastedilmiştir. Zira İsrâiloğulları’nın geçmişteki bazı peygamberlerinin verdikleri haber uyarınca, Hz. İsa kendilerine peygamber olarak gönderildiği halde onların bazıları ona inanırken büyük çoğunluğu onun peygamberliğini tanımamış, böylece aralarında ayrılığa düşmüş, yahudiler ve hıristiyanlar olarak bölünmüşlerdir.¹⁶⁰³

Fakat sûrenin ilk âyetinde geçen kanıtın, “*tertemiz sayfalar*”ı okuyup Hz. Allah’ın emirlerini insanlara tebliğ etmek üzere Allah (c.c.) tarafından gönderilmiş olan Hz. Peygamber (a.s.) olduğu ikinci âyette belirtilmiştir. Müfesirlerin çoğunluğuna göre sûrenin 4. âyetindeki “*açık kanıt*”tan maksat da getirdiği mesaj ve mûcizelerle apaçık hak ve hakikat elçisi olan Hz. Peygamber (a.s.)’dir.¹⁶⁰⁴ Zira onun tertemiz hayatı, dinin

¹⁵⁹¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 533; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XXII, 185; Mesâ’idü’n-nazar, III, 219; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 200; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 5985; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 36.

¹⁵⁹² Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 38; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 661; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 65.

¹⁵⁹³ Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 185; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 200; Bombâ, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁵⁹⁴ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 200.

¹⁵⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 185.

¹⁵⁹⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 142.

¹⁵⁹⁷ Beyyine 98/1.

¹⁵⁹⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 339.

¹⁵⁹⁹ Yazır, *a.g.e.*, IX, 5990.

¹⁶⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 41; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 406, 410; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 371.

¹⁶⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 41-42.

¹⁶⁰² Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 42.

¹⁶⁰³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 478-479; Karaman, *a.g.e.*, V, 664.

¹⁶⁰⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 553; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 411; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 637.

en bariz delilidir. Onun dürüst, güvenilir olup güzel ahlâkın bütün dallarında en mükemmel olması, ümmî olmasına rağmen ona Kur'ân gibi bir kitap verilmesi, bedevî bir toplumda tarihin en büyük inkılabını gerçekleştirmesi, getirdiği inanç esaslarının, ibadetlerin, hükümlerin ve ahlâkî prensiplerin hep mâkul olması, ona tâbi olarak manevîyat, ahlâk ve bilimlerde muazzam ilerleme yapan yüz binlerce mükemmel insanın yetişmesi gibi yüzlerce husus düşünülürse Resûlullah (s.a.s.)'ı tanıma vesilelerinin ne kadar fazla olduğu anlaşılır.¹⁶⁰⁵

Buna göre kâfirlerin küfür hallerinden çıkmaları için apaçık bir delil ileri sürmekten ve içinde buldukları küfrün her çeşidinin yanlışlığını delille ispat ederek anlatmaktan başka çıkar yol yoktur. Bu, apaçık delil gösterildikten sonra hepsi küfürlerinden vazgeçecekler anlamında değil, delil olmadan onların bu halden çıkmaları mümkün olmadığı anlamındadır. Fakat bu deliller geldikten sonra küfür üzerinde devam edenlerin sorumlulukları, kendilerine aittir. Bundan sonra onlar, doğru yola dönebilmeleri için kendilerine hidayet edilmediği mazeretini ileri süremezler.¹⁶⁰⁶

Sonuç olarak isminin de işaret ettiği üzere sûrede “delil”in önemi vurgulanmakta, delil ile iman arasındaki bağlantı kurulmaktadır.¹⁶⁰⁷ Sûrede delil ile iman arasında dolaysız bir bağ kurulmaktadır.¹⁶⁰⁸

3.2.2.2.6. Kevser Sûresi

Kur'ân'da 2 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 108. sûre olan Kevser sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁶⁰⁹ Sûre, 3 âyettir. Rivayetler, bu sûrenin Hz. Peygamber (a.s.)'e dininden dolayı buğzeden bazı düşmanları tarafından “ebter (nesli kesik)” denilmiş olması sebebiyle¹⁶¹⁰ nâzil olduğu hususunda ittifak halindedir.¹⁶¹¹ Ancak söyleyen kimdir ve ne suretle söylemiştir? bunun hakkında rivayetler farklıdır.¹⁶¹² Fakat çoğunluk, sûrenin Âs b. Vâil hakkında nâzil olduğu görüşündedir.¹⁶¹³ Kevser sûresi, Kur'ân'ın en kısa sûresidir.¹⁶¹⁴

¹⁶⁰⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 598.

¹⁶⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 187.

¹⁶⁰⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XXI, 263.

¹⁶⁰⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 509-510.

¹⁶⁰⁹ Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 380; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 547.

¹⁶¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 698-699; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 356.

¹⁶¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6176.

¹⁶¹² Taberî, *a.g.e.*, 697-700; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 529-530.

¹⁶¹³ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6178.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kevser'dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,¹⁶¹⁵ tefsirlerde¹⁶¹⁶ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde¹⁶¹⁷ "Kevser Sûresi" olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Kevser" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Kevser, sûrenin tek adıdır.¹⁶¹⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Kevser sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Kevser sûresinin tevkîfî başka bir isminin olduğu belirtilmişse¹⁶¹⁹ de sûrenin tevkîfî tek adı, Kevser'dir.¹⁶²⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Nahr Sûresi: Sûre "Nahr Sûresi" olarak da anılmaktadır.¹⁶²¹

2. İnnâ A'taynâke'l-Kevser Sûresi: Kevser sûresi, Buhârî'de¹⁶²² de geçtiği üzere "İnnâ A'taynâke'l-Kevser Sûresi" adıyla da anılmaktadır.¹⁶²³ İnnâ A'taynâke'l-Kevser'in sûrenin tevkîfî tek adı olduğu belirtilmişse¹⁶²⁴ de bu ifadenin sûrenin ictihâdî isimlerinden olduğu kabul edilmiştir.¹⁶²⁵

3. İnnâ A'taynâke: Kevser sûresi, "İnnâ A'taynâke"¹⁶²⁶ olarak da adlandırılmıştır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetinde geçen "kevser" kelimesinden almıştır.¹⁶²⁷ Kevser kelimesi, Kur'ân'da bir kez ve sadece bu sûrede

¹⁶¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 318; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6172.

¹⁶¹⁵ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 89; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 108.

¹⁶¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 679; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 369; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 354; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 445; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 529; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 457; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 519; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 287; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 244; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 571.

¹⁶¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 326; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁶¹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 109.

¹⁶¹⁹ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 208.

¹⁶²⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁶²¹ Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 287; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6172; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 571; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4103.

¹⁶²² Buhârî, "Tefsîr", 108.

¹⁶²³ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 65.

¹⁶²⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁶²⁵ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 610-611; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 405-406.

¹⁶²⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38.

¹⁶²⁷ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 547; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 263.

geçmektedir.¹⁶²⁸ Sûre, Hz. Peygamber (a.s.)'e çok hayır verildiği, ona düşman olanın sonuçsuz kalacağı bildirildiği¹⁶²⁹ ve Hz. Peygamber (a.s.)'e hitaben “*Biz gerçekten sana kevser verdik!*”¹⁶³⁰ sözü ile başladığı için bu adı almıştır.¹⁶³¹

Tefsirlerde kevser, “çok hayır, Kur’ân-ı Kerîm, Kur’ân’la ilgili ilimler ve mümine dinî hayatında tanınan kolaylıklar, peygamberlik, makâm-ı mahmûd, -Cenâb-ı Allah’ın Hz. Peygamber (a.s.)’e verdiği- cennetteki bir nehir veya havuz, Hz. Peygamber (a.s.)’in nesli, ashabının ve ümmetinin çokluğu, duasının kabul olması, şanının yüceliği, başkasını kendine tercih etme, kalbin nuru, şefaât, mûcizeler, kelime-i tevhîd, din konusundaki bilgi, beş vakit namaz, İslâm dini” gibi çeşitli anlamlarda yorumlanmıştır. Ayrıca kevser ile Muhammed ümmetinin âlimleri, Hz. Peygamber (a.s.)’de bulunan faziletler ve güzel ahlâk, bu sûre, ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Muhammed (s.a.s.)’e verdiği tüm nimetlerin kastedildiği belirtilmiştir.¹⁶³²

Tefsircilerin çoğu kevserin cennette bir ırmağın özel adı¹⁶³³ olduğunu kabul etse de kevser kelimesinin yalnız türevine göre ki esas mânası düşünülür, verildiği ve ihsan edildiği haber verilen şeyin de hayırlı, güzel bir şey olması lazım geleceği, özellikle verenin Allah Teâlâ olması ve bunun verilmesi büyük şanla beyan buyurulması Allah keliminde Kevser adıyla anılmasından da bunun hakikaten Allah Teâlâ katında sabit, yani ebedî ve sonsuz bir çokluk ifade ettiği de düşünülürse, bundan ilk anlaşılacak açık mefhum “hayr-ı kesir” yani çok, pek çok hayır demek olacağında şüphe edilmez.¹⁶³⁴ O halde kelimenin bu anlamları içinde Şevkânî’nin¹⁶³⁵ de uygun bulduğu, “çok hayır” anlamına uygun düşen “bitip tükenmez iyilik” şeklindeki kapsamlı anlamı tercih edilebilir.¹⁶³⁶

¹⁶²⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 598.

¹⁶²⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 125.

¹⁶³⁰ Kevser 108/1.

¹⁶³¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 428.

¹⁶³² Bk. Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, XXIV, 679-685; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 124; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XXII, 520-522; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 677.

¹⁶³³ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 685; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 197; Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 124.

¹⁶³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6180.

¹⁶³⁵ Şevkânî, *a.g.e.*, V, 677.

¹⁶³⁶ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 700.

Kevser sûresi, daha önceki sûrelerin, bir sonucu, daha sonraki sûrelerin ise bir temeli ve aslı gibidir.¹⁶³⁷ Sûrenin üç âyeti de ilk bakışta, Hz. Peygamber (a.s.)'e hitab etmektedir, ama bu hitap O'nun aracılığıyla bütün mümin erkek ve kadınları da kapsamaktadır.¹⁶³⁸

Erkek çocuğu yaşamadığı için kendisine “soyu olmayan, nesli kesik” diyen müşriklerin sözlerinden dolayı üzölmüş olan Hz. Peygamber (a.s.)'e kevser, yani bitip tükenmez nimetler verildiğı müjdelenerek üzüntüsü giderilmiş, müşriklerin bu konudaki dedikoduları reddedilmiş ve Hz. Peygamber (a.s.)'in şanının yüceliğı gösterilmiştir.¹⁶³⁹ Kâfirler, Efendimiz'in özellikle manevî neslinin kesileceğini, adının şanının unutulacağını bekleyerek böyle söylemişlerdi. Ama her nesilden milyonlarca ümmeti, başta Haremeyn-i Şerîfeyn'deki mescidler olarak bütün dünyadaki milyonlarca mescidi dolduran müslüman cemaat, bu sûrenin ifade ettiğı ilâhî bereketin pek çarpıcı bir örneğidir.¹⁶⁴⁰

Kevser sûresi, muhatabını motive eden bir muhtevaya sahiptir. Allah Resûlü'nün ümidini tahrik eder, kuvve-i maneviyesini yükseltir. Âlemlere rahmet olana, vahiy ve nübüvvetin sadece ağır bir sorumluluk değil aynı zamanda büyük bir hayır olduğunu hatırlatır.¹⁶⁴¹ Bu bakımdan sûre, adı ve içeriğıyle yüce Allah'ın, Resûlü'ne lütfettiğı feyiz ve bereketi, beşeriyetin gönlünde nail olduğı saltanatı beyan etmektedir.¹⁶⁴²

Allah Teâlâ bu sûrede, Resûlü'ne din hususunda verdiklerini, Kureyş'in birbirlerine karşı övündüğü ve aşırı hırs gösterdiği mal ve evlada tercih etmiştir. Bu bakımdan sûrenin amacı, dini, mal ve çocuğa tercih etmektir.¹⁶⁴³

Sonuç olarak, ilmiyle her şeyi kuşatan, yaratıklarına sonsuz lütuf ve ihsanda bulunan Allah'ın insanları kendi yol göstericiliğinden mahrum bırakması durumunda inanç ve davranış alanlarında doğruya ulaşmaları imkânsız hale gelir. Cenâb-ı Hak peygamberleri aracılığıyla doğru yolu göstermeseydi kişilerin ve toplumların bu yolu bulmaları mümkün olmazdı.¹⁶⁴⁴ Cenâb-ı Allah kullarına lütuf olarak Kur'ân'daki bazı sûreleri, dikkatleri Hz. Peygamber (a.s.) ve ondan önceki peygamberlere çekmek,

¹⁶³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 118-119.

¹⁶³⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 1313.

¹⁶³⁹ Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 700.

¹⁶⁴⁰ Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 602.

¹⁶⁴¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliğı*, s. 541.

¹⁶⁴² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 602.

¹⁶⁴³ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'an*, s. 368.

¹⁶⁴⁴ Yavuz, “Nübüvvet”, *DİA*, XXXIII, 282.

onların çoğu zaman tek başına verdikleri tevhid mücadelesini öğretmek ve yaşantılarının örnek alınmasını sağlamak üzere indirmiştir. Bu değerli amaca hizmet için de bazı sûrelere genelde peygamberlik, özelde de peygamberlere işaret eden isimler verilmiştir.

3.2.3. Âhiret

Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini âhirete işaret eden kıyamet, kıyamet öncesi hadiseler, âhiret ve ahvalinden almaktadır. Âhiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir.¹⁶⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla terim ve deyim kullanılarak âhiret inancı işlenmekte konuyla ilgili âyetler hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde sık sık tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Birçok sûrede kâinatın, özellikle insanın yaratılışından, evrenin idare edilmişinden ve hayatın akışından bahseden âyetlerle âhiret hayatını tasvir eden âyetler¹⁶⁴⁶ yan yana yer almıştır.¹⁶⁴⁷

Bazı sûre isimleri kâinatın son bulması, kıyametin kopuşu ve âhirete işaret etmektedir. İtikada ait konulardan olan “Âhiret”e işaret eden sûre isimleri burada “Kıyamet” ve “Âhiret Ahvali” olmak üzere iki başlıkta işlenecektir.

3.2.3.1. Kıyamet

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı sûreler isimlerini kıyametin ad ve sıfatlarından alırken bazı sûreler de kıyametin başlangıcı ve ahvalini anlatan hususlardan almaktadır.¹⁶⁴⁸ Kıyamet, dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölümlerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem olarak tarif edilebilir.¹⁶⁴⁹ Kur'ân'ın altmış yedinci sûresi olan Mülk'ten itibaren yer alan kırk sekiz sûrenin büyük ekseriyetinin en belirgin muhtevası kıyamet konusudur. Kıyamet, semavî dinlerin temel iman esaslarından biri olarak kabul ettikleri bir konu olmanın yanında

¹⁶⁴⁵ Topaloğlu, Bekir, “Âhiret”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 543.

¹⁶⁴⁶ Bk. Mülk, İnsân, Mürselât, Nebe', Nâziât, Târık, A'lâ sûreleri.

¹⁶⁴⁷ Topaloğlu, *a.g.md.*, I, 544.

¹⁶⁴⁸ Şeltût, Mahmûd, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü's-Şürûk, Kahire ts., s. 163.

¹⁶⁴⁹ Topaloğlu, Bekir, “Kıyamet”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 516.

mevcudiyetine inananlarca ebedî hayatlarını ilgilendiren çok önemli bir husustur.¹⁶⁵⁰ Kozmik düzenin bozulmasından önce meydana gelecek olan ve bu sürecin jeolojik zaman ölçüsüyle yaklaştığına işaret eden bazı belirtiler vardır ki bunlara kıyamet alâmetleri denilmektedir. Kur'ân'da kıyamet alâmetlerinin nelerden ibaret olduğuna dair bilgi verilmemiş, sadece Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden,¹⁶⁵¹ dâbbetü'l-arzın çıkışından,¹⁶⁵² göğün insanları saracak bir duman (duhân) yayacağından¹⁶⁵³ ve ayın yarılacağından¹⁶⁵⁴ bahsedilmiştir.¹⁶⁵⁵ el-Kıyâme kelimesi Kur'ân'da geçtiği tüm yerlerde istisnasız, ölümden sonra yeniden diriliş ve ayağa kalkış zamanını ifade eden “yevmü'l-kıyâme” terkibi içerisinde yer almaktadır.¹⁶⁵⁶

Kıyamete dair bir vasıfla isimlenen sûre sayısı Kur'ân'da 11 adettir. Buna göre burada Duhân, Vâkıa, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Gâşiye, Zilzâl ve Kâria sûreleri ele alınacaktır.

3.2.3.1.1. Duhân Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 44. sûre olan Duhân sûresi, Mekke döneminde nâzil olmuştur.¹⁶⁵⁷ Sûre, 59 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Duhân'dır. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁶⁵⁸ tefsirlerde¹⁶⁵⁹ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı kaynaklarda¹⁶⁶⁰ “Duhân Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,¹⁶⁶¹ sûrenin daha sahâbe devrinde “Duhân Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

¹⁶⁵⁰ Topaloğlu, “Kıyamet”, XXV, 517-518.

¹⁶⁵¹ Enbiyâ 21/96.

¹⁶⁵² Neml 27/82.

¹⁶⁵³ Duhân 44/11-12.

¹⁶⁵⁴ Kamer 54/1.

¹⁶⁵⁵ Yavuz, Yusuuf Şevki, “Kıyamet Alâmetleri”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 522.

¹⁶⁵⁶ Pak, Zekerîya, “Kur'ân'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Ugradıkları Anlam Değişimleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2004), s. 100.

¹⁶⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 98; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 126; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 424.

¹⁶⁵⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 44; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 45.

¹⁶⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 423; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 244; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 462; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 68; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 98; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 31; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXV, 110; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 275.

¹⁶⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 307; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Duhân, sûrenin tek ismidir.¹⁶⁶² Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Duhân sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse¹⁶⁶³ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Duhân sûresidir.¹⁶⁶⁴

Bununla birlikte Duhân sûresi İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayette,¹⁶⁶⁵ ayrıca bazı hadis kitaplarında¹⁶⁶⁶ **Hâ-Mîm ed-Duhân** olarak geçmektedir. Bu bakımdan Hâ-Mîm ed-Duhân adı, bazı ilim adamlarınca sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmiştir.¹⁶⁶⁷ Fakat İbn Âşûr'a göre bu iki lafız, Hâ-Mîm Duhân, tek bir isim konumundadır. Çünkü Hâ-Mîm, bu sûreye has bir ifade değildir, bu bakımdan sûreye bir alem sayılmamıştır. Zaten Suyûtî de sûreyi, birden fazla ismi olan sûreler arasında zikretmemiştir.¹⁶⁶⁸

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bir adı bilinmemektedir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 10. âyette geçen “duhân” kelimesinden almıştır.¹⁶⁶⁹ Duhân lafzı, bir kez bu sûrede, diğeri de Fussilet sûresinde olmak üzere Kur'ân'da toplam iki kez geçmektedir.¹⁶⁷⁰

Duhân kelimesi Fussilet sûresinin 11. âyetinde de geçmiş; fakat buradaki yeri daha önemli olduğu,¹⁶⁷¹ ayrıca genel kabul görmüş görüşe göre Fussilet sûresinden önce indirildiği için¹⁶⁷² sûre bu isimle anılmıştır. Sûreye Duhân sûresi denilmesinin sebebi geçmişte müşrikleri kuraklık ve kıtlıkla tehdit etmiş olduğu -ki, kıtlık aç insanı, açlığın şiddetinden dolayı, boşlukta bir duman görür gibi yapar- ve gelecek nesilleri de kırk gün süre ile gökyüzünde kıyamet alâmetlerinden biri sayılan dumanın ortaya çıkmasıyla

¹⁶⁶¹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22; Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 8; Nesâî, “Salât”, 426.

¹⁶⁶² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

¹⁶⁶³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 222; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 373; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 144.

¹⁶⁶⁴ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹⁶⁶⁵ Nesâî, “Salât”, 426.

¹⁶⁶⁶ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 22; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 44.

¹⁶⁶⁷ Henâî, *a.g.e.*, s. 222; Devserî, *a.g.e.*, s. 373; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 144.

¹⁶⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 275.

¹⁶⁶⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 424; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 277.

¹⁶⁷⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 255.

¹⁶⁷¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 789.

¹⁶⁷² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 275.

tehdit etmesidir.¹⁶⁷³ Buna göre kıyamet alâmetlerinden olan bir dumanın, bir kuraklığın zuhur edeceğini bildirdiği için sûreye bu isim verilmiştir.¹⁶⁷⁴

Duhân (duman) mûcizesi, olup bitmiş bir olay mıdır yoksa kıyamet yaklaştığında gerçekleşecek bir alâmet midir? Âyet-i kerîmede zikredilen bu dumanın ne zaman çıktığı veya çıkacağı ve bu dumanın nasıl bir şey olduğu hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur: **1.** Duman olayı Hz. Peygamber (a.s.) hayatta iken gerçekleşti diyenlere göre “duman”dan maksat, aşırı kuraklık sebebiyle yağmurların az, tozların çok olmasından dolayı gökyüzünün dumanlı görülmesi veya açlık yüzünden meydana gelen görme bozukluğudur.¹⁶⁷⁵ **2.** Henüz olmadı diyenlere göre duman olayı, kıyamet yaklaştığında vuku bulacak, bu durum meydana geldiğinde, müminlerde nezleye benzeyen bir hal olacak; kâfirlerde de dumanın kulaklarına girmeleri sebebiyle her birinin sarhoş gibi başı dönecek, bu uyarıya rağmen insanlar inkârdan vazgeçmeyecekler, arkasından kıyamet kopacak ve herkes ettiğini bulacaktır.¹⁶⁷⁶ Bu iki görüşün dışında başka görüşler de ifade edilmiştir.¹⁶⁷⁷

Seyyid Kutub’un tercihi, bizim görüşümüzü de yansıtmaktadır. Ona göre âyetteki bu ifade, Kur’ân’da benzerlerine rastlanan ve yeri geldikçe kullanılan tehdit ifadelerinden biridir. Anlamı ise onlar senin sunduğun mesajın doğruluğundan şüphe ediyor ve eğleniyorlar. Öyleyse onları kendi hallerine bırak ve o korkunç günü, yani göğün insanları çepeçevre saran bir duman çıkaracağı günü bekle, demektir.¹⁶⁷⁸

Sûrenin maksadı, Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan hususları kabul etmeyenleri, karşılaştıkları felaket ve tehlikeye karşı uyarmaktır. Âyetleri düşünüldüğü, içeriği ve işaretleri net bir şekilde açıklandığında sûrenin Duhân isminin de tüm bunlara delâlet ettiği görülecektir.¹⁶⁷⁹ Şüphesiz âhirete hazır bulunma ve sürekli dikkat içinde, tetikte olmanın gerekliliği, Hz. Allah’ın Kur’ân’da pek çok âyette açık olarak anlattığı bir durumdur. Duhân sûresi de isminde kıyamet ve ona hazırlıklı olma anlamını yüklenen

¹⁶⁷³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXV, 202.

¹⁶⁷⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3307.

¹⁶⁷⁵ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 793-794. Ayrıntılı bilgi için bk. Buhârî, “Ezân”, 128. “Tefsîr”, 44; Taberî, *Câmi ‘u'l-beyân*, XXI, 14-18; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 243; Kurtubî, *el-Câmi*, XIX, 107-108; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 588; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4297.

¹⁶⁷⁶ Karaman, *a.g.e.*, IV, 793. Ayrıntılı bilgi için bk. Taberî, *a.g.e.*, XXI, 18-20; Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 243; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 106-108; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4297-4298.

¹⁶⁷⁷ Bk. Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 108; Bursevî, *a.g.e.*, VII, 591.

¹⁶⁷⁸ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur’ân*, XXV, 3212.

¹⁶⁷⁹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 1.

sûrelerdendir. Sûrenin isminin verdiği mesajdan dolayı Duhân olayının meydana geleceğini duyan ya da oluşunu gören herkes doğal olarak bu hadisenin oluş sebebinin anlamak için şöyle bir duraklar ve tefekküre dalar.¹⁶⁸⁰

Kur'ân sûrelerinin isimleri konularına göre tasnif edilse, herhalde kıyamet ve son saate ilişkin sûre isimleri çokluğundan ilk sıraları iştigal ederdi. Kur'ân'da oluş ve bozuluş hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerden biri de Duhân sûresidir.¹⁶⁸¹

3.2.3.1.2. Vâkıa Sûresi

Kur'ân'da 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 56. sûre olan Vâkıa sûresi, Mekke'de inmiştir.¹⁶⁸² Sûre, 96 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Vâkıa'dır. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁶⁸³ tefsirlerde¹⁶⁸⁴ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda¹⁶⁸⁵ “Vâkıa Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Vâkıa, esasen “vukûa gelen, vukûu muhakkak olan olay, hadise” demektir¹⁶⁸⁶ ve aniden vukû bulan olaylara atfen kullanılır.¹⁶⁸⁷ Vâkıa kelimesinin sonundaki kapalı “te”, tıpkı Gâşiye ve Câsiye gibi sıfatları isme dönüştürme fonksiyonu taşır.¹⁶⁸⁸

İsminin Kaynağı: İbn Abbas'tan yapılan bir rivayetten¹⁶⁸⁹ anlaşıldığına göre sûrenin “Vâkıa” olarak isimlendirilmesi, Hz. Peygamber (a.s.)'e dayanmaktadır.¹⁶⁹⁰

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Vâkıa, sûrenin tek ismidir.¹⁶⁹¹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Vâkıa sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

¹⁶⁸⁰ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 161.

¹⁶⁸¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 330.

¹⁶⁸² Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 175; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 450.

¹⁶⁸³ Buhârî, “Tefsîr”, 56; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 56; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 56.

¹⁶⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 279; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 107; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 445; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 20; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 238; Kurtubî *a.g.e.*, XX, 175; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 195; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 128; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 279.

¹⁶⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 311; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

¹⁶⁸⁶ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 431; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4702.

¹⁶⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 87.

¹⁶⁸⁸ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁶⁸⁹ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 56.

¹⁶⁹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 279; İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁶⁹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 279; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 229; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Vâkıa sûresidir.¹⁶⁹²

İctihâdî İsimleri: Âlûsî, Deylemî'den naklen Vâkıa sûresine **Ğınâ Sûresi** denildiğini ifade etmektedir.¹⁶⁹³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, “Gerçeğin ta kendisi olan büyük hadise” anlamına gelen ilk âyetinde geçen “vâkıa” kelimesinden almıştır.¹⁶⁹⁴ Vâkıa kelimesi bir tanesi bu sûrede, biri de Hâkka sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.¹⁶⁹⁵

Ahid lâmı ile “el-Vâkıa”, kıyametin bir ismi¹⁶⁹⁶ olup bu kelimenin, “el-Hâkka”, “el-Kâria”, “et-Tâmme” ve “es-Sâhha” kelimeleri gibi kıyameti ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁶⁹⁷ Kıyameti ifade etmek için bu kelimenin seçilmesi, onun gelecekte meydana geleceğinin kesinliği nedeniyledir.¹⁶⁹⁸ Orada zorlu pek çok olayın gerçekleşeceğinden dolayı bu ismin verildiği de söylenmiştir.¹⁶⁹⁹

Sûrenin girişinde kıyamet sahneleriyle ilgili çarpıcı bir tasvire yer verilmektedir.¹⁷⁰⁰ Sûre, kıyamet gününün gerçekliğinde asla kuşku duyulmaması gerektiği uyarısıyla başlamaktadır ve kıyametin meydana geleceğinde kuşku bulunmadığı için bu el-Vâkıa kelimesi kullanılmıştır.¹⁷⁰¹

Vâkıa kelimesinin kıyameti ifade etmek üzere sûreye ad yapılması dikkat çekicidir. Zira vâkıa lafzı, zorluk ve felaket ifade eder ve istenmeyen durumlar için kullanılan bir lafızdır. Kur’ân’da da genellikle azap ve musibetler hakkında kullanılmaktadır.¹⁷⁰² Vâkıa kelimesi, anlamı ve ses tonuyla sanki doğrudan insan duygularına yüksekte bırakılan ve sonra bir daha kımıldamayacak ve yok olmayacak şekilde yerine yerleşen büyük bir ağırlıktır.¹⁷⁰³ Bu âyetlerde de cümle, sonundaki birkaç ünlem ile olayın

¹⁶⁹² Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 229.

¹⁶⁹³ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 129.

¹⁶⁹⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 450; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 85; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 215.

¹⁶⁹⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 758.

¹⁶⁹⁶ Sicistânî, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'ân*, s. 160; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 176; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 431; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4702.

¹⁶⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 279, XXIII, 206; Şeltût, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 145.

¹⁶⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 176; Bursevî, *a.g.e.*, VIII, 431; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4702.

¹⁶⁹⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 176.

¹⁷⁰⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 218.

¹⁷⁰¹ Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 214.

¹⁷⁰² Râğb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 602-603.

¹⁷⁰³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVII, 3462.

dehşetini kavramak, zihne bırakılıyor. Birçokları olayın korkunçluğunu anlatmak için cevabın kaldırılmış olduğunu söylemişlerdir. Buna göre anlam “Kıyamet koptuğu zaman neler olur, neler?!” şeklindedir.¹⁷⁰⁴ Zira kıyametin kopması esnasında kelimelerle ifade edilemeyecek çok korkunç olaylar meydana gelecektir.¹⁷⁰⁵

Vâkıa, yani kıyamet, sûrenin adı olduğu gibi onun konusunun da bu olduğunu göstermektedir. Bu noktada sûre, kıyameti, bütün söylenenlere son verecek, bütün kuşkuları ortadan kaldıracak ve bu konudaki kesinliği hissettirecek şekilde nitelendirerek başlamaktadır.¹⁷⁰⁶

Hz. Peygamber (a.s.), “Beni, Hûd, Vâkıa, Mürselât, Nebe’ ve Tekvîr” sûreleri ihtiyarlattı.”¹⁷⁰⁷ meâlindeki hadisiyle Vâkıa sûresinin ağır sorumlulukları hatırlatan bir içeriğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu sûrelerde çok etkileyici bir üslûpla daha önceki peygamberlerin tevhit mücadelesinden kesitler verilmiş ve kıyamet sahnelerinin tasvir edilmiş olmasının Resûlullah (s.a.s.)’ı kendi görev süreci ve özellikle ümmeti açısından derinden düşündürmüş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁰⁸

Sûrenin vurguladığı hususlardan biri de şudur: Sûre, kıyamet uyarısıyla başlar. Sadece misafirin değil, misafirhanenin (dünyanın) de ölümlü olduğu dile getirir. Bu yolla dünyevileşme tehlikesine dikkat çeker.¹⁷⁰⁹

3.2.3.1.3. Hâkka Sûresi

Kur’ân’da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 69. sûre olan Hâkka sûresi, Mekke’de inmiştir.¹⁷¹⁰ Sûre, 52 âyettir.

İsmi: Hâkka sûresi yaygın olarak bu isimle anılmaktadır.¹⁷¹¹ Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁷¹² tefsirlerde¹⁷¹³ ve Kur’ân’a dair yazılmış birtakım kitaplarda¹⁷¹⁴ “Hâkka Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

¹⁷⁰⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 216.

¹⁷⁰⁵ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, VIII, 431.

¹⁷⁰⁶ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVI, 3461.

¹⁷⁰⁷ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 56.

¹⁷⁰⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 143.

¹⁷⁰⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 376.

¹⁷¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 188; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, IV, 285; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 478.

¹⁷¹¹ Karaman, *a.g.e.*, V, 440.

¹⁷¹² Buhârî, “Tefsîr”, 69; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 67; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 69.

¹⁷¹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 205; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 213; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 75; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 356; Kurtubî, *el-Câmi’*,

“Hâkka” kelimesi, “hak” kelimesinden türemiş bir isimdir. Hak ise sözlükte, “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek, bir şeyi kesin olarak bilmek” gibi mânalara gelmektedir.¹⁷¹⁵ İsim olarak “gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey” anlamlarında kullanılan hak kelimesi genellikle bâtulın zıttı olarak gösterilmiştir.¹⁷¹⁶

İsminin Kaynağı: Rivayetlerden,¹⁷¹⁷ sûrenin daha Hz. Peygamber (a.s.) zamanında “Hâkka” ismiyle anılmaya başladığı anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁸

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Hâkka, sûrenin tek ismidir.¹⁷¹⁹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Hâkka sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Hâkka sûresidir.¹⁷²⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Silsile Sûresi: Hâkka sûresi, “Silsile (zincir) Sûresi” adıyla da anılmaktadır. Sûre bu ismi, 36. âyette geçen “Silsile” kelimesinden almıştır.¹⁷²¹

2. Vâ‘ıye Sûresi: İbn Âşûr, 12. âyette geçen “Vâ‘ıye” kelimesinden dolayı olsa gerek Ca‘berî’nin Hâkka sûresine Vâ‘ıye Sûresi adını verdiğini, fakat sûrenin bu şekilde isimlendirildiğini daha önce görmediğini ifade etmektedir.¹⁷²²

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “hâkka” kavramından almıştır.¹⁷²³ Hâkka kelimesi üç tanesi de bu sûrede olmak üzere Kur‘ân’da toplam üç kez geçmektedir.¹⁷²⁴

Sûrede, meydana geleceği kesin olan, korkunç durumunu gösteren kıyametin azametine işaret edildiği için kendisine bu isim verilmiştir.¹⁷²⁵ Sûre, hâkka hakkında sorulan bir

XXI, 188; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XX, 337; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXIX, 39; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 110.

¹⁷¹⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 315; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur‘ânî’l-Kerîm*, s. 86.

¹⁷¹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 140-141.

¹⁷¹⁶ Karaman, *Kur‘ân Yolu*, V, 442. Bilgi için bk. Çağrıncı, Mustafa, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 137.

¹⁷¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 89; Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

¹⁷¹⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 110; İslamoğlu, *Kur‘ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 425.

¹⁷¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz‘ün fî esmâi süveri’l-Kur‘ânî’l-Kerîm*, s. 106.

¹⁷²⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur‘âniyye*, s. 174.

¹⁷²¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 478; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 110; Karaman, *a.g.e.*, V, 440.

¹⁷²² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 110.

¹⁷²³ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 478; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 111; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur‘ân*, VI, 403; Ateş, *Yüce Kur‘ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 35.

¹⁷²⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 212.

¹⁷²⁵ Bilmen, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3816.

soru ile başladığından ötürü bu ismi almıştır. Bu şekilde başlaması ise Hâkka'nın şanını yüceltmek, onun dehşetinin büyüklüğüne dikkat çekmektir.¹⁷²⁶ Bir görüşe göre de girişinde hâkka kelimesi geçtiği ve bu lafız Kur'ân'da başka bir sûrede zikredilmediği için sûre bu adla isimlendirilmiştir.¹⁷²⁷

Âyette yer alan, “hakk” kökünden ism-i failin müennesi olan “hâkka” kelimesi ile “kıyamet”in kastedildiği hususunda âlimler ittifak etmişlerdir.¹⁷²⁸ Kıyamet kesin olarak gerçekleşeceği ve bu sayede insanlar dünyada yapıp ettiklerinin gerçek değerini kavrayacakları ve sonuçlarını görecekleri için kıyamete “Hâkka” ismi verilmiştir. Sûrenin ilk üç âyeti gerek üslûp gerekse anlam olarak kıyamet olayının büyüklüğüne ve şiddetine işaret ettiği gibi ne zaman meydana geleceğinin bilinemeyeceğini de göstermektedir.¹⁷²⁹

Onun bir gün geleceğine kuşku yoktur. Kıyamet için bu kelimenin seçilmesi ve sûrenin en başında kullanılması, bizatihi bunun muhatabının bu kelamı yalanlayanlar olduğunu göstermektedir. Bunlara hitaben “Siz bunu yalanlıyorsunuz; ama o herhalükarda olacak ve sizin onu inkâr etmeniz onun gerçekleşmesine engel olamayacaktır” denilmektedir.¹⁷³⁰

Hâkka, kıyametin korkunçluğundan dolayı üç kez tekrarlanmıştır. Bu tekrarın faydası, kıyametin açık bir şey ve korkunç bir durum olduğunu belirtmektir.¹⁷³¹ Yani o hâkka öyle büyük, öyle dehşetli bir trajedidir ki, onun şiddet ve dehşetinin büyüklüğü yaratıklardan birinin kavrayış ve zekasıyla, tahmin ve takdiri ile bilinemez. Kimsenin tasavvur ve kavrayışına sığmaz. Onun ne olduğunu ancak fiilen meydana gelmesi anlatır. Meydana gelmesi de önceden kavrama ile değil; ancak Allah (c.c.) tarafından haber verilmek ve nakledilmek suretiyle bilinebilir. Bu nedenle habere inanmayanlar onu sadece akıl ve zeka ile kavrayamadıklarından dolayı “kuruntu, masal, boş inanç, şiir, uydurma ve aldatma” diye türlü türlü sözlerle yalanlamaya kalkışır. Böylelerine verilecek en güzel öğüt de akılların tahmin ve takdirine sığmaz, dehşetli ve korkunç halleri ile meydana gelmesi öteden beri kulaklara küpe, dillere destan olmuş, geçmiş

¹⁷²⁶ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIX, 79.

¹⁷²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 111.

¹⁷²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 206; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 171; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 102; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 188; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 246; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX, 79.

¹⁷²⁹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 442.

¹⁷³⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 405.

¹⁷³¹ Bursevî, *a.g.e.*, IX, 246.

olayların haber verilip hatırlatılmasıyla geleceğin aday olduğu birtakım tehlikeleri bir dereceye kadar olsun sezdirmektir.¹⁷³²

Sûrenin büyük bir bölümünü, kıyamet ve onunla ilgili sahneler ve olaylar oluşturmaktadır. Bu yüzden sûre, kıyametin ismiyle başlamakta ve onunla adlandırılmaktadır. Sûrenin ismi, ses tonu ve anlamı gözetilerek özellikle seçilmiştir.¹⁷³³ Bu bakımdan sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki ilişkinin varlığı açıktır.

3.2.3.1.4. Kıyâme Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 75. sûre olan Kıyâme sûresi, Mekke'de inmiştir.¹⁷³⁴ Sûre, 40 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kıyâme'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁷³⁵ tefsirlerde¹⁷³⁶ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde¹⁷³⁷ "Kıyâme Sûresi" olarak anılmaktadır.

Kıyamet, "ayağa kalkmak, durmak, canların Allah'ın huzurunda duracakları gün" demektir. Bu kelime "kâme" fiilinin masdarıdır. Kıyamet kelimesinin aslı, "kıyâm"dır. Kelimenin sonundaki "kapalı te", olayın birden ve aniden meydana geleceğini belirtmek üzere kelimeye dâhil edilmiştir.¹⁷³⁸

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Kıyâme" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Kıyâme, sûrenin tek ismidir.¹⁷³⁹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Kıyâme olduğu belirtilmişse¹⁷⁴⁰ de Kıyâme sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.¹⁷⁴¹

¹⁷³² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5312-5313.

¹⁷³³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXIX, 3674.

¹⁷³⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 404; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 313; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 490.

¹⁷³⁵ Buhârî, "Tefsîr", 75; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 71; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 75.

¹⁷³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 465; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 251; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 150; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 265; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 401; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 404; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 82; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 135; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 336.

¹⁷³⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 319; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁷³⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 465-466.

¹⁷³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 106.

Kıyâme sûresine **Lâ Uksimü bi Yevmi'l-Kıyâme Sûresi** de denilmektedir.¹⁷⁴² İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayet, sahâbenin sûreyi bu adla andığını göstermektedir.¹⁷⁴³ Bu bakımdan bazı ilim adamları bu adı sûrenin ictihâdî isimlerinden saysa¹⁷⁴⁴ da “Lâ Uksimü bi Yevmi'l-Kıyâme” tevkîfî isimlerinden kabul edilmiştir.¹⁷⁴⁵

İctihâdî İsimleri: Kıyâme sûresinin, tevkîfî isimlerinin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim sûre, bazı kaynaklarda **Lâ Uksimü** adıyla da anılmaktadır.¹⁷⁴⁶

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen ve bütün sûrenin konusunu teşkil eden “kıyamet” kavramından almıştır.¹⁷⁴⁷ Kıyamet kelimesi, iki tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam yetmiş kez geçmektedir.¹⁷⁴⁸

Kıyamet kelimesi, diğer bazı sûrelerde bu sûreden daha fazla geçmesine rağmen bu sûrenin “Kıyâme Sûresi” adıyla anılması, kıyamet hadisesinin, bütün sûrenin konusunu teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca başında “kıyamet”e yemin edildiği ve daha önce inen sûrelerde “kıyamet”e yemin edilmediği için sûre “Kıyâme Sûresi” adını almıştır.¹⁷⁴⁹ Sûrenin başlangıcı, genel muhtevayı hemen hemen özetlemektedir. Başka bir ifade ile sûrede ele alınan tüm konular, hep kıyamet ile ilgilidir. Sûrede aklî, hissî ve psikolojik yollarla kıyamet gerçeği ispatlanır ve buna inanmayanların sorumlulukları vurgulanır.¹⁷⁵⁰ Bu bakımdan sûrenin ismi ile içeriği arasındaki bağlantının varlığı âşikardır.

Yüce Allah'ın Kur'ân'da herhangi bir konuyu yemin ederek zikretmesi o konunun ve kendisine yemin edilen şeyin önemine işaret eder. Burada da korkunç manzaralarla dolu kıyamet gününe ve kendini kınayan, sorgulayan nefse dikkat çekilmiştir.¹⁷⁵¹ Buna göre sûre, kıyamet gününün önem ve dehşetini belirtmek üzere o güne yemin ederek

¹⁷⁴⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁷⁴¹ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 235.

¹⁷⁴² Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 401.

¹⁷⁴³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

¹⁷⁴⁴ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 496; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 287.

¹⁷⁴⁵ Henâî, *a.g.e.*, s. 235.

¹⁷⁴⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXIX, 135; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5470; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 336; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 502.

¹⁷⁴⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 485.

¹⁷⁴⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 581-582.

¹⁷⁴⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 336.

¹⁷⁵⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 576.

¹⁷⁵¹ Karaman, *a.g.e.*, V, 504.

başlamaktadır.¹⁷⁵² Kıyamet günü üzerine yemin edilmiş olması, bu olayın kesinlikle gerçekleşeceğine de yemin etmek demektir.¹⁷⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyametin geleceğinden kuşku duyulmaması gerektiğini belirten ve kıyametle ilgili durumları açıklayan pek çok âyet vardır. Müslüman için önemli olan kıyametin ne zaman kopacağını, dolayısıyla âhiret hayatının ne zaman başlayacağını bilmek değil onun kopmasıyla başlayacak olan ebedî hayata inanmak ve ona gerektiği şekilde hazırlanmaktır. İslâm inancına göre Sûr'a ilk üflendiğinde bütün canlılar ölecek, kabir hayatı veya berzah denilen ve ölümle kıyametin kopması arasındaki dönemi kapsayan sürecin dolması ve kıyametin kopmasından bir süre sonra Sûr'a ikinci defa üflenince, insanlar yeniden diriltilerek yattıkları yerlerden kalkıp mahşerde toplanacaklardır. Hesaba çekilip yargılanma, amel defterlerinin ortaya konması, mizan yani iyilik ve kötülüklerin tartılması, değerlendirilmesi gibi âhiret halleri denilen aşamalar gerçekleştikten sonra cennetlikler ve cehennemlikler belli olacak, sırat köprüsünden geçebilenler cennete kavuşurken geçemeyenler cehenneme gideceklerdir.¹⁷⁵⁴

Kıyâme sûresi, oluş ve bozuluş hakikatinin vasıflarından biriyle isimlendirilen Vâkıa, Hâkka, Gâşiye, Kâria vb. sûrelerden farklı olarak bizzat kıyametin kendisiyle adlandırılır. Yemin ifadesiyle başlayan ilk sûredir. Hitap, dolaysız olarak insanadır. Zira tam beş kez, tüm insan türünü kapsayan el-insân kelimesi kullanılır. Zımmen muhatabına “Öldükten sonra ne olmayı düşünüyorsun ey insan?” diye sorar. Yeniden dirilişin maksadı olan ödül ve cezadan, onun temelinde yer alan iyi ve kötü farkından söz eder.¹⁷⁵⁵ Bu sûre adını, sûre isimlerini genellikle bir sembol olarak gören Mevdûdî'ye göre de bütün sûrenin konusunu teşkil eden kıyamet kavramından almıştır.¹⁷⁵⁶ Bu bağlamda sûrenin ismi ile muhtevası arasında bir ilginin varlığı çok açıktır.

¹⁷⁵² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 169-170.

¹⁷⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5473.

¹⁷⁵⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 504.

¹⁷⁵⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 443-444.

¹⁷⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 485.

3.2.3.1.5. Nebe' Sûresi

Kur'ân'da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 78. sûre olan Nebe' sûresi, Mekke'de inmiştir.¹⁷⁵⁷ Sûre, 40 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Nebe'dir. Sûre mushafların çoğunda, tefsirlerde¹⁷⁵⁸ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁷⁵⁹ "Nebe' Sûresi" olarak adlandırılmaktadır.

Nebe', "önemli haber, önemli olarak kabul edilmesi gerekli olan haber" demektir.¹⁷⁶⁰ Ayrıca faydası büyük olan, sayesinde bilginin ya da kanaatin oluştuğu haber anlamında da kullanılmaktadır.¹⁷⁶¹

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Nebe'" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Nebe' sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Nebe' isminin dışında tevkîfî bir adı daha bulunmaktadır.

Nebe' sûresi, başındaki soru cümlesi olan **Amme Yetesâelûn** olarak da anılmaktadır.¹⁷⁶² Nitekim bazı hadis kitaplarında¹⁷⁶³ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda¹⁷⁶⁴ sûrenin adı "Amme Yetesâelûn" olarak kaydedilmiştir. İbn Abbas'tan yapılan bir rivayet,¹⁷⁶⁵ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından bu adla isimlendirildiğini göstermektedir. Bu bakımdan bazı ilim adamları bu adı sûrenin

¹⁷⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 5; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 324; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 497.

¹⁷⁵⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 271; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 182; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 423; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 361; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 401; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 5.

¹⁷⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 319; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 88.

¹⁷⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 535.

¹⁷⁶¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 412.

¹⁷⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 293; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 497; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 2; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 533.

¹⁷⁶³ Buhârî, "Tefsîr", 78; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 78.

¹⁷⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 5; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, 293; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38.

¹⁷⁶⁵ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 56.

ictihâdî isimlerinden sayı¹⁷⁶⁶ da bazılarınca sûrenin tevkîfî adlarından kabul edilmiştir.¹⁷⁶⁷

İctihâdî İsimleri: Nebe' sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Amme Sûresi: Nebe' sûresi, “Amme” adıyla da anılmaktadır.¹⁷⁶⁸ Sûre, bazı mushaflarda da “Amme Sûresi” olarak adlandırılır. Dr. Muhaysin'e göre bu isim, sûrenin tevkîfî isimlerindedir.¹⁷⁶⁹ Fakat birçok ilim adamı, bu adı sûrenin ictihâdî isimlerinden saymıştır.¹⁷⁷⁰

2. Tesâül Sûresi: Nebe' sûresi bazı kaynaklarda “Tesâül Sûresi”¹⁷⁷¹ olarak da anılır.

3. Mu'sırât Sûresi: Nebe' sûresine “Mu'sırât Sûresi”¹⁷⁷² de denilir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ikinci âyette geçen “en-nebeü'l-azîm (Büyük haber)” deyiminden almıştır.¹⁷⁷³ Nebe' kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam on yedi kez geçmektedir.¹⁷⁷⁴

Mevdûdî'ye göre sûrenin muhtevası ve sûrede bahsedilen konular sûrenin bu adı almasına neden olmuştur.¹⁷⁷⁵ Tefsirlerde anlatıldığına göre Hz. Peygamber (a.s.) müşriklere yüce Allah'ın birliğinden ve öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğinden bahsedip de onlara Kur'ân âyetlerini okuyunca, müşrikler, “Muhammed ne getirdi? Neler anlatıyor?” diye bazen telaş, bazen alaylı bir ifade ile birbirlerine sormaya başlamışlar, bunun üzerine sûrenin ilk âyetleri inmiştir.¹⁷⁷⁶

Müfessirler, en-nebeü'l-azîmin ne demek olduğu hususunda şu üç görüşü

¹⁷⁶⁶ Devserî, *Esmâü süveri 'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 509; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, II, 299.

¹⁷⁶⁷ Henâî, *Esmâü 's-süveri 'l-Kur'âniyye*, s. 127.

¹⁷⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü 'l-efnân*, s. 329; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 5; Bikâî, *Mesâ'idü 'n-nazar*, III, 150; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr*, V, 480; Âlûsî, *Rûhu 'l-me'ânî*, XXX, 2; Cezâîrî, *et-Tibyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5527; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XXX, 5.

¹⁷⁶⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, s. 111.

¹⁷⁷⁰ Henâî, *a.g.e.*, s. 147-148; Devserî, *a.g.e.*, s. 508-509; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 299.

¹⁷⁷¹ Sehâvî, *Cemâlü 'l-kurrâ'*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, III, 150; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 2; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 5.

¹⁷⁷² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 2; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 5.

¹⁷⁷³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi 't-temyîz*, I, 497; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3940.

¹⁷⁷⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, s. 686.

¹⁷⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, VII, 9.

¹⁷⁷⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 5; Şevkânî, *a.g.e.*, V, 480; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 533.

belirtmişlerdir: **1.** Bazı âlimlere göre Nebe-i azîm ile Kur'ân kastedilmiştir.¹⁷⁷⁷ **2.** Nebe-i azîm ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliği, O'nun peygamber olarak gönderilmesi kastedilmiştir.¹⁷⁷⁸ **3.** Bazı ilim adamlarına göre nebe-i azîm ile kıyamet kastedilmiştir.¹⁷⁷⁹ Râzî'ye göre doğruya en yakın görüş, budur.¹⁷⁸⁰ Zira kıyamet günü hakkında Mekke müşrikleri çeşitli sorular soruyor ve “Bu ne ilginç bir haberdir? Kemiklerimiz toz olmuşken tekrar nasıl diriltilebiliriz. Bu imkânsız bir şeydir. Gelmiş geçmiş bunca insan diriltilerek, ayağa kaldırılması olacak şey midir? Bizler Muhammed'i akli başında feraset sahibi biri olarak bilirdik. Oysa o, bizlere nasıl haberler veriyor. Madem öyle, onun haber verdiği cennet, cehennem nerededirler? Şimdiye kadar Muhammed bize, bu tür şeylerden hiç bahsetmemişti. Niçin durup dururken bize böyle haber vermeye başladı?” diyorlardı.¹⁷⁸¹

Zerkeşî ve Suyûtî'nin tesbitine göre “nebe’ ve enbâ”, Kasas sûresindeki “deliller”¹⁷⁸² mânasına gelen çoğul şekildeki “enbâ” hariç, Kur'ân'da geçtiği tüm yerlerde “haber” anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁸³ Kıyamet gününde evrendeki mevcut kozmik düzenin bozulması, Allah'tan başka var olan her şeyin yok olması, öldükten sonra yeniden dirilme, hesaba çekilme vb. önemli olaylar meydana geleceği için onunla ilgili habere “büyük haber” denilmiştir.¹⁷⁸⁴

Öldükten sonra dirilme hakkında kâfirler fikir ayrılığı içindedir. Hıristiyanlar ruhsal âhireti kabul ederken yahudilerden bir grup ise bedensel âhireti kabul etmiştir. Arap kâfirlere gelince, onlardan bir kısmı âhireti tamamen inkâr eder, bir kısmı da âhireti kesinlikle reddetmez; fakat onun hakkında şüphe ederlerdi. Kıyamet hakkında kâfir tabakaları arasında işte böyle farklı düşünce ve inançlar ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸⁵

Nebe’, “önemli ve büyük haber” anlamına gelir. Haber kelimesi de Arapça'dır. Fakat haberi nebe'den ayıran husus, haber önemli önemsiz her tür haber için kullanılırken nebe' sadece önemli ve duyanı doğrudan ilgilendiren ve tavır almaya mecbur bırakan

¹⁷⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 5-6; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 5; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 6.

¹⁷⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 5; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 6; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5530.

¹⁷⁷⁹ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 5; Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 4; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5530; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 5.

¹⁷⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 4.

¹⁷⁸¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 12.

¹⁷⁸² Nisâ 4/78.

¹⁷⁸³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 140; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 455.

¹⁷⁸⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 533.

¹⁷⁸⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 286-287.

haberler için kullanılır. Konusu ise bir bütün olarak insanın ebedî geleceğidir. Yeniden diriliş hakikatini eşsiz bir belagatle ele alır.¹⁷⁸⁶ Bu açıdan sûrenin isminin içeriği arasındaki bağın bulunduğu âşikardır.

Öte yandan sûrenin Nebe' isminin, gazeteciliğe işaret ettiği de söylenebilir.

3.2.3.1.6. Tekvîr Sûresi

Kur'ân'da 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 81. sûre olan Tekvîr sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁷⁸⁷ 29 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tekvîr'dir. Sûre, mushafın büyük bir kısmında, tefsirlerin çoğunda¹⁷⁸⁸ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁷⁸⁹ "Tekvîr Sûresi" olarak isimlendirmiştir.

Tekvîr, aslında yuvarlak şekle sokmak ve toplamak mânalarıyla ilgili olarak sarık sarar gibi yuvarlanmasına dürüp sarmak, dolamak ve bohçalamak mânasına gelmektedir.¹⁷⁹⁰

Hz. Ömer'den gelen bir rivayete dayanarak kör etmek, körletmek mânasına geldiği de söylenmiştir.¹⁷⁹¹ Ebû Bekir es-Sicistânî de bu ifadeye "ışığı gitmek" anlamı vermiştir.¹⁷⁹²

İsmi Kaynağı: İbn Âşûr, sûreye "Tekvîr" adının Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiğini gösteren açık bir isimlendirme olmadığını söylemektedir.¹⁷⁹³

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Tekvîr, sûrenin tek ismidir.¹⁷⁹⁴ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Tekvîr sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Tekvîr olduğu belirtilmişse¹⁷⁹⁵ de Tekvîr sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.¹⁷⁹⁶

¹⁷⁸⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 452.

¹⁷⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 93; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 335; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 503.

¹⁷⁸⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 289; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 211; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 320; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 441; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 93; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, VIII, 422; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 274; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 515; Âlûsî, *Râhu'l-me'âni*, XXX, 49; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 139.

¹⁷⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 320; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁷⁹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 494.

¹⁷⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 67.

¹⁷⁹² Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 185.

¹⁷⁹³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 139.

¹⁷⁹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

¹⁷⁹⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

Tekvîr sûresi, çeşitli kaynaklarda kaydedildiği gibi¹⁷⁹⁷ **İze’ş-Şemsü Küvvirat** olarak da anılmaktadır.¹⁷⁹⁸ Rivayetler,¹⁷⁹⁹ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bu isimle adlandırıldığını göstermektedir. Bu bakımdan birçok ilim adamı “İze’ş-Şemsü Küvvirat” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmiştir.¹⁸⁰⁰

İctihâdî İsimleri: Tekvîr sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim sûre, ilk âyetinde geçen **Küvvirat** olarak da isimlendirilmiştir.¹⁸⁰¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin ilk âyetinde geçen “kevvera” fiilinin masdarı olan “Tekvîr” kelimesi, “küvvirat” anlamında bir kısaltmadır.¹⁸⁰² Sûre adını sûrenin başındaki bu fiilden almıştır.¹⁸⁰³ Tekvîr kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemektedir; fakat “tekvîr” ile aynı kökten gelen fiil, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam üç kez geçmektedir.¹⁸⁰⁴ Sûrede güneşin dürülmesinden söz edildiği, güneşin tekvîrini, yani bir yere sarılarak karanlık bir halde kalmış gibi olacağını bildirdiği için, kendisine bu isim verilmiştir.¹⁸⁰⁵

Güneşin tekvîri (dürülmesi) temelde iki mânada anlaşılabilir: **1.** Güneşin ışığının gitmesi, sönmesi demektir.¹⁸⁰⁶ Uzaktan düz görünen güneş yuvarlağının, etrafı kabuk bağlayıp bir bohça gibi sarılarak ışığının tamamen ortadan kalkması, sönmesi ve körlenmesi demek olur ki bu hakikattir.¹⁸⁰⁷ **2.** Güneş kütesinin bizzat kendisinin ortadan kaldırılıp atılması demektir.¹⁸⁰⁸ Taberî’ye göre yukarıda sayılan iki görüş de doğrudur. Zira güneşin tekvîr

¹⁷⁹⁶ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 201.

¹⁷⁹⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 81; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 73; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 128; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 81; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38.

¹⁷⁹⁸ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 49; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5592.

¹⁷⁹⁹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 73; Nesâî, “Salât”, 404.

¹⁸⁰⁰ Henâî, *a.g.e.*, s. 201; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 522; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 311.

¹⁸⁰¹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 503; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 49; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5592; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 139.

¹⁸⁰² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 139.

¹⁸⁰³ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 503; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 559.

¹⁸⁰⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 622.

¹⁸⁰⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3974; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 45.

¹⁸⁰⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 128-130; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXI, 67; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 93; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5595.

¹⁸⁰⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 67; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5595.

¹⁸⁰⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 130-131; Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 67.

edilmesi demek, “güneş kütlelerinin bizzat kendisinin ortadan kaldırılıp atılması, böylece ışığının sönüp gitmesi” demektir.¹⁸⁰⁹

Bilim adamları, ömrü dolan güneşlerin ışığını kaybedip büzüleceğini tesbit etmişlerdir. Evrende büzülmüş nice güneşler gibi bizim güneşimiz de bir gün öyle enerjisini yitirip büzülecektir. Bu ise kendisine bağlı olan gezegenler için kıyamet demektir.¹⁸¹⁰

Buna göre sûrenin geleneksel başlığı, birinci âyetinde geçen ve insanın yeniden dirilmesi sembolik imajını ortaya koyan “küvvirat” fiilinden türetilmiştir.¹⁸¹¹ Sûrenin hedefi, ululuk ve yüceliğin ortaya çıkacağı, en büyük ve en önemli yer olması dolayısıyla, son konak yeri âhiret günüyle kuvvetli bir şekilde tehdit etmektir.¹⁸¹² Buna göre sûrenin en önemli maksatlarından birisi, kıyamete hazır olmanın ehemmiyetine işaret etmesidir.¹⁸¹³ Tekvîr ismi, kıyamete işaret eden sûrenin içeriğini gösteren en iyi isimdir.¹⁸¹⁴ Zira sûrenin bu başlığı, sûredeki anlamları içermekte; sûreye isim ve içerik olarak delâlet etmekte, sûrenin muhtevasını göstermektedir.

Sûrenin girişinde içinde bulunduğumuz kozmik sistemin veya kâinatın oluş ve bozulmuş kanunları çerçevesinde sona doğru gidişi tasvir edilir. Ancak bu bozulmuş bir “kaos” olarak nitelenemez. Zira oluş gibi bozulmuş da Hz. Allah’ın kontrolüne ve ilâhî yasalara tâbidir. Buna göre başı olan her şeyin bir de sonu vardır. İnsan müsafir, dünya müsafirhanedir. Sadece müsafir değil, müsafirhane de yolcudur. O halde ömrü kâinatın ömrüne nisbetle bir hiç mesabesinde olan insan nesine gururlanır?¹⁸¹⁵

3.2.3.1.7. İnfîtâr Sûresi

Kur’ân’da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 82. sûre olan İnfîtâr sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.¹⁸¹⁶ Sûre, 19 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, İnfîtâr’dır. Sûre, mushafın büyük bir kısmında, tefsirlerin çoğunda¹⁸¹⁷ ve Kur’ân’a dair yazılmış çeşitli eserlerde¹⁸¹⁸ “İnfîtâr Sûresi” olarak isimlendirmiştir.

¹⁸⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 131.

¹⁸¹⁰ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 336.

¹⁸¹¹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1238.

¹⁸¹² Bikâî, *Nazmü’l-dürrer*, XXI, 274.

¹⁸¹³ Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 168.

¹⁸¹⁴ Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 274.

¹⁸¹⁵ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 461.

¹⁸¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 120; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, IV, 337; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 505.

İnfitâr, yarılmak¹⁸¹⁹ demek ise de yarılmının başlangıcı olması daha uygundur.¹⁸²⁰

İsminin Kaynağı: Sûrenin “İnfitâr” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre İnfitâr, sûrenin tek ismidir.¹⁸²¹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda İnfitâr sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının İnfitâr olduğu belirtilmişse¹⁸²² de İnfitâr sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.¹⁸²³

İnfitâr sûresi, çeşitli kaynaklarda kaydedildiği gibi¹⁸²⁴ **İze’s-Semâü’n-Fetarat** olarak da anılmaktadır.¹⁸²⁵ Rivayetler,¹⁸²⁶ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bu isimle adlandırıldığını göstermektedir. Bu bakımdan birçok ilim adamı “İze’s-Semâü’n-Fetarat” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden saymaktadır.¹⁸²⁷

İctihâdî İsimleri: İnfitâr sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır. Şöyle ki, İnfitâr sûresi bazı kaynaklarda kısaca **İnfetarat**¹⁸²⁸ ve **Münfatıra Sûresi**¹⁸²⁹ olarak da anılmaktadır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: İnfitâr, sûrenin birinci âyetinde geçen “infetara” fiilinin masdarıdır. Başlangıcında göğün yarılmışından söz edildiğinden dolayı sûreye bu isim verilmiştir.¹⁸³⁰ İnfitâr kelimesi bu formuyla Kur’ân’da

¹⁸¹⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 295; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 220; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 329; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-veciz*, V, 446; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 120; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VIII, 427; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 298; Şevkânî, *Fethu’l-kadir*, V, 525; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 62; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 169.

¹⁸¹⁸ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 320; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

¹⁸¹⁹ Sicistânî, *Tefsîru’l-garîbi’l-Kur’ân*, s. 186; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 428.

¹⁸²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5632.

¹⁸²¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

¹⁸²² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁸²³ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 202.

¹⁸²⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 82; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 174; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 82; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38.

¹⁸²⁵ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5631; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 567.

¹⁸²⁶ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 73; Nesâî, “Salât”, 430.

¹⁸²⁷ Henâî, *a.g.e.*, s. 202; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 526; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 314.

¹⁸²⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 505; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 62; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 169; Karaman, *a.g.e.*, V, 567.

¹⁸²⁹ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 62; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 169; Karaman, *a.g.e.*, V, 567.

¹⁸³⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 55.

geçmemektedir; fakat İnfîtâr ile aynı kökten gelen “infetarat” fiili, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.¹⁸³¹

Kıyamet günü hakkında Tekvîr sûresinde anlatılanları pekiştirmek üzere burada o gün vuku bulacak bazı olaylardan söz edilerek insanlar uyarılmaktadır. Uzay boşluğundaki yıldızların düzenli hareketini sağlayan çekim kanununun kıyamet gününde yok olmasının bir sonucu olarak evrenin düzeninin bozulacağı, göklerin çatlayıp yarılacağı ve kozmik düzenin bozulacağı bildirilmiştir.¹⁸³²

Kıyametin başlangıcında göğün yarılacağı çeşitli âyetlerde ifade edilmektedir.¹⁸³³ Bu benzeri âyetler, kıyamette göğün yarılacağını, çatlayacağını, örtüsünün sıyrılıp gizli şeylerin açılacağını ve meleklerin indirileceğini bildirir.¹⁸³⁴ Bir görüşe göre de infetaret fiili, “İlâhî emre boyun eğerek bir çekirdeğin filiz vermek için yarılışı gibi yaratılışın yeniden iadesi” anlamına gelir ki İnfîtâr, zannedildiği gibi kâinatın tâbi olduğu oluş ve bozuluş yasalarından bozulmuş yasasına değil, oluş yasasına delalet eder. Ne var ki İnfîtâr sûresi “ilk oluş”u değil, “yeniden oluş”u ifade eder. Zira bozulmuş süreci, Tekvîr sûresinde tasvir edilir. Bu sûre ise Tekvîr sûresindeki tam tersi olan yeniden yaratılış sürecine delalet eder.¹⁸³⁵

Denizlerin birbirine katılmasını, dünyanın şiddetle sarsılması, dağların parçalanıp yok olması, denge ve düzenin bozulması gibi olaylar sonunda dünyayı denizlerin kaplaması şeklinde anlamak mümkündür. Bu âyetler hakkında, “şiddetli sarsıntı neticesinde yerkürede meydana gelecek olan volkanik patlaklar ve derin çatlaklardan çıkan lav kütlelerinin deniz sularını kaynatacağı, taşıracağı, hatta buharlaştıracağı” şeklinde de yorum yapılmıştır.¹⁸³⁶

Sûrede, dünyevî bilgi sınırları içinde bulunan bu dünyanın son bulacağı ve öteki dünyanın nihaî gerçekliğinin başlayacağı Son Saat’e işaret edilmektedir.¹⁸³⁷ Bu bakımdan İnfîtâr ismi, sûrenin içeriğini en iyi gösteren isimdir.¹⁸³⁸ Kureyş kâfirleri ve Arap müşrikler bu âyetler indiği zaman korku ve endişelerinden birbirlerine

¹⁸³¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 523.

¹⁸³² Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 569.

¹⁸³³ Bk. Furkân 25/25; Rahmân, 55/37; Hâkka, 69/16; Nebe’, 78/19.

¹⁸³⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 358.

¹⁸³⁵ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 463-464.

¹⁸³⁶ Karaman, *a.g.e.*, V, 569.

¹⁸³⁷ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1242.

¹⁸³⁸ Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 298.

bakıyorlardı.¹⁸³⁹ Çünkü bu âyetler, ölümden sonra dirilmenin ispatı ve karşılaştıkları korkulardan bahsetmektedir.¹⁸⁴⁰

3.2.3.1.8. İnşikâk Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 84. sûre olan İnşikâk sûresi, Mekke'de indirilmiştir.¹⁸⁴¹ Sûre, 25 âyettir.

İsmi: Sûre, kaynaklarda yaygın olarak “İnşikâk” adıyla anılır.¹⁸⁴² Nitekim mushafların büyük bir kısmında, tefsirlerin çoğunda¹⁸⁴³ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁸⁴⁴ sûre “İnşikâk Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İnşikâk, yarılmak, parçalanmak ve ikiye ayrılmak anlamına gelmektedir.¹⁸⁴⁵

İsminin Kaynağı: Sûrenin “İnşikâk” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre İnşikâk, sûrenin tek ismidir.¹⁸⁴⁶ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda İnşikâk sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının İnşikâk olduğu belirtilmişse¹⁸⁴⁷ de İnşikâk sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.¹⁸⁴⁸

İnşikâk sûresi çeşitli kaynaklarda **İze's-Semâü'n-Şakkat** olarak isimlendirilmiştir.¹⁸⁴⁹ Rivayetler,¹⁸⁵⁰ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bu isimle adlandırıldığını

¹⁸³⁹ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 178.

¹⁸⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 169.

¹⁸⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 157; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 342; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 508.

¹⁸⁴² Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 582.

¹⁸⁴³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 303; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 233; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 341; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 456; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 368; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 157; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 436; Bikâî, *Nazmü'd-düerer*, XXI, 335; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 539; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 78; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 217.

¹⁸⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fününü'l-efnân*, s. 321; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁸⁴⁵ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 296.

¹⁸⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

¹⁸⁴⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁸⁴⁸ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 203.

¹⁸⁴⁹ Dârimî, “Salât”, 162; Buhârî, “Tefsîr”, 84; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 75; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 230; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 84; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38.

¹⁸⁵⁰ Dârimî, “Salât”, 162, 163; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 73; Nesâî, “Salât”, 411, 412, 413.

göstermektedir. Bu açıdan birçok ilim adamı “İze’s-Semâü’n-Şakkat” ifadesini sûrenin tevkîfî isimleri içinde zikretmiştir.¹⁸⁵¹

İctihâdî İsimleri: İnşikâk sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. İnşakkat Sûresi: İnşikâk sûresine bazı kaynaklarda başlangıcından dolayı “İnşakkat Sûresi” de denilmiştir.¹⁸⁵²

Öte yandan İbn Âşûr’un naklettiğine göre Ca‘berî, sûreye başka bir eserde rastlanmayan **el-Kedh** (çok çalışma, çabalama) lafzıyla işaret etmiş; fakat bu ifadenin sûrenin ismi olduğunu açık bir şekilde ifade etmemiştir. Bununla birlikte büyük olasılıkla sûreyi bu şekilde isimlendirdiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁵³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “inşakkat” fiilinin masdarı olan “inşikâk” kelimesinden almıştır.¹⁸⁵⁴ İnşikâk kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemektedir; fakat İnşikâk ile aynı kökten gelen “inşakkat” fiili, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da beş defa geçmektedir.¹⁸⁵⁵ Birinci âyetteki kâinatın sona erişini, kıyamet gününün dehşetini ifade için göğün çatlayıp yarıldığı zaman demek olan “inşekkat” kelimesinden dolayı bu ismi almıştır.¹⁸⁵⁶

Kur’ân, muhtelif âyetlerde kıyametin kopma zamanıyla ilgili bilginin Allah’a mahsus gayb bilgilerinden olduğunu, O’nun dışında, melekler dâhil hiç kimsenin bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade ederken¹⁸⁵⁷ kıyametin nasıl kopacağına ilişkin burada olduğu gibi başka sûrelerde de tasvirlerle yer vermektedir. Bir taraftan evrenin yok edilmesini tasvir ederken, diğer taraftan insanların bilinen bir hayattan başka bir hayata intikalleri esnasında karşılaşılabilecek dehşet dolu manzaralar sergilemektedir. Bu âyetlerde de kıyametin kopması esnasında göklerde ve yerde meydana gelecek değişiklikler tasvir

¹⁸⁵¹ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 203; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 533; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 321.

¹⁸⁵² Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, I, 508; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXX, 78; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5669; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 217.

¹⁸⁵³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 217.

¹⁸⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 69.

¹⁸⁵⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 523.

¹⁸⁵⁶ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 136.

¹⁸⁵⁷ Meselâ bk. A‘râf, 7/187; Lokman, 31/34; Fussilet, 41/47.

edilerek kıyamet günü hakkında Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde anlatılanlar pekiştirilmekte, insanlar uyarılarak şimdiden o gün için hazırlık yapmaları istenmektedir.¹⁸⁵⁸

Sûrenin ilk âyetlerinde kıyametin korkunçluğu, göğün ve yerin düzeninin bozulacağı anlatılmaktadır. Kıyamet öyle korkunç bir gündür ki, o günün heybetinden gök yarılar, rabbinin buyruğunu dinler, O'na boyun eğer.¹⁸⁵⁹ Göğün “inşikâk”ı, bu âlemin değişmesi için yukarı tarafından gelen ilâhî emrin inmek ve gerçekleşmek üzere gökte ortaya çıkışıdır. Bunun başlangıcı çatlama, sonu da dürülmedir. Sonra da iadedir. Bu şekilde yarılma bir taraftan dünya göğünün yıkımı, öte yandan âhiret semasının kuruluşudur.¹⁸⁶⁰

Gökyüzünün yarılmasının, kıyamet korkusundan dolayı meydana geldiği söylendiği gibi¹⁸⁶¹ Hz. Ali (r.a.)'nin, gökyüzünün sarsıntıdan ötürü inşikâk ettiğini (yarıldığını) söylediği de rivayet edilmiştir.¹⁸⁶²

Sûrenin ana mesajı şudur: Bu hayatın bir de öteki yüzü vardır. Herkes yaptığının hasılatını derecektir.¹⁸⁶³ Bu açıdan sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki ilişkinin varlığı açıktır.

3.2.3.1.9. Gâşiye Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 88. sûre olan Gâşiye sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.¹⁸⁶⁴ Sûre, 26 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Gâşiye'dir. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁸⁶⁵ tefsirlerde¹⁸⁶⁶ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda¹⁸⁶⁷ “Gâşiye Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

¹⁸⁵⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 583-584.

¹⁸⁵⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 382.

¹⁸⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5671.

¹⁸⁶¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 552.

¹⁸⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 104; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 157.

¹⁸⁶³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 469-470.

¹⁸⁶⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 238; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 351; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 516.

¹⁸⁶⁵ Buhârî, “Rikâk”, 48; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 77; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 88.

¹⁸⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 326; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 317; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 257; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 362; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 472; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 238; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 456; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 1; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 571; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 111; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 293.

¹⁸⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 322; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

Gâşiye, aslında örtmek, sarmak anlamında “gaşy” kökünden ism-i fâil olarak, “bir şeyi her taraftan sarıp bürüyen salgın, sargın, kaplayan insanları kaplayıp bürüyen ve dehşeti içine alan şey” demektir.¹⁸⁶⁸ Kelimenin sonundaki “te”, niteliği isme göre dişilik alâmeti veya aşırılık ifade etmek veya bazı durumlarda sıfatlıktan isimliğe nakil içindir.¹⁸⁶⁹

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Gâşiye” adıyla isimlendirildiğine dair herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Gâşiye, sûrenin tek adıdır.¹⁸⁷⁰ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek isminin Gâşiye olduğu belirtilmişse¹⁸⁷¹ de Gâşiye sûresinin tevkîfî başka bir adı daha bulunmaktadır.¹⁸⁷²

Gâşiye sûresi, Buhârî’de¹⁸⁷³ de geçmekte olan **Hel Etâke Hadîsü’l-Gâşiye** adıyla da anılmaktadır.¹⁸⁷⁴ Rivayetler,¹⁸⁷⁵ sûrenin “Hel Etâke Hadîsü’l-Gâşiye” şeklinde isimlendirildiğini göstermektedir. Bazı ilim adamları bu adı sûrenin ictihâdî isimlerinden saysa¹⁸⁷⁶ da sahih hadislerde geçmesi sebebiyle bu isim, sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmiştir.¹⁸⁷⁷

İctihâdî İsimleri: Gâşiye sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim Gâşiye sûresi **Hel Etâke** olarak da isimlendirilmiştir.¹⁸⁷⁸ Böylece sûre, yukarıdaki ismi kısaltılarak bu isimle anılmaktadır.¹⁸⁷⁹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetinde geçen “gâşiye” kelimesinden almıştır.¹⁸⁸⁰ Gâşiye kelimesi bu formuyla bir tanesi bu sûrede olmak üzere

¹⁸⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 403-404.

¹⁸⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5772.

¹⁸⁷⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

¹⁸⁷¹ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

¹⁸⁷² Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 240.

¹⁸⁷³ Buhârî, “Tefsir”, 88.

¹⁸⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 293.

¹⁸⁷⁵ Dârimî; “Salât”, 203; Müslim, “Cuma”, 62; İbn Mâce, “İkâmet”, 90; Nesâî, “Salât”, 415.

¹⁸⁷⁶ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 546; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 335-336.

¹⁸⁷⁷ Henâî, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁸⁷⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 293; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 607.

¹⁸⁷⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 293.

¹⁸⁸⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 516; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 101.

Kur'ân'da toplam iki defa geçmektedir.¹⁸⁸¹ Sûre, çok şiddetli felaketiyle herşeyi kaplayıp örtecek olan kıyamet haberiyle başladığı için bu ismi almıştır.¹⁸⁸²

Sûredeki gâşiye kelimesinin “ateş”¹⁸⁸³ ve “cehennemlikler”¹⁸⁸⁴ anlamına geldiği ifade edilmişse de âlimlerin çoğunluğu, “kıyamet” anlamına gelmesini âyetlerin akışına daha uygun görmüşlerdir.¹⁸⁸⁵ Buna göre “lam” ile el-Gâşiye, kıyametin isimlerindedir.¹⁸⁸⁶ Kıyametin bu isimle adlandırılması, birden bire şiddetiyle insanları saracak ve ondaki dehşet verici olaylar herkesi bürüyecek olmasındandır.¹⁸⁸⁷

Sûrede dikkat çekici unsurlardan birisi de âyetin başında yer alan soru edatıdır. Zira soru ile bu ifadenin içerisinde yer alan kıyamet vb. ile ilgili haberler dolayısıyla hayret uyandırmak ve bunlara kulak verilmesi için teşvik amacı güdülmüştür.¹⁸⁸⁸ Ayrıca âyetin soru ile başlaması, bütün dünyayı bastıracak olan o büyük belanın yani kıyametin korkunçluğunu büyütmektedir.¹⁸⁸⁹ Gâşiye de kaçıp kurtulması mümkün olmayan bir kasvet gibi insanı sarıp sarmalayan bir felakettir. Sûre, kıyamet üzerinden bu dünya hayatının geçiciliğini âhîret hayatının kalıcılığını hatırlatır. Yeniden dirilişi, dolayısıyla hesap gününü inkâr edenlerden kâinat kitabını okumalarını ister.¹⁸⁹⁰ Bu bakımdan sûrenin ismiyle içeriği arasındaki bağlantının varlığı görülmektedir.

Sûre, kıyamet günü kâfirlerin karşılaştıkları meşakkatlerle müminlerin tadacakları mutluluktan sonra Allah'ın kâinatta tezahür eden üstün kudret ve hikmetinin bazı delilleri üzerinde tefekküre dâvet eder.¹⁸⁹¹ Kur'ân'da sık sık her şeyi bir anda kapsayıp yok edecek kıyametin geleceğini gündeme getirilmektedir. Bu durum sûrelerin isimlerine de yansımıştır. Zira kıyamet anlamı ifade eden birden fazla sûre ismi vardır.

¹⁸⁸¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 498.

¹⁸⁸² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 443; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 202.

¹⁸⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 327; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 472; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 151; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 238; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 351; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 371.

¹⁸⁸⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 151; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5772.

¹⁸⁸⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 151; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 238; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5772.

¹⁸⁸⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 151; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5772.

¹⁸⁸⁷ Neseî, *a.g.e.*, IV, 351.

¹⁸⁸⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, X, 10.

¹⁸⁸⁹ Ateş, *a.g.e.*, X, 444.

¹⁸⁹⁰ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 480-481.

¹⁸⁹¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 590.

3.2.3.1.10. Zilzâl Sûresi

Kur'ân'da 5 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 99. sûre olan Zilzâl sûresi, Medine'de indirilmiştir. Sûre, 8 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Zilzâl'dir.¹⁸⁹² Sûre, mushafların çoğunda “Zilzâl Sûresi” olarak isimlendirilmiştir. Zuhaylî'ye göre de sûre, Zelzele ya da Zilzâl sûresi olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁹³

Zilzâl kelimesinin kökü olan “Zelle”, alışılmış hareket mânası ifade ederken masdar olan Zilzâl, yer hareketi denilen yerin sarsıntısı demektir.¹⁸⁹⁴

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Zilzâl” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Zilzâl, sûrenin tek ismidir.¹⁸⁹⁵ Fakat İslâmî bazı kaynaklarda Zilzâl sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Zilzâl isminin dışında başka tevkîfî adları da vardır.

1. Zelzele Sûresi: Zilzâl sûresi, “Zelzele” adıyla da anılmaktadır. Nitekim sûre bazı hadis kitaplarında,¹⁸⁹⁶ tefsirlerde¹⁸⁹⁷ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde¹⁸⁹⁸ “Zelzele Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Birçok ilim adamı bu sûreye Zelzele sûresi olarak isim vermiş ve bu ismin sûrenin tevkîfî adlarından olduğunu kabul etmiştir.¹⁸⁹⁹

2. İzâ Zülzilet Sûresi: Zilzâl sûresi “İzâ Zülzilet”¹⁹⁰⁰ olarak da anılmaktadır.

Ayrıca sûre Tirmizî'de¹⁹⁰¹ **İzâ Zülzileti'l-Erz** olarak kaydedilmiştir. Bu ifadeler hadislerde geçmeleri sebebiyle¹⁹⁰² sûrenin tevkîfî isimlerinden sayılmıştır.

¹⁸⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 489.

¹⁸⁹³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 355.

¹⁸⁹⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXXII, 57-58; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXI, 1856-1857; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6008.

¹⁸⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

¹⁸⁹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 99.

¹⁸⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 569; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 351; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 318; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 413; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 510; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 415; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 372; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 535; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 202; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 642; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 209.

¹⁸⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 324; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Cezâîrî, *et-Tibyân*, s. 164.

¹⁸⁹⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86; Berrâk, *Cüz'un fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 580; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 369.

¹⁹⁰⁰ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 558; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, III, 230; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 209; Cezâîrî, *a.g.e.*, s. 164; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6008.

İctihâdî İsimleri: Zilzâl sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Câmia Sûresi: Zilzâl sûresine, “Câmia Sûresi” de denilmektedir.¹⁹⁰³ Rivayetlerde geçmekle birlikte¹⁹⁰⁴ bu ifade sûrenin ismi değil, bir nitelemesi konumundadır.

2. Zülzilet Sûresi: Zilzâl sûresi, bazı kaynaklarda “Zülzilet Sûresi”¹⁹⁰⁵ olarak da anılmaktadır. Nitekim İbn Âşûr, Kûfî hatla yazılmış kadîm bir Kayrevân mushafında sûrenin “Zülzilet” şeklinde adlandırıldığını belirtmiştir.¹⁹⁰⁶

Öte yandan sûre Buhârî’de¹⁹⁰⁷ **İzâ Zülzileti’l-Erzu Zilzâlehâ** olarak kaydedilmiştir.

İbn Âşûr, Suyûtî’nin birden fazla ismi olan sûreleri anlattığı yerde Zilzâl sûresini zikretmemesini,¹⁹⁰⁸ yani sûreyi tek isimli saymasını değerlendirmiş ve “Muhtemelen Suyûtî, bunları ünvan ve lakap olarak görmüyor, bunun yerine sûrenin bazı lafızlarının hikâye edilmesi olarak kabul ediyor. Fakat sûrenin “Zelzele Sûresi” olarak isimlendirilmesi, sûrenin bazı kelimelerini hikâye ederek değil, mâna ile yapılan bir adlandırmadır.” demektedir.¹⁹⁰⁹

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, birinci âyetinde geçen “zelzele” fiilinin masdarı olan, “zilzâl” kelimesinden almıştır.¹⁹¹⁰ Zilzâl kelimesi bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.¹⁹¹¹

Sûrede kıyamet sırasındaki büyük yer sarsıntısından bahsedildiği için bu ismi almıştır.¹⁹¹² Sûrede, yerin sarsılmasını tasvir edilmekteve kıyamet meydana geldiği zaman yeryüzünün nasıl bir sarsıntı geçireceğini, insanların hangi durumlara maruz kalacaklarını bildirilmektedir.¹⁹¹³ Bir görüşe göre de kıyamet gününden az önce

¹⁹⁰¹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 87.

¹⁹⁰² Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 10.

¹⁹⁰³ Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, IV, 372; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, X, 143.

¹⁹⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

¹⁹⁰⁵ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38.

¹⁹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 489.

¹⁹⁰⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 99.

¹⁹⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

¹⁹⁰⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 489.

¹⁹¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 193.

¹⁹¹¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 332.

¹⁹¹² Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 667.

¹⁹¹³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4078; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 49.

meydana gelecek şiddetli sarsıntıyı haber vererek başladığı için sûre “Zelzele” veya “Zilzâl Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.¹⁹¹⁴

Bu âyetteki “zilzâl” kelimesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir. Buna göre bazı âlimlere göre bu ifade ile sûra ilk nefha, (ilk üfürüş) kastedilirken¹⁹¹⁵ bazılarına göre ise âyette bahsedilen zelzele, ikinci zelzeledir. Çünkü yeryüzünün ağırlıklarını çıkarma işi, ancak ikinci zelzelede olacaktır.¹⁹¹⁶ Mevdûdî’ye göre bu ikinci tefsir daha doğrudur. Çünkü sonraki bütün muhteva buna delâlet etmektedir.¹⁹¹⁷

Sûrede kıyamet gününün ne kadar dehşet verici bir gün olduğu ve o sırada nelerin meydana geleceği anlatılarak insanların o gün için hazırlık yapmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir. Diğer âyetlerden de anlaşıldığı üzere kıyamet kopacağı gün Sûr’un birinci defa üflenmesiyle yer küresinde şiddetli sarsıntılar meydana gelir ve dağlar yerlerinden kopup savrulur, yeryüzünde yıkılmayan hiçbir şey kalmaz.¹⁹¹⁸ Çünkü kıyamet sarsıntısı gerçekten çok büyük bir olaydır.”¹⁹¹⁹

Zelzele ve zilzâl şeklinde aynı harflerin tekrar edilmesi ise yerin muzâfi olarak kendisinde tekrar mânasının mevcut olduğunu, sallanmanın da tekrarlanacağını bildirir. Bilhassa izafetle ifade edilmesi, yerin mümkün olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işaret eder ki, maksat başka pek çok âyette¹⁹²⁰ açıklanmış ve haber verilmiş olan kıyamet depremidir.¹⁹²¹

Sûrenin bu âyetlerinde, kıyametin korkunçluğu, âhiret gününün ve hesabın dehşeti ve çetinliği anlatılmaktadır. O gün yer şiddetle sarsılır, içindeki ağırlıkları, ölüleri, hazineleri dışarı atar. Yani o sarsıntı ile arzın altı üstüne gelir. Ne dağ kalır ne ağaç ne bina. Hepsi yıkılır, yerle bir olur.¹⁹²² Bu deprem bir şehri, bir bölgeyi, bir kıtayı değil, bütün bir dünyayı sallayan kozmik bir depremdir. Buna Kur’ân, “Son Saatin Depremi”

¹⁹¹⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 355.

¹⁹¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 58; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 416; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6008.

¹⁹¹⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 58; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6008.

¹⁹¹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 194.

¹⁹¹⁸ Krş. Kehf 18/47; Tâhâ 20/101-107.

¹⁹¹⁹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 668.

¹⁹²⁰ Hac 22/1; Vâkıa 56/4-5.

¹⁹²¹ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6008.

¹⁹²² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 49-50.

adını vermektedir.¹⁹²³ Bu bakımdan sûrenin ismiyle içeriği arasında bir bağın varlığı aşikardır.

3.2.3.1.11. Kâria Sûresi

Kur'ân'da 5 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 101. sûre olan Kâria sûresi, Mekke'de inmiştir.¹⁹²⁴ Sûre, 11 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek bir ismi vardır, o da Kâria'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁹²⁵ tefsirlerde¹⁹²⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde¹⁹²⁷ “Kâria Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

“Kara‘a” kökünden türeyen “kar‘”, şiddetli bir ses çıkaracak derecede bir şeyi diğer bir şeye alabildiğince vurmak, dayanıp çarpmaktır.¹⁹²⁸ “Bu şekilde çarpan her şeye kâria, çoğulunda kavari‘ denilir. Sonra kâinat olaylarından çok büyük olanlara kâria denilmiştir. Kur'ân'ın inzar (korkutma) âyetlerine de “Kavârî‘u'l-Kur'ân” denilir.¹⁹²⁹

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'a göre sahâbe ve tâbiînin sûreyi “Kâria Sûresi” olarak andıklarına dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.¹⁹³⁰

Diğer İsimleri: Sûrenin Kâria adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.¹⁹³¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “kâria” ifadesinden almıştır.¹⁹³² Kâria kelimesi, üç tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam beş kez geçmektedir.¹⁹³³

¹⁹²³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 512.

¹⁹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 442; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 373; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 539.

¹⁹²⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 101; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 101.

¹⁹²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 592; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 355; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 327; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 421; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 516; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 442; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 220; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 220; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 509.

¹⁹²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 325; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

¹⁹²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 448.

¹⁹²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6025.

¹⁹³⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 509.

¹⁹³¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 244; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 587.

¹⁹³² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 539.

¹⁹³³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 543.

Mevdûdî'ye göre Kâria, sûrenin sadece ismi değil, aynı zamanda konusudur da. Çünkü sûrenin bütün olarak konusu kıyamet ile ilgilidir.¹⁹³⁴ Kıyametin gerçek yüzünden, kıyamette ve sonrasında meydana gelecek olaylardan bahsetmektedir.

Âlimler, “kâria”nın, kıyametin isimlerinden biri olduğunda ittifak etmişlerdir. Bilhassa elif lâm takısı ile “el-Kâria” da “el-Hâkka” gibi kıyametin isimlerinden olmuştur.¹⁹³⁵

Kıyamet, burada şiddetle kulaklara çarpan korkunç bir olay ve gürültü olarak anılmıştır.¹⁹³⁶ Ona bu ismin verilmiş sebebi, dehşetli halleriyle insanları musibetle ürpertiğinden dolayıdır.¹⁹³⁷

Bir görüşe göre kâria kelimesiyle başladığı için bu adı alan sûrede, kıyametin korkunçluğu tasvir edilmektedir.¹⁹³⁸ Arapça'da büyük felâket ve belaya “kâria” denir.¹⁹³⁹ Kıyamet dehşet verici halleriyle kalplere korku saldı ve o günde suçlular cezaya çarptırıldığı için kıyamete “karia” denmiştir. Bu âyetler gerek üslûp gerekse anlam bakımından kıyamet olayının büyüklüğünü ve şiddetini ifade ettiği gibi kıyametin ne zaman meydana geleceğinin bilinemeyeceğini de göstermektedir.¹⁹⁴⁰

İnsanları bayıltıp yere seren, dağları savuran, yeryüzünü dümdüz eden bu olay, yeni bir âlemin başlangıcıdır. Aslında bu, ilk anda bir yıkım olsa da ardından ebedî bir hayat getiren feyizli bir olaydır. Kıyamet yok olmak değil, ölümlerin dirilip kalkma zamanıdır. İnsanlar kabirlerinden kaldırılıp yüce divana sevk edilirler. Dünyada yapmış oldukları işler, yüce mahkemenin adalet terazisinde tartılır. Tartıları ağır gelen, yani işlerinde bir değer bulunan, iyilikleri kötülüklerinden çok olan kimseler, cennette hoş bir yaşam içerisinde olurlar. Tartıları hafif, yani dünyada değersiz işler yapmış olan, kötülükleri ağır basan insanların yeri de cehennem çukurudur.¹⁹⁴¹

¹⁹³⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 209.

¹⁹³⁵ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 592-593; Sicistânî, *Tefsîru'ğaribi'l-Kur'ân*, s. 195; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 70; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 442; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6025.

¹⁹³⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 64.

¹⁹³⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 189.

¹⁹³⁸ Ateş, *a.g.e.*, XI, 63.

¹⁹³⁹ Bk. Ra'd 13/31.

¹⁹⁴⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 675.

¹⁹⁴¹ Ateş, *a.g.e.*, XI, 65.

Sûre, Allah'tan başka kimsenin haber veremeyeceği kıyametten doğrudan söz etmektedir. Sûrede vurgulanmak istenen asıl husus şudur ki dünyanın bir sonu vardır fakat dünyanın sonu, hayatın sonu değildir.¹⁹⁴²

Sonuç olarak, İslâm inancının üç temel esasından birini oluşturan kıyamet veya âhiret konusu sayısız yüzleri aşan, çok değişik ve etkileyici üslûplar taşıyan âyetlerde ve müstakil sûrelerde ele alınmıştır. Burada, toplum hayatında büyük önem taşıyan mesuliyet duygusunun telkin edilmesinin bir hedef teşkil ettiği şüphesizdir. Ayrıca, “Herkes yarın için ne hazırladığının bilincini taşımalıdır”¹⁹⁴³ âyetinde ifadesini bulan geleceği düşünme ve ebedî hayatın mutluluğunu sağlama uğruna faaliyet gösterme ilkesinin hâkim rol oynadığını da söylemek gerekir.¹⁹⁴⁴

3.2.3.2. Âhiret Ahvali

Kur’ân’daki bazı sûreler, isimlerini işaret ettikleri âhiret ve ahvalinden almaktadır. Bu bakımdan burada âhirete işaret eden A’râf, Zümer, Câsiye ve Tegâbün sûrelerini ele alacağız. Kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması anlamında bir terim olan Haşir, bu anlamıyla âhiret ahvaline işaret etse de sözlük anlamından hareketle bu sûrede işaret ettiği “dünyadaki sürgün veya savaş için toplanma” mânalarından dolayı “Askerî Konular” başlığında ele alınacaktır.

3.2.3.2.1. A’râf Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 26 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 7. sûre olan A’râf sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.¹⁹⁴⁵ Sûre, 206 âyettir. A’râf sûresi âyet sayısı itibariyle Kur’ân’ın en uzun üçüncü sûresidir ve Mekke’de inen sûrelerin en uzunudur.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, A’râf’tır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁹⁴⁶ tefsirlerde¹⁹⁴⁷ ve Kur’ân ile ilgili yazılmış çeşitli

¹⁹⁴² İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 519.

¹⁹⁴³ Haşr 59/18.

¹⁹⁴⁴ Topaloğlu, “Kıyamet”, XXV, 517.

¹⁹⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, IX, 149; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 203.

¹⁹⁴⁶ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 17; Buhârî, “Tefsîr”, 7; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 8; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 7.

¹⁹⁴⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 313; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, II, 198; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 421; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, II, 372; Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 149; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 204; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, VII, 347; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, VIII, 74; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 2119; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VIII, (2. kısım), 5.

eserlerde¹⁹⁴⁸ “A‘râf Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Taberî ise tefsirinde sûrenin adını, “es-sûretü’lletî yüzkerü fîha’l-A‘râf/İçinde A‘râf’ın zikredildiği sûre” şeklinde kaydetmiştir.¹⁹⁴⁹

A‘râf lafzı, “urf” kelimesinin çoğuludur. Urf ise “herhangi bir yüksek yer, yerden yüksek olan her şey, her şeyin en yüksek noktası” anlamına gelmektedir.¹⁹⁵⁰ Çünkü o yer, yüksekliği sebebi ile kendisinden daha alçak yerlere nazaran daha iyi tanınmaktadır. Bu münasebetle yüksekliğinden dolayı atın yelesine,¹⁹⁵¹ horozun ibiğine “urf” denilmiştir.¹⁹⁵²

İsminin Kaynağı: Rivayetler,¹⁹⁵³ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “A‘râf Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.¹⁹⁵⁴

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre A‘râf, sûrenin tek adıdır.¹⁹⁵⁵ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda A‘râf sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, A‘râf sûresidir.¹⁹⁵⁶

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Mîkât Sûresi: A‘râf sûresine “tayin edilen zaman-tayin edilen mekan” gibi iki anlama da gelebilen “Mîkât” ismi verilmiştir.¹⁹⁵⁷ Sûrenin 143. âyeti Hz. Mûsâ ile olan mîkatı ihtiva ettiği için bu sûre Mîkât sûresi diye anılmıştır.¹⁹⁵⁸

2. Mîsâk Sûresi: A‘râf sûresi bazı kaynaklarda 172. âyeti mîsâk haberini ihtiva ettiği için “Mîsâk Sûresi”¹⁹⁵⁹ olarak kaydedilmiştir.

Ayrıca sûre, başlangıcından dolayı **Elif-Lâm-Mîm-Sâd**¹⁹⁶⁰ şeklinde de anılmaktadır. Bazı âlimler, sûrenin başında “Elif-Lâm-Mîm-Sâd” şeklinde gelen mukattaa harflerini

¹⁹⁴⁸ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 283; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85.

¹⁹⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, X, 52.

¹⁹⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, X, 209; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 57.

¹⁹⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XIV, 92; Kurtubî, *el-Câmi’*, IX, 226.

¹⁹⁵² Taberî, *a.g.e.*, X, 209; Râzî, *a.g.e.*, XIV, 92; Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 226.

¹⁹⁵³ Buhârî, “Ezân”, 98; İbn Mâce, “İkâmet”, 71; Ebû Dâvûd, “Salât”, 131; Tirmizî, “Salât”, 114; Nesâî, “Salât”, 427.

¹⁹⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VIII, (2. kısım), 5.

¹⁹⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 103.

¹⁹⁵⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 158.

¹⁹⁵⁷ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 93.

¹⁹⁵⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 204; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 2118-2119.

¹⁹⁵⁹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 204; Yazır, *a.g.e.*, III, 2118-2119.

sûrenin ismi olarak kabul ederler.¹⁹⁶¹ Fakat İbn Âşûr'a göre "Elif-Lâm-Mîm-Sâd"ın sûrenin ismi olduğunu kabul eden görüş, zayıftır. Bu ifadeler sûrenin ismi olamaz. Bu harflerin sûrenin ismi olarak adlandırılması, ancak bu harflerin sûreye izafetiyle "Elif-Lâm-Mîm-Sâd"a sahip olan sûre şeklinde tarif etme takdirinde olabilir.¹⁹⁶²

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Bu sûreye, 46 ve 48. âyetlerinde "a'râf" lafzı geçtiğinden dolayı A'râf sûresi denmiştir.¹⁹⁶³ Sûreye ismini veren a'râf kelimesi, ikisi de A'râf sûresinde olmak üzere Kur'ân'da toplam iki kez geçmektedir.¹⁹⁶⁴ Sûrenin 46 ve 48. âyetlerinde geçen ve Cennet ile Cehennem arasında bir sur olan A'râf'tan ve A'râf'taki kişilerden bahsettiği için bu ismi almıştır.¹⁹⁶⁵

Sûrede A'râftakiler'in âhiretteki durumu ifade edilmektedir. Bu lafız Kur'ân'da başka sûrede geçmemektedir. Fakat bu durum Hadîd sûresinde "sûr"¹⁹⁶⁶ lafzıyla geçmektedir.¹⁹⁶⁷ Âlimlerin çoğunun benimsediği görüşe göre "A'râf", cennet ile cehennem arasına çekilmiş olan bu sûrun (duvarın) en yüksek yerleridir.¹⁹⁶⁸ İlim adamları, A'râf'ta bulunanlar kişiler hakkında da açıklamalarda bulunmuş ve bu konuda pek çok görüş ortaya çıkmıştır: **1.** Bunlar, iyilik ve kötülükleri birbirine eşit olan bir topluluktur. Buna göre A'râftaki insanlar, durumu muallakta olup haklarında daha karar verilmemiş kimselerdir. Çünkü müsbet yönleri iyilikleri cennete sokacak derecede güçlü olmadığı gibi menfî yönleri, kötülükleri de cehenneme gönderecek zayıflıkta değildir. Sevap ve günahları eşittir. Bu yüzden, cennet ile cehennem arasında, durumları karara bağlanana kadar bekleyeceklerdir.¹⁹⁶⁹ A'râftaki bu insanlar cennete tam ehil hale gelmek için orada günahlardan arınma ameliyesinden geçirileceklerdir. Sonra Hak Teâlâ, haklarındaki hükmünü verir.¹⁹⁷⁰ **2.** Bunlar, peygamberler, şehitler, hayırlılar,

¹⁹⁶⁰ Kayrevânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, (thk. Ahmed Mustafa Kâsım et-Tahtâvî), Dârü'l-fazîle, Kahire ts., s. 66; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 2118-2119; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, II, 991.

¹⁹⁶¹ Kayrevânî, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁹⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VIII, (2. kısım), 5-6.

¹⁹⁶³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, VIII, (2. kısım), 5; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VIII, 133.

¹⁹⁶⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 459.

¹⁹⁶⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 203; Yazır, *a.g.e.*, III, 2118; Bilmen, *a.g.e.*, II, 991.

¹⁹⁶⁶ Hadîd 57/13.

¹⁹⁶⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, VIII, (2. kısım), 5.

¹⁹⁶⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XIV, 92; Neseîfî, *Medârikü't-tenzil*, II, 54.

¹⁹⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, X, 215-217; Râzî, *a.g.e.*, XIV, 94; Yazır, *a.g.e.*, III, 2167; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 37.

¹⁹⁷⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 155.

âlimler veya insan şeklinde görünen melekler gibi yüksek dereceli birtakım zatlardır.¹⁹⁷¹ Bu zatlar, şereflerini göstermek, seviyelerinin yüksekliğini ortaya koymak için ve cennet ve cehennemliklerin hallerini anlamaları için bir müddet bu yerde bulunacaklardır.¹⁹⁷² A'râf hakkında bu iki görüşün dışında başka görüşler de bulunmaktadır.¹⁹⁷³

Birinci görüşe göre burası, sevap ve günahları eşit çıkmış kimselerin duracağı, cennetle cehennem arasında bir yerdir. A'râftaki insanlar, son derece korku, sıkıntı ve tereddüt içinde, şaşkın bir vaziyette bekleyedurlar. Bu insanlar gideceklerini yeri bilmemektedirler. Bundan dolayı şaşkın ve kararsız bir şekilde beklemektedirler. Bazen cennetliklere bakar ve kendilerini üzüntü ve keder kaplar; ayrıca cennete girmek için çılgınca ümitlenirler, bazen de cehenneme ve zorla içeri atılmış çeşit çeşit azap çeken cehennemliklere bakıp korkudan ürperirler, kendilerini ümitsizlik ve korku teslim alır. İşte bu zor sahne ve konum, sûrenin kendisine verilmiş uygun bu adla isimlendirilmesine layık ve ehil hale getirmiştir.¹⁹⁷⁴

Öte yandan âhiret meselelerini akıl ve tecrübeye dayanarak açıklayıp çözümlenmek mümkün olmadığı için bu konularda sadece nassın verdiği bilgilerle yetinip bunların gerçek olduğuna iman etmenin, hakikat ve mahiyetinin ne olduğunu ise Hz. Allah'ın ilmine havale etmenin en uygun tutum olduğunu savunanlar da vardır. Onlara göre mümin için önemli olan, âhiretin hak olduğu, orada mutlak, kesin ve en adaletli bir şekilde herkesin yargılanacağı, sonuçta iyilerin cennetle ödüllendirileceği, kötülerin cehennemle cezalandırılacağıdır.¹⁹⁷⁵

Sonuç olarak sûrenin A'râf ismi, âhirette meydana gelecek bir hususa işaret etmektedir. Bununla müslümanları küçümseyen, nübüvveti ve âhireti reddeden müşrikleri uyarmak amaçlanmıştır. İnananlar da Cenâb-ı Allah'ın hoşnut olacağı işleri yapmaya, bakî olan âhireti kazanmak için gayret etmeye teşvik edilmektedir.¹⁹⁷⁶

¹⁹⁷¹ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, X, 219, 220-221; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, II, 404; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 92-93; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 227-229; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 2167.

¹⁹⁷² Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, II, 1023.

¹⁹⁷³ Görüşler için bk. Taberî, *a.g.e.*, X, 218-221; Râzî, *a.g.e.*, XIV, 94-95; Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 228; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 343.

¹⁹⁷⁴ Abdülazîz, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'an*, s. 71-72.

¹⁹⁷⁵ Karaman, *Kur'an Yolu*, II, 531.

¹⁹⁷⁶ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 47.

3.2.3.2.2. Zümer Sûresi

Kur'ân'da 9 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 39. sûre olan Zümer sûresi, Mekke döneminde inen sûrelerdendir.¹⁹⁷⁷ Sûre, 75 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Zümer'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,¹⁹⁷⁸ tefsirlerde¹⁹⁷⁹ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde¹⁹⁸⁰ "Zümer Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

Zümer, "az olan topluluk" anlamında kullanılan "zümre" kelimesinin çoğuludur.¹⁹⁸¹ Zümer kelimesi ise "tefrika, ayrılık içindeki topluluklar",¹⁹⁸² "birbiri ardınca dağılan topluluklar",¹⁹⁸³ "biri diğerinin arkasından giden ayrı ayrı cemaatler" mânalarına gelmektedir.¹⁹⁸⁴ Ya da bu kelime "zemir"den türemiştir ki, mânası "ses"tir. Çünkü topluluk, sessiz olmaz.¹⁹⁸⁵

İsminin Kaynağı: Hz. Âişe'den nakledilen rivayetlerden¹⁹⁸⁶ hareketle sûrenin daha ilk nesil zamanında "Zümer" adıyla anıldığını söyleyebiliriz.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Zümer sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Zümer sûresidir.¹⁹⁸⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Ğuref Sûresi: Zümer sûresine "Ğuref Sûresi" de denilmiştir.¹⁹⁸⁸ Sûre, "Üst üste yapılmış odalar"¹⁹⁸⁹ âyetinden¹⁹⁹⁰ ve sûrede cennetliklerin köşklerde ikamet edeceği müjdelendiğinden dolayı "Ğuref Sûresi" adını almıştır.¹⁹⁹¹

¹⁹⁷⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 49; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 403.

¹⁹⁷⁸ Buhârî, "Tefsîr", 39; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 40; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 39.

¹⁹⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 154; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 343; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 113; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 286; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 517; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 245; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVI, 436; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIII, 232; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIII, 311.

¹⁹⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 303; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 102.

¹⁹⁸¹ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 240; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXI, 1862.

¹⁹⁸² Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 141; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XXI, 1862.

¹⁹⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 22.

¹⁹⁸⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 316.

¹⁹⁸⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 294.

¹⁹⁸⁶ Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 21; "Da'avât", 22.

¹⁹⁸⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 102; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'ânîyye*, s. 193.

2 Tenzîl Sûresi: Bikâî, Zümer sûresine “Tenzîl Sûresi” adı verildiğini de söylemiş¹⁹⁹² fakat bunun dayanağını belirtmemiştir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin 71 ve 73. âyetlerinde, Sûr’un üfürülmesiyle cehenneme ve cennete sevkedilecek zümrelerden, topluluklardan sözedildiği,¹⁹⁹³ inkârcıların guruplar halinde cehenneme sürüleceği, müminlerin de yine topluluklar halinde cennete götürüleceği buyurulduğu için “Zümer” ismini almıştır.¹⁹⁹⁴ Zümer kelimesi, ikisi de bu sûrede olarak Kur’ân’da toplam iki yerde geçmektedir.¹⁹⁹⁵

Zümer kelimesi ile gruplar, topluluklar kastedilmektedir. Allah’ı inkâr eden kâfirler, kıyamet günü kendileri için hazırlanan cehenneme grup grup, bölük bölük gönderilirler.¹⁹⁹⁶ Dünyada iken Allan’ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak sadece Allan’ın ilâhlığını kabul edip yalnızca ona kulluk ederek rablerinden korkan insanlar ise bölük bölük cennete götürüleceklerdir.¹⁹⁹⁷

Kelimenin yukarıdaki anlamlarına göre mâna şöyle olur: İnkâr edenler bizim tarafımızdan hesapları görüldükten sonra bölük bölük cehenneme sürülürler. Bu sürülme, şiddetle ve kendilerine değer verilmeksizin yapılır. Ve bu durumda bölük bölük, birbirinin peşi sıra sapıklıkta ve kötülükteki derece ve tabaka farklılığı uyarınca gruplar yapılarak cehenneme sürülürler.¹⁹⁹⁸ Rablerine karşı gelmekten sakınan müminler ise fazilette ve bulunduğu tabakanın yüceliğindeki çeşitli mertebelerine göre çeşitli zümreler halinde cennete sevk edilirler.¹⁹⁹⁹

Âhiretteki adaletli yargının sonucu, münkir ve mücrimler cezalandırılmak üzere cehenneme; âyetteki deyimiyile müttakîler yani Allah’a saygı duyup hükümlerini çiğnemekten sakınmaya özen göstermiş müminler de cennete gönderileceklerdir. Cehennem bekçilerinin, oraya getirilenlere soracakları soruya dair kınama

¹⁹⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 286; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Kurtubî, *el-Câmi’*, XVIII, 245; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 403; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVI, 436; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIII, 232.

¹⁹⁸⁹ Zümer 39/20.

¹⁹⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4113.

¹⁹⁹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 3059.

¹⁹⁹² Bikâî, *a.g.e.*, XVI, 436.

¹⁹⁹³ Yazır, *a.g.e.*, VI, 4113; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 525.

¹⁹⁹⁴ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 3059.

¹⁹⁹⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 332.

¹⁹⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XX, 264.

¹⁹⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XX, 265-266.

¹⁹⁹⁸ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, VII, 294.

¹⁹⁹⁹ Bursevî, *a.g.e.*, VII, 298.

mahiyetindeki ifadeler, aslında bu dünyada henüz ellerinde fırsat bulunanlar için dolaylı bir uyarı maksadı taşımaktadır. Buna karşılık cennet bekçilerinin oraya gelenlere söyleyecekleri güzel sözler ve iltifatlar ile bunun ardından cennete girenlerin, rablerine karşı minnetlerini dile getiren mutluluk dolu sözleri de aslında yine bu dünyada yaşayanları imâna ve takva çizgisinde bulunmaya, Allah'ın rızasına uygun işler yapmaya teşvik etmektedir.²⁰⁰⁰

Kanaatimize göre bu iki âyette cehennem ve cennete dikkatler çekilmektedir. Burada önce cehennem sonra cennet zikredilmiştir. Bu da üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

3.2.3.2.3. Câsiye Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 45. sûre olan Câsiye sûresi, Mekke döneminde nâzil olmuştur.²⁰⁰¹ Sûre, 37 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Câsiye'dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,²⁰⁰² tefsirlerde²⁰⁰³ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda²⁰⁰⁴ "Câsiye Sûresi" şeklinde adlandırılmaktadır.

Câsiye, "diz çöken, dizlerinin üstüne çöküp kalan" anlamındadır.²⁰⁰⁵

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Câsiye" olarak isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)'den herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.²⁰⁰⁶

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Câsiye sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Câsiye sûresidir.²⁰⁰⁷

²⁰⁰⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 635.

²⁰⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 143; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 133; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 426.

²⁰⁰² Buhârî, "Tefsîr", 45.

²⁰⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 72; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 431; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 260; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 480; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 79; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 143; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XVIII, 58; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXV, 138; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 323.

²⁰⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 307; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103.

²⁰⁰⁵ Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 148; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 99.

²⁰⁰⁶ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 377; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 148.

²⁰⁰⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 103.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Dehr Sûresi: Câsiye sûresine “Dehr Sûresi” de denilir.²⁰⁰⁸ Sûrenin 24. âyetinde “dehr”den bahsedildiği,²⁰⁰⁹ diğer bir ifadeyle varlık ve yokluğu zamana bağlayan bir bâtil inancın merkez düşüncesini ifade eden dehr kelimesi, Hâ-Mîmler içinde yalnız bu sûrede zikredildiği²⁰¹⁰ için Câsiye sûresine bu isim verilmiştir.²⁰¹¹

2. Şeriat Sûresi: Câsiye sûresi bazı kaynaklarda, Kur’ân’da yalnızca bu sûrenin 18. âyetinde geçen²⁰¹² bir kelime olan “Şeriat” olarak anılmaktadır.²⁰¹³

Ayrıca sûrenin **Hâ-Mîm Şeriat** ve **Hâ-Mîm Câsiye Sûresi** olarak isimlendirildiği de görülmektedir. Nitekim Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek* adlı eserinde sûreyi “Hâ-Mîm Câsiye” olarak kaydetmiş, ayrıca Mekke ve Medineliler’in sûreyi “Hâ-Mîm Şeriat” olarak andıklarını da belirtmiştir.²⁰¹⁴

Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının “Hâ-Mîm Câsiye” olduğunu belirtse²⁰¹⁵ de bize göre “Hâ-Mîm Câsiye” ifadesi, sûrenin Câsiye sûresi isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş bir isimdir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Câsiye sûresi adını, 28. âyette geçen “câsiye” kelimesinden almıştır.²⁰¹⁶ Câsiye lafzı, Kur’ân’da sadece bir kez geçmektedir, o da Câsiye sûresindedir.²⁰¹⁷ Buna göre sûrenin başlığı, bütün insanların mahşerde nihâi yargılama esnasında karşılaştıkları zillete işaret eden bu kelimedenden alınmıştır.²⁰¹⁸

Kur’ân’da oluş ve bozuluş hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerden biri de Câsiye sûresidir.²⁰¹⁹ Câsiye, iki mâna ile tefsir edilmiştir: **1.** Diz üstü

²⁰⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXV, 138; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4305; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 329; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXV, 323.

²⁰⁰⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3307; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 59.

²⁰¹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 264.

²⁰¹¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 323; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 9.

²⁰¹² Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 378.

²⁰¹³ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 426; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVIII, 58; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXV, 138; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4305; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 323.

²⁰¹⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 45.

²⁰¹⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 161.

²⁰¹⁶ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 426; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4305; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXV, 236.

²⁰¹⁷ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 164.

²⁰¹⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1017; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXV, 246.

²⁰¹⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 334.

çökmüş mânâsındadır²⁰²⁰ ve gereğinin yapılması istenilmektedir. Çünkü diz çökmek, derli toplu, en itinalı ve hürmetli pozisyonudur.²⁰²¹ 2. Câsiye, toplanmış cemaat mânâsına da gelmektedir.²⁰²² Maksat, Yâsîn sûresinde buyrulduğu üzere,²⁰²³ Cenâb-ı Allah'ın huzurunda hesap için toplanmaktır.²⁰²⁴ Yani bir araya gelmiş, toplanmış ifadesi ile anlatılan, her ümmetin bir diğeri ile karışmamasıdır.²⁰²⁵ Zerkeşî ve Suyûtî'ye göre "cisiyyen" kelimesi, Câsiye sûresindeki "diz çökerek oturmuşlar"²⁰²⁶ mânâsına gelen hariç, Kur'ân'da geçtiği tüm yerlerde "hepsi, tüm" anlamında kullanılmaktadır.²⁰²⁷

Bu halin yalnızca kâfirler hakkında söz konusu olduğu söylendiği gibi bunun müminlerle kâfirler hakkında hesabın görülmesini beklerken umumi bir hal olduğu da söylenmiştir.²⁰²⁸ Âyet-i kerîmede, kıyamet gününün dehşetinden dolayı her ümmetin, dizüstü çökerek korku içinde, haklarında verilecek kararı bekleyecekleri ve herkesin amel defterinin dağıtılarak ameline göre hesaba çekileceği ifade edilmektedir.²⁰²⁹ Buna göre herkes Cenâb-ı Allah'ın huzurunda diz çökecektir. Dünyada O'na itaat edenler de etmeyenler de o gerçekler âleminde Allah'ın huzurunda gayet edeple ve saygı ile diz çöker.²⁰³⁰ Bütün nesillerin tek bir alanda toplandığı gün, buldukları bu pozisyon, ürkütücü kalabalıklığıyla korkunçtur. Herkesin dizüstü çöktüğü bu durum, görünümüyle korkunçtur.²⁰³¹

O gün herkesin diz çökmesi, korkusundandır ve o günün dehşetinden dolayıdır.²⁰³² Mahşer meydanında o kadar heybetli ve korkunç bir manzara olacaktır ki, en şiddetli mütekebbirler bile korkudan diz çökmüş bir vaziyette çaresizlik içinde kalacaklardır.²⁰³³

Sonuç olarak Câsiye ismi, kıyamet sonrasında, mahşer yerinde bekleyen insanların heyecan ve korkularını dile getirmektedir²⁰³⁴ ve bu kelimenin uyarıcı bir yapısı vardır.

²⁰²⁰ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 99; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 169; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 138.

²⁰²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4326.

²⁰²² Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 169; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4326.

²⁰²³ Yâsîn 36/32.

²⁰²⁴ Yazır, *a.g.e.*, VI, 4326.

²⁰²⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 51.

²⁰²⁶ Câsiye 45/28.

²⁰²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 137; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 453.

²⁰²⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 267; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 169.

²⁰²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 100-104.

²⁰³⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 345.

²⁰³¹ Kutub, *Fî zülâli'l-Kur'ân*, XXV, 3233.

²⁰³² Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 168.

²⁰³³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 311.

²⁰³⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 9.

3.2.3.2.4. Tegâbün Sûresi

Kur'ân'da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 64. sûre olan Tegâbün sûresi, çoğunluğa göre Medine'de inmiştir.²⁰³⁵ Sûre, 18 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Tegâbün'dür. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁰³⁶ tefsirlerde²⁰³⁷ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁰³⁸ “Tegâbün Sûresi” adıyla anılmaktadır.

Tegâbün kelimesi, “gabn” kökünden türetilmiş, Arapça'da genellikle iki veya daha fazla kişinin karşılıklı fiillerini anlatmak için kullanılan “tefâül” kalıbında bir masdardır.²⁰³⁹ Gabn, karşındaki şahsı, seninle onun arasındaki muamelede, bazı şeyleri gizleyerek zarara uğratman, kandırmandır. Bu durum malda olursa “falanca aldattı.” denir. Düşüncede, olursa “şöyle aldandı veya aldandım.” denilir ki gaflet, gabn sayılır.²⁰⁴⁰ Bu sebeple Tegâbün daha çok “birbirini aldatmak” yahut “hem aldanmak hem aldatmak” mânalarıyla açıklanmıştır.²⁰⁴¹ İbn Atıyye ise burada bu kalıbın karşılıklı bir durumu değil, -“tevazu” kelimesinde olduğu üzere- fiilin konusundaki çokluğu ve yoğunluğu belirtmek için kullanıldığı kanaatindedir.²⁰⁴²

İsminin Kaynağı: Sûrenin ilk nesilden itibaren “Tegâbün” adıyla anıldığı ifade edilmiştir.²⁰⁴³ Fakat Hz. Peygamber (a.s.)'den nakledilmiş sahih herhangi bir haberde, sûrenin bu adla isimlendirilişini gösteren bir bilgi yoktur.

Diğer İsimleri: Sûrenin Tegâbün adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.²⁰⁴⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 9. âyetinde geçen “tegâbün” kelimesinden almıştır.²⁰⁴⁵ Tegâbün kelimesi, bir kez olmak üzere Kur'ân'da sadece bu

²⁰³⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 5; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 5017.

²⁰³⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 64; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 64; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 64.

²⁰³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 179; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 20; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 130; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 317; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 99; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVIII, 119; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 258.

²⁰³⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 314; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37.

²⁰³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 24.

²⁰⁴⁰ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 400.

²⁰⁴¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 372.

²⁰⁴² İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 319; Karaman, *a.g.e.*, V, 372.

²⁰⁴³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 410.

²⁰⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 258; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 231; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 106.

²⁰⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 467; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 258; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 303; Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1153.

sûrede geçmektedir.²⁰⁴⁶ Buna göre gerçek kâr ve zararın ortaya çıkacağı mahşer gününden söz edilirken kullanılan ve “aldanma, aldatma, kâr-zarar” gibi mânalara gelen tegâbün lafzı, sûreye ad olmuştur.²⁰⁴⁷ Diğer bir ifadeyle kâfirlerin iman etmemeleri sebebiyle uğradıkları kayıp ve aldanmanın açıkça anlaşılacağı kıyamet gününü hatırlatmasından dolayı sûre bu isimle anılmıştır.²⁰⁴⁸

Âlimler tegâbün kelimesini değişik şekillerde yorumlamıştır. Birçok müfessir burada inkârcı ve münafıkların imanı küfür ile âhireti de dünya ile değişmelerindeki yanlışlık ve aldanmaya bir telmih bulunduğu yorumunu yapmıştır. Bazılarına göre bu kelimeyle, hesap gününde eşyanın dünyadaki miktar ve değerinden farklı görüneceği anlatılmaktadır. Başka bir yoruma göre burada kastedilen şudur: Kur’ân’da manevî anlamda alışveriş lafzının kullanıldığı²⁰⁴⁹ durumların gerçek karlılık yönü yani kimin kazanıp kimin kayıp ettiği o gün ortaya çıkacaktır.²⁰⁵⁰

Elmalılı’ya göre dünya muhabbetine dalmış olanların en büyük arzuları, ticaret sevdasıyla şunu bunu aldatmak olduğu cihetle, burada onların kınanması için tegâbün tabiri kullanılmıştır. Esasen maksat, en büyük kâr ve zararın tahakkuk edeceğini ifade etmekle o günün büyüklüğünü anlatmaktır. İnsanların o günün dışında da aldatma ve aldanmaları olmaz değildir; ancak bu ne kadar büyük olursa olsun dünya işlerinde aldanma ve aldatma, hakiki tegâbün olmayıp gerçek tegâbünün kıyamet günü olduğunu hatırlatmak için ona Tegâbün denilmiştir.²⁰⁵¹

Özetle tegâbün kelimesi, rızasını ve cennetini kazanmak için kendilerini Allah’a adayanlarla bunun aksine hareket edenlerin nihaî gerçeği görmeleri ve inananlarla inanmayanların dünyadaki iddiaları bakımından inkârcıların aldanmış durumuna düşmeleri şeklinde yorumlanmıştır.²⁰⁵² O gün kimin kazanıp kimin kaybettiği, kimin hakkının kime geçtiği, kimin hakkından mahrum olduğu, gerçekten kandırılanın kim, akıllının kim olduğu anlaşılacaktır.²⁰⁵³

²⁰⁴⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 496.

²⁰⁴⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 367.

²⁰⁴⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münir*, XXVIII, 232.

²⁰⁴⁹ Tevbe 9/111.

²⁰⁵⁰ Karaman, *a.g.e.*, V, 372. Başka yorumlarla birlikte bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 319; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XXX, 24-25; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 5028-5029.

²⁰⁵¹ Yazır, *a.g.e.*, VII, 5030.

²⁰⁵² Topaloğlu, Bekir, “Tegâbün Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2011, LX, 311-312.

²⁰⁵³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 312.

Buna göre Tegâbün günü, kusur işleyen insanın günahlarının farkına varıp dünyada iken aldandığını kabul ettiği gündür. Böylece tegâbün, büyük duruşmanın olacağı kıyametin isimlerinden biridir.²⁰⁵⁴ İnsanlar, yaptıkları işlerde kâr ettiklerini sanırlar; ama aldandıklarını, zararda olduklarını âhirette anlayacaklardır.²⁰⁵⁵ Burada anlatılmasının sebebi, aldandığını burada anlayıp aldanmasına bir dur demenin zorunluluğu içindir.²⁰⁵⁶

Tegâbün işteşli bir fiildir. İki tarafın birbirini aldatmasını ifade eder. Bu bab bazen fiilin şiddetine delalet eder. Bu anlamını esas alırsak âyeti “aldanışın şiddetle hissedileceği gündür” diye çevirebiliriz.²⁰⁵⁷ İsmnin, sûrenin muhtevasıyla ilişkisinin varlığı açıktır. Sûrenin içeriğiyle ismini birleştirmek için Tegâbün, bu sûreye isim yapılmıştır.²⁰⁵⁸

İslâm akaidinin üç ana esasından (Allah, peygamber, âhiret) birini teşkil eden âhiret inancı, her şeyden önce insanda sorumluluk duygusu meydana getirmekte ve bu yönüyle hem hukukî hem de ahlâkî müeyyide olmaktadır. Mutlak adaletin tecelli edeceği, iyiliğin mükâfatlandırılması için bütün engellerin ortadan kalkacağı ebediyet âleminin varlığına inanmak, insan için büyük bir teselli kaynağı ve yaşama sevincidir. Kur’ân-ı Kerîm, diğer ilâhî kitaplarla mukayese edilemeyecek kuvvette âhiret akîdesini telkin etmektedir.²⁰⁵⁹ Sonuç olarak Cenâb-ı Allah, kullarına lütuf olarak Kur’ân’daki bazı sûreleri, dikkatleri âhiret ve kıyamete çekmek ve insanları uyarmak üzere indirmiş; sûrelerin isimlerini de bu değerli amaca hizmet için getirilmiştir.

3.2.4. Kur’ân

Kur’ân’daki bazı sûreler, isimlerini işaret ettikleri Kur’ân’ın isim veya özelliklerinden almaktadır. Kur’ân, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)’e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen. Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça muciz bir kelâmdır.²⁰⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm “Allah kelâmı” olarak tanımlanır. Kelâm anlamlı sözü ifade ettiği için bir muhataba yönelik olmayı (hitap) içermektedir. Kur’ân’a muhatap olan insanlar, onu başından itibaren Hz. Peygamber (a.s.)’in kendilerine tebliğ ettiği ve onlara ulaştığı

²⁰⁵⁴ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 555.

²⁰⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 471.

²⁰⁵⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XIX, 341.

²⁰⁵⁷ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 410.

²⁰⁵⁸ Câbirî, *Mekâsüdü esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 244.

²⁰⁵⁹ Topaloğlu, “Âhiret”, I, 545.

²⁰⁶⁰ Birışık, “Kur’ân”, XXVI, 383.

haliyle kavramış ve öylece kabul etmiştir. Kelâmcılar Kur'ân-ı Kerîm'i onun Allah kelâmı olması cihetinden söz konusu ederler. Bu kelâmın Allah'a izafeten kelâm olması onun insan üstü kaynağını gösterir.²⁰⁶¹

İtikada ait konulardan olan “Kur'ân”a işaret eden sûre isimleri “Kur'ân'ın Kendisi” ve “Kur'ân'ın İ'câzî” olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

3.2.4.1. Kur'ân'ın Kendisi

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin isimleri, Kur'ân'ın kendi yapı, mahiyet ve kapsayıcılığına işaret etmektedir. Bu açıdan burada Fâtiha, Furkân ve Fussilet sûreleri işlenecektir.

3.2.4.1.1. Fâtiha Sûresi

Kur'ân'da yarım sayfadan az bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 1. sûre olan Fâtiha sûresi, Mekke'de inmiştir.²⁰⁶² Fâtiha sûresi, 7 âyettir. Alak sûresinin baş tarafı ilk inen âyetler olmakla beraber,²⁰⁶³ müfessirlerin çoğuna nisbet edilen görüşe göre sûrenin tamamı açısından Fâtiha'nın inen ilk tam sûre olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶⁴

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Fâtiha'dır. Sûre bazı hadis kitaplarında,²⁰⁶⁵ pek çok tefsirde,²⁰⁶⁶ İbnü'l-Cevzî'nin *Fünûnü'l-efnân* isimli kitabının bir nüshasında²⁰⁶⁷ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde²⁰⁶⁸ “Fâtiha” olarak isimlendirilmektedir. Fâtiha ismi ya sûrenin diğer ismi olan Fâtihatü'l-Kitâb'ın hafifletilmişidir veya başlı başına bir isimdir.²⁰⁶⁹

Fâtiha, sözlükte “fâtih” ism-i fâilinden nakledilerek önce kitap ve elbise gibi açılabilir şeylerin baş tarafı, ilk açılan yeri; daha sonra konuşma ve okuma gibi tadrîcî olarak meydana gelen her şeyin baş tarafı anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁷⁰ Sıfat

²⁰⁶¹ Görgün, Tahsin, “Kur'ân”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 388.

²⁰⁶² Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 177; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, I, 3; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 128.

²⁰⁶³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 263.

²⁰⁶⁴ Neseî, *a.g.e.*, IV, 368; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 264-265; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 167; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 11; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 5.

²⁰⁶⁵ Müslim, “Salât”, 11; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 43; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, I.

²⁰⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 45; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, I, 65; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 5; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 166; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 17, 19; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 73; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 131.

²⁰⁶⁷ Bk. İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 278.

²⁰⁶⁸ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 88-89.

²⁰⁶⁹ Yazır, *a.g.e.*, I, 5.

²⁰⁷⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 414-415.

olan “fâtiḥ” kelimesini isim yapmak için sonuna “ta” getirilmiştir. Kelimedeki “ta”, dişilik için değil, aslı fâtiḥ sıfatı, isme çevirmek için konulmaktadır. Bununla beraber aslında “ta”sı ile beraber “feth (açma)” anlamında masdar olması da mümkündür.²⁰⁷¹

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²⁰⁷² sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından “Fâtihatü'l-Kitâb” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Fâtihâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir: Kurtubî sûrenin on iki ismi olduğunu belirtirken²⁰⁷³ net bir rakam vermemekle birlikte Fîrûzâbâdî'ye göre sûrenin otuza yakın adı vardır.²⁰⁷⁴ Suyûtî de kesin bir sayı belirtmemekte ve sûrenin yirmi kûsür isminin olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁷⁵ Kur'ân'da en çok isme sahip olan Fâtihâ sûresinin isimlerinin bir kısmı tevkîfî, diğer bir kısmı da ictihâdîdir.

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Fâtihâ isminin dışında başka tevkîfî adları da vardır.

1. Fâtihatü'l-Kitâb: Fâtihâ sûresi, “Fâtihatü'l-Kitâb” olarak da anılmaktadır.²⁰⁷⁶ Sûre, hemen hemen tüm mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁰⁷⁷ pek çok tefsirde²⁰⁷⁸ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁰⁷⁹ “Fâtihatü'l-Kitâb” olarak kaydedilmiştir. Sûrenin Hz. Peygamber tarafından “Fâtihatü'l-Kitâb” olarak isimlendirildiğini gösteren pek çok hadis rivayet edilmiştir.²⁰⁸⁰ Birçok ilim adamı, bu adın sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁸¹

2. Fâtihatü'l-Kur'ân: Fâtihâ sûresine “Fâtihatü'l-Kur'ân” da denilmiştir.²⁰⁸² Bu isim de sûrenin tevkîfî isimlerinden sayılmıştır.²⁰⁸³

²⁰⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 5.

²⁰⁷² Müslim, “Salât”, 34; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 254; İbn Mâce, “İkâmet”, 11.

²⁰⁷³ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 172.

²⁰⁷⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 128-129.

²⁰⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 167.

²⁰⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 105; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 45; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 179; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 172; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 34; Yazır, *a.g.e.*, I, 5.

²⁰⁷⁷ Dârimî, “Salât”, 36; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 12; Buhârî, “Tefsîr”, 1; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 9; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 2; Nesâî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 15, 16.

²⁰⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, I, 105; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 33.

²⁰⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fününü'l-eñnân*, s. 278; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 33; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 167.

²⁰⁸⁰ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 12; Müslim, “Salât”, 34; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 254; İbn Mâce, “İkâmet”, 11.

²⁰⁸¹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 88; Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târihuhû ve âdâbuhû*, s. 98; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 103; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 136.

²⁰⁸² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 167; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 35.

²⁰⁸³ Ömer, *a.g.e.*, s. 98.

Sûrenin Fâtiha, Fâtihatü'l-Kitâb ve Fâtihatü'l-Kur'ân olarak isimlendirilmesinin sebebi aynıdır ve aşağıda izah edilecektir.

3. Ümmü'l-Kur'ân: Fâtiha sûresine “Ümmü'l-Kur'ân” da denilmektedir.²⁰⁸⁴ Nitekim sûre bir mushafta²⁰⁸⁵ ve hadis kaynaklarından Dârimî'de²⁰⁸⁶ “Ümmü'l-Kur'ân” olarak kaydedilmiştir. Sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından “Ümmü'l-Kur'ân” olarak isimlendirildiğini gösteren pek çok hadis rivayet edilmiştir.²⁰⁸⁷ Bu açıdan ilim adamları, bu adın sûrenin tevkîfi isimlerinden olduğunu kabul etmektedirler.²⁰⁸⁸

Fâtiha sûresine bu ismin verilmesi hakkında birçok görüş zikredilmiştir. Birincisi: Bir şeyin anası, o şeyin aslı demektir. Bütün Kur'ân'ın maksadı, şu dört temel esası zihinlere yerleştirmektir. Ulûhiyyet yani Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ve sıfatları ile ilgili konular, âhiretle ilgili konular, nübüvvet yani peygamberlik müessesesi ile ilgili konular ve kaza ile kaderin Allah Teâlâ'ya ait olduğunu bildirmektir. Buna göre, Fâtiha sûresinin ilk iki âyeti ilâhiyâta; üçüncü âyeti, âhirete; dördüncü âyeti her şeyin Hz. Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu ispata; son iki âyette de hem kazâ ve kaderin varlığına hem de nübüvvetle ilgili meselelere delâlet eder. Kur'ân'ın en büyük gayesi, bu dört gaye olduğundan ve Fâtiha sûresi de bu dört gayeyi ihtiva ettiğinden, bu sûreye “Ümmü'l-Kur'ân” adı verilmiştir.²⁰⁸⁹

Fâtiha sûresi, diğer sûrelerden önce, diğer sûrelerin de mushaftaki yazılış ve okunuşta Fâtiha'dan sonra geldikleri için bu adla isimlendirilmiştir. Bu anlamda Ümmü'l-Kur'ân ile Fâtihatü'l-Kitâb, mâna olarak birbirine benzemektedir.²⁰⁹⁰ Ayrıca savaş sancağına, ordunun önüne geçtiği, ordu da kendisine uyduğu için “ümm (öncü)” adı verilmiştir. Fâtiha sûresi de diğer sûrelerin önüne geçtiği için bu adı almıştır. Her şeyin aslına ümm

²⁰⁸⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, I, 105; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 45; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 179; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 33; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 172; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 167; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 35; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 6.

²⁰⁸⁵ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Bölümü, nr. 00002.

²⁰⁸⁶ Dârimî, “Salât”, 172.

²⁰⁸⁷ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 12; Buhârî, “Tefsîr”, I, 15; Müslim, “Salât”, 35, 36, 37; Ebû Dâvûd, “Salât”, 348; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 16.

²⁰⁸⁸ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 107-112; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 137.

²⁰⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, I, 179; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, I, 34.

²⁰⁹⁰ Taberî, *a.g.e.*, I, 105; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 161.

denildiğinden, Mekke'ye de diğer şehirlere nazaran Ümmü'l-Kurâ denilmiştir.²⁰⁹¹ Bu mânadan hareketle Fâtiha sûresi, "Ümmü'l-Kur'ân" diye isimlendirilmiştir. Çünkü nasî askerlerin sığınağı, gölgesinde toplandığı şey sancakları ise ehl-i imanın sığınağı da bu sûredir.²⁰⁹² Bunun yanında bir kabile reisine "Ümmü'l-Kavm" denildiği gibi sûrelerin en faziletlisi olması bakımından da Fâtiha'ya bu ad verilmiştir.²⁰⁹³

Ayrıca bu sûrenin bir temel ve kaynak; bunun dışındaki sûrelerin ise bu sûreden kaynaklanan arklar gibi olması sebebiyle "Ümmü'l-Kur'ân" diye adlandırılmıştır.²⁰⁹⁴ Fâtiha sûresi, bu pedagojik etkinliği ile Ümmü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın anası) olmaya hak kazanmıştır. Sanki Kur'ân'ın diğer âyetleri ondan doğup bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bir bakıma, bütün Kur'ân/tüm âyetler, Fâtiha sûresinin açılımıdır.²⁰⁹⁵

4. Ümmü'l-Kitâb: Fâtiha sûresi "Ümmü'l-Kitâb" olarak da anılmaktadır.²⁰⁹⁶ Rivayetler,²⁰⁹⁷ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından "Ümmü'l-Kitâb" olarak da isimlendirildiğini göstermektedir. Birçok ilim adamı, bu adın sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu kabul etmektedir.²⁰⁹⁸

Bu isimlerin Levh-i mahfûz²⁰⁹⁹ için kullanıldıkları için sûreye "Ümmü'l-Kur'ân" veya "Ümmü'l-Kitâb" isimlerinin verilip verilmeyeceği hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Çoğunluk bunu caiz görmeye birlikte Hz. Enes ve İbn Sîrîn gibi âlimler, sûreye bu ismin verilmesini hoş karşılamamışlardır. Ancak bazı ilim adamlarına göre sahih hadisler bu görüşü reddetmektedir.²¹⁰⁰ Bu bakımdan sûreye Ümmü'l-Kitâb ve Ümmü'l-Kur'ân denilemeyeceğini ifade eden görüşün temeli yoktur.²¹⁰¹

²⁰⁹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, I, 105-106; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 46; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 173; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 168.

²⁰⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 181.

²⁰⁹³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 168.

²⁰⁹⁴ Râzî, *a.g.e.*, I, 186.

²⁰⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, I, 162.

²⁰⁹⁶ Râzî, *a.g.e.*, I, 180; Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ'*, I, 33; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 172; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 19; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 167; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 35; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 6.

²⁰⁹⁷ Dârimî, "Salât", 36; "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 12; Ebû Dâvûd, "Salât", 348; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 2.

²⁰⁹⁸ Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târihuhü ve âdâbuhü*, s. 98; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 112; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I, 137.

²⁰⁹⁹ Levh-i Mahfûz, bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap.

²¹⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 172.

²¹⁰¹ Âlûsî, *a.g.e.*, I, 35.

5. el-Mesânî/es-Seb‘u’l-Mesânî: Fâtiha sûresine “el-Mesânî”²¹⁰² veya “es-Seb‘u’l-Mesânî”²¹⁰³ adı da verilmiştir. es-Seb‘u’l-Mesânî ifadesi, tekrar tekrar okunan, çok tekrarlanan, yedi âyet anlamına gelir.²¹⁰⁴ Sûrenin “es-Seb‘ü’l-Mesânî” olarak isimlendirilmesi, Hz. Peygamber (a.s.)’den gelen hadislerle sabittir.²¹⁰⁵ Bu bakımdan pek çok ilim adamı, es-Seb‘u’l-Mesânî adının, sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu kabul etmektedir.²¹⁰⁶

Fâtiha sûresinin es-Seb‘u’l-Mesânî olarak isimlendirilmesinin pek çok sebebi zikredilebilir: Bu sûre, ikişerlidir. Yarısı, kulun rabbini övmesidir, yarısı da Allah Teâlâ’nın kuluna ihsanıdır. Zira mesânî kelimesinde ikişer ikişer ve iki kısımlı mânası da vardır. Ayrıca Fâtiha sûresi, namazın her rek‘atında tekrarlandığı için “mesânî” diye isimlendirilmiştir.²¹⁰⁷ Başka bir sebep ise Fâtiha sûresinin yedi âyetten meydana gelmiş olmasıdır.²¹⁰⁸ Son olarak ise Fâtiha’nın “Mesânî diye adlandırılması, bu sûrenin namazda okunması ve başka bir sûre ile (zamm-ı sûre ile) ikilenmesi, sûreye bir başka sûre veya birkaç âyet eklenmesinden dolayıdır.²¹⁰⁹ Taberî, sûre yedi âyet olduğu için sûrenin bu adını önce “es-Seb‘” olarak kaydetmiştir.²¹¹⁰

6. el-Kur‘ânü’l-Azîm: Fâtiha sûresi, “el-Kur‘ânü’l-Azîm” adıyla da anılmaktadır.²¹¹¹ Rivayetler,²¹¹² sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından “el-Kur‘ânü’l-Azîm” olarak adlandırıldığını göstermektedir. Kur‘ân-ı Azîm adı, birçok ilim adamı tarafından

²¹⁰² Zemaşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, I, 19.

²¹⁰³ Dârimî, “Salât”, 172; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, I, 108; Mâverdi, *en-Nüket ve’l-uyûn*, I, 45; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, I, 181; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 33; Kurtubî, *el-Câmi‘*, I, 173; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 169; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, I, 6.

²¹⁰⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 93.

²¹⁰⁵ Dârimî, “Salât”, 172; Buhârî, “Tefsîr”, 1, 15; Ebû Dâvûd, “Salât”, 348; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur‘ân”, 16.

²¹⁰⁶ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 90; Ömer, *el-Kur‘ânü’l-Kerîm târihuhû ve âdâbuhû*, s. 98; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur‘ân ve fedâilühâ*, s. 115; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, I, 138.

²¹⁰⁷ Râzî, *a.g.e.*, I, 181; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 173.

²¹⁰⁸ Râzî, *a.g.e.*, I, 181; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, I, 34.

²¹⁰⁹ Râzî, *a.g.e.*, I, 181.

²¹¹⁰ Taberî, *a.g.e.*, I, 106.

²¹¹¹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 173; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 168-169; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 90.

²¹¹² Dârimî, “Salât”, 172; “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 12; Buhârî, “Tefsîr”, 1, 15.

sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğu kabul edilmektedir.²¹¹³ Sûreye bu ismin verilmiş sebebi, sûrenin Kur'ân'da bulunan tüm mânaları ve anlam ilkelerini ihtiva etmesidir.²¹¹⁴

İctihâdî İsimleri: Fâtihâ sûresinin, tevkîfî isimlerinin dışında her biri sûrenin bir özelliğini ifade eden ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Hamd Sûresi: Fâtihâ sûresinin isimlerinden biri de “el-Hamd”²¹¹⁵ veya “Sûretü'l-Hamd”dır.²¹¹⁶ Zeccâc da eserinde sûrenin adını, “Hamd Sûresi” olarak kaydetmiştir.²¹¹⁷ Hamd ifadesi ile başlayan tek sûre Fâtihâ değildir. En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûreleri de Hamd lafzı ile başlamaktadır. Fakat Hamd lafzı Fâtihâ sûresine isim olarak verilmiştir ve Hamd sûresi denildiğinde akla ilk gelen sûre, Fâtihâ sûresidir. Bazı ilim adamları sûrenin “Hamd Sûresi” olarak isimlendirilmesinin Hz. Peygamber (a.s.)'den gelerek tevkîfî olduğunu kabul ederken²¹¹⁸ bazıları da bu ismi ictihâdî isimlerinden saymaktadırlar.²¹¹⁹ Sahih hadis kaynaklarında sûrenin bu adla isimlendirildiğini gösteren bir rivayet olmadığı için sûrenin bu adı tevkîfî sayılmamalıdır.

Sûre, başında “el-Hamdü Lillah” ifadesinin bulunması²¹²⁰ veya baştan sona hamd anlamı ifade etmesinden dolayı öteden beri “el-Hamd”, “el-Hamdü Lillah” ya da “el-Hamdü Lillahi Rabbi'l-Âlemin” diye adlandırılmıştır.²¹²¹ Hamd, isteğe bağlı yapılan bir iyiliğe veya onun başlangıç noktası olan bir iyiliğe karşı gönül açıklığı ile o iyiliğin sahibine saygı ifade eden bir övgü sözüdür ve bugünkü dilimizde bunun öz Türkçe olarak bir eşanlamlısı yoktur.²¹²²

2. Şükür Sûresi: Fâtihâ sûresine “Şükür Sûresi” adı da verilmiştir.²¹²³ Sûreye bu ismin verilmesi, şükür ve övgü anlamları barındırması ve Hz. Allah'a, fazlından, kereminden

²¹¹³ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 90; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 60; Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târihuhü ve âdâbuhü*, s. 98; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 126; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 138.

²¹¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 168-169; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 90.

²¹¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 211; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 179; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 172; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 19; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, I, 34.

²¹¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 33; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, I, 38.

²¹¹⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 45.

²¹¹⁸ Henâî, *a.g.e.*, s. 58; Devserî, *a.g.e.*, s. 129; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 140.

²¹¹⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 88-91; Ömer, *a.g.e.*, s. 98.

²¹²⁰ Râzî, *a.g.e.*, I, 179; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 172.

²¹²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 5.

²¹²² Yazır, *a.g.e.*, I, 56-57.

²¹²³ Râzî, *a.g.e.*, I, 183; Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

ve ihsanından dolayı hamd ve sena etmeyi ifade etmesidir.²¹²⁴

3. Salât Sûresi: Fâtiha sûresi, “Salât Sûresi” ismiyle de anılmaktadır.²¹²⁵ Sûrenin bu ismi, Ebû Hüreyre’den rivayet edilen “Namazı Kendimle kulum arasında ikiye böldüm”²¹²⁶ hadisinden alınmıştır. Âlûsî’ye göre buradaki “Salât”tan kastedilen, Fâtiha sûresidir.²¹²⁷ Namazın sıhhati kendisine dayandığı için sûre bu adı almıştır.²¹²⁸ Çünkü Fâtiha’sız namaz olmaz. Her namazda en az iki rek’atta birer kere okunması vaciptir.²¹²⁹ Bu yüzden Fâtiha sûresine “Salât Sûresi” adı verilmiştir. Bazı ilim adamları sûrenin “Salât Sûresi” olarak isimlendirilmesinin Hz. Peygamber (a.s.)’den gelerek tevkîfî olduğunu kabul etse²¹³⁰ de bazıları da bu ismi tevkîfî isimlerden saymamaktadır.²¹³¹ Bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Zira delil olarak gösterilen rivayet, bize göre bu ifadenin sûrenin ismi olduğunu göstermemektedir.

Suyûtî, sûrelerin isimlerini ele aldığı yerde, Fâtiha’nın “Salât Sûresi” isminin dışında “es-Salât” şeklinde bir adının daha olduğunu ifade etmektedir. Bu adı da yukarıda zikredilen hadisteki “es-Salât” lafzından çıkarmaktadır. Suyûtî hadisteki “es-Salât” ifadesini, “Salât Sûresi” olarak yorumlamaktadır. Ona göre hadisinde geçtiği üzere “es-Salât”, “Salât Sûresi” adından ayrı bir isim olarak bu sûrenin diğer bir ismidir.²¹³²

4. Şifâ Sûresi: Fâtiha sûresi, “Şifâ” ismiyle de anılmaktadır.²¹³³ Bir rivayete göre Hz. Peygamber (a.s.), “Fâtihatü’l-Kitâb, her türlü hastalığa karşı bir şifadır”²¹³⁴ buyurmuştur. Elmalılı, bu sûrenin özellikle kalp hastalıkları ve psikolojik hastalıklara şifa olduğunu belirtmektedir.²¹³⁵ İnsanı ruhen ve vicdanen geliştiren, dünya ve âhiret sıkıntılarını dindiren, gönül sıkıntısını giderip ruhî hastalıklara şifa veren bir belge ya da

²¹²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, I, 183.

²¹²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Râzî, *a.g.e.*, I, 182; Kurtubî, *el-Câmi’*, I, 172; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, I, 19; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 171; *et-Tahbîr*, s. 369; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 6.

²¹²⁶ Müslim, “Salât”, 40.

²¹²⁷ Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38.

²¹²⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171.

²¹²⁹ Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

²¹³⁰ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 59; Ömer, *el-Kur’ânü’l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, s. 98; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 130; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 141.

²¹³¹ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 88-91.

²¹³² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171.

²¹³³ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 99; Râzî, *a.g.e.*, I, 182; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 174; Neseî, *a.g.e.*, I, 3; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

²¹³⁴ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 12.

²¹³⁵ Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

reçete olduğu için bu ismi almıştır.²¹³⁶ Bazı ilim adamları bu adı sûrenin tevkîfî isimlerinden sayısa²¹³⁷ da bir kısım ilim adamına göre ise bu isim, sûrenin icthâdî isimlerindedir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre bu ifade sûrenin isimlerinden değil, sıfatlarındandır.²¹³⁸

5. Şâfiye Sûresi: Fâtiha sûresi, “Şâfiye” ismiyle de anılmaktadır.²¹³⁹ Bazı ilim adamları bu adı sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu kabul etse²¹⁴⁰ de bazılarına göre de bu isim sûrenin icthâdî isimlerindedir veya sıfatlarındandır.²¹⁴¹

6. Rukye: Fâtiha sûresi, “Rukye” diye de adlandırılmıştır.²¹⁴² Manevî tedavi anlamına gelen Rukye, Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen bir hadisle sabittir.²¹⁴³ Bazı ilim adamları bu adı sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu kabul etse²¹⁴⁴ de bazısı ise bu adın sûrenin tevkîfî isimlerinden değil, sıfatlarından olduğunu ifade etmektedir.²¹⁴⁵

7. Vâfiye: Fâtiha sûresine, “yeterli, tam olan” anlamında “Vâfiye” de denilmektedir.²¹⁴⁶ Her bir sûrenin ikiye bölünerek, yarısı bir rek’atta yarısı diğer rek’atta okunması caizdir. Oysa Fâtiha sûresi ikiye bölünemez.²¹⁴⁷ Sa‘lebî’ye göre sûre ikiye bölünmeyi kabul etmediği için bu adı almıştır.²¹⁴⁸ Kur’ân’daki tüm anlamları ihtiva ettiği için sûrenin bu ismi aldığı da söylenmiştir.²¹⁴⁹ Sûreye bu ismi verenin, Süfyan b. Uyeyne olduğu belirtilmiştir.²¹⁵⁰ Bu bakımdan bu isim, sûrenin icthâdî isimlerinden kabul edilmelidir.

²¹³⁶ Yıldırım, Celal, “Fâtiha Sûresi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XII, sy. 1, Ankara Ocak-Şubat 1973, s. 4.

²¹³⁷ Ömer, *el-Kur’ânü’l-Kerîm târihuhû ve âdâbuhû*, s. 98.

²¹³⁸ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 133; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 144.

²¹³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 128; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, I, 19; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 170; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, I, 38.

²¹⁴⁰ Ömer, *a.g.e.*, s. 98.

²¹⁴¹ Devserî, *a.g.e.*, s. 133; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 144.

²¹⁴² Kurtubî, *el-Câmi’*, I, 174; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 129; Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38.

²¹⁴³ Buhârî, “Tıb”, 39, Müslim, “Selâm”, 65.

²¹⁴⁴ Ömer, *a.g.e.*, s. 98.

²¹⁴⁵ Devserî, *a.g.e.*, s. 135; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 146.

²¹⁴⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 99; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, I, 182; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, I, 3; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 6.

²¹⁴⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170.

²¹⁴⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170.

²¹⁴⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 91.

²¹⁵⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369.

8. Kâfiye: Fâtiha sûresine “yeterli olan ve tamam” anlamında “Kâfiye” adı da verilmiştir.²¹⁵¹ Sûreye Kâfiye denilmesi, bu sûrenin başka sûrelerin yerini tutması; ama başka sûrelerin bunun yerini tutamaması sebebiyledir.²¹⁵² Akllını kullanan müminler için tam ve mükümmel bir rehber olduğu için bu ismi aldığı da söylenmiştir.²¹⁵³ Sûreye bu ismi verenin Yahyâ b. Ebî Kesir olduğu belirtilmiştir.²¹⁵⁴ Buradan hareketle birçok ilim adamı, bu adın sûrenin ictihâdî isimlerinden olduğunu ifade etmektedir.²¹⁵⁵

9. Duâ Sûresi: Fâtiha sûresine “Duâ Sûresi” adı da verilmiştir.²¹⁵⁶ Sûre, dua anlamı ihtiva ettiği için bu adla isimlendirilmiştir.²¹⁵⁷ Ayrıca sûre, Allah’ın kendi kitabını okumak isteyenlere öğrettiği bir duadır. Okuyucuya “Eğer samimi olarak Kur’ân’dan yararlanmak istiyorsan, âlemlerin rabbine bu şekilde dua etmelisin.” dersini öğretmek için Kur’ân’ın en başına yerleştirilmiştir.²¹⁵⁸

10. Tefvîz Sûresi: Fâtiha sûresine “Tefvîz Sûresi” adı da verilmiştir.²¹⁵⁹ Sûrenin 5. âyetinde sığınma ifadesi bulunması sebebiyle sûre bu ismi almıştır.²¹⁶⁰ Ayrıca sûrenin bu ismi alması, ibadetin sadece Hz. Allah’a yapılacağını “*Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.*”²¹⁶¹ ifadesini ihtiva etmesindedir.²¹⁶²

11. Esâs: Fâtiha sûresine “Esâs” adı da verilmiştir.²¹⁶³ Sûreye bu ismin verilmesinde bazı incelikler vardır: Birincisi, bu sûre Kur’ân sûrelerinin ilkidir, bu sebeple sanki bir temel gibidir. İkincisi bu sûre, en temel gayeleri ihtiva eder ki, bu da bir temel sayılır. Üçüncüsü, imandan sonra ibadetlerin en yücesi namazdır. Namaz da ancak bu sûre ile tamamlanmaktadır, bu sûre olmadan namaz olmaz.²¹⁶⁴

²¹⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 182; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 175; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 19; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 170; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, I, 34; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 6.

²¹⁵² Râzî, *a.g.e.*, I, 182; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 92.

²¹⁵³ Yıldırım, “Fâtiha Sûresi”, s. 4.

²¹⁵⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 175; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369.

²¹⁵⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 92; Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, s. 98.

²¹⁵⁶ Râzî, *a.g.e.*, I, 183; Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 171; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *a.g.e.*, I, 6; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 92.

²¹⁵⁷ Râzî, *a.g.e.*, I, 183; Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

²¹⁵⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 27.

²¹⁵⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 92.

²¹⁶⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171.

²¹⁶¹ Fâtiha 1/5.

²¹⁶² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 92.

²¹⁶³ Râzî, *a.g.e.*, I, 182; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 174; Neseî, *a.g.e.*, I, 3; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

²¹⁶⁴ Râzî, *a.g.e.*, I, 182.

Ayrıca Fâtiha sûresi, bazı kaynaklarda **Esâsü'l-Kur'ân**,²¹⁶⁵ istemenin şartı ve adabı, istenen şeyin en mükemmeli pek düzgün bir şekilde öğretildiği için²¹⁶⁶ “istemeyi öğretme” anlamındaki **Ta'îm-i Mes'ele**,²¹⁶⁷ **Suâl**,²¹⁶⁸ **Nûr**,²¹⁶⁹ kulun rabbine “*Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden yardım umarız.*”²¹⁷⁰ ifadesiyle münâcâta bulunulması sebebiyle²¹⁷¹ **Münâcât**,²¹⁷² muhtemelen Hamd ifadesi ile başlayan ilk sûre olması bakımından²¹⁷³ **el-Hamdü'l-Ûlâ/İlk Hamd Sûresi**,²¹⁷⁴ muhtemelen Hamd ifadesi ile başlayan sûrelerin en kısası olması sebebiyle²¹⁷⁵ **el-Hamdü'l-Kusrâ/Kısa Hamd Sûresi**,²¹⁷⁶ ayrıca **Kenz**,²¹⁷⁷ **Vâkiye**²¹⁷⁸ ve **Senâ Sûresi**²¹⁷⁹ adlarıyla da anılmaktadır.

İbn Âşûr, Suyûtî'nin sûrenin ismi olarak verdiği lafızları, selef²¹⁸⁰ döneminde kurrânın²¹⁸¹ sözlerinde geçen lakap ve sıfatlar olduğunu ifade etmektedir.²¹⁸² Buna göre

²¹⁶⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 128.

²¹⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 6.

²¹⁶⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 171; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 38.

²¹⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 182; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38.

²¹⁶⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38.

²¹⁷⁰ Fâtiha 1/5.

²¹⁷¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 171; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 92.

²¹⁷² Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 92.

²¹⁷³ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 129.

²¹⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 170; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 161.

²¹⁷⁵ Devserî, *a.g.e.*, s. 129.

²¹⁷⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Cezâirî, *a.g.e.*, s. 161.

²¹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 99; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, I, 3; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, I, 19; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 170; Âlûsî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *a.g.e.*, I, 6.

²¹⁷⁸ Bikâî, *a.g.e.*, I, 19; Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, s. 98.

²¹⁷⁹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 129.

²¹⁸⁰ Sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak”, anlamındaki selef, terim olarak ilim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan ashap ve tâbiîn için kullanılır. Bk. Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 399.

²¹⁸¹ Kurrâ kelimesi, “kıraat” kökünden gelmektedir. “Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş keyfiyeti, kıraat âlimlerine nisbet edilen okuyuşlar, bunlarla ilgili ilim dalı” demek olan kıraat, sözlükte “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme” anlamında isimdir. Kur'ân ilimleri terimi olarak kıraat çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Râgıb el-İsfahânî, “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir”; Taşköprizâde, “Mütevâtir ihtilâf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in nazımının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır” diye tarif eder. İbnü'l-Cezerî'nin, “Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir” şeklindeki tanımı daha kapsayıcıdır. Ayrıca Nâfi kıraati. Âsim kıraati gibi kıraat imamlarından her birinin tercih ettiği okuyuşlar için de kıraat terimi kullanılmıştır. (Birişik, Abdülhamit, “Kıraat”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 426.) Kurrâ, çok Kur'ân okuyan anlamına gelen ve farklı bağlamlarda kullanılan bir terimdir. Sözlükte “okuyucu; âbid ve zâhid”, mânalarındaki “kâri”, kelimesinin çoğulu olan kurrâ İslâmiyet'in ilk devirlerinden itibaren değişik grupları ifade etmiştir. (Öz, Mustafa, “Kurrâ”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 445.) Kıraat kökünden ism-i fâil olan kârî (çoğulu kurrâ) genel anlamıyla “Kur'ân tilâvet eden” demek olup mübtedî ve müntehî diye iki kısma ayrılır. İfrâd metoduyla kıraat öğrenmeye başlayıp aynı metotla üç imamın kıraatini öğrenen kişiye mübtedî, kıraatlerin çoğunu ve meşhur olanlarını okuyarak nakleden kişiye müntehî, dört veya beş kıraati ifrâd tarikiyle bilene de mütevassıt denmiştir. (Birişik, *a.g.md.*, XXV, 426.)

²¹⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 131.

bunlar zaman içinde ortaya çıkan ve ilk kimin kullandığı bilinmeyen isimlerdir. Bu isimlerden her biri Fâtiha'nın bir özelliğini ifade eder. Fâtiha'nın isimlerinin çokluğu, geleneksel tasavvurun bir yansımasıdır. Zira geleneksel tasavvura göre, isimlerin çokluğu, müsemânın şerefine delalet eder. Bu yüzden bir şeyin şerefini ifade etmek için onun isimlerini çoğaltmak âdetten olmuştur.²¹⁸³ Buna göre yukarıdaki ifadelerin, sûrenin ismi olduğunu gösteren herhangi bir hadis bulunmadığından dolayı sûrenin tevkîfî isimlerinden sayılmayıp sûrenin anlamlarından alınmış vasıfları ya da lakapları olarak kabul edilmişlerdir.²¹⁸⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Fâtiha sûresi, Enbiyâ ve İhlâs gibi adı sûrede zikredilmeyen sûrelerdendir. Sûreye, Kur'ân-ı Kerîm'in başlangıcı olduğundan "bir yeri veya bir şeyi açan, başlatan" anlamına Fâtiha adı verilmiştir.²¹⁸⁵ Fâtiha, mushafın baş tarafına konmak üzere vahyedilmiştir; Kur'ân'ın hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Ayrıca her müminin kıldığı namazın bütün rek'atlarında rabbi ile konuşurcasına okuması ve bu sayede O'na yaklaşması murad edilmiştir.²¹⁸⁶ Başka bir deyişle Fâtiha, bir nevi önsözdür.²¹⁸⁷ Kur'ân'dan önce hiçbir kitapta olmayan bu tür bir başlangıç, okuyucu esere başlamadan önce eser hakkında ön bilgi sahibi olmasını sağlar ki bu da Fâtiha sûresinin fazilet ve üstünlüğüne delil olarak yeter.²¹⁸⁸

Bu sûreye "Fâtiha" adının verilmesinin sebebini bildiren daha pek çok görüş belirtilmiştir. Sûrenin Fâtiha sûresi olarak isimlendirilmesi, Kur'ân'ın tertibi, yazılması ve namazda okumanın bu sûre ile başlaması; semadan bütün olarak inen ilk sûre olması,²¹⁸⁹ her söze hamd ile başlanması,²¹⁹⁰ dünyada varılmak istenen her amacın ve âhirette cennet kapılarının anahtarı olması, Kur'ân'ın gizli yönlerinin bu sûreyle açılabilir olması gibi nedenlere dayanmaktadır. Çünkü "Fâtiha", güzel konuşmanın başında yer alır. Nitekim beyan ehline, Kur'ân'ın gerçekleri Fâtiha sûresi ile ortaya çıkar. Fâtiha'yı anlayıp kavrayabilenler, müteşabih âyetlerin inceliğini idrak edebilir,

²¹⁸³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 16.

²¹⁸⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 65.

²¹⁸⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 1.

²¹⁸⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, I, 53.

²¹⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 27.

²¹⁸⁸ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 42-43.

²¹⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 179; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 5.

²¹⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, I, 179.

Kur'ân âyetlerinin ışığını alabilirler.²¹⁹¹ Kur'ân gibi muhteşem bir siteye, Fâtiha gibi muhteşem bir kapıdan girilir. Adeta tüm Kur'ân, Fâtiha'nın tefsiridir.²¹⁹²

Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın ilk sûresi yapılmıştır; çünkü sûre, Kur'ân'ın temel amaç ve ilkelerini içerdiğinden bir konuşmanın ya da kitabın mukaddimesi konumunda indirilmiştir. Bu statüsüyle sûre, berâat-i istihlâl²¹⁹³ nevinden bir giriş durumundadır.²¹⁹⁴ Özellikle Arap dili ve edebiyatı için lisanî ve edebî güzelliklerin en mükemmel örneklerinin yer aldığı Kur'ân-ı Kerîm'de bu sanata örnek olarak Fâtiha sûresi gösterilmektedir. Zira mushafta ilk sûre olan Fâtiha'da Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasını teşkil eden konulara veciz bir şekilde işaret edilmiştir.²¹⁹⁵ Hz. Allah'ın kâinattaki genel yasası, bir şeyin önce özetini ortaya çıkarmak, sonra yavaş yavaş onu açıp detaylandırmaktır. İlâhî hidayet, büyük bir ağacın tohumlarına benzer. Başlangıçta ağacın bütün köklerini içeren tohum, daha sonra yavaş yavaş açılır, dal budak salar, serpilir ve daha sonra da meyve verir. İşte ağacın dal, yaprak ve meyvelerinin özetini içeren tohum gibi Fâtiha da Kur'ân'daki anlamların özetini içerir. Daha sonraki sûrelerde de özet açılmıştır.²¹⁹⁶ Fâtiha sûresi ilâhî kitabın bütün amaçlarını ya sözü veya özülle ihtiva etmektedir ya da bu konularda aklın önünü açarak ona ışık tutmaktadır.²¹⁹⁷

Fâtihâ'nın diğer Kur'ân sûreleri ile ilişkisini ele alan büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, Fâtiha'nın, Ümmü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın anası), Ümmü'l-Kitâb (Kitabın anası) ve Esâs isimlerinin delalet ettiği şekli ile Kur'ân'daki sûrelerin hepsinin ana kökü ve genel temsilcisi olduğunu ifade etmekte ve Fâtiha sûresinin Kur'ân'daki konumunu şu şekilde ortaya koymaktadır: “Sanki besmele bir taç, Kur'ân en mükemmel bir vücut, Fâtiha onun başı, bu baştaki çehre, (Fâtiha'da geçen) rahmet ve hidayet (doğru yolu bulma), bu çehrenin göz bebekleri, dünya ve âhiret, dış yüzüyle iç yüzü, kulluk ve yardım

²¹⁹¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, I, 34.

²¹⁹² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 16.

²¹⁹³ Berâat “üstün olmak, üstün gelmek”, istihlâl ise “çocuğun doğduğu anda çıkardığı ses, başlamak, yeni ayın görünmesi ve yağmurun yağması”, gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır. Bu sanata çok değer veren eski müellifler hamdele ve salvelede veya devrin hükümdarını öven kısımlarda eserin konusuna işaret eden kelime ve deyimlere özellikle yer verirler. Bazı dil ve edebiyat âlimleri bu ve benzeri edebî sanatlarla nesir ve nazımda ayrı bir önem vermişlerdir. Her konunun kendine has ve muhtevasına uygun bir girişi olması gerektiğini söyleyen Câhiz'e göre, anlatılmak istenen şeye delâlet etmeyen, niyet ve maksadı ortaya koymayan sözde hayır yoktur. Bk. Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Berâat-i İstihlâl”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 470.

²¹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 135.

²¹⁹⁵ Hacımüftüoğlu, *a.g.md.*, V, 470.

²¹⁹⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 62.

²¹⁹⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, I, 54.

dileme dili, Allah'ın birliğine inanma ise ruhudur. O şekildedir ki vücudun bütün gizli tarafları onun açık seçik konuşan dudağından çıkarken o taçtan, o çehreden, o süzgülün bakışlardan da onun ruhu okunur. O çehre, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in çehresi, o vücut Allah'ın tecellisidir. Söz Allah'ın sözü, tebliğ eden Allah'ın elçisidir.”²¹⁹⁸

Görüldüğü üzere sûrenin Fâtiha olarak adlandırılması, sûrenin konumuna son derece uygundur. Bu isimlendirmeden ilk etapta bu sûrenin Fâtihatü'l-Kitâb olarak anılmasını gerektiren çok büyük ve değerli bir kitapla karşı karşıya olduğumuzu kavrarız.²¹⁹⁹ Bu bakımdan Fâtiha sûresinin, Kur'ân-ı Kerîm'e işaret ettiğini ifade edebiliriz. Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki sûrenin Fâtiha olarak isimlendirilme sebebini açıklayan bu görüşler, birbirine muhalif değildir.

3.2.4.1.2. Furkân Sûresi

Kur'ân'da 7 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 25. sûre olan Furkân sûresi Mekke'de inmiştir.²²⁰⁰ Sûre, 77 âyettir.

İsmi: Bütün kaynaklarda sûre, “Furkân” ismiyle anılmıştır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,²²⁰¹ tefsirlerde²²⁰² ve İslâmî çeşitli eserlerde²²⁰³ sûre, “Furkân Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Furkân kelimesi aslında fark ve tefrik etmek, yani iki şeyin arasını ayırmak, ayırt etmek mânâlarından masdardır. İsim olduğu da söylenmiştir.²²⁰⁴ Genellikle “fark” aklen bilinen şeylerde; “tefrîk” ise hissen bilinen şeylerde kullanılır. Ayrıca önemli davaları çözüp neticeye bağlayan kesin delillere, mucizelere de “Furkân” denilir.²²⁰⁵ Bu mânaya göre Kur'ân'ın bir ismi de “el-Furkân”dır.²²⁰⁶

²¹⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 56.

²¹⁹⁹ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 189.

²²⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 364; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 340.

²²⁰¹ Buhârî, “Tefsîr”, 25; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 26; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 25.

²²⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 394; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 57; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 130; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 330; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 199; Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 364; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIII, 329; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XVIII, 230; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVIII, 313.

²²⁰³ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 296; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 725.

²²⁰⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 423.

²²⁰⁵ Yazır, *a.g.e.*, V, 3561.

²²⁰⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 423.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²²⁰⁷ sûrenin Resûlullah (s.a.s.) döneminden itibaren “Furkân” ismiyle anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Furkân isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.²²⁰⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, sûrenin başında, ilk âyetinde geçen “furkân” kelimesinden alır.²²⁰⁹ Furkân kelimesi, bir tanesi Furkân sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam yedi kez geçmektedir.²²¹⁰ Furkân kelimesi burada özellikle Kur’ân için kullanılmış olup “hakkı bâtıldan, doğru yolu yanlış yoldan, helâli haramdan ayırıcı bir ölçü” anlamına gelmektedir.²²¹¹ Kelime bu özel anlamı dolayısıyla da sûreye isim olarak verilmiştir.²²¹² Diğer bir ifadeyle bu sûre, hak ile bâtılın arasını ayıran, bu açıdan “Furkân” ismini alan Kur’ân’ın ulvî âyetlerini ihtiva ettiği için kendisine “Furkân Sûresi” adı verilmiştir.²²¹³

Mevdûdî’ye göre daha pek çok sûrenin adları gibi Furkân adı da sembolik olmakla birlikte, ana konuyla yakından ilişki içindedir.²²¹⁴ Muhammed Esed’e göre ise sûrenin, başından beri genel kabul gören ismi Furkân, aynı zamanda sûrenin başlıca temasını da çerçevelemektedir ki, bu da her ilâhî mesajın en temel amacının, insana hakkı bâtıldan, yahut doğruyu eğriden ayırmaya yarayan değişmez bir kıstas ortaya koymak ve buna bağlı olarak, bireyi ve toplumu bağlayan bir manevî/ahlâkî değerlendirme ölçüsü sağlamak olduğu hususudur.²²¹⁵

Allah tarafından indirilmiş bütün vahiylerin adı olduğu da söylenmişse²²¹⁶ de sûrenin ilk âyetinde geçen “Furkân” ile Kur’ân’ın kastedildiğinde şüphe yoktur.²²¹⁷ Doğruyla yanlış, erdemle kötüyü ve hakla bâtılı ayırıp değerlendirmede ölçü olduğundan dolayı Kur’ân’a, Furkân denmiştir.²²¹⁸

²²⁰⁷ Buhârî, “Husûmât”, 4; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 270, 271; Ebû Dâvûd, “Fiten”, 6.

²²⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XVIII, 313.

²²⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 340; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 313; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 511; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 241.

²²¹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 517.

²²¹¹ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XVII, 394; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, III, 157.

²²¹² Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 107.

²²¹³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, V, 2391-2392.

²²¹⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 511.

²²¹⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 725.

²²¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’*, XV, 365.

²²¹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXIV, 45; Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 365.

²²¹⁸ Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 511.

Furkân ile ister Kur'ân, ister tüm vahiyler kastedilsin sûrenin isminin, muhtevasıyla ilişkisinin varlığı açıktır. Neticede Kur'ân da bir vahiydir ve bu sûredeki isim müsemmâ irtibatı, Kur'ân'ın Kur'ân'la olan irtibatıdır. Sûreye bu ismin verilmesindeki maksat, insanlığı gerçeği yanlıştan ayıran Kur'ân-ı Kerîm'e yönlendirmektir.²²¹⁹ Ayrıca sûreye bu isim verilerek hakkı batıldan ayıran insanlar olmamızı ve bu özellikteki insanlar yetiştirmenin gereğini ima ve ihsas etmektedir.

3.2.4.1.3. Fussilet Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 6 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 41. sûre olan Fussilet sûresi, Mekke döneminde inmiştir.²²²⁰ Sûre, 54 âyettir. "Hâ-Mîm" harfleriyle başlayan ve arka arkaya gelen yedi sûrenin ikincisidir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Fussilet'tir. Sûre, bazı mushaflarda, tefsirlerin çoğunda²²²¹ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde²²²² "Fussilet Sûresi" şeklinde kaydedilmiştir. İbn Âşûr'un tesbitine göre de sûre Tunus ve Mağrib'de "Fussilet Sûresi" adıyla meşhur olmuştur. Böyle tanınan ve bilinen sûre, Hâ-Mîm ile başlayan diğer sûrelerden de ayrılmaktadır.²²²³

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Fussilet" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Fussilet sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse²²²⁴ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Fussilet sûresidir.²²²⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

²²¹⁹ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 115-116.

²²²⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 388; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 87; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 413.

²²²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 375; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 379; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 167; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 366; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 3; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 82; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 94; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 388; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIV, 94; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 227.

²²²² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 306; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 163; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 63.

²²²³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227.

²²²⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 121.

²²²⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 103.

1. Hâ-Mîm es-Secde Sûresi: Fussilet sûresine “Hâ-Mîm es-Secde Sûresi” de denilir.²²²⁶ Sûre, bazı mushaflarda, hadis kitaplarında²²²⁷ ve tefsirlerde,²²²⁸ ayrıca İslâmî bazı eserlerde²²²⁹ “Hâ-Mîm es-Secde” olarak anılmaktadır. Bu ad, “Hâ-Mîm” ve “Secde” olmak üzere iki kelimededen oluşmaktadır. Sûre, “Hâ-Mîm” ile başlaması ve Kur’ân’daki secde âyetlerinden birisini içermesi sebebiyle “Hâ-Mîm es-Secde” adını almıştır.²²³⁰ Buna göre Fussilet sûresini Hâ-Mîm ile başlayan diğer sûrelerden²²³¹ ve Secde sûresinden ayırmak sûreye bu ad verilmiştir.²²³² Sûrenin tevkîfî tek adının “Hâ-Mîm es-Secde” olduğu ifade edilse²²³³ de bu ifadenin sûrenin mutlak sıfatı olduğu da söylenmiştir.²²³⁴

2. Secde Sûresi: Fussilet sûresine “Secde Sûresi” de denilmiştir.²²³⁵ Tirmizî²²³⁶ de sûreyi “Secde Sûresi” olarak kaydetmiştir. İbn Âşûr’un tesbitine göre sûre, Meşrik mushaflarının çoğunda ve tefsirlerde “Secde Sûresi” adıyla isimlendirilmektedir. Sûre, içeriğinde bulunan secdeden dolayı böyle adlandırılmış değildir, bilakis “Secde”, “Hâ-Mîm Secde” ifadesinin kısaltılmışıdır.²²³⁷ Sûre aya, güneşe değil, bunları yaratan Cenâb-ı Allah’a secde etmeyi emreden 37. âyetinden dolayı bu ismi almıştır.²²³⁸

3. Secde Mü’min: İbn Âşûr’un tesbitine göre Fussilet sûresine “Secde Mü’min” de denilmiştir. Sûrenin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, sûreyi Secde sûresinden ayırma isteğidir. Nasıl ki “Secde Sûresi”, kendisinden önceki Lokman sûresine izafe edilerek, “Secde Lokman” olarak adlandırıldıysa, bu sûre de bir önceki sûre olan Mü’min sûresine izafe edilmiş ve “Secde Mü’min” şeklinde adlandırılmıştır.²²³⁹

²²²⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 413; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIV, 94; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4184; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIV, 179.

²²²⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 41; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 41.

²²²⁸ Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVII, 134; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, IV, 661.

²²²⁹ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 37; Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, II, 442.

²²³⁰ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 413; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIV, 227; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V, 124.

²²³¹ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 59.

²²³² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 203; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 95.

²²³³ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 121.

²²³⁴ Bombâ, *a.g.e.*, s. 67.

²²³⁵ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, V, 366; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIV, 94; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4184; Şeltût, *İle’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 125; İbn Âşûr, *et- a.g.e.*, XXIV, 227.

²²³⁶ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 42.

²²³⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227.

²²³⁸ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 103; Ateş, *a.g.e.*, VIII, 121.

²²³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIV, 227.

Ayrıca Fussilet sûresi, Hz. Allah'ın, en yakın göğü, lambalarla yani yıldızlarla süslediğini bildiren 12. âyetinden dolayı²²⁴⁰ lamba, ışık anlamında **Mesâbîh Sûresi**²²⁴¹ ve Cenâb-ı Allah'ın, yeryüzü ürünlerini dört günde yarattığını bildiren 10. âyetinden dolayı²²⁴² azıklar, besinler anlamında **Akvât Sûresi**²²⁴³ olarak anılmaktadır. Nitekim sûre, h. 903 yılında yazılan bir mushafta “Akvât Sûresi” şeklinde kaydedilmiştir.²²⁴⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin Fussilet adı, Kur'ân'ın, âyetleri apaçık anlaşılır hale getirilmiş Arapça okunan bir kitap olduğunu belirten 3. âyet ile 44. âyette geçmektedir.²²⁴⁵ Fussilet ifadesi, bu formuyla iki tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam üç yerde geçmektedir.²²⁴⁶ Buna göre sûre adını, Kur'ân'ın tam anlamıyla tafsil edilip açıklandığını, Kur'ân mesajlarının apaçık bildirildiğini ifade eden “fussilet” kelimesinden almıştır.²²⁴⁷

Fussilet ifadesinden maksat, beyan edilmek, açıklanmaktır.²²⁴⁸ Buna göre fussilet, âyetleri tafsîl olunmuş ve hem lafzı itibarıyla fâsılları ve sûrelerinin başları ve sonları ayırt edilmiş hem de mânası itibarıyla vaat ve tehdit, kıssalar, ahkâm (helal-haram) ve diğer kısımlara ayrılarak açıklanmış ve izah olunmuş, anlamındadır.²²⁴⁹

Yine Fussilet, âyetleri sağlam bir şekilde, değişik karakter ve akıllara, toplum ve çağlara, psikolojik durumlara ve çeşitli ihtiyaçlara uygun olarak açıklanmıştır. Bütün bu açılardan, net ve bilgin özellikleriyle Kur'ân'da güçlü bür şekilde izah edilmiştir, demektir.²²⁵⁰

Ayrıca bu ifadeyle, âyetlerinin pek çok farklı konuya temas etmesi ve çeşitli mânaları detaylı olarak anlatması kastedilmiştir. Kur'ân'ın âyetleri değişik konulara ayrılmıştır, farklı anlamlar taşımaktadır. İnsafla düşünen herkes kabul eder ki insanlığın elinde,

²²⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 413; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 121; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 59.

²²⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 328; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 413; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 442; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIV, 94; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4184; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227.

²²⁴² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227; Ateş, *a.g.e.*, VIII, 121; Bombâ, *a.g.e.*, s. 59.

²²⁴³ Âlûsî, *a.g.e.*, XXIV, 94; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4184; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 227.

²²⁴⁴ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002.

²²⁴⁵ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 683.

²²⁴⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 520.

²²⁴⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 970; Ateş, *a.g.e.*, VIII, 121.

²²⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 375; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 388.

²²⁴⁹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 87; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4185.

²²⁵⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXIV, 3108.

çeşitli bilgilerin ve birbirinden çok farklı konuların yer aldığı Kur'ân'ın benzeri başka bir kutsal kitap yoktur.²²⁵¹

Genel olarak sûrenin maksadı, Kur'ân-ı Kerîm'den söz etmektir. Bu bakımdan sûrenin ismi ile içeriği arasında sağlam bir irtibatın olduğu açıktır. Çünkü sûrenin adı, muhtevaya işaret etmektedir.²²⁵²

Bugün iki milyara yakın insanın tâbi olduğu Kur'ân, ebedî ve değişmeyen ilâhî prensipleriyle, topyekün beşer mutluluğunun ve o mutluluğa ulaştırıcı en kestirme, en aydınlık yolun göstericisi olarak, eşi benzeri bulunmayan tek kitaptır. Kur'ân sayesinde insan, Allah'a muhatap olma gibi konuların en yükseğine yükselmiştir. Bazı sûre isimlerinin bu özellikleriyle Kur'ân'a işaret etmesi, ona dikkatleri yoğunlaştırması sebebiyle insanlık adına ne denli anlamlı olduğu ortadadır.

3.2.4.2. Kur'ân'ın İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûreleri, isimlerini Kur'ân'ın i'câz ve eşsizliğine dolayısıyla Allah kelamı olduğuna işaret eden mukattaa harflerinden almaktadır. Bu bakımdan Meryem, Ankebût ve Rûm (bazılarına göre Kalem) dışındaki sûrelerde hurûf-ı mukattaadan hemen sonra Kur'ân'dan veya aynı anlamda kitaptan söz eden ya da bunlara işaret eden bir âyet yahut âyetler gelmesi oldukça dikkat çekicidir.

Konuya girmeden önce kısaca “hurûf-ı mukattaa” ile ilgili genel bazı bilgilerin verilmesinin, konunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacağını düşünüyoruz. Kur'ân'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerin ortak adı olan “hurûf-ı mukattaa” veya “mukâtaât-ı süver” Arap alfabesindeki on dört harften (ا-ح-ر-س-ص-ط-ع-ق-ك-ل-م-ن-ه-ى) teşekkül etmiş olup bunların üçü tek, dördü iki, üçü üç, ikisi dört, ikisi de beş harflidir. Bu sûrelerin ikisi, Bakara ve Âl-i İmrân, Medenî, geri kalan yirmi yedi sûre ise Mekki'dir.²²⁵³

²²⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 95.

²²⁵² Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 168-169.

²²⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 240; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 53; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, s. 144; Kattân, *Mebâhis*, s. 63; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 182; Duman, M. Zeki, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 401.

Başta müfessirler olmak üzere İslâm âlimleri -müteşâbihattan sayılan²²⁵⁴- hurûf-ı mukattaanın tefsiri meselesinde çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Daha çok Selef âlimlerinden meydana gelen bir gruba göre hurûf-ı mukataa, te'vilini yalnızca Allah'ın bildiği müteşâbih âyetlerden olup bu harfler üzerinde yorum yapmak mümkün değildir. Bu harflerin anlamını Allah'tan başka kimse bilmez ve mânasını sadece Hz. Allah'ın bildiği sırlardır.²²⁵⁵ İçlerinde kelâmcıların da bulunduğu, çoğu sonraki nesillerden olan büyükçe bir grup âlim, müteşâbih âyetlerin ve dolayısıyla hurûf-ı mukattaanın mânalarını araştırmanın gerekli olduğunu söylemiştir. Onlara göre bu harflerin anlamı bilinebilir.²²⁵⁶

Hurûf-ı mukattaanın tefsir edilmesinin gerekliliği üzerinde ittifak eden âlimler, bu harflerin anlamları konusunda çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. İslâm ulemâsının Kur'ân üzerindeki engin tefekkürünün örneklerinden birini oluşturması bakımından da önem taşıyan bu görüşleri şu şekilde kısaca tasnif etmek mümkündür:

1. Hurûf-ı mukattaadan her biri belli kelimelerin anahtarı veya kısaltmasıdır. Ancak bu harflerin hangi kelimelerin kısaltması olduğu konusunda çok farklı rivayetler gelmiştir.²²⁵⁷ **2.** Hurûf-ı mukataa ile hecâ harfleri kastedildiğini ifade edenler de pek çok görüş ortaya koymuşlardır. 1. Hurûf-ı mukataa Kur'ân'a dikkat çekmek üzere zikredilmiştir. Buna göre bu harfler, müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemeye kulaklarını açmaları için zikredilmiştir. Zira müşrikler birbirlerine, Kur'ân'ı dinlememeyi tavsiye ediyor ve “*Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın belki bu yolla galip gelirsiniz*”²²⁵⁸ diyorlardı.²²⁵⁹ Buna göre “Elâ, Emâ” gibi meşhur tenbih harfleri kullanılmayıp Arapların o zamana kadar tanımadıkları, bilmedikleri bir usul ile başlanarak dikkat ve hayret nazarları celbolunmuş: “Bakalım ne diyecek” diye bir defa kulak tutup dinlemeye başladıktan sonra da Kur'ân'ın sihri beyanından kendilerini kurtaramayarak dinlemekten vazgeçememişler, Kur'ân'ı dinlemişler, onun tesiriyle İslâm'a girmişlerdir. Bu, Kur'ân'ı dinletmenin bir yoludur. Bunlar “kulağınızı açın, bu

²²⁵⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 222; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 642, 658; Duman, M. Zeki, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukataa”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 401.

²²⁵⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 222; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 642, 658.

²²⁵⁶ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 222.

²²⁵⁷ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 207-208; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 64; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 6; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 239; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 222; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 660; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 87-88.

²²⁵⁸ Fussilet 41/26.

²²⁵⁹ Taberî, *a.g.e.*, I, 212.

tatlı nağmeleri dinleyin!” der gibi vahyin sesidir. Okumaya başlamazdan önce hazırlık yapmak için musîkî nağmelerine makamı akort etmek gibidir.²²⁶⁰

2. Hurûf-ı mukattaa Kur’ân’ın i’câzını ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Muhakkik bilginlerin çoğunun benimsediği görüşe göre ise Hz. Allah bu harfleri, meydan okumak, kâfirleri susturmak ve kâfirlerin aleyhine delil olmak üzere için indirmiştir. Yüce Allah bu harfleri indirerek onlara, “Sizin, benzerini getiremediğiniz Kur’ân, sizin kullandığınız harflerden oluşmuştur. Siz bu harfleri birleştirip kelime veya cümle yapma kurallarını bildiğinize göre Kur’ân’ın benzerini yapmanız gerekir. Bunu yapamamanız, Kur’ân’ın, insan sözü olmayıp Allah tarafından indirildiğini kanıtlar.” demek istemiştir.²²⁶¹ Kur’ân’da bu harflerin bazıları kesik kesik, bir kısmı da bir arada kullanılmıştır. Bu durum, Arapların Kur’ân’ı bildikleri harflerden müteşekkil bir dil ile nâzil olduğunu gösterir. Kur’ân’ın bu özelliği kendilerini zor durumda bırakmış, benzerini getirmekteki acizliklerini göstermiştir. O halde bu harflerin Kur’ân’da yer almasının gayesi, kelamın bu harflerden meydana geldiğini göstermektir.²²⁶²

Bu harflerin ne anlama geldiği konusunda başka görüşler de bulunmaktadır.²²⁶³ Şunu da belirtmek isteriz ki bir görüşe göre mukattaa harflerinin farklı harflerden oluşması, sûrelerin içindeki konuların farklılığını, benzer harflerden oluşması da konuların benzerliğini gösterir.²²⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı sûreleri isimlerini mukattaa harflerinden almaktadır. Bu açıdan burada Tâhâ, Yâsîn, Sâd ve Kâf sûreleri işlenecektir.

3.2.4.2.1. Tâhâ Sûresi

Kur’ân’da 9,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 20. sûre olan Tâhâ sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.²²⁶⁵ Sûre, 135 âyettir.

²²⁶⁰ Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibren Kur’ân-ı Kerim Bilgileri*, s. 69.

²²⁶¹ Mâverdî, *en-Nüket ve ’l-uyûn*, I, 65; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, II, 7; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, I, 88.

²²⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 224-225; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 665; Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, s. 165.

²²⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, I, 204-215; Mâverdî, *a.g.e.*, I, 63-65; Râzî, *a.g.e.*, II, 6-9; Kurtubî, *el-Câmi’*, I, 241; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 223; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 662-663; Zürkânî, *a.g.e.*, s. 165; Ateş, *a.g.e.*, I, 88.

²²⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, III, 453.

²²⁶⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 5; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, III, 48; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 310.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tâhâ'dır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²²⁶⁶ tefsirlerde²²⁶⁷ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde²²⁶⁸ "Tâhâ Sûresi" olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²²⁶⁹ Hz. Peygamber (a.s.)'in sûreyi "Tâhâ" adıyla andığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Tâhâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Tâhâ sûresidir.²²⁷⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Kelîm Sûresi: Tâhâ sûresine "Kelîm Sûresi" de denilmektedir.²²⁷¹ Sûrenin bu adla isimlendirilmesi, sûrede Cenâb-ı Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuşmasının anlatılması olabilir.²²⁷²

2. Mûsâ Sûresi: Tâhâ sûresi bazı kaynaklarda Hz. Mûsâ kıssasını detaylı bir şekilde ele aldığı için²²⁷³ "Mûsâ Sûresi"²²⁷⁴ olarak da anılmaktadır.

3. Teklîm Sûresi: Tâhâ sûresi "Teklîm Sûresi" şeklinde de adlandırılmıştır.²²⁷⁵

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Bu sûre adını, başındaki hurûf-ı mukatta'dan, ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç ibaresi olan "tâhâ"dan alır.²²⁷⁶

²²⁶⁶ Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 20; Buhârî, "Tefsîr", 20; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 21; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 20.

²²⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 349; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 392; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 63; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 36; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XII, 255; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XVI, 147; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVI, 179.

²²⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 292; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 99.

²²⁶⁹ Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 20; Buhârî, "Tefsîr", 21; "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 6; İbn Mâce, "Du'â", 9.

²²⁷⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 99; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 184.

²²⁷¹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 37; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, XVI, 147; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 2056.

²²⁷² Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 57.

²²⁷³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 311.

²²⁷⁴ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 311; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 267; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 162.

²²⁷⁵ Bombâ, *a.g.e.*, s. 57.

²²⁷⁶ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 311; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 421.

Tâhâ ifadesi, Kur'ân'da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²²⁷⁷ Mevdûdî'ye göre bu sûrenin Tâhâ adı, diğer birçok sûrede olduğu gibi sadece semboliktir.²²⁷⁸

Müfessirler arasında, bu sûrenin ilk âyetini oluşturan ve “tâhâ” şeklinde okunan iki harfin mahiyeti ve anlamı hususunda iki yorum vardır: **1.** Bunlar bazı sûrelerin başında yer alan ve teker teker okunduğu için “hurûf-ı mukattaa” diye adlandırılan harflerdendir. Yani bunlar, alfabenin iki harfidir. **2.** Bunlar ayrı iki harf değil, anlamı olan bir kelimedir.²²⁷⁹ Tâhâ'nın hece harfleri olduğunu savunanlara göre bu harflerin her biri bir anlama delâlet etmektedir. Bu harflerin hangi anlamda oldukları hususunda da görüş ayrılığı vardır. Bu harflere, Hz. Allah'ın isimleri²²⁸⁰ veya bazı isimlerinin başlangıç harfleri olduğu,²²⁸¹ cennet ve cehennemi temsil ettiği²²⁸² ve Hz. Peygamber (a.s.)'in isimlerinden biri²²⁸³ gibi pek çok anlam yüklemişlerdir.

Tâhâ'nın harf değil de tam mânası olan bir kelime olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır: **1.** Bu eğilim içinde kuvvetli bulunan görüşe göre bu kelime Arapça'nın bazı lehçelerinde “ey kişi, ey insan, ey adam!” mânasına gelmektedir.²²⁸⁴ **2.** Tâhâ, “sen yere bas, ayağını bas” demektir. Çünkü Peygamber (s.a.s.) ayakları şişinceye kadar namazın sıkıntılarına tahammül ediyor ve ayaklarını sırayla dinlendirmek gereğini duyuyordu. O bakımdan Hz. Peygamber (a.s.) teheccüd namazlarında yorulup bitkin düştüğünden, ayaklarına nöbetleşe istirahat vermek için bir ayak üzerinde durduğunda, iki ayağını da yere basması, yani her iki ayağı üzerinde rahatlıkla durabilecek, çok fazla yorulup bitkin düşmeyecek şekilde ibadet etmesi emrolunmuş, sen bu şekilde dinlenme ihtiyacını görece kadar kendini yorma, denilmiştir.²²⁸⁵

Tâhâ şeklindeki bu iki harften sonra, mukattaa harflerle başlayan diğer sûrelerde olduğu gibi²²⁸⁶ Kur'ân'dan söz edilmektedir. Kur'ân'ı meydana getiren harfler ve kelimelerden insanoğlu çeşitli cümleler kurar. Ama yüce Allah, onlardan eşsiz bir Kur'ân meydana

²²⁷⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 428.

²²⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 217.

²²⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 2; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 422.

²²⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 7; Râzî, *a.g.e.*, XXII, 3; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 9.

²²⁸¹ Râzî, *a.g.e.*, XXII, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 10.

²²⁸² Râzî, *a.g.e.*, XXII, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 10; Ateş, *a.g.e.*, V, 422.

²²⁸³ Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 9; Ateş, *a.g.e.*, V, 422.

²²⁸⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVI, 8; Râzî, *a.g.e.*, XXII, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 8; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3318.

²²⁸⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXII, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 10; Yazır, *a.g.e.*, V, 3318; Ateş, *a.g.e.*, V, 422.

²²⁸⁶ Meselâ Bakara, Âl-i İmrân, A'râf, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Şuarâ, Neml, Kasas, Lokman, Secde, Yâsîn, Sâd, Mü'min, Fussilet, Zuhuf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Kâf sûreleri.

getirmiştir. İnsanın bu harf ve kelimelerden meydana getirdiği eserlerle, Hz. Allah'ın eserleri arasındaki fark, ölü ile hayat fışkıran canlı arasındaki fark kadar büyüktür. Yine bu bir canlının resmiyle, gerçeği arasındaki korkunç farkı andırır.²²⁸⁷

Mevdûdî, bu harfler ile Kur'ân arasındaki ilişkiyi gayet güzel ortaya koymaktadır. Ona göre Kur'ân'ın bazı sûreleri, konuşmanın yayınlandığı yeri bildiren bu ve benzeri bir giriş cümlesiyle başlar. Bu, tıpkı spikerin radyo programına başlarken hangi radyo istasyonundan konuştuğunu bildiren giriş cümlesi gibidir. Fakat bir radyo istasyonundan yapılan sıradan bir anonsun tersine, sûre başlarındaki olağanüstü duyuru, bu mesajın Âlemin Hâkimi tarafından yayınlandığını vurgular; bu duyuru sadece yayının kaynağını belirtmekle kalmaz, büyük bir iddiayı, dehşetli bir meydan okumayı ve şiddetli bir uyarıyı da beraberinde ortaya koyar. Çünkü henüz yayının başında o büyük haberi verir: Bu insan sözü değil, âlemlerin rabbinin sözüdür. Bu duyuru insanı o müthiş soruyla yüzyüze getirir: “Bu iddiayı kabul etmeli miyim, etmemeli miyim? Eğer kabul edersem, onun önünde daima teslimiyet içinde başımı eğmek zorunda kalacağım. Artık bana onunla ilgili hiçbir özgürlük bırakılmayacak. Eğer kabul etmezsem ve eğer o gerçekten âlemlerin rabbinin kelimiyse büyük bir riski göze almak zorunda kalacağım. Onu reddetmemin sonucu olarak ebedî bir sefalet ve bedbahtlıkla yüzyüze kalacağım.” İşte bu yüzden bütün haşmetiyle bu giriş cümlesi insanı tüm dikkat ve ciddiyetiyle Kelam'ı dinlemeye ve onun ilâhî kelam olup olmadığına karar vermeye sevketmektedir.²²⁸⁸

O halde Kur'ân ifadesiyle başlamış olması sebebiyle Tâhâ sûresinde yüce Allah'ın anlatacağı konularla ilgili verdiği derse dikkat çekmenin hedeflendiğini ifade edebiliriz.²²⁸⁹ Başka sûrelerde Kur'ân'ın niçin indiği anlatılırken, Tâhâ sûresinde önce niçin inmediği, sonra da niçin indiği gündeme getirilmekte, güçlük çektirmek için değil de öğüt vermek için indirildiğine dikkat çekilmektedir.²²⁹⁰

²²⁸⁷ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, I, 38.

²²⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 313.

²²⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XII, 219.

²²⁹⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, XII, 391.

3.2.4.2.2. Yâsîn Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 6 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 36. sûre olan Yâsîn sûresi, Mekke döneminde inmiştir.²²⁹¹ Sûre, 83 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Yâsîn'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²²⁹² tefsirlerde²²⁹³ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda²²⁹⁴ “Yâsîn Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

Yâsîn'in ne anlama geldiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır: Yâsîn, çoğunluğun görüşüne göre sûrenin ismidir. Bunun yanında bu ifadeler, yemin, Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri,²²⁹⁵ Allah Teâlâ'nın kelâmını açtığı “bir söz anahtarı”,²²⁹⁶ Ey insan,²²⁹⁷ Hz. Peygamber (a.s.)'in bir ismi,²²⁹⁸ Ya seyyid (Ey efendi),²²⁹⁹ Kur'ân'ın isimlerinden biri²³⁰⁰ ve anlamını sadece Cenâb-ı Allah'ın bildiği mukattaa harfler²³⁰¹ şeklinde anlamlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²³⁰² Hz. Peygamber (a.s.)'in sûreyi “Yâsîn” olarak isimlendirdiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Yâsîn sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adı vardır, o da Yâsîn sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

²²⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 403; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 2; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 390.

²²⁹² Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 20, 21; Buhârî, “Tefsîr”, 36; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 37; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 36.

²²⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 398; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 277; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 164; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 445; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 403; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVI, 81; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 208; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 341.

²²⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 301; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 101.

²²⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 398; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 408; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4006.

²²⁹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 399; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4006.

²²⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 398; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXVI, 40; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 407; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 442; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4006.

²²⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 408; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4006.

²²⁹⁹ Yazır, *a.g.e.*, VI, 4006.

²³⁰⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 399.

²³⁰¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 34.

²³⁰² Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 20, 21; İbn Mâce, “Cenâiz”, 4; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 20; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 7.

1. Kalb-i Kur'ân: Yâsîn sûresi, “Kalb-i Kur'ân”²³⁰³ ya da kısaca “Kalb”²³⁰⁴ olarak da anılmaktadır. Sûre, itikata ait birçok esas ihtiva ettiği ve okuyanların kalplerini aydınlattığı için kendisine Kalb-i Kur'ân denilmiştir.²³⁰⁵ Diğer bir ifadeyle hemen tamamıyla âhireti konu edinmiş olması sebebiyle sûre, “Kur'ân'ın atan kalbi” olarak nitelendirilmiştir. Çünkü âhirete iman, inanç esaslarının kalbi mesabesindedir.²³⁰⁶ Rivayetler,²³⁰⁷ Hz. Peygamber (a.s.)'in sûreyi bu isimle andığını göstermektedir. Fakat İbn Âşûr, selefın Yâsîn sûresine “Kalbü'l-Kur'ân Sûresi” dediğini belirtmiş ve bu isimlendirmenin meşhur olmadığını ifade etmiştir.²³⁰⁸ Kalb-i Kur'ân'ın sûrenin tevkîfi isimlerinden olduğunu ifade edilse²³⁰⁹ de bazı ilim adamlarına göre bu ifade sûrenin adı değil, Resûlullah (s.a.s.)'in nitelediği sûrenin bir sıfatıdır.²³¹⁰

2. Azîme Sûresi: Yâsîn sûresi sahibinin, kıyamet günü çocukları hakkında şefaet edeceği için “Azîme Sûresi” olarak da isimlendirilmiştir.²³¹¹

Öte yandan sûre, sahibinin dünya ve âhîret sıkıntılarına karşı koyup dünya ve âhîret korkularını yok ettiği için -Tevrat'ta da bu isimle geçtiği ifade edilen-²³¹² **Mu'imme Sûresi**,²³¹³ kendisini tam bir ihlâsla okuyanların genellikle dünyevî ve uhrevî nimetlere nail olacaklarına vesile olacağı ve tilavet edilerek sevabının tüm müslüman ölülerine ithaf edileceği cihetle **Muammime Sûresi**,²³¹⁴ sahibinden her kötülüğü men edip her hayırlı ihtiyacı karşıladığı için **Müdâfia-i Kâdiye Sûresi**,²³¹⁵ okuyanları her türlü kötülükten koruduğu için **Dâfia Sûresi** ve okuyanların her ihtiyacını karşıladığı için **Kâdiye Sûresi**²³¹⁶ gibi isimlerle anılmaktadır. Fakat yukarıda sayılan isimler, sûrenin bu adlarla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)'den bir hadis rivayet edilmemesinden dolayı, ictihâdî isimlerden, lakap veya vasıflarından sayılmaktadır.²³¹⁷

²³⁰³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 208.

²³⁰⁴ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVI, 81.

²³⁰⁵ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2916.

²³⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4003; İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 290-291.

²³⁰⁷ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 21; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 7.

²³⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 341.

²³⁰⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 101.

²³¹⁰ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 331; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 97; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 67.

²³¹¹ Âlûsî, *a.g.e.*, XXII, 209; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4002.

²³¹² Âlûsî, *a.g.e.*, XXII, 209; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4002.

²³¹³ Bikâî, *a.g.e.*, XVI, 81; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 174; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4002.

²³¹⁴ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 2916.

²³¹⁵ Âlûsî, *a.g.e.*, XXII, 209; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4002.

²³¹⁶ Bikâî, *a.g.e.*, XVI, 81; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 174; Bilmen, *a.g.e.*, VI, 2916.

²³¹⁷ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 119.

Ayrıca Yâsîn sûresi, -İbn Âşûr delilsiz olarak isimlendirildiğini düşündüğü için bu isimlendirilmeyi doğru bulmasa da-²³¹⁸ Habîbü'n-Neccâr kıssasını ihtiva ettiği için **Habîbü'n-Neccâr Sûresi**²³¹⁹ olarak da adlandırılmıştır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç ibaresi olan “yâsîn”den almıştır.²³²⁰ Yâsîn ifadesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²³²¹ İbn Âşûr’a göre yâsîn beyanı sadece bu sûrede geçmektedir ve sûre, diğer sûrelerden bu harflerle ayrılmaktadır. Bu iki harfin telaffuzu, bir alem olmuştur.²³²²

Yâsîn, Kur’ân’ın kalbi, yani özü kılınmıştır. Kalp, bedenın amiri, Yâsîn de diğer sûrelerin amiridir ve onda herşey mevcuttur. Kalp, yüce mâna âleminin yeri, üstün idrak yeri, bedenın ıslah ve fesadının vasıtası olması hasebiyle Yâsîn sûresi buna benzetilmiştir. Çünkü bu sûre, İslâm inancının üç esasını kapsamaktadır. Bu esaslar tek Allah inancı, peygamberlik ve yeniden dirilmedir.²³²³ Kalp, hayatî heyecanın bir kaynağı olduğu gibi bu sûre de öldükten sonra dirilme sırrı ile dinî bir heyecan ifade ettiği için, Kur’ân’ın kalbi diye isimlendirilmiştir.²³²⁴ Gerçekten bu sûre, kirlenen ruhlara ve canlara, temizlenmiş kanla sürekli olarak hayat bahşeden, çarpıp duran manevî bir kalp durumundadır. Hz. Peygamber (a.s.): “Ölmek üzere olanların yanında Yasin sûresini okuyunuz.” buyurmakla, onun ölümcül durumda olanlara bile hayatıyet vereceğini bildirmiştir. Gerçekten âhirete doğru yolculuğun sonunda bu hakikat dersini dinlemek pek önemlidir.²³²⁵

Cenâb-ı Allah mukattaa harfleriyle başlayan beş sûrenin başlangıcında Kur’ân’la ve Kur’ân üzerine yemin etmektedir. Bu sûreler, Yâsîn, Sâd, Zuhruf, Duhân ve Kâf sûreleridir. Şüphesiz Kur’ân’la ve Kur’ân üzerine yemin edilmesinde Kur’ân’ın şanını yüceltme, ayrıca azametini, şerefini ve yüce konumunu beyan edip gösterme vardır.²³²⁶

²³¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 341.

²³¹⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 390.

²³²⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2916; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, IV, 509.

²³²¹ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 772.

²³²² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 341.

²³²³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 97.

²³²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4003.

²³²⁵ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 439.

²³²⁶ Devserî, Mahmûd b. Ahmed b. Sâlih, *Azametü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1426/2005, s. 91.

Sûrenin başladığı bu harfler, Kur'ân-ı Kerîm'le muhatap olan Arapların bildiği harflerdir. Onlar bu harflerle nasıl cümle kuracaklarını ve nasıl sözler oluşturacaklarını bilmektedirler. Kendi kuracakları cümleler ve kendi oluşturacakları sözlerle Kur'ân arasındaki büyük farkı kavrarlar. Bunun yanında Kur'ân âyetlerinde gizli bir güç ve her zaman varlığını hissettiren eşsiz bir özellik bulunduğunu, onları dildeki harflerin bir araya getirilmesiyle yapılan ve yüzyıllardır insanlar tarafından söylenen diğer sözlerde bulunmayan büyük bir güce, kalp ve duygular üzerinde eşsiz bir etkiye ulaştıran özelliğin bunlar olduğunu idrak eder.²³²⁷ Bu bakımdan, sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki bağ açıktır.

3.2.4.2.3. Sâd Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 5,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 38. sûre olan Sâd sûresi, Mekke döneminde inmiştir.²³²⁸ Sûre, 88 âyettir.

İsmi: Sûre, ilk dönemlerden itibaren hemen bütün kaynaklarda “Sâd” ismiyle anılır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²³²⁹ tefsirlerde²³³⁰ ve İslâmî çeşitli eserlerde²³³¹ “Sâd Sûresi” olarak adlandırılmaktadır.

İsminin Kaynağı: Sûre, ilk dönemlerden itibaren hemen bütün kaynaklarda bu ismiyle anılır.²³³² Rivayetler,²³³³ sûrenin daha sahâbe döneminde “Sâd Sûresi” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Sâd, sûrenin tek ismidir.²³³⁴ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Sâd sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Sâd sûresidir.²³³⁵

²³²⁷ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXI, 2804.

²³²⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 121; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 33; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 399.

²³²⁹ Dârimî, “Salât”, 161, 197; Buhârî, “Tefsîr”, 38; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 39; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 38.

²³³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 319; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 75; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 240; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 491; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 121; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVI, 321; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIII, 160; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIII, 201.

²³³¹ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 302; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²³³² Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 923; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 563.

²³³³ Dârimî, “Salât”, 161; Buhârî, “Tefsîr”, 6; “Salât”, 3; İbn Mâce, “İkâmet”, 71; Ebû Dâvûd, “Salât”, 330; Neseî, “Salât”, 408.

²³³⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

İctihâdî İsimleri: Sâd sûresinin tevkîfî isminin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim Sâd sûresi, 17. âyetinde Hz. Dâvûd'dan bahsedildiği için²³³⁶ **Dâvûd Sûresi** olarak da adlandırılmaktadır.²³³⁷

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, birinci âyetin başında bulunan ve hurûf-ı mukattaadan olan “sad” harfinden almıştır.²³³⁸ Sâd ifadesi, tek olarak Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²³³⁹ Vehbe ez-Zuhaylî’ye göre bu sûre, Arap alfabesinin yirmi sekiz harfinden biri olan “sad” harfiyle başladığı için “Sâd Sûresi” olarak adlandırılmıştır. Maksat, Kur’ân-ı Azîm’in Arap hecâ harflerinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu, böyle olduğu halde fasih Arapça kullanan Arapların, Kur’ân’ın en kısa sûresinin bile bir benzerini ortaya koymaya muktedir olmadıklarını göstermektir. İşte bu sûre de diğer sûrelerde olduğu gibi Araplara meydan okumak ve Kur’ân’ın i‘câzını ispat etmek için bir harfle başlamıştır.²³⁴⁰

Şöyle ki bu harf, Allah (c.c.) tarafından yaratılmıştır ve O’nun sanat eseridir. Onu icat eden, ses olarak insanın hançeresinde bir ses olarak yaratan O’dur. Kendi cinsinden harflerin bir araya gelerek Kur’ân’ın kelime ve cümlelerini meydana getiren alfabe harflerini yaratan O’dur. Bu harfler insanların elleri altında bulunduğu halde, Kur’ân gibi bir kitabı meydana getirmeye güçleri yetmez. Çünkü o, Allah tarafından indirilmiştir. Bu harfin meydana gelişinde öyle bil ilâhî sanat vardır ki, o ses, insanın Kur’ân konusunda bir benzerini yapmaya güç yetiremediği Allah yapısı bir belgedir. Evet, insan hançeresinin çıkardığı bu “sad” sesi, ancak hançereyi ve oradan çıkan sesleri eşsiz bir şekilde yaratan yüce yaratıcının kudretiyle çıkabilir. Zira Allah (c.c.) hem gırtlığın hem de çıkardığı seslerin yaratıcısıdır.²³⁴¹ Bu bakımdan sûrenin başlangıcı, sûrenin amacını yansıtmaktadır. Zira sûre Kur’ân’a yeminle devam

²³³⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 192.

²³³⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 399.

²³³⁷ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 399; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVI, 32; *Mesâ’idü’n-nazar*, II, 414; Cezâîrî, *et-Tıbyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4081.

²³³⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 399; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V, 51.

²³³⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 399.

²³⁴⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIII, 161.

²³⁴¹ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXIII, 3006-3007.

etmektedir.²³⁴² Öte yandan “Sâd” ifadesinin ne mânaya geldiğiyle ilgili pek çok görüş ileri sürülmüştür.²³⁴³

Zerkeşî'nin iddia ettiği üzere, “hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerin bu harflerden biriyle başlaması, sûredeki harf ve kelimelerden çoğunun bu harflere mümasil olmasındandır. Bu sûrelerden her birinin kendisinde mevcut olan kelime ve harflere uygun düşmeyen hurûf-ı mukattaa ile başlaması, uygun değildir”²³⁴⁴ prensibinden hareket edersek, meselâ Sâd sûresi, içinde “sad” harfi bulunan bazı husumet çeşitlerini ihtiva etmektedir. İlk husumet, sûrenin 5. Âyetinde görüleceği üzere, Resûlullah (s.a.s.) ile kâfirler arasındaki husumettir. Sonra sıra ile Hz. Davud'un huzuruna gelen iki hasmın husumeti, cehennem ehlinin husumeti, meleklerin Hz. Âdem'in yaratılma kararına karşı husumeti, şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeme konusundaki husumeti ile âdemoğlunu yanıltmadaki husumeti yer almıştır.²³⁴⁵

3.2.4.2.4. Kâf Sûresi

Kur'ân'da 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 50. sûre olan Kâf sûresi, Mekke'de inmiştir.²³⁴⁶ Sûre, 45 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kâf'tır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²³⁴⁷ tefsirlerde²³⁴⁸ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda²³⁴⁹ “Kâf Sûresi” olarak geçmektedir.

İsminin Kaynağı: Sûre, sahâbe döneminden beri Kâf sûresi ismiyle anılmıştır.²³⁵⁰ Rivayetler,²³⁵¹ sûrenin daha sahâbe döneminde “Kâf” olarak anıldığını göstermektedir.

²³⁴² Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 157.

²³⁴³ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 5-7; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXVI, 174; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 121-123; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4083-4084; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 54

²³⁴⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 341; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 989.

²³⁴⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 990.

²³⁴⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 424; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 175; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 437.

²³⁴⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 50; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 50; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 50.

²³⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXI, 400; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 41; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 339; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 591; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 155; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 424; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 396; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVI, 170; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 273.

²³⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 309; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

²³⁵⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 273; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 102.

²³⁵¹ Dârimî, “Salât”, 66; İbn Mâce, “İkâmet”, 157; Ebû Dâvûd, “Salât”, 138; Nesâî, “Salât”, 403.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Kâf sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Kâf” olduğu belirtilmişse²³⁵² de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.²³⁵³

Sûreyi bu adla isimlendiren müfessir olmamakla birlikte bazı ilim adamları Kâf sûresinin **Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd Sûresi** olarak anıldığını ifade etmiş ve bu adın sûrenin tevkîfî isimlerinden olduğunu belirtmişlerdir.²³⁵⁴ Zira sûrenin bu isimle anıldığına dair pek çok hadis rivayet edilmiştir.²³⁵⁵

İctihâdî İsimleri: Kâf sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

Kâf sûresine 10. âyetinde “Bâsikât” ifadesinin geçmesi sebebiyle olsa gerek²³⁵⁶ **Bâsikât Sûresi** de denilmiştir.²³⁵⁷ Ayrıca Kâf sûresi, **Mecîd Sûresi**²³⁵⁸ ve Hz. Peygamber (a.s.) hutbede çokça okuduğu için²³⁵⁹ **Hutbe Sûresi**²³⁶⁰ olarak da isimlendirilmiştir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, başlangıç harfî olan ve hurûf-ı mukattaa kabiliden olan “kaf” harfinden almıştır.²³⁶¹ Kâf ifadesi, tek olarak Kur'ân'da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²³⁶² Bu sûre, ilk âyetinin başındaki “Kaf” harf sembolü ile tanınmıştır.²³⁶³ Anlamı, kaf harfî ile başlayan sûre, demektir.²³⁶⁴

Sûre, “Kâf” adıyla isimlendirilmiştir. Kendi kendimize düşünelim ve soralım, “kaf” nedir ve sûre neden bu alışılmadık ve şaşırtıcı bu isimle anılmaktadır? Kaf bir harftir ve Arap sözünü oluşturan hecâ harflerinden biridir. Belirli bir şekli olan; fakat zihinde bir anlamı olmayan tek bir harftir. Kuralsızca etrafa dağılmış harfler bir mâna ifade etmez. Harfler bir araya gelince anlamlı bir şekil ortaya çıkar ve zihinde müstakil bir mâna

²³⁵² Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

²³⁵³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 195; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 398; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 168.

²³⁵⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 195; Devserî, *a.g.e.*, s. 398; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 168.

²³⁵⁵ Müslim, “Salât”, 165, 168; İbn Mâce, “İkâmet”, 157; Nesâî, “Salât”, 403.

²³⁵⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 104; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 60.

²³⁵⁷ Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ'*, I, 37; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 396; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, XXVI, 170; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4488.

²³⁵⁸ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002.

²³⁵⁹ Müslim, “Cuma”, 872.

²³⁶⁰ Bombâ, *a.g.e.*, s. 60.

²³⁶¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 437; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVI, 275.

²³⁶² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 529.

²³⁶³ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1058.

²³⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 431.

oluşur. İşte kaf ve benzeri harflerin bir araya gelmesiyle Kâf sûresi ve Kur’ân-ı Kerîm meydana gelmiştir.

Sûre, içinde “kaf” harfi bulunan kelimelerin çokluğuyla dikkat çeker.²³⁶⁵ Bir görüşe göre sûrede “kaf” harfi çokça zikredildiğinden, Kâf sûresi bu harfle başlamıştır. Hurûf-ı mukattaa’dan her biri başladığı sûreye tahsis edilmiş, “الم”, “الر” yerine kullanılmamış; “حم” de “طس” harfleri yerine gelmemiştir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan her bir sûrenin bu harflerden biriyle başlaması, sûredeki harf ve kelimelerden çoğunun bu harflere mümasil olmasından ve bu harflerden oluşmasındandır. Bu sûrelerden her birinin kendisinde mevcut olan kelime ve harflere uygun düşmeyen hurûf-ı mukattaa ile başlaması, uygun değildir. Şayet “nun” ifadesi ile başlayan Kalem sûresi, “ك”, “kaf” ifadesi ile başlayan Kâf sûresi de “ن” ile başlasaydı, Allah keliminde gözetilen, riayet edilen münasebet ortadan kalkmış olurdu.²³⁶⁶ Bu sûrede geçen Kur’ân, halk, kav, kurb, telakkî, rakîb, sâik, ilkâ, tekaddüm, müttekîn, kalb, kurûn, nâkîb, teşakkuk, hukûk ve benzeri daha birçok kelimelerde kaf harfi bulunmaktadır.²³⁶⁷ Buna göre Kâf sûresi, sûrede “kaf” harfi çokça tekrar ettiği için “kaf” harfiyle başlamıştır.

Kâf ifadesinin ne mânaya geldiğiyle ilgili pek çok görüş ileri sürülmüşse²³⁶⁸ de bazı tefsircilere göre bu görüşler, dayanağı olmayan zayıf görüşlerdir. Bu harf gerek Hz. Peygamber (a.s.)’in gerek dinleyenlerin okunacak vahye dikkati çekme görevi yapmaktadır. Çünkü genellikle bu harflerle başlayan sûrelerde, bu harflerin ardından Kur’ân’dan, kitaptan veya vahiyden söz edilir. Böylece bu harflerle Resûlullah (s.a.s.)’a vahyedilen sözlerin önemine dikkat çekilir.²³⁶⁹

İsmi başında yer alan Kâf kesik harfinden alan bu sûre, Kur’ân ile başlayıp Kur’ân ile bitmektedir. Sanki bir dairenin çemberini andırmaktadır. Başlangıç noktası ile bitiş noktası bir çember çizerek birleşmektedir.²³⁷⁰

Sûrelere mukattaa harfleriyle yapılan girişin tekrarı, insan kalbini uyaran gerçeklere ilişkin işaretlerin Kur’ân metoduna uygun olarak tekrarlanmasıdır. Çünkü kalp, tekrar

²³⁶⁵ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 356.

²³⁶⁶ Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 341; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 989.

²³⁶⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 989.

²³⁶⁸ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXI, 400-401; Kurtubî, *el-Câmi’*, XIX, 425-427; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, VIII, 222; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4491.

²³⁶⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 14.

²³⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XVIII, 201.

tekrar uyarılmaya ihtiyaç duyacak bir yapıya sahiptir. O, aradan geçen zaman içinde bunları unuttur. Herhangi bir gerçeğin bilinçte yerleşebilmesi için, onun çeşitli metotlarla tekrar edilmesi gerekir. İşte Kur’ân-ı Kerîm insan kalbini, onu yaratıp dilediği gibi yönlendiren yüce Allah’ın bilgisine uygun olarak yaratılışına yerleştirdiği özellik ve yetenekler doğrultusunda ele alır.²³⁷¹

O halde sûrenin “Kâf” ismi, bu kitabın yüceliğine, şeref ve asaletine işaret etmektedir.²³⁷² Sûre, mukattaa harflerinden sonra, benzeri tüm sûreler gibi vahye atıfla başlar. Ve daha ilk âyetlerinde sözü âhirete getirir.²³⁷³ Kaf harfi, dikkatleri Kur’ân’a ve dolayısıyla muhtevasına çekmektedir.

Son dönemlerde hurûf-ı mukattaa Kur’ân’ın i’câzını ortaya koyma veya muhatabın dikkatini çekme işlevi gördüğü yönündeki telakki ağırlık kazanmaya başlamıştır. Hurûf-ı mukattaa Kur’ân vahyine dikkat çekmesi için hedeflenen kitlenin belli bir zümre ile sınırlandırılması yerine, Kur’ân’ın indiği dönemdeki müşrikler ve Ehl-i kitab’ın yanı sıra her devirdeki insanlar olduğunu kabul etmek daha isabetlidir.²³⁷⁴

3.2.5. Görülmeyen Varlıklar

Kur’ân’daki bazı sûreler, isimlerini gözle görülmeyen fakat varlıkları hakkında şüphe olmayan bazı varlıklardan almaktadır. İtikada ait konulardan olan “Ruhanî Varlıklar”a işaret eden sûre isimleri “Melekler” ve “Cinler” olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

3.2.5.1. Melekler

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı sûreleri, isimlerini gözle görünmeyen melekler ve onların özelliklerine işaret eden kelimelerden almaktadır. Melek, Hz. Allah’ın emirlerine tam itaat eden iyi nitelikteki ruhanî varlıklara verilen addır. Farklı suretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nûrânî varlıklar şeklinde de tarif edilen melek,²³⁷⁵ Kur’ân-ı Ke-rîm’de²³⁷⁶ ve tevatür derecesine ulaşan hadislerde²³⁷⁷ inanç esasları arasında sayılmaktadır. Kur’ân’da ayrıca müşriklerin meleklerle dişilik izafe edişleri ve Allah’ın

²³⁷¹ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXIV, 3107.

²³⁷² Bikâî, *Nazmü’ d-dürer*, XVIII, 396.

²³⁷³ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 357.

²³⁷⁴ Duman, “Hurûf-ı Mukattaa”, XVIII, 407.

²³⁷⁵ Cürçânî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, s. 247.

²³⁷⁶ Bakara 2/285; Nisâ 4/136.

²³⁷⁷ Buhârî. “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1.

kızları oldukları yolundaki iddiaları reddedilmiş,²³⁷⁸ akaid literatüründe de onlarda cinsiyet olgusu ve ayırımının bulunmadığı vurgulanmıştır. Meleklerin yaratılışında Allah-tabiat ve Allah-insan münasebetleri açısından çeşitli hikmetlerin olduğu anlaşılmaktadır.²³⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûreleri isimlerini meleklerle işaret eden kelimelerden almaktadır. Bu açıdan burada Sâffât, Mürselât ve Nâziât sûreleri işlenecektir.

3.2.5.1.1. Sâffât Sûresi

Kur'ân'da 7 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 37. sûre olan Sâffât sûresi, Mekke döneminde inmiştir.²³⁸⁰ Sûre, 182 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Sâffât'tır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²³⁸¹ tefsirlerde²³⁸² ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde²³⁸³ “vav”sız “Sâffât” veya “vav”lı “Ve’s-Sâffât Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Saf, “insan ve ağaç gibi bir şeyi düz bir çizgi düzeni üzerinde sıra ile dizmek, yerleştirmek” mânasına masdar olup²³⁸⁴ “namaz saffi, savaş saffi gibi dizilen sıra”ya da isim olarak saf denilir.²³⁸⁵ Diğer bir ifadeyle saf, topluluğun namazdaki saf gibi belli bir çizgi üzerinde düzene sokulması demektir.²³⁸⁶ Çoğulun çoğulu²³⁸⁷ olan sâffât kelimesi ise “saf yapanlar” demektir.²³⁸⁸

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²³⁸⁹ sûrenin sahâbe döneminde “Sâffât” veya “Ve’s-Sâffât” olarak anıldığını göstermektedir.

²³⁷⁸ Sâffât 37/149-150; Zuhuf 43/19.

²³⁷⁹ Özervarlı, M. Sait, “Melek”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 40.

²³⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi*’, XVIII, 5; Nesefî, *Medârikü’l-tenzil*, IV, 16; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 393.

²³⁸¹ Buhârî, “Tefsîr”, 37; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 38; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 37.

²³⁸² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XIX, 492; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, IV, 297; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, V, 36; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 199; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, IV, 465; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 5; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVI, 186; Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XXIII, 64; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIII, 81.

²³⁸³ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 302; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85.

²³⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 315.

²³⁸⁵ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, VII, 101; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4046.

²³⁸⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 6.

²³⁸⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 492; Râzî, *Me’âtihu’l-ğayb*, XXVI, 115.

²³⁸⁸ Yazır, *a.g.e.*, VI, 4046.

²³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 463; İbn Mâce, “Tıb”, 46.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Sâffât, sûrenin tek ismidir.²³⁹⁰ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Sâffât sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Sâffât sûresidir.²³⁹¹

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Suyûtî, Ca'berî'nin sûreyi **Zebîh Sûresi** olarak andığını belirtmekle birlikte sûrenin böyle bir isminin olmadığını ihsas ettirmektedir.²³⁹² Ayrıca Sâffât sûresi, 6. âyetinde geçen ifadeden dolayı **Zîne**²³⁹³ ve yine 6. âyetinde geçen ifadeden dolayı **Kevâkib**²³⁹⁴ olarak da adlandırılmıştır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen ve başlangıç kelimesi olan "sâffât" ifadesinden almıştır.²³⁹⁵ Sâffât kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam üç kez geçmektedir.²³⁹⁶ Sıra sıra dizilenler, saf tutanlar anlamındaki sâffât, ağırlıklı yoruma göre meleklerden söz etmektedir.²³⁹⁷ İbn Âşûr'a göre de sûrenin Sâffât olarak isimlendirilmesinin sebebi, meleklerin bir vasfının kastedildiği bu lafzın sûrede geçmesidir. Gerçi bu ifade "Mülk Sûresi"nde²³⁹⁸ de geçmektedir; fakat orada başka bir anlamda kullanılmıştır. Zira orada kastedilen kuşların bir vasfıdır. Ayrıca meşhur olan görüşe göre Mülk sûresi, Sâffât sûresinden sonra nâzil olmuştur.²³⁹⁹

Sâffât'ın kimler veya neler olduğu belirtilmemiştir. Bu bakımdan ilk üç âyette hangi varlık topluluğundan bahsedildiği ve bunlara yüklenen işlevlerle ilgili ifadelerin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yaygın yoruma göre sûrenin ilk üç âyetindeki bu ifadelerle, yaptıklarıyla anılan ve görevlerini yalnızca Hz. Allah'ın bildiği üç melek grubu kastedilmiştir.²⁴⁰⁰

²³⁹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

²³⁹¹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²³⁹² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 178.

²³⁹³ Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 408.

²³⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00020.

²³⁹⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 393; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 9.

²³⁹⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfêhres*, s. 409.

²³⁹⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 517.

²³⁹⁸ Mülk 67/19.

²³⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIII, 81.

²⁴⁰⁰ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 492-395; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 6; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIII, 63-64.

Bir görüşe göre birinci âyette emirleri yerine getirmek için hazır kıta bekleyen; ikinci âyette yağmurun yağmasını düzenleyen, üçüncü âyette ise peygamberlere vahiyleri, sâlih kullara ise ilhamları getiren melek toplulukları kastedilmiştir.²⁴⁰¹ Taberî'ye göre de "Sâffât", rableri için gökte saf halinde bulunan meleklerdir.²⁴⁰²

O halde Allah Teâlâ, çeşitli vazifeler yapan meleklerle yemin etmekte, böylece meleklerin şerefi ve safların fazileti ortaya konmaktadır.²⁴⁰³ Zira yemin, ancak tazime layık olan bir isimle ve yemin edenin değer verdiği şeyler üzerine yapılır. İbn Ebî İsbâ', mahlûkat üzerine yapılan yemin, Hz. Allah'a yapılan yemini gerektirir. Çünkü mefûlün varlığı, fâilin de varlığını gerektirir. Zira fâilsiz mufûlün varlığı mümkün değildir,²⁴⁰⁴ demek suretiyle güzel bir tesbitte bulunmuştur. Ebû Kasım el-Kuşeyrî'ye göre de yemin ya yemin edilen şeyin faziletinden ya da faydasından dolayı yapılır.²⁴⁰⁵ Öneme ve amacına binaen bu isim sûreye ad yapılmıştır. Sâffât'a yemin edilmesi, Cenâb-ı Allah'ın azametine uygun düşmektedir.²⁴⁰⁶

Yüce Allah bu melek gruplarıyla "Sizin ilâhınız bir tek İlâhtır."²⁴⁰⁷ diyerek birliğine yemin etmektedir. Bu yeminin sebebi, câhiliye Arapları arasında yaygın olan ve melekleri Cenâb-ı Hakk'a nispet ederek, sözde onların Hz. Allah'ın kızları kabul edip ilâhlaştıran uydurma efsanedir.²⁴⁰⁸

Diğer bir görüşe göre bu âyetleri belli bir varlık türüne veya bir tür içindeki belli bir gruba hasretmek yerine, -ifadelerinin mutlaklığını da dikkate alarak- ilâhî yasalara boyun eğen bütün kozmik varlıklar yanında; aynı inanç ve kulluk bilincinde buluşup birleşerek Allah'a yönelen, ona kul olan; varlık düzeninde, ahlâkî ve dinî hayatta O'nun yasalarının egemen olması için çalışan; dilinde, gönlünde ve hayatında O'nun âyetlerini yaşatan, meleğiyle insanıyla bütün görünür ve görünmez varlıkların kastedildiğini düşünmek daha isabetlidir. Böylece bu âyetlerde başlıca özelliklerine işaret edilen varlıklar üzerine yemin edilerek Tanrı'nın birliğine vurgu yapılmakta ve bu suretle Araplar'ın benimsediği putperestlik yanında bütün çok tanrıcı inançlar kesin bir dille

²⁴⁰¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 445.

²⁴⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 492.

²⁴⁰³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 101-102.

²⁴⁰⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1049.

²⁴⁰⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 1050.

²⁴⁰⁶ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 155.

²⁴⁰⁷ Sâffât 37/4.

²⁴⁰⁸ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXIII, 2982.

reddedilmekte; Allah, “göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin rabbi, doğuş yerlerinin rabbi” olduğuna göre O’ndan başkasına tanrılık nitelikleri yükleyip kulluk etmenin anlamsızlığı dile getirilmektedir.²⁴⁰⁹

Müşrikler meleklerle tapıyor, onların Allah’ın kızları olduklarını söylüyorlardı. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Allah sûreye birliğinin ispatıyla başlayarak meleklerin O’na ibadet ve gökleri şeytanlardan korumak için görevlendirilmiş kullar olduklarına işaret etmektedir.²⁴¹⁰

3.2.5.1.2. Mürselât Sûresi

Kur’ân’da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 77. sûre olan Mürselât sûresi, Mekke’de inmiştir.²⁴¹¹ Sûre, 50 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Mürselât’tır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁴¹² tefsirlerde²⁴¹³ ve Kur’ân üstüne yazılmış çeşitli kitaplarda²⁴¹⁴ “vav”sız “Mürselât” veya “vav”lı “Ve’l-Mürselât Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²⁴¹⁵ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Mürselât Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Mürselât, sûrenin tek ismidir.²⁴¹⁶ Fakat İslâmî bazı kaynaklarda Mürselât sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Mürselât sûresidir.²⁴¹⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında icthâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Ve’l-Mürselâti Urfen Sûresi: Mürselât sûresine “Ve’l-Mürselâti Urfen Sûresi” de

²⁴⁰⁹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 520-521.

²⁴¹⁰ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 259.

²⁴¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 494; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 321; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 495.

²⁴¹² Buhârî, “Tefsir”, 77; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 77.

²⁴¹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 580; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 265; Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 176; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 286; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 416; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 494; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 164; Âlûsî, *Râhu’l-me’ânî*, XXIX, 169; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIX, 417.

²⁴¹⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 319; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

²⁴¹⁵ Dârimî, “Salât”, 64; Ebû Dâvûd, “Salât”, 153, 324; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 56; Nesâî, “Salât”, 424.

²⁴¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 106.

²⁴¹⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 200.

denilir.²⁴¹⁸ Rivayetler,²⁴¹⁹ sûrenin sahâbe döneminde “Ve’l-Mürselâti Urfen Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir. Birçok ilim adamı, bu adın sûrenin icthâdî isimlerinden olduğunu ifade etmektedir.²⁴²⁰

2. Urf Sûresi: Mürselât sûresi, ilk âyetinde geçen kelimedden dolayı “Urf Sûresi” olarak da anılmaktadır.²⁴²¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen ve başlangıç kelimesi olan “mürselât” ifadesinden almıştır.²⁴²² Mürselât lafzı, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²⁴²³

Sûrenin ilk âyetlerinde birtakım güçlere yemin edilerek vaat edilen günün, yani kıyametin veya azabın mutlaka vuku bulacağı vurgulanmaktadır.²⁴²⁴ Bu sûreye yüce Allah’ın başında yemin ettiği isim olan “Mürselât” ismi verilmiştir.²⁴²⁵

Sûrenin ilk âyetlerinde, Sâffât ve Nâziât sûrelerinde olduğu gibi birtakım kuvvetlere yemin edilmiştir. Burada kendilerine yemin edilenler bu sıfatlarla nitelenen şeylerdir. Kendileri zikredilmeyerek sıfatları zikredildiği için bunların ne olduğunu tayinde ihtilâf edilmiştir. Hepsinin aynı şey olması veya kısım kısım farklı cinste şeyler olması ihtimali üzerinde durulmuştur.²⁴²⁶ Sûrenin başında geçen beş ifade ile tek bir şeyin kastedildiğini savunanlara göre bunların, melekler, rüzgârlar, Kur’ân âyetleri, peygamberlerin gönderilişleri, insanların kalplerine gelen teşvik edici hallerin olabileceği belirtilmiştir.²⁴²⁷

Bunlardan en açık olanı, hepsinin ruhanî kuvvetler olmak üzere melekler olması ve hepsinin Allah tarafından gönderilmiş demek olan “mürselât” ünvanına dâhil bulunmasıdır. Ancak bunlar, yaptıkları işler göz önüne alınarak kısımlara, sınıflara ayrılabilir. Asıl maksat da bunların kendilerini anlatmak değil, âlemdeki değişimleri

²⁴¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 417; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 524.

²⁴¹⁹ Buhârî, “Ezân”, 98; Müslim, “Salât”, 173.

²⁴²⁰ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 505; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri'l-Kur’âni'l-Kerîm*, II, 296.

²⁴²¹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 120; Âlûsî, *Rûhu'l-me’ânî*, XXIX, 169; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5516; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 418; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3927.

²⁴²² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 495; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, VI, 525.

²⁴²³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü'l-müfehres*, s. 320.

²⁴²⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 264.

²⁴²⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIX, 310.

²⁴²⁶ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5519.

²⁴²⁷ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 264-267; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5519.

ifade eden fiillerini anlatmaktadır.²⁴²⁸ Melekler, vahyi getirirken rüzgârlar gibi esmişler, yeryüzünde Allah'ın dinini yaymışlar, getirdikleri vahiy sayesinde inkârcılık ve cehalet yüzünden ölü hale gelen ruhlar dirilmiş, hak ile bâtil birbirinden ayrılmış, insanların tevbe edip arınmaları sağlanmıştır.²⁴²⁹

Buna göre sûrenin ilk âyetinde geçen mürselât kelimesi ile “melekler”ın kastedildiğini söyleyenler olduğu gibi bu ifade ile “rüzgârlar” kastedilmiştir diyenler de vardır.²⁴³⁰ Ayrıca bunlar “lâ ilâhe illallah” ile gönderilmiş peygamberlerdir, diye de açıklandığı gibi bunlar kendileri vasıtası ile tanınacakları mucizelerle gönderilmiş resûllerdir, diye de açıklanmıştır.²⁴³¹ Mürselât ile bulutların kastedilmesi ihtimali de vardır.²⁴³²

Taberî ise âyet-i kerîmeyi, herhangi bir şekilde kayıtlamanın uygun olmadığını, onu genel anlamda almanın daha uygun olacağını, bu nedenle âyette zikredilen “mürselât” ile maksadın rüzgârlar, melekler ve peygamberler gibi bütün gönderilenleri kaplayacağını söylemenin daha uygun olduğunu izah etmiştir.²⁴³³ Bizim de tercih ettiğimiz görüşü dillendiren Ebû Bekir es-Sicistânî'ye göre Mürselât ile “melekler” kastedilmiştir.²⁴³⁴

Mürselât ismi, Allah Teâlâ'nın kuvvetine ve yarattığı varlıklar üzerindeki ilmiyle tasarrufuna bir remiz ve işarettir. Şöyle ki, Hz. Allah'ın çeşitli orduları vardır. Mürselât da Allah (c.c.)'ın emri altındaki ordularından biridir.²⁴³⁵ Buna göre sûrenin ilk âyetlerinde, kâinattaki birtakım önemli işlere ve onları yerine getiren melâikeye dikkat çekilir. Sonuç olarak sûrenin Mürselât ismini dikkatle incelediğimizde bu adın Cenâb-ı Allah'ın azametini işaret ettiğini görürüz.²⁴³⁶

²⁴²⁸ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 267-268; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5519.

²⁴²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 419-423; Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 526.

²⁴³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 580-582; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'an*, s. 180; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 495.

²⁴³¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 495.

²⁴³² Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 495.

²⁴³³ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 583.

²⁴³⁴ Sicistânî, *a.g.e.*, s. 180.

²⁴³⁵ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 200.

²⁴³⁶ Câbirî, *Mekâsidü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 284.

3.2.5.1.3. Nâziât Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 79. sûre olan Nâziât sûresi, Mekke'de indirilmiştir.²⁴³⁷ Sûre, 46 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Nâziât'tır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁴³⁸ tefsirlerde²⁴³⁹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁴⁴⁰ “vav”sız “Nâziât” veya “vav”lı “Ve'n-Nâziât Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Nâziât kelimesi, “çekmek, çekip almak ve soymak”, anlamında “Nez” kökünden türetilmiştir.²⁴⁴¹

İsminin Kaynağı: İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayet,²⁴⁴² sûrenin daha sahâbe döneminde “Nâziât Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Nâziât, sûrenin tek ismidir.²⁴⁴³ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Nâziât sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Nâziât sûresidir.²⁴⁴⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Nâziât sûresi, Kur'ân'da sadece bu sûrede geçtiği için²⁴⁴⁵ **Sâhira Sûresi**²⁴⁴⁶ ve **Tâmme Sûresi**²⁴⁴⁷ olarak da adlandırılmıştır. Ayrıca İbn Âşûr, bir mushafta Nâziât sûresinin

²⁴³⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 36; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 328; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 499.

²⁴³⁸ Buhârî, “Tefsir”, 79; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 79.

²⁴³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 57; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 277; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 192; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 304; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 430; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 36; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 217; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 22; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 59.

²⁴⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 319; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁴⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 542.

²⁴⁴² Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

²⁴⁴³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107; İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 453.

²⁴⁴⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

²⁴⁴⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 59.

²⁴⁴⁶ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 217; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 22; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5550; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 59.

²⁴⁴⁷ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 217; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 22; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5550; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 59.

adının **Müdebbirât Sûresi** olarak kaydedildiğini gördüğünü ifade etmiş; fakat bunun tuhaf ve anlaşılması zor (garib) bir isimlendirme olduğunu belirtmiştir.²⁴⁴⁸

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını birinci âyette geçen “nâziât” kelimesinden almıştır.²⁴⁴⁹ Nâziât kelimesi, bu yapıyla Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²⁴⁵⁰

Sûrenin ilk âyetlerinde yüce Allah, sözünü ettiği hususlarla kıyametin gerçek olduğuna yemin etmektedir²⁴⁵¹ ve bazı varlıklara, birtakım güçlere yemin edilerek kıyametin dehşeti ve mutlaka gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Bu yemin edilen şeyler, büyük bir hareket, bir telaş sahnesi meydana getirmektedir ki bu sahne, asıl büyük telaşlı olaya giriştir.²⁴⁵² Bu yeminin cevabı verilmemiş, dinleyenlerin zihinlerine bırakılmıştır. Bunların cevabı, ilkeri âyetlerden anlaşıldığı gibi insanların mutlaka diriltilecekleridir.²⁴⁵³

Müfessirler, adlarına yemin edilen bu varlıkların neler olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre nâziât ile melekler, ölüm, yıldızlar, savaşta okları çekip atan yaylar ve ok atan gazilerin kastedildiği söylenmiştir.²⁴⁵⁴ Taberî ise âyetin genel bir ifade beyan ettiğini, bu sebeple her çekip çıkarana kapsadığını, bunun melek, ölüm, yıldız veya yay gibi herhangi bir şey olabileceğini, bu nedenle de âyeti bunlardan herhangi birine tahsis etmenin doğru olmadığını, onu genel mânada anlamının daha doğru olduğunu söylemiştir.²⁴⁵⁵

Nesefî ise bizim de sahip olduğumuz görüşü dillendirmiş ve bu kelimelerle melek gruplarına işaret edildiğini belirtmiştir.²⁴⁵⁶ Zuhaylî’ye göre de nâziât, insanların ruhlarını alan meleklerdir; bu ruh alma ya yumuşak ve kolay bir şekilde olur ki böyleleri müminlerdir ya da zor ve şiddetli olur ki onlar da kâfirlerdir.²⁴⁵⁷

²⁴⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 59.

²⁴⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 21; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1229.

²⁴⁵⁰ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 694.

²⁴⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 36.

²⁴⁵² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 302-303.

²⁴⁵³ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 44; Ateş, *a.g.e.*, X, 303.

²⁴⁵⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 57-59; Sicistânî, *Tefsîru’l-garîbi’l-Kur’ân*, s. 182; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 36-37.

²⁴⁵⁵ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 59.

²⁴⁵⁶ Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 328-329.

²⁴⁵⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 30.

Buna göre Allah Teâlâ, tırnak, parmak ve her bir kılın altından sökercesine kâfirlerin cesetlerinden ruhları söküp çıkararak melekler topluluğuna yemin etmiştir. Ruhların cesetlerden çıkarılması, tıpkı kökleri toprağın her bir yanına dağılmış ağaçların sökülmesi, ıslak yünden çok taraklı şişlerin çıkarılması, canlı hayvanın derisinin yüzülmesi gibidir.²⁴⁵⁸ Cenâb-ı Allah'ın emri altında, son derece itaat içinde pek çok vazife yapan bir melek grubu olan Nâziât, Allah Teâlâ'nın kuvvetine ve yarattığı varlıklar üzerindeki ilmiyle tasarrufuna bir işaretir.²⁴⁵⁹

Kıyamet günü ve ölümden sonraki hayat gibi hissedilmeyen, gözetlenemeyen bir mahlûk olan meleklerle Allah (c.c.) niçin yemin etmektedir? Çünkü Araplar, meleklerin varlığını inkâr etmiyorlar ve insanın canını meleklerin aldığına inanıyorlardı. Ayrıca onlar, meleklerin müthiş bir surette hareket ettiğine ve yeryüzünden, gökyüzüne anında inip çıktıklarına da inanıyorlardı. Bununla birlikte, meleklerin kendilerine verilen emirleri anında yerine getirdikleri ve Hz. Allah'ın emriyle bu kâinatın nizamını idare ettikleri, şeklinde bir anlayışa sahiptiler. Serbest bir iradeleri olmadığını kabul ederlerken, cehaletlerinden ötürü, melekleri Cenâb-ı Allah'ın kızları sanarak onlara tapıyorlardı. Fakat buna rağmen Mekkeliler, meleklerin mutlak iktidar sahibi olmadıklarını biliyorlardı.²⁴⁶⁰

Sonuç olarak, sûrelere isim yapılarak meleklerle vurgulanmak istenen şu olabilir: Melek inancı, pozitivist ve determinist anlayışlara karşı varlığın sadece maddî ve görünen nesnelere ibaret olmadığını ortaya koyup manevî ve ruhanî âlemlerin mevcudiyetini ispat ettiği için bütün dinlerde olduğu gibi İslâm'da da önem taşımaktadır. Allah'ın rızâsına uygun, dürüst ve ahlâklı bir hayat sürmeye kendini adanmış olan mümin, kâinatta bu idealleri temsil eden ve en üst mertebede yaşayan görünmez varlıkların bulunmasından manevî destek alır ve aynı seviyeye ulaşmak için çaba sarfeder. Buna karşılık insanları kötülüğe teşvik eden ve şerri yaymak isteyen şeytanlardan da uzak durup onların yolundan gitmemeye çalışır. İrade güçleriyle kendilerine iyi veya kötü davranışlar arasında tercihte bulunma özgürlüğü verilen insanlar, melek ve şeytan türleri sayesinde her iki davranışın örnekleri üzerinde düşünüp karşılaştırma imkânı elde etmektedir. Vahiyle gelen teorik mesaj ve prensipler yanında peygamberlerin

²⁴⁵⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 470.

²⁴⁵⁹ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 149.

²⁴⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 24.

hayatı insanlara nasıl somut örnekler sağlıyorsa melek prototipi de ulaşılması beklenen hedef açısından benzer bir işlev görmektedir.²⁴⁶¹

3.2.5.2. Cinler

Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin bir kısmı, isimlerini gözle görünmeyen varlıklardan olan “Cin”den almaktadır. Cin, “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” anlamına gelir. İnsanlar tarih boyunca Tanrı dışında görülmeyen, olağan üstü başka varlıklara da inanmışlar, çeşitli devirlerde ve coğrafi bölgelerde bu varlıkların iyilerine ve kötülerine değişik isimler vermişlerdir. Bunlar bazen tanrılaştırılmış veya ikinci dereceden tanrısal varlıklar olarak görülmüş, bazen de insanî özellik ve nitelikler içinde düşünülmüş, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta bile birbirine karıştırılmıştır. İslâm dininde Allah, melek, şeytan, cin ve peygamberin nitelikleri ve fonksiyonları tam olarak belirlenmiş olduğundan bir karışıklığa meydan verilmemiştir.²⁴⁶²

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin isimlerini cinlere işaret eden kelimelerden aldığını ifade etmiştik. Bu açıdan burada bu varlıklara işaret eden tek sûre olan Cin sûresi işlenecektir.

3.2.5.2.1. Cin Sûresi

Kur'ân'da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 72. sûre olan Cin sûresi, Mekke'de inmiştir.²⁴⁶³ Sûre, 28 âyettir. Sûre, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleriyle birlikte “Kul” ifadesi ile başlayan beş sûreden biridir.

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (a.s.) ahabından birkaç kişiyle birlikte Ukaz panayırına doğru giderken Nahle denilen yerde ahabına sabah namazını kıldırması. Onun namazda okuduğu âyetleri işiten cinler bu âyetlerin tesirini derinden hissedip hayranlık duymuşlar, bu olayı kendi topluluklarına

²⁴⁶¹ Özervarlı, “Melek”, XXIX, 41.

²⁴⁶² Şahin, M. Süreyya, “Cin”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 5.

²⁴⁶³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 272; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 298; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 484.

da anlatmışlar ve Kur'ân'a inandıklarını, artık rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını açıklamışlardır. İşte bu olay üzerine Cin sûresi inmiştir.²⁴⁶⁴

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Cin'dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,²⁴⁶⁵ tefsirlerde²⁴⁶⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda²⁴⁶⁷ “Cin Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Nitekim İbn Âşûr, Kayrevân'da Kûfî hatla yazılmış 5. asra ait bir mushafta sûrenin bu adla isimlendirildiğini gördüğünü ifade etmiştir.²⁴⁶⁸

Cin, sözlükte “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki “cenne” fiilinden isim olup “gizli, görünmeyen varlıklar” mânasına gelir.²⁴⁶⁹ Terim olarak ise cin “çeşitli şekillere bürünebilme kabiliyetinde olan, havaî (maddî olmayan) canlılardır” diye tarif edilmiştir.²⁴⁷⁰

İsminin Kaynağı: Übey b. Kâ'b'dan yapılan bir rivayet,²⁴⁷¹ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Cin Sûresi” olarak adlandırıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Cin, sûrenin tek ismidir.²⁴⁷² Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Cin sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse²⁴⁷³ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Cin sûresidir.²⁴⁷⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Kul Ūhiye Sûresi: Cin sûresi, “Kul Ūhiye” olarak da anılmıştır.²⁴⁷⁵ İbn Âşûr da Kur'ân öğretimi yapan kurslarda sûrenin “Kul Ūhiye” adıyla meşhur olduğunu belirtmektedir.²⁴⁷⁶ Bu ad, bazı sûrenin ictihâdî isimlerinden kabul edilmektedir.²⁴⁷⁷

²⁴⁶⁴ Bk. Buhârî, “Ezân”, 105; “Tefsîr”, 72; Müslim, “Salât”, 149; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 69; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 310-312; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 273.

²⁴⁶⁵ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 69; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 72.

²⁴⁶⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 310; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 233; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 107; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 222; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 378; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 314; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 272; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 338; Bikâî, *Nazmü'd-düerer*, XX, 460; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 81; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 216.

²⁴⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 317; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁴⁶⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 216.

²⁴⁶⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 111-112.

²⁴⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 148.

²⁴⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 463.

²⁴⁷² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

²⁴⁷³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 199.

²⁴⁷⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

2. Kul Ūhiye İleyye Sūresi: Cin sūresi, Buhârî'nin de kaydettiği üzere²⁴⁷⁸ “Kul Ūhiye İleyye” şeklinde de adlandırılmıştır.²⁴⁷⁹ Ayrıca “Kul Ūhiye İleyye”nin sūrenin tevkîfî tek adı olduğu da belirtilmiştir.²⁴⁸⁰

Ayrıca Cin sūresi **Vahiy Sūresi**²⁴⁸¹ olarak da isimlendirilmiştir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sūre adını, ilk âyette geçen ve “cinler” anlamına gelen “cinn” kelimesinden almıştır.²⁴⁸² Cin kelimesi, üç defa bu sūrede, 4 defa En‘âm sūresinde olmak üzere diğer sūrelerle birlikte Kur‘ân‘da toplam yirmi iki kez geçmektedir.²⁴⁸³

Adını, konusu olan cinlerden almıştır. Sūrenin baş tarafında cinlerden Kur‘ân dinleyip iman edenlerin bazı açıklamaları, ikinci kısmında Kur‘ân vahyinin kesinliği vurgulanır.²⁴⁸⁴ Sūrelerin adının, sūrenin konusunu bildirmek amacıyla verilmiş bir isim olmadığını; sadece sūreyi diğer sūrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullanıldığını düşünen ve bu görüşünü pek çok sūrede belirten Mevdûdî'ye göre de Cin, sūrenin ismi olduğu gibi muhtevasıdır da. Çünkü bu sūrede cinlerin Kur‘ân dinlemeleri ve sonra kendi kavimlerine dönmeleri hadisesi açıklanmaktadır.²⁴⁸⁵ Böylece sūre yalnız insanların değil, ruhsal varlıkların dahi Kur‘ân'a tabi olduklarını anlatarak Hz. Peygamber (a.s.)'e moral vermektedir.²⁴⁸⁶

Cin sūresinin özel bir önemi vardır. Çünkü bu sūrede, insanların göremediği fakat varlığında şüphe olmayan cinler tanıtılmaktadır.²⁴⁸⁷

Cin telâkkisi insanlık tarihinin her döneminde ve bütün kültürlerde mevcuttur. İslâm'dan önce Araplar cinlere bazı tanrısal güç ve yetenekler yükler, onlar adına kurban keserlerdi. Cinlerin kâhinlere gökten haberler getirdiğine inanırlar; böylece

²⁴⁷⁵ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 460; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, VIII, 5381; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 216.

²⁴⁷⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 216.

²⁴⁷⁷ Devserî, *Esmâü's-süveri'l-Kur‘ân ve fedâilühâ*, s. 388-389; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri'l-Kur‘âni'l-Kerîm*, II, 278.

²⁴⁷⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 72.

²⁴⁷⁹ Âlûsî, *Râhu'l-me‘ânî*, XXIX, 81; Karaman, *Kur‘ân Yolu*, V, 469.

²⁴⁸⁰ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur‘âniyye*, s. 199.

²⁴⁸¹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38.

²⁴⁸² Esed, *Kur‘ân Mesajı*, s. 1194; Karaman, *a.g.e.*, V, 469.

²⁴⁸³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü'l-müfehres*, s. 179-180.

²⁴⁸⁴ Yıldırım, *Kur‘ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 571.

²⁴⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur‘ân*, VI, 439.

²⁴⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur‘ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 91.

²⁴⁸⁷ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur‘âniyye*, s. 205.

Allah ile bu gizli varlıklar arasında bir bağ kurarlardı.²⁴⁸⁸ Câhiliye Arapları'nın bir kısmı şeytanın şer tanrısı olduğuna inanır, melekleri Allah'ın askerleri, cinleri de şeytanın askerleri sayarlardı.²⁴⁸⁹ Kur'ân-ı Kerîm bu bâtil inançları reddetmiş, cinlerin de insanlar gibi Allah'a kulluk etmeleri için yaratıldıklarını haber vermiştir.²⁴⁹⁰ Onlara da peygamber gönderilmiş, içlerinden iman edenler olduğu gibi inkâr edenler de olmuştur.²⁴⁹¹ Hz. Peygamber (a.s.) ilâhî emirleri cinlere de tebliğ etmiştir.²⁴⁹²

Cinlerden bir grup, Hz. Peygamber (a.s.)'den Kur'ân dinledikten sonra geri dönüp, doğru yolu gösteren ve üstün nitelikleri nedeniyle kendilerini hayran bırakan Kur'ân'a inandıklarını, artık rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını kendi topluluklarına açıklayarak onları da uyarmaya çalışmışlardır.²⁴⁹³

Cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini haber vermekten maksat, Hz. Peygamber (a.s.)'den defalarca Kur'ân dinledikleri halde iman etmemekte direnen müşriklerin cinlerden ibret ve örnek almalarını sağlamaktır.²⁴⁹⁴ Buna göre Cin sûresindeki âyetlerin asıl amacı, Kur'ân'ı dinleyen cinleri anlatmak değil, onların ağzından Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Araplara öğüt vermek, onlara şirkin bâtil olduğunu anlatmaktır. Sûrede şu anlam sezilmektedir: Sizin kutsallaştırıp taptığınız cinler dahi Kur'ân'ın Allah kelamı ve Allah'a ortak koşmanın bâtil olduğunu kabul ettikleri halde siz neden inat edip bu Kur'ân'a karşı geliyor ve bâtil inançlarınızı terk etmiyorsunuz?²⁴⁹⁵

Sûrenin konusu, tevhiddir. Câhiliye insanının cinlere atfettiği ne kadar olağanüstülükler varsa, onların tamamını reddeder. Sûre, görünmez varlıkların Allah'la insan arasında aracı değil, ilâhî rehberliğe muhtaç varlıklar olduğu temasını işler. Ayrıca sûrenin cinlerle ilgili âyetlerinin Hz. Peygamber (a.s.)'i teselliye yönelik bir iması vardır: Seni yakınındaki Mekke dinlemezse, Allah çok uzaklardan seni dinleyecek birilerini bulup gönderir. Veya seni görünen ve bilinen iradeli varlık dinlemezse, görünmeyen ve bilinmeyen iradeli varlık dinler.²⁴⁹⁶

²⁴⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VII, 405. Geniş bilgi için bk. Şahin, M "Cin", VIII, 5-8.

²⁴⁸⁹ Bk. En'âm, 6/100.

²⁴⁹⁰ Zâriyât 51/56.

²⁴⁹¹ En'âm 6/130.

²⁴⁹² Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 473.

²⁴⁹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 273, 275-276; Karaman, *a.g.e.*, V, 473-474.

²⁴⁹⁴ Karaman, *a.g.e.*, V, 474.

²⁴⁹⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 99.

²⁴⁹⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 434-435.

Sonuç olarak, Cenâb-ı Allah, kullarına lütuf olarak Kur'ân'daki bazı sûreleri, dikkatler pozitivist ve determinist anlayışlara karşı varlığın sadece maddî ve görünen nesnelere ibaret olmadığını ortaya koyup manevî ve ruhanî âlemlerin mevcudiyetini ispat etmek üzere indirmiştir. Bu amaca hizmet için de bazı sûrelere meleklerle ve cinlere işaret eden isimler verilmiştir.

3.3. Kâinat Varlıklarına İşaret Eden Sûre İsimleri

Birçok sûrenin, ismini rüzgâr, yıldız, dağ, bitki vb. kevnî ve fiziksel fenomenlerden aldığını görürüz. Bu isimler Yaratıcı'nın yüceliğine delalet etmekte, tevhid inancını kökleştiren ve ibadet edilmeye layık tek varlığın yalnızca Hz. Allah olduğunu gösteren yönleri sebebi ile İtikâdî konulara işaret eden sûre isimleriyle bütünlük arz etmektedir.²⁴⁹⁷ Yaratılmış var olan şeylerin tamamı, bütün âlemler, mevcudat²⁴⁹⁸ olarak anlamlandırılan âlem veya kâinat, duyu ya da akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah'ın dışındaki varlık ve olayların tamamını ifade eden bir terimdir.²⁴⁹⁹ Yüce Allah, doğruyu ve gerçeği bulabilmesi için insanı “kevnî âyetler” diye isimlendirilen varlık dünyasındaki fenomenler üzerinde düşünmeye ve aklını kullanmaya davet ve teşvik etmektedir. Kur'ân'da 310 defa gökten, 451 defa yeryüzünden, 262 kez yaratmadan söz edilmekte; bunların Allah'ın varlığına işaret eden ve O'nu tanıtan deliller, âlametler olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁵⁰⁰

Kâinata dair konulara işaret eden sûre isimleri, “Tabiat, İnsan, Zaman ve Olağanüstü Hadiseler” başlıkları altında ele alınacaktır.

3.3.1. Tabiat

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûreleri, isimlerini tabiat varlıklarına ait varlıklardan almaktadır. Kâinata ait konulardan olan “Tabiat”a işaret eden sûre isimleri “Gökyüzüne Ait Olanlar” ve “Yeryüzüne Ait Olanlar” olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

²⁴⁹⁷ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 99

²⁴⁹⁸ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 675.

²⁴⁹⁹ Bolay, Süleyman Hayri, “Âlem”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 357.

²⁵⁰⁰ Güneş, Abdülbâki, “Kur'ân'da Kevnî Âyetler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2, sy. 2, Aralık, Van 1998, s. 201.

3.3.1.1. Gökyüzüne Ait Olanlar

Kur'ân'daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini gökyüzüne ait bazı cisimlerden almaktadır. Bu bakımdan burada Ra'd, Necm, Bürûc, Târık ve Şems sûreleri işlenecektir.

Ay anlamına gelen Kamer de gökyüzüne ait varlıklardan ismini alan sûrelerden olmakla birlikte, işaretleri bakımından mucizeye de işaret ettiğinden dolayı Kamer, "Olağanüstü Olaylar" başlığı altında ele alınacaktır.

3.3.1.1.1. Ra'd Sûresi

Kur'ân'da 6 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 13. sûre olan Ra'd sûresinin, Mekke'de mi Medine'de mi indiği hakkında farklı rivayet ve tesbitler vardır.²⁵⁰¹ Fakat bazı özelliklerinden dolayı Mekke'de inmiş olduğunu bildiren rivayet tercih edilmiştir.²⁵⁰² Ra'd sûresi, 43 âyettir.

İsmi: Sûre, sahâbe döneminden itibaren sadece "Ra'd" adıyla anılmıştır.²⁵⁰³ Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁵⁰⁴ tefsirlerde²⁵⁰⁵ ve İslâmî çeşitli eserlerde²⁵⁰⁶ "Ra'd Sûresi" olarak kaydedilmiştir. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde "es-sûretü'lletî yüzkerü fiha'r-Ra'd/İçinde Ra'd'ın zikredildiği sûre" olarak kaydederken²⁵⁰⁷ sûrenin bitiminde izafetli olarak "Sûretü'r-Ra'd/Ra'd Sûresi" ifadesini kullanmıştır.²⁵⁰⁸

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre sahâbe döneminden itibaren sadece bu adla anılmış ve sûrenin ismi hakkında görüş ayrılığına düşülmemiştir. Bu durum sûrenin adının Hz. Peygamber (a.s.) tarafından konulmuş olması ihtimalini

²⁵⁰¹ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 5.

²⁵⁰² Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, II, 241; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 262; Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 268.

²⁵⁰³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIII, 75; Karaman, *a.g.e.*, III, 268.

²⁵⁰⁴ Buhârî, "Tefsîr", 13; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 14; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 13.

²⁵⁰⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 135; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 91; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 332; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 290; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, X, 262; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XIII, 84; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 75.

²⁵⁰⁶ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 287; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁵⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIII, 405.

²⁵⁰⁸ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XIII, 587.

kuvvetlendirmektedir.²⁵⁰⁹ Ebü'd-Derdâ'dan yapılan bir rivayet, sûrenin daha sahâbe döneminde “Ra’d Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.²⁵¹⁰

Diğer İsimleri: Sûrenin Ra’d adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.²⁵¹¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 13. âyette geçen, Allah’ı tesbih ettiği bildirilen ve “gök gürlemesi, gürültüsü” anlamına gelen “ra’d” kelimesinden almıştır.²⁵¹² Ra’d kelimesi biri Bakara sûresi diğeri de Ra’d sûresi olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.²⁵¹³

Mevdûdî’ye göre ise bu kelime sûrenin yalnızca sembolik bir adıdır ve sûre, gök gürültüsüyle ilgili bilimsel meseleleri hiçbir surette söz konusu etmez.²⁵¹⁴ Muhammed Esed’e göre diğer pek çok sûre gibi bu sûre de adını, metinde sözün akışı içinde geçen ve ilk müslüman kuşağın zihninde yer eden bir sözcükten almaktadır; bu sözcük, müşahede edilebilir tabiat olaylarında kendini gösteren Allah’ın yaratıcı kudretinin alâmetlerinden biri olarak 13. âyette sözü edilen Ra’d (gök gürültüsü) sözcüğüdür.²⁵¹⁵

İbn Âşûr’a göre sûre Ra’d olarak adlandırılmıştır; çünkü Ra’d, bu sûredeki gibi başka sûrede geçmemektedir. Ayrıca bu sûre tümüyle ya da çoğunluğuyla Mekke’de nâzil olmuştur. Ra’d ifadesinin geçtiği diğer sûre olan Bakara ise Medenî’dir ve Ra’d lafzının geçtiği kısım Medine’de inmiştir.²⁵¹⁶

Mücâhid’den gelen bir rivayete göre de bir yahudi Hz. Peygamber (a.s.)’e gelmiş ve: “Ey Muhammed, bana rabbından haber ver? Nedendir O? İnciden mi, yakuttan mı?” demiş de o böyle konuşurken bir yıldırım gelip çarpmış. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ 13. âyetini indirmiştir.²⁵¹⁷ Bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili başka rivayetler de bulunmaktadır.²⁵¹⁸

Gök gürültüsü, bulutların birbiriyle sürtüşmesinden, elektrik yüklerinin çatışmasından doğar. Gök gürültüsü, Cenâb-ı Allah’ı hal diliyle kendisini oluşturan tabiat kanunlarının

²⁵⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XIII, 75.

²⁵¹⁰ İbn Mâce, “İkâmet”, 71.

²⁵¹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 75.

²⁵¹² Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 262; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 75; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 449.

²⁵¹³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 322.

²⁵¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 473.

²⁵¹⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 482.

²⁵¹⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 75.

²⁵¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XIII, 479; Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 35.

²⁵¹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 480-482; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 36-39.

yaratıcısı yüce Allah'ın büyük kudretini ibret kulaklarına haykırmakta, kendisinin bir rastlantı eseri değil, hikmet ve kudret sahibi Allah'ın ince kanunlarıyla meydana geldiğini söylemektedir. Düşünenler, bu tabiat âyetinin sesinden ne demek istediğini anlarlar.²⁵¹⁹ Gök gürültüsü, şimşek çakmasını izleyen bu yüksek ses, her ne kadar hayvanların da işitebileceği türden bir gürültü olsa da onun hakiki anlamını işitecek kulaklar için bir tevhid ilanıdır. Zira bu ses, denizlerden bulutlar kaldırıp sonra onları dilediği yere taşıyan ve onları yeryüzü sakinleri için gerekli olan yağmurlara döndüren Allah'ın, kelimelerin en mükemmel anlamıyla, herşeyi bilen ve herşeye gücü yeten olduğunu, hiçbir bakımdan noksanı ve hiçbir şekilde ortağı bulunmadığını haykırmaktadır.²⁵²⁰

13. âyette gök gürültüsünün Allah'ı överek tesbih ettiği yani Allah'ın ortaklardan, noksan sıfatlardan uzak ve şanının yüce olduğunu ifade ettiği haber verilmektedir. İbn Âşûr gök gürültüsünün Allah'ı tesbih etmesinin mecaz olduğunu belirtmektedir.²⁵²¹ Gök gürültüsünün mahiyeti bellidir; meleklerin tesbihi ayrıca zikredilmiştir. Gök gürültüsünün tesbihini, bütün yaratılmışların tesbihi çerçevesinde anlamak gerekir. Evet, bütün yaratılmışlar âlemi yaratıcının büyüklük, yücelik ve mutlak kemalini -hal diliyle, işaretiyle- dile getirmektedir.²⁵²² Bu korkunç ve gürültülü ses, Hz. Allah'ın koyduğu evrensel yasanın bir sonucudur. Mahiyeti ve sebepleri ne olursa olsun bu ses, Yüce Allah'ın evrendeki ilâhî sanatın, yürürlükte olan yasının yankısıdır.²⁵²³

Sonuç olarak bu sûreye, Cenâb-ı Allah'ın kudret, otorite ve azametinin görüldüğü, kâinatta meydana gelen büyüleyici ve dikkat çekici kevnî bir olgu olan gök gürültüsü olayından dolayı Ra'd sûresi adı verilmiştir.²⁵²⁴ Bu ad, vahye ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber (a.s.)'e karşı iyice küstahlaşan Mekke egemenlerine karşı bir tehdit iması taşır. Çünkü gök gürültüsü arkadan gelen sağanağın habercisidir. Bu sağanak rahmet mi, afet mi getirir, hiç belli olmaz.²⁵²⁵ Sûre, bu anlamda uyarı maksadıyla nâzil olması sebebiyle bu adla isimlendirilmiştir.²⁵²⁶

²⁵¹⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 463.

²⁵²⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 483.

²⁵²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIII, 104.

²⁵²² Karaman, *Kur'an Yolu*, III, 278.

²⁵²³ Kutub, *Fî zülâli'l-Kur'an*, XIII, 2051.

²⁵²⁴ Sâbûnî, *Sâfvetü't-tefâsîr*, II, 72.

²⁵²⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 150.

²⁵²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2940.

3.3.1.1.2. Necm Sûresi

Kur'ân'da 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 53. sûre olan Necm sûresi, Mekke'de inmiştir.²⁵²⁷ Sûre, 62 âyettir. Sûrenin, müşriklerin, Kur'ân'ı Muhammed (s.a.s.)'in kendisi uyduruyor demeleri üzerine indirildiği ifade edilmiştir.²⁵²⁸

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Necm'dir. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁵²⁹ tefsirlerde²⁵³⁰ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde²⁵³¹ “vav”sız “Necm” veya “vav”lı “Ve'n-Necm Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²⁵³² sûrenin ashap zamanında “Necm Sûresi” veya “Ve'n-Necm Sûresi” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Necm, sûrenin tek ismidir.²⁵³³ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Necm sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Necm sûresidir.²⁵³⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim bazı rivayetlerde²⁵³⁵ sûrenin **Ve'n-Necmi izâ Hevâ** olarak adlandırıldığı görülmektedir. Fakat İbn Âşûr'a göre sûrenin “vav”sız “Necm Sûresi”, “vav”lı “Ve'n-Necm Sûresi” ya da “Ve'n-Necmi izâ Hevâ” şeklinde isimlendirilmesinden dolayı sûrenin birden fazla isminin olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü bunların hepsi tek bir isimdir ve bir isimden genişletilmiş ve çoğaltılmıştır.²⁵³⁶

²⁵²⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 5; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 194; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 437.

²⁵²⁸ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 195; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 154; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4567.

²⁵²⁹ Dârimî, “Salât”, 160; Buhârî, “Tefsîr”, 53; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 53; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 53.

²⁵³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 69; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 389; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 633; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 195; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 40; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVII, 44; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 87.

²⁵³¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 309; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁵³² Dârimî, “Salât”, 164; Buhârî, “Salât”, 1, 4, 5, 6; “Tefsîr”, 53; Müslim, “Mesâcid”, 105; Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Nesâî, “Salât”, 408.

²⁵³³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 228; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

²⁵³⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85; Henâî, *a.g.e.*, s. 228.

²⁵³⁵ Müslim, “Mesâcid”, 106; Nesâî, “Salât”, 410.

²⁵³⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 87.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen ve başlangıç kelimesi olan “necm” kelimesinden almıştır.²⁵³⁷ Necm kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam dört kez geçmektedir.²⁵³⁸ Allah, sûreye yıldız yemin ederek başladığı için sûre bu adı almıştır.²⁵³⁹ Fakat Mevdûdî’ye göre “necm” kelimesinin, sûrenin muhtevasıyla doğrudan bir ilgisi yoktur.²⁵⁴⁰

İlk âyette yüce Allah, “necm” üzerine yemin etmiştir. Necm kelimesinin sözlük anlamları, Kur’ân’daki kullanımları ve bağlamı dikkate alınarak bu kelime için ilim adamları tarafından değişik yorumlar yapılmıştır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür: **1.** Belirli bir yıldızla sınırlı olmaksızın, yıldız olarak nitelenebilecek gök cisimleri. **2.** Süreyya yani Ülker yıldızı. Araplar necm kelimesini daha çok bu anlamda kullanırlardı. **3.** Gövdesi olmayan bitkiler. **4.** Kur’ân-ı Kerîm veya o ana kadar inmiş olan kısmı.²⁵⁴¹ **5.** Zühre yıldızı.²⁵⁴² **6.** Şi‘râ yıldızı. **7.** Hz. Muhammed.²⁵⁴³

Sûreye adını veren ilk âyette geçen “en-necm”, “her bakanın görebileceği bir yerde duran, kimsenin kendisinden bigane kalamayacağı kadar göz önünde olan, göz alıcı bir biçimde parıl parıl parlayan” vurgusuna sahiptir.²⁵⁴⁴ Taberî, necm kelimesinden ilk anlaşılan mânânın “yıldız” olduğu gerekçesiyle kelimenin “Süreyya yıldızı” anlamına geldiği görüşü tercih etmiştir.²⁵⁴⁵ Râzî’ye göre bu görüşler içerisinde tercih edilen, herhangi bir yıldız tahsis etmeden gökyüzündeki yıldız mânasına almaktır.²⁵⁴⁶

Cenâb-ı Allah, yarattığı varlıklardan dilediğine yemin eder. Hz. Allah’ın üzerine yemin ettiği şeyler, insanın dikkatini çeken önemli, hârika şeylerdir.²⁵⁴⁷ Yıldız yemin etmeyi, onun battığı zaman ile kayıtlamanın faydası şudur ki, yıldız gökyüzünün ortasında bulunduğu sırada, yerden uzak olur, dolayısıyla da yeryüzünde yolculuk edenler ondan yararlanamazlar. Yıldız batıya yöneldiği sırada, o yıldız sayesinde yol bulma işi daha

²⁵³⁷ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 443; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1079; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 99.

²⁵³⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 688.

²⁵³⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVII, 92.

²⁵⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 9.

²⁵⁴¹ Bk. Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 279; Kurtubî, *el-Câmi’*, XX, 6-7; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4569.

²⁵⁴² Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 7.

²⁵⁴³ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 7; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4569-4570.

²⁵⁴⁴ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 364.

²⁵⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXII, 7.

²⁵⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, 279.

²⁵⁴⁷ Ateş, *a.g.e.*, IX, 101.

çok ve iyi olur.²⁵⁴⁸ Diğer bir görüşe göre Allah Teâlâ, yıldızla yemin ederek onu yüceltmış ve ona kıymet vermiştir. Öte yandan yıldızla tapan müşriklerin bulunmasından dolayı Cenâb-ı Hak, buna o yıldızın kendisine ibadet edilme derecesine ulaşmadığına delâlet eden bir vasfı eklemiştir ki, bu da yıldızın yok olma vasfıdır.²⁵⁴⁹

Kur'ân'ın, mükevvenattan ve gaybî hadiselerden bahsetmesi, Hz. Allah'ın kudretine ve Kur'ân'ın O'nun Kelamı olduğuna delâlet gayesine matuftur. İstidlalde asıl olan, delilin zâhir ve müsellemler olup müddeânın ona bina edilmesidir. İlk muhataplarının mahiyetinden hiçbir işarete nail olmadıkları şeyleri delil getirmek halinde, delil müddeâdan daha gizli ve anlaşılmaz olurdu. Böyle hareket etmek ise inkâra sebebiyet vermesiyle, irşad gayesine zıttır. İşte zikrolunan ve olunmayan hikmetlere binaen, Kur'ân'da müstakbele ait haberler, mezkur maksatlara hizmet edecek bir kapalılık ve icmâl ile vârid olmuş, onların keşfi beşerî tekamüle, keskin nazarlara ve derin kavrayışlara bırakılmıştır.²⁵⁵⁰

Cenâb-ı Allah'ın, Kur'ân'ın Hz. Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.s.)'e indirilmiş olduğunu ve Hz. Peygamber (a.s.)'in Allah'tan aldıklarını sadakatle tebliğ ettiğini vb. gerçekleri ortaya koyarken, sûreye insanların dikkatini çeken bir ifade ile başlaması ve bunun sûreye isim olarak verilmesi oldukça anlamlıdır.

3.3.1.1.3. Bürûc Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 85. sûre olan Bürûc sûresi, Mekke'de indirilmiştir.²⁵⁵¹ Sûre, 22 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Bürûc'dur. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁵⁵² tefsirlerde²⁵⁵³ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde²⁵⁵⁴ "Bürûc Sûresi" şeklinde adlandırılmaktadır.

²⁵⁴⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVII, 92.

²⁵⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVIII, 280.

²⁵⁵⁰ Yıldırım, Suat, "Kur'ân'ın Nüzûlünden Sonraki Tarihî Hadiselere Tatbik Edilmesi Hakkında", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Aralık 1975, 80-81.

²⁵⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 179; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 344; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 510.

²⁵⁵² Buhârî, "Tefsîr", 85; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 76; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 85.

²⁵⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 260; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 303; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 240; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 346; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 460; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 179; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 352; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 84; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 236.

Bürûc, “burc” kelimesinin çoğuludur. Burç, aslında “görünen şey” demek olup daha sonraları bakan herkesin gözüne çarpacak şekilde görünür olan “yüksek köşk” mânasında hakikat olmuştur.²⁵⁵⁵ Şehir surlarının, kalelerin üzerine yapılan gözetleme kululeri gibi yüksek yerlerine de aynı şekilde burç denilmiştir.²⁵⁵⁶

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Bürûc” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Bürûc, sûrenin tek ismidir.²⁵⁵⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Bürûc sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Bürûc sûresidir.²⁵⁵⁸

İctihâdî İsimleri: Bürûc sûresinin tevkîfî isminin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. İbn Âşûr, bu ifadenin geçtiği rivayetlerden²⁵⁵⁹ yola çıkarak sûrenin **Ve’s-Semâ Zâtî’l-Bürûc** şeklinde bir isminin olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶⁰

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “bürûc” kelimesinden almıştır.²⁵⁶¹ Bürûc kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam dört yerde geçmektedir.²⁵⁶² Bu sûre, Allah Teâlâ’nın burçlarla dolu olan göğe yemini ile başladığı için “Bürûc Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.²⁵⁶³

Sözlük anlamlarından hareketle bürûcun ne demek olduğu hususunda şu görüşler ileri sürülmüştür: Buna göre burç, bazı yıldızların bir araya gelmesinden ortaya çıkan görüntüler, ayın menzilleri, gökteki yıldızlar veya büyük yıldızlar, yüksek köşkler, kum ve su olan gök ve güzel yaratılış sahibi demektir.²⁵⁶⁴ Kelimenin hangi anlamına göre

²⁵⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 321; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁵⁵⁵ Râğb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 51.

²⁵⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5688.

²⁵⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 236; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

²⁵⁵⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Henâî, *a.g.e.*, s. 236.

²⁵⁵⁹ Dârimî, “Salât”, 62; Ebû Dâvûd, “Salât”, 130; Tirmizî, “Salât”, 113; Nesâî, “Salât”, 420.

²⁵⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 236.

²⁵⁶¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 510; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 77; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 391.

²⁵⁶² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 117.

²⁵⁶³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 151.

²⁵⁶⁴ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 260-261; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 240; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 114; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 179; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5688-5689.

düşünülürse düşünülün, “burçlar sahibi gök” sözü, dünya göğünü en yüksek tabakasıyla ifade etmiş olur.²⁵⁶⁵

Burûc kelimesi Astronomi terimi olarak güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği, belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızından her birini ifade eder. Modern astronomide “yıldız kümeleri” veya “galaksiler” olarak anlamak mümkündür.²⁵⁶⁶ Burcun ne demek olduğu ile ilgili en meşhur görüş budur. Taberî’ye göre de doğru olan bu görüştür.²⁵⁶⁷

Cenâb-ı Hakk’ın bu burçlardaki enteresan durumlardan ötürü ve şeref ve değerlerini ortaya koymak için bunlara yemin etmesi, güzel ve yerinde olmuştur. Çünkü güneş, bu burçlarda hareket etmektedir ve yeryüzündeki birçok faydanın güneşin hareketine bağlı olduğunda şüphe yoktur. Böylece bu durum, burçların hâkim bir yaratıcısının olduğuna delâlet eder.²⁵⁶⁸

İlk âyetinde Allah Teâlâ, burçlar ve sistemlerle dolu gökyüzüne dikkat çekmektedir.²⁵⁶⁹ Yüce Allah, bir cisim veya bir varlık üzerine yemin edebilir ve bu yemini ile burç sahibi gök üzerinde araştırma yapılmasını ve onun üzerinde düşünülmesini, yani göksel bilim dediğimiz astronomiyi geliştirmemizi önermektedir.²⁵⁷⁰

3.3.1.1.4. Târik Sûresi

Kur’ân’da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 86. sûre olan Târik sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.²⁵⁷¹ Sûre, 17 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Târik’tır. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁵⁷² tefsirlerde²⁵⁷³ ve Kur’ân üzerine yazılmış çeşitli

²⁵⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5689.

²⁵⁶⁶ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 591.

²⁵⁶⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 261-262.

²⁵⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXI, 114.

²⁵⁶⁹ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 589.

²⁵⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 17.

²⁵⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 201; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, IV, 347; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, I, 512.

²⁵⁷² Buhârî, “Tefsir”, 86; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 86.

²⁵⁷³ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 311; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 245; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 352; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 464; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 201; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 370; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 94; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 257.

kaynaklarda²⁵⁷⁴ “Târik Sûresi” olarak anılmaktadır.

Târik, aslında “tark” kökünden ism-i fâildir. Tark, “bir ses işitilecek şekilde şiddetle vurmak, çarpmak” demektir. Kelime asıl mânasından genişletilerek gerektirdiği birçok mânada kullanılmıştır.²⁵⁷⁵ Böylece târik “gece gelen” mânasında özelleşmiştir ki “geceleyin gelip kapı çalan veya gönül hoplatan ziyaretçi” mânasını ifade eder. Sonra bu mânadan genişletilerek “her ne olursa olsun geceleyin ortaya çıkıp göze, gönüle çarpan her şeye, hatta hayalî görüntüler”e de târik denilmiştir.²⁵⁷⁶

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Târik” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Târik, sûrenin tek ismidir.²⁵⁷⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Târik sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Târik sûresidir.²⁵⁷⁸

İctihâdî İsimleri: Târik sûresinin tevkîfî isminin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. Taberî²⁵⁷⁹ tefsirinde sûrenin adını **Ve’s-Semâi ve’t-Târik Sûresi** olarak kaydetmiştir. Bu ifade bazı rivayetlerde “vav”sız “Semâ ve’t-Târik”²⁵⁸⁰ geçerken bazı rivayetlerde de “vav”lı “Ve’s-Semâi ve’t-Târik”²⁵⁸¹ olarak geçmektedir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “târik” kelimesinden almıştır.²⁵⁸² Târik kelimesi, ikisi de bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki yerde geçmektedir.²⁵⁸³ Târik sûresi, sûrenin başında Allah Teâlâ’nın “târik”a yemininden dolayı bu adla isimlendirilmiştir.²⁵⁸⁴

²⁵⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 321; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

²⁵⁷⁵ Bk. Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 245; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 339-340; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 203; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5699.

²⁵⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 339.

²⁵⁷⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

²⁵⁷⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

²⁵⁷⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 288.

²⁵⁸⁰ Dârimî, “Salât”, 62; Ebû Dâvûd, “Salât”, 130; Tirmizî, “Salât”, 113.

²⁵⁸¹ Nesâî, “Salât”, 420.

²⁵⁸² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 512; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 85.

²⁵⁸³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 425.

²⁵⁸⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 171.

Müfessirler buradaki “târik”ın özel bir yıldız mı yoksa genel anlamda yıldız mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerse²⁵⁸⁵ de ışığı gecenin karanlığını delip yeryüzüne ulaştığı için 3. âyette “delen yıldız” anlamında “en-necmü’s-sâkib” tamlamasıyla tarif etmişlerdir.²⁵⁸⁶ Kurtubî’ye göre târik, yıldız demektir ve yıldız için cins isimdir. Ona bu ismin verilmiş sebebi geceleyin görülmesidir.²⁵⁸⁷

Sûre, göğe ve gece parlayan yıldızlara, her insanın üzerinde koruyucu meleklerin bulunduğuna yemin ile başlamaktadır.²⁵⁸⁸ İlk âyetlerde söze, göğe ve yıldızla yemin edilerek başlanmasının sebebi, 4. âyette belirtilen asıl konunun, yani insanın dünyadaki hayatının daima bir denetleyicinin, koruyucunun kontrolünde olduğu gerçeğinin önemine dikkat çekmektir.²⁵⁸⁹

Böyle bir şey üzerine yemin edilmesinin nedeni, insanoğlunun dikkatini gökyüzüne çekmektir. Kur’ân-ı Kerîm’de birer kudret delili olan gökyüzü ve cisimlerine çokça temas edilmekte ve onların üzerine yemin edilmektedir.²⁵⁹⁰ Gökyüzünde asılı duran şu yıldızlara bakın, gecenin karanlığında nasıl da ışıdamakta ve her biri kendi yolu üzerinde hareket etmektedir. Birbirlerinin yollarına tecavüz etmezler ve birbirlerine çarpmazlar. Bütün bunları yaratan bir kudret sahibi olduğuna bizzat kendileri şahadet etmektedirler.²⁵⁹¹

Başka bir görüşe göre burada gündüzün yaklaştığı, ortalığın ağarmaya başladığı bir zamana ve bu zamanda görünen yıldızla yemin, cihanın üstüne çöken şirk ve cehalet karanlığının, Hz. Peygamber (a.s.)’e inen Kur’ân nuruyla aydınlanmaya işaretidir. Sabah vakti nasıl ortalık aydınlanırsa Resûlullah (s.a.s.)’a inen Kur’ân ile de insanlığı saran cehalet karanlığı aydınlanır.²⁵⁹²

Sûre, Bürûc sûresi gibi gökyüzüne ait bir varlığa yemin edilen sûrelerdendir. Yüce Allah, gök ve oradaki Târik yıldızına yemin etmekle insanlara göksel araştırmaları yapmalarını ve göksel olaylar üzerinde düşüncelerini önermiş olmaktadır. Sonra da

²⁵⁸⁵ Bk. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, VI, 352; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 201; Şevkânî, *Fethu’l-kadir*, V, 557-558.

²⁵⁸⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 202; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 596-597.

²⁵⁸⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 201-202.

²⁵⁸⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 172.

²⁵⁸⁹ Karaman, *a.g.e.*, V, 597.

²⁵⁹⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4010.

²⁵⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 86.

²⁵⁹² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 410.

uzaktan yakına metodunu kullanarak gökten insana inecek ve bu sefer de insanın kendi üzerinde düşünüp araştırma yapmasını isteyecektir.²⁵⁹³

3.3.1.1.5. Şems Sûresi

Kur'ân'da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 91. sûre olan Şems sûresi, Mekke'de indirilmiştir.²⁵⁹⁴ Sûre, 15 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi Şems'tir. Sûre mushaflarda, tefsir kitaplarının çoğunda²⁵⁹⁵ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda²⁵⁹⁶ “vav”sız “Şems Sûresi” veya “vav”lı “Ve’ş-Şems Sûresi” diye adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Şems” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir. Fakat Muhammed Esed'e göre Şems, sûreye nüzûlünden itibaren bu adını veren anahtar kelimedir.²⁵⁹⁷

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Şems, sûrenin tek ismidir.²⁵⁹⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Şems sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Şems” olduğu belirtilmişse²⁵⁹⁹ de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.²⁶⁰⁰

Şems sûresi İslâmî pek çok kaynakta²⁶⁰¹ âyetin lafzı hikâye edilerek²⁶⁰² **Ve’ş-Şemsi ve Duhâhâ Sûresi** olarak kaydedilmiştir. Sûre bazı rivayetlerde de “Ve’ş-Şems ve

²⁵⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XXI, 39.

²⁵⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 307; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 360; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 522.

²⁵⁹⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 331; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 281; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 381; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 487; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 307; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 69; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 598; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 141; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 365.

²⁵⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 322; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁵⁹⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1272.

²⁵⁹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

²⁵⁹⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

²⁶⁰⁰ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 241.

²⁶⁰¹ Buhârî, “Tefsir”, 91; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 79; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 434; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 91.

²⁶⁰² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 365.

Duhâhâ” adıyla anılmaktadır.²⁶⁰³ Bu bakımdan birçok ilim adamı bu ifadeyi sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.²⁶⁰⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bir adı bilinmemektedir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen ve başlangıç kelimesi olan, güneş anlamına gelen “şems” ifadesinden almıştır.²⁶⁰⁵ Şems kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam otuz iki kez geçmektedir.²⁶⁰⁶ Sûre, ilk âyetinde gündüzün ufku aydınlatıp parlatan güneşe yapılan ilâhî yeminden dolayı “Şems Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.²⁶⁰⁷

Sûrede zikri geçen doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi hem evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilâhî kudretin büyüklüğüne hem de sonraki âyetlerde ele alınan konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.²⁶⁰⁸

Sûreye, güneşin görünsün görünmesin bütün özellikleriyle mutlak olarak kendisine, sonra da özel olarak ortaya çıkış halindeki ışığına yemin ile başlanmıştır. Çünkü âlemin ışık saçan kandili olan güneş, doğmasında da batmasında da görülen özellikleriyle sistemindeki hareket ve hayat değişimlerinin başlıca bir kaynak ve yörüngesidir. Işığı ile de maddî âlemin en büyük aydınlatma ve ortaya çıkarma vasıtası ve böylece yaratıcının lütuf ve inayetini, kudret ve büyüklüğünü tanıtan, kendimizde ve içimizde bulunan aydınlıkları anlamaya vesile olan en açık bir ibret âyetidir. Güneşten bize doğru yayılan görülen görülmeyen, bildiğimiz bilmediğimiz nice faydalar bulunabilmekle beraber bunlar içinde en belli olan ısı ve ışıktır. Duhâ’da en çok hissedilen de bu ikisidir.²⁶⁰⁹

Mâverdî, güneşin duhâsını, güneş sayesinde görünen ve açığa çıkan her bir yaratık, diye açıklamıştır. Bu durumda hem güneşe hem de yeryüzündeki bütün yaratılmışlara yemin edilmiş olmaktadır.²⁶¹⁰ Canlıların pek çok faydasının güneşe bağlı olmasından dolayı,

²⁶⁰³ Müslim, “Salât”, 178, 179; Tirmizî, “Salât”, 115; Nesâî, “Salât”, 423, 431.

²⁶⁰⁴ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 241; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 553; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 342.

²⁶⁰⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 522; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 129.

²⁶⁰⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 387.

²⁶⁰⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 255.

²⁶⁰⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 629-630.

²⁶⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5848.

²⁶¹⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 281; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 308.

Allah Teâlâ güneşe ve güneşin aydınlatmasına yemin etmiştir. Çünkü varlıklar geceleyin adeta ölü gibidirler. Binaenaleyh, sabahın alâmeti doğu ufkunda gözükmeye geceleyin uyku ile ölmüş gibi olanlar, diri hale gelmiş olurlar. Bu canlanma, gitgide artmaya, kuvvet kazanmaya ve tekâmül etmeye doğru yönelir; kuşluk vaktinde de doruk noktasına ulaşır.²⁶¹¹

Sonuç olarak Kur’ân’da yeryüzündeki hayatın temel kaynağı olan “güneş” isimli bir sûrenin bulunması dikkat çekicidir. Zira güneş, yakıcı sıcaklığı ve zehirli ışınlarıyla celal sıfatlarının, hayat kaynağı oluşuyla da cemal sıfatlarının ortak bir tecellisidir.²⁶¹² Yüce Allah, göksel cisimlerden olan güneşe ve onun parıltısına, aydınlığına ve ışığına yemin ederek başlamakta, sonra da yine uzaktan yakına metodunu kullanarak güneşten insana inmektedir.²⁶¹³ Öte yandan sûrenin güneşi ve ışığını güneşten alan ayı şahit tutarak söze başlaması, zımnen Allah’a ve vahye delalet eder. Zira güneş nasıl maddî hayat için ışık ve hayat kaynağıysa, Allah ve peygamberlere gönderilen vahiy de manevî hayat için ışık ve hayat kaynağıdır.²⁶¹⁴

Sûrelerin bu adlarla isimlendirilmesi, Cenâb-ı Allah’ın güç ve kuvvetinin büyüklüğüne delalet ederken insanlığı tabii ilimleri öğrenmeye de teşvik etmektedir.

3.3.1.2. Yeryüzüne Ait Olanlar

Kur’ân’daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini yeryüzü varlıklarından almaktadır. Bu açıdan burada Nahl, Zâriyât, Tûr, Hadîd, Beled ve Tîn sûreleri işlenecektir.

3.3.1.2.1. Nahl Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 14,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 16. sûre olan Nahl sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.²⁶¹⁵ Sûre, 128 âyettir.

İsmi: Sûre genellikle “Nahl” ismiyle anılmıştır.²⁶¹⁶ Nitekim sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁶¹⁷ tefsirlerde²⁶¹⁸ ve İslâmî çeşitli eserlerde²⁶¹⁹ “Nahl Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

²⁶¹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXI, 190.

²⁶¹² İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 488.

²⁶¹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, XXI, 150.

²⁶¹⁴ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 489.

²⁶¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 266; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, II, 280; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 278.

²⁶¹⁶ Karaman, *Kur’an Yolu*, III, 375.

Nahl kelimesi sözlükte “bağış, hibe” demektir.²⁶²⁰ Arıya “nahl” denilmesinin sebebi, Allah Teâlâ’nın, arının karnından çıkan o balı insanlara bir bağış yapmış olmasıdır.²⁶²¹

İsminin Kaynağı: Sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) zamanından beri bu isimle, Nahl sûresi olarak, isimlendirildiği belirtilmiştir.²⁶²² Nitekim rivayetler,²⁶²³ sûrenin daha sahâbe devrinde “Nahl” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Nahl sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Nahl sûresidir.²⁶²⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Ni‘am Sûresi:²⁶²⁵ Nahl sûresi, “Ni‘am Sûresi” olarak anılmaktadır.²⁶²⁶ Bu ifadenin, sûrenin mutlak sıfatı olduğu da söylenmiştir.²⁶²⁷ Sûrede Cenâb-ı Allah’ın, hayvanların insanlığın hizmetine sunulması, gökten yağmurun indirilmesi, çeşit çeşit bitkilerin bitirilmesi vb. lütfettiği ve edeceği nimetlerden geniş olarak bahsedildiği için sûrenin “Ni‘am (Nimetler) Sûresi” olarak isimlendirildiği belirtilmiştir.²⁶²⁸

2. Na‘ım Sûresi: Nahl sûresi “Na‘ım Sûresi” olarak da anılmaktadır.²⁶²⁹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, 68. âyetinde Allah’ın bal arasına, dağlarda ev yapma içgüdüğü verildiği anlatıldığı²⁶³⁰ ve yine arının hârikulâde

²⁶¹⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 16; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 16.

²⁶¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XIV, 158; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, III, 189; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, III, 177; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 422; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, III, 377; Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 266; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XI, 101; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XIV, 89; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XIV, 93.

²⁶¹⁹ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 289; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 97.

²⁶²⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 540.

²⁶²¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XX, 72; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 365.

²⁶²² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIV, 93; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 526.

²⁶²³ Dârimî, “Vesâyâ”, 2; İbn Mâce, “İkâmet”, 71.

²⁶²⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 97; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 181.

²⁶²⁵ Zemahşerî, sûreyi “Ne‘am Sûresi” olarak adlandırmıştır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 422.)

²⁶²⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 422; İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 377; Râzî, *a.g.e.*, XIX, 222; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 266; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Bikâî, *a.g.e.*, XI, 101; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, XIV, 89; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIV, 93; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XIV, 79.

²⁶²⁷ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 67.

²⁶²⁸ İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 377; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 266; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 338; Âlûsî, *a.g.e.*, XIV, 89; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIV, 93; Zuhaylî, *a.g.e.*, XIV, 79; Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 375.

²⁶²⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36.

²⁶³⁰ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, V, 91.

işlevlerinden bahsedildiği için “Nahl Sûresi” adını almıştır.²⁶³¹ Nahl kelimesi Kur’ân’da sadece bir kez ve bu sûrede geçmektedir.²⁶³² Kur’ân-ı Kerîm’de, ilhâma mazhar bir hayvan olarak zikredilen ve bu sûreye ad olan arıların hayatı, bilinen ve keşfedilmeyi bekleyen yanlarıyla mânidârdır. Bu sûre, Yüce Allah’ın yaratıp insanların hizmetine sunduğu hayvan türlerinin, sûrelere isim olarak verilmesinin üçüncüsünü teşkil etmektedir. Bakara, En’âm ve Nahl bu sûrelerin adı olmuştur.

İbn Âşûr’a göre sûrenin Nahl adıyla isimlendirilmesinin sebebi, başka sûrelerde bu ifadenin geçmemiş olmasıdır.²⁶³³ Mevdûdî’ye göre ise bu sûreye adını veren Nahl kelimesi, sûrenin 68. âyetinden ve sadece sûreyi diğerlerinden ayırdetmek için alınmıştır.²⁶³⁴ Fakat Muhammed Esed’e göre sûrenin ismi, Allah’ın yaratıcı aksiyonunun, O’nun arıya verdiği içgüdü ya da sevk-i tabîilerde kendini gösteren hârikulâde örneğine ilişkin göndermeye dayanmaktadır.²⁶³⁵

Sûre, Cenâb-ı Allah’ın kudret eserlerinin önemine ve faydasına kıymetli bir örnek olmak üzere arının nail olduğu ilham ve iktidar sayesinde hayat için büyük önemi hâiz bulunan bal gibi bir gıda maddesi meydana getirmekte olduğuna dikkatleri çekmektedir. Bu münasebetle sûreye “Nahl Sûresi” adı verilmiştir.²⁶³⁶ Hz. Allah’ın yaratıcılığı ve ilhamı, arının bal yapmasında açıkça görüldüğünden Allah Teâlâ bu ilhama dikkatimizi çekmektedir. Âyet, bal arısının hârika kimyagerliğine özellikle yer vermektedir.²⁶³⁷

Arıya yapması ilham edilen “yuvalar”dan maksat, arıların ağaç kovukları gibi uygun doğal mekânlarda veya insanların özel olarak hazırladığı kovanlarda kendi ürünleriyle oluşturdukları petekler ve her petekte bulunan altıgen gözcüklerdir. Bal arısı, Allah’ın verdiği ilham veya içgüdü sayesinde, bizzat kendisinin ürettiği bal mumuyla kendi yuvasını yapmakta, dalak içine milimetrik ölçülerle altıgen prizma şeklinde gözcükler yerleştirmektedir.²⁶³⁸

Âyette arının ürettiği madde için “şerâb (şerbet)” kelimesinin kullanılması da ilgi çekicidir. Arı topladığı nektarı, normal midesinden ayrı, özel olarak bu maksatla

²⁶³¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 278.

²⁶³² Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 690.

²⁶³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XIV, 93.

²⁶³⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 9.

²⁶³⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 526.

²⁶³⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 1752.

²⁶³⁷ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 266.

²⁶³⁸ Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 366; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, IV, 470; Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 417.

yaratılmış bulunan bal midesine toplayıp kovana taşımakta; burada bir genç arı bu maddeyi hortumuyla emip kendi midesine aktarmakta ve onu şerbet kıvamına gelecek şekilde işleme tâbi tutmaktadır. Artık bal hâsıl olmuştur; bundan sonra şerbet peteklerde bir süre havalandırılarak katılaştırılması sağlandıktan sonra üzeri bal mumuyla kapatılıp izole edilmek suretiyle bozulması önlenir. Böylece Allah'ın lütuf ve ihsanı ile insanlar için besleyiciliği yanında şifa değeri de taşıyan yeni bir besin daha ortaya çıkmış olur. Bütün bunlar olağanüstü bir sanat kabiliyetinin tezahürü olup Allah'ın yaratıcı kudretini ve hikmetini hesaba katmadan basit bir hayvanın böyle bir eseri ve ürünü nasıl meydana getirebildiği sorusunu cevaplandırmak mümkün değildir.²⁶³⁹

Cenâb-ı Hakk'ın sanatlı varlığı olan arının ürünü olan bala bakacak olursak, bal hem lezzetli bir besin kaynağıdır hem de tıbbî yönden yararlıdır. Bal, birçok hastalığın tedavisinde kullanılır. Bunun yanısıra bal çürüyüp bozulmadığı için diğer ilaçların hazırlanmasında ve korunmasında da kullanılır.²⁶⁴⁰ Sütün hayvanlara, içeceğin de hurma ve üzüme yerleştirildiği gibi zayıf bir böceğin bünyesine bu büyük sanat, bal yapma sanatı yerleştirilmiş ve bu fayda ona has kılınmıştır. Arıdaki ibret verici unsurlardan birisi de Cenâb-ı Allah'ın arıya, balı sağan herhangi bir kişiye ihtiyaç bırakmadan faydalı ve dayanıklı mükemmel bir üretim yapma şuur ve kavrama gücü yerleştirmesidir.²⁶⁴¹

Şüphesiz Allah Teâlâ sahip olduğu tüm özellikleri vermek suretiyle arıyı onurlandırmış ve Kur'an'ın bir sûresine isim yapılarak anılmasını ölümsüzleştirmek şekliyle de arı şerefleştirmiştir.²⁶⁴² Âlemlerin rabbi, arıların da rabbidir. Arılara yaratılış amacını yüklemek, onlara vahyetmek anlamına gelmektedir. Sûre, aldığı vahyi bal olarak hayata dönüştüren bu güzel yaratıklar üzerinden insanoğluna ders verir. Ortalama ömrü birkaç ay olan arının bir yaratılış amacı olur da ilâhî bir şaheser olan insanoğlunun bir yaratılış amacı olmaz mı?²⁶⁴³

²⁶³⁹ Karaman, *Kur'an Yolu*, III, 417.

²⁶⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 37.

²⁶⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIV, 204.

²⁶⁴² Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 200.

²⁶⁴³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 166.

3.3.1.2.2. Zâriyât Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 51. sûre olan Zâriyât sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁶⁴⁴ Sûre, 60 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Zâriyât'tır. Sûre mushaflarda, hadis kaynaklarında,²⁶⁴⁵ tefsirlerde²⁶⁴⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli kitaplarda²⁶⁴⁷ “vav”sız “Zâriyât Sûresi” ya da “vav”lı “Ve’z-Zâriyât Sûresi” diye anılır. İbn Âşûr, vâkıf olduğu Meşrik ve Mağrib'deki eski mushaflarda da sûrenin “Zâriyât Sûresi” olarak adlandırıldığını belirtmiştir.²⁶⁴⁸

“Zerv”, “tozutup götürmek, saçıp savurmak, kırıp ufalamak” demektir.²⁶⁴⁹ Bu bakımdan rüzgâra zâriyât denilmiştir.²⁶⁵⁰ Bununla birlikte Zâriyât'ın, kırıp ufalayan, savuran ya da toz duman edip götüren kuvvetler anlamına geldiği de söylenmiştir.²⁶⁵¹

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²⁶⁵² sûrenin sahâbe döneminde “Zâriyât Sûresi” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Zâriyât adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.²⁶⁵³

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk kelimesi olan “zâriyât”tan almıştır.²⁶⁵⁴ Zâriyât kelimesi, bu yapısıyla Kur'ân'da bir kez geçmektedir, o da bu sûrededir.²⁶⁵⁵ İlk âyetinde geçen ve “savuranlar, tozu dumâna katanlar” gibi mânalara gelen “Zâriyât” kelimesi sûreye ad olmuştur.²⁶⁵⁶

²⁶⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 468; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 182; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 439.

²⁶⁴⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 51; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 51; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 51.

²⁶⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 479; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 51; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 360; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 608; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 171; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 468; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 444; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 335.

²⁶⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 309; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁶⁴⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 335.

²⁶⁴⁹ Râgib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 200.

²⁶⁵⁰ Neseî, *a.g.e.*, IV, 182; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3483.

²⁶⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4527.

²⁶⁵² İbn Mâce, “İkâmet”, 8; Ebû Dâvûd, “Salât”, 138, 324; Nesâî, “Salât”, 415.

²⁶⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 226; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

²⁶⁵⁴ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 439.

²⁶⁵⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 270.

²⁶⁵⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 116.

İlk âyette geçen zâriyât kelimesi hakkında müfessirlerin hâkim kanaati, burada bu kelimeyle rüzgârların kastedildiği yönündedir.²⁶⁵⁷ Kehf sûresinin 45. âyetinde “rüzgârın savurduğu” anlamına gelen cümlede aynı kökten türetilmiş olan “tezrû” fiilinin, rüzgârın sağladığı etki hakkında kullanılmış olması bu görüşü destekler niteliktedir.²⁶⁵⁸

Ayrıca bu kelime “volkanları püskürten, mahlûkatı kırıp geçiren ve etrafa yayan melekler”, “barut, dinamit vb. sonradan keşfedilmiş ve edilecek şiddetli patlama ve tahrip maddeleri”, “zürriyetin çoğalıp yayılmasına vasıta olan doğurgan kadınlar” yahut daha genel bir ifadeyle “yaratılmışların hareketini sağlayan her türlü itici güç” gibi mânalarla da açıklanmıştır.²⁶⁵⁹ Râzî’ye göre de zâriyât ile kastedilen, rüzgârlardır. Yine o, devamındaki âyetlerin de rüzgâr çeşitlerine işaret ettiğini kabul eder.²⁶⁶⁰ Vehbe ez Zuhaylî’ye göre zâriyât, toprağı ve üzerindeki şeyleri dağıtan ve oradan oraya sürükleyen rüzgâr demektir. Rüzgâra yemin edilmesi onun tehlikesine ve Allah’ın ordularından biri olduğuna delâlet eder.²⁶⁶¹ Öte yandan bazı âlimlere göre, ilk dört âyette insan için hayatî önem taşıyan bazı yasalara, özellikle bir takım atmosfer olaylarına ve biyosferdeki değişkenlere, ayrıca bunların ilâhî iradeye uygun olarak gerçekleştirilmesinde görevli meleklerle işaret edildiği ihtimalini güçlendirmektedir.²⁶⁶²

Bu âyetlerde, muhatapların dikkatini çekecek ve üzerinde düşünmelerini sağlayacak bir tarzda yemin edilerek hakkında yemin edilen konunun ciddiyetine vurgu yapıldığı açıktır.²⁶⁶³ Rüzgâr ve bulutlar, dünya yaşamının en önemli etkenlerindedir. Bunlar olmasa yağmur olmaz, yağmur olmayınca da hayat olmaz. Demek ki burada yüce Allah, dünyadaki hayatın en önemli etkenlerine yemin ederek âhîret hayatının mutlaka vuku bulacağını bildirmektedir.²⁶⁶⁴

Rüzgâr, bulut, gemiler ve melekler, Allah’ın yarattığı yaratıklarındandır. Cenâb-ı Allah onları kudreti için birer vasıta, dileği için birer perde olarak kullanmaktadır. Onlar yoluyla evren ve kulları üzerindeki planını gerçekleştirir. Onlara yemin etmesi,

²⁶⁵⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, XXI, 479; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 608; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 195; Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, III, 25; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVI, 337; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 118.

²⁶⁵⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, 195; Karaman, *a.g.e.*, V, 118.

²⁶⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4527.

²⁶⁶⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, 195.

²⁶⁶¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVII, 5.

²⁶⁶² Karaman, *a.g.e.*, V, 121.

²⁶⁶³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 171; Karaman, *a.g.e.*, V, 120.

²⁶⁶⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 52.

durumlarını yüceltmek, ötelindeki gerçek anlamı düşündürmek, Hz. Allah'ın çizilmiş planını gerçekleştiren ilâhî gücü göstermek üzere kalpleri onlara yöneltmek amacını taşımaktadır. Böyle özel bir şekilde onlardan sözetmek, kalbi onların gizlenmiş sırlarına yöneltilir. Bu anlamlı anmanın ardından, kalbi bu yaratıkların yaratıcısına bağlar.²⁶⁶⁵

Zâriyât sûresinin ana fikri, insanın ve onu kuşatan tabiat ve eko sistemin anlam ve amaçtan yoksun olmadığı gerçeğidir.²⁶⁶⁶ Bu bakımdan sûrenin ismi ile içeriği arasında bir bağlantı bulunmaktadır.²⁶⁶⁷

3.3.1.2.3. Tûr Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 52. sûre olan Tûr sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁶⁶⁸ Sûre, 49 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Tûr'dur. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁶⁶⁹ tefsirlerde²⁶⁷⁰ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde²⁶⁷¹ “vav”sız “Tûr Sûresi” veya “vav”lı “Ve't-Tûr Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Tûr kelimesi, dağ anlamına gelmektedir.²⁶⁷² Bir görüşe göre üzerinde ağaç, orman bulunan dağa Tûr, üzerinde ağaç bulunmayan çıplak dağa ise “cebel” denir.²⁶⁷³

İsminin Kaynağı: Rivayetler,²⁶⁷⁴ sûrenin daha sahâbe döneminde “Tûr Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Tûr adının dışında başka bir ismi bilinmemektedir.²⁶⁷⁵

²⁶⁶⁵ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVII, 3375.

²⁶⁶⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 359.

²⁶⁶⁷ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 201.

²⁶⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 511; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 189; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 441.

²⁶⁶⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 52; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 52; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 52.

²⁶⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 560; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 61; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 376; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 623; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 185; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 511; Bikâî, *Nazmü'd-düer*, XIX, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 26; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 35.

²⁶⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 309; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁶⁷² Taberî, *a.g.e.*, XXI, 560; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 350; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 111; XIX, 512; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 360; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 438.

²⁶⁷³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 76.

²⁶⁷⁴ Dârimî, “Salât”, 64; Buhârî, “Tefsîr”, 52; Müslim, “Salât”, 174; Ebû Dâvûd, “Salât”, 324; Nesâî, “Salât”, 425.

²⁶⁷⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 227; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, başlangıç kelimesi olan ve ilk âyetini oluşturan “tûr” kelimesinden almıştır.²⁶⁷⁶ Tûr kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam on kez geçmektedir.²⁶⁷⁷

Üzerine yemin edilenlerle nelerin kastedildiği ve bunların yemin konusu ile bağlantısı hakkında değişik açıklamalar yapılmıştır. Tûr ile “bilinen, özel bir dağ”ın kastedildiği belirtilmiş;²⁶⁷⁸ fakat bu dağın hangisi olduğu hususunda görüş birliği oluşmamıştır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu, sûrenin ilk âyetinde geçen “tûr” kelimesini Hz. Mûsâ’ya peygamberlik görevinin tebliğ edildiği kutlu dağ (Sînâ Dağı) anlamıyla açıklamışlardır.²⁶⁷⁹ Bazı âlimlere göre de tûr, Hz. Allah’ın Hz. Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu Medyen’deki bilinen kutsal Tûr Dağı’dır.²⁶⁸⁰ Bununla genel olarak dağların kastedildiği kanaatini taşıyanlar da vardır. Buna göre Tûr, bir cins isim olup kastedilen, dağa yemin etmektir.²⁶⁸¹

Bir görüşe göre sûre, Hz. Mûsâ (a.s.)’nın ilâhî tecellilere mazhar olduğu dağa işaretle başlar ve Kur’ân’ın da Nur dağındaki vahiyle başladığını imâ eder. Zira tûr, aslında dağ anlamına cins ismi olup eliflamalı olduğundan Hz. Mûsâ’ya risâlet verilen dağ anlaşılır.²⁶⁸² Yüce Allah, Tîn sûresinin ilk âyetlerinde vahye sahne olan bölgelere yemin ederek buraların, Kendi katındaki önemini vurgulamaktadır. Burada da yine vahye sahne olan yerlerin ve oralarda vahyedilen ilâhî sözlerin önemini belirtmektedir.²⁶⁸³

Sûrenin başında ifade edilen üç mekân, yani Tûr Dağı, Beyt-i Ma‘mûr ve Bahr-i Mescûr, üç peygambere ait olup onlar orada rableriyle beraber olup insanlardan geçici süre için uzak bulunup rablerine yakarmak için, yalnız başlarına kalıyorlardı. Tûr dağına Mûsâ (a.s.) yönelmiştir. Beyt, Hz. Muhammed (s.a.s.)’indir, Bahr-i mescûr (dolu deniz) ise Hz. Yûnus (a.s.)’undur. Bu peygamberlerden her biri orada Allah’a

²⁶⁷⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 441; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V, 487; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 52.

²⁶⁷⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 429.

²⁶⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 346

²⁶⁷⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 185; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 239; Kurtubî, *el-Câmi’*, XIX, 512; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4550-4551; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 142; İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 361.

²⁶⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 623; Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, 239; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 511; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 189; Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVII, 3393.

²⁶⁸¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 346; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 185; Karaman, *a.g.e.*, V, 142.

²⁶⁸² Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 522.

²⁶⁸³ Ateş, *a.g.e.*, IX, 76.

seslenmişlerdir.²⁶⁸⁴ Böylece bu üç mekân, bu sebeplerden dolayı, şerefli olmuştur ve bundan ötürü de Cenâb-ı Hak onlara yemin etmiştir.²⁶⁸⁵

Tûr'a yemin edilmesi, yemin edilen varlıklara dikkat çekilme prensibinden hareketle Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkardığında vahiy almak için çıktığı ve 10 emir aldığı dağa dikkatleri yöneltmektedir.²⁶⁸⁶

3.3.1.2.4. Hadîd Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 4,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 57. sûre olan Hadîd sûresi, Medine'de inmiştir.²⁶⁸⁷ Sûre, 29 âyettir. Hadîd sûresi, tesbih ifadesiyle başladıkları için “Müsebbihât” diye anılan beş sûrenin ilkidir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Hadîd'dir. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁶⁸⁸ tefsirlerde²⁶⁸⁹ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁶⁹⁰ “Hadîd Sûresi” olarak adlandırılmaktadır. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde “es-sûretü'lletî yüzkerü fiha'l-Hadîd/İçinde Hadîd'in zikredildiği sûre” şeklinde kaydederken²⁶⁹¹ sûrenin bitiminde izafetli olarak “Sûretü'l-Hadîd/Hadîd Sûresi” ifadesini kullanmıştır.²⁶⁹²

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, sahâbe döneminden beri Hadîd sûresi olarak isimlendirilmektedir.²⁶⁹³ Sûrenin “Hadîd” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiş olmakla birlikte Beyhâkî sûrenin “Hadîd” olarak adlandırıldığını gösteren bir hadis rivayet etmiştir.²⁶⁹⁴

Diğer İsimleri: Sûrenin Hadîd isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.²⁶⁹⁵

²⁶⁸⁴ Hz. Mûsâ (a.s.)'nın seslenişi için bk. A'râf 7/143, 155. Hz. Peygamber (a.s.)'in seslenişi için bk. Buhârî, “Ezân”, 148. Hz. Yûnus (a.s.)'un seslenişi için bk. Enbiyâ 21/87.

²⁶⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVIII, 239-240.

²⁶⁸⁶ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 204.

²⁶⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 235; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 453; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 107.

²⁶⁸⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 57; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 57; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 57.

²⁶⁸⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 121; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 468; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 42; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 256; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 235; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 250; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVII, 164; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353.

²⁶⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fününü'l-efnân*, s. 313; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁶⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 384.

²⁶⁹² Bk. Taberî, *a.g.e.*, XXII, 445.

²⁶⁹³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 353.

²⁶⁹⁴ Beyhâkî, *Şu'abi'l-îmân*, IV, 117-118.

²⁶⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 230; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 25. âyette geçen ve demir anlamına gelen “hadîd” kelimesinden almıştır.²⁶⁹⁶ Hadîd kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam altı yerde geçmektedir.²⁶⁹⁷ Bu âyette demirin önemine ve faydalarına işaret edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.²⁶⁹⁸

Öneminden dolayı sûreyi kutlamak ve övmek üzere Kur’ân’daki bir sûre Hadîd/demir olarak adlandırılmıştır. Kur’ân’da ismini bir madenden alan tek sûre, Hadid sûresidir. Bu bakımdan sûrenin önemi, maddî güce işaret eden Hadîd isminden gelmektedir.²⁶⁹⁹ Sûrenin ana fikri, sûrenin adını aldığı 25. âyette geçen üç unsorda, kitâb-mîzân-hadîd’de billurlaşmaktadır. Kitâb vahy, mîzân adaleti, hadîd de gücü temsil etmektedir.²⁷⁰⁰ Bu âyette, insanların adaleti yaşatabilmeleri için Allah’ın peygamberlerle kitaplar gönderdiği belirtilir; ayrıca hem güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilir.²⁷⁰¹

Cenâb-ı Allah, insana doğru ile yanlış arasında ayırım yapma yeteneği vermesinin (ki bütün ilâhî vahiylerin nihaî amacı budur) yanı sıra, onu yeryüzündeki doğal kaynakları kendi yararına kullanma yeteneği ile de donatmıştır. Bu yeteneğin en göze çarpan sembolü, insanın bütün canlı varlıklar arasında yalnız kendisine özgü olan araç yapma becerisidir ve bütün beşerî teknolojilerin başta gelen maddesi demirdir. Yeryüzünde bolca bulunan ve hem yapıcı hem de yıkıcı amaçlar için kullanılabilen tek metaldir.²⁷⁰² Esasında bugün insanlığın kurduğu medeniyet, demir ve çeliğe dayanmaktadır.²⁷⁰³

Kimyasal element olarak birçok bileşiği bulunan ve değişik endüstri kollarında önemli işlevleri olan demir, metaller arasında da kullanımı en yaygın ve en ucuz olanıdır. Bir bütün olarak yerküreyi meydana getiren elementler arasında yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırayı tutan demirin güneşte ve başka yıldızlarda da bolca bulunduğu tesbit edilmiştir. Teknolojinin gelişmesinde demirin tuttuğu yeri özellikle modern çağın insanı

²⁶⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 453; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 107.

²⁶⁹⁷ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 195.

²⁶⁹⁸ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3619; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVII, 287.

²⁶⁹⁹ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 391.

²⁷⁰⁰ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 385.

²⁷⁰¹ Işık, Emin, “Hadîd Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 14.

²⁷⁰² Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1117.

²⁷⁰³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVII, 3495.

günlük hayatının hemen her adımında yaşar ve hisseder. Hayatı kolaylaştıran pek çok ürün demire dayalı olduğu gibi gerek beşerî zaafının vahşete dönüşmesinden ibaret olan haksız saldırılarda gerekse varlığını koruma amacıyla bunlara karşı koymada gerek yıkmada gerekse yapmada demir insanın asırlardan beri vazgeçemediği unsur olagelmıştır. Kısacası demir, kontrollü kullanımı insanlık için büyük yararlar, kontrolsüz kullanımı ise büyük tehlikeler taşıyan bir madde olduğu gibi bu özellikleri taşıyan başka nesnelere ve imkânları da güçlü bir biçimde temsil eden bir örnektir. Başka elementlerle birleşmiş durumda pek çok mineralde de bulunan demir insan vücudu bakımından özel bir önemi hâizdir. İnsan vücudunda demir eksikliğinin yol açtığı kansızlık, en sık rastlanan kansızlık tipidir. Demirin özellikleri ve insan hayatındaki önemiyle ilgili bu ve benzeri bilgiler ışığında âyetin “*Onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır*” diye tercüme edilen kısmı daha iyi anlaşılabilir. ²⁷⁰⁴

Râzî’ye göre de demirin insanlar için çok faydalı olması ve insanların demire olan ihtiyaçlarının altına olan ihtiyaçlarından daha fazla olmasından dolayı, Allah Teâlâ, demiri altından çok ve kolay bulunur bir surette yaratmış ve keşfini altından önce nasip etmiştir. Buna karşılık altını ihtiyacın azlığı sebebiyle az ve nadir yaratmış, ayrıca zor bulunacak ve kirlenmez bir kıymet ölçüsü yapılacak şekilde ağırlık ve değeri ile yerin derinliklerine atmıştır. Allah Teâlâ’nın kullarına olan rahmet ve yardım izlerinden biri de çok ihtiyaç duyulan şeyleri tabiatta daha fazla ve kolay bulunabilecek bir tarzda yaratmış olmasıdır. Nitekim insanın hayatta en çok ihtiyaç duyduğu hava en fazla ve en kolay elde edilebilecek edilebilecek bir şekilde yaratmıştır. Suyu ihtiyaç, havadan az olduğu için onu bulmak havaya göre biraz daha zor, yiyeceğe ihtiyaç, sudan da az olduğu için, onu bulmak da suyu bulmaktan daha zordur. ²⁷⁰⁵

Âyetin üslûbundan, Allah’ın dinine ve peygamberlerine yardım edip hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. ²⁷⁰⁶ Âyette, peygamberlerin misyonlarının açıklanmasının hemen ardından demirin indirilmesi zikredilmiş ve “*Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda*

²⁷⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4757-4758; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 252.

²⁷⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXIX, 243-244.

²⁷⁰⁶ Işık, “Hadîd Sûresi”, XV, 14.

*vardır.*²⁷⁰⁷ denilmiştir. Bu ifade ile siyasî ve askerî kuvvete işaret edilerek, peygamberlerin sadece adaleti tebliğ ile görevlendirilmedikleri, bunun yanı sıra adaleti fiilen uygulamaya geçirmekle de sorumlu oldukları bildirilmektedir. Böylece kuvveti elde ederek, adalet üzere kurdukları nizamı yıkmak isteyenlere fırsat vermemelidir.²⁷⁰⁸

Bu açıdan sûrenin 25. âyetinde “demir”in anılması ve bu kelimenin çağrışımları Hz. Peygamber (a.s.)’in çağdaşlarını ve izleyicilerini öylesine etkilemiştir ki bu sûre her zaman “İçinde demirin geçtiği sûre” olarak anılmaya başlamıştır.²⁷⁰⁹ Demir, siyasî otoriteyi, teknoloji gücünü ve askerî gücü temsil etmektedir. Adaleti gerçekleştirmekte zorluk çekilirse, hatta imkânsız hale gelirse, o zaman zor kullanılacak, gerektiğinde silaha, yani uluslar arası savaşa başvurulacaktır. Bir toplum çıkıp dünya insanlığının rahatını bozuyor, adaletin dengesini sarsıyor ve de durdurulamıyorsa, silaha başvurulacağına işaret edilmektedir.²⁷¹⁰

Öte yandan “Demir” isimli bir sûrenin, müminlerin muhalefette (Mekke’de) değil de iktidarda olduğu bir zaman diliminde (Medine’de) inmiş olması²⁷¹¹ da verdiği mesajlar açısından son derece anlamlıdır. Sûreye, “demir” anlamına gelen Hadîd isminin verilmesinin daha pek çok çağrışımı bulunabilir.

3.3.1.2.5. Beled Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 90. sûre olan Beled sûresi, Mekke’de indirilmiştir.²⁷¹² Sûre, 20 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Beled’dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,²⁷¹³ tefsirlerde²⁷¹⁴ ve Kur’ân ile ilgili yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁷¹⁵ “Beled Sûresi” şeklinde adlandırılmıştır.

²⁷⁰⁷ Hadîd 57/25.

²⁷⁰⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 128.

²⁷⁰⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1109.

²⁷¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XIX, 64-65.

²⁷¹¹ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 381.

²⁷¹² Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 288; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 357; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 520.

²⁷¹³ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 90.

²⁷¹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 401; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 327; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 274; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 375; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 483; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 288; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXII, 45; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 591; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 133; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 345.

²⁷¹⁵ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 322; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

Beled ve belde, “sınırlı, belirli ve içinde bulunanların toplanma ve oturmalarıyla etkilenen yer”e denir.²⁷¹⁶ İşte “şehir”e de belde denilmesi bu sebeptir. İmar edilmemiş, bayındır olmayan çöle belde denilmesi, vahşi hayvanların mekânı; toprağa belde denilmesi, haşere ve böceklerin mekânı; mezarlığa belde denilmesi de ölülerin mekânı olmasından dolayıdır.²⁷¹⁷

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Beled” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Beled, sûrenin tek ismidir.²⁷¹⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Beled sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Beled sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse²⁷¹⁹ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Beled sûresidir.²⁷²⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Lâ Uksimü Sûresi: Beled sûresi, “Lâ Uksimü” adıyla da anılmaktadır.²⁷²¹ Nitekim sûre, sahih hadis kaynaklarından Buhârî’de²⁷²² “Lâ Uksimü” olarak kaydedilmiştir.

2. Lâ Uksimü bi hâza’l-Beled Sûresi: Bazı ilim adamları “Lâ Uksimü bi hâza’l-Beled” ifadesini sûrenin tevkîfî tek adı kabul etse²⁷²³ de bazıları ise sûrenin ictihâdî isimlerinden saymaktadır.²⁷²⁴

Ayrıca sûre 11. âyetinde geçmesi sebebiyle **Akabe Sûresi**²⁷²⁵ olarak da anılmıştır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk iki âyetinde geçen “beled” kelimesinden almıştır.²⁷²⁶ Beled kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam dokuz defa geçmektedir.²⁷²⁷

Tefsirciler, sûrenin ilk âyetinde geçen “belde”nin Beled-i Haram, yani Mekke-i

²⁷¹⁶ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 70.

²⁷¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5824.

²⁷¹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

²⁷¹⁹ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 203.

²⁷²⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

²⁷²¹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 623.

²⁷²² Buhârî, “Tefsir”, 90.

²⁷²³ Henâî, *a.g.e.*, s. 203.

²⁷²⁴ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 551; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 340.

²⁷²⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 520.

²⁷²⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 119; Karaman, *a.g.e.*, V, 623.

²⁷²⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 133.

Mükerreme olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.²⁷²⁸ Bu görüşe göre Cenâb-ı Allah, Hz. Peygamber (a.s.)’den ötürü “Ben, senin Benim nezdindeki üstün değerim ve Benim sana olan sevgim dolayısıyla içinde bulunduğun bu haram beldeye yemin ederim” diyerek Mekke’ye yemin etmektedir.²⁷²⁹ Buna göre sûre, Hz. Peygamber (a.s.)’in yaşadığı Mekke kentine yeminle başladığı için bu ismi almıştır.²⁷³⁰ Yüce Allah, peygamber olarak görevlendirdiği Hz. Muhammed (s.a.s.)’in, ikamet ettiği Mekke kentine yemin etmek suretiyle içinden peygamber yetişen bu kentin önemini belirtmiştir.²⁷³¹

Mekkeliler bu şehrin tarihçesini iyi biliyorlardı. Daha önce çöl olan, dağlar arasında susuz, bitkisiz bir vadiydi. Hz. İbrâhim, hanımı ile kundaktaki çocuğunu hiçbir güvence olmadan burada bırakmıştı. O zamanlarda inşa edilen “beyt”e insanlar hac için çağrıldıklarında, çevresinde bunu duyacak hiç kimse yoktu. Ancak daha sonra bu şehir bütün Arabistan’ın merkezi olmuş ve haram kılınmıştı. Asırlardır anarşi içinde yaşayan Arabistan’da buradan başka emin bir yer yoktu.²⁷³² Öte yandan Mekke Resûlullah (s.a.s.)’in dünyaya geldiği yerdir. Zira Allah Teâlâ mutlak olarak Mekke’nin üstüne yemin etmiyor. Tam tersine Resûlullah (s.a.s.)’in içinde bulunduğu Mekke’ye yemin ediyor ve böylece bizatihi şerefli olan Mekke’nin, içinde Peygamber’î bulundurmakla daha da şeref kazandığına işaret olunuyor.²⁷³³ İşte bu ve daha başka faziletler Mekke’de bulunduğu için, Allah Teâlâ bu âyette Mekke’ye yemin etmiştir.²⁷³⁴

Beled ile kastedilen Mekke, insanlığın ilk ortaya çıktığı yerdir. İnsanlık ilk evi orada yapmıştır. Bu, yeryüzünün halifesi olan insanın ilk imar faaliyetidir. Sûre, yeryüzünde insanı ilk konuk eden coğrafyanın merkezi olan Mekke’ye yeminle başlamaktadır.²⁷³⁵

Beled sûresinde, mekânların en şerefli Mekke’ye yemin edilerek insanın zor ve çetin şartlar içinde dünyaya getirildiği, bu sebeple de onun olgun bir insan olabilmek ve yüce gayelere erebilmek için sıkıntılara göğüs germek zorunda bulunduğu hatırlatılmaktadır.

²⁷²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 401-402; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXI, 180; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 289.

²⁷²⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 289.

²⁷³⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 241.

²⁷³¹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 479.

²⁷³² Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 120.

²⁷³³ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, X, 42.

²⁷³⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 180.

²⁷³⁵ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 485-486.

Böylece Hz. Peygamber (a.s.)'in karşılaşacağı güç şartlara, müşriklerin ona uygulayacağı zulüm ve baskıya da işaret edilmektedir.²⁷³⁶

3.3.1.2.6. Tîn Sûresi

Kur'ân'da 5 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 95. sûre olan Tîn sûresi, Mekke'de indirilmiştir.²⁷³⁷ Sûre, 8 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tîn'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁷³⁸ tefsirlerde²⁷³⁹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁷⁴⁰ “vav”sız “Tîn Sûresi” veya “vav”lı “Ve't-Tîn Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Tîn” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Tîn, sûrenin tek ismidir.²⁷⁴¹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Tîn sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Tîn sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse²⁷⁴² de sûrenin tevkîfî tek ismi, Tîn sûresidir.²⁷⁴³

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Şöyle ki, Tîn sûresine rivayetlerde de geçmekte olan²⁷⁴⁴ **Ve't-Tîn ve'z-Zeytûn Sûresi** de denilmiştir. Bununla birlikte tefsirinde bu ismi kullanan müfessir bulunamamıştır. Sûrenin tevkîfî tek adının “Ve't-Tîn ve'z-Zeytûn” olduğu belirtilmişse²⁷⁴⁵ de bazı ilim adamları bu adı sûrenin ictihâdî ismi saymışlardır.²⁷⁴⁶

²⁷³⁶ Eroğlu, Muhammed, “Beled Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 397-398.

²⁷³⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 363; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 366; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 527.

²⁷³⁸ Buhârî, “Tefsir”, 95; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 83; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 95.

²⁷³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 501; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 343; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 300; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 400; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 499; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 363; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XXII, 130; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 173; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 419.

²⁷⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 323; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁷⁴¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

²⁷⁴² Henâî, *Esmâu's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 243.

²⁷⁴³ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

²⁷⁴⁴ Buhârî, “Tefsir”, 95; Nesâî, “Salât”, 432, 433.

²⁷⁴⁵ Henâî, *a.g.e.*, s. 243.

²⁷⁴⁶ Devserî, *Esmâu süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 564; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 354.

İbn Âşûr, 1078 senesinde doğuda -İran'da olduğunu zannettiği- basılan bir mushafta Tîn sûresine, “Sûretü’z-Zeytûn” yazıldığını gördüğünü belirtmiş fakat bu isimlendirmeyi kabul etmemiş ve bu durumu tuhaf diye nitelemiştir.²⁷⁴⁷

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını birinci âyette geçen ve başlangıç kelimesi olan “tîn” ifadesinden almıştır.²⁷⁴⁸ Tîn lafzı, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.²⁷⁴⁹ Sûre, tîn’e yemin ile başladığından,²⁷⁵⁰ onlardaki hayır, bereket ve faydalara yemin ettiğiinden dolayı bu sûreye “Tîn” adı verilmiştir.²⁷⁵¹

Tefsirler tîn ve zeytûn hakkında başlıca iki görüş nakletmişlerdir: **1.** “Tîn ve zeytûn”dan maksat, görünen şekli ile bu ad ile meşhur olan incir ve zeytin yiyecekleri veya ağaçlarıdır.²⁷⁵² İkrime ve Mücâhid’den yapılan bir nakle göre de “tîn ve zeytûn”den kasıt, bunların yiyecek olduğudur.²⁷⁵³ Taberî de tîn ve zeytûnun birer yiyecek olduğunu ve sûrede de bu yiyeceklere yemin edildiğini belirtmektedir.²⁷⁵⁴ Bu görüşü savunan müfessirler, yüce Allah’ın yenilen bu iki meyveyi diğer meyvelerden ayırarak burada özel olarak zikredip üzerlerine yemin etmesinin, incir ve zeytinin üstün fayda ve özellikleri sebebiyle gerçekleştiğini belirtmiş, dolayısıyla âyetteki bu kelimeleri zahirî mânalarına hamletmek ve bunlardaki menfaat ve özelliklerden ötürü Allah Teâlâ’nın bunlara yemin ettiğine hükmetmek gerektiğini söylemişlerdir.²⁷⁵⁵ Bu görüşe göre tîn ve zeytûn, incir ve zeytin diye tercüme olunabilir.²⁷⁵⁶

2. “Tîn ve zeytûn”dan maksat yiyecek değil, bu isimlerle anılan mübarek yerlerdir.²⁷⁵⁷ Bu görüşe göre incir ve zeytin, mecaz olarak bu ağaçların çokça bulunduğu toprakları, yani Akdeniz’in doğusunda bulunan Filistin ve Suriye’yi simgelemektedir. Kur’ân’da adı geçen peygamberlerin çoğu bu topraklarda yaşadığı ve tebliğde buldukları için bu iki ağaç cinsi bu peygamberlerin dile getirdiği dinî öğretilerin sembolü olarak kabul

²⁷⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXII, 341; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 50.

²⁷⁴⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 527; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 163.

²⁷⁴⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 158.

²⁷⁵⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 301; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 531.

²⁷⁵¹ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 301.

²⁷⁵² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 501; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 8; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 363; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5928.

²⁷⁵³ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 501-503; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 193.

²⁷⁵⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 504.

²⁷⁵⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 9.

²⁷⁵⁶ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5929.

²⁷⁵⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 503-504; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 193; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 365-366; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5929.

edilmektedir.²⁷⁵⁸ Bu yerlerin nereler olduğuna hakkında da bu iki bitkinin bittiği birer dağ ismi, birer mescit ismi ve birer belde ismi olması gibi üç görüş zikredilmiştir.²⁷⁵⁹ Keza “tîn” ve “zeytûn” kelimeleri hakkında, ilkiyle Mekke’deki Mescid-i Haram’ın, ikincisiyle Kudûs’teki Mescid-i Aksâ’nın kastedildiği gibi sembolik izahlar da yapılmıştır.²⁷⁶⁰

Elmalılı’ya göre Tîn ve Zeytûn, aslında bildiğimiz incir ve zeytin meyveleri ve ağaçları olmakla beraber bunların yetiştiği bereketli yerler olarak tanınmış Sina Dağı ve Mekke gibi dinin çıktığı mübarek şerefli yerler olarak da sayılmıştır. Bu bakımdan burada özellikle incir ve zeytinin lezzet, kıymet ve faydalarına da ima ve işaret ile beraber daha ziyade peyamberlerin yetiştiği, dinlerin çıktığı yerler olarak bilinen kutsal yerlere yemin edilmiştir.²⁷⁶¹ Buna göre ilk üç âyette Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed (aleyhimü’s-selam) gibi ulü’l-azm peygamberlerden üçüne vahiy gelen kutlu yerlere dikkat çekilmiştir.²⁷⁶²

Ancak Şevkânî, bu tür yorumların aklî ve naklî dayanağının olmadığını belirtmiştir.²⁷⁶³ Kurtubî’ye göre de birinci görüş en doğru olanıdır. Çünkü hakikat anlamı odur. Bir delil bulunmadıkça da hakikat anlamı bırakılıp mecazî anlama geçilmez.²⁷⁶⁴ O halde isminden de anlaşılacağı üzere Tîn sûresi, bitkilerle ilgili bir sûredir. Cenâb-ı Allah onun dışındaki diğer bitkileri zikretmeyip “tîn”i zikretmiş, böylece bu bitkinin önemini ortaya koymuştur.²⁷⁶⁵ Zira incir, hem bir gıda hem de bir ilaçtır. İncirin bir gıda olmasını uzmanlar, bunun güzel bir yiyecek, hazmedilmesi çabuk, mideye oturmayan, mizacı yumuşatan, terleme yoluyla dışarı atılan, balgamı azaltan, böbrekleri temizleyen, mesanedeki kumları ve taşları düşüren, bedeni besleyen, ciğer ve dalağın gözeneklerini açan bir şey, bir gıda olduğunu söyleyerek belirtmişlerdir.²⁷⁶⁶

Sonuç olarak yüce Allah, sûrenin ilk dört âyetinde kendisinin ilim, sanat ve kudret sıfatlarını gösteren dört önemli varlığa yani insanın maddî gıdalarından olan incir ve

²⁷⁵⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 646.

²⁷⁵⁹ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 503-504; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 9-10; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 364; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5929-5930.

²⁷⁶⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 364; Karaman, *a.g.e.*, V, 646.

²⁷⁶¹ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5930-5931.

²⁷⁶² Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 596.

²⁷⁶³ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 623; Karaman, *a.g.e.*, V, 647.

²⁷⁶⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 365.

²⁷⁶⁵ Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 215.

²⁷⁶⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 8.

zeytine, manevî gıdası olan vahyin indiği Sînâ Dağı ile “emin belde”ye (Mekke), insanların muhtaç oldukları maddî ve manevî ikramların mükemmel örneklerine yemin ederek insanı en güzel biçimde yarattığını, hem bedenen hem de ruhen yükümlülük alabilecek yeteneklerle donattığını ifade buyurmuştur.²⁷⁶⁷ Tüm bunlar sûrenin, ismiyle ilişkisine delalet etmektedir ve ismin, sûrenin içeriğine işaret ettiğini göstermektedir.²⁷⁶⁸

Kur’ân, Hz. Allah’ı tanıtırken kalbe hitab ettiği gibi birçok defa da akla hitab eder. İçinde yaşadığımız âlemin fizik yapısının iyice incelenmesini ister. Tabiat varlıklarını isim olarak alan sûre adları işaret ettikleriyle Allah’ın varlığına, birliğine, hikmet ve kudretine delâlet eden çeşitli deliller gözler önüne serilmektedir. Hz. Allah’ın yarattığı tabiatı iyi inceleyenlerin O’nu lâyıkıyla tanıyıp tazim edecekleri, bu isimlerle bir sonuç halinde bildirilmiş olmaktadır.

3.3.2. İnsan

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı sûrelerinin, isimlerini çeşitli şekilleriyle “İnsan”dan aldığını görmekteyiz. İnsan, Arapça ins kelimesinden türetilmiştir. “Beşer, insan topluluğu” anlamına gelen ins, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her ferdine insî/enesî yahut insân denmektedir. Kur’ân’da insan bütün yönleriyle ele alınmış, konuyla ilgili âyetler onun yaratılışı, mahiyeti ve gayesini bir bütünlük içinde temellendirmiştir. Yer yer, insanın kendini âdeta tanrılaştırıp yaratıcısını unutma ve inkâr etme eğilimi karşısında onun “önemsiz bir su”dan yaratıldığı²⁷⁶⁹ henüz ruh-beden ilişkisi gerçekleşmeden önceki evrede kendisinin anılmaya değer bir varlık olmadığı, ancak anılabilecek varlık seviyesine Allah tarafından çıkarıldığı²⁷⁷⁰ hatırlatılır. Âdem’in topraktan, sonraki süreçte onun çocuklarının “önemsiz bir su”dan yaratılmış olması, insana yeniden dirilmeyi mümkün görmesi için yeterli birer delildir.²⁷⁷¹

Kâinata ait konulardan olan “İnsan”a işaret eden sûre isimleri “Genel Olarak İnsan” ve “İnançları Bakımından İnsan” olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

²⁷⁶⁷ İnsanın seçkin yaratılışı ve üstünlüğü hakkında ayrıca bk. İsrâ 17/70.

²⁷⁶⁸ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 217.

²⁷⁶⁹ Mürselât 77/20.

²⁷⁷⁰ İnsân 76/1.

²⁷⁷¹ Kutluer, İlhan, “İnsan”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 320-321.

3.3.2.1. Genel Olarak İnsan

Kur'ân'daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini değişik şekilleriyle, aslî unsuru, fert oluşu ve toplum olarak “insan”dan almaktadır. Bu açıdan burada İnsân, Alak ve Nâs sûreleri işlenecektir.

3.3.2.1.1. İnsân Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 76. sûre olan İnsân sûresi, Mekke'de inmiştir.²⁷⁷² Sûre, 31 âyettir.

İsmi: Başka isimleri olmakla birlikte sûre yaygın olarak “İnsân” ismiyle anılmaktadır. Nitekim sûre mushaflarda, tefsirlerin çoğunda²⁷⁷³ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁷⁷⁴ “İnsân Sûresi” olarak adlandırmaktadırlar. İbn Cerîr et-Taberî, tefsirinde sûrenin girişinde sûreyi “Hel Etâ ale'l-İnsân Sûresi” şeklinde kaydetmiş;²⁷⁷⁵ fakat sûrenin bitiminde “İnsân Sûresi” ifadesini kullanmıştır.²⁷⁷⁶

İnsan kelimesi, “beşer, insan topluluğu” anlamına gelen “ins” kökünden türetilmiş olup akıl ve fikir sahibi, konuşarak anlaşılan sosyal bir varlık türünü ifade eder.²⁷⁷⁷

İsminin Kaynağı: Sûrenin “İnsân” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre İnsân, sûrenin tek ismidir.²⁷⁷⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda İnsân sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “İnsân” olduğu belirtilmişse²⁷⁷⁹ de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.²⁷⁸⁰

Sûre, bazı kaynaklarda **Hel Etâ ale'l-İnsân** şeklinde kaydedilmiştir.²⁷⁸¹ Rivayetler,²⁷⁸² sûrenin sahâbe döneminde “Hel Etâ ale'l-İnsân” olarak isimlendirildiğini

²⁷⁷² Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 316; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 493.

²⁷⁷³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 257; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 161; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 274; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 408; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 443; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 120; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 456; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 150; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 369.

²⁷⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 319; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁷⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 529.

²⁷⁷⁶ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 579.

²⁷⁷⁷ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 35-36; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 516.

²⁷⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 106.

²⁷⁷⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

²⁷⁸⁰ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 127.

göstermektedir. Bu bakımdan bu ifadeler sûrenin tevkîfî isimlerinden sayılmalıdır. Bazı ilim adamlarına göre ise sûrenin tevkîfî tek adı, **Hel Etâ ale'l-İnsâni Hînün mine'd-Dehr**'dir.²⁷⁸³

İctihâdî İsimleri: İnsân sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Dehr Sûresi: İnsân sûresi, ilk âyette geçen “Dehr Sûresi” ismiyle de anılmaktadır.²⁷⁸⁴ İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, mushafların çoğunda “Dehr Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.²⁷⁸⁵

2. Hel Etâ Sûresi: İnsân sûresi, başlangıcından ötürü Ebû Hüreyre'den yapılan bir rivayette de geçen²⁷⁸⁶ “Hel Etâ Sûresi”²⁷⁸⁷ olarak da adlandırılmıştır.

Ayrıca sûre bazı kaynaklarda Kur'ân'da sadece bu sûrede geçmesi²⁷⁸⁸ sebebiyle **Emşâc Sûresi**,²⁷⁸⁹ 5. âyette geçen **Ebrâr Sûresi**²⁷⁹⁰ ve **Kıtâl Sûresi**²⁷⁹¹ olarak anılmaktadır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “insân” kelimesinden almıştır.²⁷⁹² İnsân kelimesi iki tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam altmış beş kez geçmektedir.²⁷⁹³ İnsanın, insan durumuna gelmezden önceki haline dikkat çekildiği²⁷⁹⁴ ve insanların durumlarını bildirdiği için sûre bu ismi almıştır.²⁷⁹⁵

²⁷⁸¹ Buhârî, “Tefsir”, 76; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XXIII, 529; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 76.

²⁷⁸² Dârimî, “Salât”, 192; Nesâî, “Salât”, 407

²⁷⁸³ Henâî, *Esmâü 's-süveri 'l-Kur'âniyye*, s. 127.

²⁷⁸⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü 'l-muhît*, VIII, 383; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 493; Bikâî, *Nazmü 'd-dürer*, XXI, 120; Âlûsî, *Rûhu 'l-me'ânî*, XXIX, 150; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5488; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 369; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 237.

²⁷⁸⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 369.

²⁷⁸⁶ Nesâî, “Salât”, 407.

²⁷⁸⁷ Sehâvî, *Cemâlü 'l-kurrâ'*, I, 38; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 493; Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 120; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 150; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5488; Ateş, *a.g.e.*, X, 237.

²⁷⁸⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, s. 667.

²⁷⁸⁹ Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 120; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 150; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5488; Ateş, *a.g.e.*, X, 237.

²⁷⁹⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 150; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5488; Ateş, *a.g.e.*, X, 237.

²⁷⁹¹ Tehânevî, *Mevsû'atü keşşâfi istulâhâti 'l-fünûn ve 'l-ulûm*, I, 992.

²⁷⁹² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 493; Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, VI, 503.

²⁷⁹³ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 93-94.

²⁷⁹⁴ Ateş, *a.g.e.*, X, 237.

²⁷⁹⁵ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3901.

Sûrenin ilk âyetinde insan kelimesi geçmekte olup sûrenin temel konusu, insanın kemâle ermesi, faziletli insanın başlıca vasıfları ve âhirette göreceği mükâfatlardır.²⁷⁹⁶ Diğer bir ifadeyle sûre, daha önceleri mevcut değilken bilâhare yeryüzünde halife olan, yeryüzünde bulunan her türlü hayır kendisi için yaratılmış bulunan insanın yaratılıp var edilmesine dikkat çekerek başladığı için “İnsân Sûresi” diye adlandırılmıştır.²⁷⁹⁷

Âlimler, sûrenin ilk âyetinde belirtilen insanın kim olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir.²⁷⁹⁸ Taberî, Râzî ve Neseî gibi müfessirler, burada Hz. Âdem’in kastedildiğini savunurken²⁷⁹⁹ Elmalılı’ya göre açık olan Hz. Âdem’i ve âdemoğullarının hepsini kapsayan insan cinsi olmasıdır ve bu hüküm âdemoğlunun her ferdi hakkında doğrudur.²⁸⁰⁰ Yani isabetli olan, her iki âyette de insan cinsinin anlaşılmasıdır. Sûrenin ikinci âyetindeki “nutfe” kelimesi, buna delâlet eder. Çünkü Hz. Âdem, nutfeden yaratılmamıştır.²⁸⁰¹

İnsanın yaratılışı, çok dikkat çekicidir. Zira insanoğlu, kendi kendine, kendi keyfine göre yaratılmadığı gibi basit ve sınırlı bir mertebede boş ve mânasız olarak kalmak için de yaratılmamıştır. Bilakis insan, şu görüldüğü şekilde, bir nutfeden yaratılmıştır. İnsanoğlunun böyle yaratılmasındaki maksat ise öyle yaratıp artık işi bitti diye başıboş bırakıvermek için değil, onu bir takım emanet ve yükümlülüklerle yükümlü tutup kendisine duygular, görevler, zor işler yükleterek imtihana çekmektir.²⁸⁰²

Kıyâme sûresinin son âyetlerinin devamı mahiyetindeki sûredeki âyetlerde öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden insana, onun varlık alanına çıkmazdan önceki hiçliği, aslı ve yaratılış aşamaları hatırlatılarak bundan ibret alması ve ders çıkarması istenmiştir.²⁸⁰³ İnsan, “karışık bir nutfe” ile “insan” arasında tabiat bakımından aşılmayacak ne büyük bir ilerleme, ne yüksek bir sanat ve kudret eseri olduğu düşünülmelidir. İşte bu âyetler insanlara özellikle bunu duyurmak ve göstermek içindir.²⁸⁰⁴

²⁷⁹⁶ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 577.

²⁷⁹⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXIX, 279.

²⁷⁹⁸ Bk. Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 161-162; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 444, 445.

²⁷⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 529-530; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXX, 235; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 316.

²⁸⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5492.

²⁸⁰¹ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, IX, 405, 407.

²⁸⁰² Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5497.

²⁸⁰³ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 516-517.

²⁸⁰⁴ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5496-5497.

Özetle sûre, insanla başlamış insanla bitmiştir. Sûre insanın başlangıcını -yaratılmadan önceki hiçliğini- anlatarak başlamış, sonunu ve gideceği yeri anlatarak sonlanmıştır. Sûre bir nevi insanın yolculuğunu ele almaktadır. Bu sebeple sûre, İnsân sûresi olarak adlandırılmıştır. Sûrede insanla ilgili olan her şey anlatılmaktadır. Sanki sûre, insanın ömrünü temsil etmekte ve resmetmektedir. Sûrenin ana fikri mazi, hal ve istikbaliyle insan ve insan iradesinin belirleyiciliğidir.²⁸⁰⁵ Bu bakımdan sûrenin ismiyle içeriği arasında bir bağlantının olduğu bellidir.

3.3.2.1.2. Alak Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 96. sûre olan Alak sûresi, Mekke'de indirilmiştir.²⁸⁰⁶ Sûre, 19 âyettir. Hz. Âişe'ye isnat edilen rivayete göre Resûlullah (s.a.s.)'a gelen ilk vahiy, sûrenin ilk beş âyetidir.²⁸⁰⁷

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Alak'tır. Nitekim sûre mushaflarda ve tefsirlerin çoğunda²⁸⁰⁸ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli eserlerde²⁸⁰⁹ "Alak Sûresi" olarak isimlendirilmiştir.²⁸¹⁰

"Alaka" kelimesinin çoğulu olan "alak" lafzı, sözlükte "yapışıp ilişmek" mânasına gelmektedir. Mutlak şekilde ise "ilişken ve yapışkan nesne yani bir şeye yapışıp tutunan şey"e denir. Bundan her türlü kana, kırmızı kana ve özellikle uyuşuk kana alak denilmektedir. Kandan bir kısım olması itibariyle veya doğrudan doğruya ilişiklik mânası ile rahimdeki tutuğa da alaka denilmiştir.²⁸¹¹

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Alak" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

²⁸⁰⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 447.

²⁸⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 374; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 368; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 529.

²⁸⁰⁷ Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 649.

²⁸⁰⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, V, 345; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 304; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 403; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 501; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 418; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 374; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 487; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 151; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 433.

²⁸⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 323; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 89.

²⁸¹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 433.

²⁸¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 283-384; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5950.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Alak, sûrenin tek ismidir.²⁸¹² Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Alak sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Alak” olduğu belirtilmişse²⁸¹³ de birçok ilim adamına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.²⁸¹⁴

Alak sûresi **İkra' bismi Rabbike** ve **İkra' bismi Rabbikellezî Halak Sûresi** olarak da anılmaktadır. Nitekim sûre, bazı kaynaklarda²⁸¹⁵ “İkra' bismi Rabbikellezî Halak”, bazı kaynaklarda²⁸¹⁶ ise “İkra' bismi Rabbike Sûresi” olarak geçmektedir. Rivayetler, sûrenin sahâbe ve tâbiîn döneminde “İkra' bismi Rabbike”²⁸¹⁷ veya “İkra' bismi Rabbikellezî Halak”²⁸¹⁸ olarak anıldığını göstermektedir. Bazı ilim adamları “İkra' bismi Rabbike” adını, sûrenin tevkîfî isimlerinden sayarken²⁸¹⁹ bazı ilim adamları ise sûrenin tevkîfî tek adının “İkra' bismi Rabbikellezî Halak” olduğunu belirtmektedir.²⁸²⁰

İctihâdî İsimleri: Alak sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. İkra' Sûresi: Alak sûresi, başındaki emir fiiline izafeten²⁸²¹ “İkra'” adıyla da anılmaktadır.²⁸²² İkra' ismi, h. 990 yılında yazılan bir mushafta²⁸²³ ve Sehâvî'nin *Cemâlû'l-kurrâ'* adlı eserinde²⁸²⁴ de geçmektedir.

2. Kalem Sûresi: Alak sûresine “Kalem Sûresi” de denilir.²⁸²⁵ Nitekim bu sûre h. 730 yılında yazılan bir mushafta “Kalem Sûresi” olarak kaydedilmiştir.²⁸²⁶ Bu sûreyi

²⁸¹² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

²⁸¹³ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁸¹⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 176; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 567; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 358.

²⁸¹⁵ Dârimî, “Salât”, 163; Buhârî, “Tefsîr”, 96; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 96.

²⁸¹⁶ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 84; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 541.

²⁸¹⁷ Dârimî, “Salât”, 163; Müslim, “Salât”, 179; Nesâî, “Salât”, 412, 431.

²⁸¹⁸ Nesâî, “Salât”, 411.

²⁸¹⁹ Devserî, *a.g.e.*, s. 567; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 358.

²⁸²⁰ Henâî, *a.g.e.*, s. 176.

²⁸²¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 5.

²⁸²² Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 527; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 151; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 627; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 177; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5943; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 433; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 311.

²⁸²³ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveynî, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00133.

²⁸²⁴ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, I, 38.

²⁸²⁵ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 311.

²⁸²⁶ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04851.

“Kalem Sûresi” olarak isimlendiren âlimlerin, Kur’ân’daki sıralamaya göre 68. sûre olan Kalem sûresini “Nûn Sûresi” olarak adlandırdıkları ifade edilmiştir.²⁸²⁷

Ayrıca İbn Âşûr’un nakline göre Ebü’l-Abbas Muvaffakuddin el-Kevâşî, sûrenin adını **İkra’ ve’l-Alak Sûresi** olarak isimlendirmiştir.²⁸²⁸

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ikinci âyette geçen “alak” kelimesinden almıştır.²⁸²⁹ Alak kelimesi, bu formuyla Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir. Bunun yanında müennes olarak “alaka” lafzı ise Kur’ân’da beş kez geçer.²⁸³⁰ Sûreye, önemli bir hayatî madde olan “alak” ifadesini içerdiği için bu isim verilmiştir.²⁸³¹

Alak kelimesi, “yapışkan, asılıp tutunan şey” demek olup bundan maksat insanın, ana rahminin cidarına yapışan döllenmiş bir hücreden yaratıldığını hatırlatmaktır.²⁸³² Bir görüşe göre ise alak, insanın müstesna oluşuna dair bu bağlamda “alaka, ilgi, sevgi” anlamına gelir.²⁸³³

Kur’ân’da insan, çeşitli yönleriyle ele alınmış; onun nasıl yaratıldığı, mahiyeti ve yaratılış amacı bir bütünlük içinde anlatılmıştır.²⁸³⁴ İnsanın döllenmiş bir yumurta hücresinden, embriyodan yaratıldığını söyleyerek yüce Allah, bir bakıma eşeysiz yaratılış olan Hz. Âdem’in yaratılışının ardından eşeyli yaratılma evrimine dikkat çekmekte ve buna vurgu yapmaktadır. Hz. Âdem’in topraktan yaratılması eşeysiz, ondan sonraki insanların yaratılışı ise eşeyli yaratılmadır. Eşeyli yaratılış da dişi ile erkeğin bir araya gelip sperm ile yumurtanın döllenmesidir. Sperm ile yumurtanın bir araya gelip döllenmesindeki esrarengiz yapı ve bunu belirleyen kudret incelenmeli, okunmalı ve bulunmalıdır.²⁸³⁵

Dikkati çeken bir husus da bu ilk Kur’ân vahyinin, insanın bir yumurta hücresinden - yani, döllenmiş bir yumurtacıktan- embriyonik bir gelişme göstermesine işaret etmesi ve böylece insanın biyolojik kökeninin ilkelliği ve basitliği ile zihnî ve ruhî

²⁸²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 433.

²⁸²⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 433; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 65.

²⁸²⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 171; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 5.

²⁸³⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 469.

²⁸³¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4063.

²⁸³² Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 597.

²⁸³³ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 502.

²⁸³⁴ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 516. Ayrıca bk. Kutluer, “İnsan”, XXII, 320-323.

²⁸³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 233.

potansiyelinin zıtlığını vurgulamasıdır. Bu, hayatın yaratılışının gerisinde bulunan bilinçli bir planın ve amacın varlığına işaret eden bir zıtlıktır.²⁸³⁶ Buna göre sûrede kâinat genel olarak zikredildikten sonra insanın ne gibi hakir bir başlangıç ile yaratıldığı belirtilmiştir. Değersiz bir başlangıçtan sonra insana ilim vererek onu mahlûkatın en yüksek seviyesine çıkarması, Hz. Allah'ın en büyük lütfudur.²⁸³⁷ Cenâb-ı Allah'ın burada pıhtılaşmış kanı zikretmesinin sebebi, insanın ilk haliyle son durumu arasındaki açık farkı ortaya koyarak ne kadar kudretli ve kâdir olduğunu belirtmek içindir.²⁸³⁸

Âyetler insanın kâmil bir varlık haline gelmesi için önce yaratana, sonra da yaratılanı yani kendisini tanımasının gerekli olduğunu gösterir. Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber (a.s.)'e “Oku” dediğinde o okuma işinin okuma-yazma bilenler tarafından yapılabileceğini düşünerek “Ben okuma bilmem” demişti. İşte üçüncü âyet, bir bakıma Resûl-i Ekrem'in bu dolaylı özür beyanına bir cevap olmaktadır. Buna göre Allah'ın keremi sonsuzdur; O, insanı “alak”tan yaratıp mükemmel bir varlık haline getiren ve peygamberlik gibi yüce bir makama kadar erdiren kudretiyle, dilediği kullarına normal yollardan, yani kalemi ve diğer bilgi malzemesini kullanarak bir hocadan bilgi almasını sağlayarak okumayı öğretir; ama O, kullarından dilediğine, bir öğretici ve öğrenim aracılığı olmadan bilgi öğretmeye de kâdirdir.²⁸³⁹

İşte insanı bir kurtçuktan yahut kan pıhtısı görünümü veren embriyodan veya sevgi ve şefkatten yaratıp aşama aşama geliştiren, mükemmel şekle koyan, görücü, işitici ve düşünücü yapan sonra ona bilmediği şeyleri öğrenmeyi ve kalemlle yazı yazmayı ilham eden Cenâb-ı Allah'a karşı insanın kulluk etmesi gerekirken, nankörlük etmesi asla yakışmaz.²⁸⁴⁰

Yüce Allah, insanlığa gelen en son kutsal mesajın inmeye başladığı ilk anda ve Kur'ân'ın ilk sûresinde insanın yaratılışına, kalemin önemine vb. hakikatlere dikkatleri çekiyordu. Kur'ân'ın ilk inen âyetlerini ihtiva eden sûreye Alak sûresi isminin verilmesi, çağrıştırdığı mesajlar açısından son derece dikkat çekicidir.

²⁸³⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1287.

²⁸³⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 175.

²⁸³⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, X, 106.

²⁸³⁹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 652.

²⁸⁴⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 7.

3.3.2.1.3. Nâs Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 114. sûre olan Nâs sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁸⁴¹ Sûrenin Medine'de indiğine dair görüşler de vardır.²⁸⁴² Sûre, 6 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Nâs'tır. İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, Meşrik ve Mağrib'e ait eski ve yeni mushaflarda bu adla isimlendirilmiştir.²⁸⁴³ Ayrıca sûre bazı hadis kitaplarında,²⁸⁴⁴ tefsirlerin çoğunda²⁸⁴⁵ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde²⁸⁴⁶ "Nâs Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Nâs" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Nâs, sûrenin tek ismidir.²⁸⁴⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Nâs sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının "Nâs" olduğu belirtilmişse²⁸⁴⁸ de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.²⁸⁴⁹

Nâs sûresi, Buhârî'de²⁸⁵⁰ de geçtiği üzere **Kul Eûzü bi Rabbi'n-Nâs** olarak da anılmaktadır.²⁸⁵¹ Rivayetlere göre Hz. Peygamber (a.s.) sûreyi, "Kul Eûzü bi Rabbi'n-Nâs" olarak isimlendirmektedir.²⁸⁵² Bu bakımdan birçok ilim adamı "Kul Eûzü bi Rabbi'n-Nâs Sûresi" ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.²⁸⁵³

İctihâdî İsimleri: Nâs sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

²⁸⁴¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 723.

²⁸⁴² Bk. Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 707; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, XI, 6410; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 631; Karaman, *a.g.e.*, V, 723.

²⁸⁴³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 631.

²⁸⁴⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 114.

²⁸⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 753; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 378; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 468; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 540; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 579; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 423; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 285; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 631.

²⁸⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 327; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 39; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 114.

²⁸⁴⁷ Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 109.

²⁸⁴⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 114.

²⁸⁴⁹ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'ânîyye*, s. 153; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 643; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, II, 435.

²⁸⁵⁰ Buhârî, "Tefsîr", 114.

²⁸⁵¹ Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 164.

²⁸⁵² Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 264; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 12; Nesâî, "Salât", 406.

²⁸⁵³ Henâî, *a.g.e.*, s. 153; Devserî, *a.g.e.*, s. 643; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 435.

1. Muavvizeteyn: Felak ve Nâs sûrelerine başlarındaki “eûzü” kelimesinden dolayı²⁸⁵⁴ ortak bir ad olarak “vav”ın kesresiyle “Muavvizeteyn” adı verilmiştir.²⁸⁵⁵ Rivayetler,²⁸⁵⁶ bu iki sûreye Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Muavvizeteyn” denildiğini gösterir. Bazı ilim adamları Muavvizeteyn’i sûrenin tevkîfî isimlerinden saysa²⁸⁵⁷ da bu adı sûrelere verilen bir sıfat, lakap ve ictihâdî isimlerden sayanlar da bulunmaktadır.²⁸⁵⁸

2. Muşakşiketeyn: Felak ve Nâs sûreleri, kendilerine verilen ortak bir isim olarak münafıklıktan kurtaran ve şifaya kavuşturanlar²⁸⁵⁹ olarak kabul edilen “Muşakşiketeyn” olarak da anılmaktadır.²⁸⁶⁰

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını bu sûredeki âyetlerin sonlarında beş defa tekrarlanan “nâs” kelimesinden almıştır.²⁸⁶¹ Nâs kelimesi beş tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki yüz kırk kez geçmektedir.²⁸⁶² İnsanların, âlemlerin rabbine sığınmalarını emrettiği için sûreye bu isim verilmiştir.²⁸⁶³

Allah Teâlâ insanları yaratıp maddî ve manevî nimetleriyle hem beden hem de rûhen beslediği, yetiştirdiği, eğittiği için kendi zâtını “Rab” ismiyle anmıştır. Allah Teâlâ bütün mahlûkatın rabbi olduğu halde burada üç âyette de “insanlar”ın tekrarlanması, onların mahlûkatın en üstünü ve en şerefli olduğuna vurgu yapar.²⁸⁶⁴ Ayrıca dünyada insanları yöneten hükümdarlar, krallar ve bunları tanrı sayıp tapan kavimler geçmişte görülmüştür, bugün de farklı boyut ve tezahürlerde görülebilmektedir. Bu sebeple sûrede insanların rablerinin de hükümdarlarının da ilâhlarının da sadece Allah olduğu ve yalnızca O’na sığınmak, O’na tapmak O’nun hükümranlığını tanımak gerektiği vurgulanmıştır.²⁸⁶⁵

²⁸⁵⁴ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 718.

²⁸⁵⁵ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 39; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 285; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 623.

²⁸⁵⁶ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 265; İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 109; Nesâî, “Salât”, 405.

²⁸⁵⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 114; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 643; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 435.

²⁸⁵⁸ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 154.

²⁸⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 567.

²⁸⁶⁰ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 567; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 177; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 285.

²⁸⁶¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 557; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 478; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 207.

²⁸⁶² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 726-729.

²⁸⁶³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4120.

²⁸⁶⁴ Karaman, *a.g.e.*, V, 724

²⁸⁶⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 378; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 579.

İnsanlar anlamına gelen “nas” kelimesinin tekrar edilip zamir ile yetinilmemesinin sebebi, Allah’ın sıfatlarının tekrar edilmiş olup bunun atf-ı beyan olmasıdır. Çünkü atf-ı beyan, daha çok açıklamaya ihtiyaç duyar. Şu halde gizleme yani zamir getirme değil, açık isim getirme yeri olmuştur.²⁸⁶⁶ Ayrıca nâs kelimesinin tekrar edilmesi, insanların çok şerefli ve kıymetli olduklarını gösterir. Çünkü Allah Teâlâ, kendisini adeta insanlar için rab, insanlar için melik ve insanlar için ilâh olarak tarif etmektedir. Eğer insanlar, mahlûkatının en şereflieleri olmasaydı, Kur’ân-ı Kerîm’in bitiminde, kendisini insanların rabbi, meliki ve ilâhı diye tarif etmez, kitabını bu tanıtma ile bitirmezdi.²⁸⁶⁷ Yani insanlar, bu şekilde tazim edilmiştir.²⁸⁶⁸

Nâs sûresinin bütün âyetleri “nâs” lafzıyla biterken, 4. âyeti “hannâs (sinsi şeytan)” kelimesiyle bitmektedir. Fakat anlamsız da olsa “hannâs” kelimesinin içinde de “nâs” ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca sûrenin ortasında sayılabilecek bu âyetin “hannâs” ifadesiyle bitmesinde, sinsi şeytanın insanın apaçık düşmanı olduğuna ve onun damarlarında dolaştığına işaret olduğu belirtilmiştir.²⁸⁶⁹

Mushaf’ın Allah’ın adıyla başlayıp “insanlığın” adıyla bitmesi mânidardır. Rab seçkin bir zümrenin, sınıfın, herhangi bir inanç çevresinin değil, belli bir cemaatin ve din müntesiplerinin rabbi değil, bütün insanlığın rabbidir.²⁸⁷⁰

Sonuç olarak, Kur’ân’daki açıklamalara göre insanın tek bir nefisten²⁸⁷¹ yaratılmış olması, bir yandan ilk insan prototipinin yaratılış aşamasına işaret ederken öte yandan bununla bütün insanlığın ortak ana babadan geldiği hatırlatılarak onlara kardeşçe yaşamaları gerektiği telkin edilmektedir. Buna göre aynı türden ve kökten gelen insanların soy soplâ övünmesi anlamsızdır. Diğer canlılar arasında yerine gelince her şeyden önce insanın gerek biyopsişik varlığı gerekse özgür iradesi ve aklıyla öteki canlılardan üstün kılındığı belirtilir. Ancak İslâm açısından problem, insanın bu güç ve imkânlarını hangi değerler istikametinde kullanacağı, dolayısıyla akıbetinin ne olacağıdır. İnsan, seçiminde özgür olduğuna göre onun özgürlüğünü anlamlı kılacak olan sorumluluk fikridir. İnsana seçiminin sonuçlarıyla ilgili olarak hesap soracak

²⁸⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 468.

²⁸⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 197.

²⁸⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 579.

²⁸⁶⁹ Aydın, Muhammed, *Kur’ân’da Benzer Âyetlerdeki Anlatım Farklılıkları*, Değişim Yayınları, 2. bs., Adapazarı 2001, s. 162.

²⁸⁷⁰ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 556.

²⁸⁷¹ Nisâ 4/1.

otorite, onu belli bir görevle imtihan etmek üzere yeryüzüne indiren yüce kudretle aynıdır. Bu otorite insanı bu görevle yükümlü ve sorumlu kılmıştır. Yükümlülük sorumluluğu, sorumluluk da yaptırımı gerektirmektedir.²⁸⁷²

3.3.2.2. İnançları Bakımından İnsan

Kur'ân'daki sûre isimlerinden bir kısmı da ismini inançları bakımından insandan almaktadır. Burada inanç yönünden insan tipleri ele alınacaktır. Bu açıdan burada sırasıyla Mü'minûn ve Mü'min ile Münâfikûn ve Kâfirûn sûreleri işlenecektir.

3.3.2.2.1. İnananlar

3.3.2.2.1.1. Mü'minûn Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 8 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 23. sûre olan Mü'minûn sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁸⁷³ Sûre, 118 âyettir.

İsmi: Sûrenin genel kabul gören adı, Mü'minûn'dür. Nitekim sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁸⁷⁴ tefsirlerde²⁸⁷⁵ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁸⁷⁶ “Mü'minûn Sûresi” olarak kaydedilmiştir. İbn Cerîr et-Taberî ise sûrenin girişinde sûreyi “Kad Efleha'l-Mü'minûn Sûresi” şeklinde kaydetmiş,²⁸⁷⁷ fakat sûrenin bitiminde “Mü'minûn Sûresi” ifadesini kullanmıştır.²⁸⁷⁸ İbn Âşûr'a göre ise sûrenin adı “Mü'minîn Sûresi”dir; “Mü'minûn Sûresi” de denilmektedir. İlki, onların kurtuluşa ereceğini bildirmesiyle başladığından sûrenin müminlere izafe edilmesi düşüncesiyle bu şekilde okunmuştur. İkincisi de sûrenin başında gelen “Mü'minûn” lafzını hikâye etmek üzere ve sûreyi tarif etmek için kullanılmıştır.²⁸⁷⁹

İsminin Kaynağı: Abdullah b. Sâib isimli sahâbîden gelen bir rivayet,²⁸⁸⁰ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Mü'minûn” adıyla anıldığını göstermektedir.

²⁸⁷² Kutluer, “İnsan”, XXII, 322-323.

²⁸⁷³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 5; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 113; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 329.

²⁸⁷⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 23; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 24; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 23.

²⁸⁷⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 5; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 44; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 216; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 136; Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIII, 105; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XVIII, 2.

²⁸⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 295; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

²⁸⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 5.

²⁸⁷⁸ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XVII, 135.

²⁸⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVIII, 5.

²⁸⁸⁰ Buhârî, “Ezân”, 106; Müslim, “Salât”, 163; Ebû Dâvûd, “Salât”, 89; Neseî, “Salât”, 426.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Mü'minûn, sûrenin tek ismidir.²⁸⁸¹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Mü'minûn sûresidir.²⁸⁸²

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Kad Efleha Sûresi: Mü'minûn sûresi, ilk kelimesinden dolayı "Kad Efleha Sûresi" ismiyle de anılır.²⁸⁸³ Sehâvî de sûrenin ilk ismini "Kad Efleha" olarak vermektedir.²⁸⁸⁴

2. Felâh Sûresi: Sûreye, ilk kelimesinden dolayı²⁸⁸⁵ "Felâh Sûresi" de denilir.²⁸⁸⁶

Ayrıca Mü'minûn sûresi **Kad Efleha'l-Mü'minûn** olarak da anılmaktadır.²⁸⁸⁷

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Müminlerin felahını, kurtuluşunu bildiren âyetle başladığı,²⁸⁸⁸ müminlerin vasıflarını bildirdiği ve onların ilâhî yardıma nail olacaklarını, ayrıca âhirette kendilerine verilecek büyük mükâfatı müjdelediği için sûre Mü'minûn ismini almıştır.²⁸⁸⁹ Mü'minûn kelimesi bu formuyla bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam otuz beş yerde geçmekte, Mü'minîn şeklinde ise yine bir tanesi bu sûrede, toplam yüz on dört defa geçmektedir.²⁸⁹⁰

İsminden ve konusundan da anlaşıldığı gibi bu sûre, "müminler" sûresidir. Nitekim müminlerin niteliklerini belirten ifadelerle başlamakta, ardından iç ve dış dünyadaki iman kanıtlarına yer vermekte, daha sonra Hz. Nûh'tan Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar gelip geçen peygamberlerin tanımladıkları şekilde iman gerçeğine işaret etmekte, bu arada söz konusu gerçeğe yöneltilen ve yalanlayıcılar tarafından ortaya atılan şüphelere değinmekte, bunların iman gerçeğine karşı takındıkları tavır açıklanmaktadır. Kısacası bu, müminler sûresidir. Ya da bütün gerekleri, kanıtları ve nitelikleriyle imanı konu

²⁸⁸¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

²⁸⁸² Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 187.

²⁸⁸³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 191; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVIII, 5; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 7.

²⁸⁸⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37.

²⁸⁸⁵ Karaman, *a.g.e.*, IV, 7.

²⁸⁸⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 5.

²⁸⁸⁷ Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 163.

²⁸⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 329.

²⁸⁸⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, V, 2258; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XVIII, 5.

²⁸⁹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 90-92.

edinen bir sûredir. Nitekim bu, sûrenin asıl konusu ve odak noktasıdır.²⁸⁹¹ Bu bakımdan sûrenin ismi ile olan irtibatı âşikardır.

Sûrenin ilk on bir âyetinde İslâm'ın ibadet ve ahlâk alanlarında vazgeçilmez saydığı ilkelerin yanı sıra mümin kavramının içeriği özetlenmekte, kadın olsun erkek olsun “Ben müminim, müslümanım” diyen her insanın, bu ifadesinin anlamlı hale gelebilmesi için kendisinden beklenen yaşama modeli ortaya konmaktadır.²⁸⁹² İsmi de açıkça işaret ettiği gibi sûre, müminlerin kurtuluş reçetesini belirlemektedir.²⁸⁹³ Zira sûrenin ilk âyetlerinde belirtilen özellikler, kurtuluşa erdikleri belirtilen müminlerin kimliğini ortaya koymaktadır. Öte yandan mümin toplumunun oluşturulması ve hayat çizgisinin belirlenmesi konusunda da bu özelliklerin büyük bir etkinliği vardır.²⁸⁹⁴

Kurtulan müminler, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mesajını kabul edip O'nu rehber edinerek gösterdiği yolda gidenlerdir. Bu açıklama, yapıldığı ortam gözönüne alınmadan tam olarak kavranamaz. Bir yanda, zengin ve refah içinde yüzen, hayatın lezzetlerinden alabildiğine yararlanan ve işleri hep yolunda giden Mekke ileri gelenleri, öte yanda ise çoğunluğu doğuştan yoksul veya İslâm'a olan acımasız düşmanlığın sonucu yoksullaştırılmış müslümanlar vardı. Dolayısıyla, sûrenin başlangıcı olan “*Muhakkak ki müminler, mutluluk ve başarıya erdiler.*”²⁸⁹⁵ ifadesiyle kâfirlere başarı ve başarısızlığın gerçek ölçüsünün onların kafalarındaki gibi olmadığı anlatılıyordu. Onların başarı sandıkları şey, geçici ve mahiyeti gereği sınırlıydı; ayrıca sonunda varacağı nokta ise tam bir başarısızlıktı. Bunun aksine, kaybedenler olarak gördükleri Hz. Muhammed (s.a.s.)'i izleyenler ise gerçekten başarılı olanlardı.²⁸⁹⁶

Sûrenin amacının, müminlerin kurtuluşa erecekleri, diğer peygamberler ve onlara tâbi olan ümmetlerinin düşmanlarına karşı zafer elde ettikleri gibi müminlerin de kendi düşmanlarına nasıl galip geleceklerinin şartlarının beyanı olduğu söylenebilir.²⁸⁹⁷

Sûre konusu açısından baştan sona bir bütünlük arzeder. Makbul bir imanın kapsamı konusu etrafında dönen sûrenin giriş âyetleri de ideal müminin portresini

²⁸⁹¹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XVIII, 2452.

²⁸⁹² Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 9.

²⁸⁹³ Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 303;

²⁸⁹⁴ Kutub, *a.g.e.*, XVIII, 2457.

²⁸⁹⁵ Mü'minûn 23/1.

²⁸⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 363-364.

²⁸⁹⁷ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 208.

çizmektedir.²⁸⁹⁸ Sûre, ismiyle muhtevasına delalet etmesi bakımından “Mü’minûn” olarak isimlendirilmiştir. Mü’minûn sûresi, adı ve içeriğiyle tam bir iman sûresidir. Zira sûre, başından sonuna kadar iman ve müminler etrafında dönüp durmaktadır.²⁸⁹⁹

3.3.2.2.1.2. Mü’min Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 40. sûre olan Mü’min sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.²⁹⁰⁰ Sûre, 85 âyettir.

İsmi: Sûre, “Mü’min” ve “Gâfir” olarak yaygın iki isimle anılmaktadır.²⁹⁰¹ Sûrenin İslâm coğrafyasının batısında Mü’min, doğusunda Gâfir adıyla şöhret bulduğu belirtilmiş;²⁹⁰² fakat Mü’min isminin daha meşhur olduğu kabul edilmiştir.²⁹⁰³ Nitekim sûre mushafların çoğunda, bazı hadis kitaplarında²⁹⁰⁴ ve pek çok tefsirde²⁹⁰⁵ “Mü’min Sûresi” olarak geçmektedir.

İsminin Kaynağı: Ebû Hüreyre’den yapılan rivayetler²⁹⁰⁶ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Hâ-Mîm Mü’min” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mü’min sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Mü’min isminin dışında başka tevkîfî adları da vardır.

1. Gâfir Sûresi: Mü’min sûresi “Gâfir Sûresi” olarak da anılmaktadır.²⁹⁰⁷ Bazı ilim adamlarına göre sûrenin ilk ismi budur.²⁹⁰⁸ Sûre, yüce Allah’ın günahları bağışlamasından ve tövbeleri kabul etmesinden söz ederek başladığı için Hz. Allah’ın

²⁸⁹⁸ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 216.

²⁸⁹⁹ Esed, *Kur’an Mesajı*, s. 688.

²⁹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XVIII, 322; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 69; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 409.

²⁹⁰¹ Karaman, *Kur’an Yolu*, IV, 637.

²⁹⁰² İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 312.

²⁹⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, XVI, 455.

²⁹⁰⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 40; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 41.

²⁹⁰⁵ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, IV, 365; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 327; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 80; Nesefî, *a.g.e.*, IV, 69; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXIV, 39; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXIV, 75.

²⁹⁰⁶ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 14; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 2.

²⁹⁰⁷ Âlûsî, *a.g.e.*, XXIV, 39; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 75.

²⁹⁰⁸ Sicistânî, *Tefsîru ğaribi’l-Kur’ân*, s. 142; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, V, 141; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, IV, 545; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 322; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VII, 426; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XVII, 1; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, IV, 630; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 163; Şeltût, *İle’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 120; Esed, *a.g.e.*, s. 954.

esmâ-i hüsnâsından biri olan “Gâfir” olarak adlandırılmıştır.²⁹⁰⁹ Pek çok ilim adamına göre “Gâfir” adı, sûrenin tevkîfî isimlerindedir.²⁹¹⁰

2. Hâ-Mîm Mü'min: Ayrıca sûre bazı kaynaklarda, rivayetlerde²⁹¹¹ de geçen “Hâ-Mîm Mü'min” olarak kaydedilmiştir.²⁹¹² Nitekim İbn Âşûr, sûrenin hadislerde ve Meşrik mushaflarında “Hâ-Mîm Mü'min” olarak geçtiğini belirtmektedir.²⁹¹³ Birçok ilim adamı, bu ifadeleri Mü'min sûresinin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.²⁹¹⁴

İctihâdî İsimleri: Mü'min sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Tavl Sûresi: Mü'min sûresine “Tavl Sûresi” de denilmiştir.²⁹¹⁵ Nitekim sûre, h. 628 ve 1155 yıllarında yazılmış mushaflarda “Tavl” ismiyle kaydedilmiştir.²⁹¹⁶ Sûrenin 3. âyetinde geçen “zi't-tavl”, Cenâb-ı Hakk'ın fazilet, yardım ve kudret sahibi olduğunu bildirdiği için sûreye bu isim verilmiştir.²⁹¹⁷

2. Hâ-Mîm el-Ûlâ Sûresi: Kur'ân'daki sıralanışa göre Hâ-Mîm ifadesi ile başlayan ilk sûre olduğu için “Hâ-Mîm el-Ûlâ Sûresi” olarak adlandırılmıştır.²⁹¹⁸

Ayrıca Mü'min sûresi, Hâ-Mîm harfleriyle başladığı için **Hâ-Mîm Sûresi**²⁹¹⁹ olarak isimlendirilmiştir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre Mü'min adını, içinde mümin bir kimseden bahsedilen 28. âyetten almıştır.²⁹²⁰ Mü'min kelimesi, iki tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam yirmi iki kez geçmektedir.²⁹²¹

²⁹⁰⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIV, 68.

²⁹¹⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 102; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 348; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 117.

²⁹¹¹ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 14; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 2.

²⁹¹² Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 40.

²⁹¹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 75.

²⁹¹⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 124; Devserî, *a.g.e.*, s. 348; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 118.

²⁹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 322; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 409; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XVII, 1; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIV, 39; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 75.

²⁹¹⁶ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00013; h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096.

²⁹¹⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 75; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3123.

²⁹¹⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 409; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 59.

²⁹¹⁹ Bilmen, *a.g.e.*, VII, 3123.

²⁹²⁰ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 409; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 123.

²⁹²¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 89-90.

Bu sûrenin, Mü'min sûresi olarak isimlendirilmesinin dayanağı, bu sûrenin, Firavun hanedanından mümin bir kimsenin kıssasını içermesi,²⁹²² ayrıca bu şahsın başka bir sûrede açık bir şekilde zikredilmemiş olmasıdır.²⁹²³

Âyette ifade edilen “mümin” şahsın kim olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Bu kişinin, Firavun’un amcasının oğlu olup onun adına hareket etme yetkisine sahip olduğu ve emniyet teşkilatı başkanının yetkilerini deruhte eden bir kişi olması doğruya daha yakındır.²⁹²⁴ O halde sûreye ismini veren mümin, Firavun ailesi içinden iman etmiş olan kahraman bir kişiye işarettir.²⁹²⁵

İbn Âşûr’a göre ismi bilinmeyen bu kişi muhtemelen dinî arayışı olan, bu hususta düşünüp taşınan aklı selim sahibi ve erdemli biriydi. Hz. Mûsâ’nın davetini öğrendiğinde aradığı gerçeği bulduğunu düşünmüş ve ona iman etmiştir. Daha sonra Firavun’un Hz. Mûsâ’yı öldürmeye karar verdiğini öğrenince onun huzuruna çıkarak kendisini bu kararından vazgeçirmek istemiş, Firavun ise kendi toplumundan olduğu için onu suçlamamış, aksine tavsiyesini dikkate almıştır.²⁹²⁶

Mûsâ (a.s.), Cenâb-ı Allah’a sığınıp O’nun ihsan ve rahmetine dayanınca hiç kuşkusuz Allah Teâlâ onu her türlü beladan koruyacak, her çeşit arzusuna eriştirecek ve kendine yabancı bir kimseyi bahşedecekti. Bu yabancı kişi, söz konusu fitneyi yatıştırma en uygun yolu seçerek onu savunacaktı.²⁹²⁷ Şöyle ki Firavun hanedanından olup da inanmış olan bu kimse, Hz. Mûsâ (a.s.)’yı öldürmeye teşebbüs etmenin caiz olmadığına dair çeşitli deliller öne sürmüştür.²⁹²⁸ İmanını gizleyen bu mümin kişi herhalde onların Hz. Mûsâ’yı öldürme kararlılıklarını gevşetmek için bu delilleri ileri sürüyor ve onlara konuşurken bunu Firavun’a da üstü kapalı ifade ediyordu.²⁹²⁹

Sûrede anlatılan mümin zâtın Firavun’u ikaz etmeye çalışmış olduğu bildirildiği için bu kişiye bir işaret olmak ve müminlerin değerini yükseltmeye vesile olmak üzere, sûreye bu isim verilmiştir.²⁹³⁰ Firavun ailesinden olan o mümin şahıs, orada önemli fonksiyonu

²⁹²² Şeltût, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 120; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIV, 68.

²⁹²³ Şeltût, *a.g.e.*, s. 120; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 75.

²⁹²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 312; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 58.

²⁹²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4141.

²⁹²⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 128-129; Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 656-657.

²⁹²⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 342.

²⁹²⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 60.

²⁹²⁹ Bursevî, *a.g.e.*, VII, 345.

²⁹³⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3123.

olan bir insandır. Bu kişi, öbür cephede neşet etmiş, öbür atmosferde yetişmiş; fakat Hz. Mûsâ'nın yanında yer alması itibariyle sûreye Mü'min sûresi denilmiştir.

3.3.2.2.2. İnanmayanlar

3.3.2.2.2.1. Münâfikûn Sûresi

Kur'ân'da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 63. sûre olan Münâfikûn sûresi, Medine'de inmiştir.²⁹³¹ Sûre, 11 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Münâfikûn'dur. Sûre İbn Âşûr'un tesbitine göre²⁹³² Meşrik ve Mağrib mushaflarının çoğunda, tefsirlerde²⁹³³ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kitaplarda²⁹³⁴ Münâfikûn Sûresi" olarak anılmaktadır.²⁹³⁵ Ayrıca sûre İslâmî bazı kaynaklarda²⁹³⁶ "Münâfikûn Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

İsmi Kaynağı: Rivayetler,²⁹³⁷ sûrenin daha ilk nesilden "Münâfikûn" adıyla anıldığını göstermektedir.²⁹³⁸

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Münâfikûn, sûrenin tek ismidir.²⁹³⁹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Münâfikûn sûresidir.²⁹⁴⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında icthâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Münâfikûn sûresi Buhârî'de,²⁹⁴¹ sûrenin sahâbe tarafından adlandırıldığını gösteren bazı rivayetlerde de geçen²⁹⁴² **İzâ Câceke'l-Münâfikûn** olarak da anılmaktadır. Bu ifade,

²⁹³¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 494; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 257; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 465.

²⁹³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 231.

²⁹³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 650; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 175; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 13; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 122; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 311; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 256; Kurtubî *a.g.e.*, XX, 494; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XX, 73; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 231.

²⁹³⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 314; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁹³⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 231.

²⁹³⁶ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 63; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 63; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 108.

²⁹³⁷ Müslim, "Cuma", 879; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 63.

²⁹³⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 407.

²⁹³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 354; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 231; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

²⁹⁴⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86; Henâî, *a.g.e.*, s. 231.

²⁹⁴¹ Buhârî, "Tefsîr", 63.

²⁹⁴² Müslim, "Cuma", 877; İbn Mâce, "İkâmet", 90; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 63.

sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.²⁹⁴³ Münâfikûn sûresi ayrıca **Nifâk Sûresi**²⁹⁴⁴ olarak da adlandırılmıştır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, “münâfikûn” kelimesinin geçtiği sûrenin başlangıcından, ilk âyetten almıştır.²⁹⁴⁵ Münâfikûn kelimesi bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam sekiz kez geçmektedir. Fakat “münâfikûn” lafzı aynı anlamı ifade eden “münâfikîn” ve “münâfikât” kelimeleri, üç kez Münâfikûn sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam yirmi dört defa zikredilmektedir.²⁹⁴⁶ Bu sûre, ilk kelimelerinden birinin “münâfikûn” olması, münafıkların sıfatlarından ve Resûlullah (s.a.s.)’a ve müminlere karşı tavır ve tutumlarından bahsetmesi sebebiyle bu adı almıştır.²⁹⁴⁷ İbn Âşûr’a göre sûre, durumları ve nitelikleri anlatıldığı için “Münâfikûn Sûresi” olarak adlandırılmıştır.²⁹⁴⁸

Münafık ifadesi, Kur’ân’da “gerçekte iman etmediği halde öyle görünen, inanç ve davranışlarında ikiyüzlü olan” kişiler için kullanılır. Bu durumda olmaya nifak denir. “Çıkar ve itibar sağlama amacıyla kendisine dindar süsü verme” anlamına gelen riya ise hem bazı müminlerin ahlâkî bir zaafını hem de gerçekte iman etmemiş olan münafıkların müslüman hatta dindar görünmek için sergiledikleri sahte davranışları ifade etmek üzere kullanılabilen bir kavramdır.²⁹⁴⁹

Mevdûdî’ye göre Münâfikûn, sûrenin adı olmakla birlikte, ayrıca sûrenin muhtevasını da tazammun etmektedir; zira bu sûrede münafıkların tutum ve davranışları konusunda yorumlar yapılmaktadır.²⁹⁵⁰ Sûre, adını esas konusundan almıştır. Münafıkların ikiyüzlülüklerini, içlerinden müminlerin felâketlerini istedikleri halde onların yüzlerine gülmelerini bildirip müminleri uyarır. Dünyanın geçici zevklerine bağlanmamaları için öğüt verilerek, müminlere münafıklık tehlikesinden kurtuluş yolu gösterilir.²⁹⁵¹ Sûrenin sonunda münafıkların bu sıfatlarından sakınmaları için müminlere yönelik bir uyarı dışında, sûrenin tamamı yukarıdaki konuyu içerir. İslâm’ın Medine’ye girmesiyle

²⁹⁴³ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 449; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 232.

²⁹⁴⁴ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002.

²⁹⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 465.

²⁹⁴⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfêhres*, s. 716-717.

²⁹⁴⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVIII, 212.

²⁹⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVIII, 231.

²⁹⁴⁹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 357-358.

²⁹⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 287.

²⁹⁵¹ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 553.

başlayıp zaman zaman değişik görüntülerle ortaya çıksa da Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatına kadar kesintisiz devam eden nifak hareketi, söz konusu tarihsel dönemde epeyce etkili olmuştur. Nitekim bu hareket, müslümanları büyük çapta meşgul etmiş, zaman ve enerjilerini almıştır. Bu yüzden gerek Kur'ân âyetlerinde, gerekse hadislerde bu hareketin önemine defalarca dikkat çekilmiş ve İslâm davasına karşı olumsuz etkilerine değinilmiştir.²⁹⁵²

Münafıklar müslüman kabul edilmelerinin avantajlarını kullandıklarından, müslümanlar için açıktan düşmanlık edenlere göre daha tehlikeli olmuşlardır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde münafıkların özellikleri ve verebilecekleri zararlar üzerinde geniş olarak durulmuş, bu konuda daha dikkatli olmaları için müminler uyarılmıştır.²⁹⁵³

Yukarıda tüm anlatılanlardan, sûrenin Münâfikûn olarak isimlendirilmesinin sebebi ortaya çıkmaktadır.²⁹⁵⁴ Bu sûre, içerdiği konuya işaret etmek üzere, özel olarak “Münâfikûn” adını taşımaktadır. Ancak bu, nifaktan, münafıklardan ve onların durum ve hilelerinden söz eden tek sûre değildir. Ancak bu sûre, hemen hemen tamamen münafıklardan söz etmekte, onlarla ilgili bazı olaylara ve onlardan aktarılan bir kısım sözlere dikkat çekmektedir.²⁹⁵⁵

Buna göre Cenâb-ı Allah, bu ümmeti içi dışı bir, ihlâs üzere eğitmek ve yetiştirmek istemekte, ayrıca nifak başta olmak üzere kalplerinin tüm hastalıklardan arındırılmasını dilemektedir. Çünkü nifak, insanın cehennemden en alt tabakasına götüren ciddi bir hastalıktır.²⁹⁵⁶ Sûre, tüm zamanlarda ve mekanlarda rastlanan ikiyüzlü tipin adeta psikoanalizini yapmaktadır. Nifak, imanı ciddiye almama, “iman ahlâkından” mahrum olma olayıdır. Bu vasfıyla münafıklık, bir akide problemi olmaktan çok bir ahlâk problemidir. En temelinde çarpık bir Allah tasavvuru ve âhirete inanmama veya inanmama yatar.²⁹⁵⁷

²⁹⁵² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVIII, 3572.

²⁹⁵³ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 358.

²⁹⁵⁴ Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XX, 73.

²⁹⁵⁵ Kutub, *a.g.e.*, XXVIII, 3572.

²⁹⁵⁶ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 356.

²⁹⁵⁷ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 407-408.

Sûrenin son bölümü infakla ilgilidir. İlk bakışla infakla nifak arasında bir ilişki yokmuş gibi gelse de hem dil, hem mahiyet olarak bir ilişki vardır. Bu ilişki zıtların ilişkisidir. Sonuç, infak nifakın panzehiridir.²⁹⁵⁸

3.3.2.2.2. Kâfirûn Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 109. sûre olan Kâfirûn sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁹⁵⁹ Sûre, 6 âyettir. Sûrenin nüzûl sebebi ile ilgili başka rivayetler olmakla birlikte²⁹⁶⁰ tefsirlerde anlatıldığına göre Kureyşliler Hz. Peygamber (a.s.)'den bir sene kendi ilâhlarına tapmasını, bir sene de kendilerinin onun ilâhına tapmalarını istemişler, bunun üzerine onlardan uzaklaşmak ve o teklifin asla olacak şey olmadığını haber vermek için Allah Teâlâ bu sûreyi indirmiştir.²⁹⁶¹

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kâfirûn'dur. Sûre İbn Âşûr'un tesbitine göre²⁹⁶² elimizdeki eski ve yeni mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,²⁹⁶³ tefsirlerde²⁹⁶⁴ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde²⁹⁶⁵ "Kâfirûn Sûresi" olarak kaydedilmiştir. Zeccâc²⁹⁶⁶ ise tefsirinde sûreyi "Sûretü'l-Kâfirîn/Kâfirîn Sûresi" şeklinde kaydetmiştir; fakat Elmalılı'ya göre sûrenin bu şekilde adlandırılması doğru değildir. Zira maksat "Kâfirler Sûresi" demek değil, "Yâ eyyühe'l-Kâfirîn" hitabını lafız bakımından kısaltarak hikâye edilmesidir. Bu bakımdan sûreye "Kâfirûn Sûresi" denilmelidir.²⁹⁶⁷

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Kâfirûn" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Sûre, Kâfirûn ismiyle meşhur olsa da İslâmî çeşitli kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir.

²⁹⁵⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 409.

²⁹⁵⁹ Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 380; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 548.

²⁹⁶⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 357; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 533; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 522.

²⁹⁶¹ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 702-703; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 536; Neseî, *a.g.e.*, IV, 380; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 522; Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 703.

²⁹⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 579.

²⁹⁶³ Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 109.

²⁹⁶⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 702; Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 357; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 448; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 531; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 532; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 300; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 249; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 579.

²⁹⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 326; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 112; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 92.

²⁹⁶⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 371.

²⁹⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6215.

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Kâfirûn” olduğu belirtilmişse²⁹⁶⁸ de sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.

Kâfirûn sûresi **Kul yâ Eyyühe'l-Kâfirûn Sûresi** olarak da anılmaktadır.²⁹⁶⁹ Nitekim sûre hadis kitaplarında²⁹⁷⁰ ve Sehâvî'nin *Cemâlü'l-kurrâ'* adlı eserinde,²⁹⁷¹ rivayetlerde de geçtiği üzere²⁹⁷² “Kul Yâ Eyyühe'l-Kâfirûn” olarak kaydedilmiştir.

İctihâdî İsimleri: Kâfirûn sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Mukaşkişe Sûresi: Kâfirûn sûresi, uyuz ve çiçek gibi hastalıkları iyileştirmek anlamındaki “Kaşkaşe”den türemiş olup²⁹⁷³ şirk ve nifak dertlerinden uzak kılan²⁹⁷⁴ “Mukaşkişe Sûresi” olarak da anılmıştır.²⁹⁷⁵ İbn Âşûr'a göre “Mukaşkişe”, Tevbe ve Kâfirûn sûrelerinin lakabıdır. Çünkü bu iki sûre, içeriklerine inananları nifak ve şirkten kurtarmaktadır. Zira bu iki sûrede ihlâslı olmaya çağrı vardır ve münafıkların halleri anlatılır.²⁹⁷⁶

2. İbadet Sûresi: Kâfirûn sûresine bazı kaynaklarda “İbadet Sûresi” de denilir.²⁹⁷⁷

Ayrıca sûre rivayetlerde de geçen²⁹⁷⁸ **İhlâs Sûresi**,²⁹⁷⁹ “savaş” anlamına gelen **Münâbeze Sûresi**,²⁹⁸⁰ **Dîn Sûresi**,²⁹⁸¹ **Mü'âbede Sûresi**²⁹⁸² ve dilimizde bilindiği üzere **Kul Yâ Sûresi**²⁹⁸³ adlarıyla da anılmaktadır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını Allah Teâlâ, peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)'e, kâfirlerin taptıkları putlara tapmayacağını bildirmesini emrettiği

²⁹⁶⁸ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

²⁹⁶⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6215.

²⁹⁷⁰ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 23; Buhârî, “Tefsîr”, 109; Nesâî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 23.

²⁹⁷¹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38.

²⁹⁷² İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 10; Nesâî, “Salât”, 399.

²⁹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XL, 3636.

²⁹⁷⁴ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6215.

²⁹⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 136; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 548; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 300; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 249; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 437.

²⁹⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 95.

²⁹⁷⁷ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 249; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6215; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 133.

²⁹⁷⁸ Bk. Tirmizî, “Hac”, 43.

²⁹⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 136; Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 300; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 249; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6215; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 579; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 437; Ateş, *a.g.e.*, XI, 133.

²⁹⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 136; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 437.

²⁹⁸¹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 548; Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 703.

²⁹⁸² Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 65.

²⁹⁸³ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6215.

ilk âyetinde geçen “kâfirûn” kelimesinden almıştır.²⁹⁸⁴ Kâfirûn kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam otuz altı kez, “kâfirîn” kelimesi ise doksan üç defa geçmektedir.²⁹⁸⁵

Bu sûre, başlangıcından itibaren açık bir şekilde kâfirleri ele almaktadır ve baştan sona kadar kâfirler hakkında nâzil olmuştur.²⁹⁸⁶ Tevhid ilkesinin sembolü olarak Mekke döneminin ilk yıllarında inen bu sûrede müşriklerin şahsında tüm putperestlere ilân edilmek üzere iman ile şirkin ayrı şeyler olduğu, bu iki inanç sistemi arasında bir benzerlik bulunmadığı, dolayısıyla ikisinin birlikte bulunmasının mümkün olmadığı kesin olarak ifade edilmiştir.²⁹⁸⁷

Kâfirûn sûresi, tevhid ile şirk inancı arasındaki her türlü benzerliği ve yakınlığı bütünüyle kestirip atmaktadır. Sûre, müslümanların kâfirler karşısında kesin kararlı olarak tevhide sarılmalarını, bununla beraber kâfirleri dine kabul etmeye zorlamayı kendi tercihlerine bırakmalarını bildirir.²⁹⁸⁸ Ayrıca âyette “müşrik” yerine “kâfir” kelimesi kullanılarak Hz. Peygamber (a.s.)’in dinine inanmayan bütün gruplara hitab edilmektedir. Bu nedenle âyetin muhatabı yalnız müşrikler değil, Resûlullah (s.a.s.)’ı Allah’ın elçisi olarak kabul etmeyen ve getirdiği talimatın Allah’tan olduğunu reddeden herkestir.²⁹⁸⁹ Sûre özelde Hz. Peygamber (a.s.)’in dönemindeki kâfirlerin durumunu gündeme getirmekle beraber, evrensel mânada kıyamete kadar inkâr ile iman arasındaki tutuma ışık tutmaktadır.²⁹⁹⁰

Sûrenin konusu, İslâm akidesinin temeli olan tevhiddir. İmanda pazarlık olmaz. Sûre, bir imanda kararlılık ve sebat sûresidir. Ayrıca her yer ve zamanda yaşayan tavizsiz iman sahiplerinin, dünyanın tüm kâfirlerine manifesto niteliğinde cevabıdır.²⁹⁹¹ Sûrenin muhtevası dikkate alındığında, özellikle İslâm inanç sisteminin temelini oluşturan tevhid ilkesi üzerinde durularak yalnızca Allah’a ibadet edilmesi ve O’na ortak koşulmamasının vurgulandığı görülür. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.)’in dilinden onun ibadetinde şirk unsurunun bulunmadığına dikkat çekilmektedir. Sûrede aynı zamanda

²⁹⁸⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi ’t-temyîz*, I, 548; Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, VII, 273; Zuhaylî, *et-Tefsîru ’l-münîr*, XXX, 437.

²⁹⁸⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü ’l-müfehres*, s. 610-612.

²⁹⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu ’l-ğayb*, XXXII, 144.

²⁹⁸⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 704.

²⁹⁸⁸ Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, 274; Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 603.

²⁹⁸⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, 275.

²⁹⁹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 403.

²⁹⁹¹ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 543.

din ve ibadet özgürlüğü çerçevesinde hiç kimsenin bir başkasının ibadetini engelleme hakkının bulunmadığına işaret edilmektedir.²⁹⁹²

Nereden gelip nereye gittiği hep araştırma konusu olmuş insanın çeşitli hallerine işaret eden birtakım sûre isimlerinin Kur'ân'da yer alması, bu sorulara dikkat çekilmesi bakımından oldukça anlamlı olmuştur.

3.3.3. Zaman

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûreleri, isimlerini zaman kavramından almaktadır. Buna göre, "Meydana gelen olayları sıralamaya yarayan başsız ve sonsuz mücerret kavram" olarak tanımlanan zaman, "çağ, devir, yaşadığımız devir, vakit, elverişli vakit; gün, an; süre, mühlet; yerkabuğunun oluşum devreleri"²⁹⁹³ gibi anlamlara gelmektedir. Zaman ile ilgili daha geniş bilgi, Asr sûresi işlenirken verilecektir.

Kâinata ait konulardan olan "zaman"a işaret eden sûre isimleri, "Genel Olarak Zaman" ve "Belirli Bir Zaman" olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

3.3.3.1. Genel Olarak Zaman

Kur'ân'da, belirli zaman parçalarını ifade eden, günün belli vakitlerinin isimlerini ad olarak alan sûreler bulunduğu gibi ismini genel olarak zaman kavramından alan bir sûre de bulunmaktadır ki o da Asr sûresidir.

3.3.3.1.1. Asr Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 103. sûre olan Asr sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.²⁹⁹⁴ Sûre, 3 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Asr'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,²⁹⁹⁵ tefsirlerde²⁹⁹⁶ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda²⁹⁹⁷ "vav"sız "Asr" veya ilk sûrenin kelimesi hikâye edilerek "vav"lı "Ve'l-Asr Sûresi"

²⁹⁹² Yaşaroğlu, Kâmil, "Kâfirûn Sûresi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 149.

²⁹⁹³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1410.

²⁹⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 463; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 542.

²⁹⁹⁵ Buhârî, "Tefsîr", 103; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 103.

²⁹⁹⁶ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXIV, 612; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 359; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 333; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 427; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 520; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 463; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XXII, 234; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 227; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 527.

²⁹⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 325; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

olarak kaydedilmiştir. Nitekim İbn Âşûr, 5. asra ait Kûfi hatla yazılmış kadîm bir Kayrevân mushafında da sûrenin “Asr Sûresi” şeklinde adlandırıldığını belirtmiştir.²⁹⁹⁸

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Asr” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Asr isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.²⁹⁹⁹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “asr” kavramından almıştır.³⁰⁰⁰ Asr kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁰⁰¹

Asr kelimesi isim olarak “mutlak zaman, içinde bulunulan zaman, karn (80 veya 100 yıllık zaman dilimi), gece, sabah, akşam, ikinci vakti, ikinci namazı, bir neslin veya bir hükümdarın, bir peygamberin yaşadığı zaman dilimi, bir dinin yaşandığı dönem” gibi mânalarda kullanılır.³⁰⁰² Bunlar içinde sûrenin içeriğine ve mesajına en uygun düşeni, çoğunluğun görüşü olan “mutlak zaman” anlamıdır.³⁰⁰³ Esed’in tesbitine göre asr, zamanın akıp gidişini, yeniden, bir daha yakalanamayacak olan zaman kavramını içerir.³⁰⁰⁴

Zaman, insan ömrünün esasıdır. Geçen her an insanın ömrünü eksiltir, ecelini yaklaştırır. Eğer insan ömrünü âyetlerin tanımladığı biçimde yararlı iş, hakkı ve sabrı tavsiye ile geçirirse, yaptığı yararlı işler kendisine kâr kalır. Böyle yararlı işler yapmaz, tersine kötü işler yaparsa ömrü gider, tükenir; ama kişiye o giden ömürden, günahdan başka bir şey kalmaz ki günah da ziyandır.³⁰⁰⁵ Buna göre sûrenin başında zamana yemin edilerek onun insan hayatındaki yerine ve önemine dikkat çekilmiştir. Çünkü zaman, Allah Teâlâ’nın yaratma, yönetme, yok etme, rızık verme, alçaltma, yüceltme gibi kendi varlığını ve sonsuz kudretini gösteren fiillerinin tecelli ettiği bir varlık şartı olması yanında, insan bakımından da hayatını içinde geçirdiği ve her türlü eylemlerini gerçekleştirebildiği bir imkân ve fırsatlar alanıdır. Yüce Allah böyle kıymetli bir

²⁹⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 527.

²⁹⁹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 244; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 109.

³⁰⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 221.

³⁰⁰¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 463.

³⁰⁰² Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 682.

³⁰⁰³ Râzî, *Meîfâtihu'l-ğayb*, XXXII, 84-86; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 463-464.

³⁰⁰⁴ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1304.

³⁰⁰⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 80.

gerçeklik ve imkân üzerine yemin ederek zamanın önemine dikkat çekmiş; onu iyi değerlendirmeyen insanın sonunun, ikinci âyetteki deyimiyile “hüsrân, ziyan” olacağını hatırlatmıştır. Burada “ziyan”la âhiret azabı kastedilmiştir. Çünkü zamanı ve ömrü boşa geçirmiş insan için en büyük ziyan odur.³⁰⁰⁶

Bu kadar hususiyeti bünyesinde bulunduran zamanın özelliğine işaret etmek için, kendisine yemin edilmesi tabii bir durumdur. Eğer insan, ömründen bin sene gibi uzun bir zamanı faydasız işlerle geçirse ve son anda da hidayete kavuşsa, ebedî cenneti kazanabilir. Öyleyse kişi için en kıymetli şey, zamandır. Bir anlık zaman, bu bakımdan çok kıymetlidir. İşte Hz. Allah bu yüzden, asıl nimet olan zamana yemin etmektedir.³⁰⁰⁷

Yüce Allah, insanların değerini bilmediği, katili oldukları, oyalanıp durdukları, israf ettikleri ve eğlence ile geçirdikleri zamana da yemin etmektedir.³⁰⁰⁸ Bu bakımdan sûre insanın saadetini ve felaketini kendi elleriyle hazırladığını beyan eder. İnsanın zamana, çağa, mekana kabahat yüklemesi onu sorumluluktan kurtarmaz. Kerâmet zamanda değil, insandadır.³⁰⁰⁹

3.3.3.2. Belirli Bir Zaman

Kur’ân’da, belirli zaman parçalarını ifade eden, günün belli vakitlerinin isimlerini ad olarak alan sûreler bulunduğu gibi haftanın günlerinden birini isim olarak alan sûreler de bulunmaktadır. İsmi haftanın günlerinden alan bir tane sûre vardır, o da Cuma’dır. Fakat ibadete işaret etmesinden ötürü Cuma ismi, “Toplu İbadet Konuları” başlığında incelenecektir. Günün belirli vakitlerine delalet eden sûreler ise Fecr, Leyl ve Duhâ sûreleridir. Bu sûrelerin dışında herhangi bir zamana işaret edip etmediği ihtilâflı olan bir sûre daha vardır ki, bu da ismiyle ilk oluşa işaret ettiği düşünülen Felak Sûresi’dir. Felak kelimesine “sabah” anlamı verildiği durumda bu sûre, zaman ile ilgili sûre isimleri içinde değerlendirilebilir. Bu açıdan Fecr, Leyl, Duhâ ve Felak, ayrıca bir zaman birimine işaret etmesinden dolayı Kadr isimleri de burada işlenecektir.

³⁰⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 527; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 682.

³⁰⁰⁷ Soysaldı, H. Mehmet, “Asr sûresi Tefsiri Üzerine”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Elazığ 1997, s. 3-4.

³⁰⁰⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 336.

³⁰⁰⁹ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 524.

3.3.3.2.1. Fecr Sûresi

Kur'ân'da 1 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 89. sûre olan Fecr sûresi, Mekke'de inmiştir.³⁰¹⁰ Sûre, 30 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Fecr'dir. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁰¹¹ tefsirlerde³⁰¹² ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde³⁰¹³ “vav”sız “Fecr Sûresi” veya “vav”lı “Ve'l-Fecr Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Fecr” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Fecr isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁰¹⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “fecr” ifadesinden almıştır.³⁰¹⁵ Fecr kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam altı defa geçmektedir.³⁰¹⁶

Fecr kelimesi masdar olarak “tan yerinin ağarması”, isim olarak “sabah aydınlığı, şafak vakti, tan yerinin ağarma zamanı” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰¹⁷ Türkçe'de “şafak sökmesi, gün ağarması, sabahın alaca karanlığı” denilen fecr, gece ile gündüzü birbirinden ayırdığı veya gündüz aydınlığını ortaya çıkardığı için fecir diye adlandırılmıştır. Fecir vakti fıkhîta, özellikle sabah namazının vaktinin girdiğini veya sahur vaktinin bitip oruç tutma (imsak) zamanının başladığını bildirmesi açısından önem taşıdığından dinî literatürde bu vaktin tanım ve belirlenmesinin ayrı bir dikkatle ele alındığı görülür.³⁰¹⁸

³⁰¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 256; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 353; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 518.

³⁰¹¹ Buhârî, “Tefsir”, 89; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 78; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 89.

³⁰¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 344; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 321; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 264; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 367; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 476; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 256; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 21; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 119; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 311.

³⁰¹³ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 322; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

³⁰¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 448; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 240; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

³⁰¹⁵ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 518; Mevdûdî, *Teşhîmu'l-Kur'ân*, VII, 107.

³⁰¹⁶ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 513.

³⁰¹⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 616.

³⁰¹⁸ Çiçek, Yakup, “Fecir”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 286-287.

Âlimler, sûrenin ilk âyetindeki “fecd” kelimesi ile neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre fecd ile sabah namazı, gündüz vakti veya gündüzün tamamı, belirli bir günün bir bölümü kastedildiği ifade edilse³⁰¹⁹ de Elmalılı’ya göre fecd, gece karanlığının çatladığı sabahın ilk beyazı, yani “şafak atması, tan sökmesi” anlamına gelmektedir.³⁰²⁰ Buna göre Allah Teâlâ, bu ifade ile sabah vaktine yemin etmektedir.³⁰²¹ Seher vakti dediğimiz tan yerinin ağarma zamanı, zihnın en sakin, gönlün en huzurlu, ortalığın en durgun olduğu zamandır. O zaman yapılan ibadetin çok etkili olacağı, âyetlerde de belirtilmiştir. Tan yerinin ağarma zamanı, yavaş yavaş ortalığın aydınlanmaya, uykuya dalmış canlıların uyanmaya başladığı zamandır. Bu uyanış, bir çeşit yeniden dirilmeye de benzediği için âyette fecre yemin edilerek bu zamanın değerini belirtilmiştir. Gecenin gitmeğe başlamasına, şafağın sökmesine, sabahın soluk almasına yemin edilmesi, çok anlamlıdır. Bunlar karanlığın aydınlanmağa başladığı zamanlardır ki bu ifadelerle, evreni bastırmış olan karanlığın, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e inmekte olan vahiy nuruyla aydınlanmaya başladığına işaret edilmektedir.³⁰²²

Vakte işaret eden Fecd ismi ile vurgulanmak istenen hususlardan birisi de şu olabilir: Kâinatın diğer sayısız elemanlarını bir kenara bıraksak bile, insan sadece gece ve gündüzün düzeni hakkında tefekkür etse, bu eşsiz sistem, bu nizamı bir yüce Yaratıcı’nın meydana getirmiş olduğu hakkında ona şehadet edecektir.³⁰²³

Fecd isminin işaretlerinden biri de İşlâm’ın zamana verdiği değerdir. O halde vaktin değerini bilme konusunda bu yeminden istifade etmek gerekir. Çünkü zaman, müslümanın hayatında gerçekten önemli bir unsurdur ve zamandan fayda sağlamak gerekmektedir.³⁰²⁴ Ayrıca tan yerinin ağarması, insan zihninde, gönlünde yeni düşünceleri, yeni oluşumları temsil etmektedir.³⁰²⁵

³⁰¹⁹ Taberî, *Câmi ’u’l-beyân*, XXIV, 344; Mâverdî, *en-Nüket ve ’l-uyûn*, VI, 265; Râzî, *Mefâtihu ’l-ğayb*, XXXI, 162-163; Kurtubî, *el-Câmi ’*, XXII, 256; Nesefî, *Medârikü ’t-tenzil*, IV, 353.

³⁰²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur ’ân Dili*, VIII, 5791.

³⁰²¹ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 345; Râzî, *a.g.e.*, XXXI, 162; Nesefî, *a.g.e.*, IV, 353.

³⁰²² Ateş, *Yüce Kur ’ân ’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 456.

³⁰²³ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur ’ân*, VII, 110.

³⁰²⁴ Câbirî, *Esmâü ’s-süveri ’l-Kur ’âniyye*, s. 449.

³⁰²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur ’ân Tefsiri*, XXI, 102.

3.3.3.2.2. Leyl Sûresi

Kur'ân'da yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 92. sûre olan Leyl sûresi, Mekke'de inmiştir.³⁰²⁶ Sûre, 21 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Leyl'dir. Sûre mushaflarda, tefsirlerin çoğunda³⁰²⁷ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁰²⁸ “vav”sız “Leyl Sûresi” veya “vav”lı “Ve'l-Leyl Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Leyl” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Leyl, sûrenin tek ismidir.³⁰²⁹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Leyl sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Leyl olduğu belirtilmişse³⁰³⁰ de Leyl sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.³⁰³¹

Leyl sûresi, çeşitli kaynaklarda³⁰³² olduğu gibi rivayetlerde³⁰³³ de **Ve'l-Leyli İzâ Yağşâ** olarak geçmektedir. Bu açıdan birçok ilim adamı “Ve'l-Leyli İzâ Yağşâ” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.³⁰³⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isimlerinin dışında başka bir adı bilinmemektedir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyette geçen başlangıç kelimesi olan “lejl” ifadesinden almıştır.³⁰³⁵ Leyl kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam seksen sekiz kez geçmektedir.³⁰³⁶

³⁰²⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 320; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 362; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 523.

³⁰²⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 335; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 286; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 385; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 490; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 404; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 320; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XXII, 85; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 604; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 147; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 377.

³⁰²⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 323; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

³⁰²⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 457; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

³⁰³⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

³⁰³¹ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 241.

³⁰³² Buhârî, “Tefsîr”, 92; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 92; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 455; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 92.

³⁰³³ Müslim, “Salât”, 170; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 264; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 12; Nesâî, “Salât”, 420.

³⁰³⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 241; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 556; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 346.

Leyl, güneşin batışından doğuşuna kadar olan belirli bir zaman dilimini ifade eden vakittir. Sûrenin başındaki yeminler, üzerine yemin edilen varlıkların değerini, onları yaratan gücün büyüklüğünü göstermekte; ayrıca gelecek konunun önemine dikkat çekmektedir.³⁰³⁷

Gecenin örtmesi, karanlığı ile dünyayı kuşatması, güneşi, gündüzü, yeri ve eşyayı perdesi ile kapatmasıdır.³⁰³⁸ Allah Teâlâ, karanlığı ile gün ışığını veya dünyayı örterek canlılara uyuma, dinlenme imkânı sağlayan,³⁰³⁹ geldiği zaman her canlının evine barkına sığındığı, mahlûkatın hareketlerinin durduğu ve Hz. Allah'ın canlıların bedenlerinin istirahatı ve ruhlarının gıdası kıldığı uykunun herkesi bürüdüğü geceye yemin etmiştir. Çünkü gündüz geldiği zaman, aydınlığı sebebi ile dünyadaki karanlıklar açılır, insanların geçimlerini temin etmek için gayret edecekleri zaman gelmiş olur. Kuşlar yuvalarından, haşerat da buldukları yerden çıkmaya başlar. Şimdi hep gece devam edip dursaydı, geçimi sağlamak güçleşirdi. Hep gündüz devam edip dursaydı, bedenlerin istirahatı temin edilemezdi. Dolayısıyla canlıların faydasına olan şey, Hak Teâlâ'nın da “*Gece ile gündüzü peş peşe getiren O'dur.*”³⁰⁴⁰ ve “*Hem geceyi ve gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı sizin hizmetinize verdi.*”³⁰⁴¹ âyetlerinde belirttiği gibi gece ile gündüzün birbirini takib edişindedir.³⁰⁴²

Sûreye isim olan Leyl, Kur'ân dilinde, içinden aydınlatılabilen karanlığın adıdır. Bu yüzden gecenin karanlığından kurtulmak için geceden kurtulmak şart değildir. Gece varken de karanlığından kurtulunabilir. Ayışığı, bunun delilidir. Ayrıca gece, Câhiliye insanı nezdinde Tanrı gibi kendisinden korkulan bir zamandır. Zira bilinmeyen ve görünmeyene dahildir. Kur'ân bu cahilî yaklaşımı reddeder. Gecenin de Allah'ın bir mahlûku olduğunu vurgular. Gecenin uğursuzluğu bir hurafeden ibarettir.³⁰⁴³

³⁰³⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 523; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 139.

³⁰³⁶ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 387.

³⁰³⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 633.

³⁰³⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 266.

³⁰³⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 500.

³⁰⁴⁰ Furkân 25/62.

³⁰⁴¹ Nahl 16/12.

³⁰⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 198.

³⁰⁴³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 490.

3.3.3.2.3. Duhâ Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 93. sûre olan Duhâ sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³⁰⁴⁴ Sûre, 11 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Duhâ'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁰⁴⁵ tefsirlerde³⁰⁴⁶ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁰⁴⁷ “vav”sız “Duhâ Sûresi” ya da “vav”lı “Ve'd-Duhâ Sûresi” şeklinde isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁰⁴⁸ sûrenin daha sahâbe devrinde “Ve'd-Duhâ” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Duhâ isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁰⁴⁹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetini oluşturan ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “duhâ” tabirinden almıştır.³⁰⁵⁰ Duhâ kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam altı kez geçmektedir.³⁰⁵¹

Birçok rivayete göre vahyin bir süre kesildiği ve bunun üzerine müşriklerin “Rabbi Muhammed'e küstü” dedikleri bir ortamda inen bu sûreye yeniden canlanmayı hissettiren “Duhâ” isminin verilmesi, çağrıştırdığı mesajlar bakımından anlamlıdır.

Müfessirler, âyetteki, “ve'd-Duhâ” ifadesiyle ilgili olarak şu iki izahı yapmışlardır: Müfessirlerin çoğu, Duhâ kelimesinin, ikinci âyetteki “gece”nin alternatifini olarak burada bütünüyle gündüz vakti için kullanıldığı kanaatindedirler.³⁰⁵² Buna göre duhâdan maksat, kuşluk vakti değil, mutlak gündüzdür.³⁰⁵³ Duhâ ile güneşin ışığı,³⁰⁵⁴

³⁰⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 335; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 363; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 525.

³⁰⁴⁵ Buhârî, “Tefsir”, 93; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 81; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 93.

³⁰⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 481; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 335; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 291; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 390; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 493; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 335; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 100; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 610; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 153; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 393.

³⁰⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 323; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

³⁰⁴⁸ Müslim, “Salât”, 178; Nesâî, “Salât”, 430.

³⁰⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 242; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

³⁰⁵⁰ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 525; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 147.

³⁰⁵¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfheres*, s. 418.

³⁰⁵² Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 434, 481; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 190; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 308, 335; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 638.

³⁰⁵³ Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, 148.

³⁰⁵⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 434-435; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 308.

kuşluk vakti³⁰⁵⁵ ve gündüz vaktinin herhangi bir saati kastedildiği de söylenmiştir.³⁰⁵⁶

İbn Âşûr'a göre de kelime burada da kuşluk vaktini ifade etmekte olup bununla tıpkı kuşluk vakti güneş ışığının yeryüzünü bütünüyle kaplaması gibi vahiy ışığının da dünyaya inip aydınlatmaya başladığına imada bulunulmuştur. Yeminin amacı putperestlerin artık Hz. Peygamber (a.s.)'e vahyin gelmez olduğu, Allah'ın onu terk ettiği iddialarının gerçeğe ilgisinin bulunmadığını kesin bir dille belirtmektir.³⁰⁵⁷

Gündüzün ilk saatleri, rızık arama, geçim telâşu için koşuşturma, eğitim, öğretim ve günlük işleri takip etmek üzere dünyevî işlere koyulma zamanıdır. Hz. Peygamber (a.s.), dünya işlerine dalıp gitmenin bir ölçüde önüne geçilmesi ve dünya tutkusuna karşı bir tür panzehir olması için kuşluk vakti gibi tam meşguliyetin yoğun olduğu bir zaman diliminde, duhâ namazı kılınmasını teşvik etmiştir. Zira bir nebze de olsa duhâ namazıyla ukbâyı hatırlamak, halk içinde Hak'la beraber olmak mümkündür.³⁰⁵⁸

Gündüz ve gecenin insan hayatındaki önemi dikkate alındığında yüce Allah'ın buradaki yeminleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu yemin ile Cenâb-ı Allah, insanın gece ile gündüz arasındaki ilişkisine dikkat çekmektedir.³⁰⁵⁹

3.3.3.2.4. Kadr Sûresi

Kur'ân'da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 97. sûre olan Kadr sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³⁰⁶⁰ Sûre, 5 âyettir.

İsmi: Sûre yaygın olarak “Kadr” ismiyle anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, tefsirlerde³⁰⁶¹ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde³⁰⁶² sûre “Kadr Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

³⁰⁵⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 363.

³⁰⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 481.

³⁰⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 394-395; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 638.

³⁰⁵⁸ Paksoy, Kadir, “Duhâ (Kuşluk) Namazı”, *Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi*, sy. 94, Yıl: 24, Ekim-Kasım-Aralık, İzmir 2011, s. 37.

³⁰⁵⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XXI, 199.

³⁰⁶⁰ Nesefî, *a.g.e.*, IV, 370; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 41; Karaman, *a.g.e.*, V, 657.

³⁰⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 542; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 345; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 311; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 409; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 504; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 426; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 390; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 176; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 633; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 188; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 455.

³⁰⁶² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 324; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Kadr” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Kadr, sûrenin tek ismidir.³⁰⁶³ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Kadr sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Kadr sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse³⁰⁶⁴ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Kadr sûresidir.³⁰⁶⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Kadr sûresine bazı hadis kitaplarında³⁰⁶⁶ da geçtiği üzere **İnnâ Enzelnâhü Sûresi** de denilir.³⁰⁶⁷ Ayrıca sûre Tirmizî’de³⁰⁶⁸ **Leyletü’l-Kadr (Kadir Gecesi) Sûresi** olarak kaydedilmiştir. Öte yandan sûrenin tevkîfî tek adının **İnnâ Enzelnâhü fi Leyleti’l-Kadr** olduğu belirtilmişse³⁰⁶⁹ de bazı ilim adamları bu adları sûrenin ictihâdî isimlerinden saymışlardır.³⁰⁷⁰

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen ve birkaç kez tekrarlanan “kadr” kelimesinden almıştır.³⁰⁷¹ Kadr kelimesi üç tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam yedi defa geçmektedir.³⁰⁷² Sûrede, Kadir gecesinden bahsedildiği³⁰⁷³ ve onun önemi anlattığı için bu ismi almıştır.³⁰⁷⁴ Bu gecenin Kadir gecesi diye anılması, Allah katında bu gecenin kadir ve şerefine büyük olmasındandır.³⁰⁷⁵

Sûrenin amacı, Kur’ân’ın indiği gecenin değerini beyan etmektir.³⁰⁷⁶ Kadir, dinî literatürde “leyletü’l-Kadr” şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’in indirildiği gecenin adı olarak

³⁰⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 108.

³⁰⁶⁴ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 243.

³⁰⁶⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

³⁰⁶⁶ Buhârî, “Tefsir”, 97; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 97.

³⁰⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 5964.

³⁰⁶⁸ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 85.

³⁰⁶⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 243.

³⁰⁷⁰ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 572; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 361.

³⁰⁷¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 531; Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, VII, 179.

³⁰⁷² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 537.

³⁰⁷³ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 657.

³⁰⁷⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 21.

³⁰⁷⁵ Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 312; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 505; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 392.

³⁰⁷⁶ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 257.

kullanılır. Aynı adı taşıyan 97. sûre bu gecenin fazileti hakkında nâzil olmuştur.³⁰⁷⁷ Söz konusu zaman diliminin Kur'ân-ı Kerîm'in indirilişine sahne olduğu ve bu olayla büyük bir değer kazandığı için bu sûrede ona "leyletü'l-kadr" denilmiştir.³⁰⁷⁸

Buna göre Kadir gecesinin İslâm'daki önemi, dünyanın en büyük değişimini gerçekleştiren, cihanı saran cehalet karanlıklarını giderip dünyayı aydınlatan Kur'ân'ın o gece inmeye başlamasındandır.³⁰⁷⁹ Bu sûre inmeden önce gecenin böyle bir ismi olmadığı belirtilmiştir.³⁰⁸⁰

Müfessirlerin bir kısmı, Kadir gecesinin bin aydan hayırlı olduğunu bildiren 3. âyeti hakikî mânasında anlayarak bu gecede yapılan ibadet ve hayırların, içinde Kadir gecesinin bulunmadığı tam bin ayda yapılanlardan daha çok sevap getireceğini belirtirler.³⁰⁸¹ Başka bir yoruma göre buradaki bin sayısı çokluktan kinayedir. Nitekim birçok dilde olduğu gibi Arapça'da da bin rakamı mübalağa yoluyla çokluğu anlatmak için kullanılmaktadır. Şu halde bu âyette Kadir gecesinde yapılan ibadet ve iyiliklerin diğer bütün zamanlarda yapılanlardan daha çok sevap getireceği ifade edilmiş olmaktadır.³⁰⁸²

3.3.3.2.5. Felak Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 113. sûre olan Felak sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur. Sûrenin Medine'de indiğine dair görüşler varsa³⁰⁸³ da üslûp ve içeriği bakımından Mekke sûrelere benzediği görülür.³⁰⁸⁴ Sûre, 5 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Felak'tır. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁰⁸⁵ tefsirlerde³⁰⁸⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli

³⁰⁷⁷ Özervarlı, M. Sait, "Kadir Gecesi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 124.

³⁰⁷⁸ Özervarlı, *a.g.md.*, XXIV, 139; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 658.

³⁰⁷⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 26.

³⁰⁸⁰ Karaman, *a.g.e.*, V, 657.

³⁰⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 545-546; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 393; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 633; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 459; Karaman, *a.g.e.*, V, 659.

³⁰⁸² Şevkânî, *a.g.e.*, V, 633-634; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 459; Karaman, *a.g.e.*, V, 659.

³⁰⁸³ Bk. Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 567; Şevkânî, *a.g.e.*, V, 701; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 278.

³⁰⁸⁴ Karaman *a.g.e.*, V, 718.

³⁰⁸⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 113.

³⁰⁸⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 741; Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân*, V, 379; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 373; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 464; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 538; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 567; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 406; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 278; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 623.

eserlerde³⁰⁸⁷ “Felak Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin Felak adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Felak, sûrenin tek ismidir.³⁰⁸⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Felak sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Felak olduğu belirtilmişse³⁰⁸⁹ de birçok ilim adamına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.³⁰⁹⁰

Felak sûresi, Buhârî’de³⁰⁹¹ de geçtiği üzere **Kul Eûzü bi Rabbi’l-Felak Sûresi** olarak da anılmaktadır.³⁰⁹² Rivayetlere göre³⁰⁹³ Hz. Peygamber (a.s.) sûreyi, “Kul Eûzü bi Rabbi’n-Nâs” olarak isimlendirmektedir. Bu bakımdan birçok ilim adamı “Kul Eûzü bi Rabbi’l-Felak Sûresi” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.³⁰⁹⁴

İctihâdî İsimleri: Felak sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Muavvizeteyn: Felak ve Nâs sûrelerine başlarındaki “eûzü” kelimesinden dolayı³⁰⁹⁵ ortak bir ad olarak “vav”ın kesresiyle “Muavvizeteyn” ismi verilmiştir.³⁰⁹⁶ Rivayetler,³⁰⁹⁷ bu iki sûreye Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Muavvizeteyn” denildiğini gösterir. Bazı ilim adamları Muavvizeteyn’i sûrenin tevkîfî isimlerinden saysa³⁰⁹⁸ da bu adı sûrelere verilen bir sıfat, lakap ve ictihâdî isimlerden sayanlar da bulunmaktadır.³⁰⁹⁹

³⁰⁸⁷ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 327; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 39; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 114.

³⁰⁸⁸ Berrâk, *Cüz’un fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 109.

³⁰⁸⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 114.

³⁰⁹⁰ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 153; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 638; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 430.

³⁰⁹¹ Buhârî, “Tefsîr”, 113.

³⁰⁹² Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 164.

³⁰⁹³ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 264; Tirmizi, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 12; Nesâî, “Salât”, 406.

³⁰⁹⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 153; Devserî, *a.g.e.*, s. 638; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 430.

³⁰⁹⁵ Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XXX, 278; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 718.

³⁰⁹⁶ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 278; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 623.

³⁰⁹⁷ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 265; İbn Mâce, “İkâmet”, 115; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 109; Nesâî, “Salât”, 405.

³⁰⁹⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 114; Devserî, *a.g.e.*, s. 643; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 435.

³⁰⁹⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 154.

2. Muşakşiketeyn: Felak ve Nâs sûreleri, kendilerine verilen ortak bir isim olarak münafıklıktan kurtaran ve şifaya kavuşturanlar³¹⁰⁰ olarak kabul edilen “Muşakşiketeyn” olarak da anılmaktadır.³¹⁰¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını ilk âyetinde geçen “felak” kelimesinden almıştır.³¹⁰² Felak kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³¹⁰³ Birinci âyetteki “felak” kelimesi ile başladığı³¹⁰⁴ ve tüm yaratıkları tertip edip düzenleyen kuvvetin sahibi olan Hz. Allah’a sığınmayı emrettiği için kendisine bu isim verilmiştir.³¹⁰⁵

Yaygın yoruma göre felak, sabah demektir.³¹⁰⁶ Burada felak, yüce Allah’ın gece karanlığını yarması neticesinde meydana gelen sabah aydınlığını ifade eder.³¹⁰⁷

Râzî, felak kelimesi ile ilgili üç görüş olduğunu bildirmektedir. Birincisi, sabah demektir, ikincisi, cehennemde içine düşülen bir vadi; üçüncüsü ise Allah’ın, bitkilerle yeryüzünü yardığı gibi yardığı herşeydir. Ona göre doğruya daha yakın olan görüş budur.³¹⁰⁸

Bir sonraki âyetle bağlantısı dikkate alındığında kelimenin, “yokluktan yarılıp çıkan mahlûkat” şeklinde özetleyebileceğimiz daha genel bir anlam içerdiğini kabul etmek gerekir. Buna göre “felak” kelimesi kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade eder. Bu cümleden olmak üzere arzdan kaynaklı pınarlar, bulutlardan boşalan yağmurlar, tohumlardan filiz veren bitkiler, rahimlerden çıkan yavrular gibi yüce Allah’ın kudretiyle bir asıldan, bir kaynaktan ayrılıp çıkan bütün mahlûkat “felak” kelimesinin kapsamına girer.³¹⁰⁹

³¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 567.

³¹⁰¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 39; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 567; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 285.

³¹⁰² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 556; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 187.

³¹⁰³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 526.

³¹⁰⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 469.

³¹⁰⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4117.

³¹⁰⁶ Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur’ân*, s. 198; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 190; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 571.

³¹⁰⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 190.

³¹⁰⁸ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 190-192.

³¹⁰⁹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 719.

Sûre, genel olarak her türlü kötülüklerden Allah'a sığınmayı, yegâne kudret sahibinin Allah olduğunu, O'ndan başka koruyucu olmadığını telkin etmekte ve O'na nasıl dua yapılması gerektiğini öğretmektedir.³¹¹⁰

Zamana işaret eden sûre isimlerini bitirirken belirtmeliyiz ki, saniyeleri, dakikaları, günleri ve haftaları kendimize mal ettiğimiz ölçüde zamanın zevkini duyar ve geçmesini istemeyiz. Hayat, lezzeti duyulup neş'esi hissedildiği, bugünümüz ve yarınlar adına bir şeyler vadettiği nispette tadına doyum olmaz bir nimet ise de dikkatsiz ve şuursuzca yaşandığında, insanın sırtında bir yükten farkı yoktur. Bu bakımdan yaşanan zamanın bir daha geri gelmeyeceği gerçeğinden hareketle bazı sûre isimlerinin zamana, onun belirli bölümlerine işaret etmesi, uyarıcılıkları yönünden ve değerinin bilinmesi açısından oldukça anlamlıdır.

3.3.4. Olağanüstü Hadiseler

Kur'ân'daki bazı sûreler isimlerini, genel anlamda olağanüstü olaylardan aldığı gibi Hz. Muhammed (s.a.s.) ve önceki peygamberlerin gösterdiği mucizelerden de almaktadır. Alışılmıştan dışında tabiattaki işleyişi belirli zamanlarda bozan tabiatüstü olaylar için kullanılan terim olan "hârikulâde", alışılmışı ve normal telakki edileni aşan, olağan üstü mânasına gelir.³¹¹¹ Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde, doğruluğunu kanıtlamak için Allah (c.c.) tarafından yaratılan hârikulâde olaya mucize denilmektedir.³¹¹² Mucize, Peygamberlerin peygamberlik iddialarının doğruluğunu ortaya koyan her bir belgenin adıdır. Ona "mucize" denilmesinin nedeni, insanların benzerini meydana getirmekten aciz olmalarıdır.³¹¹³ Olağanüstü hadiseleri anlatan bir ifade olan kerâmet ise terim olarak "Allah'ın sâlih, takva sahibi, velî kullarından zuhur eden olağanüstü hal" diye tanımlanır. Kerâmet, tıpkı mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü ve sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibariyle mucizeden farklı değildir; aralarındaki fark meydana geliş şekliyle ilgilidir. Mucize peygamberlerden, kerâmet tam olarak ona bağlı olan velîlerden zuhur eder.³¹¹⁴

Kur'ân pek çok mucizeyi ve olağanüstü olayları birçok sûreye açık bir şekilde başlık yapmıştır. Kur'ân'da genel anlamda olağanüstü olaylara işaret eden sûre isimleri olduğu

³¹¹⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 195.

³¹¹¹ Özervarlı, M. Sait, "Hârikulâde", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 181.

³¹¹² Bulut, Halil İbrahim, "Mucize", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 350.

³¹¹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 112.

³¹¹⁴ Uludağ, Süleyman, "Kerâmet", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 265.

gibi Hz. Muhammed (s.a.s.) ve önceki peygamberlerin gösterdiği mucizelere işaret eden sûre isimleri de bulunmaktadır. Buna göre burada Mâide, İsrâ, Kehf, Meryem, Neml, Rûm, Kamer ve Fîl sûreleri ele alınacaktır.

3.3.4.1. Mâide Sûresi

Kur'ân'da 21,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 5. sûre olan Mâide sûresi, Medine'de inmiştir.³¹¹⁵ Sûre, 120 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Mâide'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³¹¹⁶ tefsirlerde³¹¹⁷ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³¹¹⁸ "Mâide Sûresi" olarak anılmaktadır. Taberî ise sûreyi "es-sûretü'lletî tüzkerü fîha'l-Mâide/İçinde Mâide'nin zikredildiği sûre" şeklinde kaydetmiştir.³¹¹⁹

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³¹²⁰ sûrenin daha sahâbe döneminde "Mâide Sûresi" olarak adlandırıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mâide sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Mâide sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında icthâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Ukûd: Mâide sûresine "Ukûd Sûresi" de denilir.³¹²¹ Sûre, ilk âyetinde "Ey iman edenler! Bağlandığınız ahitleri yerine getiriniz."³¹²² ifadesinin geçmesi ve burada akitlerin yerine getirilmesi emredildiği,³¹²³ ayrıca müminlerin akitlerini yerine getirmeleri isteğiyle başlayan tek sûre olması sebebiyle bu adı almıştır.³¹²⁴ Bu ifade

³¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 243; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 178.

³¹¹⁶ Buhârî, "Tefsîr", 5; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 5.

³¹¹⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 139; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 190; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, II, 143; Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 243; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VI, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, VI, 47; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VI, 69.

³¹¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 282; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 94.

³¹¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 5.

³¹²⁰ Mâlik b. Enes, "Hac", 1563; Ebû Dâvûd, "Salât", 131; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 6.

³¹²¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, III, 427; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, VI, 1; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *a.g.e.*, VI, 47; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1543; Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 206; İbn Âşûr, *a.g.e.*, VI, 69; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, VI, 60.

³¹²² Mâide 5/1.

³¹²³ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 95; Karaman, *Kur'ân Yolu*, II, 199.

³¹²⁴ Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 206.

sûrenin tevkîfî isimlerinden sayılsa³¹²⁵ da sûrenin bu adla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbeden gelen bir rivayet bulunmadığı için bu isim sûrenin tevkîfî değil, ictihâdî adlarından kabul edilmiştir.³¹²⁶

2. Münkıza: Mâide sûresine kurtarıcı demek olup okuyanları azap meleklerinin elinden kurtaracağı için³¹²⁷ “Münkıza” da denilmektedir.³¹²⁸

Ayrıca sûre, dinî hükümler çeşitli âyetlerine serpiştirildiği için³¹²⁹ **Müba‘sira**,³¹³⁰ 44 ve 63. âyetlerinde geçtiği için³¹³¹ **Ahbâr Sûresi**³¹³² ve **Ahyâr Sûresi**³¹³³ olarak da anılmaktadır. Fakat sûrenin bu isimlerle adlandırılması Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbeden gelen bir rivayete dayanmadığı için bu isimler, sûrenin sıfatlarından veya ictihâdî adlarından kabul edilmiştir.³¹³⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin 112-115. âyetlerinde söz edilen, Hz. İsmâ‘nın peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden ve kendilerine bir bayram olması için havârîlerin isteği üzerine Hz. İsmâ‘nın gökten indirilmesi için dua ettiği “yemek sofrası”³¹³⁵ mânasına gelen “mâide”, sûreye isim olmuştur.³¹³⁶ Mâide kelimesi, ikisi de Mâide sûresinde olmak üzere Kur‘ân’da toplam iki yerde geçmektedir.³¹³⁷

Diğer bir görüşe göre Mâide sûresi, Hz. İsmâ‘nın havârîlerinin Cenâb-ı Allah’tan indirmesini istedikleri mâideden bahseden tek sûre olması sebebiyle bu adı almıştır.³¹³⁸ Mevdûdî’ye göre ise daha başka pek çok sûrenin adı gibi bu sûrenin isminin de konusuyla özel bir bağlantısı yoktur. Yalnızca onu diğer sûrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullanılmıştır.³¹³⁹ Elmalılı’ya göre ise “Hz. İsmâ‘nın mâide (sofra)”si bu sûrede

³¹²⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 95.

³¹²⁶ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur‘ân ve fedâilühâ*, s. 182; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, I, 215.

³¹²⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Karaman, *Kur‘ân Yolu*, II, 199.

³¹²⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘*, VII, 243; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, III, 427; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Suyûtî *a.g.e.*, I, 172; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, VI, 47; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, III, 1543; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VI, 69; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, VI, 60.

³¹²⁹ Karaman, *a.g.e.*, II, 199.

³¹³⁰ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, III, 427; Yazır, *a.g.e.*, III, 1543.

³¹³¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 179.

³¹³² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 179; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, VI, 1.

³¹³³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, VI, 69.

³¹³⁴ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur‘âniyye*, s. 135; Devserî, *a.g.e.*, s. 184; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 217.

³¹³⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 533.

³¹³⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, VI, 60; Karaman, *a.g.e.*, II, 199.

³¹³⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 684.

³¹³⁸ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 340; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, VI, 69.

³¹³⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur‘ân*, I, 361.

anılmış olması bu ismi vermenin açık bir sebebi gibi görünse de doğrusu onun için buna Mâide sûresi denilmiş değil, bu Mâide sûresi olduğu için o burada zikredilmiştir. Esasında bu sûre İslâm nimetinin sofrasıdır.³¹⁴⁰

Hiz. İlsâ'nın gösterdiği mûcizelerin zikredilmesinden maksat, inanmaları için kâfirleri; imanları artsın diye müminleri uyarmaktır. Ayrıca Hiz. Peygamber (a.s.)'i teselli etmek, Allah'ın evlatları ve dostları olduğunu iddia eden yahudileri kınamaktır.³¹⁴¹ Yine bu kıssanın maksatlarından biri de bize peygamber göndererek merhametiyle muamele eden Cenâb-ı Allah'ın bize verdikleriyle iktifa ederek ve helaklerine sebebiyet veren isteklerde bulunan geçmiş ümmetler gibi olmaktan korkarak onun ötesinde peygamberimizden hiçbir şey istemememiz gerektiğini bize ders vermek ve bu konuda rehberlik yapmaktır.³¹⁴²

Şunu da eklemeliyiz ki gökten indirildiği anlatılan mâide kıssası, sadece Hiz. İlsâ'nın kavmine hitap etmemekte ve onların imanını artırmamakta, Kur'ân'a ve onda anlatılan tüm mûcizelere inanan bizlere de itminan kaynağı konumundadır. Bu anlamıyla Mâide, diğer birçok Kur'ân sûresine göre büyük olan bu sûreye isim olmayı hak etmiştir.³¹⁴³ Bu özelliğinden olsa gerek, içinde abdest, gusül vb. pek çok ahkâm bulunduğu bir yerde sûreye “mâide” adının verilmesi, oldukça anlamlıdır.

Mâide sûresinde mâide ile alakalı âyet sadece bir tanedir. O da Hiz. İlsâ'nın etrafındaki insanların mûcize olarak gökten sofraya indirilmesini istedikleri yerdedir. Bunun yanısıra Mâide'nin sûreye isim olmasında başka hususlar da zikredilebilir. Meselâ, sûrede avlanılması, yenilmesi-içilmesi helal ve haram olan şeyler anlatılıyor. Ehl-i kitap ile müslümanların karşılıklı birbirlerinin yemeklerini yiyip yiyemeyeceği, kestiklerinin helal olup olmadığından bahsediliyor. Öte yandan Kur'ân bütünüyle mâide-i semaviyedir. Hâsılı sûrenin Mâide olarak isimlendirilmesinin bir tek âyetle değil, pek çok âyetle teyit edilebilir.³¹⁴⁴ Mâide âyetinden sonra Hiz. İlsâ ile ilgili gelen âyetler, sûrenin neden Hiz. İlsâ ile alakalı Mâide adını aldığıının sebebi hakkında ilham vermektedir.

³¹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1544.

³¹⁴¹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VI, 354.

³¹⁴² Bikâî, *a.g.e.*, VI, 356.

³¹⁴³ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 86-87.

³¹⁴⁴ Kurucan, Ahmet, “Kur'ân ve Kur'ânîleşme”, *Zaman Gazetesi Cuma İlavesi*, sy. 121, 12 Ağustos 2011, s. 3.

3.3.4.2. İsrâ Sûresi

Kur'ân'da 11,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 17. sûre olan İsrâ sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³¹⁴⁵ Sûre, 111 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, İsrâ'dır. Nitekim sûre bazı mushaflarda, tefsirlerin çoğunda³¹⁴⁶ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde³¹⁴⁷ "İsrâ Sûresi" olarak adlandırılmıştır.

İsrâ, "sürâ" kökünden gelmektedir. Sürâ ise gerek yaya gerek atlı olsun gece yürüyüşü demektir³¹⁴⁸ ki bu kelimenin masdarı olan İsrâ da geceleyin yürüme, gece yolculuğu anlamına gelir.³¹⁴⁹

İsminin Kaynağı: Sûrenin "İsrâ" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda İsrâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, İsrâ sûresidir.³¹⁵⁰

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Benî İsrâîl Sûresi: İsrâ sûresinin diğer ismi "Benî İsrâîl Sûresi"dir.³¹⁵¹ Benî İsrâîl kelimesi, sûrenin ikinci âyetinde geçmektedir. Sûrenin bu âyetlerinde geçen İsrâîloğullarıyla ilgili sözler, Kur'ân'ın sadece bu sûresinde anlatılmaktadır. Sûrenin bu bölümünde İsrâîloğulları'nın son halleri anlatılmakta, aynı zamanda milletler arasındaki bozgunculuk ve çarpışmalardaki rolleri ifade edilmektedir.³¹⁵² İsrâîloğulları'na genişçe yer verdiği için, hatta ahlâkî emirleri, Kitâb-ı Mukaddes'in on emrine uygunluğundan

³¹⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 5; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, II, 306; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 278.

³¹⁴⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 225; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 223; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 491; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 434; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 177; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 5; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VI, 3; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XI, 286; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, III, 285; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XV, 5.

³¹⁴⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 98; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 46.

³¹⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIV, 413; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 259.

³¹⁴⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 6; Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 457.

³¹⁵⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 98.

³¹⁵¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 288; Bikâî, *a.g.e.*, XI, 286; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Cezâîrî, *et-Tibyân*, s. 162; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XV, 5.

³¹⁵² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XV, 2212.

dolayı bu sûreye “Benî İsrâil Sûresi” denmiştir.³¹⁵³ Sûre, sahâbe döneminde “Benî İsrâil Sûresi” olarak adlandırılmıştır.³¹⁵⁴ Nitekim sûre bazı mushaflarda, hadis kitaplarında³¹⁵⁵ ve Âlûsî’nin tefsirinde³¹⁵⁶ bu isimle anılmaktadır. Sûrenin tevkîfî tek isminin bu olduğu da ifade edilse³¹⁵⁷ de sûrenin bu adla isimlendirildiğine dair merfû bir hadis bulunmadığından Benî İsrâil sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.³¹⁵⁸

2. Sübhân Sûresi: İsrâ sûresi Sehâvî’nin *Cemâlü’l-kurrâ*’ adlı eserinde isimlendirdiği gibi³¹⁵⁹ sûrenin ilk kelimesi olan “Sübhân Sûresi” olarak da anılmaktadır.³¹⁶⁰

Sûre, Bikâî’nin *Mesâ’idü’n-nazar* adlı eserinde **Aksâ** olarak da adlandırılmaktadır.³¹⁶¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, ilk âyetinde Hz. Peygamber (a.s.)’in, geceleyin mi’rac olayına nail olduğu beyan buyurulduğu ve İsrâ olayından bahsedildiği için bu ismi almıştır.³¹⁶² İsrâ ifadesi bu şekilde Kur’ân’da geçmemekle birlikte bu kelimenin alındığı “esrâ” fiili sûrenin ilk âyetinde geçmektedir. Ayrıca İsrâ hadisesi sadece bu sûrede anlatılmaktadır. Bu sûrede son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.s.)’in sırlarla dolu yaşadığı mi’rac olayı bildirilerek, onun ne kadar seçkin bir peygamber olduğuna ve ne kadar ilâhî ihsana mazhar bir zat olduğuna işaret edilmektedir.³¹⁶³

Hz. Peygamber (a.s.)’in Mekke’deki Mescid-i Harâm’dan, Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağanüstü olay, İslâmî kaynaklarda, metindeki ilgili fiilin masdarı olan ve “geceleyin yürüme, gece yolculuğu” anlamına gelen İsrâ kelimesiyle anılır. Bu yolculuğun, hadislerde anlatılan³¹⁶⁴ “göklere yükseltme” safhasının da dâhil olduğu tamamı ise “yükselme, yukarı tırmanma” anlamındaki urûc kökünden türetilmiş olan ve “yükselme vasıtası, aleti” mânasına gelen

³¹⁵³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, V, 187.

³¹⁵⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 21; İbn Mâce, “İkâmet”, 71; Tirmîzî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 21; Da‘avât 22.

³¹⁵⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 17; Tirmîzî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 18; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 17.

³¹⁵⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XV, 2.

³¹⁵⁷ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 121.

³¹⁵⁸ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 250; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 318.

³¹⁵⁹ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 36-37.

³¹⁶⁰ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 288; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XI, 286; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 2; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 162; Ateş, *a.g.e.*, V, 187.

³¹⁶¹ Bikâî, *a.g.e.*, II, 228.

³¹⁶² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 1844; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 67.

³¹⁶³ Bilmen, *a.g.e.*, IV, 1844.

³¹⁶⁴ Meselâ bk. Buhârî, “Salât”, 1; “Tefsîr”, 21.

Mi'râc kelimesiyle ifade edilir.³¹⁶⁵ Diğer bir ifadeyle İsrâ, Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya, Mi'rac ise Mescid-i Aksâ'dan göklere ve Sidre-i Müntehâ'ya yapılan yolculuktur.³¹⁶⁶

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamber olmasıyla birlikte putperestlerin müslümanlar üzerinde kurduğu baskılar, muhtemelen risâletin 6. yılından itibaren Peygamber ailesiyle az sayıdaki müslümanlara karşı ekonomik ve sosyal bir boykota dönüştü. Üç yıl süren ve büyük acılara sebep olan bu boykotun ardından Resulullah (s.a.s.), kısa aralıklarla eşi Hz. Hatice ile amcası ve himaye edip koruyanı Ebû Talib'i kaybetti. Dolayısıyla bu yıla hüzün yılı denildi. Bu acılı olayların ardından Allah Teâlâ, bir bakıma Resûlü'nü, sabır ve tahammülü dolayısıyla hem teselli etmek hem de ödüllendirmek istedi ve bunun için genellikle mi'rac diye anılan büyük mûcizevî olayı gerçekleştirdi.³¹⁶⁷

Müfessirlerin çoğunluğu mi'racın Hz. Peygamber (a.s.)'in hem bedeniyle hem de ruhuyla uyanırken yaşadığı bir olay olarak kabul etmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber (a.s.), Mekke'de Burak'a binmiş, Beytü'l-Makdis'e ulaşmış, orada namaz kıldıktan sonra da yine bedeniyle göklere doğru yolculuğu devam etmiştir.³¹⁶⁸ Ancak mi'rac Hz. Peygamber (a.s.)'in tamamen mûcizevî bir tecrübesi olduğundan, onu illâ da aklın kalıpları içinde açıklamanın gerekli olmadığı muhakkaktır.³¹⁶⁹

Bu olay, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil ile son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) arasındaki tevhid inançlarını birbirine bağladığı gibi aynı zamanda bütün tevhid dinlerinin ortak yerleri olan mukaddes toprakları da birbirine bağlamaktadır. Sanki bu olağanüstü yolculukla son Peygamber'in, kendisinden önceki bütün peygamberlerin mukaddes olan her şeylerine varis olduğu, risâletinin tüm bu kutsallıkları kuşattığı ve hepsiyle ilişkili bulunduğu ilan edilmek istenmiştir.³¹⁷⁰

Bu sûrenin İsrâ sûresi olarak isimlendirilmesinin nüktelerinden birisi de şudur: İsrâ'dan bahsedilirken mutlaka Hz. Mûsâ'nın mîkatı (Onun için belirlenen zaman)

³¹⁶⁵ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 457-458.

³¹⁶⁶ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, XV, 2210.

³¹⁶⁷ Karaman, *a.g.e.*, III, 458.

³¹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 11.

³¹⁶⁹ Karaman, *a.g.e.*, III, 460.

³¹⁷⁰ Kutub, *a.g.e.*, XV, 2212.

hatırlanacaktır. Dolayısıyla Hz. Mûsâ'nın, “*Sen Beni göremezsin.*”³¹⁷¹ hitabı ile karşılandığı, “*Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip de rabbi ona hitab edince...*”³¹⁷² âyeti ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'i Cenâb-ı Allah'ı görmeye götüren bu İsrâ âyeti bir düşünülürse, Allah Teâlâ ile konuşan Hz. Mûsâ'nın makamı ile Allah Teâlâ'nın habîbi Hz. Muhammed'in makamı arasındaki fark açıkça anlaşılır.³¹⁷³

3.3.4.3. Kehf Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 11,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 18. sûre olan Kehf sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³¹⁷⁴ Sûre, 110 âyettir.

İsmi: Sûre yaygın olarak “Kehf” olarak anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,³¹⁷⁵ tefsirlerde³¹⁷⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³¹⁷⁷ sûre “Kehf Sûresi” olarak geçmektedir.

Kehf, “dağda bulunan mağara”,³¹⁷⁸ “dağın içindeki geniş bir oyuk” demektir ve özellikle “mağaranın geniş olanı”dır ki küçüğüne “ğâr” denilir.³¹⁷⁹

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³¹⁸⁰ sûrenin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından “Kehf” adıyla anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Kehf sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Kehf sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse³¹⁸¹ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Kehf sûresidir.³¹⁸²

³¹⁷¹ A'râf 7/143.

³¹⁷² A'râf 7/143.

³¹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3153.

³¹⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 197; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 297.

³¹⁷⁵ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 18; Buhârî, “Tefsîr”, 18; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 44; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 19; Nesâî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 18.

³¹⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XV, 140; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 267; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 283; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 564; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 494; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 197; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XII, 2; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XV, 199; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XV, 241.

³¹⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 290; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 98.

³¹⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, XV, 157; Sicistânî, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'ân*, s. 96; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 494.

³¹⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXI, 83; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 211.

³¹⁸⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 21; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 11; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 257.

³¹⁸¹ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 255-257; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 325-327.

³¹⁸² Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 98; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 182.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Ashâb-ı Kehf Sûresi: Kehf sûresine “Ashâb-ı Kehf Sûresi” de denilir.³¹⁸³ Sûre, içinde Ashâb-ı Kehf’ten bahsedildiği için bu ismi almıştır.³¹⁸⁴ Bu ifade bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkifi isimlerinden sayılırken³¹⁸⁵ bazı ilim adamlarına göre ise sûrenin ictihâdî isimlerindedir.³¹⁸⁶

2. Ehl-i Kehf Sûresi: Kehf sûresinin, h. 11. asra ait Yemen’deki bir mushafta “Ehl-i Kehf Sûresi” olarak kaydedildiği belirtilmiştir.³¹⁸⁷

Ayrıca sûre, okuyucusunu cehennemden uzaklaştırdığı için **Hâile**³¹⁸⁸ olarak adlandırılmıştır ki, sûrenin Tevrat’ta da bu isimle anıldığı ifade edilmiştir.³¹⁸⁹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, ihtiva ettiği konulardan biri olan ve 9. âyette adı geçen Ashâb-ı Kehf kıssası vesilesi ile Kehf sûresi diye adlandırılmıştır.³¹⁹⁰ Kehf kelimesi Kur’ân’da altı defa olmak üzere sadece Kehf sûresinde geçmektedir.³¹⁹¹ Buna göre yüce Allah, kıyametin kopacağını ve âhirette ölülerin diriltileceğini insanların daha kolay kavrayabilmeleri için 9-26. âyetlerde ibret verici bir olaya, “Ashâb-ı Kehf” kıssasına yer vermektedir.³¹⁹²

Ashâb-ı Kehf’in, Hz. Îsâ’nın dinine mensup gençler olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte³¹⁹³ Kur’ân-ı Kerîm bu konuda açıklama yapmamış, ancak ibret alınması için bazı yönleriyle tasvir etmiştir. Olay kısaca şöyledir: Putperest bir kavmin içinde Allah’ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç, bu inançlarını dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, onların kötülüklerinden korunmak için bir mağaraya sığınmışlar; yanlarındaki köpekleriyle birlikte mağarada derin bir uykuya dalan bu gençler muhtemelen 309 yıl sonra uyanmışlardır. Burada bir gün veya daha kısa bir

³¹⁸³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XV, 199; Muhaysin, *a.g.e.*, s. 99; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 56.

³¹⁸⁴ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 99.

³¹⁸⁵ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 255-257; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 325-327.

³¹⁸⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 99; Henâî, *a.g.e.*, s. 182-183.

³¹⁸⁷ Devserî, *a.g.e.*, s. 255-256; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 325-326.

³¹⁸⁸ Tehânevî, *Mevsü’atü keşşâfi istilâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm*, I, 992.

³¹⁸⁹ Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 199; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 49; Bombâ, *a.g.e.*, s. 56.

³¹⁹⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 297; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 1930; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 135.

³¹⁹¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 621.

³¹⁹² Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 538.

³¹⁹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XV, 162-163.

sûre uyuduklarını sanan gençler, içlerinden birini yiyecek almak üzere şehre gönderdiklerinde, onların durumunu öğrenen insanlar Allah'ın vaadinin hak olduğuna ve kıyametin mutlaka geleceğine inanmışlardır.³¹⁹⁴

Sûreye ismini veren Ashâb-ı Kehf kıssası, inanç uğruna dünyevî olandan feragat etme tavrını yansıtmakta ve bir ölüm, ölümden sonra kalkış ve manevî-ruhanî uyanma temsili içinde derinleşmektedir.³¹⁹⁵ Kur'ân-ı Kerîm olayın nerede ve ne zaman meydana geldiğine dair bilgi vermediği gibi bu gençlerin sayıları hakkındaki iddiaları da “karanlığa taş atma” yani bir bilgiye dayanmadan gelişigüzel yapılan bir tahmin olarak nitelemekte ve bunu ancak Allah'ın bilebileceğini haber vermektedir.³¹⁹⁶

Kuşkusuz Ashâb-ı Kehf'in uzun bir müddet mağarada uyku halinde yaşamaları olağanüstü bir olaydır ve Cenâb-ı Allah'ın kudretinin eserlerindedir. Ayrıca öldükten sonra dirilmenin olabirliğini ispat edecek açık bir alâmettir. Fakat Hz. Allah, gökleri ve yeri yaratmış, nice hârika olaylar meydana getirmiştir. Özellikle yeryüzünü çeşitli varlıklarla süslemiştir. Bunların yanında Ashâb-ı Kehf hadisesi, pek o kadar şaşırtıcı görülmemelidir. Cenâb-ı Hakk'ın evrende o kadar fazla kudretinin delilleri tecelli etmektedir ki, Ashâb-ı Kehf'in bu hayat serüvenleri onların yanında çok küçük kalır.³¹⁹⁷

3.3.4.4. Meryem Sûresi

Kur'ân'da 7 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 19. sûre olan Meryem sûresi, Mekke'de inmiştir.³¹⁹⁸ Sûre, 98 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Meryem'dir. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³¹⁹⁹ tefsirlerde³²⁰⁰ ve İslâmî çeşitli eserlerde³²⁰¹ “Meryem Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

³¹⁹⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 538.

³¹⁹⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 583.

³¹⁹⁶ Kehf 18/22.

³¹⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXI, 82-83; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 1936.

³¹⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 403; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 28; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 305.

³¹⁹⁹ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 19.

³²⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XV, 443; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 317; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 352; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 5; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 403; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XII, 156; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVI, 56; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVI, 57.

³²⁰¹ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 291; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³²⁰² sûrenin daha sahâbe devrinde “Meryem Sûresi” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Meryem, sûrenin tek ismidir.³²⁰³ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Meryem sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Meryem sûresidir.³²⁰⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. Nitekim Meryem sûresi, **Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd Sûresi**³²⁰⁵ olarak da anılmaktadır. Nitekim sûre bazı kaynaklarda³²⁰⁶ ilk âyeti olan “Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd” olarak geçmektedir ve bu ifadeler sûrenin icthâdî ismi sayılmıştır.³²⁰⁷

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını 16-40. âyetlerde kıssası anlatılan Hz. Meryem’den almıştır.³²⁰⁸ Meryem ismi, üç tanesi Meryem sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam otuz dört yerde geçmektedir.³²⁰⁹

Kur’ân’da adı geçen tek kadın ismi Meryem olduğu gibi aynı zamanda bir kadın ismini alan tek sûre de Meryem sûresidir. Sûrenin genel kabul gören bu ismi, Hz. Zekeriyâ ve Îsâ’nın habercisi olan Hz. Yahyâ’nın kıssasıyla birlikte, sûrenin takriben üçte birini kapsayan ve sonuna doğru 88-91. âyetlerde yeniden temas edilen Hz. Meryem ile Îsâ’nın kıssalarına dayanmaktadır.³²¹⁰ Sûre, bir yaratılış hârikası olan Hz. Îsâ’nın muhtereme annesi Hz. Meryem’e dair âyetleri ihtiva ettiği³²¹¹ ve Hz. Meryem kıssası ayrıntılı bir şekilde işlendiği için bu ismi almıştır.³²¹²

Buna göre sûreye Meryem adının verilmiş sebebi, Hz. Meryem’in hamile kalmasını, Hz. Îsâ’yı babasız olarak doğurmasını, bu hamileliğin yankılarını, buna bağlı diğer

³²⁰² Buhârî, “Tefsîr”, 21; İbn Mâce, “İkâmet”, 71.

³²⁰³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 104.

³²⁰⁴ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 183.

³²⁰⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 305; Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, II, 255; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XVI, 56; Cezâîrî, *et-Tıbyân*, s. 162; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 3300; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XVI, 57.

³²⁰⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 19; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37.

³²⁰⁷ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 262; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 9.

³²⁰⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, I, 549.

³²⁰⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 665.

³²¹⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 607.

³²¹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 2003.

³²¹² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 305.

hususları, en önemlisi beşikte küçük bir çocuk iken konuşması gibi oldukça hayret verici olayların Hz. İsa'nın doğumu ile birlikte ortaya çıkmasını anlatan kıssayı ihtiva edışıdır.³²¹³ Bu açıdan bakınca, sûrenin merkezi konusunu Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın teşkil ettiğini, bu nedenle de Meryem sûresi olarak isimlendirildiğini söylememiz mümkündür.³²¹⁴

Diğer bazı sûrelerde Hz. Meryem'den bahsedilmişse de Hz. Meryem'in bâkire olarak Hz. İsa'yı dünyaya getirmesini tafsilatlı bir şekilde anlatan kıssa Kur'an'da başka bir yerde geçmemiştir. Kur'an'ın pek çok peygamber kıssası anlattığı bilinmektedir; fakat onların tümü erkektir. Burada ise tüm bu şeref ve onura sahip, peygamber olmayan bir kadından bahsedilmektedir. Bu ise dikkat çeken ve büyüklüğü hususunda bizleri tefekküre çağırır bir durumdur.³²¹⁵

İmrân'ın eşinin çocuğuna "Meryem" adını vermesi, onu Allah yoluna adama yönündeki sözüne sadakatini sürdürme çabası içinde olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un kız kardeşinin adı da Meryem'dir ve İsrâiloğulları geleneğinde kadın cinsi için Meryem adı çok makbul bir isim sayılagelmiştir. Bir de İmrân'ın eşi kızına bu adı vermek suretiyle onun babasının adıyla Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un kız kardeşi olan Meryem'in babası arasında anlamlı bir bağ kurmuş oluyordu. Çünkü o da İmrân kızı Meryem idi.³²¹⁶ Bu bakımdan müstakil bir sûreye Meryem adının verilmesi de oldukça anlamlı olmuştur.

İnsanın başlangıçtaki yaratılış olayını ve şimdiki biçime sokuluşunu bir kenara bırakacak olursak, Meryem oğlu İsa'nın doğum olayı, insanlığın tarih boyunca gözlediği en ilginç olaydır, daha önce ve daha sonra eşi görülmemiş benzersiz bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.³²¹⁷

Sûreye isim olan Hz. Meryem olgusuyla dünyayı "erkek egemen" hale getirip kadını küçümsemenin, horlamanın, itmenin yanlışlığı öğretilmektedir. Erkeksiz dünya hayatı olmaz diyenlere, kadınsız da dünya hayatının olmayacağı ispat edilmektedir. Erkeksiz çocuğun yaratılması ile kadının değerinin artışında bir devrim olmuş, kadın haklarının

³²¹³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XVI, 46.

³²¹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XII, 75.

³²¹⁵ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 141.

³²¹⁶ Karaman, *Kur'an Yolu*, I, 549.

³²¹⁷ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an*, XVI, 2304.

öne çıkmasına sebep olunmuştur.³²¹⁸

3.3.4.5. Neml Sûresi

Kur'ân'da 8,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 27. sûre olan Neml sûresi, Mekke döneminde inmiştir.³²¹⁹ Sûre, 93 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Neml'dir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³²²⁰ tefsirlerde³²²¹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda³²²² "Neml Sûresi" olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³²²³ sûrenin daha sahâbe devrinde "Neml Sûresi" olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Neml sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Neml sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse³²²⁴ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Neml sûresidir.³²²⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Süleyman Sûresi: Neml sûresi "Süleyman Sûresi" olarak da anılmaktadır.³²²⁶ Sûre içinde Süleyman (a.s.) kıssası geniş bir şekilde anlatıldığı için bu isimle anılmıştır.³²²⁷

2. Hüdhd Sûresi: 20. âyetinde "hüdhd" adlı kuştan söz edilmesi ve bunun Kur'ân'da başka bir sûrede geçmemesi³²²⁸ sebebiyle sûreye "Hüdhd Sûresi" de denilir.³²²⁹

³²¹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XII, 213.

³²¹⁹ Kurtubî, *el-Câmî*, XVI, 99; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 201; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 348.

³²²⁰ Buhârî, "Tefsîr", 27; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 28; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 27.

³²²¹ Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, XVIII, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 107; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 192; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 429; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 248; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 99; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIV, 122; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIX, 154; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIX, 215.

³²²² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 297; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 100.

³²²³ İbn Mâce, "İkâmet", 71; Ebû Dâvûd, "Salât", 124.

³²²⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 140.

³²²⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 100.

³²²⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 37; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, XIX, 154; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3652; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIX, 215.

³²²⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIX, 215; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 181.

³²²⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 731.

³²²⁹ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIX, 215; Karaman, *a.g.e.*, IV, 181.

Ayrıca Sehâvî *Cemâlü 'l-kurrâ'* adlı eserinde sûreyi **Tâ-Sîn**³²³⁰ olarak adlandırırken bazı eserlerde ise sûrenin tevkîfi tek adının **Tâ-Sîn Neml** olduğu belirtilmektedir.³²³¹ Fakat bize göre bu ifade sûrenin Neml isminden ayrı değil, ondan genişletilmiş bir isimdir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, bu sûrenin karınca kıssasının anlatıldığı sûre olduğunu ima eden 18. âyette geçen “Vâdi'n-neml (Karıncalar vadisi)” ifadesindeki “neml” kelimesinden almıştır.³²³² Neml ve müennesi nemle kelimesi, hepsi de Neml sûresinin 18. âyetinde olmak üzere Kur'ân'da toplam üç kez geçmektedir.³²³³

Hz. Süleyman'ın olağanüstü bir şekilde hayvanların diline vakıf olması ve karıncaların bulunduğu Neml denilen vadiye gittiğinde karıncaların neler konuşup ne gibi bir hal almış olduklarını anlattığı için sûreye Neml sûresi adı verilmiştir.³²³⁴ Cenâb-ı Hakk'ın kendisine kuşların ve diğer hayvanların dilini öğrettiği Hz. Süleyman (a.s.), karıncanın sözlerini anlamış, bu sözden dolayı tebessüm etmiş, ardından da verdiği nimetinden dolayı Rabbine şükretmiştir.³²³⁵

Âyet, toplu halde yaşadığı bilinen karıncaların aynı zamanda bir topluluk düzeni içinde hareket ettiklerini de ifade eder.³²³⁶ Sûrenin Neml olarak isimlendirilmesi, insanlığın dikkatini çok önemli bir hususa çekmektedir. Vadiye yayılan karıncaların başında bulunan, onların disiplin ve düzeninden sorumlu olan bir karınca diğer karıncalara sesleniyor. Karınca yuvaları da arı yuvaları gibi hassas bir düzenlemeye sahiptir. Aralarında iş bölümü vardır. Her karınca tam bir disiplin içerisinde görevini yerine getirir. İnsanlar ise üstün bir akıl ve idrak seviyesine sahip olmalarına rağmen, çoğu zaman toplumlarına bu disiplinli düzeni egemen kılamazlar.³²³⁷

Karıncı Süleyman (a.s.)'ı övmüş ve gücünün yettiği en güzel şekilde, onlar sizi çiğneyecek olurlarsa farkında olmadan çiğneyeceklerini, bu işi kasten yapmayacaklarını belirtmiş, böylelikle onların zulmeden kimseler olmadıklarını dile getirmiştir.³²³⁸

Sûrenin 18. âyetinde, büyüğün küçüğü ezme olayına da bir işaret vardır. Büyükler

³²³⁰ Sehâvî, *Cemâlü 'l-kurrâ'*, I, 37.

³²³¹ Henâî, *Esmâü 's-süveri 'l-Kur'âniyye*, s. 140.

³²³² Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, IV, 73.

³²³³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, s. 719.

³²³⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, V, 2517.

³²³⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, XIX, 252.

³²³⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 190.

³²³⁷ Kutub, *Fî zılâli 'l-Kur'ân*, XIX, 2636.

³²³⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 123.

ezerler, ama sen de tedbirini alacaksın. Karşı koyamayacağın gücün karşısına bile çıkmayacaksın.³²³⁹

Sûrede vurgulanan diğer bir husus da en geniş yeri tutan Hz. Süleyman-Belkıs menkıbesinden hareketle “bir karıncayı dahi incitmeme” öğüdüyle iktidar ve güç ahlâkı, farklı bir boyutta güç-hikmet ilişkisi işlenir. Sultan Süleyman olup dünyaya hükmedebilirsiniz. Sizi büyük yapan bu değildir. Asıl büyüklük, güç ve iktidarı elinizde tutmanıza rağmen bir karıncayı incitmeyecek hassasiyeti korumanızdır. Sûreye adını veren “karınca” işte o incitilmeyen karıncadır.³²⁴⁰ Bu bakımdan sûrenin ismi ile içeriği arasında bir ilişkinin bulunduğu gözlenmektedir.

3.3.4.6. Rûm Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 6,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 30. sûre olan Rûm sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.³²⁴¹ Sûre, 60 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Rûm’dur. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³²⁴² tefsirlerde³²⁴³ ve Kur’ân’a dair yazılmış çeşitli eserlerde³²⁴⁴ “Rûm Sûresi” olarak geçmektedir.

İsminin Kaynağı: Şebîb Ebî Ravh’tan yapılan bir rivayet,³²⁴⁵ sûrenin henüz ashap döneminde “Rûm Sûresi” adıyla anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Rûm, sûrenin tek ismidir.³²⁴⁶ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda A’lâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Rûm sûresidir.

³²³⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XIV, 205.

³²⁴⁰ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 243.

³²⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi’*, XVI, 392; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 365.

³²⁴² Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 31; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 30.

³²⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XVIII, 446; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, IV, 175; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, IV, 296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 563; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, IV, 327; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 520; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 392; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VII, 156; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XV, 1; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, IV, 281; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXI, 16; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXI, 39.

³²⁴⁴ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 299; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85.

³²⁴⁵ Nesâî, “Salât”, 401.

³²⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 304; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 69.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Sûre Buhârî'de³²⁴⁷ ve Sehâvî'nin *Cemâlü'l-kurrâ'* adlı eserinde³²⁴⁸ **Elif-Lâm-Mîm. Gulibeti'r-Rûm** olarak kaydedilmiştir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre "Rûm" adını, içinde "gulibeti'r-Rûm" ifadesi geçen ikinci âyetten alır.³²⁴⁹ Rûm kelimesi Kur'ân'da bir kez, sadece bu sûrede geçmektedir.³²⁵⁰

Rûm kelimesi, Araplar tarafından Yunanlılar, Slavlar ve Latin asıllı Romalılarından oluşan halkı anlatmak üzere kullanılan bir isimdir.³²⁵¹ ikinci âyette bu isimle, Doğu Roma olarak da bilinen Bizans İmparatorluğu tebasının kastedildiği anlaşılmaktadır.³²⁵² Sûre, ilk âyetlerinde İranlılara, Hicaz sınırına yakın olan Şam bölgesinde yenik düşen Rumların, yakında galip gelecekleri anlatıldığından bu ismi almaktadır.³²⁵³ Diğer sûrelerde çeşitli kavimlerden bahsedildiği gibi bu sûrede de o dönemde yaşamakta olan Bizanslılar ele alınmaktadır.³²⁵⁴

Adını, Bizans-Pers savaşlarının akıbetine dair mûcizevî bir haberin yer aldığı ilk âyetlerinden alan sûre, gaybî bir ihbarla başlar. Bu ihbar, indiği zamanın iki süper gücünün küresel güç savaşının nasıl sonuçlanacağına dairdir.³²⁵⁵ Bu sûrenin ilk âyetlerinde verilen gaybî bilgiler, Kur'ân'ın Allah kelamı ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah'ın Resûlü olduğunun apaçık delilleridir.³²⁵⁶ Zira bu sûre, tarihî bir olayı meydana gelmesinden önce haber vererek müslümanları müjdelemekte ve Kur'ân'ın edebî bir mûcize olduğunu göstermiş bulunmaktadır.³²⁵⁷

Olayı özetleyecek olursak, bi'setin 5. yılında Mekke müşriklerinin müminlere tazyikleri artmıştı. Müslümanlar Habeşistan'a hicrete yönelmişlerdi. Sasaniler de Bizans'ı çok müthiş bir şekilde mağlup etmiş Ürdün, Filistin, Mısır, hatta Anadolu'yu onlardan alarak İstanbul boğazına Kadıköy'e dayanmışlardı. Gerek müslümanların gerek

³²⁴⁷ Buhârî, "Tefsîr", 30.

³²⁴⁸ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37.

³²⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 245.

³²⁵⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 329.

³²⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXI, 42; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 289.

³²⁵² Karaman, *a.g.e.*, IV, 289.

³²⁵³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 365; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2691; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXI, 42; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 5.

³²⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XV, 13.

³²⁵⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 819; İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 257-258.

³²⁵⁶ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 299; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, 245.

³²⁵⁷ Bilmen, *a.g.e.*, VI, 2691; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXI, 42.

Rûmların üç-beş sene gibi bir zamanda düşmanlarını yenecekleri, hiç kimsenin hayal edemeyeceği bir şeydi. Böyle iken 2-5. âyetler iki gaybî müjde verdi: Rûmların galip geleceği sırada müslümanların da zafer kazanacakları müjdelendi. Herakliyus 624'de Azerbaycan'a kadar ilerlediğinde, müslümanlar da Bedir zaferini kazanmalarından az sonra 627'de en büyük darbeyi vurup nihaî zaferi kazanırken, müslümanlar Hudeybiye zaferini gerçekleştirdiler.³²⁵⁸

Sûreye Rûm ismi konularak insanların sûrede anlatılacak hususlara dikkat kesilmesi sağlanmakta, ardından tarihî bir olayı meydana gelmesinden önce haber verilerek müslümanlar müjdelenmekte ve Kur'ân'ın edebî bir mucize olduğunu gösterilmiş bulunmaktadır. Gelecekte vaki olacak olan gayp haberlerin bildirilmesi ve âyetlerde zikredilen hususun aynen haber verildiği gibi meydana gelmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizelerinden biridir. Ayrıca Kur'ân'ın Allah kelamı ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah'ın Resûlü olduğunun apaçık delilleridir.

3.3.4.7. Kamer Sûresi

Kur'ân'da 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 54. sûre olan Kamer sûresi, Mekke'de inmiştir.³²⁵⁹ Sûre, 55 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kamer'dir. Sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³²⁶⁰ tefsirlerde³²⁶¹ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³²⁶² "Kamer Sûresi" olarak adlandırılmaktadır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Kamer" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Kamer sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî başka adlarının olduğu belirtilmişse³²⁶³ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Kamer sûresidir.³²⁶⁴

³²⁵⁸ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 403.

³²⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 71; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 201; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 445.

³²⁶⁰ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 54; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 54.

³²⁶¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 81; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 408; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 651; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 211; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 71; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 169; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 86; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 158; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 73; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 165.

³²⁶² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 310; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 67.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. İkterabet Sûresi: Kamer sûresine “İkterabet Sûresi”³²⁶⁵ de denilir. Sûre Suyûtî’nin *el-İtkân* adlı eserinde³²⁶⁶ olduğu gibi Nesâî’de geçen bir rivayette de “İkterabet”³²⁶⁷ olarak geçmektedir. Sûrenin tevkîfî tek isminin İkterabet sûresi olduğu belirtilmişse³²⁶⁸ de bazı ilim adamlarına göre bu isim, sûrenin ictihâdî adlarından sayılmıştır.³²⁶⁹

2. Mübeyyida: Kamer sûresi bazı eserlerde, yüzlerin karardığı bir günde sahibinin yüzünü beyazlatıp ağartacağı için³²⁷⁰ “Mübeyyida” olarak da kaydedilmiştir.³²⁷¹

Ayrıca Kamer sûresi bazı rivayetlerde³²⁷² de geçmekte olan **İkterabeti’s-Sâatü**,³²⁷³ bazı ilim adamlarınca sûrenin tevkîfî tek adı olan “**İkterabeti’s-Sâatü ve’n-Şakkal Kamer**,”³²⁷⁴ **Sâat**³²⁷⁵ olarak da anılmaktadır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, birinci âyette geçen “kamer” kelimesinden almıştır.³²⁷⁶ Kamer kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam yirmi yedi kez geçmektedir.³²⁷⁷

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ayın yarıldığını belirten cümle Mekkeliler’in kendisinden bir mucize istemeleri üzerine Hz. Peygamber (a.s.)’in eliyle işaret edip ayı ikiye bölmesini ve sonra tekrar işaret edip birleştirmesini ifade etmektedir.³²⁷⁸ Bu mucize İslâmî literatürde “inşikâku’l-kamer” veya “şakku’l-kamer (ayın yarılması)” diye meşhur olmuştur. Bu âyetin yorumunda âlimler arasında geniş tartışmalar cereyan etmiş; hatta bu konuda özel risâleler yazılmıştır. Ayın yarılmasıyla ilgili ifadenin Resûlullah (s.a.s.) döneminde gerçekleşmiş bir olayı anlattığını savunanlar, âyetteki

³²⁶³ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 104; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 165.

³²⁶⁴ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 411-412; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 185-186.

³²⁶⁵ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XIX, 86; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXVII, 73; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4617; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 165.

³²⁶⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174.

³²⁶⁷ Nesâî, “Salâtü’l-İdeyn”, 772.

³²⁶⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 104.

³²⁶⁹ Devserî, *a.g.e.*, s. 413; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 186.

³²⁷⁰ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 60; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 67.

³²⁷¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVII, 73; Berrâk, *a.g.e.*, s. 67.

³²⁷² Tirmizî, “Cuma”, 33; İbn Mâce, “İkâmet”, 157.

³²⁷³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 165.

³²⁷⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 165.

³²⁷⁵ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 02905

³²⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 41; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 149.

³²⁷⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 553.

³²⁷⁸ Bk. Buhârî, “Tefsîr”, 54.

fiilin geçmiş zaman kalıbında olmasını (bunun fiilen vuku bulmuş bir durumu gösterdiğini) ve bu olayı açık biçimde tasvir eden rivayetler bulunmasını delil gösterirler; ayrıca ikinci âyetteki açıklamanın da bu anlayışı desteklediğini belirtirler. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğunca bu görüş benimsenmiştir.³²⁷⁹

Bu ifadenin kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacak kozmik bir değişikliği haber verdiğini savunan ve bunu ispatlamak için çeşitli deliller ileri sürenler de bulunmaktadır.³²⁸⁰ Ebû Hayyân kamerin kıyamette ikiye bölüneceği zannedenlerin hilafına âlimlerin ittifakı vardır diyerek bu görüşü reddetmektedir.³²⁸¹

Şu halde ayın ikiye bölünmesi, Kur'ân'ın insanların kalplerini ve dikkatleri kendisine yönelttiği kozmik bir mûcizedir. Nitekim Kur'ân her zaman insanların bakışını başka kozmik mûcizelere de yöneltir. Varsayalım ki ayın ikiye bölünmesi olağanüstü bir mûcize olarak meydana gelmiştir. Oysa ayın bizzat kendisi ondan daha büyük bir mûcizedir. Ay denen bu gezegenin kendisi, hacmi, konumu, şekli, yapısı, yörüngeleri, dönüşü, yeryüzünde sürmekte olan hayata etkileri ve uzayda gördüğümüz biçimiyle direksiz olarak durması vb. yönleriyle kalplerin ve gözlerin önünde sürüp gitmekte olan en büyük mûcizedir. Evrenin tamamı, ilâhî mûcizeleri düşünme ve gözleme alanıdır. Onun içindeki ilâhî mûcizeler bitip tükenmez, gelip geçici değildir ve belli bir zaman diliminde görülüp daha sonra kaybolmaz. Kısaca evren, bütünüyle mûcizedir. Kur'ân insanlığın kalbini bütün evrenle, içinde sürekli varolan ilâhî mûcizelerle yüzyüze getirmekte ve temasa geçirmektedir.³²⁸²

3.3.4.8. Fîl Sûresi

Kur'ân'da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 105. sûre olan Fîl sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³²⁸³ Sûre, 5 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Fîl'dir. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³²⁸⁴ tefsirlerde³²⁸⁵ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³²⁸⁶ "Fîl Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

³²⁷⁹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 179-180. Bilgi için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 103-111; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 73-74; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 201.

³²⁸⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 72; Karaman, *a.g.e.*, V, 180.

³²⁸¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 171.

³²⁸² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVII, 3427-3428.

³²⁸³ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 477; Neseî, *a.g.e.*, IV, 376; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 544.

³²⁸⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 105.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Fîl” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Suyûtî’ye göre Fîl, sûrenin tek ismidir.³²⁸⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Fîl sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Fîl sûresinin tevkîfî başka adlarının olduğu belirtilmişse³²⁸⁸ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Fîl sûresidir.³²⁸⁹

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Sûre Buhârî’de³²⁹⁰ **Elemtera** olarak geçmektedir. İbn Âşûr’un tesbitine göre sûre, bazı sahâbe sözlerinde de bu adla anılmaktadır.³²⁹¹ Ayrıca bazı ilim adamları Fîl sûresinin, sûrenin ilk ifadeleri olan **Elemtera Keyfe Sûresi**, **Elemtera Keyfe Feale Rabbüke** ve **Elemtera Keyfe Feale Rabbüke bi Ashâbi’l-Fîl Sûresi** olarak da isimlendirildiğini; fakat bunların tümünün ictihâdî isimler olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁹²

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “fîl” kelimesinden almıştır.³²⁹³ Fîl kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³²⁹⁴ Sûre, Kâbe’yi yıkmak isteyenlerin fillerle hücumunu konu edinen Fîl olayından sözetttiği³²⁹⁵ ve ilk âyette de “fîl” kelimesi geçtiği için “Fîl Sûresi” olarak adlandırılmıştır.³²⁹⁶

Fîl sûresinin özelde Kureyş genelde ise tüm Araplar nezdinde çok özel bir önemi vardır ve sûrenin ismi, sûrede anlatılanların ehemmiyetine delalet etmektedir.³²⁹⁷ Sûrenin

³²⁸⁵ Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, XXIV, 627; Zeccâc, *Me ‘âni ‘l-Kur ‘ân*, V, 363; Mâverdî, *en-Nüket ve ‘l-uyûn*, VI, 338; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 431; İbn Atıyye, *el-Muharrerü ‘l-vecîz*, V, 523; Kurtubî, *el-Câmi ‘*, XXII, 477; Bikâî, *Nazmü ‘d-dürer*, XXII, 249; Şevkânî, *Fethu ‘l-kadîr*, V, 666; Âlûsî, *Rûhu ‘l-me ‘ânî*, XXX, 232; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr*, XXX, 543.

³²⁸⁶ İbnü ‘l-Cevzî, *Fünûnü ‘l-efnân*, s. 326; Sehâvî, *Cemâlü ‘l-kurrâ ‘*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi ‘l-Kur ‘âni ‘l-Kerîm*, s. 86.

³²⁸⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

³²⁸⁸ Henâî, *Esmâü ‘s-süveri ‘l-Kur ‘âniyye*, s. 207.

³²⁸⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

³²⁹⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 105.

³²⁹¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 543.

³²⁹² Devserî, *Esmâü süveri ‘l-Kur ‘ân ve fedâilühâ*, s. 599; Abdülkâdir, *Me ‘âlimü süveri ‘l-Kur ‘âni ‘l-Kerîm*, II, 391.

³²⁹³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi ‘t-temyîz*, I, 544; Mevdûdî, *Tefhîmu ‘l-Kur ‘ân*, VII, 235.

³²⁹⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu ‘cemü ‘l-müfehres*, s. 528.

³²⁹⁵ Bilmen, *Kur ‘ân-ı Kerîm ‘in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4095; Zuhaylî, *et-Tefsîru ‘l-münîr*, XXX, 403; Ateş, *Yüce Kur ‘ân ‘in Çağdaş Tefsiri*, XI, 95.

³²⁹⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 403.

³²⁹⁷ Câbirî, *Esmâü ‘s-süveri ‘l-Kur ‘âniyye*, s. 277.

başında geçen “gördün mü?” sorusu, burada şaşılacak bir tutumdan söz edileceğine, dolayısıyla konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.³²⁹⁸ Bir görüşe göre lafız, soru şeklinde olmakla birlikte takrir (söyletmek) anlamındadır. Hitap Peygamber (s.a.s.)’edir; ancak umumidir ve “sizler bunu gördünüz, Benim size olan bu lütfumu da bildiniz. O halde size ne oluyor da iman etmiyorsunuz.” demektir.³²⁹⁹

Ebrehe, ordusuyla Yemen’i istila etmiş, Habeş valisi iken emrindeki Habeş ve diğerlerinden mühim bir ordu ile Mahmud (Mamud) denilen fiillerine güvenerek ve karşılıklarına çıkan çığneyip tepeleyerek Kâbe’yi yıkmak için gelmiş; fakat Cenâb-ı Allah’ın gönderdiği Ebabil kuşları sebebiyle başarılı olamadan perişan olup gitmişlerdi.³³⁰⁰ Kur’ân’ın kısaca işaret ettiği bu olay, İslâm’dan önceki Arap tarihinde “Fîl Olayı” olarak bilinirdi.³³⁰¹ Bu olayın, Araplar arasında büyük etkisi olmuştur. Bu olayın Mekkeliler için öneminden dolayı bu yıla “Fîl yılı”, kendilerine “Fîl ashâbı” denilmiş ve onlar olayı tarih başlangıcı olarak kullanmışlardır.³³⁰²

İlim adamlarımıza göre Fîl olayı, daha sonraları Hz. Peygamber (a.s.)’in mûcizelerinden birisi olmuştur. Bu olay, peygamberden ve onun peygamberliğinin doğruluğu hususunda meydan okumasından önce olmuş olsa dahi böyledir. Çünkü Fîl olayı, Peygamber Efendimiz’in durumunu pekiştirici ve onun halini hazırlayıcı bir özellik taşır. Resûlullah (s.a.s.), onlara bu sûreyi okuduğunda Mekke’de bu olayı görmüş çok sayıda kimse vardı. Bundan dolayı “Görmedin mi” diye buyurmaktadır. Bunca aleyhtarlıklarına rağmen onu tenkid etmeye yeltenen kimse çıkmamıştır.³³⁰³

Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) gibi bazı çağdaş araştırmacılar olayı bulaşıcı hastalık salgını şeklinde yorumlamaya çalışmışlardır. Ancak dönemin güçlü akımlarından pozitivistin etkisi altında ortaya konduğu anlaşılan bu yoruma çağdaş müfessirlerin çoğu katılmamış, ona karşı ciddi tenkitler yöneltmişlerdir.³³⁰⁴ Çünkü Kur’ân bu olayı, Kâbe’nin Hz. Allah katındaki değerini gösteren bir mûcize olarak anlatmaktadır. Zira tam Kâbe’ye saldırmak üzere olan bir ordu içinde, birden bire askerleri şapır şapır yere seren salgın bir hastalığın çıkması ve böylece Kâbe’nin saldırıdan korunması da bir

³²⁹⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 696.

³²⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 477.

³³⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6100.

³³⁰¹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 96.

³³⁰² Yazır, *a.g.e.*, IX, 6100.

³³⁰³ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 488.

³³⁰⁴ Yazır, *a.g.e.*, IX, 6126-6127; Karaman, *a.g.e.*, V, 690.

mûcize sayılır; ama normal hastalık çıkmasına insanlar alıştığı için bunu olağan kabul ederler.³³⁰⁵

Sûre bu başarısız seferi Mekkeli müşriklere hatırlatarak, onları Hz. Peygamber (a.s.)'e karşı Ebrehe'nin rolünü oynamamaya davet eder. Allah'a karşı güç gösterisine kalkışmanın sonucu bellidir.³³⁰⁶ Yani sûre, Allah'ın dinine karşı çıkanların âkıbetlerinin hüsrân olduğunu, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ashâb-ı Fîl'in hüsrânını misâl vererek beyan buyurur.³³⁰⁷ Ayrıca bu kıssa, zenginliği ve gücü sebebiyle mağrur olanlara da bir ders olsun diye anlatılmıştır.³³⁰⁸

Bizzat iddia sahibinin doğruluğuna işaret edecek tarzda meydana gelen mûcize veya kerâmet dediğimiz olağanüstü hasdiseler pek çok sûreye isim yapılmıştır. İnsanların Hz. Allah'a inanmalarına yardımcı olan ve Cenâb-ı Allah'ın kudretine işaret eden bu hadiselerin birçok sûreye ad olarak verilmesi oldukça mânâlıdır.

Bu sahadaki yani “Kâinata Ait Konular” bölümündeki sûre isimleri Kur'ân'ın kâinata bakışının genişliğine işaret etmektedir. Buna göre her varlık, özel bir yer işgal etmektedir ve Yaratıcı tarafından bir önem elde etmişlerdir. Böylece insanlar, tüm varlığa özel bir hürmet ve önem vermeye davet edilmektedir. Ayrıca Yaratıcı'nın büyüklüğünü idrak etmek için bu eşyaya dikkatleri yöneltmek hususunda bilinç, duygu ve hisler uyarılmaktadır.³³⁰⁹

3.4. İbadet Konularına İşaret Eden Sûre İsimleri

Bazı sûre isimleri ibadetlere ve çeşitlerine işaret etmektedir. Sözlükte “boyun eğme, alçakgönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” anlamlarına gelen ibâdet, dinî bir terim olarak insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlardır.³³¹⁰

Dinin itikadî ve amelî olmak üzere insana hitap eden iki veçhesinin olduğundan hareket edildiğinde ibadetler dinin amelî hükümlerinin ilk halkasını teşkil eder ve dinin dışı akseden simgeleri (şeâir) olarak anılır. Kur'ân'da başta namaz, ardından zekât, hac ve oruç olmak üzere temel ibadetler sıkça hatırlatılıp emredilir. Ancak bu atıf ve emirler

³³⁰⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 99.

³³⁰⁶ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 533.

³³⁰⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 601.

³³⁰⁸ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 265.

³³⁰⁹ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 99-100.

³³¹⁰ Sinanoğlu, Mustafa, “İbâdet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 233.

ibadetlerin edâ şekli ve ayrıntılarından çok o ibadetin mahiyetini, öz ve amacını konu edinen genel ve mücmel ifadeler şeklindedir.³³¹¹

İbadetlere dair konulara işaret eden sûre isimlerini “Ferdî İbadetler ve Toplu İbadetler” başlıkları altında ele alınacaktır.

3.4.1. Ferdî İbadetler

Kur’ân’daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini ferdi, tek başına yapılan ibadetlerden almaktadır. Bu bakımdan burada Tevbe ve Secde sûreleri ele alınacaktır.

3.4.1.1. Tevbe Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 21 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 9. sûre olan Tevbe sûresi, Medine’de inmiştir.³³¹² Sûre, 129 âyettir. Başında besmele yazılı olmayan tek sûredir.

İsmi: Sûre, “Tevbe” ve “Berâe” olarak iki isimle meşhur olmuştur. Bununla birlikte sûrenin ilk isminin Tevbe olduğu kabul edilmektedir.³³¹³ Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³³¹⁴ birçok tefsirde³³¹⁵ ve Kur’ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde³³¹⁶ “Tevbe Sûresi” olarak anılmaktadır. Taberî ise tefsirinde sûrenin adını “es-sûretü’lletî tüzkerü fiha’t-Tevbe/İçinde Tevbe’nin zikredildiği sûre” şeklinde kaydetmiştir.³³¹⁷ İlk dönemlerde Berâe isminin Tevbe isminden daha yaygın olarak kullanıldığı; fakat Tevbe isminin günümüzde yaygınlık kazanıp şöhretinin Berâe’yi geçtiği de söylenmiştir.³³¹⁸

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³³¹⁹ sahâbenin sûreyi “Tevbe Sûresi” olarak andığını göstermektedir.

³³¹¹ Koca, Ferhat, “İbâdet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 241.

³³¹² Kurtubî, *el-Câmi*, X, 93; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, II, 114; Şevkânî, *Fethu’l-kadir*, II, 475.

³³¹³ Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 41.

³³¹⁴ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 10; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 9.

³³¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 5; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, III, 3; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 444; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XV, 223; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, V, 3; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, X, 40; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, X, 91.

³³¹⁶ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 285; Berrâk, *a.g.e.*, s. 41.

³³¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XI, 303.

³³¹⁸ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 111.

³³¹⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 9, 59; “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 3; Müslim, “Tefsîr”, 31.

Diğer İsimleri: İslâmî bazı kaynaklarda sûrenin Tevbe isminin dışında on beş kadar adının olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Âşûr, sûrenin Tevbe ve Berâe ismiyle birlikte on dört isminin olduğunu belirtmiştir.³³²⁰

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin Tevbe isminin dışında tevkîfî bir adı daha vardır.

Tevbe sûresinin meşhur olan ikinci ismi, **Berâe Sûresi**'dir.³³²¹ Nitekim sûre bazı hadis kitaplarında³³²² ve tefsirlerde,³³²³ ayrıca Kur'ân hakkında yazılmış çeşitli eserlerde³³²⁴ "Berâe Sûresi" olarak kaydedilmiştir. İbn Atıyye³³²⁵ ise sûreye Tevbe sûresi olarak başlık koymuş; fakat sûreyi tefsir ederken "Berâe sûresinin tefsiri" diye giriş yapmış ve "sûre Tevbe sûresi olarak da isimlendirilir", demiştir.

Sûre, "ilgi ve alakanın kesilmesi, bağın sona ermesi",³³²⁶ ayrıca "ihtâr, ultiatom"³³²⁷ anlamlarına gelen "berâe" ifadesiyle başladığı için "Berâe Sûresi" diye meşhur olmuştur. Sûredeki bir kısım âyetler, müslümanların kâfir ve münafıklardan teberri etmelerini, onlardan alakalarını kesmelerini emir ve tebliğ ettiği için sûre bu ismi almıştır.³³²⁸ Bu deklerasyon, ülkenin büyük bir kısmının İslâm hâkimiyeti altına girmiş olması ve kendileri için sığınacakları hiçbir barınağın kalmamış olması nedeniyle Arap yarımadası müşriklerini fiilen kanundışı bir duruma düşürdü. Bu iş, müslümanları, onlarla yapmış oldukları anlaşmaların yükümlülüklerinden kurtardığı ve onları bu hususta iddia makamına geçirdiği için müşrikler köşeye sıkıştırılmış oldular.³³²⁹ Sûrenin bu adla isimlendirildiğine dair pek çok hadis rivayet edilmiştir.³³³⁰ Bu bakımdan Berâe, birçok ilim adamı tarafından sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmektedir.³³³¹

³³²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 97.

³³²¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 3; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 223; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, II, 114; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 227; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 475; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, X, 40; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 2442.

³³²² Buhârî, "Tefsîr", 9; Müslim, "Tefsîr", 5.

³³²³ Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân*, II, 427; Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 65; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 93; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VIII, 350;

³³²⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; *et-Tahbîr*, s. 369.

³³²⁵ İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 3.

³³²⁶ Sicistânî, *a.g.e.*, s. 65; Râzî, *a.g.e.*, XV, 225.

³³²⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 186.

³³²⁸ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1223.

³³²⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 190.

³³³⁰ Buhârî, "Tefsîr", 9; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 10.

³³³¹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 96; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 72; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 205; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I, 255.

İlk asırlarda Berâe isminin Tevbe isminden daha yaygın olarak kullanıldığını; fakat Tevbe isminin günümüzde yaygınlık kazanıp bu ismin şöhretinin Berâe'yi geçtiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte bugün hala bazı bölgelerde sûrenin Berâe ismiyle anıldığı da bir gerçektir.³³³²

İctihâdî İsimleri: Tevbe sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Fâdıha: Tevbe sûresine “Fâdıha” da denilir.³³³³ Sûre, münafıkların sırlarını ve gizliliklerini açığa çıkarttığı için bu ismi almıştır.³³³⁴ Saîd b. Cübeyr'in “İbn Abbas'a Tevbe sûresinden söz edince, İbn Abbas, “Tevbe sûresi, o Fâdıha'dır.”³³³⁵ dediği rivayet edilmiştir. Suyûtî'nin nakline göre Tevbe sûresine Fâdıha ismini, Hz. Huzeyfe vermiştir.³³³⁶ Bu bakımdan Fâdıha'nın sûrenin ictihâdî isimlerinden biri³³³⁷ ve sûrenin mutlak sıfatı olduğu belirtilmiştir.³³³⁸

2. Azâb Sûresi: Tevbe sûresi “Azâb Sûresi” olarak da anılmaktadır.³³³⁹ Bir kısım âyetleri, kâfir ve münafıkların ne kadar acı veren azaplara uğrayacaklarını bildirdiği için sûre bu ismi almıştır.³³⁴⁰ Hz. Huzeyfe'nin “Sizin Tevbe sûresi dediğiniz sûre, Azâb sûresidir” dediği rivayet edilir.³³⁴¹ Suyûtî'nin nakline göre sûreye bu ismi Hz. Huzeyfe vermiştir.³³⁴² Bu bakımdan Azâb, sûrenin ictihâdî isimlerinden kabul edilmiştir.³³⁴³

3. Mukaşkışe: Tevbe sûresi, nifaktan uzaklaştırdığı için³³⁴⁴ “Mukaşkışe” olarak da anılmaktadır.³³⁴⁵ İbn Âşûr'a göre “Mukaşkışe”, Tevbe ve Kâfirûn sûrelerinin lakabıdır.

³³³² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 111.

³³³³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 336; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 3; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 223; Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ*, I, 36; Kurtubî, *el-Câmî*, X, 93; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, II, 114; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VIII, 350; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, X, 40.

³³³⁴ Mâverdî, *a.g.e.*, II, 336; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 93.

³³³⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 59.

³³³⁶ Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369.

³³³⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 96; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'an ve fedâilühâ*, s. 208; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 257.

³³³⁸ Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 67.

³³³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 5; İbn Atıyye *a.g.e.*, III, 3; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Zerkeşî *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2442.

³³⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 228; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1223.

³³⁴¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 361.

³³⁴² Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 369.

³³⁴³ Devserî, *a.g.e.*, s. 210; Abdülkâdir, *a.g.e.*, I, 258.

³³⁴⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 227.

Çünkü ihlâslı olmaya çağrı yapan ve münafıkların halleri anlatan bu iki sûre, içeriklerine inananları nifak ve şirkten kurtarmaktadır.³³⁴⁶

Tevbe sûresi bazı kaynaklarda münafıkların sırlarını ve gizliliklerini araştırıp açığa çıkarttığı için³³⁴⁷ **Behûs**,³³⁴⁸ münafıkların sırlarını ortaya serdiği için³³⁴⁹ **Müba'sira**,³³⁵⁰ münafıkların ayıplarını ortaya döktüğü³³⁵¹ ve gizliliklerini meydana çıkardığı için³³⁵² **Müsîra**,³³⁵³ münafıkları ürküttüğü, onları mahcup ve perişan ettiği için³³⁵⁴ **Müşerride**,³³⁵⁵ münafıkların yüreklerine korku saldığı, onları rüsvay ettiği, ayrıca tehdit edip öfke yağdırdığı için³³⁵⁶ **Muhziye**,³³⁵⁷ münafıkların kalplerindeki gizlilikleri eşelediği ve müslümanlara gösterdiği için³³⁵⁸ **Hâfira**,³³⁵⁹ münafıkları cezalandırdığı için³³⁶⁰ **Münekkile**,³³⁶¹ müşriklerin defterini dürdüğü için³³⁶² **Müdemdime**,³³⁶³ müşriklerin kalplerinde olanı dışa vurduğu için³³⁶⁴ **Münekkıra**,³³⁶⁵ ayrıca **Kadîme**,³³⁶⁶

³³⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 5; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 3; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 223; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, II, 114; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VIII, 350; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, X, 40; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2442.

³³⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 95.

³³⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 93.

³³⁴⁸ İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 93; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40.

³³⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442; İbn Âşûr, *a.g.e.*, X, 96.

³³⁵⁰ Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 336; Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 3; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 93; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173.

³³⁵² Râzî, *a.g.e.*, XV, 223.

³³⁵³ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 3; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵⁶ Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁵⁸ Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; İbn Âşûr, *a.g.e.*, X, 96.

³³⁵⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, 3; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 339; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁶⁰ Râzî, *a.g.e.*, XV, 223.

³³⁶¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁶² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 111.

³³⁶³ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 5; Râzî, *a.g.e.*, XV, 223; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 36; Neseî, *a.g.e.*, II, 114; Bikâî, *a.g.e.*, VIII, 350; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

³³⁶⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 172; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 162.

³³⁶⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 172; Âlûsî, *a.g.e.*, X, 40; Cezâirî, *a.g.e.*, s. 162.

³³⁶⁶ Yazır, *a.g.e.*, IV, 2442.

Müsevvira,³³⁶⁷ **Müneffira**, **Mühlke**,³³⁶⁸ **Mütekellime** ve münafıkların sırlarını dile getirdiği için **Mü‘abbira**³³⁶⁹ olarak da anılmaktadır.

Sûreye isnat edilen bu isimler, esasında sûrenin maksatlarından alınmış ve ele aldığı bazı önemli konulardan dolayı verilmiş, genellikle ism-i fâil formunda olan sûrenin lakapları ve sıfatlarıdır.³³⁷⁰ Ayrıca tüm bu isimler, sûrenin nifak ve münafıklar meselesi ile olan ilişkisine, ayrıca müslümanların müşriklerle alakasına işaret etmektedir.³³⁷¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre ismini, sûrede hata ya da günah işleyenlerin tevbesine ve Allah’ın tevbeleri kabulüne ilişkin sıkça geçen atıflardan almaktadır.³³⁷² Kur’ân’da “tevbe” kelimesi tüm türevleriyle toplam seksen yedi kez geçmektedir. Bunun yanında bu kelime, on yedi defa olmak üzere Kur’ân’da en çok Tevbe sûresinde geçmektedir. Kelime “tevbe” formuyla ise bir tanesi Tevbe sûresinde, toplam yedi yerde geçmektedir.³³⁷³ Sûre, tevbenin mahiyetini ve kabul edilme şartlarını bildiren³³⁷⁴ âyetlerinden,³³⁷⁵ müminlere tevbe etmeleri emir ve tavsiye edildiğinden³³⁷⁶ dolayı “Tevbe Sûresi” adını almıştır.

Öte yandan sûrenin büyük bir kısmı, Tebük Savaşı ile ilgilidir.³³⁷⁷ Bu bakımdan bir görüşe göre sûre Tevbe adını, önemli bir olay olan Tebük Savaşı’na mazeretsiz katılmayan üç kişinin³³⁷⁸ samimi tevbesine atıf yapan âyetlerden (102-118) alır.³³⁷⁹ Tebük öyle bir savaştı ki, burada onun zorluğu ve önemini anlatabilmek imkânsızdır. Sûrede bu üç sahâbenin savaşa katılmamalarının ızdırabı anlatılırken yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmeye başladığı ifade edilmiştir.³³⁸⁰ Bu üç zat gerçek mümin olduklarından Hz. Peygamber (a.s.) bunları dışladı. Müslümanları onlarla konuşmaktan menetti. Elli gün süren, kendilerine ise ellibin sene gibi gelen, büyük bir

³³⁶⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 339.

³³⁶⁸ Bikâî, *Nazmü’ d-dürer*, VIII, 350.

³³⁶⁹ Tehânevî, *Mevsû’atü keşşâfi istulâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm*, I, 992.

³³⁷⁰ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 78; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 219; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 265.

³³⁷¹ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 56.

³³⁷² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 227; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 343.

³³⁷³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 156-158.

³³⁷⁴ Tevbe 102-118.

³³⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 179.

³³⁷⁶ Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, II, 114; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1223.

³³⁷⁷ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 25.

³³⁷⁸ Bu üç sahâbinin Kâ’b b. Mâlik, Mürâre b. Rebîa ve Hilâl b. Ümeyye olduğu hakkında bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XII, 55-56.

³³⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, X, 95; İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 111.

³³⁸⁰ Abdülazîz, *Dirâsât fî ulûmi’l-Kur’ân*, s. 72.

imtihan geçirdiler. Sadakatlerini ispatladıklarından Allah da onların tevbelerini kabul etti.³³⁸¹

Öte yandan sûrenin Tevbe ismi, İslâm'ın tevbeye verdiği önemi göstermektedir. Hiç şüphesiz pişmanlık ve tevbe son aşama değildir. Pişmanlık ve tevbe amel, uygulama izlemelidir. İnsanın iç dünyasıyla ilgili bu göstergeleri doğrulayan veya yalanlayan ya da iyice derinleştiren veya oluştuktan sonra söndüren şey, ameldir. O halde tevbelerinde doğru olup olmadıklarının ölçüsü, ibadetlerdir.³³⁸²

Dinî suçluluk duygusu, sıkıntı, kendi kendini cezalandırmayı isteme, kaçma ve psikolojik yalnızlık gibi duygu ve eğilimlere yol açan basit psikolojik suçluluktan farklı unsurlar içerir. Günahkârlık duygusunda yalnızca işlenen hata ve kötülüğün itiraf edilmesiyle yetinilmemelidir. İlave olarak, günahın etkilerini silmek için “gizlice onarıp eski durumuna getirmenin şiddetli bir arzusu”na da her zaman rastlanılmaktadır. Zaten dinî teslimiyet, arınma, tevbe ve hidayete insanı yönlendiren de bu müsbet arzudan başkası değildir.³³⁸³

Özetle, sûrenin ismi, müslümanlara tevbe etme imkânı sunmuştur. Tevbe, amele yeniden başlamak üzere kişi için bir rahatlaktır. Tevbe ile beyaz bir sayfa açma imkânı vardır. Çünkü günah, insanı yorar, ayaklarına pranga vurur, uykularını kaçıır ve kişiyi kusurlu hale getirir. Allah'a tevbe eden ise Cenâb-ı Allah'ın gücünü, kuvvetini ve otoritesini kabullenir.³³⁸⁴

3.4.1.2. Secde Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 32. sûre olan Secde sûresi, Mekke döneminde inmiştir.³³⁸⁵ Sûre, 30 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Secde'dir. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³³⁸⁶ tefsirlerde³³⁸⁷ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³³⁸⁸ “Secde Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

³³⁸¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 205.

³³⁸² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XI, 1709.

³³⁸³ Ardoğan, Recep, *Kur'ân ve İnsan Psikolojisi*, İlkadım, Ankara 1998, s. 186.

³³⁸⁴ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 516.

³³⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 5; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 286; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 373.

³³⁸⁶ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 33; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 32.

İsminin Kaynağı: Rivayetler, sûrenin daha sahâbe devrinde “Secde”³³⁸⁹ ve “Tenzîlü’s-Secde”³³⁹⁰ olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Secde sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Secde” olduğu belirtilmişse³³⁹¹ de Secde sûresinin tevkîfî başka isimleri de bulunmaktadır.

1. Elif-Lâm-Mîm. Tenzîlü’s-Secde: Secde sûresi, “Elif-Lâm-Mîm. Tenzîlü’s-Secde” olarak da anılmaktadır.³³⁹² Birçok ilim adamı, bazı rivayetlerde geçen³³⁹³ “Elif-Lâm-Mîm. Tenzîlü’s-Secde” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.³³⁹⁴

2. Tenzîlü’s-Secde: Secde sûresine “Tenzîlü’s-Secde” de denilir.³³⁹⁵ Nitekim sûre bazı hadis kitaplarında³³⁹⁶ “Tenzîlü’s-Secde” olarak kaydedilmektedir. Rivayetler, sûrenin sahâbe tarafından “Tenzîlü’s-Secde” olarak anıldığını göstermektedir.³³⁹⁷ Bu bakımdan bazı ilim adamlarına göre “Tenzîlü’s-Secde” de sûrenin tevkîfî isimlerindedir.³³⁹⁸

İctihâdî İsimleri: Secde sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Medâci‘ Sûresi: Secde sûresine “Medâci‘ Sûresi” de denilmiştir.³³⁹⁹ Sûrenin, müminlerin geceleyin uykularını, rahat döşeklerini terk ederek ibadet için kalktıklarını

³³⁸⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, XVIII, 589; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, IV, 203; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, IV, 352; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 27; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, IV, 375; Râzî, *Me‘âtihu’l-ğayb*, XXV, 167; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XVII, 5; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VII, 190; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, IV, 324; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘âni*, XXI, 115; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXI, 201.

³³⁸⁸ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 300; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 37; Suyûtî, *et-Tahbîr*, s. 370; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s. 100.

³³⁸⁹ İbn Mâce, “İkâmet”, 71.

³³⁹⁰ Dârimî, “Salât”, 192; “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 19.

³³⁹¹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 100.

³³⁹² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 201.

³³⁹³ Buhârî, “Cuma”, 10; Müslim, “Salât”, 156; Nesâî, “Salât”, 407.

³³⁹⁴ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur‘âniyye*, s. 109; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur‘ân ve fedâilühâ*, s. 310; Abdülkâdir, *Me‘âlimü süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, II, 77.

³³⁹⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 201.

³³⁹⁶ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 19; Buhârî, “Tefsîr”, 32.

³³⁹⁷ Dârimî, “Salât”, 192; “Fezâ’ilü’l-Kur‘ân”, 19; Ebû Dâvûd, “Salât”, 130.

³³⁹⁸ Devserî, *a.g.e.*, s. 310-311; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 77-78.

³³⁹⁹ Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, II, 359; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *a.g.e.*, XXI, 115; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, VI, 3856; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 203.

bildiren 16. âyetinde “rahat uyku yerleri” mânasına gelen “Medâci” kelimesi geçtiği için böyle ibadatlere teşvik nüktesini içeren bu sûreye “Medâci Sûresi” denilmiştir.³⁴⁰⁰

Secde sûresi, bazı rivayetlerde de geçtiği üzere³⁴⁰¹ “**Elif-Lâm-Mîm. Tenzîl**,”³⁴⁰² sûreyi Fussilet sûresinden ayırmak için Lokman sûresinden hemen sonra yer alması sebebiyle³⁴⁰³ **Lokman Secdesi Sûresi**,³⁴⁰⁴ bir rivayette de geçmekte olan³⁴⁰⁵ **Münciye** ve **Münkasime Sûresi**³⁴⁰⁶ olarak anılmaktadır.

Sûre bazı kaynaklarda³⁴⁰⁷ **Elif-Lâm-Mîm Secde** olarak da adlandırılmıştır. İbn Âşûr’a göre Secde, sûrenin en yaygın ve meşhur ismidir. Ona göre sûrenin bu ismi, kısaltmak için hazfedilmiş “Elif-Lâm-Mîm Secde” kelimesi takdirindedir. Çünkü “sûre”nin yalnız başına “secde” kelimesine izafe edilmesi, bu sûreyi tarif etmek bakımından yetersiz kalır. Zira Kur’ân’da yer alan secdeler sadece bu sûrede yer almamaktadır.³⁴⁰⁸

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, 15. âyetinde gerçek müminlerin teslimiyet ve acziyet ifadesi olarak tevazû içinde secdeye kapanmalarından söz edildiği için “Secde” adını almıştır.³⁴⁰⁹ Secde kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemekle birlikte kelime, fiil, masdar vb. şekilleriyle toplam altmış dört kez geçmektedir. Bunlardan bir tanesi de “sücceden” şekliyle bu sûrede geçmektedir.³⁴¹⁰

Bu âyetin, bir grup münâfiğin namaz kılınacağı zaman mescidden çıkmaları sebebiyle indirildiği belirtilmiştir.³⁴¹¹ Müminler, tevazû ve huşû ile ve kendilerine verilen İslâm nimetine şükrederek Hz. Allah’a secde ederler.³⁴¹² Sûre, Kur’ân-ı Azîm’in âyetlerini dinledikleri zaman Allah Teâlâ’ya secde eden ve O’nu tesbih eden müminlerin bu

³⁴⁰⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 373; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXI, 203; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2757.

³⁴⁰¹ Nesâî, “Salât”, 407.

³⁴⁰² Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, II, 359.

³⁴⁰³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 203; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 95.

³⁴⁰⁴ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 373; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXI, 115; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 3856; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 203.

³⁴⁰⁵ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 19.

³⁴⁰⁶ Bikâî, *a.g.e.*, II, 359.

³⁴⁰⁷ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XV, 222.

³⁴⁰⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 201.

³⁴⁰⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 311.

³⁴¹⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 344-345.

³⁴¹¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XVIII, 608.

³⁴¹² Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, III, 289.

vasıflarını ihtiva etmesi sebebiyle “Secde Sûresi” olarak adlandırılmıştır.³⁴¹³ Firûzâbâdî’ye göre ise sûrede tilavet secdesi zikredildiği için bu ismi almıştır.³⁴¹⁴

Buna göre âyetlerle verilen öğütleri güzelce alıp teşekkür secdesine kapanmaları, müminlerin önemli vasıflarındandır.³⁴¹⁵ İbn Âşûr’a göre burada müminlerin Allah’ın âyetleri hatırlatıldığında hemen secdeye kapanmalarından ve rablerini hamd ile tesbih etmelerinden söz edilmesinin, imanın en üst düzeyinde bulunanları ve Resûlullah (s.a.s.)’in ashabının o gün bilinen bir durumunu anlatmak üzere yapılmış bir tasvir olduğunu, dolayısıyla bu nitelikleri taşımayanların gerçek mânada iman etmiş sayılmayacakları gibi bir anlam çıkarılamayacağını belirtir.³⁴¹⁶ Secdeye kapanmanın tam teslimiyetin ve kulun mâbuduna olan derin saygısının sembolü olduğu ve âyette büyüklük taslamamaya özel vurgu yapıldığı dikkate alındığında, kanaatimizce, o dönem için dahi lafzı bir yoruma gitmeksizin, burada Allah’a gayb yoluyla iman etme, kulluk tevazuu ve bilinci içinde O’na gönülden teslimiyet ve saygı göstermenin övüldüğü anlamı öne çıkarılabilir.³⁴¹⁷

Müminler, hatırlatılan âyetlerin içerdiği anlamdan etkilenecek âyetleri hatırlatılan yüce Allah’a saygı duyarak, yüceliği önünde, alınların toprağa konulmasıyla ifade edilebilen bir duyarlılıkla secdeye kapanırlar. Vücudun secde hareketi eşliğinde, yüce Allah’ın celalini hissederek ve O’na yönelerek itaatkar bir şekilde buyun eğerler.³⁴¹⁸

Secde, Hz. Allah’a saygının zirvesi konumundadır. Secdeye kapanmak, o âyetlerin anlaşıldığını ifade etmektedir.³⁴¹⁹ Sûre, Cenâb-ı Allah’ın en sevdiği ameli, secdeyi, isim olarak büyük bir ad taşımaktadır. Zira secde, Hz. Âdem ile İblis’in yollarını ayırmış, itaat ile isyan çizgisini ayıran unsur olmuştur. Bu bakımdan secde, Allah Teâlâ’ya itaat etmenin başlangıcını oluşturur.³⁴²⁰ Sûrenin Secde adıyla isimlendirilmesinde tevhidten sonraki en büyük ibadet olan namaza da işaretler bulunmaktadır.

³⁴¹³ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXI, 182.

³⁴¹⁴ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 373.

³⁴¹⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2768.

³⁴¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXI, 227-228

³⁴¹⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 356.

³⁴¹⁸ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXI, 2812.

³⁴¹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XV, 213.

³⁴²⁰ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 139.

3.4.2. Toplu İbadetler

Kur'ân'daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini toplu yapılan ve birlik, beraberliğe vurgu yapan ibadetlerden almaktadır. Bu bakımdan burada Hac ve Cuma sûreleri ele alınacaktır.

3.4.2.1. Hac Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 22. sûre olan Hac sûresi, esas itibariyle Mekki'dir.³⁴²¹ Hac sûresi, 78 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Hac'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁴²² tefsirlerde³⁴²³ ve İslâmî çeşitli kaynaklarda³⁴²⁴ “Hac Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁴²⁵ sûrenin “Hac” adını daha Hz. Peygamber (a.s.)'in hayatında aldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Hac isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁴²⁶

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını 27. âyette geçen “hac” kelimesinden almıştır.³⁴²⁷ Hac kelimesi bir kez bu sûrede, bir defa Tevbe, yedi kez de Bakara sûresinde olmak üzere Kur'ân'da toplam dokuz defa geçmektedir.³⁴²⁸

Arapça'da “gitmek, yönelmek, ziyaret etmek”³⁴²⁹ anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek

³⁴²¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 306; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, III, 92; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 323.

³⁴²² Buhârî, “Tefsîr”, 22; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 23; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 22.

³⁴²³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 446; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 409; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 173; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 105; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 306; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XIII, 2; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVII, 109; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVII, 179.

³⁴²⁴ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 294; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁴²⁵ Mâlik b. Enes, “Kur'ân”, 698, 699; İbn Mâce, “İkâmet”, 71; Ebû Dâvûd, “Salât”, 326; Tirmizî, “Salât”, 289.

³⁴²⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVII, 179; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 215.

³⁴²⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 3.

³⁴²⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 194.

³⁴²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 121.

suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder.³⁴³⁰ Hz. İbrâhim'in Kâbe ve hac ibadeti ile ilişkisine, haccın temel ibadetlerine, şe'âirine temas edilmekte olduğu için sûre bu adı almıştır.³⁴³¹

Sûrenin adını aldığı 27. âyetle daha sonraki birkaç âyette hac ibadetinin amacından, bazı ilke ve menâsikinden bahsedilmektedir. Bu âyetler haccın farz kılınışını değil, Hz. İbrâhim zamanında hangi kutsal amaçları gerçekleştirmek için ortaya konmuş olduğunu belirtmektedir. Haccın en önemli hedeflerinden birinin tevhid inancını yaşatmak ve bu inanç etrafında insanları kaynaştırıp toplum barışını sağlamak olduğuna dikkat çekilmektedir.³⁴³²

İslâmî kaynaklara göre haccın Hz. Âdem dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Hz. Şît'in peygamberliği sırasında onardığı Kâbe, Nûh tufânının arkasından uzunca bir süre kumlar altında kalmış ve nihayet Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil tarafından eski temelleri bulunarak yeniden inşa edilmiştir. Haccın, muhtemelen Hz. İbrâhim'den beri yerine getirilen bir ibadet olması dolayısıyla müslümanlara ne zaman farz kılındığı konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Ancak 9. yılda farz kılındığı görüşünün, daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır.³⁴³³

Müminin hem malı hem de bedeniyle gerçekleştirdiği bir ibadet olan hac insanın bütün varlığını ilgilendirir ve bu haliyle küllî bir teslimiyetin ifadesidir.³⁴³⁴ Hac sırasında dünyanın her tarafından Kâbe'ye gelen müslümanlar, aralarında önceden yapılmış herhangi bir anlaşma olmaksızın aynı fiilleri aynı şekilde gerçekleştirirler. Böylece müslümanlar, birbirlerinden habersiz olarak aynı ideallere yönelik bir gayret içinde bulduklarını farkederler; bu arada kendileri dışında milyonlarca insanın aynı amacı paylaştığının bilincine ulaşırlar. Hac, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, bütün müslümanların aynı değerlere sahip oldukları ve bu değerlerin kendileri için ortak bir zemin oluşturduğu gerçeğini ortaya koyar. Hacca giden müslüman bir ailenin ferdi, bir köyün, bir kasabanın veya bir şehrin sakini ve bir devletin vatandaşı olarak ülkesinden ayrılır, bir ümmetin ferdi olarak memleketine döner.³⁴³⁵

³⁴³⁰ Harman, Ömer Faruk, "Hac", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 382.

³⁴³¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 323; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVII, 179; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 5; Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 666.

³⁴³² Işık, Emin, "Hac Sûresi", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 420.

³⁴³³ Özeydın, Abdülkerim, "Hac", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 386-388.

³⁴³⁴ Görgün, Tahsin, "Hac", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 397.

³⁴³⁵ Görgün, *a.g.md.*, XIV, 399.

Öte yandan hac bir yönüyle ticaret alanı, bir sergi ve her yıl kurulan uluslararası bir fuar yeridir. Bütün bunların yanında hac, tanışmak, stratejiler belirlemek, kuvvetleri birleştirmek, karşılıklı bilgi ve deneyimlerden faydalanmak için yapılan bir kongredir.³⁴³⁶

Hicret öncesinde inmeye başlayan sûre, müslümanları güçlü bir birlik oluşturmaya ve onları hicret sonrasında ortaya çıkacak devleti kurmaya hazırlar gibidir.³⁴³⁷ Hac çağrısının sadece biçimsel bir anlayışla değerlendirilmemesi için âyette haccın yararlarına dikkatli bir gözle bakılması istenmiştir.³⁴³⁸ Ayrıca Hz. İbrâhim'in, Kâbe'nin inşasını bitirdiğinde insanları Allah'ın evini haccetmeleri için yaptığı çağrıyı ededileştirmek için sûreye Hac adı verilmiştir.³⁴³⁹ İslâm'ın beş şartından birini isim olarak alan bu sûrenin, ismiyle muhtevası arasında bir irtibat bulunmaktadır.³⁴⁴⁰

3.4.2.2. Cuma Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 62. sûre olan Cuma sûresi, Medine'de inmiştir.³⁴⁴¹ Sûre, 11 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Cuma'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁴⁴² tefsirlerde³⁴⁴³ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁴⁴⁴ "Cuma Sûresi" olarak anılmaktadır.

Dilimizde cuma şeklinde telaffuz edilen "cum'a" kelimesi, "toplamak, bir araya getirmek" anlamına gelen "cem'" kökünden türetilmiş bir isimdir.³⁴⁴⁵

³⁴³⁶ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XVIII, 2418-2420.

³⁴³⁷ Işık, "Hac Sûresi", XIV, 421.

³⁴³⁸ Görgün, "Hac", XIV, 397-399.

³⁴³⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 280.

³⁴⁴⁰ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103.

³⁴⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 451; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 254; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 464; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 39.

³⁴⁴² Buhârî, "Tefsîr", 62; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 62; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 62.

³⁴⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 625; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 169; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 110; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 306; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 451; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XX, 44; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXVIII, 92; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 204.

³⁴⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 314; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁴⁴⁵ Râgib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 110; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 348.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁴⁴⁶ sûrenin daha sahâbe devrinde “Cuma Sûresi” olarak adlandırıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Cuma isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁴⁴⁷

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, cuma namazına koşmayı emreden,³⁴⁴⁸ cuma namazının farzietini bildiren³⁴⁴⁹ ve 9. âyetinde geçen “cuma” lafzından almıştır.³⁴⁵⁰ Cuma kelimesi Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁴⁵¹ Mevdûdî’ye göre bu sûrede cuma namazı ile ilgili hükümler beyan edilmiş olmasına rağmen, sadece cuma namazı işlenmiş değildir, diğer sûrelerde olduğu gibi bu ad, bir alâmettir.³⁴⁵²

Sûre Cuma adını, “yaygın eğitim” modelinin insanlık tarihindeki en başarılı örneğini teşkil eden ve müslümanların ictiması olan Cuma namazını farz kılan bu âyetinden almıştır.³⁴⁵³ Sûrede müslümanların cuma günü yaptıkları haftalık toplu ibadetin önemi üzerinde durulmakta ve Resûlullah (s.a.s.) döneminde yaşanan bir olay ışığında ibadet ciddiyeti ve mabet âdâbıyla ilgili bir uyarı yapılmaktadır.³⁴⁵⁴

Cuma günü öğle vaktinde öğle namazı yerine kılınan namaza cuma namazı denir. Hz. Peygamber (a.s.)’in ilk defa cuma namazı kıldırması hicret esnasında Medine yakınlarında Rânûna vadisinde olmuştur.³⁴⁵⁵

İslâm’dan önce “arûbe” diye anılan bu günün cuma adını almasının sebebi hakkında değişik izahlar bulunmakla beraber bunların ortak noktası, toplantı ve toplanma günü olması özelliğidir.³⁴⁵⁶ Bu bakımdan Cuma namazı, İslâm inancının toplumsal karakterine işaret etmektedir.³⁴⁵⁷

³⁴⁴⁶ Dârimî, “Salât”, 203; Buhârî, “Tefsîr”, 62; Müslim, “Cuma”, 879; İbn Mâce, “İkâmet”, 90.

³⁴⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVIII, 204; Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 437; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 230; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 105.

³⁴⁴⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVIII, 181; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 429.

³⁴⁴⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3718.

³⁴⁵⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 204.

³⁴⁵¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 177.

³⁴⁵² Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 263.

³⁴⁵³ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 404.

³⁴⁵⁴ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 348.

³⁴⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, XX, 461.

³⁴⁵⁶ Kurtubî *a.g.e.*, XX, 460; Karaman, *a.g.e.*, V, 348.

³⁴⁵⁷ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVIII, 3569.

Öğle vakti, ticaretle uğraşmanın ve çarşı pazar dolaşmanın en üst seviyeye ulaştığı bir zaman dilimidir. İşte Allah Teâlâ müslümanlardan, gerçek kazanca engel olduğundan dolayı para kazanmaya yönelik çalışmaya ve dünyevî ticarete ara vermelerini; bunun yerine bir araya gelmenin öneminden dolayı cuma namazına yönelmelerini istemiştir. Sûrenin Cuma isminin işaretlerinden biri de cuma günü, haftanın işlerinin son kontrollerini yapmak sonra da gelecek yeni haftaya hazırlanmaktır.³⁴⁵⁸

Dinin amelî hükümlerinin ilk halkasını teşkil eden ve dinin dışı akseden simgeleri olarak anılan ibadetler, teşvik unsuru olması ve sürekli hatırlatmaları bakımından bazı sûrelere isim yapılması, oldukça dikkat çekicidir.

3.5. Ahlâkî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri

Bazı sûre isimleri değişik şekil ve yönleriyle ahlâk ve ahlâkî özelliklere işaret etmektedir. Ahlâk, “Huylar, tabiatlar; insanın yaratılışından gelen ve cemiyet içinde yaşanarak kazanılan iyi ve güzel huylar, etik; insanın yaratılışından gelen hususiyetler ile Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Şerif’te sınırları çizilen, insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kaidelerin hayata geçirilmesiyle kazanılan iyi ve güzel davranışlar bütünü”³⁴⁵⁹ olarak kabul edilmiştir. Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmış; ayrıca ahlâk yanında yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, terbiyeli, kibar ve takdire değer davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici kısa ve hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere edep veya âdâb da denilmiştir.³⁴⁶⁰

Kur’ân’daki bazı sûreler, isimlerini edep ve ahlâka dair terimlerden almaktadır. Bu açıdan burada dünyaya meyli gösteren Zuhruf, ev adabını anlatan Hucurât, herkese saygı gösterilmesini öğreten Abese, gurur ve kendini beğenmeye işaret eden Tekâsür ve insanlara hakaret etmenin çirkinliğini anlatan Hümeze sûreleri işlenecektir.

³⁴⁵⁸ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 440.

³⁴⁵⁹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 26.

³⁴⁶⁰ Çağrı, Mustafa, “Ahlâk”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 1.

3.5.1. Zuhruf Sûresi

Kur'ân'da 6,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 43. sûre olan Zuhruf sûresi, Mekke döneminde inmiştir.³⁴⁶¹ Sûre, 89 âyettir.

İsmi: Sûre yaygın olarak “Zuhruf” ismiyle anılmaktadır. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁴⁶² tefsirlerde³⁴⁶³ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³⁴⁶⁴ “Zuhruf Sûresi” olarak anılmaktadır. İbn Âşûr da 5. asrın sonlarında Kûfî hatla yazılmış bir mushafta sûreyi bu adla kaydedilmiş olarak gördüğünü belirtmektedir.³⁴⁶⁵

Zuhruf, “süslenmiş zinet, hoşâ giden süs”³⁴⁶⁶ veya “altın”³⁴⁶⁷ demektir. Buradan hareketle zuhruf, her türlü değerli ve nakışlı süslere, özellikle altın ve gümüş anlamında kullanılmıştır.³⁴⁶⁸

İsminin Kaynağı: Abdülvâhid b. Süleym'den yapılan bir rivayet,³⁴⁶⁹ sûrenin daha sahâbe devrinde “Zuhruf Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Zuhruf isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁴⁷⁰

Öte yandan sûre **Hâ-Mîm ez-Zuhruf**³⁴⁷¹ olarak adlandırılmış; hatta bu ifadenin sûrenin tevkîfî tek adı olduğu belirtilmiştir.³⁴⁷² Fakat bazı ilim adamlarına göre sûrenin ictihâdî adlarından sayılan³⁴⁷³ Hâ-Mîm ez-Zuhruf ifadesi bize göre sûrenin Zuhruf isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş ve onu anlatmak için kullanılmış bir ifadedir.

³⁴⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 5; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 113; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 421.

³⁴⁶² Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 44; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 43.

³⁴⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 545; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 405; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 214; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 424; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 45; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVII, 376; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXV, 63; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 157.

³⁴⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 307; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁴⁶⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 157.

³⁴⁶⁶ Râgib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 237; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 43.

³⁴⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, XX, 592-593 Sicistânî, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'ân*, s. 145; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 42.

³⁴⁶⁸ Neseî, *a.g.e.*, IV, 118; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 548; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4263.

³⁴⁶⁹ Tirmizî, “Kader”, 17.

³⁴⁷⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

³⁴⁷¹ Buhârî, “Tefsîr”, 43.

³⁴⁷² Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 221.

³⁴⁷³ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 369; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 141.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, 33-35. âyetleri dolayısı ile “zuhruf” ismini almıştır.³⁴⁷⁴ Zuhruf kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam dört yerde geçmektedir.³⁴⁷⁵ Sûre, insanın Cenâb-ı Hak katında dünya zinetleriyle değil, takva ile değer kazandığı anlatıldığı için “Zuhruf” ismini almıştır.³⁴⁷⁶

Sözlükte “süs” mânasına gelen, süslenmede vazgeçilmez bir araç olduğu için altın mânasında da kullanılan 35. âyette geçen “zuhruf” kelimesi Kur’ân’da, bu sûreden başka yerlerde de geçmektedir.³⁴⁷⁷ Bu sûreye isim olmasının sebebi, sûrenin amaç ve konularından biri olan “dünya ve âhiret güzelliklerinin karşılaştırılması, ebedî güzelliğin tercih edilmesine yönlendirme” bağlamında kullanılmış olmasıdır.³⁴⁷⁸

Kur’ân sûrede, neyin daha değerli olduğunu ve neye daha değer verilmesi gerektiğinin bilincini vermektedir.³⁴⁷⁹ Âyetlerde dünya malının değersizliği belirtilmektedir. Yüce Allah, kendisini inkâr edenlere bu kadar bol ve hesapsız vermekle gümüşün, altının, süs eşyalarının ve dünya nimetlerinin basitliğini, değersizliğini ortaya koymaktadır.³⁴⁸⁰ Çünkü Cenâb-ı Allah katında geçici dünya nimetlerinin değeri yoktur, bunlara sahip olmak da Allah sevgisinin kanıtı değildir. O’nun sevdiklerine tahsis ettiği nimetler burada değil, ebedî âlemedir.³⁴⁸¹

Bu âyetler adeta günümüz modern hayatını tasvir etmektedir. Gerçekten refah, insanı azdırır. Nitekim servetin, refahın ve konforun içine gömülen günümüzün insanı Allah’ı tanımaz hale gelmiştir. Demek ki yüce Kur’ân, çok önceden insanlığın geleceğini haber vermektedir.³⁴⁸² İlgili âyetlerde nimet azgınlığının nasıl bir şey olduğu beyan edilir. Eğer dünya nimetleri insanların önüne sınırsızca konulsa, insanlar her arzu ettiklerine kolaylıkla ulaşırlar, bu onların hayrına değil, şerrine olurdu.³⁴⁸³

³⁴⁷⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi ’t-temyîz*, I, 421; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4263.

³⁴⁷⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü ’l-müfehres*, s. 330.

³⁴⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 237.

³⁴⁷⁷ Bk. En’âm 6/112, Yûnus 10/24, İsrâ 17/93.

³⁴⁷⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 764.

³⁴⁷⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XVII, 378.

³⁴⁸⁰ Kutub, *Fî zülâli ’l-Kur’ân*, XXV, 3188.

³⁴⁸¹ Karaman, *a.g.e.*, IV, 766.

³⁴⁸² Ateş, *a.g.e.*, VIII, 251.

³⁴⁸³ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 328.

3.5.2. Hucurât Sûresi

Kur'ân'da 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 49. sûre olan Hucurât sûresi, Medine'de nâzil olmuştur.³⁴⁸⁴ Sûre, 18 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Hucurât'tır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁴⁸⁵ tefsirlerde³⁴⁸⁶ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁴⁸⁷ “Hucurât Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin baştan beri “Hucurât” ismiyle anıldığı belirtilmiştir.³⁴⁸⁸ Hâris b. Zırâr'dan yapılan bir rivayet,³⁴⁸⁹ sûrenin daha Resûlullah devrinde “Hucurât Sûresi” olarak bilindiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Hucurât isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁴⁹⁰

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 4. âyetinde geçen “hucurât” kelimesinden almıştır.³⁴⁹¹ Hucurât kelimesi, bu formuyla Kur'ân'da sadece bir kez geçmektedir, o da Hucurât sûresindedir.³⁴⁹²

Hucurât, “etrafi çevrilerek içine girilmekten yasaklanan toprak parçası”,³⁴⁹³ “etrafinı bir duvarın çevirdiği, etrafi çevrili yerin bir parçası” anlamına gelen hücre kelimesinin çoğuludur.³⁴⁹⁴ Sûredeki “hucurât”tan maksat, Peygamber (s.a.s.)'in hane-i saadetinin odalarıdır ki, her biri hanımlarından birine ait olmak üzere dokuz odadır.³⁴⁹⁵ Peygamber Efendimizin temiz eşlerinin oturduğu evlerden bahsedildiği için sûreye Hucurât adı verilmiştir.³⁴⁹⁶ Diğer bir yaklaşıma göre Hücre-i saadetin arkasından Resûlullah

³⁴⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 352; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 165; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 435.

³⁴⁸⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 49; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 49; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 49.

³⁴⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 336; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 31; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 325; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 554; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 144; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 352; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 349; Âlûsî, *Râhu'l-me'âni*, XXVI, 131; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 213.

³⁴⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 308; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁴⁸⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 352.

³⁴⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 513-514.

³⁴⁹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 141.

³⁴⁹¹ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 435; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, V, 401; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 507.

³⁴⁹² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 194.

³⁴⁹³ Sicistânî, *Tefsîru'ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 151.

³⁴⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 366.

³⁴⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4452.

³⁴⁹⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 231.

(s.a.s.)’a bağırarak bedevî Arapların tedip edilmesinden bahsedildiği için bu sûreye “Hucurât” ismi verilmiştir.³⁴⁹⁷

Sûrenin amacı, müminlere Hz. Allah ve Resûlü hakkında uymaları gerekli olan bazı muâşeret kurallarını öğretmektir. Bu arada sûrede diğer bazı davranış kuralları da zikredilmektedir.³⁴⁹⁸

Hz. Peygamber (a.s.)’in çevresinde olan ashap, az çok onun hayat programını bilip kendisini görme işini ona göre ayarlarlardı. Görüşmeyi gerektiren sebep varsa dışarda bekler, seslenip kapı çalmazlardı. Fakat dışardan gelen bedevîler, gece gündüz demeden ne vakit gelmişlerse, onun eşlerinin odaları önünde dikilip dışarıdan çağırır, çıkınca da konuşurlardı. Tabiatıyla bu durum onun programını altüst ederdi.³⁴⁹⁹

Nitekim Benî Temîm isimli çölde yaşayan bedevî kabilesi Hz. Peygamber (a.s.)’i görmek, tanımak ve buna göre bir ilişki kararı almak üzere Medine’ye gelmişlerdi. Peygamberimiz her öğleden sonra yaptıkları gibi bir süre dinlenmek (kaylûle yapmak) üzere odalarına çekilmişlerdi. Kabile mensupları, kendilerine bu durum bildirildiği halde Mescid-i Nebevî’ye açılan Peygamber Efendimiz’in hanımlarına ait odaların arkasından Resûlullah (s.a.s.)’in evinin önünde, kaba bir şekilde “Muhammed, Muhammed! Gel yanımıza” diye bağırılmaya başladılar. Bu davranışları hem edebe aykırı idi hem de onu rahatsız etmişti. Ama eğitim ve idrak seviyeleri, henüz yaptıklarının kabalığını, yersizliğini anlayacak ölçüde değildi.³⁵⁰⁰

Böyle yapanların medenî inceliklerden uzak bedevîler olduğu düşünüldüğünde davranış tabii de görülebilirdi. Buna rağmen Allah Teâlâ’nın vahiy göndererek uyarıda bulunması iki önemli ve evrensel değer ve kurala dikkat çekmektedir: 1. Medenî inceliklerin, insanî erdemlerin bütün topluluğa yayılması; köylünün, bedevînin, şehirlerden uzak yaşayanların da uygarlıktan nasiplendirilmesi, bütün ümmetin medenîleşmesi gereklidir. 2. Hz. Peygamber (a.s.)’in Allah katındaki yeri ve değeri çok yüksek olup onun karşısında herkes bu idrak içinde olmak zorundadır.³⁵⁰¹

³⁴⁹⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVI, 211.

³⁴⁹⁸ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 290.

³⁴⁹⁹ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 514.

³⁵⁰⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXI, 345-348; Kurtubî, *el-Câmi’*, XIX, 364-366.

³⁵⁰¹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 88.

Sûrenin görünürdeki ismi her ne kadar Hucurât ise de sûrenin görünmez ismi, esasen âdâb-ı muaşeret sûresidir. Zira sûrenin ana konusu, İslâm cemaatinde insan ilişkileri ve bu ilişkilerde uygulanacak âdâb-ı muaşeretdir. Ayrıca sûre, Hz. Peygamber (a.s.)'in şahsında hayatın değişik alanlarında onun mirasını üstlenen otoritelere karşı saygıyı öğütler. Ardından İslâm cemaatinin kendi bireyleri arasındaki ilişkileri ele alır. Yalan haber üreten ve taşıyanları, İslâm cemaatinin güvene dayalı yapısını tehdit eden tehlikeli unsurlar olarak işaretler. Bilgi aktarımının en genel geçer kuralını hatırlatır.³⁵⁰²

Vehbe ez-Zuhaylî'nin, sûrenin “Ahlâk ve Âdâb Sûresi” olarak da isimlendirildiğini ifade etmesi bu anlamda olsa gerektir. Çünkü bu sûre, İslâm toplumunun uyması gereken edep kurallarını göstermekte; güzel ahlâk ve üstün amelleri açığa çıkarmaktadır.³⁵⁰³

3.5.3. Abese Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 80. sûre olan Abese sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³⁵⁰⁴ Sûre, 42 âyettir.

İsmi: Sûre kaynaklarda yaygın olarak “Abese” ismiyle anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁵⁰⁵ tefsirlerde³⁵⁰⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁵⁰⁷ sûrenin adı “Abese Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

Abs ve Abus, “huzursuzluktan ve kalp darlığından yüzü burkulmak, asılmak” mânasına gelmektedir.³⁵⁰⁸

İsminin Kaynağı: Muhammed Esed'e göre sûre her zaman Abese olarak adlandırılmıştır.³⁵⁰⁹ Nitekim İbn Mes'ûd'dan yapılan bir rivayet,³⁵¹⁰ sûrenin daha sahâbe devrinde “Abese Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

³⁵⁰² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 352-353.

³⁵⁰³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVI, 211.

³⁵⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 69; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 332; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 501.

³⁵⁰⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 80; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 72.

³⁵⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 102; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 283; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 202; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 313; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 436; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 69; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 249; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 39; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 101.

³⁵⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 320; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

³⁵⁰⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 358.

³⁵⁰⁹ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1234.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Abese, sûrenin tek ismidir.³⁵¹¹ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Abese sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Abese sûresinin tevkîfî başka bir isminin olduğu belirtilmişse³⁵¹² de sûrenin tevkîfî tek adı, Abese'dir.³⁵¹³

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Sâhha Sûresi: Abese sûresi “Sâhha Sûresi” olarak da anılmaktadır.³⁵¹⁴ Kur’ân’da sadece bu sûrede geçtiği³⁵¹⁵ için sûrenin bu ismi aldığı ifade edilmiştir.³⁵¹⁶

2. Sefere Sûresi: Abese sûresine “Sefere Sûresi” de denilir.³⁵¹⁷ Kur’ân’da sadece bu sûrede geçtiği³⁵¹⁸ için sûrenin bu ismi aldığı belirtilmiştir.³⁵¹⁹

Ayrıca Abese sûresi **A‘mâ Sûresi**,³⁵²⁰ **Tâmme Sûresi**,³⁵²¹ **İbn Ümmi Mektûm Sûresi**³⁵²² ve **Abese ve Tevellâ Sûresi**³⁵²³ olarak da anılmaktadır. Hatta “Abese ve Tevellâ” ifadesinin sûrenin tevkîfî tek adı olduğu da belirtilmiştir.³⁵²⁴ Fakat bize göre bu, sûrenin “Abese” isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş bir isimdir.

İsimplendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk kelimesi olan “abese” ifadesinden almıştır.³⁵²⁵ Abese fiili, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.³⁵²⁶ Abese sûresi, insanın yaratılışının gereği mühim bir işle meşgul

³⁵¹⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 324.

³⁵¹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

³⁵¹² Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 127.

³⁵¹³ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

³⁵¹⁴ Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 249; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXX, 39; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5570; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 101.

³⁵¹⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 403.

³⁵¹⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 101.

³⁵¹⁷ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 507; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 39; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5570; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 101.

³⁵¹⁸ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 351.

³⁵¹⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 101.

³⁵²⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 39; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 101; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 552; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 64.

³⁵²¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3965.

³⁵²² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 101; Karaman, *a.g.e.*, V, 552; Bombâ, *a.g.e.*, s. 64.

³⁵²³ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 80; Henâî, *a.g.e.*, s. 127.

³⁵²⁴ Henâî, *a.g.e.*, s. 127.

³⁵²⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 501; Mevdûdî, *Teşhîmu’l-Kur’ân*, VII, 35; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1234.

³⁵²⁶ Bk. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 445.

iken bu işin engellenmesi, kesintiye uğraması karşısında beşerî bir tavrı, yani yüzü ekşitmeyi ifade ederek başladığı için “Abese Sûresi” diye anılmıştır.³⁵²⁷

Sûrenin baş tarafı, Allah’ın dininin tebliğinde bütün insanların eşit konumda olduğunu ve tebliğin bazı prensiplerini vurgular.³⁵²⁸ Ayrıca sûre, peygamberlik ve zengin fakir ayırımı olmaksızın insanlar arasında eşit olan ahlâk konularını ele almaktadır.³⁵²⁹

Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (a.s.), putperest önderlerin ikna edilmesi halinde onları izleyen halkın İslâm’ı daha kolay benimseyecekleri düşüncesiyle, müşriklerin ileri gelenlerinden bir gruba dini tebliğ ederken yanlarına müminlerden olup gözleri görmeyen Abdullah İbn Ümmi Mektûm gelmiş ve Hz. Peygamber (a.s.)’e yaklaşarak Kur’ân âyetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını istemişti. Etkisi azalacağı için konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah’a ilgi göstermemiş, bunun üzerine bu sûrenin Resûlullah (s.a.s.)’ı uyaran ilk on âyeti inmiştir.³⁵³⁰

Bunun yanında “Surat asan ve sırtını dönüp uzaklaşan” kişinin Hz. Peygamber (a.s.) değil, müşrik kodaman olduğu da ifade edilmiştir. O kişi Hz. Peygamber (a.s.) ile konuştuğu sırada oraya nasihat almak için gelmiş gariban bir mümin olan görme özürülü İbn Ümmi Mektûm geldi diye canı sıkılmış ve oradan uzaklaşmıştır. Zira oraya gelen insan bu müşrik kodamana göre ayak takımındaydı. Cahiliye mantığına göre bir soylu sıradan biriyle aynı kefeye konulmayı kabul edemezdi. O da etmedi ve surat asıp oradan uzaklaştı.³⁵³¹

Görüldüğü gibi Abese sûresinin baş tarafındaki âyetler başka türlü tefsire de müsaittir. Fakat nüzul sebebi bu hadise olsa ve âyetler buna göre tefsir edilse dahi, burada Hz. Peygamber (a.s.)’e itab edildiğini söylemek doğru olmaz. Zira Hz. Peygamber (a.s.) görevi olan tebliğ işini yapmaktadır. Gelen kişi, sözün arasına girmekle âdaba aykırı davranmıştır. Peygamberimizin işine müdahale ederek, görgü kuralına aykırılığın ötesinde masiyet bile işlediği söylenebilir. Hz. Peygamber (a.s.), onu azarlamamış,

³⁵²⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 57.

³⁵²⁸ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 584.

³⁵²⁹ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 56.

³⁵³⁰ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 102-105; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 69-70; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5570-5571; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 552.

³⁵³¹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 456.

sadece can sıkıcı bir iş yaptığını yüz ifadesiyle belirtmiştir. Dolayısıyla burada itap için hiçbir sebep yoktur.³⁵³²

3.5.4. Tekâsür Sûresi

Kur'ân'da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 102. sûre olan Tekâsür sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³⁵³³ Sûre, 8 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tekâsür'dür. Nitekim sûre mushaflarda, tefsirlerin çoğunda³⁵³⁴ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış çeşitli eserlerde³⁵³⁵ “Tekâsür Sûresi” olarak kaydedilmiştir. İbn Âşûr da bazı kadîm Kayrevân mushaflarında sûrenin bu isimle adlandırıldığını belirtmektedir.³⁵³⁶

Tekâsür, “kesret” kökünden “tefâül” kalıbında bir kelime olup mal, şan, şeref ve güç bakımından çokluk kuruntusu, gururu ve yarışı demektir.³⁵³⁷

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Tekâsür” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Tekâsür, sûrenin tek ismidir.³⁵³⁸ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Tekâsür sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Tekâsür olduğu belirtilmişse³⁵³⁹ de Tekâsür sûresinin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.³⁵⁴⁰

Tekâsür sûresi bazı kaynaklarda³⁵⁴¹ **Elhâkümü't-Tekâsür** olarak kaydedilmiştir. Bazı rivayetlerde³⁵⁴² de geçen bu ifade, birçok ilim adamı tarafından sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmektedir.³⁵⁴³

³⁵³² Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 584.

³⁵³³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 448; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 374; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 540.

³⁵³⁴ Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 330; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 424; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 518; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 442; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 448; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, VIII, 505; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 225; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 656; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 223; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 517.

³⁵³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 325; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 109.

³⁵³⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 517.

³⁵³⁷ Râgib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 476; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 75.

³⁵³⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *a.g.e.*, s. 109.

³⁵³⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

³⁵⁴⁰ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 206.

³⁵⁴¹ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 88; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 102.

³⁵⁴² Müslim, “Zühd”, 3; Hâkim, *a.g.e.*, I, 755.

İctihâdî İsimleri: Tekâsür sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Elhâkümü Sûresi: Tekâsür sûresi, “Elhâkümü Sûresi” olarak da anılmaktadır.³⁵⁴⁴ Nitekim sûre çeşitli birçok kaynaktan³⁵⁴⁵ “Elhâkümü” olarak kaydedilmiştir.

2. Makbüre Sûresi: Tekâsür sûresine ashap arasında “Makbüre Sûresi” dendiği de belirtilmiştir.³⁵⁴⁶

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “tekâsür” kelimesinden almıştır.³⁵⁴⁷ Tekâsür kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.³⁵⁴⁸ Sûrede, insanların mal ve evlat çokluğuna tutkularının, kendilerini âhiret felaketine sürüklediği anlatıldığından bu ismi almıştır.³⁵⁴⁹

Sûrenin ana teması, sadece dünya için çalışma ve âhiret için hazırlanmayı terk etme konusunda insanları uyarmaktır.³⁵⁵⁰ Sûrede, insanların geçici dünya menfaatlerine hücum etmelerinin mânasızlığı, böyle yapmanın kendilerini, yaratılışın esas ve yüksek gâyelerinden alıkoyacağı bildirilir.³⁵⁵¹ Buna göre sûrenin amacı, mallar ve çocuklarla övünmeyi yasaklamak ve insanları İslâm davetini kabul etmekten alıkoyan hususlardan birinin de bu övünme duygusu olduğunu açıklamaktır.³⁵⁵²

Kelimenin sözlük anlamlarından hareketle tekâsür, birbirleriyle çokluk yarışı yapmak,³⁵⁵³ karşılıklı olarak çokluğu ileri sürüp öğünmektir ki, insanların genellikle kapılıp aldandığı bir gurur halidir.³⁵⁵⁴

“Çoğaltma yarışı” da diyebileceğimiz ilk âyetteki “tekâsür” kelimesi, bu sûre bağlamında özellikle “yüksek bir amaç gütmeyen, nedenine niçinine bakmadan mal, evlât, yardımcı ve hizmetçi gibi her devrin telakkisine göre çokluğuyla övünülen şeyleri

³⁵⁴³ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 206; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 590; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 378.

³⁵⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 517; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 677.

³⁵⁴⁵ Buhârî, “Tefsir”, 102; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 598; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 357; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 38; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, III, 241.

³⁵⁴⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 223; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6039; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 517.

³⁵⁴⁷ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 540; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 215; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 381.

³⁵⁴⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 598.

³⁵⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 69.

³⁵⁵⁰ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 381.

³⁵⁵¹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 600.

³⁵⁵² Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 362.

³⁵⁵³ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 598-599; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6040.

³⁵⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 449; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6040.

büyük bir tutkuyla durmadan çoğaltma yarışına girişmek, manevî ve ahlâkî sorumluluğunu düşünmeden alabildiğine kazanma hırsına kendini kaptırmak” anlamına gelmektedir. Bu tutku bireysel olabileceği gibi toplumsal da olabilir. Âyette “tekâsür” kavramı Câhiliye toplumunun zihniyet yapısını tanıtmakla birlikte daha genel olarak evrensel bir mesaj içermekte, genel bir tesbit ve dolayısıyla uyarı anlamı da taşımaktadır.³⁵⁵⁵

Âyetlerin amacı, dünya varlıklarına dalıp âhiret sorumluluğunu düşünmeyen, dünya tutkusu gözlerini bürümüş, kendilerine mâna âlemini, ruhsal hayatı unutturulmuş olan kimselerin davranışlarını kınamaktır. Yoksa bizzat dünya nimetlerini kınamak değildir.³⁵⁵⁶

Sonuç olarak Tekâsür isminde bir sûrenin Kur’ân’da yer almış olması, modern zamanlar açısından mûcizevî bir husustur. Zira modern zamanların en büyük hastalığı çoğaltma tutkusudur. Büyük, daha büyük, en büyük peşine düşen insan, bu yanlış yolda kendini kaybetmiş, haddini ve hududunu aşmıştır. Bu tutkuya esir olan, sürekli biriktirir ve yığar. Sonunda yığıldıklarının altında ezilerek kendini kaybeder ve varoluş amacını yitirir. İşte bu sûre, insanı dünyevîleşme belasına karşı uyararak söze başlamıştır.³⁵⁵⁷

3.5.5. Hümeze Sûresi

Kur’ân’da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 104. sûre olan Hümeze sûresi, Mekke’de inmiştir.³⁵⁵⁸ Sûre, 9 âyettir. Sûrenin, mal ve servetinin çokluğuyla gururlanıp insanlarla alay ederek onların kişiliklerini zedeleyen Ahnes b. Şerîk isimli putperest, Cemîl b. Âmir, Übey b. Halef veya Velîd b. Muğîre hakkında indiği rivayet edildiği gibi tahsis söz konusu olmaksızın genel olarak bu tür davranış sergileyenlerin hepsi hakkında umumi olarak indirildiği de söylenmiştir.³⁵⁵⁹

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Hümeze’dir. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁵⁶⁰ tefsirlerin çoğunda³⁵⁶¹ ve Kur’ân üzerine

³⁵⁵⁵ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 678.

³⁵⁵⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 71.

³⁵⁵⁷ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 521.

³⁵⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 467; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 375; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 543.

³⁵⁵⁹ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 619-620; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 336; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 470-471.

³⁵⁶⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 104.

yazılmış çeşitli eserlerde³⁵⁶² “Hümeze Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Taberî ise tefsirinde sûrenin adını “Veylün li Külli Hümeze Sûresi” şeklinde kaydetmiş;³⁵⁶³ fakat sûrenin bitiminde “Hümeze Sûresi” ifadesini kullanmıştır.³⁵⁶⁴

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Hümeze” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Hümeze, sûrenin tek ismidir.³⁵⁶⁵ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Hümeze sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Hümeze sûresinin tevkîfî başka bir isminin olduğu belirtilmişse³⁵⁶⁶ de sûrenin tevkîfî tek adı, Hümeze’dir.³⁵⁶⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Veylün li Külli Hümeze: Hümeze sûresi bazı kaynaklarda³⁵⁶⁸ “Veylün li Külli Hümeze Sûresi” olarak da anılmaktadır. Bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî tek adı “Veylün li Külli Hümeze”dir.³⁵⁶⁹ Fakat bu ifade, sûrenin bu adla isimlendirildiğini gösteren bir rivayet bulunmaması sebebiyle sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.³⁵⁷⁰

2. Hutame Sûresi: Sûre, 4 ve 5. âyetlerinde geçmesi sebebiyle “Hutame Sûresi” olarak da anılmaktadır.³⁵⁷¹

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, birinci âyette geçen “hümeze” kelimesinden almıştır.³⁵⁷² Hümeze kelimesi, bu formuyla Kur’ân’da bir kez ve sadece

³⁵⁶¹ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 361; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 335; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 428; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 521; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 467; Bikâat, *Nazmü’d-dürer*, XXII, 243; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 663; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 229; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 535.

³⁵⁶² İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 326; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 109.

³⁵⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 616.

³⁵⁶⁴ Bk. Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 626.

³⁵⁶⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *a.g.e.*, s. 109.

³⁵⁶⁶ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 150.

³⁵⁶⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

³⁵⁶⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 104; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 616.

³⁵⁶⁹ Henâî, *a.g.e.*, s. 150; Berrâk, *a.g.e.*, s. 109.

³⁵⁷⁰ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 596-597; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 385-386.

³⁵⁷¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 543.

³⁵⁷² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 543; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 229; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 396.

bu sûrede geçmektedir.³⁵⁷³ Sûre, birini arkasından çekiştiren, kaş göz işaretleriyle kötöleyen, alay eden kimselerin davranışlarını kınadığı için bu ismi almıştır.³⁵⁷⁴

Hümeze kelimesi, “birini arkasından çekiştirmek, kaş-göz, el-kol işaretleriyle onunla alay etmek, aşağılamak” mânalarına gelen “hemz” kökünden türemiş bir sıfat olup “insanları arkadan çekiştirmeyi, şeref ve haysiyetlerini yaralamayı alışkanlık haline getiren, bundan zevk alan kimse” demektir. İslâm dini, insan şahsiyetinin ve onurunun korunmasına son derece önem verdiği için Kur’ân bu tür davranışları kınamakta ve böyle davranışlar sergileyenlerin âhirette ateşle cezalandırılacağını haber vermektedir.³⁵⁷⁵

Sûrede, Câhiliye döneminde toplumun zenginlerinde bulunan bazı ahlâkî düşüklükler kötülenmiştir. Her Arap, bu kötülüklerin cemiyette gerçekten var olduğunu, herkesin bunları çirkin karşıladığını ve bunlara iyi bir gözle bakmadığını biliyordu. Burada bu çirkin davranışlar zikredilerek bu tür ahlâk sahiplerinin sonunun ne olacağı bildirilmektedir.³⁵⁷⁶ Sûre, onunla bununla alay eden ve kendi servetine güvenerek dünyada ebedî bir surette yaşayacağını zanneden bir takım kimselerin nasıl müthiş azaplara maruz kalacaklarını ihtar etmektedir.³⁵⁷⁷

Hümeze isminin verdiği mesajlardan birisi de şudur: Kur’ân okulunun en önemli konularından biri, ahlâktır. İnsan ilişkilerinde, sosyal ahlâkta insan onurunu ayakta tutmak, insanları küçük görmemek, onları alaya almamak, yüzyüze veya arkadan alaylı söz ve hareketlerde bulunmamak önemli bir yer işgal etmekte ve sûrede bunun eğitimi verilmektedir.³⁵⁷⁸ Hümeze sûresi, insanın hemcinslerine karşı küstahça tavırlara bürünmesinin psikolojik tahlilini yapar. Konusu ahlâk olan sûre, kibirli insan psikanalizini yapar. Hor görme, tahkir, alay, karalama, gıybet, kusur ve ayıp aramayı ahlâksızlık sayıp reddeden bu sûre, bütün bu hastalıklı tavırların temeline “kendini bilmezliği” yerleştirir.³⁵⁷⁹

Görünür âlemin yegâne mükellef ve sorumlu varlığı olarak insanı tanıyan Kur’ân-ı Kerîm, bu sebeple onun ahlâkî mahiyeti konusuna özel bir önem vermiştir. Birçok eski

³⁵⁷³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 738.

³⁵⁷⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 87.

³⁵⁷⁵ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 686-687.

³⁵⁷⁶ Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, 229.

³⁵⁷⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4093.

³⁵⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 353.

³⁵⁷⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 527.

milletlerin yıkılışlarında ahlâkî bozulma ve çöküntünün önemli ölçüde rol oynadığını haber veren âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de büyük bir yer tutar. Diğer yandan, kişinin ruhî benliğinde iyiliğin meydana getirdiği sevincin, kötülüğün meydana getirdiği pişmanlık ve elemi Kur'ân ve Sünnet'te büyük bir değer taşıdığı görülür.³⁵⁸⁰

3.6. Muâmelâta İşaret Eden Sûre İsimleri

Bu alanda birçok sûrenin ismini, muâmelât diyebileceğimiz insanın hemcinsleri ve toplumlarla olan ilişkisini ele alan konulardan aldığını görürüz. Muâmelât, geniş anlamıyla fikhın ibadetler dışında kalan kısmını, yani hukukun tamamını ifade eden muamelât dar anlamıyla mâmelek hukukundan medenî hukuk, özel hukuk ve iç hukuka varan değişik mânalarda kullanılmıştır. Muâmelât, kişinin diğer fertlerle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen fıkıh kuralları anlamına da gelmektedir.³⁵⁸¹ Bu başlıktaki muâmelât ile bizim kastettiğimiz, bireyin diğer bireylerle, toplumla ve kişiyi etkileyen tüm unsurlarla olan ilişkisi ve ilişki alanlarıdır. Kur'ân'daki bir kısım sûrelerinin isimleri de muâmelât diyebileceğimiz bu alana işaret etmektedir.

Muâmelâta dair konulara işaret eden sûre isimlerini “Siyasî Konular, İktisadî Konular, Hukukî Konular, Askerî Konular, Edebî Konular ve Tarihî Konular” başlıkları altında ele alınacaktır.

3.6.1. Siyasî Konular

Kur'ân sûreleri içinde ismini siyasî konulara, yönetim tarzına işaret eden bir sûre bulunmaktadır. Siyaset, “bir işi gözetme; halka ait işleri gözeterek yolu ve usulünce yürütme; devlet idaresi, idare; devletlerarası münasebetleri yolu ve usulünce yürütme”³⁵⁸² şekillerinde tanımlanmıştır. Yönetim, halkı ve Hakk'ı hoşnut etme çizgisinde bir sevk ve idare etme sanatıdır. Hükümetler, halkı, güç ve iktidarlarıyla şerlerden, adaletleriyle de zulümlerden korudukları ölçüde siyasette başarılı sayılır ve istikbal vadedici olurlar.

Öneminden dolayı ismini yönetim tarzından alan bir sûre vardır, o da Şûrâ sûresidir.

³⁵⁸⁰ Çağrı, “Ahlâk”, II, 2.

³⁵⁸¹ Aybakan, Bilal, “Muâmelât”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 318.

³⁵⁸² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1169.

3.6.1.1. Şûrâ Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 6,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 42. sûre olan Şûrâ sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.³⁵⁸³ Sûre, 53 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Şûrâ'dır. Nitekim sûre bazı mushaflarda, tefsirlerin çoğunda³⁵⁸⁴ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde³⁵⁸⁵ “Şûrâ Sûresi” olarak isimlendirilmektedir. İbn Âşûr'a göre ise sûre pek çok mushafta ve tefsirde “elif lâm” takılı “Sûretü'ş-Şûrâ” şeklinde adlandırıldığı gibi Kur'ân'daki bir ifadenin hikaye edilmesiyle “elif lâm” takısız “Sûretü Şûrâ” olarak da anılmaktadır.³⁵⁸⁶

Aslı “arıdan bal almak” mânası ile ilgili olan Şûrâ kelimesi “büşrâ” ölçüsünde masdar olup³⁵⁸⁷ “teşâvür” yani “karşılıklı birbirinin görüşünü almak” demektir.³⁵⁸⁸

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'un tesbitine göre sûrenin “Şûrâ” olarak isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)'den herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.³⁵⁸⁹

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Şûrâ, sûrenin tek ismidir.³⁵⁹⁰ Fakat İslâmî bazı kaynaklarda Şûrâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının Şûrâ olduğu belirtilmişse³⁵⁹¹ de Şûrâ sûresinin tevkîfî başka isimleri bulunmaktadır.³⁵⁹²

Şûrâ sûresi, bu harflerle başladığı için **Hâ-Mîm. Ayn-Sîn-Kâf**³⁵⁹³ ya da **Ayn-Sîn-Kâf**³⁵⁹⁴ olarak da anılmaktadır. Nitekim sûre bazı mushaflarda, hadis kitaplarında³⁵⁹⁵ ve

³⁵⁸³ Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 99; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 418.

³⁵⁸⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 393; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 191; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 392; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 25; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 89; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 440; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VII, 484; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 687; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXV, 10; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 23.

³⁵⁸⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 85.

³⁵⁸⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 23.

³⁵⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, 178; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 486.

³⁵⁸⁸ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 303.

³⁵⁸⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 23.

³⁵⁹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

³⁵⁹¹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85.

³⁵⁹² Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 194.

³⁵⁹³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VII, 470; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXV, 10; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4218.

³⁵⁹⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 418; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 449; Âlûsî, *a.g.e.*, XXV, 10; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4218.

³⁵⁹⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 42; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 43; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 42.

Kur'ân ile ilgili çeşitli kaynaklarda³⁵⁹⁶ “Hâ-Mîm. Ayn-Sîn-Kâf”; yine bazı mushaflarda ve İbnü'l-Cevzî'nin *Fünûnü'l-efnân* adlı eserinde³⁵⁹⁷ “Ayn-Sîn-Kâf” olarak kaydedilmiştir. Birçok ilim adamına göre bu mukattaa harfleri, sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul edilmiştir.³⁵⁹⁸

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bir adı bilinmemektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından basılan *Kur'ân Yolu* tefsirinde İbn Âşûr kaynak gösterilerek³⁵⁹⁹ Şûrâ sûresinin birçok mushaf ve tefsirde “Mü'min Sûresi” şeklinde geçtiği ifade edilmiş; ayrıca muhtemelen 40. sûre olan Gâfir sûresinin de diğer adı Mü'min olduğu için sûrenin bu isimle anılmasının yaygın olmadığı belirtilmiştir.³⁶⁰⁰ Fakat bizce -bir zühul sebebiyle olsa gerek- tefsirin ilgili kısmının tercümesinde hata yapılmıştır. Zira İbn Âşûr orada Şûrâ sûresinin “Mü'min” şeklinde bir adının olduğunu belirtiyor değildir. O, “Mü'min” kelimesi sûre içinde nekre olarak geçtiği halde Kur'ân'daki sıralamada 40. sûre olan Mü'min sûresi harf-i tarifile yani elif lâmlı “سُورَةُ الْمُؤْمِنِ/Sûretü'l-Mü'min” şeklinde adlandırıldığı gibi “Şûrâ” lafzı da sûrede nekre olarak geçmesine rağmen Şûrâ sûresinin de elif lâmlı “سُورَةُ الشُّورَى/Sûretü's-Şûrâ” şeklinde isimlendirildiğini anlatmaktadır. Ayrıca mushaf ve tefsirlerde Şûrâ sûresinin Mü'min şeklinde bir adının olduğunu gösteren herhangi bir kayıt tesbit edilememiştir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Bu sûreye adını veren anahtar kelime, gerçek müminler topluluğunu tavsif eden temel sosyal prensiplerden birini ortaya koyan 38. âyetindeki “şûrâ beynehüm (aralarında danışma)” ifadesinden alınmıştır.³⁶⁰¹ Şûrâ kelimesi bu formuyla Kur'ân'da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁶⁰² Böylece toplum yönetiminde çok önemli yer tutan “şûrâ” kavramı, sûreye ad olmuştur.³⁶⁰³

İstişare ile hareket etme, müminlerin en iyi özelliklerinden kabul edilir. Öyle ki bu husus Âl-i İmrân sûresinde “İşleri onlarla müşavere et!”³⁶⁰⁴ ifadesiyle emir şeklinde

³⁵⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XX, 464; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 37; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Bikâî, *Nazmü'd-düer*, XVII, 230.

³⁵⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 306.

³⁵⁹⁸ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 194; Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 364; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 136.

³⁵⁹⁹ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 23.

³⁶⁰⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 726.

³⁶⁰¹ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 982.

³⁶⁰² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 391.

³⁶⁰³ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 418; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 201.

³⁶⁰⁴ Âl-i İmrân 3/159.

beyan edilmiştir. Dolayısıyla, İslâm toplumunda istişare önemli bir yer işgal eder. İslâm toplumunda istişare yapmaksızın işleri yürütmeye çalışmak sadece cahillik değil, aynı zamanda yüce Allah'ın nizamına karşı gelmektir.³⁶⁰⁵

Cenâb-ı Allah istişareye riayet eden topluluğu övmek suretiyle karşılaşılan işlerde istişarede bulunmayı övmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), savaşın maslahatları ile ilgili görüşler hususunda ashabı ile istişarede bulunurdu.³⁶⁰⁶ Bununla birlikte Resûlullah (s.a.s.), vahye dayalı dinî esaslarda istişare etmemiştir.³⁶⁰⁷

Sûrenin bu âyeti, Mekke'de ve henüz İslâm devleti kurulmadan önce inmiştir. Öyleyse bu yapının müslümanların hayatında genel ve kapsamlı bir yeri vardır ve İslâm toplumunun genel karakteridir. Özel anlamda bir devletin kurulmasından önce bile gerekli olan bir ilkedir.³⁶⁰⁸ Ayrıca bu sûrede istişare, önemine binaen İslâm'ın iki rüknü olan namaz ve zekât arasında geçmektedir.³⁶⁰⁹ Buna göre sûrenin amacı, ana unsuru iman, en önemli dayanağı namaz, ruhu ise istişareyle iş yapmak olan din üzerinde buluşmak ve ittifak etmektir.³⁶¹⁰

İstişare, İslâm devletinin siyasî faaliyetlerinin esaslarından biridir. Siyasî ilişkilerdeki ehemmiyetinden dolayı Şûrâ, çokça zikredilmediği halde bir sûreye isim yapılmıştır.³⁶¹¹

Sosyal ve siyasal işleri yürütmekle danışmayı ilke olarak koyan bu âyet, aslında Âl-i İmrân sûresi 159. âyetiyle beraber siyasetin temel demokratik kuralını koymaktadır.³⁶¹² Kur'ân'ın getirdiği bu ilke, günümüzde demokrasi adı verilen rejimin de temelini oluşturmaktadır. Halka rağmen halkın idare edilemeyeceğine işaret etmektedir. Devlet yöneticisi, bir peygamber bile olsa halka danışmalıdır. Böylece Kur'ân, insanlık cehalet dönemini yaşarken idareci ile halk ve halk ile yine halk arasında işlerin istişare ve danışma yolu ile yürütülme ilkesini getirmişti.³⁶¹³

³⁶⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 231.

³⁶⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 487.

³⁶⁰⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 127.

³⁶⁰⁸ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, XXV, 3165.

³⁶⁰⁹ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 545-546.

³⁶¹⁰ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVII, 230.

³⁶¹¹ Câbirî, *a.g.e.*, s. 552.

³⁶¹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XVII, 173.

³⁶¹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XVII, 243.

Sonuç olarak, müminlerin toplumsal işlerde ortak akli harekete geçirmelerini tavsiye eden âyet, onlara kolektif aklın kurumlaşmasını ifade eden “şûrâ” hedefini gösterir.³⁶¹⁴

3.6.2. İktisâdî Konular

Kur’ân sûreleri içinde ismini iktisâdî konulara işaret eden bazı sûreler bulunmaktadır. Ekonomi, bir toplulukta meydana gelen üretim, sermaye, dağıtım ve tüketim faaliyetlerinin tamamı olarak tanımlanır.³⁶¹⁵ Ekonomi ile ilgili bir kavramlardan olan iktisat, insanların çeşitli mallar üretmek ve bu malları bugün veya gelecek bir zamanda topluluk içinde yer alan gruplar veya fertler arasında paylaşmak için üretim kaynaklarını kullanması faaliyeti,³⁶¹⁶ ticaret ise mal alım satımı, mal alım satımı sonucu elde edilen kazanç³⁶¹⁷ olarak tarif edilmektedir. İnsan ve toplum hayatı için önemli konulardan bir tanesi de ekonomi ya da iktisaddır. Bunsuz hayatın devamı mümkün değildir. İktisadın bu merkezî öneminden dolayı Kur’ân-ı Kerîm bu hususu muhtelif sûrelerde³⁶¹⁸ ele almış ve bazı sûrelere iktisadî terimler isim olarak verilmiştir. Mutaffifin ve Mâûn sûresi buna örnek olarak verilebilir.³⁶¹⁹ Bu bakımdan burada Mutaffifin ve Mâûn sûreleri ele alınacaktır.

3.6.2.1. Mutaffifin Sûresi

Kur’ân’da yaklaşık 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 83. sûre olan Mutaffifin sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.³⁶²⁰ Sûre, 36 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Mutaffifin’dir. Sûre çoğu mushafta, bazı hadis kitaplarında,³⁶²¹ tefsirlerin büyük bir kısmında³⁶²² ve Kur’ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁶²³ “Mutaffifin Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

³⁶¹⁴ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 325.

³⁶¹⁵ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 367.

³⁶¹⁶ Doğan, *a.g.e.*, s. 609.

³⁶¹⁷ Doğan, *a.g.e.*, s. 1288.

³⁶¹⁸ Meselâ bk. Bakara 2/188, 267, 278-279; En’âm 6-141-142.

³⁶¹⁹ Çiçek, *Delâletü esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 288-289.

³⁶²⁰ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 506.

³⁶²¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 83.

³⁶²² Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 297; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 225; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 333; İbn Atyyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 449; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 364; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 128; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VIII, 430; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 529; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 187.

³⁶²³ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 320; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 86.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Mutaffifîn” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Mutaffifîn, sûrenin tek ismidir.³⁶²⁴ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Mutaffifîn sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse³⁶²⁵ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Mutaffifîn sûresidir.³⁶²⁶

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Tatfif Sûresi: Mutaffifîn sûresine “Tatfif Sûresi” de denilir.³⁶²⁷ Sûre pek çok mushafta ve bazı tefsirlerde³⁶²⁸ “Tatfif Sûresi” olarak isimlendirmiştir. Bikâî’ye göre sûrede anlatılanları en iyi temsil etmesinden dolayı sûre bu adı almıştır.³⁶²⁹

2. Veylün lil Mutaffifîn Sûresi: Mutaffifîn sûresi “Veylün lil Mutaffifîn” olarak da anılmaktadır.³⁶³⁰ Nitekim sûre bazı kaynaklarda³⁶³¹ bu adla kaydedilmiştir.

Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının “Veylün lil Mutaffifîn” olduğunu belirtse³⁶³² de sûrenin bu adlarla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)’den herhangi bir rivayet tesbit edilmediği için bu iki ad, sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.³⁶³³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “mutaffifîn” kelimesinden almıştır.³⁶³⁴ Mutaffifîn kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁶³⁵ Birinci âyette, kıyamette “mutaffifler”in başına gelecek felakete dikkat çekildiği için sûre bu adı almıştır.³⁶³⁶

³⁶²⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 107.

³⁶²⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 235.

³⁶²⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

³⁶²⁷ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5645; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 217; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3986.

³⁶²⁸ Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XXI, 310; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 67.

³⁶²⁹ Bikâî, *a.g.e.*, XXI, 310.

³⁶³⁰ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5645.

³⁶³¹ Buhârî, “Tefsîr”, 83; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 74; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 185.

³⁶³² Henâî, *a.g.e.*, s. 235.

³⁶³³ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 531; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 319.

³⁶³⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 506; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 61; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 109.

³⁶³⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 427.

³⁶³⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 365.

Bu vasıftakiler, alışveriş ve benzeri hallerde insanlardan mak alırken ölçęęi sallayarak, malı sıkıştırarak, terazi ve ölçęęin ağızından çalarak basit hile yollarıyla fazla fazla alır; insanlara bir şey satarken ölçüp tarttiklarında ise ölçü ve tartı, eşitlik ve adalet sağlansın diye icat edildiği halde insanların haklarını noksanlaştırırılar.³⁶³⁷

Bütün bunlar, ticarete dürüst davranmanın, doğru ölçüp tartmanın, insanları aldatmamanın toplum düzenindeki önemini, tersi hareketlerin ise Hz. Allah'ın gazabına sebep olacağını vurgulamaktadır. İnsanları bu tür hilelerden alıkoyan en büyük faktör, hiç kuşkusuz âhîret inancıdır. Âhîret sorumluluğuna, hesap, ceza ve mükâfatına kesin olarak inananlar, asla böyle aldatmalara cesaret edemezler, Allah'tan korkarlar.³⁶³⁸

O halde “mutaffifin” ölçü ve tartıyı hakkıyla yapmayan; ölçü ve tartıyı kendilerine gelince tam, başkaları söz konusu olduğunda ise eksik ölçenleri ifade eder.³⁶³⁹ Bu sebeple 1-3. âyetlerde bir taraftan eksik ölçüp tartanlar yaptıkları işin çirkinliğinden dolayı kınanırken diğer taraftan böylesine çirkin bir işe kalkışanların âhîrette cezalandırılacağına dikkat çekilmektedir. Burada ölçü ve tartı örnek bir işlem olup daha genel olarak insanların, kendi haklarını gözettikleri kadar sorumluluklarını da özenle yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmakta, hakka konu olan her işlemde adaleti titizlikle korumaları istenmektedir.³⁶⁴⁰ Buna göre sûrenin ilk üç âyeti elbette yalnız ticarî muamelelere işaret etmeyip, her kişinin maddî mal varlığı ile ilgili haklarını ve sorumluluklarını kapsayan hem pratik hem de ahlâkî her türlü sosyal ilişki türüne temas etmektedir.³⁶⁴¹

İktisadî hayatın can damarı ticarettir. Ticaretin vazgeçilmez unsuru da insanlar arasındaki güven ve emniyettir. Öyle ki tacaret, güven ve emniyet üzerine kurulmuştur denebilir. Ticaretin bir özelliği de alan ve satan olarak her iki tarafın da karlı çıktığı ve memnun olduğu bir ilişki olmasıdır. İşte Mutaffifin ismi iktisadî hayattaki bu güven ve emniyeti bozan ve sadece kendi menfaatini düşünenlere işaret etmektedir.³⁶⁴²

³⁶³⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 339; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 537.

³⁶³⁸ Ateş, *a.g.e.*, X, 367-368.

³⁶³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 185-187; Sicistânî, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an*, s. 186; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 131.

³⁶⁴⁰ Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 573. Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin bu yöndeki bir yorumu için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, 92.

³⁶⁴¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 1245.

³⁶⁴² Çiçek, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 292-293.

Esasen kelimenin türetildiği tatfif, zıt anlamlı bir kelimedir. Hem maddî hem de manevî olarak ölçme ve değerlendirmede “kendine yontan” mantığını ifade eder. Buna göre Mutaffifin kelimesi, yolsuzluk yapanlar anlamına gelir. Konusu ise yolsuzluğu red ve adalete davettir. Ayrıca sûrede insanın hayatı hakkında tutulan kayıtların görüldüğü Hesap Günü’ne temas edilir. Bununla Kur’ân, insanın dünyada yaptıklarıyla âhirette karşılaşacakları arasında sebep sonuç ilişkisi bulunduğu hakikatine dikkat çeker.³⁶⁴³

Hilekâr iş adamı, bu davranışlarıyla önce rabbine karşı gelmiş olur; sonra da hilelerinin sezilmesiyle halk arasındaki itibarlarını yitirerek, kazanç ufkunda kayba uğrarlar. Zira ticaretin ruhu, doğruluk ve emniyettir.

3.6.2.2. Mâûn Sûresi

Kur’ân’da 4 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 107. sûre olan Mâûn sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.³⁶⁴⁴ Sûre, 7 âyettir.

İsmi: Sûre yaygın olarak “Mâûn” adıyla anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁶⁴⁵ tefsirlerin çoğunda³⁶⁴⁶ ve Kur’ân’a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁶⁴⁷ sûrenin adı “Mâûn Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Mâûn” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mâûn sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Mâûn ismi, sûrenin tevkîfî tek ismidir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Eraeyte Sûresi: Mâûn sûresine “Eraeyte Sûresi” de denilir.³⁶⁴⁸ Nitekim sûre birçok kaynakta bu adla kaydedilmiştir.³⁶⁴⁹ Sûrenin tevkîfî tek isminin “Eraeyte Sûresi” olduğu söylene³⁶⁵⁰ de bazı ilim adamlarınca bu ad sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.³⁶⁵¹

³⁶⁴³ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 466-467.

³⁶⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 509; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, I, 546.

³⁶⁴⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsir”, 107.

³⁶⁴⁶ Mâverdi, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 350; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 439; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 527; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 453; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 509; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VIII, 517; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 241; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 563.

³⁶⁴⁷ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 326; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 91; Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 65.

2. Dîn Sûresi: Sûreye, içinde bu ifade geçtiği için “Dîn Sûresi” de denilmektedir.³⁶⁵²

Ayrıca Mâûn sûresi bazı kaynaklarda **Eraeytellezî**,³⁶⁵³ **Tekzîb**³⁶⁵⁴ ve **Yetîm Sûresi**³⁶⁵⁵ olarak da anılmaktadır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını son âyetinde geçen ve sûrenin son kelimesi olan “mâûn” ifadesinden almıştır.³⁶⁵⁶ Mâûn kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁶⁵⁷ Buna göre sûrenin Maûn sûresi olarak anılmasının sebebi, iyiliğe engel olan müşriklerin vasıflarının anlatılması³⁶⁵⁸ ve son âyetinde “maûn”u menedenlerin eleştirilmesindedir.³⁶⁵⁹

Müfessirler “mâûn” ile ilgili şu izahları yapmışlardır: Bazılarına göre bu ifade ile “zekât” kastedilirken³⁶⁶⁰ müfessirlerin çoğuna göre mâûn, örfe verilmesi gereken, verilmemezlik edilmeyen, fakir zengin herkesin birbirinden istediği şeylerin tümünün adıdır. Böyle şeyleri vermeyenler, kötü huylu ve cimri diye nitelenirler. Bu şeyler, balta, kazan, kova, bakraç, tencere, çengel, kalbur ve çekiç vb. gibi aletlerdir. Bunlara, tuz, su ve kibrit vb. gibi şeylerin verilmesi de girer.³⁶⁶¹ Mâûn ile ilgili başka rivayetler de vardır.³⁶⁶²

Sûrede dikkati çeken önemli bir nokta şudur: Allah’a gönülden ibadet etmekle yardımlaşma ve dayanışmanın dindarlıkta birbirinden ayrılmazlığının vurgulanmış olmasıdır. Buna göre gerçekten dine inanan ve âhiret sorumluluğu taşıyan insan hem

³⁶⁴⁸ Bikâî, *Nazmü’-d-dürer*, XXII, 275; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 673; Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XXX, 241; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6162; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXX, 563.

³⁶⁴⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 107; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 657; Sehâvî, *Cemâli’l-kurrâ’*, I, 38; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176.

³⁶⁵⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 112.

³⁶⁵¹ Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 605; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 396.

³⁶⁵² Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 367; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 38; Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 275; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 241; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6162; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 563; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXX, 419.

³⁶⁵³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 563; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 695.

³⁶⁵⁴ Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 275; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 241; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 563; Karaman, *a.g.e.*, V, 695.

³⁶⁵⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 563; Karaman, *a.g.e.*, V, 695.

³⁶⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 253.

³⁶⁵⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 671.

³⁶⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 113.

³⁶⁵⁹ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 419.

³⁶⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 115; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 514.

³⁶⁶¹ Râzî, *a.g.e.*, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 515.

³⁶⁶² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 666-678; Sicistânî, *Tefsîru ğaribi’l-Kur’ân*, s. 197; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 353; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 115-116; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 515-517.

Allah'a hem de yaratılmışlara karşı ödevlerinin bilincinde olup bunları tam bir ihlâs ve samimiyetle yerine getiren, kendisi iyilikler yaptığı gibi herkesin de iyilik yapmasına ön ayak olan, yardımlaşma ve dayanışmanın önünü tıkayan değil, aksine gelişip yaygınlaşmasına, bireyselliği aşarak toplumsal ve kurumsal bir yapı kazanmasına katkıda bulunan insandır. İslâm'ın hâkim kılmak istediği gerçek ahlâk ve üstün insanlık işte budur.³⁶⁶³

Sûreye adını veren âyetin açılımı ve resmettiği insan tipi şöyle olur: Ama (güneş, hava, su, rüzgar ve yağmur) gibi insanlığın ortak malı olan şeyleri dahi esirgerler.³⁶⁶⁴ Adını “yardımlaşma” mânasına da gelen son âyetinden ve sûreye genel olarak hâkim olan konudan almıştır. Dine ve yapılan işlerin âhirette karşılığının alınacağına iman etmenin esas olduğunu ve toplumda dayanışma ve yardımlaşmanın şart olduğunu vurgular.³⁶⁶⁵

Bazı sûre isimlerinin, insan hayatındaki vazgeçilmez öneminden dolayı iktisadî ve ticarî konulara işaret etmesi son derece anlamlıdır.

3.6.3. Hukûkî Konular

Kur'ân'daki bazı sûreler isimlerini bazı hukukî konulardan almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 247 yerde geçen hak kelimesinin çoğulu olan “hukuk”, literatürde genellikle iki anlamda kullanılır. Birincisi, toplum hayatını ve dışa akseden şekliyle beşerî ilişkileri cebrî müeyyidelerle düzene koyan kurallar bütünüdür. Hukukun Türkçe'deki yaygın kullanımı da bu yöndedir. Hukuk kelimesinin ikinci anlamı, hak kelimesinin çoğulu olarak “temelde şâri'in, görünürde ise dinin, aklın ve hukuk düzeninin tanıdığı yetki, güç ve imtiyazlar” demektir. Bu anlamda hak, objektif hukukun hukuk sâjelerine tanıdığı yetkiyi anlatır. Arapça'da hukuk kelimesinin yaygın kullanımı da “haklar” anlamındadır. Hak kavramının hukuk telakkisiyle birlikte beşerî ilişkilerin ve insan toplumlarının tarihi kadar, hatta kavramın fikrî ve felsefî boyutu ölçü alınırsa insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Fert ve toplumların her yönüyle hak ve sorumluluklarının belirlenmesi ve dengelenmesi semavî dinlerin de ana konularından birini teşkil etmiştir.³⁶⁶⁶

³⁶⁶³ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 698.

³⁶⁶⁴ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 537.

³⁶⁶⁵ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 602.

³⁶⁶⁶ Bardakoğlu, Ali, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 139.

Kur'ân'da ismini hukukî terimlerden alan sûreler bulunmaktadır. Bu bakımdan burada Nisâ, Mücâdile, Talâk ve Tahrîm sûreleri ele alınacaktır.

3.6.3.1. Nisâ Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 29,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 4. sûre olan Nisâ sûresi, Medine'de indirilmiştir.³⁶⁶⁷ Nisâ sûresi, 176 âyettir. Uzunluk itibariyle Bakara sûresinden sonra Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun ikinci sûresidir.

İsmi: Sûrenin yaygın olarak kullanılan ismi, Nisâ'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁶⁶⁸ tefsirlerde³⁶⁶⁹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³⁶⁷⁰ “Nisâ Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde “es-sûretü'lletî tüzkerü fiha'n-Nisâ/İçinde Nisâ'nın zikredildiği sûre” şeklinde kaydederken³⁶⁷¹ sûrenin bitiminde izafetli olarak “Sûretü'n-Nisâ/Nisâ Sûresi” ifadesini kullanmıştır.³⁶⁷²

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁶⁷³ sûrenin daha sahâbe döneminde “Nisâ Sûresi” olarak adlandırıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Nisâ, sûrenin tek ismidir.³⁶⁷⁴ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Nisâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Nisâ sûresidir.³⁶⁷⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bir adı bilinmemektedir.

Öte yandan Nisâ sûresine bu isimden genişletilmiş olarak **Sûretü'n-Nisâi't-Tûlâ** veya **Sûretü'n-Nisâi'l-Kübrâ** (Uzun/Büyük Nisâ Sûresi) da denilmiştir.³⁶⁷⁶ Fîrûzâbâdî

³⁶⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 5; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 169.

³⁶⁶⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 4; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 5; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 4.

³⁶⁶⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 5; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 446; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 5; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, II, 3; Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, V, 169; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 178; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, IV, 211.

³⁶⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efhân*, s. 282; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁶⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 339.

³⁶⁷² Bk. Taberî, *a.g.e.*, VII, 726.

³⁶⁷³ Buhârî, “Megâzî”, 60; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 6, 35; Müslim; “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 247, 248.

³⁶⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, IV, 211; Karaman, *Kur'ân Yolu*, II, 7.

³⁶⁷⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 210.

³⁶⁷⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 169; Cezâirî, *et-Tibyân*, s. 162; Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 132; Şehhâte, Abdullah Mahmûd, *Ulûmu'l-Kur'ân*, Dâru Ğarîb, Kahire 2002, s. 286.

naklettiği bu ismi, İbn Mes‘ûd’dan rivayet edilen “Sûretü’n-Nisâi’l-Kusrâ (Küçük Nisâ Sûresi)”, “Sûretü’n-Nisâi’t-Tûlâ”dan sonra inmiştir.”³⁶⁷⁷ beyanından almış olmalıdır.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Nisâ kelimesi, sûrenin ilk âyetinde geçmektedir. Sûre, kadınlarla ilgili konuları diğer sûrelerin sahip olmadığı derecede ihtiva ettiği için bu adı almıştır.³⁶⁷⁸ Nisâ kelimesi her ne kadar farklı sûrelerde geçmiş olsa da kadınlar hakkındaki hükümlerin genişliği ve “nisâ” kelimesinin tekrarı bakımından bu sûredeki kadar fazla değildir.³⁶⁷⁹ Nisâ kelimesi, yirmi defa Nisâ sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam elli yedi kez geçmektedir.³⁶⁸⁰ Sûreye, ana eksenini kadınlar olduğu için Nisâ ismi verilmiştir.³⁶⁸¹ Bu bakımdan sûrenin ismiyle muhtevası uyum içindedir.

Sûrenin büyük bir kısmı ve başlıca içeriği kadın hakları³⁶⁸² ve aile hayatına ait meselelerdir.³⁶⁸³ Sûre, kadınlar hakkında birçok hüküm ihtiva etmektedir ve sûrede Câhiliye döneminde mahrum oldukları haklar kadınlara verilmektedir.³⁶⁸⁴ Buna göre sûre, adını muhtevasından almaktadır.

İbrahim Halife’ye göre sûreye Nisâ sûresi adının verilmesi, sadece kadınlar hakkında hükümler ihtiva etmesi değil, sûrede anlatılan hususların başka sûrelerde bulunmaması, bu hükümlerin sûrenin tümüne yayılmış olması ve sûrenin genel havasına sahip olmasıdır.³⁶⁸⁵ Muhammed Esed’e göre sûreye bu adın verilmesindeki etken büyük bölümüyle miras hukuku, belli derecede kan bağı olanlar arasında evliliğin yasaklanması ve evlilik ilişkileri gibi konuları kapsayan aile hayatı ile ilgili genel sorunları ve kadın haklarını ele almasıdır.³⁶⁸⁶ Elmalılı’ya göre ise sûrede kadının ve kadınlığın pek önemli bir yeri bulunmasından dolayı da ilk âyetinden itibaren kadının yaratılışına ve şerefine dikkat çekilmiş, ismine de “Nisâ Sûresi” denilmiştir.³⁶⁸⁷

³⁶⁷⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 65.

³⁶⁷⁸ Şeltût, Mahmûd, *İle’l-Kur’âni’l-Kerîm, Dârü’ş-şürûk*, Kahire ts., s. 30.

³⁶⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 340; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 177.

³⁶⁸⁰ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 699.

³⁶⁸¹ Bikâî, *Nazmü’d-dürrer*, V, 171.

³⁶⁸² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 187.

³⁶⁸³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, II, 540.

³⁶⁸⁴ Şehhâte, *a.g.e.*, s. 286; Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 76.

³⁶⁸⁵ Halife, *et-Tefsîru’t-tahlîli li sûreti’n-Nisâ*, s. 21-22, 26.

³⁶⁸⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 131.

³⁶⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 1270-1271.

Dikkat çekici olan bir durum da Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on dört sûresi içinde "er-ricâl (erkekler)" ismini taşıyan bir sûre bulunmadığı halde bu sûreye "Nisâ (kadınlar)" adı verilmesidir. Bu durum, kadınlar için bir onurlandırma, daha önce hep ikinci planda tutulmuş ve hakları verilmemiş kadınlarla ilgili -büyük ölçüde Medine döneminde gerçekleştirilen- inkılâbın bir sembolü ve işareti olarak da değerlendirilebilir.³⁶⁸⁸ Kadınlarla ilgili hükümler sadece Nisâ sûresinde ele alınmamıştır. Fakat kendilerine has sûre tahsis edildiğini duyup öğrenince Allah Teâlâ'nın verdiği onur ve ilgiden dolayı nice kadınların kalpleri sevinçten çarpmaktadır. Kadınlara verilen bu değer, İslâm'ın onlara kıymet vermediğini iddia eden ve İslâm'ı taşıyanlara çarpıcı bir cevaptır. İslâm'ın kadınlara her türlü kazanç ve avantajı sağladığı; onları her türlü haksızlık ve kötülükten koruduğu açıktır.³⁶⁸⁹

Nisâ sûresi "kadın hakları" konusunu işleyen sûrelerdendir.³⁶⁹⁰ Kadına değer in esamesinin okunmadığı bir toplumda, kadın hak ve sorumluluklarından söz eden bir sûre barındırmak, Kur'ân'ın gerçekleştirdiği sosyal hamlelerden biridir. Kur'ân kadınlara bir sûre ayırmıştır. Bunu modernizmin yaptığı gibi "kadın" olduğu için değil, insan olduğu için yapmıştır. Kur'ân, sûrenin ilk âyetiyle esas olanın erkeklik veya kadınlık değil, insanlık olduğunu, insanlık ortak paydasının daima önde tutulmasını, hayatın bu ortak payda üzerine inşa edilmesi gerektiğini, cinsiyet farkının ayrımcılığa medar olmaması gerektiğini, aksine bunun fitrî bir görev paylaşımı olduğunu ima ve ihsas etmiştir.³⁶⁹¹ Mevdûdî'ye göre de Nisâ ismi, sûrenin amacını yansıtmaktadır.³⁶⁹² Bu açıdan sûrenin Nisâ isminin çağrıştırdıkları oldukça dikkat çekicidir.

3.6.3.2. Mücâdile Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 58. sûre olan Mücâdile sûresi, Medine'de inmiştir.³⁶⁹³ Sûre, 22 âyettir. Sûre, her âyetinde "Allah" lafzının geçtiği tek sûredir.³⁶⁹⁴

³⁶⁸⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu*, II, 7-8.

³⁶⁸⁹ Şeltût, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 135.

³⁶⁹⁰ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 413.

³⁶⁹¹ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

³⁶⁹² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 261-262.

³⁶⁹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 280; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 231; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 456.

³⁶⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 322.

İsmi: Sûre, Mücâdile veya Mücâdele sûresi olarak tanınmaktadır.³⁶⁹⁵ İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre mushaflarda, hadis kitaplarında ve tefsirlerde "dâl"ın kesresiyle "Mücâdile Sûresi" veya "dâl"ın üstünüyle "Mücâdele Sûresi" olarak adlandırılmaktadır.³⁶⁹⁶ Nitekim sûre bazı kaynaklarda³⁶⁹⁷ "Mücâdile" olarak geçerken bazılarında³⁶⁹⁸ ise "Mücâdele" şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca Hz. Osman'a izafe edilen; fakat VIII. asrın son çeyreğine (hicrî asrın 2. yarısına) ait olduğu tahmin edilen St. Petersburg mushafından bir parçada sûrenin "Mücâdile" ya da "Mücâdele" olarak kayıtlı olduğu görülmektedir.³⁶⁹⁹

Âlûsî'ye göre sûre her iki şekilde de isimlendirilmiştir; fakat maruf olan "Mücâdile" şeklinde okunmasıdır.³⁷⁰⁰ Elmalılı'ya göre de sûrenin "Mücâdile" şeklinde okunması daha meşhurdur.³⁷⁰¹

İsminin Kaynağı: Havle bint Sa'lebe'den yapılan bir rivayet,³⁷⁰² sûrenin daha sahâbe devrinde "Mücâdile" veya "Mücâdele" olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mücâdile sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Mücâdile sûresidir.³⁷⁰³

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Zihâr Sûresi: Sûreye "Zihâr Sûresi" ismi de verilmiştir.³⁷⁰⁴ Sûre, Zihâr'ın hükmünün anlatıldığı sûrenin ikinci âyetinden dolayı bu ismi almıştır.³⁷⁰⁵ Übey b.

³⁶⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 313; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 280; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIX, 331; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 5; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105.

³⁶⁹⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVII, 353.

³⁶⁹⁷ Buhârî, "Tefsîr", 58; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 487; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 272.

³⁶⁹⁸ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 58; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 446; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 133; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 58; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 56; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 2.

³⁶⁹⁹ Altıkulaç, *Hz. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf*, s. 105.

³⁷⁰⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 2.

³⁷⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4772.

³⁷⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 254.

³⁷⁰³ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 105; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 169.

³⁷⁰⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 2.

³⁷⁰⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 106; Bombâ, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 61.

Kâ'b'ın mushafında bu sûrenin isminin “Zihâr Sûresi” olarak kaydedildiği belirtilmiştir.³⁷⁰⁶

2. Kad Semi‘a Sûresi: Sûreye “Kad Semi‘a Sûresi” de denilmiştir.³⁷⁰⁷ Sûrenin ilk âyeti “Kad Semi‘a” ifadesi ile başladığı için kendisine bu isim verilmiştir.³⁷⁰⁸ İbn Âşûr, Tunus’taki çocuklara Kur’ân öğretimi yapan kurslarda da sûrenin bu adının yaygın olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰⁹ Ayrıca sûreye **Kad Semi‘allahü Sûresi**³⁷¹⁰ de denilir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre bu adı, ilk âyetinde geçen ve aynı kökten türetilmiş olan “tücâdilüke” fiilinden almıştır.³⁷¹¹ Mücâdile veya mücâdele kelimeleri bu formuyla Kur’ân’da geçmemekte; fakat bu kelimelerle aynı kökten olup çeşitli kalıplarla gelen ifadeler, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam yirmi dokuz kez geçmektedir.³⁷¹² Sûreye, bir aile meselesi hakkındaki mücâdele olayını bildirdiği için bu isim verilmiştir.³⁷¹³

Sûrenin ilk âyetlerinin iniş sebebi olarak gösterilen olay özetle şöyledir: Ensar’dan Evs kabilesinin reisi Ubâde b. Sâmit’in kardeşi olan Evs b. Sâmit, bir sebeple kızıp hanımı Hazreç kabilesinden Havle (veya Huveyle) bint Sa‘lebe’ye zihâr yapmıştı. (“Sırtın anamın sırtıdır” demişti) Çok geçmeden söylediğine pişman oldu ve evliliğe dönüş yapmak istedi. Bu, müsluman toplumun karşılaştığı ilk zihâr uygulamasıydı. Kadın geleneğe göre yasak olan bu ilişkiyi bu halde sürdürmeyi kabul etmedi. Sonunda duruma bir çare bulması için Resûlullah (s.a.s.)’a baş vurdu. Gençliğini kocası uğruna tükettiğini, ona çocuklar verdiğini; ama şimdi yaşlanınca kapı dışarı edildiğini dertli dertli anlattı. Hz. Peygamber (a.s.) bu konuda ilâhî bir bildirim olmadığını ve bilinen hükümden (haramlık) başka bir çözüm söyleyemeyeceğini belirtti. Kadın durumun çok vahim olduğunu tekrar tekrar ifade ettiyse de farklı bir cevap alamadı. Daha sonra kadın Allah’a yalvarmaya ve halinden yakınmaya başladı. “Allah’ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Küçük çocuklarım var; onları babalarına bıraksam perişan

³⁷⁰⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 2; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4772; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVIII, 5.

³⁷⁰⁷ Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 2; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4772; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 5.

³⁷⁰⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3643.

³⁷⁰⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 5.

³⁷¹⁰ Bikâî, *Mesâ’idü’n-nazar*, III, 67; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 2; Bombâ, *a.g.e.*, s. 61.

³⁷¹¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 456; Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1119; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 257.

³⁷¹² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 165.

³⁷¹³ Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 3643.

olurlar, kendime alsam aç kalırlar. Halimi sana arz ediyorum, beni bu sıkıntıdan kurtar; Resulünün dilinden bir vahiy inzal buyur!” diye dua ediyordu. Kısa bir süre sonra - Havle henüz oradan ayrılmadan- bu âyetler indi. Hz. Peygamber (a.s.) onu müjdeledi ve âyetleri okudu. Ardından kocasını çağırıp onun durumunu öğrendi; köle azat edemeyeceğini, iki ay peş peşe oruç tutamayacağını ve altmış fakiri doyuracak kadar malî imkânının da bulunmadığını anlayınca ona bir miktar yardımda bulundu ve bereketlenmesi için dua etti. Ve bu şekilde aralarını düzeltti. Olaya tanık olan Hz. Âişe “Bütün sesleri işiten Allah ne kadar yüce! O kadın durumunu anlatırken ve Cenâb-ı Allah’a yalvarırken öylesine yavaş ve fısıltıyla konuşuyordu ki dediklerinin bir kısmını işkemişiyordum” diyerek adetâ ilk âyetin “*Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir*” mealindeki kısmını tefsir etmiş oluyordu.³⁷¹⁴

Mevdûdî’ye göre sûrenin girişinde beyan edilen bir olayı, yani bir kadının Hz. Peygamber (a.s.)’den kocasıyla arasındaki “zihâr” meselesine çözüm bulmasını, böylelikle kendisini ve çocuklarını mahvolmaktan kurtarması için sürekli ve ısrarlı taleplerini, Allah Teâlâ, “Mücâdele” olarak nitelemiştir. Dolayısıyla sûrenin adı da “Mücâdele Sûresi” olmuştur.³⁷¹⁵ Fakat sûreye adını veren ibarenin bağlamı, Mücâdile adını doğrudan destekler. Mücâdele ismi bağlamdan kopuktur. Sanki ortada birbiriyle yenişmeye çalışan iki taraf varmış kanaati verir. Oysa öyle bir şey yoktur. Eğer öyleyse “Mücâdelenin tarafları Allah’ın desteklediği kadın ve Hz. Peygamber (a.s.)’dir” demek durumunda kalırız. Bu ise ne doğrudur ne de vakıya mutabıktır. Ortada kocası tarafından mağdur edilmiş ve hakkını sonuna kadar arayan mümin bir kadın vardır. Sûre bu olayı anlattığı için, adı “hakkını arayan kadın” mânasına gelen Mücâdile olarak telaffuz edilmelidir.³⁷¹⁶

Bu âyetlerde, Câhiliye dönemi âdetine göre eşlerin, tekrar birleşmelerine imkân vermeyecek biçimde ayrılmaları sonucunu doğuran ve kadına zarar veren bir boşama türü olan zihar uygulaması âyetlerin inmesinden kısa bir süre önce meydana gelen bir olayla ilintilendirilerek yerilmiş ve bu konuda yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bir erkek karısından kesin olarak ayrılmak istediği zaman ona “Sen bana anamın sırtı

³⁷¹⁴ İbn Mace, “Talak”, 25; Ebû Davud, “Talâk”, 17; Nesâî, “Talâk”, 34. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXII, 446-455; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 56-57; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 272-273; Kurtubî, *el-Câmi’*, XX, 281-283.

³⁷¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 141.

³⁷¹⁶ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 386.

gibisin” der ve artık karısı ona yasak sayılırdı. İşte bu sözde, annesinin mahrem bir yerini belirtmek üzere “sırt” anlamına gelen “zahr” kelimesi kullanıldığından, hukukî sonucu olan bu işleme de belirtilen kelimedenden türetilerek “zihâr, zihâr yapma” deniyordu. Câhiliye toplumunda erkekle karısı veya onun akrabaları arasında bir husumet ortaya çıktığında zihâr yeminine başvurulurdu, bu o topluma özgü yemin türlerinden biriydi.³⁷¹⁷ Buna göre, müslümanlar içinden sıradan bir kadının kişisel bir sorunu da olsa, yüce Allah onun durumunu görmekte, bir başka deyişle göklerin ve yerin yönetimiyle ilgili tasarruflarda bulunurken, hiçbir şey O’nun bu durumu görmesi ve işitmesinden alıkoymamaktır.³⁷¹⁸

Sûre, İslâm öncesi dönemde gelenekleşmiş bir haksızlık ve ayrımcılık örneği üzerinden kadına yönelik zulmü reddeder. Bu, eşi anne yerine koyarak onu haklarından mahrum bırakma geleneği olan “zihar”dır. Dahası “hakkını ve hukukunu arayan kadın” olarak hem Kur’ân’da hem de tarihe geçer. Hakkını aramakta gönülsüz davranan nice erkeğe bir kadın rehberlik yapar.³⁷¹⁹

3.6.3.3. Talâk Sûresi

Kur’ân’da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 65. sûre olan Talâk sûresi, Medine’de inmiştir.³⁷²⁰ Sûre, 12 âyettir.

İsmi: Sûrenin kaynaklarda yaygın olarak kullanılan ismi, Talâk’tır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁷²¹ tefsirlerde³⁷²² ve Kur’ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde³⁷²³ sûrenin adı “Talâk Sûresi” olarak geçmektedir.

Talâk (boşanma) ve tatlik (boşama) sözlükte “serbest bırakmak, bir bağı, bir bağlantıyı kaldırıp salıvermek” demektir.³⁷²⁴ Hukuken ise nikâh ile sabit olan bağı ortadan kaldırmaktır.³⁷²⁵

³⁷¹⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi’l-Arab kable’l-İslâm*, ys., 2. bs., y.y. 1413/1993, V, 550-551, Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 259.

³⁷¹⁸ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVIII, 3505.

³⁷¹⁹ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 388.

³⁷²⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 26; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 264; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 469.

³⁷²¹ Buhârî, “Tefsîr”, 65; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 65.

³⁷²² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 22; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 183; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 28; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 138; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, V, 322; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 26; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, VIII, 277; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XX, 139; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXVIII, 128; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVIII, 292.

³⁷²³ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 314; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Suyûtî, *et-Taḥbîr*, s. 370; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 108.

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'un tesbitine göre sûrenin "Talâk" adıyla isimlendirildiğine dair Hz. Peygamber (a.s.)'in kabulüne karşılanmış bir sözü yoktur.³⁷²⁶

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Talâk, sûrenin tek ismidir.³⁷²⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Talâk sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Talâk sûresidir.³⁷²⁸

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de icthâdî ismi bulunmaktadır. Şöyle ki, Talâk sûresine **Sûretü'n-Nisâi'l-Kusrâ** veya **Sûretü'n-Nisâi's-Sügrâ** (Kısa/Küçük Nisâ Sûresi) da denilmektedir.³⁷²⁹ Sûreye bu adın verilmesi, sûrenin kadınlarla ilgili hükümleri içermesi sebebiyle olmalıdır.³⁷³⁰ Daha önce belirttiğimiz gibi bu isim, İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen "Sûretü'n-Nisâi'l-Kusrâ (Küçük Nisâ Sûresi)", "Sûretü'n-Nisâi't-Tûlâ"dan sonra inmiştir."³⁷³¹ beyanından alınmış olmalıdır.

Diğer yandan Kur'ân'daki herhangi bir sûreye küçük veya büyük denilip denilemeyeceği hakkında tartışmalar yapılmış ve bazı ilim adamları bu isimlendirmeyi doğru bulmamıştır.³⁷³²

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, "talâk" kelimesi ile aynı kökten gelen fiillerin bulunduğu ilk âyetinden almıştır.³⁷³³ Talâk kelimesi bu formuyla iki kez olmak üzere sadece Bakara sûresinde geçmektedir. Talâk ile aynı kökten gelen fiil, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam on kez geçmektedir.³⁷³⁴

³⁷²⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 343.

³⁷²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 5042.

³⁷²⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 292.

³⁷²⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 292; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 494.

³⁷²⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 108; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 198.

³⁷²⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 169, 469; Bikâî, *a.g.e.*, XX, 139; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 128; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5042; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 323; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, IV, 220; Şehhâte, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 286.

³⁷³⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 108. İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 292.

³⁷³¹ Buhârî, "Tefsîr", 65.

³⁷³² Bk. İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 292; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 76-77.

³⁷³³ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 465.

³⁷³⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 427-428.

Sûrede talâk (boşama/boşanma) ve iddet hükümleri beyan edildiği,³⁷³⁵ genel konusu bu olduğu ve ilk âyetinde aynı kökten gelen fiiller kullanıldığı için sûre “Talâk” ismini almıştır.³⁷³⁶

Medine döneminin ortalarında nâzil olan bu sûrenin tamamı, boşama/boşanma probleminin özel bir cephesine, boşanan kadınların bağının nihaî olarak çözülüp de yeni bir evlilik yapmalarına izin verilmeden önce riayet etmeleri gereken bekleme dönemi (iddet) ile ilgili kurallara tahsis edilmiştir. Böylece de Bakara sûresinin 228-233. âyetlerini daha da açmakta ve açıklamaktadır.³⁷³⁷ Bu bağlamda sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki ilişkinin varlığı açıktır.

Sûrenin amacı, boşanma ve iddet hükümlerinin açıklanmasıdır. Müşrikler bu konuda kadınlara zalimce hükümler uyguluyorlardı. İşte sûre kadınların boşanmaları ve iddetleri hakkında onlara insafî davranılması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁷³⁸

Birçok âyet ve hadiste insanın, ruhen ve bedenen birbirine ihtiyaç duyan ve birbirini tamamlayan iki cins olarak yaratılmasının hikmeti ve önemi üzerinde durulmuş, evlilik birliğinin hem kurulması hem de korunması teşvik edilmiştir. Bu arada, mutlu bir yuvanın tesis edilmesi ve evlilik düzeninin sağlıklı biçimde işlemesi için birçok buyruk, yasak ve öğüde yer verilmiş ve bazı tedbirler alınmıştır. Fakat evliliğin sona erdirilmesi kaçınılmaz hale gelse bile -kilise hukukunda olduğu gibi- ömür boyu beraberlik zorunlu kılınmamış, bu sosyal realitenin daha büyük yaralar açmasının önlenmesine ağırlık verilmiştir. Bu sûrede ağırlıklı olarak evliliğin sona ermesinin sonuçları üzerinde durulmaktadır; ama bunlar da bir yönüyle evlilik birliğini olabildiğince korumaya katkı sağlayıcı önlemler niteliğindedir.³⁷³⁹

Sûrenin üzerinde durduğu konu, Kur’ân’da evlilik ve aile ilişkilerine ne denli önem verildiğine bir işarettir. Bunun yanında İslâm, fitrî isteklere savaşı açmaz.³⁷⁴⁰ Sûrenin boşamaya ilişkin bölümünün tamamına hâkim olan fikri, evlilik kurumunun, dolayısıyla evliliğe son verilmesinin ciddiye alınması gereken bir konu olduğu, bu konuda atılacak

³⁷³⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVIII, 261.

³⁷³⁶ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 379.

³⁷³⁷ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1158.

³⁷³⁸ Sa’îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur’ân*, s. 318.

³⁷³⁹ Karaman, *a.g.e.*, V, 382-383.

³⁷⁴⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, XXVIII, 3596.

her adımın, birden fazla kişiyi ilgilendiren belirli sorumlulukları da beraberinde getireceği şeklinde özetlemek mümkündür.³⁷⁴¹

Âyetteki emrin muhatabı eşini boşayan erkektir. Mümin erkeğe, boşama yetkisini kullanırken kadının hak ve hukukunu koruması emredilmekte, bunun Allah'a karşı sorumluluğunun bir parçası olduğu hatırlatılmaktadır. Sûreye adını veren âyetin bu muhtevası hatırlandığında, sûrenin adının açılımı “Boşama konusunda sorumlu davranış” şeklinde formüle edilebilir. Ayrıca sûrenin Talâk olarak isimlendirilmesi, bu sûreyi tıpkı Nisâ sûresi gibi “kadın hakları” konusunu işleyen sûreler safına yerleştirir.³⁷⁴²

3.6.3.4. Tahrîm Sûresi

Kur'ân'da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 66. sûre olan Tahrîm sûresi, Medine'de inmiştir.³⁷⁴³ Sûre, 12 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tahrîm'dir. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁷⁴⁴ tefsirlerde³⁷⁴⁵ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁷⁴⁶ “Tahrîm Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Tahrîm” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Tahrîm sûresi tek bir isimle meşhur olmakla birlikte³⁷⁴⁷ İslâmî bazı kaynaklarda sûrenin birden fazla adının olduğu görülmektedir.

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Tahrîm sûresidir.³⁷⁴⁸

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

³⁷⁴¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 383.

³⁷⁴² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 413.

³⁷⁴³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 67; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 269; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 471.

³⁷⁴⁴ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 65; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 66.

³⁷⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 83; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 191; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 38; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 153; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 329; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, 67; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 284; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 179; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 146; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 343.

³⁷⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 315; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37-38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

³⁷⁴⁷ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 503.

³⁷⁴⁸ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 108.

1. Lime Tüharrimü Sûresi: Bu sûreye “Lime Tüharrimü Sûresi” adı da verilmektedir.³⁷⁴⁹ Adını sûrenin ilk âyetinde geçen ifadelerden alan bu isim, sûrenin ictihâdî isimlerindendir sayılmıştır.³⁷⁵⁰

2. Müteharrim Sûresi: Tahrîm sûresi, Buhârî’de³⁷⁵¹ de geçtiği üzere “Müteharrim Sûresi” şeklinde de adlandırılmıştır.³⁷⁵²

Tahrîm sûresi ilk bölümü Hz. Peygamber (a.s.)’in şahsî ve ailevî hayatının belli başlı yönlerini ele aldığı için³⁷⁵³ **Nebî Sûresi**³⁷⁵⁴ ve **Nisâ Sûresi**³⁷⁵⁵ adlarıyla da anılmaktadır. Bazı ilim adamları ise sûrenin tevkîfî tek adının **Yâ Eyyüy’n-Nebî Lime Tüharrimü mâ Ehallallâ lek** olduğunu belirtmektedir.³⁷⁵⁶ Fakat kanaatimize bu ifade bir isimlendirme değil, ancak nitelendirme veya tanımlama olabilir.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, baş kısmındaki konusundan almıştır.³⁷⁵⁷ Hz. Peygamber (a.s.)’in kendisi için koyduğu geçici yasaklardan söz edilirken ilk âyette geçen fiilin masdarı olan “tahrîm” kelimesi sûreye ad olmuştur.³⁷⁵⁸ Tahrîm kelimesi bu formuyla Kur’ân’da geçmemektedir; fakat tahrîm ile aynı kökten gelen fiil, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam otuz dokuz kez geçmektedir.³⁷⁵⁹ Sûrenin baş kısmında Hz. Peygamber (a.s.) ile bazı hanımları arasında geçen bir olaydan dolayı Resûlullah (s.a.s.)’in, bazı yiyecekleri kendisine haram kıldığını anlattığı için sûreye bu isim verilmiştir.³⁷⁶⁰ Mevdûdî’ye göre bu adın, sûrenin muhtevasıyla doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Yani, sûrede birtakım haramlar bildiriliyor değildir. Sadece, Hz. Peygamber (a.s.)’in birşeyi nefesine yasaklama teşebbüsü ele alınmaktadır.³⁷⁶¹

³⁷⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXVIII, 146; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 164; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 5084.

³⁷⁵⁰ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 109.

³⁷⁵¹ Buhârî, “Tefsîr”, 66.

³⁷⁵² İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 329; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 471; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 146; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5084.

³⁷⁵³ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1162.

³⁷⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 153; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 38; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXI, 67; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XX, 179; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3765.

³⁷⁵⁵ Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 146.

³⁷⁵⁶ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 172.

³⁷⁵⁷ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 559.

³⁷⁵⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 471; Yazır, *a.g.e.*, VII, 5084; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 400.

³⁷⁵⁹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 427-428.

³⁷⁶⁰ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 507.

³⁷⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 349.

Kur'ân'da, Hz. Peygamber (a.s.)'in kendisine haram kıldığı nesnenin niteliği açıklanmamıştır. Fakat sûrenin ilk âyetlerinin iniş sebebi olarak tefsir ve hadis kaynaklarında zikredilen olaylarla ilgili rivayetler ayrı ayrı ele alındığında konuya ışık tutar nitelikte olmakla beraber, Taberî'nin belirttiği üzere âyetlerin ifadesine bağlı bir yorum yapmak daha isabetli görünmektedir. Buna göre ilk âyetten çıkan mâna şu olmaktadır: Hz. Peygamber (a.s.) esasen helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamıştı. Allah Teâlâ tarafından, eşlerinin hatırına veya onlar sebebiyle kendisini böyle bir mahrumiyete itmesinin doğru olmadığı bildirilmiş, ikinci âyette de böyle bir karar yemin eşliğinde verilmiş olsa bile, üzerinde sebat edilmesi uygun olmayan yeminlerden vazgeçip kefaret ödeme tarzında şer'î bir yol bulunduğu hatırlatılmıştır. Yasağın konusu cariyesine yaklaşmama, bir şeyi yememe veya içmeme olabileceği gibi başka bir şey de olabilir.³⁷⁶²

Esasında Resûlullah (s.a.s.), balı veya Hz. Mariye'yi şer'î anlamda kendisine haram kılmamış, sadece bunlardan kendisini yoksun bırakmayı kararlaştırmıştı. Buna göre sûrede, başkalarını memnun etmek için helal olan bir şeyi harammış gibi terk etmenin, nefsi mahrum etmenin uygun olmadığına işaret vardır.³⁷⁶³

Öte yandan Resûlullah (s.a.s.)'in evinde ve eşleri arasında meydana gelen olayların ışığında genel olarak toplum için geçerli olacak direktifler sunulmaktadır.³⁷⁶⁴ Çünkü genel bir kural olarak sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mani değildir.

Kur'ân'daki bazı sûrelerin isimlerinin hukukî konulara işaret etmesi, Cenâb-ı Allah'ı hoşnut edecek sınırların gösterilmesi ve çağrıştırdıkları bakımından oldukça önemlidir.

3.6.4. Askerî Konular

Uzun hayatı boyunca insanlığı meşgul eden önemli hususlardan bir tanesi de olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla savaşlardır. İnsanlık tarihinde bağımsız siyasal organizasyonların kurulup toplumların birbiriyle ilişki kurduğu ilk dönemlerden itibaren çıkar çatışmaları, güç dengeleri ve dinî-ideolojik sebepler ekseninde düşmanca tutumlar gündeme

³⁷⁶² Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 402. Geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 83-88; 89-90; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 5084-5102.

³⁷⁶³ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, XXVIII, 3615; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3765.

³⁷⁶⁴ Kutub, *a.g.e.*, XXVIII, 3610.

gelmiştir. İbn Haldun'un deyimiyle³⁷⁶⁵ savaş insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir ve doğal bir gelişmedir. Başka toplumları kendi egemenliği altına alma, mal ve zenginliklerine el koyma, sömürme, ilâhî mesajın insanlara ulaşmasını engelleme yönündeki faaliyetler tarih boyunca hep devam etmiş, hak ve bâtılın mücadelesi hep var olmuş, dolayısıyla İslâmiyet'te sömürü ve zulmü önleme ve insanlığın huzurunu temin için belli bir aşamadan sonra silahlı mücadele meşrû kabul edilmiştir.³⁷⁶⁶

Bu bakımdan Kur'ân'daki sûrelerin bir kısmı, isimlerini hayatın her döneminde insanlığın başına gelebilecek savaş ve askeriyeyle ait konulardan almaktadır. Bunlar, Enfâl, Ahzâb, Feth, Haşr, Mümtehine, Saf, Âdiyât ve Nasr sûreleridir.

3.6.4.1. Enfâl Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 8. sûre olan Enfâl sûresi, Medine'de nâzil olmuştur.³⁷⁶⁷ Sûre, 75 âyettir.

İsmi: Sûre yaygın olarak "Enfâl" ismiyle anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁷⁶⁸ tefsirlerde³⁷⁶⁹ ve İslâmî çeşitli kaynaklarda³⁷⁷⁰ "Enfâl Sûresi" olarak kaydedilmiştir. Taberî ise sûreyi sûrenin girişinde "es-sûretü'lletî tüzkerü fihâ'l-Enfâl/İçinde Enfâl'in zikredildiği sûre" şeklinde kaydederken³⁷⁷¹ sûrenin bitiminde izafetli olarak "Sûretü'l-Enfâl/Enfâl Sûresi" ifadesini kullanmıştır.³⁷⁷²

Enfâl, lügat mânası "fazlalık, fazladan" demek olan "nefel" kelimesinin çoğuludur ve "Ganimetler" anlamına gelmektedir.³⁷⁷³

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁷⁷⁴ sûrenin sahâbe döneminden beri "Enfâl" ismiyle anıldığını göstermektedir.

³⁷⁶⁵ İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, I, 529.

³⁷⁶⁶ Yaman, Ahmet, "Savaş", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 189-190.

³⁷⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 441; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 222.

³⁷⁶⁸ Buhârî, "Tefsîr", 8; Müslim, "Tefsîr", 5; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 9; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 8.

³⁷⁶⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 399; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 292; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 549; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, II, 496; Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 441; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VIII, 214; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, IX, 157; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, IX, 245.

³⁷⁷⁰ Kayrevânî, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, s. 66; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 284; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 95.

³⁷⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XI, 5.

³⁷⁷² Bk. Taberî, *a.g.e.*, XI, 302.

³⁷⁷³ Sicistânî, *Tefsîru'ğaribi'l-Kur'ân*, s. 63; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 558.

³⁷⁷⁴ Buhârî, "Tefsîr", 59; Müslim, "Tefsîr", 31.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Enfâl sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Enfâl sûresidir.³⁷⁷⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Bedir Sûresi: Enfâl sûresi “Bedir Sûresi” olarak da isimlendirilmektedir.³⁷⁷⁶ Sûre, Bedir Savaşı sırasında gelmeye başladığı ve Bedir de dâhil olmak üzere savaşa ilgili bir kısım hükümler taşıdığı için Bedir sûresi ismiyle anılmıştır.³⁷⁷⁷

2. Cihâd Sûresi: Enfâl sûresi “Cihâd Sûresi” olarak da adlandırılmaktadır.³⁷⁷⁸

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre hem ilk âyetinde “enfâl” kelimesi geçtiği³⁷⁷⁹ hem de sûrede kelimenin ifade ettiği ganimetlerin hükümlerine temas edildiği için Enfâl ismiyle anıldığı anlaşılmaktadır.³⁷⁸⁰ Enfâl kelimesi, Kur’ân’da sadece iki kez geçmektedir, ikisi de bu sûrenin ilk âyetindedir.³⁷⁸¹ Sûreye Enfâl isminin verilmesi, insanların savaş ganimetlerinden sorması sebebiyledir.³⁷⁸²

Sûre, Bedir Savaşı’nda elde edilen ganimet mallarının paylaşımına dair emirleri içermektedir. Hicretten bir buçuk yıl sonra Ramazan ayı gelince müslümanlar Medine yakınlarındaki Bedir mevkiinde, Mekkeli müşriklerle ilk önemli savaşlarını yapmışlardı. Savaş müslümanların zaferiyle sonuçlanmış, düşmandan ganimet de elde edilmişti. Ganimetlerin paylaşımı konusunda daha önceden uygulanarak sabit olmuş İslâmî bir kural bulunmadığı için, doğrudan çarpışmaya katılanlarla cephe gerisinde hizmet verenler, gençlerle yaşlılar, teşvik vb. maksatlarla kendilerine ödül vaat edilmiş kimselerle buna razı olmayanlar arasında ihtilâf çıkmıştı. Ayrıca bu savaşta kardeşini şehid vermiş olan Sa’d b. Ebî Vakkâs da müşriklerden Saîd b. Âsî’yi katletmiş, maktulün kılıcını alarak Resûlullah (s.a.s.)’a gelmiş, bunun kendisine verilmesini

³⁷⁷⁵ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 95; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur’âniyye*, s. 159.

³⁷⁷⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 222; Âlûsî, *Rûhu'l-me’ânî*, IX, 157; Cezâîrî, *et-Tibyân*, s. 162; Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 399; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, IX, 245.

³⁷⁷⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, II, 659.

³⁷⁷⁸ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, VIII, 214; *Mesâ'idü'n-nazar*, II, 144.

³⁷⁷⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, IX, 245; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, II, 127.

³⁷⁸⁰ Karaman, *a.g.e.*, II, 659.

³⁷⁸¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü'l-müfehres*, s. 717.

³⁷⁸² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, IX, 236.

istemmişti. İşte bu olaylar ve talepler üzerine daha Bedir'den ayrılmadan ve ganimetler paylaştırılmadan sûrenin ilk âyeti nâzil olmuştur.³⁷⁸³

Bu sûre, Bedir Savaşı'nı anlatırken, (cihadın sadece bize ait yönü olan) savaş ve barışla ilgili genel ilkeler vazeder ve bunları, müslümanların ahlâkî eğitimi için kullanır.³⁷⁸⁴ Sûrenin ilk âyetinde geçen “enfâl” ile savaş neticesinde düşmandan alınan ganimet malları kastedilmiştir. Çünkü bunlar, Cenâb-ı Allah'ın bir fazlı ve hediyesidir.³⁷⁸⁵ Cihat ile asıl kazanılan sevaplar üzerine fazladan bir ihsandır.³⁷⁸⁶ Sûrenin akışı, ganimetlerin taksiminin Allah ve Resûlü'ne bırakılması ve ganimetlerin harcanacağı yerlerin açıklanması üzerinde dönüp durmaktadır.³⁷⁸⁷

Sûrenin konusu savaş ve savaş hukukudur. Bir başka ifadeyle “savaş ahlâkı”dır.³⁷⁸⁸ Bu bakımdan sûrenin Enfâl ismiyle, savaş, barış ve sair zamanlarla ilgili hukukî düzenlemelerden bahseden içeriği arasında açık bir ilişki bulunmaktadır.³⁷⁸⁹

Ganimet, savaşçıları teşvik eden güçlü etkenlerden biridir. Ayrıca Allah yolunda yapılacak mücadelenin ve savaşma hareketinin yavaşlamaması için gerekli olan ordunun gelir kaynaklarından. Bundan dolayı fetihler, doğuda ve batıda yayılmış, müslümanlar da bu ganimetlerden bolca yararlanmışlardı. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) ve Râşid halifeler zamanında devlet hazinesinin kaynaklarının çoğu, ganimetlerden gelmekteydi.³⁷⁹⁰ Şunu da ilave etmek isteriz ki savaşlar maddî kazanç elde etmek için değil Allah'ın adını dünyanın dört bir yanına yaymak için yapılmalıdır.

3.6.4.2. Ahzâb Sûresi

Kur'ân'da 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 33. sûre olan Ahzâb sûresi, Medine'de inmiştir.³⁷⁹¹ Sûre, 73 âyettir.

³⁷⁸³ Bk. Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XI, 14-19; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 441-443; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IX, 157-162; Karaman, *Kur'ân Yolu*, II, 658.

³⁷⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 138.

³⁷⁸⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, II, 93.

³⁷⁸⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, III, 1155.

³⁷⁸⁷ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 121.

³⁷⁸⁸ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 104.

³⁷⁸⁹ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 485.

³⁷⁹⁰ Câbirî, *a.g.e.*, s. 486-487.

³⁷⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 48; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 292; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 377.

İsmi: Güvenilir rivayetlerde ve tesbitlerde sûrenin tek adı vardır, o da Ahzâb'dır.³⁷⁹² Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁷⁹³ tefsirlerde³⁷⁹⁴ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁷⁹⁵ "Ahzâb Sûresi" olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Ahzâb Sûresi" olarak isimlendirildiğini gösteren makbul senetlerle gelen rivayetler bulunmaktadır.³⁷⁹⁶

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Feth, sûrenin tek ismidir.³⁷⁹⁷ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Ahzâb sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Ahzâb sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Vehbe ez-Zuhaylî, sûrenin **Fâdıha** olarak da isimlendirildiğini ifade etmiş; fakat kaynağını zikretmemiştir. Ona göre Ahzâb sûresi, münafıkların rezilliğini ortaya koyduğu, onların Resûlullah (s.a.s.)'in hanımlarına dil uzattıklarını ve bu savaşta ona karşı düşmanlık beslediklerini açıkladığı için "Fâdıha" şeklinde adlandırılmıştır.³⁷⁹⁸

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Birleşik düşman grupları (Ahzâb) veya Hendek savaşı bu sûrenin en çok yer ayırdığı konudur.³⁷⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan "ahzâb (hizipler, gruplar)" tabirinden dolayı bu savaşa Ahzâb Gazvesi adı da verilir. Bundan dolayı sûrenin 20 ve 22. âyetlerinde, Medine'yi kuşatmaya gelen müttefik düşman kuvvetlerinden "ahzâb" şeklinde bahsedilmekte, bazı âyetleri İslâm tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden söz konusu savaş hakkında nâzil olan sûre de adını bu kelimedenden almaktadır.³⁸⁰⁰ Ahzâb kelimesi, üç tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam on bir kez geçmektedir.³⁸⁰¹

Burada geçen "ahzâb"dan maksat, müslümanlan yok etmek üzere Mekke ve civarından toplanıp gelen, Medine'yi kuşatan Kureyş kabilesinin kolları ve bunlara bağlı bulunan

³⁷⁹² Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 362.

³⁷⁹³ Buhârî, "Tefsîr", 33; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 34; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 33.

³⁷⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 213; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 369; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 41; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 367; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 48; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VII, 201; Bikâî, *Nazmü'd-düer*, XV, 273; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXI, 142; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXI, 245.

³⁷⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 300; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

³⁷⁹⁶ Buhârî, "Tefsîr", 33; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 34.

³⁷⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 245.

³⁷⁹⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXI, 225.

³⁷⁹⁹ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 417.

³⁸⁰⁰ Hamîdullah, Muhammed, "Hendek Gazvesi", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 194.

³⁸⁰¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 199.

diğer gruplar, müttefik güçlerdir.³⁸⁰² Bunlar Hz. Peygamber (a.s.)'e karşı savaşmak üzere toplanıp Medine'yi kuşatmaya gelen ve "Hendek" savaşına sebep olan azgın kâfir toplulukları, Arap kabileleridir.³⁸⁰³

Sonuç olarak hicrî 5. yılda Mekke müşrikleri, diğer müşrik kabilelerle güç birliği yaparak Medine şehrini kuşatıp İslâmiyet'i imha etmeye teşebbüs etmişlerdi. Neticede umduklarının aksi oldu, perişan olup kaçtılar. Bu tarihten sonra müslümanlara bir taarruz hareketi yapamadılar.³⁸⁰⁴

Ahzâb ismi bize, Allah'ın taraftarı olan hak topluluk ile bitmeyen bir problem olan bâtil gruplar arasındaki mücadeleyi ifade etmektedir. Şayet müslümanlar bir gün hilesiz, sakin, rahat ve güvenli bir hayat süreceklerini zannederlerse, bu gerçekleşmesi imkânsız bir düşüncedir. Çünkü bâtil gruplar, müslümanlara karşı küfrün kiniyle hareket ederler. O halde grup(laşma)lar meselesi, tarihte olup bitmiş bir olay değildir ve küfür ve iman devam ettiği müddetçe sürüp gidecektir.³⁸⁰⁵

Hendek Savaşı, Müslümanlarla beraber yaşayan ve aynı ülkeyi paylaşan insanların şahsiyetini ortaya çıkarmıştır. Düşmanla işbirliği yapan münafıklar, müminlere ihanet etmişler, çeşitli bahaneler uydurarak savaştan kaçmışlardır. Böylece bu savaş, ikili oynayan münafıkları ortaya çıkarmıştır.³⁸⁰⁶

3.6.4.3. Feth Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 4,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 48. sûre olan Feth sûresi, Medine'de indirilmiştir.³⁸⁰⁷ Sûre, 29 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Feth'tir. Sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁸⁰⁸ tefsirlerde³⁸⁰⁹ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³⁸¹⁰ "Feth Sûresi" olarak geçmektedir.

³⁸⁰² Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 362.

³⁸⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 3865.

³⁸⁰⁴ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 417.

³⁸⁰⁵ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 539.

³⁸⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XV, 365.

³⁸⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 289; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 156; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, I, 432.

³⁸⁰⁸ Buhârî, "Tefsîr", 48; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 48; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 48.

³⁸⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 236; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 19; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 309; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 534; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 125; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 289; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 273; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVI, 83; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 141.

Feth kelimesi sözlükte “açmak, düğümü ve kapalılığı gidermek” mânasına gelir.³⁸¹¹ Terim olarak ise bir beldeyi zorla ya da anlaşma yaparak; savaş yoluyla veya savaşız, barış yoluyla elde etmektir.³⁸¹²

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁸¹³ sûrenin daha sahâbe devrinde “Feth Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Feth, sûrenin tek ismidir.³⁸¹⁴ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Feth sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Feth sûresidir.³⁸¹⁵

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında bir tane de ictihâdî ismi bulunmaktadır. Feth sûresi **İnnâ Fetehnâ Leke Fethan Mübînâ** olarak da anılmaktadır.³⁸¹⁶

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “feth” kelimesinden almıştır.³⁸¹⁷ Feth kelimesi bu formuyla, üç tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam on iki kez geçmektedir.³⁸¹⁸

Sûrenin ilk âyetinde geçen “feth” ile neyin kastedildiği hususunda birçok izah yapılmıştır. Bunların içinde, en tercihe şayan olanı şu görüşlerdir: **1.** Feth ile Hudeybiye Antlaşması kastedilmiştir ki bu cumhurun görüşüdür.³⁸¹⁹ **2.** Mekke’nin fethi kastedilmiştir. **3.** İslâm Dini’nin, aklî ve naklî deliller ile yapmış olduğu fetihler kastedilmiştir.³⁸²⁰ **4.** Buradaki feth, Hayber fethidir.³⁸²¹ Taberî’ye göre burada zikredilen fethten maksat, Mekke’nin fethi olmayıp onun fethine zemin hazırlayan Hudeybiye Antlaşması’dır.³⁸²²

³⁸¹⁰ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 308; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 85.

³⁸¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 414.

³⁸¹² Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 156; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3410.

³⁸¹³ Buhârî, “Tefsîr”, 48; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 237, 238, 239; Hâkim, *a.g.e.*, II, 498.

³⁸¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 141.

³⁸¹⁵ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 85; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 225.

³⁸¹⁶ Âlûsî, *a.g.e.*, XXVI, 83.

³⁸¹⁷ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 432.

³⁸¹⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 511.

³⁸¹⁹ Râzî, *Meîâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 77; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 295-297.

³⁸²⁰ Râzî, *Meîâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 77.

³⁸²¹ Kurtubî, *el-Câmi*, XIX, 297.

³⁸²² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXI, 238. Rivayetler için ayrıca bk. Taberî, *a.g.e.*, XXI, 238-244.

Buna göre sûre adını, bu sûrede bahsedilen ağırlıklı konulardan birinden almıştır. Bu konu, hicrî 6. yılı Zilkade ayında yapılan Hudeybiye antlaşmasıdır. Allah Teâlâ bu anlaşmayı, birinci âyette “Fethen mubina (aşîkâr zafer)” olarak nitelendirmiştir.³⁸²³ Sûrelerin adının, sûrenin konusunu bildirmek amacıyla verilmiş bir isim olmadığını sadece sûreyi diğer sûrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullandığını düşünen Mevdûdî’ye göre de Feth, sadece bu sûrenin adı değil, içeriği yönünden bir bakıma ünvanıdır da. Çünkü Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (a.s.)’e ve müslümanlara lütfettiği Hudeybiye Antlaşması şeklinde tezahür eden o büyük fetihten, zaferden bahsetmiştir.³⁸²⁴ Bu bakımdan sûrenin amacının, Hudeybiye barışının önemini vurgulamak olduğu belirtilmiştir.³⁸²⁵

Kureyş’in birçok isteğinin kabul edildiği antlaşmanın belli başlı şartları şunlardır: **1.** Müslümanlar o yıl Mekke’ye girmeden Hudeybiye’den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabilecekler. **2.** Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed (s.a.s.)’in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek; fakat bir müslüman kaçarak Mekke’ye sığınırsa iade edilmeyecek. **3.** Barış on yıl sürecek.³⁸²⁶ **4.** Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabilecekler. **5.** Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttelik olan kabileler de uyacak. Hz. Ömer dahil ashab bu anlaşmaya tepki göstermekle birlikte Resûlullah (s.a.s.) anlaşma şartlarını kabul ettiğini söyleyince herkes bağlılığını bildirdi.³⁸²⁷

Hudeybiye sulhunun yol açtığı gelişmeler, birden fazla fethi beraberinde getirmiştir: 1. Bu antlaşmadan sonra Hayber fethedilmiştir. 2. Mekkeli müşriklerle savaş ihtimali geçici olarak kalktığı için iki tarafın halkı birbirine gidip gelmişler, görüşmüşler, İslâm hakkında bilgi alış verişi yapılmış ve birçok müşrik ihtida etmiş, İslâm ile müşerref olmuştur. 3. İki yıl sonra on bin kişilik bir ordu ile Mekke üzerine yürüyen müminler burayı kolayca fethetmişlerdir. 4. Daha önceleri müslümanları muhatap kabul etmeyen ve çözümü savaşta arayan müşrikler ilk defa bu antlaşmada karşı tarafı tanımışlar, onlardan güvenlik talep etmişler, müslümanların o yıl yapmak istedikleri umre ibadetini

³⁸²³ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 506.

³⁸²⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V, 369.

³⁸²⁵ Sa’îdî, *en-Nazmü’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 288.

³⁸²⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 315-316; Hamîdullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 298.

³⁸²⁷ Hamîdullah, *a.g.md.*, XVIII, 298.

bir yıl sonra gelip yapmalarını kabul etmişlerdir.³⁸²⁸ Buna göre bazı ilim adamları Mekke'nin fethinin önemini gözardı etmemekle birlikte, Hudeybiye Antlaşması'nı - yukarıda sayılan getirilerinden dolayı olsa gerek- asıl ve büyük fetih olarak kabul etmişlerdir.³⁸²⁹

Şunu da belirtmeliyiz ki Kur'ân'ın, dolayısıyla İslâm'ın asıl amacı insanlara doğru yolu göstermek, dünyada bütün insanlık için örnek olacak bir topluluk yetiştirmek, onlar sayesinde erdem topluluğunun dünya görüşünü ve hayat düzenini insanlığa sunmak ve hür iradeleriyle ona tâbi olmalarını, onların izlediği yolu izlemelerini teşvik etmektir. Savaşlar ve fetihler amaç olmayıp adalet, hürriyet ve faziletin hâkim olduğu bir dünya düzeni oluşturmanın araçlarıdır. Feth sûresi belirtilen amaca vurgu yaparak son bulmaktadır.³⁸³⁰ Bu bakımdan bu sûrenin bir savaş sırasında değil Hudeybiye gibi bir barışın ertesinde indiği hatırlanacak olursa, Feth ile ne kastedildiği de anlaşılabilir olur. Kur'ân'da Feth adı verilen tek sûre, bir barışın ardından nâzil olan sûredir ve bu çok önemlidir. Böyle bir sûreye Feth adının verilmesi, İslâm'da fethin amacının toprak işgali değil "yürek fethi" olduğunu gösterir.³⁸³¹

3.6.4.4. Haşr Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 3,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 59. sûre olan Haşr sûresi, Medine'de inmiştir.³⁸³² Sûre, 24 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Haşr'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁸³³ tefsirlerde³⁸³⁴ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³⁸³⁵ "Haşr Sûresi" olarak adlandırılmaktadır.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁸³⁶ Hz. Peygamber (a.s.)'in sûreyi, "Haşr Sûresi" adıyla andığını göstermektedir.

³⁸²⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 65.

³⁸²⁹ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 296-297.

³⁸³⁰ Karaman, *a.g.e.*, V, 83.

³⁸³¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 346.

³⁸³² Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 333; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 238; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 458.

³⁸³³ Buhârî, "Tefsîr", 59; Müslim, "Tefsîr", 5; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 59; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 59.

³⁸³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 496; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 143; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 498; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 73; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 283; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 333; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XIX, 402; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 38; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 62.

³⁸³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 313; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 106.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Haşr sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Haşr sûresidir.³⁸³⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Haşr sûresi, **Nadîr Sûresi**³⁸³⁸ ve **Benî Nadîr Sûresi**³⁸³⁹ olarak da anılmaktadır. Benî Nadîr Savaşı'ndan sonra bu yahudi kabilesinin sürülme hadisesinden bahsettiği için sûreye bu isim verilmiştir.³⁸⁴⁰ Saîd b. Cübeyr'in naklettiğine göre o, "İbn Abbas'a Haşr sûresi dedim, Benî Nadîr sûresi dememi söyledi."³⁸⁴¹ buyurmuştur.

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ikinci âyetinde geçen "haşr" kelimesinden almıştır.³⁸⁴² Haşr kelimesi bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam iki kez geçmektedir.³⁸⁴³ 2-17. âyetlerinde geçen ve Medine'de oturan yahudi kabilesi Nadîroğulları'nın Medine'den sürülmelerinden söz edilirken kullanılan "haşr" kelimesi sûreye ad olmuştur ve böylece sûreye "Haşr Sûresi" denilmiştir.³⁸⁴⁴ Rivayet edildiğine göre bu sûre, bütünüyle Benî Nadîr yahudileri hakkında nâzil olmuştur.³⁸⁴⁵

Sûrede zikredilen "li-evveli'l-haşr (İlk haşır)" ifadesindeki "haşr" kelimesinin neyi ifade ettiği hususunda değişik yorumlar yapılmıştır.³⁸⁴⁶ Bunlar içinde daha makul görüneni, Nadîroğulları'nın veya Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabının savaş için toplanmalarının kastedildiği şeklindeki yorumlardır. Bu yaklaşıma göre, savaş için toplanmanın hemen başında sonuç alındığına işaret edilmiş olur.³⁸⁴⁷ Zira bir görüşe göre haşr, dağılmış insanların bir araya toplanması veya dağılmış insanların bir araya

³⁸³⁶ Dârimî, "Fezailü'l-Kur'ân", 22; Buhârî, "Magâzî", 14; "Tefsîr", 59; Tirmizî, "Fezailü'l-Kur'ân", 22.

³⁸³⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 106; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'ânîyye*, s. 196.

³⁸³⁸ Bikâî, *a.g.e.*, XIX, 402.

³⁸³⁹ İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 283; Bikâî, *a.g.e.*, XIX, 402; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 174; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 38; Cezâirî, *et-Tıbyân*, s. 163; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4806; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3665.

³⁸⁴⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 63.

³⁸⁴¹ Buhârî, "Tefsîr", 59.

³⁸⁴² Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 458; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 173; Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1128; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVIII, 62.

³⁸⁴³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 205.

³⁸⁴⁴ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 62-63; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 341; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 280.

³⁸⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, XXII, 498; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 238.

³⁸⁴⁶ Bk. Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 498-499; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 238.

³⁸⁴⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 285.

toplanarak, ortaya çıkarılması demektir.³⁸⁴⁸ Buna göre bu sûrede ifade edilen haşr, sürgün değil, toplantı demektir. Kastedilen toplantı da müslümanların silahlı olarak Nadiroğulları'nı yurtlarından çıkarmak üzere savaş için yığınak yapmalarıdır.³⁸⁴⁹

O halde “İlk haşır” ifadesi, Benî Nadîr'e karşı savaşmaları için müslümanların bir araya gelerek toplanmalarına işaret etmektedir. Yani müslümanlar bir araya toplandıktan sonra, savaşa gerek olmaksızın Benî Nadîr Allah'ın kudretiyle Medine'den çıkarılmıştır.³⁸⁵⁰

Öte yandan yahudilerin Arap yarımadasından çıkarılmak üzere toplanmalarının kastedildiği yorumuna göre ise haşr kelimesini “sürgün” anlamıyla karşılamak ve bu kısma “ilk sürgünde” mânasını vermek uygun olmaktadır.³⁸⁵¹ Buna göre sûrede zikredilen “İlk Haşır” ile kastedilen, kıyamet günü meydana gelecek olan haşır değil, onun küçük bir örneği olmak üzere “Nitekim Ehl-i kitap'tan olan kâfirleri ilk defa O, yurtlarından bir çırpıda çıkardı.”³⁸⁵² âyetinde ifade edilen Benî Nadîr yahudilerinin memleketlerinden çıkarılıp sürülmesidir.³⁸⁵³

İbn Abbas'ın, sûreyi Haşr diye anan Saîd b. Cübeyr'i, Benî Nadîr adıyla anması için uyardığını öğreniyoruz.³⁸⁵⁴ İbn Abbas'ın neden böyle bir uyarı yapma ihtiyacı duyduğu meraka değerlidir. Esasen bu bir tepkidir. Tepkinin adresi ise muhtemelen, “Haşr” ismi değil, bu ismin muhtevayı ve nüzûl sebebinin bilmeyen kimseler tarafından yanlış anlaşılma ihtimalidir. Yani sûrenin adı olarak şöhret bulmuş olan Haşr, yaygın anlamı ile kıyamette yeniden dirilişi ifade eden haşr değil, Hz. Peygamber (a.s.)'in otoritesine karşı yaptıkları anlaşmaya rağmen isyan eden Yahudi kabilesi Nadiroğulları'nın “başkaldırısını” ifade eden haşrdır.³⁸⁵⁵

İnsanlar haksız yere yurtlarından çıkarılmamalıdır. Ama ülkede fitne çıkaran insanlara uygulanabilecek cezalardan biri de sürgüne göndermektir. Bu durum bir çeşit eğitimidir. Gittikleri yerde fitne çıkarmaktan vazgeçebilirler. Maksat, oldukları yerde onların

³⁸⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 181.

³⁸⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 347.

³⁸⁵⁰ Mevdûdî, *a.g.e.*, VI, 182.

³⁸⁵¹ Karaman, *a.g.e.*, V, 285-286.

³⁸⁵² Haşr 59/2.

³⁸⁵³ Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 165; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4807; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3665; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXVIII, 62.

³⁸⁵⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 59.

³⁸⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4806; İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 390.

üzerine gidip öldürülmeleri değil, onların kazanılmasıdır.³⁸⁵⁶

3.6.4.5. Mümtehine Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 2,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 60. sûre olan Mümtehine sûresi, Medine döneminde inmiştir.³⁸⁵⁷ Sûre, 13 âyettir.

İsmi: Sûrenin baştan beri kendisiyle tanındığı ismi, Mümtehine'dir.³⁸⁵⁸ Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁸⁵⁹ tefsirlerde³⁸⁶⁰ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde³⁸⁶¹ "Mümtehine Sûresi" olarak geçmektedir. İbnü'l-Cevzî ise *Fünûnü'l-efnân* adlı eserinde sûreyi hem "İmtihân"³⁸⁶² hem de "Mümtehine" olarak anmaktadır.³⁸⁶³

Sehâvî ise sûreyi *Cemâlü'l-kurrâ'* adlı eserinde³⁸⁶⁴ "hâ"nın üstünüyle "Mümtehane" olarak kaydetmiştir. Zira bu sûreye "Mümtehine" adı verildiği gibi "Mümtehane" de denilmektedir.³⁸⁶⁵ Mümtehane, "imtihan edilen kadın" mânasını ifade ederek sûrenin inişine sebep olan kadının vafıdır. Buna göre takdiri, "Sûretü'l-Mer'eti'l-Mümtehane/İmtihan edilen kadın Sûresi" tarzındadır. Mümtehine ise "imtihan eden" demektir ki buna göre takdiri "imtihan eden sûre veya bu nitelikteki âyeti içeren sûre" şeklindedir.³⁸⁶⁶

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Mümtehine" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Mümtehine sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Mümtehine sûresidir.³⁸⁶⁷

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında icthâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

³⁸⁵⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX, 139.

³⁸⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 395; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 245; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 460.

³⁸⁵⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1136.

³⁸⁵⁹ Buhârî, "Tefsîr", 60; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 60; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 60.

³⁸⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 557; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 155; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 87; Kurtubî *a.g.e.*, XX, 395; Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, XIX, 483; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, XXVIII, 65; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 129.

³⁸⁶¹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

³⁸⁶² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 313.

³⁸⁶³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 385.

³⁸⁶⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37.

³⁸⁶⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 65.

³⁸⁶⁶ Yazır, *a.g.e.*, VII, 4886; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 305.

³⁸⁶⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 107.

1. Meveddet Sûresi: Mümtehine sûresi, h. 787 yılında yazılan bir mushafta³⁸⁶⁸ da kaydedildiği gibi “Meveddet Sûresi” olarak da anılmaktadır.³⁸⁶⁹ Sûreye bu ismin verilmesi, sûrede üç defa geçen³⁸⁷⁰ “meveddet” kelimesi münasebetiyle olmalıdır.³⁸⁷¹

2. İmtihân Sûresi: Mümtehine sûresine, İbnü'l-Cevzî'nin *Fünûnü'l-efnân* adlı eserinde³⁸⁷² de kaydettiği gibi “İmtihân Sûresi” adı da verilmiştir.³⁸⁷³ Sûreye İmtihan sûresi denilmesi, sûrenin genel anlamına bakıldığı zaman daha kolay anlaşılır.³⁸⁷⁴

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, 10. âyetinde “imtihan edin, sınavın” anlamına gelen “imtehînu” fiili geçtiği³⁸⁷⁵ ve hicret eden kadınların imtihan edilmesiyle ilgili hüküm bildirildiği için bu adı almıştır.³⁸⁷⁶ Mümtehine kelimesi bu formuyla Kur'ân'da geçmemekte; fakat bu kelime ile aynı kökten gelen fiil, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam iki kez geçmektedir.³⁸⁷⁷

Sûrenin son kısımda, İslâm'ı kabul ettiğini bildirip müslümanların saflarına girmek isteyen gayri müslim kadınların, samimiyetlerini tesbit etmek gayesiyle denemeleri emredilmektedir.³⁸⁷⁸ İmtihan, kadının “Kocasına kızdığından, bir yerden başka bir yere gitmeyi arzu ettiğinden dolayı hicret etmediğine, dünya menfaatini aramak veya meydana gelen herhangi bir olaydan dolayı vatanından çıkmadığına ya da bir adama aşık olduğu için hicret etmediğine; aksine Allah ve Resûlü'nü sevdiği için ve İslâm'a girmek arzusu ile hicret ettiğine dair Allah adına yemin ettirilmesinden ibarettir.³⁸⁷⁹ Eğer buna dair Allah adına yemin edecek olursa Peygamber (s.a.s.) onun eski kocasına mehrini ve (evlilik dolayısıyla) yapmış olduğu harcamaları geri verir, kadını ona geri vermezdi.³⁸⁸⁰

³⁸⁶⁸ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Bölümü, nr. 00001.

³⁸⁶⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 65; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4886.

³⁸⁷⁰ Mümtehine 60/1, 1, 7.

³⁸⁷¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 460.

³⁸⁷² İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 313.

³⁸⁷³ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 460; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 65; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4886.

³⁸⁷⁴ Yazır, *a.g.e.*, VII, 4886; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 3687.

³⁸⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 460; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 305.

³⁸⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 129; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 211.

³⁸⁷⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 662.

³⁸⁷⁸ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 548.

³⁸⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 412; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IX, 24; Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVIII, 3546.

³⁸⁸⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 412.

10. âyet, dikkate değer anlam incelikleri taşıyan bir ifadeyle, bu konuyu şöyle düzenliyordu: Göçmen kadınların geliş maksatları hakkında bir inceleme yapılmalıdır; ama bu inceleme, gerçekten iman edip etmediklerine ilişkin kesin bir tesbit anlamında değildir; çünkü bunu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Onların mümin olduklarına kanaat getirmek (zann-ı gâlip) yeterlidir. Âyette Allah Teâlâ hakkında onların "iman"larını bilmekten, müslümanlar hakkında ise onların "mümin" olduklarını bilmekten söz edilmiş olması bu noktaya açıklık getirmektedir. 12. âyette değinilen sözleşme bu hükmün devamı olarak düşünüldüğünde anılan kadınların burada belirtildiği şekilde daha ayrıntılı bir beyan ve taahhütte bulunmaları öngörülmüş demektir; fakat bu da gerçek iman araştırması anlamı taşımamaktadır. 10. âyetin başında, muhacir olarak gelen kadınların "mümin kadınlar" şeklinde nitelenmesi ise ilk beyanlarından iman ettiklerinin anlaşıldığını ve aksi yönde bir işaret taşımadıklarını yahut yakında sınanarak bu durumlarının anlaşılacağını belirtmektedir.³⁸⁸¹

Sûre, savaş ahlâkını işler. Özellikle İslâm topluluğu ile kafirler arasındaki duygusal ve sosyal ilişkileri düzenler. Toplumlar arası iyi ilişkilere mani olan asıl neden inkâr değil, saldırganlık ve tecavüzdür. Farklı inanç toplulukları arasında karşılıklı nezaket, merhamet, iyilik ve adalete dayalı bir ilişki mümkündür.³⁸⁸² Mümtehine sûresinin isminin askerî istihbarata işaret edebileceği de belirtilmiştir.

3.6.4.6. Saf Sûresi

Kur'ân'da 1,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 61. sûre olan Saf sûresi, Medine'de inmiştir.³⁸⁸³

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Saf'tır. Nitekim sûrenin adı mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁸⁸⁴ tefsirlerde³⁸⁸⁵ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde³⁸⁸⁶ "Saf Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

³⁸⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 95-96; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 318-319.

³⁸⁸² İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 398-399.

³⁸⁸³ Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 251; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 462; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 38.

³⁸⁸⁴ Buhârî, "Tefsîr", 61; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 61; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 61.

³⁸⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 606; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 163; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 527; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 102; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 301; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 432; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 83; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVIII, 171.

³⁸⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 314; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

İsminin Kaynağı: İbn Âşûr'a göre sûre daha sahâbe devrinde "Saf" adıyla isimlendirilmiştir.³⁸⁸⁷ Nitekim Abdullah b. Selâm'dan yapılan bir rivayet, sûrenin ashap döneminde "Saf Sûresi" olarak anıldığını göstermektedir.³⁸⁸⁸

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Saf sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Saf sûresidir.³⁸⁸⁹

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. İsâ Sûresi: Saf sûresine "İsâ Sûresi" de denilir.³⁸⁹⁰ Fakat Fîrûzâbâdî bu görüşü "kîle/denildi ki" ifadesiyle nakletmiştir.³⁸⁹¹ Bununla birlikte sûrenin "İsâ Sûresi" olarak adlandırıldığı sabit olursa, İsâ adının sûrede iki kez geçmesi sebebiyle sûre bu ismi almış olabilir.³⁸⁹²

2. Havâriyyûn Sûresi: Saf sûresine 14. âyetinden dolayı "Havâriyyûn Sûresi" ismi de verilmiştir.³⁸⁹³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin ana eksenini savaş ve savaşan mücahitlerin saf tutmaları olduğu için sûreye Saf adı verilmiştir.³⁸⁹⁴ Saf kelimesi bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam yedi kez geçmektedir.³⁸⁹⁵

Sûrenin 4. âyetinde dayanışma ruhu içinde imanları uğruna çarpışan müminlerden övgüyle söz edilmesi, bu âyetlerin "Allah katında en sevimli işin ne olduğunu bilsek de işlesek!" dedikleri halde savaş zorunluluğu ortaya çıkınca aynı samimiyet ve kararlılığı gösteremeyenler hakkında indiğine dair rivayetleri destekler nitelikte bulunmuştur. Bununla birlikte, Allah yolunda söz ve güç birliği etmiş bir topluluğun tam bir uyum ve beraberlik içinde olması önceki âyetlerdeki tutarlılık fikrinin bir uzantısı olarak

³⁸⁸⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 171.

³⁸⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 640-641.

³⁸⁸⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 108; Henâî, *Esmâü's-süverî'l-Kur'âniyye*, s. 170.

³⁸⁹⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 462; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 83; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 4923.

³⁸⁹¹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 462.

³⁸⁹² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVIII, 171.

³⁸⁹³ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 37; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 462; Bikâî, *a.g.e.*, XX, 1; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 175; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVIII, 83; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4923.

³⁸⁹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 369.

³⁸⁹⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 409.

düşünülebilir; dolayısıyla burada da muayyen olaylarla sınırlı olmaksızın genel bir ilkeye dikkat çekildiğini söylemek daha uygun olur.³⁸⁹⁶

Âyetin “*yekpare bir yapı gibi kenetlenmiş saflar halinde*” diye çevirebileceğimiz kısmıyla, unsurları çok sağlam biçimde birbirine raptedilmiş, belli bir düzen ve ahenk içinde bulunan bir yapının örnek gösterildiği açıktır. Nitekim birçok müfessir, bu benzetmeyle, maddî bir birlik ve düzenin yanı sıra ve bundan da önce gönül birliği ve dayanışma ruhunun önemine dikkat çekildiğini ifade etmiştir. Âyetin sonunda “*Taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi*”³⁸⁹⁷ ifadesi ile yalnız bu âyete tahsis edilerek tek vücut olmanın önemine işaret edilmiştir ki, sûreye “Saf Sûresi” denilmiş olması da bunu göstermektedir. Bünyânün Mersûs tamlaması, “kurşunlu bina, parçaları kurşunla kenetlenerek yekpare bir cisim haline gelmiş olan sağlam bir bina” anlamındadır.³⁸⁹⁸

Esed ise bu ifadeyi, “birlik halinde, fiilleriyle inançları bir olarak”³⁸⁹⁹ şeklinde yorumlamıştır. Müslümanlar, savaşta düşmanın aradan sızmasına imkân vermeyecek biçimde, dayanışma halinde, birbirlerine kenetlenmiş tek bir saf halinde ve safları sık tutarak çarpışmalıdır.³⁹⁰⁰ Çünkü İslâm’a saldıranlar, toplu güçler ve kalabalık gruplar halinde müslümanların üzerine saldırıyorlar.

Kur’ân, hârika anlatımıyla müminler için çizdiği sağlam bir dayanışma modeli ortaya koymaktadır. Bir bina ki tuğlaları birbirine destek olur, bir bina ki tuğlaları dayanışma içindedir, bir bina ki tuğlaları birbiriyle sımsıkı kaynaşmıştır. Bünyesindeki her tuğla kendi rolünü oynar ve kendi boşluğunu doldurur. Duvarın bir tuğlası yerinden çıkarılırsa duvar büsbütün yıkılır. Kur’ân’ın bu hârika ifadesi, genel anlamda sırf bir benzetme olmaktan öte, gerçeğin ta kendisidir. Topluluk karakterini tabloştıran, fertlerin birbirine bağılıklarını canlandıran bir anlatım tarzıdır.³⁹⁰¹

Bazı müfessirlerin beyanına göre bu âyette ordunun en önemli teşkilatının piyade olduğuna da işaret vardır.³⁹⁰² Çünkü süvari, donanma ve diğer birimlerde de her ne kadar cereyan ederse de en fazla saf harbi piyadede meşhurdur.³⁹⁰³ Binaenaleyh askeri

³⁸⁹⁶ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 333.

³⁸⁹⁷ Saf 61/4.

³⁸⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4927-4928.

³⁸⁹⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1143.

³⁹⁰⁰ Yazır, *a.g.e.*, VII, 4927.

³⁹⁰¹ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXVIII, 3555.

³⁹⁰² Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXII, 611-612; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXIX, 313.

³⁹⁰³ Taberî, *a.g.e.*, XXII, 611; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4928.

terbiyede hem fizikî düzene hem de din terbiyesi ile kalbî ve manevî birliğe itina gösterilmesi ve müminler arasında bu birlik ve sevgiyi bozacak ahlâksızlıklardan son derece kaçınılması gerekmektedir.³⁹⁰⁴

Sûrenin adının da geçtiği âyet, birlik ruhuna ve mücadele disiplinine atıf yapmaktadır. Sûre, İslâm toplumunun birlik ve dirliği hakkındadır. Ana teması, İslâm cemaatinin zafer ve fetih tasavvurunu inşadır. Bunun için imha edilmesi gereken, söylem-eylem çatışmasıdır.³⁹⁰⁵

3.6.4.7. Âdiyât Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık yarım sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 100. sûre olan Âdiyât sûresi, Mekke'de indirilmiştir.³⁹⁰⁶ Sûre, 11 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Âdiyât'tır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁹⁰⁷ tefsirlerde³⁹⁰⁸ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁹⁰⁹ “vav”sız “Âdiyât Sûresi” ya da “vav”lı “Ve'l-Âdiyât Sûresi” şeklinde isimlendirilmiştir. İbn Âşûr'un nakline göre de sûre, kadîm Kayrevân mushaflarında, Tunus ve Meşrik'teki mushaflarda “vav”sız, “Âdiyât Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.³⁹¹⁰

İsminin Kaynağı: Hişâm b. Urve'den yapılan bir rivayet,³⁹¹¹ sûrenin daha sahâbe devrinde “Ve'l-Âdiyât” olarak anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Âdiyât isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁹¹²

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını birinci âyette geçen ve sûrenin başlangıç kelimesi olan “âdiyât” ifadesinden almıştır.³⁹¹³ Âdiyât kelimesi bu formuyla Kur'ân'da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.³⁹¹⁴

³⁹⁰⁴ Yazır, *a.g.e.*, VII, 4928.

³⁹⁰⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 401-402.

³⁹⁰⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 537.

³⁹⁰⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 100; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 100.

³⁹⁰⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 570; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 353; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 323; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 417; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 513; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 426; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 210; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 214; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 497.

³⁹⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 325; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

³⁹¹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 497.

³⁹¹¹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 132.

³⁹¹² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 244; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 108.

Âlimler, “el-Âdiyât” ile neyin kastedildiği hususunda ihtilâf ederek şu iki görüşü ileri sürmüşlerdir: **1.** “Âdiyât” ile kastedilen Arafat’a giden hacıların develeridir.³⁹¹⁵ **2.** Birçok muhakkik âlimin görüşüne göre ise “âdiyât”, süvarilerin atlarıdır.³⁹¹⁶ Yaygın kanaate göre “âdiyât”tan maksat, müminlerin gazaya çıktığı atlardır.³⁹¹⁷

Gazilerin atları, Allah’ın kendi adlarına yemin edeceği kadar şerefli olunca, bizzat gazilerin şerefi ve Allah katındaki üstünlüklerinin ne kadar olduğu takdir edilmelidir. Atlar, savaş için önemleri ve sahip oldukları özellikleri ile üzerlerine yemin edilmeye layıktırlar.³⁹¹⁸ Çünkü onun koşmasındaki haslet ve özellikler, diğer hayvanlarda yoktur. Onlar düşmanı takip etmek, saldırmak sonra da geri çekilmek için elverişlidir. Zira menfaatin düşmanı izlemeye kanaat edilirse, düşmana saldırır, böylece de ganimet elde edilebilir. Ama faydanın geri çekilmekte olduğuna kanaat getirilirse, at sayesinde, en hızlı biçimde düşmandan kaçılmak mümkün olur. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, ondaki dünyevî ve dinî faydalardan dolayı, mücahidin atına yemin etmiştir.³⁹¹⁹

Ayrıca öküz ve eşek gibi benzer hayvanlardan farklı olan atın büyük sırlarını derinlemesine düşünmeyi temin etmek ve Cenâb-ı Allah’ın hangi özelliklerinden dolayı onlara ayrıcalık verdiğini anlamak için atlara yemin edilmiştir. Sûrenin ismi, sûrenin maksadını en iyi gösteren bir unsurdur ki yemin ve üzerine yemin edilen hususlar bunu göstermektedir.³⁹²⁰

Sûrenin ilk âyetinde anlatılan konuyu nefes çıkaran saldırganları, atlar olarak anlamanın yanında çağların getireceği savaş teknolojisi, ulaşım teknolojisi olarak yorumlamak anlamı zenginleştirecektir.³⁹²¹ Bu ifade ile harıl harıl koşan atlar gibi harıl harıl çalışarak düşmâna hücum eden motorlu akın vasıtalarını, tepkili uçakları, ateş saçan silahları da kapsadığı düşünülebilir. Gerçekten bu sûre gibi birçok sûrede çok kapsamlı lafızlar

³⁹¹³ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, VII, 203.

³⁹¹⁴ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 449.

³⁹¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 572-574; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 63; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 429; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6016.

³⁹¹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 570-572; Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 64; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 426; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6016.

³⁹¹⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 64; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 426; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XXII, 211; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6016.

³⁹¹⁸ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, X, 149.

³⁹¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 64.

³⁹²⁰ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XXII, 210-211.

³⁹²¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 296.

mevcut olup bunlar, geniş tefsirlere imkân vermektedir.³⁹²² Yüce Allah bu sûrede her çağda çıkarım yapabilecek şekilde İslâm düşmanlarının nasıl düşmanlık yapacaklarının ve onlara karşı nasıl önlemler alınabileceğinin bilincini vermektedir.³⁹²³

3.6.4.8. Nasr Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 110. sûre olan Nasr sûresi, Medine'de nâzil olmuştur.³⁹²⁴ Sûre, 3 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Nasr'dır. Nitekim sûre mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,³⁹²⁵ tefsirlerde³⁹²⁶ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁹²⁷ "Nasr Sûresi" olarak kaydetmiştir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Nasr" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: İslâmî bazı kaynaklarda Nasr sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Nasr sûresinin tevkîfî başka bir adının olduğu belirtilmişse³⁹²⁸ de sûrenin tevkîfî tek ismi, Nasr sûresidir.³⁹²⁹

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Tevdî' Sûresi: Nasr sûresi Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatına ima olarak değerlendirildiği için "Tevdî' (veda)" adıyla da anılmaktadır.³⁹³⁰ Sahâbeden bazıları bu

³⁹²² Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 599.

³⁹²³ Bayraklı, *a.g.e.*, XXI, 305.

³⁹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 538; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 381; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 550.

³⁹²⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 110.

³⁹²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 705; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 373; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 359; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 450; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 532; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 538; Bikâî, *a.g.e.*, XXII, 312; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 686; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 255; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 587.

³⁹²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 327; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 112; Berrâk, *Cüz'ün fi esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 100.

³⁹²⁸ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 151.

³⁹²⁹ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 112.

³⁹³⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 362; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 454; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 38; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 538; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 550; Bikâî, *Nazmü'd-düerer*, XXII, 312; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 445.

âyetlerden Hz. Peygamber (a.s.)'in görevinin tamamlandığı ve artık vefatının yakın olduğu sonucunu çıkarmışlardır.³⁹³¹ Bundan dolayı sûreye “Tevdî” ismi verilmiştir.³⁹³²

2. Feth Sûresi: Nasr sûresi, “Feth” ismiyle de anılmaktadır.³⁹³³ Nitekim sûre Tirmizî’de³⁹³⁴ ve h. 1155 yılında yazılmış bir mushafta³⁹³⁵ “Feth” adıyla kaydedilmiştir. İbn Âşûr’un tesbitine göre bu isim, “Feth Sûresi” ile “Nasr Sûresi”nin ortak ismidir.³⁹³⁶

3. İzâ Cae Nasrullahi ve'l-Feth Sûresi: Nasr sûresine “İzâ Cae Nasrullahi ve'l-Feth” de denilir. İbn Âşûr’un tesbitine göre sûre, selefın sözlerinde “İzâ Cae Nasrullâhi ve'l-Feth Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.³⁹³⁷ Sûrenin tevkîfi tek isminin “İzâ Cae Nasrullahi ve'l-Feth Sûresi” olduğu da kabul edilmiştir.³⁹³⁸

Ayrıca sûre **İzâ Cae Nasrullâh**³⁹³⁹ ve **İzâ Cae Sûresi**³⁹⁴⁰ olarak da anılır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, Allah’ın yardımının zikredilmesi sebebiyle³⁹⁴¹ ilk âyetinde geçen “nasr” kelimesinden almıştır.³⁹⁴² Nasr kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam yirmi iki kez geçmektedir.³⁹⁴³ Sûre, Hz. Allah’ın Resûlullah (s.a.s.)’a yardım edip onu davasında zafere kavuşturduğunu ve ona Mekke’nin fethini nasip ettiğini anlattığından bu adı almıştır.³⁹⁴⁴

Nasr, birine yardım edip onu düşmâna üstün getirmek, zafere ulaştırmaktır. “Feth” ise bir ülkeyi düşmanın elinden almak suretiyle İslâm davetinin önündeki engeli kaldırmak, yolunu açmaktır.³⁹⁴⁵ Müfessirlere göre Allah’ın yardımından maksat, Mekke putperestlerine veya bütün düşmanlarına karşı Allah’ın Hz. Peygamber (a.s.)’e yardım

³⁹³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 587; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 708.

³⁹³² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 550; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 176; Karaman, *a.g.e.*, V, 708.

³⁹³³ Karaman, *a.g.e.*, V, 706.

³⁹³⁴ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 90.

³⁹³⁵ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096.

³⁹³⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 587.

³⁹³⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 587.

³⁹³⁸ Henâî, *a.g.e.*, s. 151.

³⁹³⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 110.

³⁹⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 255; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6233; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4109.

³⁹⁴¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 587.

³⁹⁴² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 550; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 283; Zuhayfî, *a.g.e.*, XXX, 445.

³⁹⁴³ Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 703.

³⁹⁴⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 151.

³⁹⁴⁵ Ateş, *a.g.e.*, XI, 153.

etmesi ve onu zafere kavuşturmasıdır.³⁹⁴⁶ Mecazen ise “dinin kemale ermesi, son şeklini alması” anlamında da yorumlanmıştır. “Feth”ten maksat ise Râzî’nin “fethlerin fethi” dediği, Taberî’nin de savunduğu üzere başta Mekke’nin fethi olmak üzere Hz. Peygamber (a.s.)’e nasip olan bütün fetihlerdir.³⁹⁴⁷

Sûrede Hz. Peygamber (a.s.)’in şahsında genel olarak müminlere hitap edilerek Allah Teâlâ kendilerine bir nimet ve yardım lütfettiğinde O’na hamd ve şükretmeleri gerektiği ifade edilmektedir.³⁹⁴⁸

Sûre, son Peygamber’in yardım ve fethine nail ve İslâmiyet’in yayılmaya muvaffak olacağını müjdelemektedir. Sûrede belirtilen yardım ve fetih, kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiş, bu vesile ile Kur’ân’ın ebedî bir mucize olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu sûre nâzil olduğu sırada henüz İslâmiyet inkişaf etmemiş ve her taraf düşmanlar ile çevrilmişti. Fakat çok kısa bir zaman içinde müslümanlar Cenâb-ı Allah’ın yardımı ile büyük bir başarıya ulaştılar ve Mekke şehrini fethettiler. Her taraftan insanlar İslâm dinini kabul etti. Hatta Hz. Peygamber (a.s.)’in Veda Haccı’nda 100 binden fazla kişi İslâmiyet’i kabul etmiş olarak Arafat’ta toplanmıştı.³⁹⁴⁹

İnsanların elde ettikleri zafer ve başarıların arkasında Hz. Allah’ın yardımı olduğu inancını akıllardan çıkarmamalı ve tarihlerini de böyle yazmalıdır.³⁹⁵⁰ Nasr, tek başına “yardım” demektir. Fakat Allah ismine izafe edilip nasrullah terkiimine dönüştüğünde, anlamı kesinlikle “zafer garantili yardım”a dönüşmektedir. Sûrenin konusu zafer ahlâkıdır.³⁹⁵¹

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan savaşlar insan hayatını her zaman meşgul etmiş ve muhtemelen etmeye de devam edecektir. Bu bakımdan müslümanları rehavete sevketmemek ve böylece zayıf düşürmemek için savaş ihtimalini sürekli gündemde tutan, bu ihtimali gözden kaçırmayan ve hakkı korumak için sürekli hazır olmaya işaret eden askeriyeyle dair sûre isimleri bulunmaktadır.

³⁹⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi*’, XXII, 539.

³⁹⁴⁷ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXIV, 705; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII, 153; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 539.

³⁹⁴⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 707.

³⁹⁴⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4109-4110.

³⁹⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XXI, 423.

³⁹⁵¹ İslamoğlu, *Kur’ân Sûrelerinin Kimliği*, s. 545-546.

3.7. Tarihî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri

Kur'ân'daki bazı sûreler, isimlerini tarihî bazı olaylardan, kişilerden veya yerlerden almaktadır. Kıssa, Kur'ân-ı Kerîm'de tarihî kişilerle olaylara dair yer alan haberler ve bunlardan bahseden ilimdir ve bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması hikâyeye edilmesi ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade eder. Kelimenin bu etimolojik anlamı, kıssa türü hikâyede olayın adım adım izlenecek nitelikte önemli ve ilginç olmasıyla doğru ve gerçekçi olması niteliklerini ön plana çıkarır. Kur'ân'da yer alan kıssalar için hikâyeye kelimesinin kullanılmaması da bu ayırıma dayanır. Zira Kur'ân kıssaları ibret alınacak olan, tarihî doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır. Mahiyetleri itibariyle Kur'ân kıssaları, tarihî kıssalar, Kur'ân'ın nüzûlü sırasında meydana gelen olaylar, gaybî kıssalar olmak üzere üçe ayrılır.³⁹⁵²

Muâmelâta ait konulardan olan “Tarihî Olaylar”a işaret eden sûre isimlerini “Tarihi Olaylar” ve “Tarihî Olay Yerleri” olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

3.7.1. Tarihi Olaylar

Kur'ân'daki sûre isimlerinden bir kısmı, ismini tarihî olay, kişi veya topluluklardan almaktadır. Normal şartlarda peygamberlerin kıssalarını anlatan Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Nûh ve Muhammed gibi sûreler tarihi olayları ifade etseler de özel isimle zikredildikleri ve bu isimler peygamber oldukları için bu sûreleri nübüvvet başlığı altında inceledik. Bu açıdan burada Âl-i İmrân, Lokman, Sebe', bir Arap topluluğuna işaret eden Kureyş ve Tebbet sûreleri işlenecektir.

3.7.1.1. Âl-i İmrân Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 27 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 3. sûre olan Âl-i İmrân sûresi, Medine döneminde nâzil olmuştur.³⁹⁵³ Sûre, 200 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Âl-i İmrân'dır. Sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁹⁵⁴ tefsirlerde³⁹⁵⁵ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda³⁹⁵⁶ “Âl-i İmrân Sûresi” olarak kaydedilmiştir.

³⁹⁵² Şengül, İdris, “Kıssa”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 498-499.

³⁹⁵³ Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 5; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 158.

³⁹⁵⁴ Dârimî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 15, 16; Buhârî, “Tefsîr”, 3; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 4; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 3.

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁹⁵⁷ sûrenin daha Resûlullah (s.a.s.) döneminde “Âl-i İmrân Sûresi” adını aldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Âl-i İmrân sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Âl-i İmrân sûresidir.

İctihâdî İsimleri: Âl-i İmrân sûresinin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır. Bu isimlerden her biri, sûrenin bir özelliğini ifade etmektedir.

Âl-i İmrân ve Bakara sûrelerine ortak bir isim olarak “Zehrâveyn” denilmesinden dolayı³⁹⁵⁸ Âl-i İmrân sûresi, **Zehrâ** olarak da anılmaktadır.³⁹⁵⁹ Konuyla ilgili bilgiler Bakara sûresinde verilmiştir. Âl-i İmrân sûresi bir rivayette de zikri geçen³⁹⁶⁰ ve -Tevrat’ta da bu isimle geçtiği ifade edilen-³⁹⁶¹ **Tayyibe**³⁹⁶² ismiyle, ayrıca **Emân**, **Kenz**, **Ma’niyye**, **Mücâdele** ve **İstiğfar**³⁹⁶³ adlarıyla da anılmaktadır.

Kurtubî’ye göre bu sûre yılan sokmasına karşı bir emân, yoksullara bir hazinedir. Ayrıca sûre kendisini okuyanı âhîret gününde savunacak ve onun son âyetlerini geceleyin okuyan kimseye geceyi namazla kılmış gibi ecir yazılacaktır.³⁹⁶⁴ Bu isimler Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbeden gelen herhangi bir rivayetle sabit olmamıştır. Bu açıdan bunlar sûrenin bir ismi değil, lakapları ya da sıfatlarıdır.³⁹⁶⁵

³⁹⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, V, 170; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 373; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, I, 367; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 525; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, I, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 5; Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, IV, 195; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, III, 73; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, III, 143.

³⁹⁵⁶ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 281; Sehâvî, *Cemâli’l-kurrâ’*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 93-94.

³⁹⁵⁷ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 3; Buhârî, “Tefsîr”, 3; Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirin”, 252; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 4.

³⁹⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 172; Âlûsî, *a.g.e.*, III, 73.

³⁹⁵⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, II, 389; Firûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 134, 158; Bikâî, *a.g.e.*, I, 57.

³⁹⁶⁰ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 16.

³⁹⁶¹ İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 5; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, II, 389; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 338; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 172; Âlûsî, *a.g.e.*, III, 73.

³⁹⁶² Ebû Hayyân, *a.g.e.*, II, 389; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 1009; Karaman, *Kur’ân Yolu*, I, 461.

³⁹⁶³ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, II, 389; Âlûsî, *a.g.e.*, III, 73; Yazır, *a.g.e.*, II, 1009; Karaman, *a.g.e.*, I, 461.

³⁹⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 7.

³⁹⁶⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 102; Devserî, *Esmâü süveri’l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 172; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 203.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin 33 ve 35. âyetinde “Âl-i İmrân”dan sözedildiği için sûre bu adı almıştır.³⁹⁶⁶ İmrân ismi iki tanesi Âl-i İmrân sûresinde olmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’de toplam üç yerde geçmektedir.³⁹⁶⁷

Âl-i İmrân’la kimin kastedildiğiyle ilgili iki görüş bulunmaktadır: **1.** Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’un babaları olan İmrân’dır. Böylece Âl-i İmrân’dan maksat, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn ile onların peşinden gelen peygamberlerdir. **2.** Hz. Îsâ’nın annesi Hz. Meryem’in babası olan İmrân b. Metan’dır. Bu iki İmrân arasında bin sekiz yüz sene geçtiği de söylenmiştir.³⁹⁶⁸ Fakat genel kanaate göre, burada zikredilen İmrân’dan maksat, Hz. Meryem’in babası (Hz. Îsâ’nın dedesi) olan İmrân’dır.³⁹⁶⁹ Buna göre bu sûreye Âl-i İmrân adının verilmesinin sebebi, bu sûrede Hz. Meryem’in babası İmrân ailesinden bahsedilmesi ve Hz. Meryem’in kıssasının yer almış olmasıdır.³⁹⁷⁰ Bazı ilim adamlarına göre Âl-i İmrân başlığı, 33 ve 35. âyetlerinde geçen ve peygamberler silsilesinin ortak menşesine, peygamberlerin soyunun kaynağına yapılan atıftan alınmıştır.³⁹⁷¹

İmrân, Hz. Meryem (a.s.)’in babasının adı olup peygamberlik ve hikmet ocaklarından olan bir ailenin esasıdır. Bu sûrenin hâkim konusu bu ailenin temsil ettiği nübüvvet, Hz. Îsâ (a.s.) ve Hıristiyanlıktır.³⁹⁷² Sûrenin giriş kısmından hemen sonra gelen âyetlerde Hz. Îsâ’nın ailesi, anası, Meryem’in iffeti, babasız dünyaya gelişi ve irşadları, özellikle Allah’ın birliği hakkında söyledikleri açıklanmakta ve İnciller’de bulunmayan bilgiler verilmektedir. Hz. Îsâ’nın misal olarak seçilmesinde onun özel durumu rol oynamaktadır. Çünkü o, peygamberler arasında, getirdiği din yanlış yorumlarla en çok çığırından çıkarılmış bulunan bir peygamberdir ve ümmeti tarafından “Allah’ın oğlu” olarak kabul edilmiş ve tanrılaştırılmıştır.³⁹⁷³

Âyetler Hz. Âdem ve Hz. Nûh’u birer fert olarak anarken, İbrâhim ve İmrân’ı ise aile olarak belirtmektedir. Bununla ilâhî tercihin bizzat Hz. Âdem ve Hz. Nûh’a yönelik olduğu halde, İbrâhim ve İmrân’ın ise aile olarak bu nimete erdiklerine işaret edilmiş olmaktadır. Gerçekten de İbrâhim ve İmrân’ın nesillerinden de pek çok peygamber

³⁹⁶⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 5.

³⁹⁶⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 483.

³⁹⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, VIII, 24; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 1092.

³⁹⁶⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, V, 330; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, I, 154; IV, 272; Şeltût, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 77.

³⁹⁷⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, III, 141-142.

³⁹⁷¹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 87; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, III, 451.

³⁹⁷² Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 49.

³⁹⁷³ Işık, Emin, “Âl-i İmrân Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 308.

çıkmıştır.³⁹⁷⁴ Şüphesiz bu sülale, çok bereketlidir. İlimle, takvayla ve peygamberlik şerefiyle tanınan köklü bir ailedir. Şeref ve asalette, iyilikte ve dinde örnek teşkil edecek durumda bulunmaları, onları tüm sûreye isim olmaya layık bir duruma getirmiştir.³⁹⁷⁵

Sûrede, kendilerini Âl-i İmrân'dan sayan; fakat onların yolunu bırakıp küfür ve şirke sapan kimseleri ikaz etmek üzere, bunların dikkatleri çekilmiş ve onların hallerine dair bilgiler verilmiştir.³⁹⁷⁶

Kur'ân'daki sûrelerin isimleri incelendiğinde isimlerin, sûrenin içerdiği en önemli ve en ilgi çekici konudan aldığı görülecektir. Bu bakımdan Âl-i İmrân sûresi baştan sona okunduğunda bu konunun en ilgi çekici olduğu fark edilir. Bu sebeple sûre, Âl-i İmrân adıyla isimlendirilmiştir.³⁹⁷⁷

Kur'ân'da İsâ sûresi yoktur; fakat hıristiyanlar için de değerli bir ailenin ismi, Kur'ân'daki uzunca bir sûreye ad yapılmıştır. Bu husus dikkat çekicidir; çünkü her ismin muhataplara çağrıştırdıkları vardır. Âl-i İmrân ismini duyan bir hıristiyan, gayri iradî bu sûreye dikkat kesilecek ve belki de içeriğini merak ederek sûreyi ve devamında tüm Kur'ân'ı okuma isteği artacaktır. Bu husus bize, isim verme uygulamasının ne kadar pedagojik, stratejik ve önemli olduğunu göstermektedir.

3.7.1.2. Lokman Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 4 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 31. sûre olan Lokman sûresi, Mekke devrinde inmiştir.³⁹⁷⁸ Sûre, 34 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Lokman'dır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁹⁷⁹ tefsirlerde³⁹⁸⁰ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde³⁹⁸¹ "Lokman Sûresi" olarak anılmaktadır.

³⁹⁷⁴ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, III, 391.

³⁹⁷⁵ Abdülazîz, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'ân*, s. 70-71.

³⁹⁷⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, I, 316.

³⁹⁷⁷ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 169; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 200.

³⁹⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 455; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, III, 278; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 370.

³⁹⁷⁹ Buhârî, "Tefsîr", 31; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 32; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 31.

³⁹⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVIII, 531; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 193; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 326; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 5; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 345; Kurtubî *a.g.e.*, XVI,

İsminin Kaynağı: Rivayetler,³⁹⁸² sûrenin daha sahâbe devrinde “Lokman” adıyla anıldığını göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Lokman isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁹⁸³

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Bu sûreye, 12-19. âyetlerinde sûrenin konuları arasında en dikkate değer bölüm olan, oğluna verdiği tavsiyeleri zikredilen Lokman el-Hakîm vesilesiyle, bu hakikatlerin önemini göstermek üzere “Lokman” adı verilmiştir.³⁹⁸⁴ Lokman ismi, ikisi de bu sûrede olmak üzere Kur’ân’da toplam iki kez geçmektedir.³⁹⁸⁵

Âlimlerin çoğunluğu, Lokman’ın peygamber olmadığını; ancak Allah’ın kendisini bilgi ve hikmetle şereflendirdiğini belirtirler.³⁹⁸⁶ İslâm öncesi Arap toplumunda da onun bilge bir kişi olduğu kabul edilir, saygıyla anılırdı. İslâm tarihi kaynaklarında ve tefsirlerde soyu, milliyeti, hayatı ve sözleriyle ilgili güvenilirliği tartışmalı çeşitli rivayetler vardır.³⁹⁸⁷ Süleyman Ateş’e göre bu rivayetler sağlam olmayıp Hz. Lokman’ın kimliği ve kişiliği hakkında kesin bilgi vermezler; ancak bunlar, Lokman’ın Hz. Peygamber (a.s.) dönemindeki Arap topluluğunca bilindiğini ve örnek bir insan olarak anlatıldığını gösterir.³⁹⁸⁸

Sûrede önemli hususlar, hikâye tarzında, doğrudan konuya girmeksizin yeni bir düzenle ortaya konulmaktadır. Tevhid, âhîret, amel ve amellerin karşılığı meseleleri, Kur’ân’ın seçip onun diliyle anlattığı Lokman kıssası çerçevesiyle ele alınmaktadır.³⁹⁸⁹

Sûrenin amacı, Kur’ân’ın getirdiği hikmetlerle İslâm öncesi Arap toplumun saygı duyduğu Lokman’ın getirdiği hikmetler arasındaki uyumun beyan edilmesidir. Çünkü Lokman da o hikmetlerinde tek olan Allah’a imana çağırıyor, üstün güzel ahlâkı

455; Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, XV, 140; Âlûsî, *Râhu’l-me’ânî*, XXI, 64; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXI, 137.

³⁹⁸¹ İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân*, s. 299; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 85.

³⁹⁸² İbn Mâce, “İkâmet”, 8; Nesâî, “Salât”, 415.

³⁹⁸³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 137; Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 219; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 104.

³⁹⁸⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VI, 2731; Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, IV, 285; Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 403.

³⁹⁸⁵ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 651.

³⁹⁸⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 468; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 1075.

³⁹⁸⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 336.

³⁹⁸⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 60.

³⁹⁸⁹ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, XXI, 2787.

emrediyor ve çirkinliklerden uzaklaştırıyordu. Bu uyumun açıklanması, kendisine inen bu türlü hikmetlerin değerinin beyan edilmesi suretiyle Hz. Peygamber (s.a.s.)'i teselli etmektir. Böylece kavminin kendisine muhalefet etmekle sadece kendine ve diğer peygamberlere muhalefet etmekle kalmayıp bilakis Lokman'ın getirdiklerine de muhalefet ettiklerini bilsin, bu sebeple onların iman etmemekte direnmelerine üzülmesin.³⁹⁹⁰

Lokman sûresindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin çeşitli gayeleri vardır. Bunlar, Allah'a, ebeveynine, kendine ve diğer insanlara karşı insanın görevlerinin ne olduğunu öğrenen ve onları hayata geçiren mümin tipini yetiştirmek; nerede nasıl davranacağını bilen ve ardından intibak edebilen insanı yetiştirmek; insanları kurtuluşa, mutluluğa erdirmek; kurtuluşa ve mutluluğa hangi yolla gidileceğini öğretmek.³⁹⁹¹ Tüm bunlardan hareketle sûrenin ismi, içeriğine delalet etmekte, isimle müsemma arasında bir irtibat bulunmaktadır.³⁹⁹²

3.7.1.3. Sebe' Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 6,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 34. sûre olan Sebe' sûresi, Mekke'de inmiştir.³⁹⁹³ Sûre, 54 âyettir.

İsmi: Sûrenin tek ismi vardır, o da Sebe'dir. İbn Âşûr'un tesbitine³⁹⁹⁴ göre kurrâ arasında da bu adla meşhur olan sûre, mushaflarda, hadis kitaplarında,³⁹⁹⁵ tefsirlerde³⁹⁹⁶ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde³⁹⁹⁷ "Sebe' Sûresi" olarak geçmektedir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Sebe'" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir. İbn Âşûr da sûrenin Hz. Peygamber (a.s.)

³⁹⁹⁰ Sa'îdî, *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 239-240.

³⁹⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XV, 180.

³⁹⁹² Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 137.

³⁹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 252; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, III, 316; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 382.

³⁹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXII, 133.

³⁹⁹⁵ Buhârî, "Tefsîr", 34; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 35; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 34.

³⁹⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 207; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 239; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 431; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 105; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 404; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 252; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XV, 428; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 102; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 133.

³⁹⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 300; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

devrinde bu adla isimlendirildiğini gösteren bir ifadeye rastlamadığını belirtmektedir.³⁹⁹⁸

Diğer İsimleri: Sûrenin Sebe' isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.³⁹⁹⁹

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre, ihtiva ettiği konulardan biri olan, 15. âyette geçen ve Yemen'de yaşamış bir toplumu ifade eden "Sebe'" kelimesinden dolayı bu adı almıştır.⁴⁰⁰⁰ Sebe' kelimesi bir tanesi bu sûrede, biri de Neml sûresinde olmak üzere Kur'ân'da toplam iki kez geçmektedir.⁴⁰⁰¹

Sûrenin başlığı, 15-20. âyetlerinde geçen ve insanın kudretinin, zenginliğinin ve ihtişamının ebediyen devam etmeyeceğini göstermeyi amaçlayan Sebe' halkı ile ilgili değinmeden gelmektedir.⁴⁰⁰² Burada Sebe' Devleti ve medeniyetinin şekli ve yıkılma sebeplerinden söz edildiği için, bu sûre bu devlete nisbet edilerek anılmıştır.⁴⁰⁰³ Sebe', Yemen'de yerleşmiş bir kabile adı olup başkentleri Ma'rib, bugünkü San'a civarında yer alıyordu. Kurdukları üstün medeniyet dillere destan idi. Hz. Süleyman (a.s.) vesilesiyle manen de yükselen bu millet, daha sonra şirke ve tefrikaya mâruz kaldı. Milattan önce 5. asırda ünlü Ma'rib barajının çöküşü ile bu ülkenin yıldızı da söndü.⁴⁰⁰⁴

Bu âyetlerde Sebe' halkının bunca nimete ve rivayete göre on üç peygamberin yaptığı uyarılara⁴⁰⁰⁵ rağmen Allah'a kulluktan ve O'na şükretmekten yüz çevirdikleri, bu sebeple büyük bir sel felaketiyle cezalandırıldıkları, had bilmezlikleri yüzünden verimli arazilerinin çorak topraklara, türlü nimetlerin de mahrumiyetlere dönüştüğü belirtilmektedir. Sebe' yönetimi Kraliçe Belkis döneminde Hz. Süleyman'a bağlılığını bildirmiş; o sıralarda güneşe tapmakta olan bu kavim Hz. Süleyman'ın çağrısına uyarak tevhid inancını benimsemişti.⁴⁰⁰⁶

Sebe'liler uygarlık yolunda o kadar ileri bir düzeye ulaşmışlardı ki, kuzey ve doğuda kendilerine denizden gelen bol yağmur sularını denetim altına almayı başarmışlardı. İki ucu, iki dağı birleştiren doğal barajlar yapmışlar, aralarındaki vadiye, açılıp kapanabilen

³⁹⁹⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 133.

³⁹⁹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 220; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 104.

⁴⁰⁰⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 133; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 408.

⁴⁰⁰¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 338.

⁴⁰⁰² Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 869.

⁴⁰⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 3937.

⁴⁰⁰⁴ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 428.

⁴⁰⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 249; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 115.

⁴⁰⁰⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 425.

kapaklar yapmışlardı. Baraj duvarının ardında büyük miktarda su biriktirmişler, ihtiyaç duydukça bu suyu kullanmışlar ve bu yolla büyük çapta su stokları elde etmişlerdi. İnşa ettikleri doğal barajlar “sedd-i ma‘reb (yedek su stokları)” adıyla tanınıyordu.⁴⁰⁰⁷

Setin (barajın) yıkılmasından sonra meydana gelen sel sonucu bütün ülke harap oldu. Sebe'lilerin dağların arasına setler inşa ederek kazdıkları kanallar yıkıldı ve bütün sulama sistemi bozuldu. Bunun sonucu daha önceden bir bahçe gibi olan ülke yabancı otların yetiştiği bir yer haline geldi.⁴⁰⁰⁸ Sebe'liler her yönden o kadar darmadağın oldular ki, artık onların bu dağılıklığı herkes tarafından bilinir oldu. Bugün bile Araplar bir topluluğun tamamen dağılışından, darmadağın olmasından bahsederken Sebe'lileri örnek gösterirler, “Sebe'liler gibi darmadağın oldu” derler. Allah nimetlerini onlardan geri aldığında, çeşitli Sebe' kabileleri başka bölgelere göç etmek üzere yurtlarını terketmek zorunda kaldılar. Böylece Sebeliler artık millet olmaktan çıktılar ve sadece bir efsane oldular.⁴⁰⁰⁹

Sûrede, hiçbir devletin veya medeniyetin baki olamayacağı, Sebe Ülkesi örneği ile anlatılmaktadır.⁴⁰¹⁰ Kudret ve ihtişamı, varlığın yaratılış amacını gözetmeden kullanmaya Sebe Uygarlığı örnek verilmektedir. Burada verilmek istenen mesaj, dünyevî her iktidar geçicidir, kalıcı olan Allah'ın mutlak iktidarı ve âhiretin ebedî mutluluğudur. Güç ahlâkından mahrum olan her uygarlık gibi Sebe uygarlığı da paramparça olmuştur.⁴⁰¹¹

3.7.1.4. Kureyş Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 106. sûre olan Kureyş sûresi, Mekke'de indirilmiştir.⁴⁰¹² Sûre, 4 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kureyş'tir. Sûre, mushaflarda, bazı hadis kitaplarında,⁴⁰¹³ tefsirlerde⁴⁰¹⁴ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde⁴⁰¹⁵ “Kureyş Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

⁴⁰⁰⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 250-252; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 292-294; Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXII, 2900.

⁴⁰⁰⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 252-255; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, 292; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 459.

⁴⁰⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 266-268; Mevdûdî, *a.g.e.*, IV, 460-461.

⁴⁰¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XV, 369.

⁴⁰¹¹ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 282.

⁴⁰¹² Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 495; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 378; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 545

⁴⁰¹³ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 106.

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Kureyş” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Kureyş, sûrenin tek ismidir.⁴⁰¹⁶ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Kureyş sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Kureyş” olduğu belirtilmişse⁴⁰¹⁷ de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.⁴⁰¹⁸

Kureyş sûresi, Buhârî’de⁴⁰¹⁹ de kaydedildiği gibi **Li İlâfi Kureyş** adıyla da anılmaktadır.⁴⁰²⁰ İbn Âşûr’un tesbitine göre sûre, selef döneminde “Li İlâfi Kureyş Sûresi” olarak anılmaktadır.⁴⁰²¹ Birçok ilim adamı “Li İlâfi Kureyş” ifadesini sûrenin tevkîfî isimlerinden kabul etmektedir.⁴⁰²²

İctihâdî İsimleri: Kureyş sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında ictihâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

Kureyş sûresi, h. 621 yılında yazılan bir mushafta⁴⁰²³ da kaydedildiği üzere “**Li İlâf**” şeklinde de adlandırılmaktadır.⁴⁰²⁴ Ayrıca sûre, **Sayf Sûresi**⁴⁰²⁵ olarak da anılmaktadır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyette geçen “Kureyş” kelimesinden almıştır.⁴⁰²⁶ Kureyş kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.⁴⁰²⁷ Bu sûre, ilk âyetinde Allah’ın kendilerine verdiği nimetlerini Kureyş’e hatırlattığından dolayı “Kureyş Sûresi” olarak adlandırılmıştır.⁴⁰²⁸

⁴⁰¹⁴ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, XXIV, 646; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, V, 365; Mâverdî, *en-Nüket ve l-uyûn*, VI, 345; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 435; İbn Atıyye, *el-Muharrerü l-vecîz*, V, 525; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 495; Bikâî, *Nazmü d-dürrer*, XXII, 259; Şevkânî, *Fethu l-kadîr*, V, 669; Âlûsî, *Rühu l-me’âni*, XXX, 238; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, XXX, 553.

⁴⁰¹⁵ İbnü l-Cevzî, *Fününü l-efnân*, s. 326; Sehâvî, *Cemâlü l-kurrâ*, I, 38; Muhaysin, *Fî rihâbi l-Kur’âni l-Kerîm*, s. 86.

⁴⁰¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Berrâk, *Cüz’ün fî esmâi süveri l-Kur’âni l-Kerîm*, s. 109.

⁴⁰¹⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁰¹⁸ Henâî, *Esmâü s-süveri l-Kur’âniyye*, s. 245.

⁴⁰¹⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 106.

⁴⁰²⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 238; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6147; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 692.

⁴⁰²¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 543.

⁴⁰²² Henâî, *a.g.e.*, s. 245; Devserî, *Esmâü süveri l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 602; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri l-Kur’âni l-Kerîm*, II, 393.

⁴⁰²³ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00020.

⁴⁰²⁴ Şevkânî, *Fethu l-kadîr*, V, 669.

⁴⁰²⁵ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001.

⁴⁰²⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi t-temyîz*, I, 545; Mevdûdî, *Tefhîmu l-Kur’ân*, VII, 247.

⁴⁰²⁷ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü l-müfehres*, s. 542.

⁴⁰²⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru l-münîr*, XXX, 412.

Özetle Kureyş, Mekke'nin asıl yerlisi olan büyük ve meşhur Arap kabilesinin adıdır. Ataları Fihr vasıtasıyla soyları Hz. İsmâil ve Hz. İbrâhim'e dayanan Kureyşliler hem en soylu kabileye mensup olmaları hem de Allah'ın Evi'nin hizmetinde bulunmaları sebebiyle diğer Arap kabileleri arasında itibarlı bir mevkiye sahiptiler. Allah Evi'nin komşuları diye anılırlar, her gittikleri yerde dostça karşılanır, saygı ve yardım görürlerdi.⁴⁰²⁹

Hz. Peygamber (a.s.), Kureyş'in Hâşimoğulları koluna mensuptur. Kabile reisliği genellikle Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında mücadele konusu olmuştur. Câhiliye döneminde Kureyşliler Allah'ın varlığına inanmakla birlikte putları Allah'a ortak koşuyorlardı, bu sebeple Kur'ân onları "ortak koşanlar" anlamına gelen "müşrikûn" sıfatıyla nitelemiştir. 610 yılında Hz. Peygamber (a.s.)'e Kur'ân inmeye başlayınca Kureyş'in bir kısmı ona iman etmekle birlikte çoğu inanmadığı gibi Peygamber efendimize karşı gittikçe sertleşen ve savaflara kadar varan bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu direniş hicretin 8. yılında Mekke'nin fethine kadar sürmüştür. Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte İslâmiyet'in karşısındaki Kureyş düşmanlığı da tamamen ortadan kalkmıştır. Bundan sonra İslâm'ın dünyaya yayılması için Kureyşliler'in ön saflarda mücadele verdikleri görülmektedir.⁴⁰³⁰

Bu sûrenin nüzûlü sırasında Kureyş içinde henüz çok sayıda müşrik bulunmasına rağmen, kendilerine ihsan edilen nimetlerle birlikte sûrede "Kureyş" ismine de yer verilmiş, böylece bu kabilenin namı ve şanı ebedîleştirilmiştir. Şüphesiz Kur'ân'da isminin anılması, Kureyş için başlı başına bir şeref ve öteki bütün nimetlerden daha büyük bir nimettir.⁴⁰³¹ Sûrede Kureyş adına yer verilmiş olması, Hz. Peygamber (a.s.)'in ve İslâm'a ilk giren ve onun yayılmasında birinci derecede rol oynayan insanların müslümanların bu kabileye mensup olmalarının yanı sıra Kâbe'nin bakımı, Kâbe ve hac işlerinin yönetimi, hacılara su ve yemek dağıtımı gibi hizmetlerin yine bu kabile tarafından yerine getirilmiş olmasıyla bağlantılıdır.⁴⁰³²

⁴⁰²⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 496; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 693.

⁴⁰³⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 693. Ayrıca bk. Avcı, Casim, "Kureyş (Benî Kureyş)", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 442-444.

⁴⁰³¹ Işık, Emin, "Kureyş Sûresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1985, s. 10.

⁴⁰³² Yaşaroğlu, Kâmil, "Kureyş Sûresi", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 444.

Esed'e göre şurası kesindir ki Kureyş sûresi, Allah'ın Fîl Ordusu'nu imha etmesinin "Kureyş'i güvenli kılmak için" yapıldığına işaret eder. Böylece, "Kureyş'in güvenliği", uğruna Ebrehe ordusunun imha edildiği, Allah'ın birliği kavramına dayanan itikadın odak noktası olan Kâbe'nin güvenliğinin bir simgesidir.⁴⁰³³

Bir ülkenin refah ve kalkınması, öncelikle kendi içindeki barış ve huzura, sonra da komşu ülkeler ile olan iyi ilişkilere bağlıdır. Kur'ân-ı Kerîm, ortaya koyduğu Kureyş örneği ile ekonomik hayatın dayandığı bu iki temel şartın önemine dikkat çekmektedir. Bir milletin kendi içindeki barış ve dayanışması ile komşularıyla iyi ilişkiler kurmasını Hz. Allah'ın o millete en büyük nimeti olarak tanıtmaktadır.⁴⁰³⁴ Sûre ilk muhataplara Allah'ın kendilerine verdiği özel nimetleri hatırlatır. Zira Mekke'nin sakini olan Kureyş kabilesi, her şeyini canlı tanık gibi karşılarında duran Beytullah'a borçludur. Bu sûre, ticaretin Kureyş için ne denli hayati bir önemi hâiz olduğu bilinmeden asla anlaşılmaz. Zira ticaret yoksa Kureyş yoktur, îlâf yoksa ticaret yoktur. Eğer Kâbe yoksa, ticaret de îlâf da yoktur.⁴⁰³⁵

3.7.1.5. Tebbet Sûresi

Kur'ân'da 3 satırlık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 111. sûre olan Tebbet sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.⁴⁰³⁶ Sûre, 5 âyettir.

İsmi: Sûrenin başka isimleri olmakla birlikte meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Tebbet'dir. Sûre mushafların çoğunda, bazı hadis kitaplarında,⁴⁰³⁷ pek çok tefsirde⁴⁰³⁸ ve Kur'ân üstüne yazılmış çeşitli kaynaklarda⁴⁰³⁹ "Tebbet Sûresi" olarak adlandırılmaktadır.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Tebbet" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

⁴⁰³³ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1309.

⁴⁰³⁴ Işık, *a.g.m.*, s. 12.

⁴⁰³⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 535.

⁴⁰³⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII, 544; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 382; Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 552.

⁴⁰³⁷ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 91.

⁴⁰³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 714; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 375; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 465; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, 544; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XXII, 327; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 259.

⁴⁰³⁹ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 327; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 39; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 113.

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Tebbet sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek adının “Tebbet” olduğu belirtilmişse⁴⁰⁴⁰ de bazı ilim adamlarına göre sûrenin tevkîfî başka bir ismi daha bulunmaktadır.⁴⁰⁴¹

Tebbet sûresine **Mesed Sûresi** de denilir.⁴⁰⁴² Nitekim bazı mushaflarda ve birçok tefsirde⁴⁰⁴³ sûrenin adı “Mesed Sûresi” olarak kaydedilmiştir. Adını son âyetindeki “Mesed” kelimesinden alan⁴⁰⁴⁴ sûreye, fitilli bir ipten bahsettiği ve Ebû Leheb’in hüsrana, helaka maruz kaldığını gösterdiği için bu isim verilmiştir.⁴⁰⁴⁵

Mesed, ince hurma dallarından elde edilen ve fitillenen, sağlam bükülüp örülen lifdir.⁴⁰⁴⁶ Ebû Leheb’in hanımı olan Ümmü Cemîl, Lât ve Uzzâ isimli putlara yemin ederek mücevherden yapılmış kıymetli gerdanlığını Hz. Peygamber (a.s.)’e düşmanlık uğrunda harcayacağını büyük bir gururla söylediğinden dolayı 5. âyet, “Dünyadaki gerdanlık yerine âhirette boynuna ateşten bir ip takılacaktır” şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁰⁴⁷ Mesed adı bazı ilim adamlarına göre sûrenin icthâdî isimlerinden sayılırken⁴⁰⁴⁸ bazılarınca ise bu isim sûrenin tevkîfî ismidir.⁴⁰⁴⁹

İctihâdî İsimleri: Tebbet sûresinin tevkîfî isimlerinin dışında icthâdî bazı isimleri de bulunmaktadır.

1. Ebî Leheb Sûresi: Tebbet sûresi, “Ebî Leheb Sûresi” şeklinde de anılmaktadır.⁴⁰⁵⁰ Nitekim sûre, Hâkim’in *el-Müstedrek* adlı eserinde⁴⁰⁵¹ ve h. 914 yılında yazılan bir

⁴⁰⁴⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁰⁴¹ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 623; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 417.

⁴⁰⁴² Sehâvî, *a.g.e.*, I, 39; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 526; Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, III, 276; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 176; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 259.

⁴⁰⁴³ Sicistânî, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 197; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 363; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 455; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 534; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 599; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 453.

⁴⁰⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 552; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 453; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 165.

⁴⁰⁴⁵ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4111.

⁴⁰⁴⁶ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 522.

⁴⁰⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmî'*, XXII, 554; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 712.

⁴⁰⁴⁸ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 113.

⁴⁰⁴⁹ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, s. 623-624; Abdülkâdir, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 417-418.

⁴⁰⁵⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 552; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXX, 599; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXX, 453; Karaman, *a.g.e.*, V, 709.

⁴⁰⁵¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 111.

mushafta⁴⁰⁵² “Ebî Leheb Sûresi” olarak kayıtlıdır. İbn Âşûr’a göre sûreye Ebî Leheb sûresi denilmesi, “Ebî Leheb’in zikrinin geçtiği sûre” takdirindedir.⁴⁰⁵³

2. Leheb Sûresi: Sûre, birinci âyetinde geçen ifadeden dolayı **Leheb Sûresi** olarak da anılmaktadır.⁴⁰⁵⁴

Ayrıca sûre **Tebbet Yedâ Ebî Leheb**⁴⁰⁵⁵ veya Buhârî’de⁴⁰⁵⁶ de geçtiği üzere **Tebbet Yedâ Ebî Lehebin ve Tebb** olarak da anılmaktadır. Nitekim sûre, sahih hadis kaynaklarından Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının “Tebbet Yedâ Ebî Lehebin ve Tebb” olduğunu belirtse⁴⁰⁵⁷ de bu isimler, sûrenin bu adlarla anıldığını gösteren herhangi bir rivayet bulunmadığı için, sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.⁴⁰⁵⁸ Sûre, dördüncü âyetinde geçen kelimeden dolayı **Hatab Sûresi**⁴⁰⁵⁹ olarak da anılmaktadır.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûreye, Ebû Leheb’in hüsrana, helaka maruz kaldığını gösterdiği için “Tebbet” ismi verilmiştir.⁴⁰⁶⁰ Tebbet fiili, bu şekliyle Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir. Fiilin “tebbe” şekli de Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.⁴⁰⁶¹

Bu sûre Hz. Peygamber (a.s.)’in mesajına amcası Ebû Leheb tarafından gösterilen sürekli ve şiddetli düşmanlık ile ilgilidir: Ebû Leheb’in düşmanlığı, yapısındaki kibirden, büyük servetiyle gururlanmasından ve Hz. Peygamber (a.s.)’in bütün insanların Allah katında eşit olduğu ve yalnızca faziletlerine göre değerlendirilecekleri şeklindeki tebliğinden hoşlanmamasından kaynaklanmıştır.⁴⁰⁶²

Kur’ân-ı Kerîm’de Münafikûn, Kâfirûn gibi İslâmiyet’e cephe alanların, ayrıca Mutaffîfîn gibi ölçü ve tartıda dürüst davranmayanların bu nitelikleriyle ilgili isimler

⁴⁰⁵² Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001.

⁴⁰⁵³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 599.

⁴⁰⁵⁴ Mevdûdî, *Teshîmu’l-Kur’ân*, VII, 29; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 165; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXX, 453.

⁴⁰⁵⁵ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 177; Devserî, *a.g.e.*, s. 626; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 419.

⁴⁰⁵⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 111.

⁴⁰⁵⁷ Henâî, *a.g.e.*, s. 177.

⁴⁰⁵⁸ Devserî, *a.g.e.*, s. 626-627; Abdülkâdir, *a.g.e.*, II, 419-420.

⁴⁰⁵⁹ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002.

⁴⁰⁶⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4111.

⁴⁰⁶¹ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 149.

⁴⁰⁶² Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1319.

taşıyan sûreler bulunduğu halde belli bir kişinin şahsını konu alan başka bir sûre yoktur.⁴⁰⁶³

Hak dine düşmanlık etmesi sebebiyle kin ve hasedinden yanan, böylece varacağı ebedî cehenneme girmeden, dünyada aleve giren ve “ateşlik” mânasına gelen Ebû Leheb ile eşinin şahsında din düşmanlarının âkıbetini bildirir. Ebû Leheb’in âkıbetini ve kâfir olarak öleceğini senelerce önce haber vermektedir. Ebû Leheb, hastalığı sebebiyle katılmadığı Bedir Savaşı’nda Mekkelilerin yenilmesine o kadar üzüldü ki bir hafta sonra ibret olacak şekilde ölmüştür.⁴⁰⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in sadece bir yerinde, bir İslâm düşmanı ismi anılarak lanetlenmiştir. Oysa hem Mekke’de hem de hicretten sonra Medine’de bazı kişiler İslâm ve Resûlullah (s.a.s.)’a düşmanlıkta Ebû Leheb’den de ileri gitmişlerdi. Burada bu şahsın isim anılarak lanetlenmesinin, hangi özelliğinden dolayı olduğu sorulabilir. Bunu anlamak için, o dönemin Arap toplumuna ve o toplumda Ebû Leheb’in rolüne bakmak gerekir.⁴⁰⁶⁵

Âyette özellikle “eller”in kurumasından söz edilmesi, birçok işin ellerle yapılmasından dolayıdır. Yani o eller de hüsrana uğrasın, kendisi de hüsrana uğrasın. “Eller” ile bizzat kendisinin kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü bazen kişinin kendisinden “elleri” diye sözedilebilir.⁴⁰⁶⁶ Kur’ân, Ebû Leheb’in bu bedduasını kendisine geri iade etmiştir.⁴⁰⁶⁷

Ebû Leheb bu sûrede, kafirler arasında en pazarlıkçı tip olan bir isim küfrün prototipi olarak sunulmaktadır. Ebû Leheb bu sûrede tarihsel bir kişilik olarak değil, imana karşı körü körüne savaşılan inkârcı tipin mümessili olarak yer bulur.⁴⁰⁶⁸

3.7.2. Tarihî Olay Yerleri

Kur’ân’daki sûre isimlerinden bir kısmı da ismini tarinin geçtiği yerlerden, yani bazı tarihî olay yerlerinden almaktadır. Bu açıdan burada Hicr ve Ahkâf sûreleri ele alınacaktır.

⁴⁰⁶³ Birışık, Abdülhamit, “Tebbet Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2011, LX, 212.”

⁴⁰⁶⁴ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 603.

⁴⁰⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII, 291.

⁴⁰⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII, 546.

⁴⁰⁶⁷ İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 548.

⁴⁰⁶⁸ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 549.

3.7.2.1. Hicr Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 5,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 15. sûre olan Hicr sûresi, Mekke döneminde inmiştir.⁴⁰⁶⁹ Sûre, 99 âyettir.

İsmi: Sûrenin “Hicr”den başka bir isimle anıldığına dair bilgi yoktur.⁴⁰⁷⁰ Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,⁴⁰⁷¹ tefsirlerde⁴⁰⁷² ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde⁴⁰⁷³ “Hicr Sûresi” olarak adlandırılmıştır.

İsminin Kaynağı: Sahih hadis kaynaklarında sûrenin “Hicr” adıyla isimlendirildiğine dair bir rivayet bulunmamakla birlikte Beyhâkî, sûrenin Hicr sûresi olarak adlandırıldığını gösteren bir hadis rivayet etmiştir.⁴⁰⁷⁴ Ayrıca sûrenin ismi hakkında görüş ayrılığına düşülmemiştir. Bu durum da sûrenin adının Hz. Peygamber (a.s.) tarafından konulmuş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Hicr isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.⁴⁰⁷⁵

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûrenin ismi 80. âyette geçen ve Arabistan'ın Hicr adıyla bilinen bölgesiyle alakalıdır.⁴⁰⁷⁶ Hicrliler'in peygamberlerine karşı olumsuz tutumları diğer bazı sûrelerde de anlatılmakla birlikte bu sûrenin 80-84. âyetlerinde Hicr ahalisinin başına gelen azap bildiriliyor olması, sûrenin “Hicr” ismini almasına neden olmuştur.⁴⁰⁷⁷ Bu anlamıyla Hicr kelimesi (Ashâb-ı Hicr olarak) Kur'ân'da sadece bir kez ve bu sûrede geçmektedir.⁴⁰⁷⁸ İbn Âşûr'a göre sûrenin Hicr adıyla isimlendirilmesinin sebebi, başka sûrelerde bu ifadenin geçmemiş olmasıdır.⁴⁰⁷⁹

⁴⁰⁶⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 272; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 34.

⁴⁰⁷⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, III, 328.

⁴⁰⁷¹ Buhârî, “Tefsîr”, 15; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 16; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 15.

⁴⁰⁷² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIV, 5; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 171; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 147; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 396; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, III, 349; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 174; Bikâî, *Nazmü'd-düer*, XI, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIV, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIV, 5.

⁴⁰⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 289; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 36; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

⁴⁰⁷⁴ Beyhâkî, *Şu'abi'l-îmân*, IV, 186.

⁴⁰⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIV, 5; Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 214; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 331; Berrâk, *Cüz'un fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 103.

⁴⁰⁷⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 513.

⁴⁰⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3036; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, IV, 1710.

⁴⁰⁷⁸ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 194.

⁴⁰⁷⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIV, 5.

Hicr, Semûd kavminin başkentidir ve Medine-Tebük yolu üzerinde, sarp kayalıklarla çevrili vadinin ve bu vadideki beldenin adıdır. Bu yer, Sâlih peygamberle ilgisi dolayısıyla Medâin-i Sâlih diye de adlandırılmıştır.⁴⁰⁸⁰ Arap asıllı Semûd kavminin yaşadığı kabul edilen bölge veya şehre bu adın verilmesi, muhtemelen muhafazalı bir yer oluşundan ileri gelmektedir.⁴⁰⁸¹ Konumuz olan âyette Hicr şehrinde yaşayan kavmin ve bunlara gönderilen peygamberin ismi verilmemektedir. Ancak müfessirler, Semûd kavminin kayaları oyarak evler yaptıklarını bildiren âyetleri⁴⁰⁸² dikkate alarak Hicr’de yaşayan topluluğun Semûd kavmi, peygamberlerinin de Sâlih (a.s.) olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰⁸³

Semûd, Arabistan’ın Âd kavminden sonra en yaygın olarak bilenen ikinci eski kabilesidir. Kur’ân-ı Kerîm gelmeden önce onlar hakkındaki hikâyeler, Araplar arasında çok yaygındı. Adları, şiirde, İslâm öncesi Arap hutbelerinde ve Asur’da bulunan levhalarda da sık sık geçmektedir.⁴⁰⁸⁴ Rablerini inkâr etmiş, tevhid inancından sapmış olan Semûd kavmi, kendilerini hidayete kavuşturması için gönderilen Hz. Sâlih’i yalancılıkla suçlayarak, doğru olduğunu kanıtlaması için mûcize göstermesini istemişler,⁴⁰⁸⁵ Sâlih (a.s.) de bir deveyi göstererek istedikleri mûcizenin bu deveye olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁸⁶ Çünkü o dişi deveye, kayadan çıkması, son derece büyük oluşu, kayadan çıktığında hamile olduğunun açıkça belli oluşu ve sütünün çok bol oluşu gibi birçok mûcizeler bulunmakta idi.⁴⁰⁸⁷

Buna göre çok özel bir varlık olan bu deveye zarar vermemeleri hususunda kavmini uyarmıştır. Fakat onlar bildiklerinden şaşmadıkları gibi söz konusu deveyi de boğazlamak suretiyle isyankârlıklarını apaçık ortaya koymuşlar, “*Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir!*”⁴⁰⁸⁸ diyecek kadar ileri gitmişlerdi.⁴⁰⁸⁹ Allah’ın azabından veya ölümden kurtulmak için dağları oymuş ve orada yaşamaya başlamışlardı. Zira oydukları dağlarda güvenli bir şekilde

⁴⁰⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, II, 51, 547; Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 328.

⁴⁰⁸¹ Karaman, *a.g.e.*, III, 328.

⁴⁰⁸² A’râf 7/74; Şuarâ 26/141-149.

⁴⁰⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 415; Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 238.

⁴⁰⁸⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 51.

⁴⁰⁸⁵ Şuarâ 26/154.

⁴⁰⁸⁶ Karaman, *Kur’ân Yolu*, III, 364.

⁴⁰⁸⁷ Râzî, *Meġâtihu’l-ġayb*, XIX, 209; Kurtubî, *el-Câmi’*, XII, 248.

⁴⁰⁸⁸ A’râf 7/77.

⁴⁰⁸⁹ Karaman, *a.g.e.*, III, 364.

yaşayabileceklerini düşünüyorlardı;⁴⁰⁹⁰ fakat bu uygulama, onlara bir fayda sağlamadı. Zira dağların göbeğinde oyulmuş bulunan evlerinde güven içinde yaşarlarken bir çığlık onları yakaladı, ne kazanıp yığdıkları servetler ne kurdukları binalar ne de oydukları kayalar kendilerine bir yarar sağlayabildi.⁴⁰⁹¹

Tarîhî olgulardan istifade ederek yaşanan ve yaşanacak hayata ışık tutacak çıkarımlarda bulanmak, ders almak, ibret almak gerekir. Aklını kullanan ve iman eden insanlar bu dersi çıkarabilirler, hatta çıkarmalıdır. Bu ders çıkarmalarla geçmişin olguları canlılık kazanır ve geleceğe ışık tutarlar. Aksi takdirde her yeni nesil hayatı yeniden tecrübe etmek zorunda kalır ve böylece geçmişte yapılan hatalar tekrar edilir.⁴⁰⁹² Bu açıdan çağrıştırdıkları düşünüldüğünde sûreye Hicr isminin verilmesinin ne denli anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Semûd, debdebeli varlığı ve feci akıbeti bölge halkının ortak hafızasında yer tutmuş bir refah uygarlığıdır.⁴⁰⁹³ Bu bakımdan sûreye Hicrlilerin peygamberi olan Sâlih (a.s.)'in ismi ad olarak verilmeyip Arapların yakından tanıdığı ve yaygın olarak bilenen eski bir kabilenin adının verilmesi de verdiği mesajlar açısından oldukça düşündürücüdür.

3.7.2.2. Ahkâf Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 4,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 46. sûre olan Ahkâf sûresi, Mekke döneminde indirilmiştir.⁴⁰⁹⁴ Sûre, 35 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur adı, Ahkâf'tır.⁴⁰⁹⁵ Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,⁴⁰⁹⁶ tefsirlerde⁴⁰⁹⁷ ve Kur'ân üzerine yazılmış çeşitli eserlerde⁴⁰⁹⁸ "Ahkâf Sûresi" olarak kaydedilmiştir.

⁴⁰⁹⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XIV, 105.

⁴⁰⁹¹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XIV, 2151.

⁴⁰⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, X, 428-429.

⁴⁰⁹³ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 162.

⁴⁰⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 175; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, IV, 139; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 428.

⁴⁰⁹⁵ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 24.

⁴⁰⁹⁶ Buhârî, "Tefsîr", 46; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 46; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 46.

⁴⁰⁹⁷ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXI, 111; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 437; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 270; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 491; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 91; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 175; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XVIII, 118; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVI, 3; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVI, 5.

⁴⁰⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 308; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, I, 37; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 85.

İsminin Kaynağı: İbn Mes‘ûd’dan yapılan rivayetler,⁴⁰⁹⁹ sûrenin daha sahâbe devrinde “Ahkâf Sûresi” olarak isimlendirildiğini göstermektedir.

Diğer İsimleri: Sûrenin Ahkâf isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.⁴¹⁰⁰

Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının **Hâ-Mîm el-Ahkâf** olduğunu belirtse⁴¹⁰¹ de bize göre “Hâ-Mîm el-Ahkâf” ifadesi, sûrenin Ahkâf isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş ve onu anlatmak için kullanılmış bir ifadedir.

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Ahkâf sûresi adını, 21. âyette geçen “ahkâf” kelimesinden almıştır.⁴¹⁰² Ahkâf kelimesi, Kur’ân’da bir kez ve sadece bu sûrede geçmektedir.⁴¹⁰³ Bir vadiden ibaret olan Ahkâf’taki Âd kavmine peygamber gönderilmiş olan Hûd (a.s.)’un kıssasını bildirdiği için sûre bu ismi almıştır.⁴¹⁰⁴ Bir görüşe göre de “ahkâf” kelimesi Kur’ân’da başka sûrede geçmeyip yalnızca bu sûrenin 21. âyetinde geçtiği için ismi de Ahkâf olmuştur.⁴¹⁰⁵

Âd kavminin uyarıldıkları sırada buldukları yer, Ahkâf diye anılmıştır. Bu yerin neresi olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Buranın Şam’da bir dağ,⁴¹⁰⁶ Umman ile Mehre arasında bir vadi⁴¹⁰⁷ ve Umman ile Hadramevt arasında bulunan kum tepelerinin adı⁴¹⁰⁸ olduğu ifade edilmiştir. Kur’ân, bunların asıl memleketlerinin el-Ahkâf olduğunu belirtmiştir. Buradan çıkarak civarındaki devletler ve zayıf ülkeler üzerine hâkimiyet kurmuşlardı. Bugün bile, Arap Yarımadası’nın güneyinde yaşamakta olan halklar, bu bölgede bir zamanlar Âd Kavminin yaşadığını bilmektedirler.⁴¹⁰⁹

Âd kavmi, kardeşleri ve peygamberleri Hz. Hûd’a karşı tıpkı müşriklerin kardeşleri ve peygamberleri Hz. Muhammed (s.a.s.)’e karşı takındıkları tavrı takınıyor ve itirazlar ileri sürüyorlardı. Peygamberleri ise onlara, insanlığı ve görevinin sınırları içinde, peygamberlik edebine yaraşır biçimde cevap vermiştir. Uyarıya kulaklarını tıkayıp

⁴⁰⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 587, 591.

⁴¹⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; Câbirî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 343; Berrâk, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 105; İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 338.

⁴¹⁰¹ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 223.

⁴¹⁰² Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 428; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, XXVI, 5.

⁴¹⁰³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 208.

⁴¹⁰⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII, 3351.

⁴¹⁰⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 5; Karaman, *a.g.e.*, V, 24.

⁴¹⁰⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXI, 150-151; Kurtubî, *el-Câmi’*, XIX, 211.

⁴¹⁰⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXI, 151; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXVIII, 27; Kurtubî, *a.g.e.*, XIX, 211; Neseefî, *Medârikü’t-tenzîl*, IV, 145.

⁴¹⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1081.

⁴¹⁰⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V, 332.

dinlememeyi sürdürünce, onları ağır, yok edici bir azap yakaladı. Onlar çok güçlüydüler; ama güçleri kendilerine yarar sağlamadı. Çok zengindiler; fakat servetleri onlara fayda vermedi. Zeki kimselerdi; ancak zekaları onlardan birşey savamadı. Allah'a yaklaştırdıklarını savundukları ilâhları da onları azaptan kurtaramadı.⁴¹¹⁰

İnancın en önemli üç unsuru tevhid, nübüvvet ve âhirettir. Bütün hak dinlerde de bu üç unsur üzerinde önemle durulmuştur. Bu sûrenin de temel konuları arasında bunlar vardır. Hz. Peygamber (a.s.)'in muhatabı olan Arap müşrikleri bu üç inanç unsuru karşısında direndikçe hem onları ikna etmek hem de Peygamber'i ve müminleri rahatlatmak için aynı şekilde davranan geçmiş ümmetlerden örnekler verilmiş, onların peygamberleriyle tartışmaları, ileri sürdükleri deliller, peygamberlerin mukabil davranışları ve ortaya koydukları kanıtlar anlatılmıştır.⁴¹¹¹ Böylece Mekkeli müşriklerin yakın çevrelerinde bulunan kendi benzerleri gibi bir kavmin başına gelenleri düşünerek, onlara benzemekten uzak durmaları istenmektedir.⁴¹¹² Aksi takdirde Allah (c.c.), Âd kavmine gönderilen rüzgâr gibi bir rüzgârı Mekkelilerin üzerine de göndermeye muktedirdir.⁴¹¹³

Ahkâf'taki Âd kavmine peygamber gönderilmiş olan Hûd (a.s.)'un adının, bir sûreye isim olarak verilmiş olmasına rağmen bu sûreye de Ahkâf adının verilmesi, verdiği mesajlar çağrıştırdıkları açısından oldukça anlamlıdır.

Bazı kıssaların sonunda bildirildiği üzere ibret ve ders alınmasını sağlamak kıssaların temel hedeflerindedir. Ayrıca kıssalarda iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak erdemlere ve ahlâkî olgunluğa teşvikle kötülüklerden sakındırma amacı güdülmüştür. Yine peygamber kıssalarında yer alan bazı mucizelerde ilmî gelişmeyi teşvik işaretleri bulmak da kıssalardan çıkarılabilecek dersler arasındadır. Kur'ân kıssalarında gözetilen amaçlar arasında Hz. Peygamber (a.s.)'in ve müminlerin felâket ve sıkıntılara karşı dayanma gücünü arttırmak, onları teselli etmek, dua, sabır ve tevekküle teşvik, Allah'ın peygamberlerine ve seçkin kullarına ihsan ettiği nimetleri hatırlatmak Âdemoğulları'nı şeytandan sakındırmak gibi hususlar görülür. Ayrıca kıssalarda din olgusunun Hz. Âdem'den beri süregelen değişmez tarihî gerçekliği de özet olarak ortaya

⁴¹¹⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXVI, 3265.

⁴¹¹¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 38.

⁴¹¹² Kutub, *a.g.e.*, XXVI, 3266.

⁴¹¹³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VIII, 88.

konmuştur.⁴¹¹⁴ Kıssa, bizatihî maksud olan bir sanat hadisesi olarak değil, çeşitli şekilleriyle tezahür eden dinî maksada hizmet için verilmektedir.⁴¹¹⁵

3.8. Edebî Konulara İşaret Eden Sûre İsimleri

Edebî eser, herhangi bir aracıya gerek olmaksızın orijinal yapısıyla her seviyeden okuyucusuna doğrudan doğruya ulaşabilen tek sanattır. Bunu da kullandığı malzemenin söz olmasına borçludur. Diğer sanat alanlarında eserler daima tektir ve onu seyretmek-dinlemek için o tek nüsha ile karşı karşıya gelmekten başka yol yoktur. Edebî eser ise yazarının meydana getirdiği orijinal şekliyle her zaman okuyucusuna ulaşabilmektedir. Bugün edebiyatta, esasta nazım ve nesir olmak üzere şekle dayanan iki temel yapı vardır. Edebiyat türlerinin arasında özel bir yeri olan şiirin (mensur şiir ve şiir karakterindeki metinler dahil) ve göstermeye dayanan dramatik edebiyatın (tiyatro) dışındakiler anlatmaya bağlı edebî türlerdir. Bunlardan olay ve kurguya dayandıkları için aynı kategoriye giren roman, hikâye ve kısa hikâye, şiir ve tiyatrodan sonra teşekkül etmiş en eski edebî türlerdir.⁴¹¹⁶

Kur'ân'da ismini edebî konulardan ve edebiyatla ilgili nesnelere alan sûreler de bulunmaktadır. Bu bakımdan burada Şuarâ, Kasas ve Kalem sûreleri ele alınacaktır.

3.8.1. Şuarâ Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 10 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 26. sûre olan Şuarâ sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.⁴¹¹⁷ Sûre, 227 âyettir.

İsmi: Sûre, yaygın olarak “Şuarâ” adıyla anılmaktadır. Nitekim mushaflarda, hadis kitaplarında,⁴¹¹⁸ tefsirlerde⁴¹¹⁹ ve Kur'ân ile ilgili yazılmış bazı eserlerde⁴¹²⁰ sûre “Şuarâ Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.

⁴¹¹⁴ Şengül, “Kıssa”, XXV, 499-500.

⁴¹¹⁵ Yıldırım, “Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar”, s. 49.

⁴¹¹⁶ Okay, M. Orhan, “Edebiyat”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 395-396.

⁴¹¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 5; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 178; Suyûtî, *el-İtkan*, I, 47.

⁴¹¹⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 26; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 27; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 26.

⁴¹¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 542; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 81; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 163; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 376; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, IV, 224; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 5; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XIV, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIX, 58; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XIX, 89.

⁴¹²⁰ İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 296; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 99.

İsminin Kaynağı: Sahih hadis kaynaklarında sûrenin “Şuarâ” adıyla isimlendirildiğine dair bir rivayet bulunmamakla birlikte İbn Âşûr’un tesbitine göre sûre, selef arasında “Şuarâ Sûresi” adıyla anılmaktadır.⁴¹²¹

Diğer İsimleri: İslâmî çeşitli kaynaklarda Şuarâ sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Şuarâ sûresidir.⁴¹²²

Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının **Tâ-Sîn-Mîm Şuarâ** olduğunu belirtse⁴¹²³ de bize göre “Tâ-Sîn-Mîm Şuarâ” ifadesi, sûrenin Şuarâ isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş ve onu anlatmak için kullanılmış bir ifadedir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Câmî‘a Sûresi: Şuarâ sûresi “Câmî‘a Sûresi” olarak da anılmaktadır.⁴¹²⁴ Sûre, kitap sahibi birçok peygamberin kıssasını içerdiği⁴¹²⁵ ve geçmiş birçok ümmetin pek çok haber ve durumlarını zikrettiği için⁴¹²⁶ bu isimle anılmış olmalıdır.

2. ez-Zulle: Şuarâ sûresi “ez-Zulle” olarak da isimlendirilmiştir.⁴¹²⁷

Şuarâ sûresi **Tâ-Sîn-Mîm Sûresi**⁴¹²⁸ ve **Tâ-Sîn-Mîm el-Mieteyn**⁴¹²⁹ şeklinde de adlandırılmaktadır. Fakat son ifadenin, sûrenin mutlak sıfatı olduğu da söylenmiştir.⁴¹³⁰

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûreye “Şuarâ” ismi verilmesinin sebebinin, sûrenin sonunda, 224. âyetten itibaren şairlerden bahseden âyetler olduğu açıktır.⁴¹³¹ Şuarâ kelimesi, bir kez olmak üzere Kur’ân’da sadece bu sûrede geçmektedir.⁴¹³² Sûrenin 224. âyetinde şairlerden bahsolunup Kur’ân’ın bir şair eseri olduğunu iddia eden muhalifler reddolunup, bununla beraber şairlerin makbul kısmının da bulunduğu kabul edilir. Bu yön üzerinde durularak sûreye Şuâra adı verilmiştir.⁴¹³³

⁴¹²¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIX, 89.

⁴¹²² Muhaysin, *a.g.e.*, s. 99.

⁴¹²³ Henâî, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye*, s. 139.

⁴¹²⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 173; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XIX, 58.

⁴¹²⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XIX, 89; Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 142.

⁴¹²⁶ Muhaysin, *Fî rihâbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 100.

⁴¹²⁷ Bikâî, *Nazmü’d-dürer*, XIV, 1-2; Mesâ‘idü’n-nazar, II, 324.

⁴¹²⁸ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, I, 37; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIX, 89; Karaman, *a.g.e.*, IV, 142.

⁴¹²⁹ Bombâ, *Esmâü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 57.

⁴¹³⁰ Bombâ, *a.g.e.*, s. 67.

⁴¹³¹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 344; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 3617.

⁴¹³² Bk. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 384.

⁴¹³³ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 366.

Bu âyetler Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şair olduğunu ve onun getirdiği kitabın şiir kabilinden olduğunu iddia eden müşriklere reddiye kasdıyla nâzil olmuştur.⁴¹³⁴

İnkârcılar Kur'ân'ın gayb âleminden verdiği haberleri şeytanların ilhamı, nazmını da şiir olarak telakki ediyor, dolayısıyla Hz. Peygamber (a.s.)'e kâhin ve şair diyorlardı. İşte bu âyetler onların bu tür temelsiz iddialarını reddetmekte; inkârcı şairlere gerçekleri arayanlar değil; ancak hevâ ve hevesleri peşinde giden, zevk ve eğlence düşkünlerinin tâbi olacağını bildirmektedir.⁴¹³⁵

Bu âyetlerde, zamanın, cinlerle bağlantılı olduklarına inanılan şairlerinin durumunu, onların sözlerinin yalan ve abartmalarla dolu olduğu belirtilmektedir.⁴¹³⁶ İslâm, âyetlerin yüzeysel olarak algılanmasından anlaşılabilceği gibi şiir ve sanata savaş açmaz. İslâm'ın savaş açtığı husus, şiir ve sanatın izlediği sistemdir.⁴¹³⁷ Câhiliye dönemi Arap şiirinde şehvet, intikam, ırkçılık gibi duygular hâkim olup fazilet temaları az yer alırdı. Onun için Hz. Peygamber (a.s.), bu tür şiir karşısında olumsuz bir tavır takınmıştır. Fakat bu arada bazen şiir dinlemiş, bir keresinde: “Bazı şiirler hikmet doludur” buyurmuştur. Ümeyye İbn Ebi's-Salt hakkında: “Şiiri iman etti; ama kendisi, kâfirdir” demiştir.⁴¹³⁸ Bu olumlu tavır 227. âyetin istisnasının tefsiri kabilindedir. Bu âyet: 1. İman, 2. Makbul, sâlih işler işleme, 3. Allah'ı sık sık hatırlama, 4. Şahsî hislerle hareket etmeyip kamunun haklarını savunma şartları ile şiiri mübah kılmıştır. Bu itibarla Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah b. Revâha, Kâ'b b. Mâlik, Hassân b. Sâbit gibi şairleri övmüştür.⁴¹³⁹

Âyette kınanan şairler, Şamanlığı şairliğinin önüne geçen şairlerdir. Hakikati arayan şiir hikmet, şair ise hâkimdir, hakikatin yerine göz koyan şiirse haddini aşmış sözdür.⁴¹⁴⁰ Sûrede Hz. Peygamber (a.s.)'i takviye için Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhim, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb gibi peygamberlerin tebliğleri nakledilir. Fakat bu peygamberlerden birinin adı verilmeyip sûreye Şuarâ adı verilmiştir. Bu isimlendirme çok anlamlı olmuştur. Zira sûrenin Şuarâ ismi, şiirde üstad olan Arapların üzerinde

⁴¹³⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XIX, 118.

⁴¹³⁵ Karaman, *a.g.e.*, IV, 179.

⁴¹³⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 329.

⁴¹³⁷ Kutub, *Fî zülâli'l-Kur'ân*, XIX, 2622.

⁴¹³⁸ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 375.

⁴¹³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIV, 176.

⁴¹⁴⁰ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 239.

büyük bir tesir oluşturmuştur.⁴¹⁴¹ Zira Kur'ân bu ifadelerle öncelikle kendileri de şair olan müşrik Arapları anlatmaktadır. Sûrenin Şuarâ olarak adlandırılması çok önemlidir; çünkü şiir, Arapların yer şeyidir. Öyle ki şairler, şiirleriyle savaş başlatan veya barış getiren konumundadırlar.

3.8.2. Kasas Sûresi

Kur'ân'da yaklaşık 11 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 28. sûre olan Kasas sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur.⁴¹⁴² Sûre, 88 âyettir.

İsmi: Sûrenin meşhur olan ve mushafta yazılı bulunan ismi, Kasas'tır. Nitekim sûre mushaflarda, hadis kitaplarında,⁴¹⁴³ tefsirlerde⁴¹⁴⁴ ve Kur'ân üstüne yazılmış bazı kaynaklarda⁴¹⁴⁵ "Kasas Sûresi" olarak geçmektedir.

İsminin Kaynağı: Sûrenin "Kasas" adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Bazı ilim adamlarına göre Kasas, sûrenin tek ismidir.⁴¹⁴⁶ Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Kasas sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Kasas sûresidir.⁴¹⁴⁷

Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının **Tâ-Sîn-Mîm Kasas** olduğunu belirtse⁴¹⁴⁸ de bize göre "Tâ-Sîn-Mîm Kasas" ifadesi, sûrenin Kasas sûresi isminden ayrı bir ad değil, bilakis ondan genişletilmiş bir isimdir.

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

Ömer Nasuhi Bilmen, sûrede Mûsâ (a.s.)'nın kıssası ayrıntılı bir şekilde anlatıldığını, bu neden le sûrenin **Mûsâ Sûresi** adını aldığını ifade etmiş; fakat bu isimlendirmenin

⁴¹⁴¹ Câbirî, *Mekâsîdü esmâi süveri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, s. 118.

⁴¹⁴² Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 228; Nesefî, *Medârikü 't-tenzîl*, III, 225; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi 't-temyîz*, I, 353.

⁴¹⁴³ Buhârî, "Tefsîr", 28; Tirmizî, "Tefsîru 'l-Kur'ân", 29; Hâkim, *el-Müstedrek*, "Tefsîr", 28.

⁴¹⁴⁴ Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân*, XVIII, 149; Zeccâc, *Me'âni 'l-Kur'ân*, IV, 131; Mâverdî, *en-Nüket ve 'l-uyûn*, IV, 233; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 481; İbn Atıyye, *el-Muharrerü 'l-vecîz*, IV, 275; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 228; Bikâî, *Nazmü 'd-dürer*, XIV, 232; Âlûsî, *Rûhu 'l-me'âni*, XX, 41; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XX, 61.

⁴¹⁴⁵ İbnü 'l-Cevzî, *Fünûnü 'l-efnân*, s. 297; Muhaysin, *Fî rihâbi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, s. 85.

⁴¹⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, XX, 61.

⁴¹⁴⁷ Muhaysin, *Fî rihâbi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, s. 85.

⁴¹⁴⁸ Henâî, *Esmâü 's-süveri 'l-Kur'âniyye*, s. 217.

kaynağını belirtmemiştir.⁴¹⁴⁹ Sûre, **Tâ-Sîn-Mîm Sûresi** olarak da adlandırılmaktadır.⁴¹⁵⁰

İsimlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, 25. âyette geçen “kasas” kelimesinden almıştır.⁴¹⁵¹ Kasas kelimesi, Kur’ân’da bir tanesi bu sûrede olmak üzere toplam altı kez geçmektedir.⁴¹⁵² Kıssa kelimesinin çoğulu olan “kasas”, peşi sıra, birbirini izleyerek gelen haberlere verilen isimdir.⁴¹⁵³ Kasas kelimesinin masdar olduğu da ifade edilmiştir.⁴¹⁵⁴

Kasas sûresinde tek bir kıssa anlatılmaktadır, o da Hz. Mûsâ’nın kıssasıdır. O halde sûreye neden Kasas sûresi denilmiştir? Ayrıca çocukluğundan Firavun’un helak edilmesine, oradan Kârûn’un yerle bir edilmesine kadar Hz. Mûsâ’nın hayatının tüm ayrıntılarıyla anlatılan tek sûre, Kasas sûresidir. Hayat hikâyelerinin anlatıldığı sûrelere Yûsuf ve Nûh adları verilirken bu sûre neden Mûsâ sûresi olarak adlandırılmamıştır? Bu sûrede Kasas kelimesi geçtiği için bu isim verildiği söylenemez; zira Kasas kelimesi Yûsuf sûresinde 2 kez⁴¹⁵⁵ geçmektedir. Buna göre Yûsuf sûresi, Kasas ismini almaya daha layıktır. Öte yandan Hûd sûresi kasas sûresi olarak isimlendirilmeye daha uygundur; zira sûrede Kasas kelimesi geçmemekle birlikte, bu sûrenin aksine yedi tane peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Buna göre Kasas sûresi, Hûd sûresi olarak; Hûd sûresi de Kasas sûresi olarak isimlendirilmeliydi.⁴¹⁵⁶

Kasas kelimesinin anlamını “olayları uygunluk sırasına göre zikretmek” olduğunu düşünürsek, bu anlamla oluşan bakış açısına göre “Kasas” kelimesi, sûreye uygun düşen bir ad olabilmektedir. Zira sûrenin içinde Hz. Mûsâ (a.s.)’nın kıssası ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.⁴¹⁵⁷ Zira sûreye izafe edilen “kasas”, Hz. Mûsâ’nın, çıkışından önce Mısır’da karşılaştığı Hz. Şuayb’a anlattığı kıssasıdır.⁴¹⁵⁸

⁴¹⁴⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, V, 2574.

⁴¹⁵⁰ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, I, 37.

⁴¹⁵¹ Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, I, 353; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XX, 61.

⁴¹⁵² Bk. Abdûlbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfrehes*, s. 546.

⁴¹⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 451.

⁴¹⁵⁴ Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, III, 232.

⁴¹⁵⁵ Bk. Abdûlbâkî, *a.g.e.*, s. 546.

⁴¹⁵⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb*, XV, 212.

⁴¹⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 135.

⁴¹⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XX, 61.

Doğumundan peygamberliğine kadar Hz. Mûsâ'nın kıssası geniş bir şekilde anlatıldığı için bu adın verilmiş olması muhtemeldir.⁴¹⁵⁹ Hz. Mûsâ (a.s.)'nin kıssasının Kur'ân-ı Kerîm'de en tafsilatlı anlatıldığı bir sûre Kasas sûresidir. Gerçekten, bu sûrede Hz. Mûsâ (a.s.)'nin doğumu, Mısır'dan çıkmaya mecbur kalması, Medyen'e hicreti, orada evlenmesi, kendisine ve kardeşi Hârûn (a.s.)'a risâlet verilmesi, Firavun'a gidip ona tebliğde bulunmaları, Kârûn kıssası, Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları'nı kurtarıp Mısır'dan çıkarması, onları takib eden Firavun ve ordusunun denizde boğulmaları anlatılır.⁴¹⁶⁰

Sûrenin baş kısmında Hz. Mûsâ ile Firavun ve Kârûn kıssaları anlatılmaktadır. Böylelikle Kureyş müşriklerine karşı delil ortaya konulmakla ve Kârûn'un Hz. Mûsâ'ya yakınlığının, kâfir olması dolayısıyla kendisine bir fayda sağlamadığını açıklamaktadır. İşte Kureyş'in Hz. Muhammed (s.a.s.)'e yakınlığı da böyledir. Sûrede Firavun'un yeryüzünde üstünlük ve zorbalık tasladığı da açıklanmaktadır. Onun bu hali ise küfründen kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla yeryüzünde büyüklük taslamaktan uzak durulmalı, mal çokluğuna güvenerek güç ve kuvvete aldanmamalıdır. Çünkü bu iki tavır Firavun ve Kârûn'un sergilediği tavrılardandı.⁴¹⁶¹ Firavun, iktidar ve egemenlik gücünü kullanarak İsrâiloğulları'na zulmederken, Kârûn da ilim ve mal gücünü kullanarak zulmetmiş ve ezmiştir. Fakat her ikisinin akıbeti de aynı oldu. Zira neticede Kârûn, sarayı ile birlikte yerin dibine batırılmış, Firavun da askerleriyle birlikte suya gömülmüştür.⁴¹⁶²

Resûlullah (s.a.s.)'tan iki bin sene önceki tarihî olayların, bu denli sarih biçimde anlatılmasının nedeni, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in risâletine delil teşkil etmesi içindir.

Kasas sûresi, gelecek nesillerin siyasîlerine, siyaset ahlâkı ve ekonomik ahlâk konusunda çok şey öğretmektedir. Zulmün insanlığı nasıl çürüttüğünü, Allah ile ilişkilerini ve bağlarını koparanların ne hale geldiğinin mesajlarını vermektedir.⁴¹⁶³ Bu sûrede anlatılan Kârûn kıssası bağlamında (76-82) servet ahlâkı ele alınır. Esasen sûrede ayrıntılı olarak ele alınan Firavun-Hâmân-Kârûn üçlüsü, siyaset-bürokrasi-

⁴¹⁵⁹ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 780; Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 212.

⁴¹⁶⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 384.

⁴¹⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 229.

⁴¹⁶² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XX, 2674.

⁴¹⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIV, 402.

sermaye üçgenini temsil eder. Bu üçlü zalim olursa, zulüm üzerine bina edilmiş olan piramit tarzı bir siyaset üretir. Bu üç erkin temerküzü, gücü tanrılaştırır.⁴¹⁶⁴

3.8.3. Kalem Sûresi

Kur'ân'da 2 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 68. sûre olan Kalem sûresi, Mekke'de inmiştir.⁴¹⁶⁵ Sûre, 52 âyettir. Kalem sûresi, ilk inen sûrelerdendir.⁴¹⁶⁶

İsmi: Sûre, yaygın olarak “Kalem” adıyla anılmaktadır.⁴¹⁶⁷ Nitekim sûre mushafların çoğunda, tefsirlerde⁴¹⁶⁸ ve Kur'ân'a dair yazılmış çeşitli eserlerde⁴¹⁶⁹ “Kalem Sûresi” olarak adlandırmaktadırlar. Nitekim İbn Âşûr, 5. asra ait Kûfî hatla yazılmış bir mushafta sûrenin “Kalem Sûresi” adıyla isimlendirildiğini gördüğünü ifade etmiştir.⁴¹⁷⁰

Öte yandan sûrenin 4. yüzyıla kadar “Nûn ve'1-Kalem” diye anıldığı, 4. yüzyıldan itibaren tek isimle anılmaya başlandığı; ancak bu ismin bazı coğrafyalarda “Nun” şeklinde, bazılarında ise “Kalem” şeklinde yaygınlaştığı da ifade edilmiştir.⁴¹⁷¹

İsminin Kaynağı: Sûrenin “Kalem” adıyla isimlendirildiğine dair sahih kaynaklarda herhangi bir rivayet tesbit edilememiştir.

Diğer İsimleri: Suyûtî'ye göre Kalem, sûrenin tek ismidir.⁴¹⁷² Fakat İslâmî birtakım kaynaklarda Kalem sûresinin birden fazla adının olduğu görülmektedir:

Tevkîfî İsimleri: Sûrenin tevkîfî tek ismi, Kalem sûresidir.⁴¹⁷³ Sûrenin tevkîfî başka adının olduğu da belirtilmiştir.⁴¹⁷⁴

İctihâdî İsimleri: Sûrenin tevkîfî isminin dışında ictihâdî bazı isimleri bulunmaktadır.

1. Nûn Sûresi: Kalem sûresine “Nûn Sûresi” de denilmektedir.⁴¹⁷⁵ Nitekim sûre pek çok kaynaktaki⁴¹⁷⁶ sûrenin başındaki ifadeler kısaltılarak “Nûn” olarak kaydedilmiştir.⁴¹⁷⁷

⁴¹⁶⁴ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 245.

⁴¹⁶⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, IV, 279; Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 476.

⁴¹⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIV, 528-529, 531-532.

⁴¹⁶⁷ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 427.

⁴¹⁶⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 203; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 59; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 345; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 304; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VIII, 299; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 354; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 57.

⁴¹⁶⁹ Şeltût, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 141; Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86; Berrâk, *Cüz'ün fî esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

⁴¹⁷⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 57.

⁴¹⁷¹ İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 422.

⁴¹⁷² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 166-177.

⁴¹⁷³ Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 86.

⁴¹⁷⁴ Henâî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 232.

2. Nûn ve'l-Kalem Sûresi: Kalem sûresi “Nûn ve'l-Kalem Sûresi” olarak da anılmaktadır.⁴¹⁷⁸ Nitekim sûre bazı hadis kitaplarında⁴¹⁷⁹ bu adla kayıtlıdır. Bazı ilim adamları sûrenin tevkîfî tek adının “Nûn ve'l-Kalem” olduğunu belirtse⁴¹⁸⁰ de yukarıdaki bu iki ad, sûrenin bu isimlerle anıldığına dair Hz. Peygamber (a.s.)’den bir rivayet gelmediği için, sûrenin ictihâdî isimlerinden sayılmıştır.⁴¹⁸¹

Ayrıca İbn Teymiyye sûreyi, 4. âyette geçen ifadedden dolayı **Huluk (Ahlâk) Sûresi** olarak adlandırmaktadır.⁴¹⁸²

İsmlendirilme Sebebi ve Verdiği Mesajlar: Sûre adını, ilk âyetinde geçen “kalem” kelimesinden almıştır. Kalem lafzı, bir tanesi bu sûrede, diğeri Alak sûresinde olmak üzere Kur’ân’da toplam iki yerde geçmektedir.⁴¹⁸³ Bu sûreye “Kalem Sûresi” adının verilmiş sebebi, yüce Allah’ın sûrenin başında “kalem”e yemin etmesidir. Zira Cenâb-ı Allah’ın kalem ile yemin etmesi, onun için bir tazimdir.⁴¹⁸⁴ Bikâî’ye göre de sûrenin amaç ve maksatlarını en iyi gösterip temsil eden “nun” ve “kalem” ifadeleridir ki sûre bu ikisi ile de isimlendirilmiştir.⁴¹⁸⁵

Mekke müşrikleri şair, kâhin ve sihirbazların cinlerden bilgi ve ilham aldıklarına inanırlardı. Hz. Peygamber (a.s.)’in de onlar gibi cinlerin etkisi altına girdiğine ve söylediklerinin ona cinler tarafından telkin edildiğine inandıkları için ona şair, kâhin, sihirbaz ve mecnun diyorlardı. Bu nedenle Allah Teâlâ kaleme ve kalem ehlinin yazdığı satırlara yemin ederek onun, iddia edildiği gibi mecnun olmadığını, aksine Allah’ın lütfuna yani peygamberlik gibi bir şerefe erdiğini ifade buyurmuştur.⁴¹⁸⁶

Tefsirciler, kalem ile hangi kalemin kastedildiğiyle ilgili “belirli olan bir kalem veya kalem cinsi yani bütün kalemler” şeklinde iki görüş belirtmişlerdir.⁴¹⁸⁷ Esasında gerek

⁴¹⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 476; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5249.

⁴¹⁷⁶ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur’ân”, 66; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 179; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân*, s. 315; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, I, 38; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 272; Âlûsî, *Rûhu'l-me’ânî*, XXIX, 22.

⁴¹⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 57.

⁴¹⁷⁸ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5249.

⁴¹⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 68; Hâkim, *el-Müstedrek*, “Tefsîr”, 68.

⁴¹⁸⁰ Henâî, *a.g.e.*, s. 232.

⁴¹⁸¹ Devserî, *Esmâü süveri'l-Kur’ân ve fedâilühâ*, s. 476; Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri'l-Kur’ânî'l-Kerim*, II, 261.

⁴¹⁸² İbn Teymiyye, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, VI, 83.

⁴¹⁸³ Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü'l-müfehres*, s. 552.

⁴¹⁸⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XXIX, 41.

⁴¹⁸⁵ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, XX, 272.

⁴¹⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 355; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 429.

⁴¹⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 78; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5261-5262.

hakikat gerek mecaz, her ne mâna ile olursa olsun, kaleme yemin edilince, bundan bir tek bilinen kalem dahi kastedilse, yine kalem cinsinin ve dolayısıyla insan kaleminin de bir şeref ve değeri anlaşılmış olur.⁴¹⁸⁸ Bununla birlikte Zuhaylî'nin nakline göre çoğunluğun görüşü, kalemden kastın kalem cinsi olmasıdır. Cenâb-ı Allah gökte ve yerde kendisi ile yazı yazılan her bir kaleme yemin etmektedir.⁴¹⁸⁹ Elmalılı'ya göre de kendisiyle insana ilim öğretilen kalem cinsinin, bildiğimiz ve insanların kullandığı kalem olduğu açıktır.⁴¹⁹⁰

Kalem ile yemin etmesi onun için bir tazimdir. Çünkü kalemi yaratmak pek büyük bir hikmete delildir. Ayrıca kalemin anlatılamayacak kadar çok faydaları vardır.⁴¹⁹¹ Allah, insana konuşma kabiliyeti vermek suretiyle lütufta bulunduğu gibi kalemle yazabilme kuvvetini vermek suretiyle de lütfetmiştir.⁴¹⁹² Burada kalem ile simgelenen yazının, insanın düşünce, tecrübe ve kavrayışlarının kayıtlar aracılığıyla bireyden bireye, kuşaktan kuşağa ve bir kültür çevresinden diğerine aktarılmasında önemli bir etken; bilginin yazılıp korunmasında, ilim ve irfanın gelişmesinde, dolayısıyla toplumların aydınlanmasında vazgeçilmez bir araç olduğuna işaret vardır. Yüce Allah'ın bu sûreye kalem üzerine yemin ederek başlaması da kalemin önemine yapılan bir vurgu anlamı taşır. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk inen sûresine (Alak sûresi) "Oku!" buyruğuyla başladığı gibi ikinci inen bu sûrenin ilk âyetinde de Allah Teâlâ tarafından yazı aracı olan kaleme ve kalem ehlinin onunla yazdıkları üzerine yemin edilmiş olup bu durum, İslâm'ın okuma yazmaya, bilime ve yazılı kültüre verdiği önemi göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.⁴¹⁹³

Sûrenin ismi, bir medeniyet inşa etmek için ilim ve marifet edinmenin ehemmiyetine de işaret etmektedir. Ayrıca kalem, ilim bayrağını hep birden yükseltmek için ümmete bir çağrıdır. Bu çağrı, ilme ve âlimlere gereken ilginin gösterilmesi gerektiğini ifade etmekte ayrıca yükselmenin ve medeniyetler kurmanın yolunu göstermektedir. Zira ilim araçlarına sahip olan, ilmin anahtarı ve dizginini elinde tutan toplumlar, diğer toplumları yönetir ve onlara liderlik yapar. Evrenin sırları, diğer insanlardan önce

⁴¹⁸⁸ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5264.

⁴¹⁸⁹ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX, 41.

⁴¹⁹⁰ Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5264.

⁴¹⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 179; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX, 41.

⁴¹⁹² Râzî, *a.g.e.*, XXX, 78.

⁴¹⁹³ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 1173; Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 429-430.

âlimlerin önünde açılmaktadır. Umulur ki Cenâb-ı Allah kaleme yemin ettiğinde tüm bu remiz ve işaretlerle yemin etmiştir.⁴¹⁹⁴

Sûrenin adı olan Kalem, bilgi vasıtalarının tümünü temsil eder. Bu bakımdan sûrenin adını “bilgi araçları” şeklinde de anlayabiliriz.⁴¹⁹⁵ Buradaki “kalem” kavramı, sadece bizim kalem dediğimiz öğretim aracını ifade etmemektedir. Tüm yazan makineleri, bilgiyi kağıda döken, bilgiyi ileten elektronik posta araçlarını da kapsamına almaktadır. Demek ki çağımızda büyük değişimler olmuş, mânası ve şekilleri değişmiş ve bu sayede bilginin kağıda, bilgisayar ekranına dökümü hızlanmış ve bir bakıma bilgi çağının veya çağlarının doğumuna hizmet etmiştir. Düşünceleri harf, kelime ve satırlara döken “kalem”e yemin etmekle yüce Allah, öğretime ne denli önem verdiğini bize göstermektedir.⁴¹⁹⁶

Sonuç olarak sûrenin daha girişinde kaleme ve yazıya yemin edilmesi, Kur’ân’ın okuma yazmaya verdiği öneme işaret etmektedir.⁴¹⁹⁷

Sûrelerin isimleri genellikle Arapça orijinal isimleri ile anıldıklarından, çoğu zaman ne mânaya geldiklerine dikkat edilmemektedir. Sûrelerin isimlerinin muhtevası hakkında bir fikir edinebilmek için sırasıyla yüz on dört sûrenin listesini model olarak göz önünde bulundurmak gerekir. Toplam yüz on dört adet olan Kur’ân-ı Kerîm sûrelerinin Kur’ân’daki sırası, ismi, âyet sayısı, ismin sûrenin kaçınıcı âyetinde geçtiği ve sûrenin isminin Türkçe karşılıklarını şu şekilde göstermek mümkündür:

⁴¹⁹⁴ Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 417-418.

⁴¹⁹⁵ İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, s. 422.

⁴¹⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX, 486.

⁴¹⁹⁷ Yaşaroğlu, Kâmil, “Kalem Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 247.

Tablo 1
Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri

Sıra	İsmi	Âyet Sayısı	Geçtiği Âyet	Anlamı
1	Fâtiha	7	-	Bir yeri veya bir şeyi açan, başlatan. Bir şeyin baş tarafı, başlangıcı; giriş.
2	Bakara	286	67	İnek, sığır.
3	Âl-i İmrân	200	33	İmrân ailesi. İmrân, Hz. Meryem'in babasının adıdır.
4	Nisâ	176	1	Kadınlar.
5	Mâide	120	112	Sofra, yemek sofrası.
6	En'âm	165	136	Hayvanlar; inek, sığır, manda, deve, koyun, keçi gibi hayvanların genel adı.
7	A'râf	206	46	Cennet ile cehennem arasında çekilen sur; cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adı.
8	Enfâl	75	1	Ganimetler.
9	Tevbe	129	3-126	Tövbe, pişmanlık. Günahı dönmüş Allah'a yönelme anlamındaki terim.
10	Yûnus	109	98	İsrâiloğullarından olmasına rağmen bir Asur kenti olan Ninova'ya, (bugünkü Irak'taki Musul) gönderilen peygamber.
11	Hûd	123	50	Kur'ân-ı Kerîm'de (Yemen'deki) Âd kavmine gönderildiği bildirilen peygamber.
12	Yûsuf	111	4	Mısır halkına gönderilen ve İsrâiloğullarından (Yâkûb (a.s.) neslinden) olan ilk peygamberdir.
13	Ra'd	43	13	Gök gürlemesi, gök gürültüsü.
14	İbrâhîm	52	35	Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber.
15	Hicr	99	80	Hz. Sâlih'in kavmi olan Semûd kavminin yaşadığı kabul edilen (Arap yarımadasının kuzeybatısındaki) bölge ve burada yer alan şehir.
16	Nahl	128	68	Bal arısı.
17	İsrâ	111	1	Gece yürüyüşü, geceleyin yürümek, yürütmek. Hz. Peygamber (a.s.)'in mi'rac sırasında Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya intikalini ifade eden terim. Mi'rac mucizesinin Mekke'den Kudüs'e kadar olan kısmı.
18	Kehf	110	9	Mağara.
19	Meryem	98	16	Hz. İsa'nın annesi.
20	Tâhâ	135	1	Arap alfabesinin on altıncı ve yedinci harfi. Hurûf-i mukattaadan.
21	Enbiyâ	112	-	Peygamberler.
22	Hac	78	27	Gitmek, yönelmek, ziyaret etmek. İmkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'ya ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadet. İslâm'ın beş şartından biri.

Tablo 1'in Devamı

23	Mü'minûn	118	1	Müminler, inananlar. Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik eden ve onlara inanan kimseler.
24	Nûr	64	35	Aydınlık, ışık. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.
25	Furkân	77	1	Hak ile bâtılı birbirinden ayırma; bu ayrılmayı sağlayan Allah'ın koyduğu ölçü, gönderdiği kitap gibi anlamlara gelen bir Kur'an terimi.
26	Şuarâ	227	224	Şairler.
27	Neml	93	18	Karıncalar.
28	Kasas	88	25	Kıssalar, olaylar, hikâyeler. Kur'an-ı Kerim'de tarihî kişilerle olaylara dair yer alan haberler.
29	Ankebût	69	41	Örümcek.
30	Rûm	60	2	Bizanslılar. Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim.
31	Lokman	34	12	Kur'an'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü.
32	Secde	30	15	Secde. Namazın rükünlerinden biri.
33	Ahzâb	73	20	Topluluk, grup, bölük, parti. Birleşik düşman grupları.
34	Sebe'	54	15	Yemen'de hüküm süren bir devlet.
35	Fâtır	45	1	Yaratan, yoktan var eden. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.
36	Yâsîn	83	1	Arap alfabesinin yirmi dokuzuncu ve on ikinci harfi. Hurûf-i mukattaadan.
37	Sâffât	182	1	Saf saf dizilenler.
38	Sâd	88	1	Arap alfabesinin sekizinci harfi. Hurûf-i mukattaadan.
39	Zümer	75	71	Gruplar, zümreler, topluluklar, bölükler.
40	Mü'min	85	28	Mümin, inanan. Bu inanca sahip bulunan kimse.
41	Fussilet	54	3 - 44	Ayrıntılarıyla açıklandı, açıklanan.
42	Şûrâ	53	38	Danışma, müzakere. Danışma ve danışma kurulu anlamında fıkıh terimi.
43	Zuhurf	89	33-35	Altın ve mücevher.
44	Duhân	59	10	Duman, gaz. İslâmî literatüre göre kıyametin büyük alâmetlerinden biri.
45	Câsiye	37	28	Diz üstü çöken, diz çökmüş; bir araya gelmiş.
46	Ahkâf	35	21	Eğri büğrü kum tepeleri. Âd kavminin Hz. Hûd tarafından imana davet edildikleri sırada yaşadıkları yerin adı.
47	Muhammed	38	2	Övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi. Son peygamber.
48	Feth	29	1	Zafer, yardım. Müslümanların ülke veya şehirleri i'lâyi kelimetullah amacıyla İslâmiyet'e açmaları, İslâm devleti idaresine almaları.

Tablo 1'in Devamı

49	Hucurât	18	4	Odalar, bölmeler. Mescid-i Nebevî'nin yanındaki Hz. Peygamber (a.s.) ve ailesine ait odalar.
50	Kâf	45	1	Arap alfabesinin yirmi birinci harfi. Hurûf-i mukattaadan.
51	Zâriyât	60	1	Esip tozutup savuranlar.
52	Tûr	49	1	Dağ, Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği ifade edilen dağ.
53	Necm	62	1	Yıldız.
54	Kamer	55	1	Ay, dolunay.
55	Rahmân	78	1	Şefkat ve merhamet eden, acıyan. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.
56	Vâkıa	96	1	Gerçeğin ta kendisi olan büyük hadise. Dinî bir kavram olarak kıyamet gününün isimlerinden biri.
57	Hadîd	29	25	Demir.
58	Mücadile	22	1	Halini anlatıp hakkını savunan kadın, tartışma.
59	Haşr	24	2	Bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamak. Sevkiyat için bir yere toplama; sürgün. Kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması anlamında bir terim.
60	Mümtehine	13	10	Şiddetli bir şekilde imtihan eden ahkâmı açıklayan sûre; imtihan edilen kadın.
61	Saf	14	4	Sıralanmak, dizilmek; sıra, dizi, düzgün çizgi. Namazda cemaatin yan yana düzgün biçimde sıralanmasını ifade eden fıkıh terimi. Saf tutup Allah yolunda savaşan.
62	Cuma	11	9	İslâmiyet'te büyük değer verilen haftalık toplu ibadetin yapıldığı gün ve o gün ifa edilen ibadet.
63	Münâfikûn	11	1	Küfrünü gizleyerek kendini mümin gösteren veya imanla küfür arasında bocalayan kimseler.
64	Tegâbûn	18	9	Aldanmak-aldatmak; kâr-zarar.
65	Talâk	12	1	Boşama. Belli lafızlarla nikah akdinin bozulması, boşama ve boşanma anlamında fıkıh terimi.
66	Tahrîm	12	1	Haram kılma.
67	Mülk	30	1	Güç yetirmek, hâkimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak. Mutlak hükümlerlik ve yönetim; maddî âlemin bütünü ve bunun üzerindeki hükümlerlik anlamında Allah'a ve insanlara nisbet edilen bir kavram.
68	Kalem	52	1	Bir yazı aleti. Ulûhiyyet âleminde bütün nesne ve olayların kaydedilmesini sağlayan araç.
69	Hâkka	52	1	Hak, hukuk, hesap, her şeyin ortaya çıkacağı, gerçekleşeceği gün. Kesin gerçek, vuku bulması, gerçekleşmesi muhakkak ve kuşkusuz olan. Dinî bir kavram olarak kıyamet gününün isimlerinden biri.

Tablo 1'in Devamı

70	Meâric	44	3	Merdivenler, çıkılacak yerler, dereceler; yükselme dereceleri.
71	Nûh	28	1 - 26	Büyük peygamberler arasında (ülü'l-azm) sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helak edilen peygamber.
72	Cin	28	1	Duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü.
73	Müzzemmil	20	1	Örtüye bürünen kimse.
74	Müddessir	56	1	Örtüsüne sarnan kimse.
75	Kıyâme	40	1	Kalkma, kalkış günü. Dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölümlerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem.
76	İnsân	31	1	Beşer, insan topluluğu. İnsan türününün erkek veya dişi her ferdi.
77	Mürselât	50	1	Gönderilenler.
78	Nebe'	40	2	Haber, büyük haber.
79	Nâziât	46	1	Şiddetle çekip alanlar.
80	Abese	42	1	Yüzünü ekşitti, buruşturdu, surat astı. Hoşnutsuzluk sebebiyle yüzündeki ifadeyi değiştirdi.
81	Tekvîr	29	1	Yuvarlak bir cismi dürmek, devirmek, yuvarlamak, herhangi bir şeyi yuvarlak bir cisme sarmak, dolamak veya ışığını giderip köreltmek, Güneşin büzülmesi.
82	İnfitâr	19	1	Yarılmak; göklerin yarıp parçalanması.
83	Mutaffifin	36	1	Hile yapanlar, ölçü ve tartıda hile yapanlar.
84	İnşikâk	25	1	Yarılmak, parçalanmak; göğün yarıp parçalanması.
85	Bürûc	22	1	Görünen, açık seçik şeyler; burçlar. Güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızdan her biri.
86	Târık	17	1	Parlak yıldız.
87	A'lâ	19	1	Yüce, pek yüce.
88	Gâşiye	26	1	Kaplayan, saran, örten, bürüyen; örtü; ansızın gelip insanı saran üzücü ya da sevindirici hadise. Dinî bir kavram olarak kıyamet gününün isimlerinden biri.
89	Fecr	30	1	Sabah aydınlığı, Şafak sökmesi, tan yerinin ağarması; şafak vakti.
90	Beled	20	1 - 2	Şehir, memleket.
91	Şems	15	1	Güneş.
92	Leyl	21	1	Gece.
93	Duhâ	11	1	Kuşluk vakti, güneşin kuşluk vaktindeki parlak hali, güneşin ortalığa verdiği aydınlık.

Tablo 1'in Devamı

94	İnşirâh	8	1	Açılmak, genişlemek, açıp genişletmek; sevinmek.
95	Tîn	8	1	İncir.
96	Alak	19	2	Yapışkan, asılıp tutunan şey, kan pıhtısı. Dölllenmiş hücrenin ana rahminde tutunan, yani embriyon safhasından önceki hali (nidation).
97	Kadr	5	1	Mevki, şeref, değer, hüküm, güç, azamet, yücelik. Kadir gecesi, Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği mübarek gece.
98	Beyyine	8	1	Açık ve kesin delil, kesin belge. Gerçeği açık bir şekilde ispatlayan kesin delil anlamında kullanılan bir terim.
99	Zilzâl	8	1	Deprem.
100	Âdiyât	11	1	Hızla koşan, seğirtenler, soluk soluğa koşan savaş atları, cihad meydanında nefes nefese koşan atlar.
101	Kâria	11	1	Çarpan, kapıyı çalan; dehşetten yürekleri hoplatan. Dinî bir kavram olarak kıyamet gününün isimlerinden biri.
102	Tekâsür	8	1	Çokluk yarışı, mal ve evlâd çoğaltma yarışı. Nüfus çokluğu, servet ve şerefle övünme.
103	Asr	3	1	Hapsetmek, menetmek; vergi vermek; sıkıp suyunu çıkarmak; Dehr, mutlak zaman, özellikle içinde bulunulan zaman, karn yani seksen veya 100 senelik zaman dilimi, gündüz, gece, sabah, akşam, ikinci vakti.
104	Hümeze	9	1	Birini arkasından çekiştirmek, onunla alay etmek, kırmak ve incitmek, birini arkasından çekiştiren, kötileyen, kaş ve göz işaretleriyle alay edip küçümseyen. Başkalarını arkadan çekiştirip kötülemeyi huy edinen kimse.
105	Fil	5	1	Fil. Kâbe'yi yıkmak isteyen Ebrehe'nin fili.
106	Kureyş	4	1	Hz. Peygamber (a.s.)'in mensup olduğu Arap kabilesi.
107	Mâûn	7	7	Yardımlaşma, zekât; komşular arasında sıkça ödünç alınan çeşitli ev eşyası.
108	Kevser	3	1	Çok nimet ve çok hayır, iyilik ve hayır.
109	Kâfirûn	6	1	Kâfirler, inkâr edenler.
110	Nasr	3	1	Yardım, zafer.
111	Tebbet	5	1	Kurusun, yok olsun.
112	İhlâs	4	-	Samimi olmak, dine içtenlikle bağlanmak, bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak. Kulun bütün davranışları ve sözlerinde sadece Allah'ın rızasını gözetmesi anlamındaki terim.
113	Felak	5	1	Sabah; yarmak.
114	Nâs	6	1	İnsanlar.

SONUÇ

Sûreler, kitap olarak Kur'ân'ın parçalarını oluşturmakla beraber, her bir sûrenin kendisine ait bir şahsiyeti ve o şahsiyete bağlı kendine özgü bir tarafı vardır. Bu hususiyet, Kur'ân'ın müstakil birer parçaları olmakla birlikte sûrelerin hakkıyla anlaşılabilmeleri adına her bir sûre için Kur'ân'ın tamamını dikkate almayı gerektirir.

Kur'ân-ı Kerîm'in -Kur'ân, Furkân, Kitâb ve Zikr gibi- birden fazla ismi olduğu gibi Kur'ân'daki her bir sûrenin bir ismi olup bazı sûrelerin de birden çok adı bulunmaktadır. Sûrelerin ilk isminin dışındaki bu isimlerinin bir kısmı tevkîfî bir kısmı ictihâdîdir. İsmının Hz. Peygamber (a.s.)'den geldiğini gösteren herhangi bir rivayet olan sûrelerin bu isimleri tevkîfî, sûrenin o adla isimlendirildiğini gösteren bir rivayet bulunmayan sûrelerin isimleri ise sahâbe, tâbiîn veya daha sonraki âlimlerin vermesiyle ictihâdî olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Sûrelerin ilk isimlerinin kayda geçirilişinin İmam Mushaf'ın tertibi ile eş zamanlı olduğu ifade edilmekle birlikte sûre isimleri, nokta, hareke ve şekilden de yoksun ilk mushafa konmayıp devamlı olarak tabiîn zamanında yazılmaya başlanmıştır.

İnsan, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklardan oluşan görülebilen varlıklar, melekler ve cin gibi görülemeyen varlıklardan müteşekkil her varlık alanına ait isimlerin sûrelere ad olarak verildiği tesbit edilmiştir ki, bu durum Kur'ân'ın ve sûrelerinin kuşatıcılığının çok önemli bir göstergesidir. Bazı sûre isimlerinin başlangıç kelimesinin sûreye isim olması, sûrenin sadece bu kelimelerle başladığı için değil, bu başlangıç kelimelerinin kapsayıcı özellikler barındırmasındandır. Ayrıca sûrelerin içerikleri hakkında bilgi sahibi olunmasa bile sûrenin ismi, muhtevası hakkında bir fikir verebilecek yapıdadır.

Sûre isimlerinin, muhatapların zihnini ve kalbini Kur'ân'a yönlendirme şeklinde özetleyebileceğimiz bir yapı taşıdığı görülmektedir. Sûrenin ismi, okuyucu ya da dinleyiciyi zihnen ve kalben konuya hazırlar. Buna göre sûre ismi, sûreyi anlamada bir ön hazırlık konumundadır.

Ayrıca Kur'ân'ın ele aldığı hemen hemen her konuyu yansıtan bir sûre ismi bulunmaktadır. Sûre isimlerinden yola çıkarak Kur'ân'ın temas ettiği konulara ulaşılabilir. Bu da sûre isimlerinin çeşitliliğini gösteren bir vakiyadır. Bu bakımdan sûre isimleri, Kur'ân'ı özetler mahiyettedir. Bütüncül olarak sûrelerin isimlerine

bakıldığında Kur'ân'a dair toplu bir bakış açısı kazandırdığı ve pek çok alana yayılmış sûre isimlerinin bir Kur'ân medeniyet algısı ve inşası oluşturduğu görülecektir.

Öte yandan isimleri ile sûre muhtevaları arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu olduğu gibi sûre isimleri arasında da belirli bir münasebetin olduğu sonucuna varılmıştır.

Tefsirlerden ve mushaflardan hareketle sûrelerin isimlendirilmesi hususunda tüm İslâm âleminde bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Mevcut deliller açısından sûrelerin ilk isimlerinin vahye dayalı tevkîfliliği tam olarak ispatlanamazsa da yapılan incelemenin istikrâî olarak bizde oluşturduğu kanaat, isimlerin Hz. Peygamber (a.s.)'den gelmek sûretiyle tevkîfi olduğu yönündedir. Yani mushaflara yazılan isimlerin, Hz. Peygamber (a.s.)'in kullanımıyla yaygınlık kazandığı ve bunun neticesinde de mushafa kaydedildiği için tevkîfi olduğuna hükmetmek daha uygun görülmektedir.

Araştırmamızın sonunda ulaştığımız netice gösterdi ki, her iki açıdan, yani ister sûre isimlerinin tevkîfi olduğunu kabul edenlere göre isterse de ictihâdî olduğunu kabul edenlere göre değerlendirme yapılsın aynı sonuca varılır: Sûreleri tefsir ederken isimlerini dikkate almak, sûreye bütüncül bakış imkânı verebilmektedir. Bu bütüncül bakış, isimlerin tevkîfi olduğunu düşünenler için şâri'in ya da Hz. Peygamber (a.s.)'in maksadına; ictihâdî olduğunu düşünenlere göre de Kur'ân'ın ilk muhatapları ve onları takip eden tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemi anlayışına ulaşmakta rehberlik edebilmektedir. Zira sûre isimleri, sûrenin âyetlerinden, teşbih, temsil, kasas, ahkâm ve üslubundan süzölmüş ve bir iki kelimeye sığdırılmış adeta işaret taşları gibidir. Bu isimler, sûrelerin içinde geçen mevzulardan herhangi birinin zikredilmesinden ibaret değildir.

Bu çalışmanın bizi getirdiği nokta, sûre isimlerinden hareketle yapılacak iki türlü okumanın çok faydalı olacaktır. Birincisi; emirle başlayan, ismini başındaki huruf-ı mukattaadan alan, yeminle başlayan vb. sûre gruplarının, isimlerinin dikkate alınarak okunmasıdır. İkincisi de sûre isimlerini dikkate alarak mushaf tertibine göre bir okumanın yapılmasıdır. Böyle bir okuma gösterecektir ki, sûre isimleri her şeyi vermese de birçok yeni bilgi ve yoruma kapı aralayacaktır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm tefsir edilirken sûre isimleri dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Diyebiliriz ki, sûre başlıkları esas alınarak Kur'ân, yüz on dört ayrı açıdan okunabilir.

Bu araştırma ile konunun sınırına ve nihayetine ulaştığımızı, konuyu eksiksiz ve tüm yönleriyle ele aldığımızı da iddia etmemekteyiz.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM

- Kur'ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00020.
-, h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, nr. 00013.
-, h. 674, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 06404.
-, h. 688, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 00005.
-, h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04851.
-, h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Bölümü, nr. 00001.
-, h. 820, Muhammed b. Muhammed, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00237.
-, h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00002.
-, h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 00001.
-, h. 959, İbrahim b. Derviş el-Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Bölümü, nr. 00002.
-, h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveynî, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00133.
-, h. 1070, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00131.
-, h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Bölümü, nr. 00002.
-, h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 02905.
-, h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00096.
-, h. 1186, Süleymaniye Kütüphanesi, Muğla Molla Mustafa Efendi Bölümü, nr. 00004.
-, h. 1234, Muhammed Ali Nuri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00257.

-, h. 1264, İbrahim Hüdayi, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 00132.
-, h. 1284, Hafız Muhammed Sabit, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 00798.
-, h. 1312, el-Hac Ali b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 01536.
-, h. 1337, Mehmed Şevki Safranbolevi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 04955.
- ABBÂS, Fadl Hasan, *İtkânü'l-burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-furkân, Amman 1997.
- ABDÜLAZÎZ, Emir, *Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1403/1983.
- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-hadîs, Kahire 1364/1945.
- ABDÜLKÂDİR, Cuma Ali, *Me'âlimü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve ithâfâti dürarihî nazratün cedîdetün fi't-tefsîri'l-mevdû'î*, ys., 2. bs., y.y. 1428/2007.
- AĞIRMAN, Cemal, “Ad Koyma ve Hz. Peyamber'in İsimlere Karşı Tutumu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1998.
- AHMED B. HANBEL, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1429/2008.
- AKGÜL, Muhittin, *Kur'ân İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İzmir 2008.
- AKPINAR, Ali, “Kur'ân Sûrelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensur ve Manzum Eserler ve Manzum Bir Örnek”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2009.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara 2007.
- AKYÜZ, Vecdi, “Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, Nisan 2006.
- ALBAYRAK, İsmail, “Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 13, Yıl: 6, Güz 2002.
- ALTIKULAÇ, Tayyar, *Hz. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf: Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1428/2007.
- ÂLÛSÎ, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

- ANAY, Harun, “İran’da Kur’ân-ı Kerîm’e Yaklaşım Tarzları”, *Kur’ân’ın Aydınlığına Doğru* (1. Kur’ân Haftası Kur’ân Sempozyumu), Fecir Yayınları, Ankara 1995.
- APAYDIN, H. Yunus, “İctihad”, *DİA*, İstanbul 2000.
-, “Mütevâtir”, *DİA*, İstanbul 2006.
-, “Sahâbe Kavli”, *DİA*, İstanbul 2008.
- ARAS, M. Özgü, “Ad Koyma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1985.
-, “Ad Koyma”, *DİA*, İstanbul 1988.
- ARDOĞAN, Recep, *Kur’ân ve İnsan Psikolojisi*, İlkadım, Ankara 1998.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y. 1988.
- AVCI, Casim, “Kureyş (Benî Kureyş)”, *DİA*, Ankara 2002.
- AYBAKAN, Bilal, “Muâmelât”, *DİA*, İstanbul 2005.
- AYDIN, Muhammed, *Kur’ân’da Benzer Âyetlerdeki Anlatım Farklılıkları*, Değişim Yayınları, 2. bs., Adapazarı 2001.
-, *Kur’ân’ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2001.
-, “Teemmülât fi’l-münâsebât ve dirâse tatbîkiyye mine’l-Kur’âni’l-Kerîm”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2008.
- AYDÜZ, Davut, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yayınları, İstanbul 2000.
- A‘ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *The History of the Qur’anic Text from Revelation to Compilation A Comparative Study with the Old and New Testaments*, UK Islamic Academy, Leicester ts.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997.
- BAŞARAN, Selman, “Hadislerin Işığında Sahabe İsimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1991.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, İşaret/Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001-2007.
- BEDİR, Ahmet, “Sûrelerin İsimleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Şanlıurfa 1999.
- BERRÂK, Muhammed b. Sâlih, *Cüz’ün fi esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru İbni’l-Cevzî, Demmâm 1429/2008.
- BEŞER, Faruk, “Ebû Hanîfe’nin Kur’ân Anlayışı”, *Usûl*, I, 1, 2004.

- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1423/2003.
- BİKÂÎ, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ts.
-, *Mesâ'idü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver*, (thk. Abdüssemi' Muhammed Hasaneyn), Mektebetü'l-maârif, Riyad 1408/1987.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul ts.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Kur'ân", *DİA*, Ankara 2002.
-, "Kıraat", *DİA*, Ankara 2002.
-, "Sûre", *DİA*, İstanbul 2009.
-, "Tebbet Sûresi", *DİA*, İstanbul 2011.
- BOLAY, Süleyman Hayri, "Âlem", *DİA*, İstanbul 1989.
- BOMBÂ, Âdem, *Esmâü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve esmâü süverihî ve âyâtihi: mü'cemün mevsû'iyün müyesserun*, Merkezü Cum'a el-Mâcid li's-sekâfeti ve't-türâs, Dubai 1430/2009.
- BOZKURT, Nebi, "Künye", *DİA*, Ankara 2002.
-, "Lakap", *DİA*, Ankara 2003.
- BUHL, Frantz, "Kur'ân", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
-, "Sûre", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), el-Matbaatü'l-kübra'l-Emîriyye, Bulak 1311/1893.
- BULUT, Ali, "Kur'ân'ın Metniyle İlgili İddialara Reddiye: Mukaddimetü Kitâbi'l-Mebânî Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20, Yıl: 2008/1.
- BULUT, Halil İbrahim, "Mûcize", *DİA*, İstanbul 2005.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî), Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. bs., İstanbul 2002.
- BÜLEYHÎ, Sâlih b. İbrâhîm, *el-Hüdâ ve'l-beyân fî esmâi'l-Kur'ân*, el-Metâbi'u'l-ehliyye li'l-ûfset, Riyad 1397/1976.
- CÂBİRÎ, Seyf b. Râşid, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye delâlat ve işârât*, ys., y.y. 1423/2002.

-, *Mekâsîdü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-vâdih, Birleşik Arap Emirlikleri 1430/2009.
- CEBECİ, Tuba, *Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin İsimleri*, (Basılmamış Lisans Tezi), Erzurum 2004.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 10. bs., Ankara 1995.
-, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996.
- CEVAD ALİ, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, ys., 2. bs., y.y. 1413/1993.
- CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd es-Sihâh: *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülgafur Attâr), Dârü'l-ilm li'l-melâyin, 4. bs., Beyrut 1990.
- CEZÂİRÎ, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed, *et-Tıbyân li ba'zi'l-mebâhisi'l-müteallika bi'l-Kur'ân alâ tarîki'l-İtkân*, (İ'tina: Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, 3. bs., Beyrut 1412/1991.
- CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbü't-ta'rîfât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1985.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Ahlâk", *DİA*, İstanbul 1989.
-, "Hak", *DİA*, İstanbul 1997.
- ÇELEBÎ, İlyas, "Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 1, Ocak-Haziran, İstanbul 1998.
-, "İsim-Müsemmâ", *DİA*, İstanbul 2000.
- ÇELİK, Celalettin, "Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 2, Temmuz-Aralık 2006.
-, "Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research*, Ankara 2007/2.
- ÇİÇEK, Muhammed Halil, *Delâletü esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm min manzûrin hadâriyyin*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1421/2001.
- ÇİÇEK, Yakup, "Fecir", *DİA*, İstanbul 1995.
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdülmün'im Şelebî, Abdüllatîf Hırzullah, Ahmed Berhûm), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1424/2004.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Fevâz Ahmed Zümerli, Hâlid es-Sebi' el-Alemî), Kadîmî kütübhâne, Karaçi ts.

- DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
-, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- DEVSERÎ, Mahmûd b. Ahmed b. Sâlih, *Azametü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1426/2005.
- DEVSERÎ, Münîre Muhammed Nâsır, *Esmâü süveri'l-Kur'ân ve fedâilühâ*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1426/2005.
- DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahmân, *el-Fevzü'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*, ys., y.y., ts.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.
- DRAZ, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, (trc. Prof. Dr. Suat Yıldırım), Işık Yayınları, İzmir 1994.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli), Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, Dimaşk 1430/2009.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsîrû'l-bahri'l-muhît*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993.
- EBÛ SÜLEYMAN, Sâbır Hasan Muhammed, *Mevridü'z-zam'ân fî ulûmi'l-Kur'ân*, ed-Dâru's-Selefiyye, Bombay 1404/1984.
- EBÛ ŞUHBE, Muhammed Muhammed, *el-Medhal li dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-livâ', 3. bs., Riyad 1407/1987.
- EBÛ ZEYD, Nasr Hâmid, "Kur'ân Vahyi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev. Mehmet Emin Maraşlı), c. 6, sy. 6, Bursa 1994.
- EROĞLU, Muhammed, "Beled Sûresi", *DİA*, İstanbul 1992.
- ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 6. bs., İstanbul 1425/2004.
- ETTAFEYYİŞ, Muhammed b. Yûsuf el-Adevî el-İbâzî, *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd*, Vizaretü't-türâsi'l-kavmi ve's-sekâfe, Maskat 1401/1980-1411/1991.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitabi'l-azîz*, (thk. Muhammed Ali el-Buhâr), el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- GAZEFÎ, Saîd Abdurrahman Mûsâ, "Eser", *DİA*, İstanbul 1995.

- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1406/1986.
- GEZGİN, Ali Galip, “Kur’ân’ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 2000, [Cumhuriyetimizin 77. Yılına Armağan Özel Sayısı].
- GÖLCÜK, Şerafeddin, “İsimler ve Hükümler Yönünden İman ve İslam Kavramları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1977.
- GÖRGÜN, Tahsin, “Hac”, *DİA*, İstanbul 1996.
-, “Kur’ân”, *DİA*, Ankara 2002.
- GÜL, Ali Rıza, “Geleneksel Kur’ân Tasavvurunun Tefsir İlminin Oluşumuna ve Gelişimine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 47, sy. 1, 2006.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Sabîlik”, *DİA*, İstanbul 2008.
- GÜNEŞ, Abdülbâki, “Kur’ân’da Kevnî Âyetler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Yıl: 2, Van Aralık 1998.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “Berâat-i İstihlâl”, *DİA*, İstanbul 1992.
- HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1422/2002.
- HALÎFE, İbrahim Abdurrahman, *et-Tefsîru’t-tahlîlî li sûreti’n-Nisâ*, ys., y.y. ts.
-, “İsmü’s-sûre yümessilü rûhahe’l-‘âm”, *Havliyyetü Külliyyeti usûli’d-dîn*, sy. 9, Kahire 1412/1992.
- HALÎL B. AHMED, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘ayn müratteben alâ hurûfi’l-mu‘cem*, (thk. Abdulhamîd Hindâvî), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, “Hendek Gazvesi”, *DİA*, İstanbul 1998.
-, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998.
-, *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, (trc. Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2000.
- HAREKÂT, İbrahim, “Mağrib”, *DİA*, Ankara 2003.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, İstanbul 1996.
- HENÂÎ, Abdullah b. Sâlim b. Hamed, *Esmâü’s-süveri’l-Kur’âniyye -cem’ ve dirâse ve tahlîl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1423/2002.

- HİCÂZÎ, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru 'l-Vâzih*, Zekâzîk: Darü't-tefsîr li't-tab' ve'neşr, 10. Baskı, 1412/1992.
- HÜVEYMİL, İbrahim b. Süleyman, "el-Muhtasar fî esmâi's-süver", *Mecelletü Câmi'ati'l-İmam Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye*, sy. 30, Riyad 1421/2000.
- İŞİK, Emin, "Kureyş Sûresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1985.
-, "Ahkâf Sûresi", *DİA*, İstanbul 1988.
-, "A'lâ Sûresi", *DİA*, İstanbul 1989.
-, "Âl-i İmrân Sûresi", *DİA*, İstanbul 1989.
-, "Hac Sûresi", *DİA*, İstanbul 1996.
-, "Hadîd Sûresi", *DİA*, İstanbul 1997.
-, "İhlâs Sûresi", *DİA*, İstanbul 2000.
- İBN ÂDİL, Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1998.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnisîyye, Tunus 1984.
- İBN ATIYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (thk. Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1422/2001.
- İBN AZÛZ, Abdülkâdir, "İsmü's-sûreti'l-Kur'âniyye ve medlûluhe'l-âm -el-Bakara ve Ankebût nemûzecen-", *Risâletü'l-mescid*, sy. 8, 1425/2004.
- İBN DÜREYD, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretü'l-lüga*, (thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî), Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1987.
- İBN EBÎ DÂVÛD, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as, *Kitâbü'l-mesâhif*, (Muhibbiddîn Abdüssübân Vâ'ız), Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2. bs., Beyrut 1423/2002.
- İBN FÂRİS, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekerîyyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Darü'l-fikr, y.y. 1399/1979.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Râcaa ve Ta'lîk: Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 3. bs., Beyrut 1424/2003.

- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Fünûnü'l-efnân fi uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddin Itr), Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1408/1987.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid, Saîd el-Lehhâm), Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, Dimaşk 1430/2009.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), Darü'l-maârif, Kahire ts.
- İBN SÎDE, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, (thk. Abdülhamîd Hindâvî), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1421/2000.
- İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, (thk. Abdurrahmân Umeyre), Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut ts.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yayınları, 12. bs., İstanbul 2011.
- JEFFERY, Arthur, "A Variant Text of the Fâtiha", *The Muslim World*, c. 29, sy. 2, Nisan 1939.
-, *Mukaddimetân fi ulûmi'l-Kur'ân: vehümâ mukaddimetü Kitâbü'l-mebânî ve mukaddimetü İbn Atiyye*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1954.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, Ebü'l-Hasen Ahmed el-Hemedânî, *Tenzîhü'l-Kur'ân ani'l-matâ'in*, Dârü'n-nehdati'l-hadîse, Beyrut ts.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, İstanbul 1997.
-, "Kâdî İyâz", *DİA*, İstanbul 2001.
- KARAMAN, Hayrettin v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. bs., Ankara 2006.
- KATTÂN, Mennâ Halil, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-risâle, 5. bs., Beyrut 1398/1978.
- KAYAALP, İsa, "Kâni", *DİA*, İstanbul 2001.
- KAYREVÂNÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd, *Risâletü İbn Ebî Zeyd*, (thk. Ahmed Mustafâ Kâsım et-Tahtâvî), Dârü'l-fazîle, Kahire ts.
- KESKİOĞLU, Osman, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., Ankara 1989.
- KILIÇ, Hulusi, "İbn Câbir", *DİA*, Ankara 2004.

- KINNÛCÎ, Ebû't-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn, *Fethu'l-beyân fi mekâsıdı'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), el-Mektebetü'l-asriyye, Saydâ-Beyrut 1412/1992.
- KOCA, Ferhat, "İbâdet", *DİA*, İstanbul 1999.
- KOCAGÖZ, Oğuzhan, *Kur'ân'dan Olup Olmadığı İddia Edilen Bazı Sûre ve Âyetlerle İlgili Rivayetlerin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2007.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1427/2006.
- KURUCAN, Ahmet, "Kur'ân ve Kur'ânîleşme", *Zaman Gazetesi Cuma İlavesi*, sy. 121, 12 Ağustos 2011.
- KUTLUER, İlhan, "İnsan", *DİA*, İstanbul 2000.
- KUTUB, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, Dârü's-şürûk, 32. bs., Kahire 1423/2003.
- LÂŞÎN, Mûsâ Şâhîn, *el-Leâliü'l-hisân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Dârü's-şürûk, Kahire 1423/2002.
- MAKDÎSÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Müflih, *el-Âdâbü's-şer'iyye*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Ömer Hasan Kıyyâm, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1416/1996.
- MÂLİK B. ENES, Ebû Abdillâh el-Asbahî, *el-Muvatta'*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Müessesetü Zâyed b. Sultân Âli Nihyân li'l-a'mâlî'l-hayriyye ve'l-insâniyye, Abu Dabi 1425/2004.
- MAŞALI, Mehmet Emin, "Mushaf", *DİA*, İstanbul 2006.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsiri'l-Mâverdî*, (Râcaa ve Ta'lik: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm), Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1992.
- MEVDÛDÎ, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- MUHAYSİN, Muhammed Salim, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire 1400/1980.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (Nâşir: Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dârü'l-Hadîs, Kahire 1412/1991.
- NÂBİĞA EZ-ZÜBYÂNÎ, Ebû Emâme Ziyad b. Muaviye, *Dîvânü'n-Nâbiğa ez-Zübyânî*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), Dârü'l-maârif, 2. bs., Kahire ts.

- NESÂÎ, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1421/2001.
- NESEFÎ, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Eda Neşriyat, İstanbul 1991.
- NEVEVÎ, Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Şeref, *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Dâru's-selâm, Kahire 1423/2002.
- Nİ'ME, İbrahim, *Ulûmü'l-Kur'ân*, ys., 2. bs., y.y. 1429/2008.
- OKUMUŞ, Mesut, "Arthur Jeffery ve Kur'ân Çalışmaları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLIII, sy. 2, 2002.
- OKAY, M. Orhan, "Edebiyat", *DİA*, İstanbul 1994.
- OMURLU, Hikmet, *Sûrelerin İsimlendirilmesi ve Sûre İsimlerinin Bize Verdiği Mesajlar*, (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri 1994.
- ÖĞÜT, Salim, "Cumhur", *DİA*, İstanbul 1993.
- ÖMER, İbrahim Ali, *el-Kur'ânü'l-Kerîm târîhuhû ve âdâbuhû*, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt 1404/1984.
- ÖZ, Mustafa, "Kurrâ", *DİA*, Ankara 2002.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Hac", *DİA*, İstanbul 1996.
- ÖZERVARLI, M. Sait, "Hârikulâde", *DİA*, İstanbul 1997.
-, "Kadir Gecesi", *DİA*, İstanbul 2001.
-, "Kadr Sûresi", *DİA*, İstanbul 2001.
-, "Melek", *DİA*, Ankara 2004.
-, "Selefiyye", *DİA*, İstanbul 2009.
- ÖZLER, Mevlüt, "Tevhid", *DİA*, İstanbul 2002.
- ÖZTÜRK, Hayrettin, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20-21, Samsun 2005.
- PAK, Zekerriya, "Kur'ân'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2004).
- PAKSOY, Kadir, "Duhâ (Kuşluk) Namazı", *Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi*, sy. 94, Yıl: 24, Ekim-Kasım-Aralık, İzmir 2011.

- RÂGİB el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Mu'cemü müfredâtı elfâzi'l-Kur'an*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.
- RÂZÎ, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî: et-Tefsîru'l-kebîr Mefâtîhu'l-ğayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1401/1981.
- REŞİD RIZÂ, Muhammed, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hakîm-Tefsîrû'l-menâr*, Dârü'l-menâr, 4. bs., Kahire 1366/1947.
- RÛMÎ, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, ys., 14. bs., Riyad 1426/2005.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsîr*, Dersââdet, İstanbul ts.
- SA'ÎDÎ, Abdülmüte'âl, *en-Nazmü'l-fennî fî'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire ts.
- SEHÂVÎ, Alemüddin Ali b. Muhammed, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mektebetü't-türâs, Mekke 1408/1987.
- SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekir Muhammed, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'an*, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire ts.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "İbâdet", *DİA*, İstanbul 1999.
- SOYSALDI, H. Mehmet, "Asr Sûresi Tefsiri Üzerine", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Elazığ 1997.
- SUBHÎ ES-SÂLİH, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*, Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 10. bs., Beyrut 1977.
- SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahman, *et-Tahbîr fî ilmi't-tefâsîr*, (thk. Abdülkâdir Ferîd), Dârü'l-ulûm, Riyad 1402/1982.
-, *Tenâsüki'd-Dürer fî Tenâsübi's-Süver*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1406/1986.
-, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, (Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbn Kesîr, 2. bs., Dimeşk-Beyrut 1427/2006.
- ŞAHİN, M. Süreyya, "Cin", *DİA*, İstanbul 1993.
- ŞEHÂTE, Abdullah Mahmûd, *Ulûmu'l-Kur'an*, Dâru Ğarîb, Kahire 2002.
- ŞELTÛT, Mahmûd, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm el-eczaü'l-aşereti'l-ülâ*, Dârü's-şürûk, 12. bs., Kahire 1424/2004.
-, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü's-şürûk, Kahire ts.
- ŞEN, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- ŞENGÛL, İdris, "Kıssa", *DİA*, Ankara 2002.

- ŞERİATÎ, Ali, *Kur'ân'a Bakış*, (çev. Ali Seyyidoğlu), Fecir Yayınları, 3. bs., Ankara 1992.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Dârü'l-vefâ, y.y. 1994.
- TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-matbûati'l-İsmâiliyye, 2. bs., Kum 1394/1974.
- TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, (thk. Ebü Muâz Târik b. İvazillah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî), Dârü'l-Harameyn, Kahire 1415/1995.
- TABERÎ, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru hicr, Kahire 1422/2001.
- TABERSÎ, Ebü Ali el-Fazl b. el-Hasen, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-i'lâm li'l-matbû'a, Beyrut 1415/1995.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Mevsû'atü keşşâfi istulâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, (thk. Ali Dahrûc), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996.
- TİRMİZÎ, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmî'u'l-kebîr*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dârü'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1416/1996.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Âhiret", *DİA*, İstanbul 1988.
-, "Allah", *DİA*, İstanbul 1989.
-, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul 1995.
-, "Kıyamet", *DİA*, Ankara 2002.
-, "Tegâbün Sûresi", *DİA*, İstanbul 2011.
- TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- TUNCER, Faruk, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, Işık Yayınları, İstanbul 2003.
- TÛSÎ, Ebü Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî), Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Kerâmet", *DİA*, Ankara 2002.
- ULUTÛRK, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, Nil Yayınları, İzmir 1994.
- UNAT, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs., Ankara 1988.

- WENSİNCK, Arent Jean v.dğr., *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfazi’l-hadîsi’n-nebevî*, Mektebetü Brill, Leiden 1936.
- YAŞAROĞLU, Kâmil, “Kâfirûn Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2001.
-, “Kalem Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2001.
-, “Kureyş Sûresi”, *DİA*, Ankara 2002.
- YAVUZ, Galip, “Eşanlamlılık ve Kur’ân Bağlamı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 1, Sivas 2002.
- YAVUZ, Yusuuf Şevki, “Kıyamet Alâmetleri”, *DİA*, Ankara 2002.
-, “Nübüvvet”, *DİA*, İstanbul 2007.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, y.y. 1979.
- YILDIRIM, Celal, “Fâtiha Sûresi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XII, sy. 1, Ankara Ocak-Şubat 1973.
- YILDIRIM, Suat, “Kur’ân’ın Nüzûlünden Sonraki Tarihî Hadiselere Tatbik Edilmesi Hakkında” *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Aralık 1975.
-, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıssalar”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3, (Fasikül 1-2), 1979.
-, “er-Rahmân VASFİNİN Kur’ân-ı Kerîm’de Kullanılışı”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, 1980.
-, *Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, 4. bs., İstanbul 1996.
-, *Kur’ân’da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, 2. bs., İstanbul 1997.
-, “Kur’ân’la Sünnet Ayrılmaz Bir Bütündür”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları I*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 32, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
-, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Işık Yayınları, İstanbul 2002.
-, “Kur’ân’ı Anlama Yöntemi (Konunun Genel Çerçevesi)”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/624, Ankara 2004.
- YILDIZ, Sakıb, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, 1986.
- YILMAZ, Abdulkadir, “Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihî Seyri (Kur’ân-ı Kerîm’in Harekelenmesi ve Noktalanması)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, Erzurum 2003.

- ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, *Tacü'l-arûs Tacü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Matba'atü hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1385/1965.
- ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seri, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbühü*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1408/1988.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, (Tahrîc: Ahmed ez-Zu'bü), Dârü'l-Erkam, Beyrut ts.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer Cârullah, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü'l-ubeykân, Riyad 1418/1998.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, (Ta'lik: Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-fikr, Beyrut 1426/2005.
- ZERZÛR, Adnân Muhammed, *Ulûmü'l-Kur'an medhal ilâ tefsîri'l-Kur'an ve beyânu i'câzihî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1401/1981.
-, *Ulûmü'l-Kur'an ve i'câzühü ve târihu tevsîkîhî*, Dârü'l-A'lâm, Amman 1426/2005.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-'akîde ve 'ş-şerî'a ve'l-minhec*, Dârü'l-fikri'l-mü'âsir, Beyrut 1411/1991.
- ZÛRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 2. bs., Beyrut 1419/1998.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet Ali DURAN, 04.11.1975 yılında Almanya’da, Bergneustadt ilçesinde, doğdu. İlkokulu Tokat’ta, Şenyurt Kasabası Atatürk İlkokulu’nda okudu. Sonra Tokat Merkez Kur’ân Kursu’na kayıt oldu ve orada hafızlık eğitimini tamamladı. Akabinde ortaokulu Tokat İmam-Hatip Lisesi’nde, liseyi ise İstanbul Pendik İmam-Hatip Lisesi’nde bitirdi. 1995 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni kazandı ve oradan 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı’nda yüksek lisans programını kazandı. 2004 yılında, Prof. Dr. Suat YILDIRIM’ın nezaretinde, “Kur’ân’da Âyet Kavramı” isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı’nda doktora programını kazandı. Ekim 2007 tarihinde, Doktora Yeterlilik İmtihanını kazanarak “Sûre İsimleri Açısından Kur’ân’ın Anlaşılması” adlı doktora tezini aldı. Bu arada 2009 yılında, kısa dönem olarak, askerlik vazifesini tamamladı.